

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
1817

ISTORIA ROMÂNILOR

SUB

MIHAIU-VODĂ-VITEAZUL

DE

NICOLAE BĂLCESCU

BUCUREŞTĬ

Institutul de Arte Grafice şi Editură „Minerva"

SOCIETATE ANONIMĂ. CAPITAL 300.000 LEI

80, STRADA ISVOR, 80

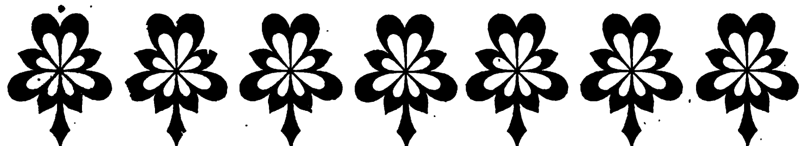
1902

NICOLAE BĂLCESCU

MIHAIŬ-VODĂ-VITEAZUL

PRECUVÎNTARE

Indeplinesc astă-dî una din cele maĭ viĭ și maĭ strălucitoare ale mele dorințe: aceea de a scoate la lumină *Istoria Românilor sub Mihaiŭ Vodă Viteazul*, lucrarea de căpetenie a eminentuluĭ și mult-deplânsuluĭ nostru istoric Nicolae Bălcescu, care tot de o dată este și o scriere de frunte în literele româneștĭ.

De douĕ-decĭ și cincĭ de anĭ, de când *Nicolae Bălcescu* a murit, înstreinat de prea iubita și prea-dorita sa țară, eŭ unul n'am pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publiculuĭ românesc această frumoasă operă, în care își pironise mintea și puterile sale un om de un rar talent, pe care, de copil încă, mĕ deprinsesem a-l respecta, a-l iubi, a-l admira.

Cincĭ-spre-dece anĭ din aceștia, am păstrat cu sânțenie la mine manuscriptele luĭ, cercându-mĕ, de câte orĭ mĭ-a stat în putere, a da publicitățeĭ cel puțin o parte din ele. Dar, spre rușinarea noastră de până acum, a trecut un pătrar de secol de la moartea Bălcesculuĭ maĭ nainte ca să poată fi pus sub ochiĭ națiuneĭ române, tot ceea-ce dênsul lucrase întru cea maĭ mare a eĭ onoare.

A trebuit ca o radă din acel foc de vitejie strămoșească, care ardea cu dor inima luĭ N. Bălcescu, să străbată în sfîrșit în vinele tuturor Românilor, pentru ca să afle timpul priincios de a eși la iveală patrioticele pagine scrise de péna luĭ, muiată și oțelită în sângele atâtor eroĭ aĭ Românilor din trecut!

Adĭ într'adevĕr e timp ca naţiunea română să audă şi tot de odată să simţă adânc cugetele învietoare şi spornicele cuvinte ale acestuĭ nobil suflet, ale aceleĭ întinse inteligenţe româneştĭ, care odată se numea *Nicolae Bălcescu!...* Nicolae Bălcescu, despre carele ne spune d. V. Alexandri că: «coprins de entusiasm la privirea flăcăilor românĭ ce «dănţuiaŭ cu pletele în vînt, ḑicea: O! mândră oaste va avea «România, când iĭ va veni şi eĭ rândul pe lume!» [1]

Şi negreşit la virtuţile ostăşeştĭ ale poporuluĭ român se gândea fără preget Nicolae Bălcescu, de oare-ce el, abia în vârstă de 19 anĭ (era născut în Bucureştĭ la 29 Iunie 1819), intră în oştire şi, numaĭ cu rangul de cadet (ĭunkĕr), doritor să împărtăşească soţilor sĕĭ de arme cunoştinţele ce mintea-ĭ ageră şi studioasă dobândise încă din juneţe, ceru să institue în casarmă o şcoală pentru soldaţĭ, unde fu învĕţător. Apoĭ, după ce fu prigonit şi închis cât-va timp la mănăstirea Mărgineni pentru ideile sale libere, tot către oştire îşĭ îndreptă el gândurile, când spre a intra în căriera literară, el tipări în Iaşĭ la 1844, începutul unuĭ studiŭ asupra *Putereĭ armate la Românĭ.* [2])

Până la anul 1848, petrecêndu-şĭ timpul în studiĭ istorice, când la Paris, când în ţară, el scrisese diferite lucrărĭ de un mare interes pentru istoria naţională, şi le publică în *Magasinul istoric pentru Dacia*, pe care îl redacta în unire cu d. A. Treb. Laurianŭ. [3]

---

[1]). *Nicolae Bălcescu*, Suvenire de V. Alexandri. Un fragment în *Revista Română pentru ştiinţe, litere* şi *arte.* Bucureştĭ, Tom. II 1862, p. 312.

[2]) Acest studiŭ, publicat în *Foaia ştinţifică şi literară* din Iaşĭ, şi apoĭ şi în făşcioară separată, poartă titlul: *Puterea armată şi arta militară de la întemeierea principatuluĭ Valachieĭ până acum.* — El se completează printr'un asemenea studiŭ asupra principatuluĭ Moldoveĭ, tipărit în *Magasinnl istoric pentru Dacia,* din Bucurescĭ.

[3]) Scrierile luĭ Bălcescu, care aŭ apărut în *Magasinul istoric* sunt cele următoare: Tomul I. (1845): *Cuvînt preliminararii despre isvourele istorieĭ Românilor. — Româniĭ şi Fanarioţiĭ. — Ioan Tĕutul, mare logofĕt al Moldoveĭ. — Logofĕtul Miron Costin, Istoricul Moldoveĭ. — Spătatarul Ioan Cantacuzino. — Postelnicul Constantin Cantacuziono.*

Tom. II. (1946): *Puterea armată şi arta militară la Moldovenĭ în tim-*

La anul 1848, el luă partea activă la mişcarea naţională, atât în ţara Românească cât şi, maĭ apoĭ, în Ardeal. Insuşĭ el, în scrierile luĭ pe care le dăm aci la lumină, ne descrie adesea simţirile înduioşate ce a încercat inima luĭ în mijlocul acelor aspirărĭ confuse ale deşteptăriĭ spirituluĭ naţional, pe care el, singur poate pe atuncĭ, ştia să le măsoare, în mintea sa erudită şi patriotică, cu mĕsura uriaşe a gloriilor trecutuluĭ.

Fără însă de a perde curagiul în aceste sterpe lupte, tocmaĭ când vĕḑu de toate părţile avînturile generoase ale poporuluĭ român înfrânte sub jugurĭ străine şi asupritoare, tocmaĭ în toamna anuluĭ 1849, el se întoarse în Franţa şi se consacră maĭ cu totul la lucrarea capitală a vieţeĭ sale, la povestirea marilor fapte rĕsboinice ale Românilor din al XVI-lea secol. [1]

---

pul mărireĭ lor. — Despre starea socială a muncitorilor plugarĭ, în principatele Române în deosebite timpurĭ.

Tom. IV. (1847): *Campania Românilor în contra Turcilor de la anul 1595. — Buletin despre portretele principilor ţĕreĭ Româneştĭ şi aĭ Moldavieĭ, ce se află în cabinetul de stampe de la biblioteca regeală din Paris.*

[1]) N. Bălcescu, în timpul revoluţiuneĭ de la 1848 din Bucureştĭ, a scris în ḑiarul luĭ Bolintineanu, *Poporul Suveran*, câte-va articole, din care extragem liniile următoare:

«Părinţiĭ noştri aŭ vĕrsat preţiosul lor sânge pentru a ne lăsa de «moştenire drepturile noastre politice, şi datoria noastră este a le păs«tra cu aceeiaşĭ putere pentru fiiĭ noştri. Timpul n'a venit ca să dobîn«dim o independenţă absolută. Posiţia noastră politică, de pe tractate, «este bună; numaĭ trebue a fi păzită de înalta Poartă, a fi sprijinită cu «statornicie de noĭ. Să nu uităm că suntem datorĭ a apĕra naţionalita«tea şi drepturile noastre, de vom fi nevoiţĭ, chiar vĕrsând sângele. De «vom cădea în această luptă sfântă, să cădem încaĭ bărbăteşte, ast-fel «cum aŭ trăit părinţiĭ noştri, şi ca dînşiĭ să strigăm: *Maĭ bine ţara «noastră să se prefacă într'un întins mormânt, numaĭ să rĕmână tot «ţara Românilor!*»

Mergênd apoĭ la Paris, pe când se ocupa de marea luĭ operă istorică şi, osebit de o întinsă corespondenţă şi de redactarea unor acte atingĕtoare de faptele emigraţiuneĭ revoluţionarilor românĭ, el publică în *Journal des Economistes* din Paris, 1850, o importantă lucrare în limba francesă, sub titlul *Question économique des Principautés danubiennes.* Printre manuscriptele rĕmase de la dênsul se află şi o parte din textul

Dar să-l lăsăm să-şĭ descrie însuşĭ starea luĭ fisică şi sufletească, şi să ne mărginim a decopia o notă pe care am aflat'o printre hârtiile luĭ, scrisă cu o mână slăbită, când se afla la *Hyères*, *Decembrie în 17*, *anul 1850:*

«Minutele în care scriŭ sunt pline de amar şi întristare. «Pe când Europa întreagă se pregătia a saluta triumful li«bertăţiĭ, eroica Franţă, de la care ca tot d'a-una se aştepta «semnalul, Franţa, prin fatalitatea şi prin neunirea fiilor seĭ, «cade gemând în neputinţă sub un jug umilitor. Fiiĭ fără«de-legeĭ triumfează în toate părţile şi întemeiază spurcata «lor tiranie. Sufletele generoase, sdrobite şi rănite de moarte, «vĕd apuind din vederea lor ḑiua mântuireĭ. Insumĭ eŭ, cu «o inimă sfâşiată de durere, mĕ lupt cu o boală crudă şi ne«îmblânzită, caut a câştiga timp asupră-ĭ şi a o întrece în «iuţeală, ca să pot lăsa fraţilor meĭ aceste pagine din vieaţa «părinţilor noştri, şi cad sleit de puterĭ, mistuit prin silinţele «ce fac. Cu toate aceste temeiurĭ de descuragiare, sufletu-mĭ «te slăveşte încă, înḑeită libertate, şi deşi oamenii sângiurilor «aŭ învelit cu maramă neagră dulce faţa ta, crede că va «veni ḑioa fericită, ḑioa ĭzbîndireĭ, când omenirea întreagă se «va scula spre a sfâşia acest vĕl şi duşmaniĭ tĕĭ se vor îm«petri la vederea soareluĭ sĕŭ de lumină; atuncĭ nu va maĭ «fi nicĭ un om rob, nicĭ naţie roabă, nicĭ om stăpân pe al«tul, ci domnirea *Dreptăţiĭ* şi *Frăţieĭ!* Aceste cuvinţe, ce o «dată am dat de devisă naţieĭ mele, vor domni lumea; atuncĭ

---

român al acestuĭ memoriŭ. Tot acolo găsim şi un însemnat fragment dintr'o lucrare încă inedită, purtând titlul: *Manualul bunuluĭ Român, dialog între un sătean şi un comisar de propagandă.* Fiind la Paris, *Bălcescu* maĭ compuse cuvîntul sĕŭ asupra *Mişcăreĭ Românilor din Ardeal la 1848*, pe care îl tipări într'un ḑiar român de acolo, *Junimea Română* din 1851; apoĭ conlucră saŭ traduse poema în prosă ce poartă numirea de *Cântarea Românieĭ* şi care fu maĭ întâiŭ tipărită la Paris în broşura *România viitoare* din 1851, şi apoĭ reprodusă de d. V. Alexandri în *România literară* din Iaşĭ, 1855, unde s'a tipărit şi un fragment din cartea III-a a *Istorieĭ Românilor sub Mihaiŭ Vodă Viteazul*, sub titluĭ: *Răzvan-Vodă.*

Acestea sunt, pare-mi-se, toate scrierile Bălcesculuĭ de la 1848 până la moartea luĭ.

«așteptarea, visarea vieței mele se va împlîni; atuncĭ toțĭ Ro-«mâniĭ vor fi una, liberĭ și frațĭ! Vaĭ! nu voĭ avea noroc a «vedea această ḑi, deși eŭ asemenĭ am muncit și am pătimit «pentru dreptate, și cel din urmă al meŭ cuvînt va fi încă «un imn ție, țara mea mult dragă!»

Acea lucrare despre care el vorbește cu un așa dureros entusiasm, este *Istoria Românilor sub Mihaiŭ Vodă Viteazul*, la care lucra de maĭ mult timp și din care scrisese o mare parte în aniĭ ceĭ din urmă aĭ vieții sale. Iată, de pre o altă însemnare manuscrisă ce s'a găsit tot printre hârtiile luĭ, împărțirea ce el voia să dea opereĭ sale:

«Tomul I: *Introducerea*. — Cartea I. *Libertatea Națională* «(1593—Aprilie 1595). — Cartea II. *Călugărenĭ* (Aprilie 1595 «— Dechemvrie 1595). — Cartea III. *Robirea Țĕranuluĭ* (De-«chemvrie 1595 — Aprilie 1599). — Acte adaose.

«Tomul II: Cartea IV. *Unitatea Națională* (Aprilie 1599— «Iulie 1600). — Cartea V. *Mirislĕŭ* (August 1600 — Ianuarie «1601). — Cartea VI. *Guruslĕŭ* (Ianuarie 1601 — Septemvrie «1601). — Acte adaose. — Lista isvoarelor acesteĭ istoriĭ».

Cartea întâiŭ, de pre cum însușĭ însemnează pe această ultimă notă, a fost scrisă la Paris în iarna anuluĭ 1851 (Ianuarie și Februarie); a doua, iarășĭ la Paris, 1851 (Martie și Aprilie), cu toate că o mare parte fusese publicată la 1847, în *Magazinul istoric* sub titlul «*Campania Românilor în contra Turcilor, de la anul 1595*»; a treia carte a scris'o în satul Ville d'Avray, lângă Paris, la 1851 (Maiŭ până la August); a patra la Hyères, în Franța meridională, la 1852 (Maiŭ și Aprilie), în sfârșit o parte din a cincea e scrisă la Constantinopole, tot la 1852, dar ea nu este sfârșită. [1]) Se vede că pe

[1] Manuscriptul acesteĭ a V-a cărțĭ, scris în mare parte de însășĭ mâna cu totul slăbită a Bălcesculuĭ, se oprește la pagina 138 cu însemnarea numĕruluĭ capitoluluĭ «XXXIII» cu care avea să urmeze textul sĕŭ. D. Grig. Tocilescu, în interesanta monografie ce a publicat asupra luĭ: *Nicolae Bălcescu; viața, timpul și operele sale, 1819—1852*, (tipărit in *Columna luĭ Traian* a d-luĭ B. P. Hasdeŭ, Bucureștĭ, 1876, No. 5, și apoĭ in fâscioară separată) face următoarea curioasă observațiune:

«Aci se oprește peana luĭ Nicolae Bălcescu.

«Era capitolul 33 al scriereĭ sale, care corespunde la capitolul 33 al

a șeasea nicĭ c'o începuse încă, căcĭ nu există nicĭ un manuscris. Actele adaose sunt în mare parte, deși n'aŭ fost încă puse în orânduială de autor; cât despre lista isvoarelor, aflăm în notele luĭ, titlurile a maĭ mult de 225 scrierĭ vechĭ și moderne în felurite limbĭ, pe care le-a consultat d'a dreptul saŭ în traducerĭ, pe care el punea să i le facă. Din *Introducere,* se vede, de pre sumarul ce ne-a lăsat, că voia să facă un tabel al vieţeĭ sociale a Românilor din trecut; dar ast-fel cum o avem ea este maĭ mult un schelet al lucrăreĭ precugetate.

Nicolae Bălcescu nu avu dar timpul să-șĭ aducă până la capĕt întreprinderea sa. Muncit de dorul ţĕreĭ, luptându-se cu o repede boala de piept și maĭ adesea și cu neaverea și isolarea în ţară streină, el se decise a se porni la Constantinopole ca să obţină voea de a se reîntoarce la căminul părintesc: acolo însă i se refusă favoarea de a vedea pămîntul sĕŭ de naștere, și atuncĭ, cu sufletul întristat, cu puterile slăbite, singur și lipsit maĭ de toate, se întoarse tot pe mare către apus, purtând mereŭ cu sine scumpul sĕŭ avut, manuscriptele luĭ. La 5 Octomvrie 1852 el ajunse în Palermo, unde spera să afle, sub clima călduroasă a Sicilieĭ, alinare pentru suferinţele pieptuluĭ sĕŭ atacat; dar după șease sĕptĕmânĭ de viaţă tristă și isolată, la 16 Noemvrie, el îșĭ dete sufletul departe de orĭ-ce inimă amică, năpustit pe patul unor ospĕtăriĭ și lăsând numaĭ cu limbă de moarte toate scrierile luĭ, unuia din prieteniĭ sĕĭ, d-luĭ Ion Ghica.

El nu avea la sine maĭ mult decât o sumă de 30 francĭ; nu era nimenĭ acolo ca să-ĭ cumpere un loc la cimitir. Ciocliĭ ridicară cadavrul streinuluĭ din ospĕtăria «alla Trinacria» și-l afundară în groapa de obște a săracilor din mănăstirea Capucinilor de la Palermo.

Când la 1863, am cerut și am obţinut de la Domnitorul

«vieţeĭ sale, vârsta în care a murit!... Este o întîmplare curioasă, analogă «cu acea a luĭ Napoleon cel mare, în manuscriptele căruia s'a găsit un «manual de geografie, scris în juneţea sa, neterminat și care se oprea «tocmaĭ la insula S-ta Elena, unde, 30 anĭ maĭ în urmă, marele împĕrat «avea să-șĭ sfârșească cariera».

Alexandru Ioan Cuza, carele iubise şi ştia să preţuiască pe Bălcescu, autorisaţiunea de a trimete din partea guvernuluĭ român ca să ridice de pre tĕrmul strein şi să aducă în patrie, oasele aceluĭ bărbat cu care naţiunea română se poate mândri, trimisul nostru d-nul Nicolae Ionescu, a putut numaĭ să constate la faţa loculuĭ că trupul luĭ Nicolae Bălcescu era pentru vecie amestecat printre osemintele sărăcimeĭ din Palermo. D-luĭ ne aduse de acolo numaĭ ultimele voinţe ale ilustruluĭ rĕposat. [1]

Abia astă-ḑĭ însă, 25 de anĭ după a luĭ moarte, ele se îndeplineşte în parte. [2] D. Ion Ghica a oferit Societăţiĭ Academice Române, preţioasele manuscripte ale luĭ Bălcescu, care de la anul 1861 aŭ stat în păstrarea mea, încredinţate fiindu-mĭ de fratele rĕposatuluĭ, de d-l Costache Bălcescu.

---

[1]) Testamentul luĭ N. Bălcescu, pe care l'a adus d. N. Ionescu de la Palermo, şi care se păstrează la Ministerul Instrucţiuneĭ publice al Românieĭ, împreună cu raportul trimisuluĭ nostru, fusese încredinţat de însuşĭ rĕposatul, consululuĭ turcesc din acea localitate. Simţind sfârşitul sĕŭ, el puse să i se facă o listă amĕnunţită de tot ce poseḑa cu sine, în care arătă că voinţa sa este ca manuscrisele luĭ să se dea d-luĭ Ion Ghica, carele se afla atuncĭ în Turcia. Un preot grec din vecinătate primi, de pre cererea sa, cea după urmă a luĭ mărturisire şi cel după urmă al luĭ suspin. Lădiţa cu obiectele rĕmase de la Bălcescu a fost de mult trimisă familieĭ sale de către proprietarul ospĕtărieĭ «alla Trinacria». Ast-fel s'a întîmplat ca d-nul C. Bălcescu, care avea manuscriptele la sine, să mi le încredinţeze încă de la 1861 spre a le tipări în *Revista Română*. De atuncĭ ele aŭ stat până ăst-timp la mine.

Pe de altă parte, testamentul adus în ţară de d. N. Ionescu la 1863, rĕmăsese şi el uitat în dosarul ministeruluĭ.

In fine, abia acum, prin concursul d-lor Ion Ghica, C. Bălcescu şi al meŭ, voinţele ilustruluĭ rĕposat încep a-şĭ căpĕta a lor realisare.

[2]) Bălcescu într'o adresă către *patroniĭ Asociaţieĭ literare române*, arăta că scrierea sa asupra *Epoceĭ luĭ Mihaiŭ Viteazul*, fiind aproape terminată şi avĕnd numaĭ câte-va lunĭ de lucru spre a o sfârşi, el doreşte ca să fie tipăriră în două frumoase volume în 8⁰, de pre împărţirea expusă maĭ sus, şi tot de o dată să fie ornată cu un portret al luĭ Mihaiŭ Viteazul, gravat pe oţel, de pre al luĭ Sadeler făcut în Viena la 1601, precum şi alte patru executate în xilografie. Doresc asemenea să se trimită un june inginer român în ţară ca să ridice planurile deosebitelor localităţĭ maĭ importante, citate în cursul opereĭ. Aceste cheltuelĭ cere de

Încă de atuncĭ am început a tipări în *Revista Română*, o parte din *Istoria Românilor sub Mihaiŭ Vodă Viteazul*; [1]) dar nu am putut merge maĭ departe de cât până pe la mijlocul cărțiĭ a III-a. Sfârșitul acesteĭ cărțĭ, a IV-a, întreagă și tot ce maĭ posedam din a V-a, vĕd acum maĭ întâiŭ lumina tiparuluĭ.

Societatea Academică Română, fericindu-se de prețiosul dar ce a primit și doritoare de a se pune la înălțimea misiuneĭ sale, rĕspândind printre Românĭ, maĭ cu seamă producțiunile literare și științifice ale geniuluĭ național n'a voit să întârdie câtușĭ de puțin spre a da publicitate mărețeĭ opere a nemuritoruluĭ N. Bălcescu.

Mĭ-a acordat mie dorita onoare de a dirige această grabnică tipărire, în care s'a socotit maĭ oportun de a înlătura de o cam dată toate notele indicătoare de autoriĭ consultațĭ de Bălcescu în erudita și conștiințioasa sa lucrare, și de a tipări scrierea originală în așa chip ca ea să fie maĭ lesne de citit pentru orĭ-ce clasă de cititorĭ [2]).

Cu timpul Societatea Academică Română îșĭ propune de a publica o edițiune critică și maĭ luxoasă a operelor com-

---

la *Asociație* ca să le facă; iar pentru ostenelile sale propriĭ și pentru toate cheltuelile ce făcuse cu cumpĕrătorĭ de cărțĭ rare și cu traducțiunĭ, el nu reclamă nicĭ o îndemnisare, nicĭ măcar cele 400 exemplare din opera sa, pe care i le acordă statutele *Asociațieĭ*. El se întemeiază însă a crede că, dacă nu meritele opereĭ, dar negreșit faptele ce ea coprinde sunt de natură a deștepta în inimele Românilor simțeminte spornice pentru realțarea și întemeiarea naționalitățeĭ noastre.

[1]) *Revista Română pentru științe, litere și arte* coprinde în volumul I. (1861) *Introducerea, Cartea I* și parte din *Cartea II;* în vol. II (1862) urmare din *Cartea II* până la sfârșitul eĭ; în vol. III (1863) o parte din *Cartea III.*

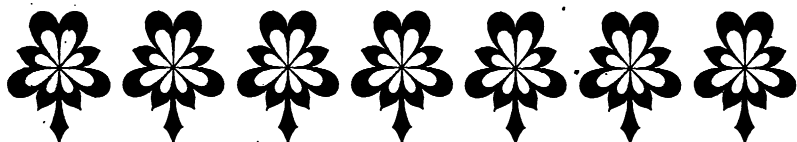
[2]) Pentru aceasta, am adoptat un format maĭ mic și maĭ purtăreț de cât cum dorea Bălcescu, și ne-am servit de ortografie română care, fără a exclude caracterele etimologice ale cuvintelor, întrebuințează însă accentele și codițele (cedile), depărtate din scrierea românească dincolo de Carpațĭ. Acesta este și felul de ortografie cu care se servea Bălcescu, când scriea cu litere latine. Tot manuscrisul *Istorieĭ Românilor sub Mihaiŭ Vodă Viteazul* este de mâna luĭ, scris cam într'ast fel.

plecte ale luĭ N. Bălcescu. Aceea va fi poate maĭ bine primită de oamenii de ştiinţă.

Acum însă, noĭ sperăm şi credem că această carte, aşa cum este, va aduce, în imprejurările de faţă, folos şi întărire cugetuluĭ naţional al întregeĭ Românimĭ!

A. I. ODOBESCU.

Bucureştĭ,
16 Noemvrie 1877.

ISTORIA ROMÂNILOR

SUB

MIHAIŬ-VODĂ VITEAZUL

INTRODUCERE

I

Sunt opt-spre-ḑece secolĭ şi jumĕtate de când Christos întreprinse a răsturna lumea vechiă, civilisaţia păgână ce representa principiul din afară, obiectiv, al natureĭ şi al sileĭ, substituind în locu-ĭ o altă lume, o altă civilisaţie întemeiată pe principiul din lăuntru, subiectiv, pe desvoltarea absolută a cugetăriĭ şi a lucrăriĭ omeneştĭ în timp şi în spaţiŭ şi prin identitatea între esenţa natureĭ spirtuale a omuluĭ şi esenţa natureĭ divine, el descoperi fie-căruĭ individ legea libertăţiĭ, a demnităţiĭ, a moralităţiĭ şi a perfectibilităţiĭ absolute.

După ce în evanghelie Mântuitorul ne arată legea morală, absolută, nemărginită, *Legea dreptăţiĭ* şi aruncă omenirea pe calea nemărginită a uneĭ desvoltărĭ regulate, progresive, supuind natura, sila, lumea din afară sub preponderanţa absolută a minţiĭ şi a cugetăriĭ, prin sângele sĕŭ vĕrsat, prin moartea sa, el ne arată legea practică, legea lucrăriĭ, legea jertfiriĭ, a iubireĭ şi a *frăţieĭ*, chipul cu care ne putem mântui, putem învinge rĕul şi îndeplini menirea morală a omenireĭ, adică maĭ întâiŭ prin cuvînt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertfindu-ne individul familieĭ, acesta patrieĭ, patria omenireĭ, viitoruluĭ.

Legea evangelică, descoperind spiritului causa absolută, proclamând menirea omenireĭ și a lumeĭ, împinse mintea omenească la demonstrarea și realisarea eĭ. De atuncĭ știința nouă întemeindu-se pe conceptul legilor spirituluĭ, pe observație, pe esperiență, pe calcul, a continuat sdrobirea lumeĭ vechĭ, revoluționarea saŭ perfecționarea religieĭ, moraleĭ, politiceĭ, societățeĭ întregĭ, nimicind orĭ-ce domnie individuală, supuind acțiunea omenească legeĭ absolute și universale a libertățiĭ și a științiĭ, căutând realisarea în omenire a *dreptățeĭ* și a *frățieĭ*, aceste douĕ temeliĭ ale ordineĭ absolute, perfecte, ale ordineĭ divine. De atuncĭ omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecția sa, către absolut, către nemărginit, către Dumnedeŭ. Care oare ar fi resultatul final al acesteĭ căĭ? Această mișcare de perfecție avea-va oare un termen? Rĕul peri-va de tot din lume? Omenirea ajunge-va vre-odată a-șĭ identifica în tot esența sa în esența divină? Acest secret, mintea omenească nu-l poate încă pătrunde. Aceia ce știm este că, din transformațiĭ în transformațiĭ, omenirea merge într'un progres continuŭ, a căruĭ mișcare e cu atât maĭ repede cu cât maĭ mult înaintează, că fie-care pas al viețeĭ omenireĭ este un pas în această cale care o apropie de Dumnedeŭ; că fie-care pas al eĭ este un triumf al bineluĭ asupra rĕuluĭ.

Misia istorieĭ este a ne arăta, a ne demonstra această transformație continuă, această mișcare progresivă a omenireĭ, această desvoltare a simțimîntuluĭ și a vieții omeneștĭ, sub toate formele din lăuntru și din afară, în timp și în spațiŭ.

Sub ochiul provedințeĭ, după legile și către ținta hotărîtă de dînsa maĭ de'nainte, omenirea înaintează în evoluțiunile sale istorice.

Prin împărțirea funcțiilor, națiunile în omenire, ca și individele în societate, produc chiar prin diversitatea lor, armonia totuluĭ, unitatea.

Orĭ-ce nație dar, precum și orĭ-ce individ, are o misie a îndeplini în omenire, adică a concurge după natura și geniul sĕŭ propriŭ, la triumful științeĭ asupra natureĭ, la perfecționarea înțelegereĭ și a simțimîntuluĭ omenesc potrivit legeĭ divine și eterne care guvernă ursitele omenireĭ și ale lumeĭ.

Dar pentru că este o Provedință care păstrează ordinea creațieĭ și care dirige faptele omuluĭ, prin aceia nu urmează că omul este un instrument orb al fatalitățiĭ, prin aceia nu se stinge libera luĭ voință. Dumneḑeŭ nu a înzestrat pe om numaĭ cu minte spre a deosebi binele de rĕŭ, arătându-ĭ și legile prin care se poate povățui în calea bineluĭ și învinge rĕul, dar încă el l'a înzestrat cu *voință*, lăsându-l liber în alegerea sa. Vaĭ dar, de acea nație care calcă voia luĭ Dumnezeŭ, care preferă rĕul la bine! Dumneḑeŭ o părăsește; viața eĭ se stinge în viața omenireĭ și ea espiază printr'un lung martir călcarea legiĭ luĭ Dumneḑeŭ. Acest timp de espiațiă ce o nație saŭ chiar omenirea întreagă sufere sub legile luĭ Dumnezeŭ și ale gândireĭ, se pare adesea un repaos, o stare în calea progresuluĭ, un pas înapoĭ, o oscilațiă istorică; dar maĭ adesea suferința este un bold maĭ mult către perfecționare și din eccesul rĕuluĭ ese binele. «Mersul gene-«ral al omenireĭ, ḑice învĕțatul istoric Cantù, în căile ce Pro-«vedința pregătește, aduce acele minunate reînoirĭ ce se fac «pe pămînt și scot binele din rĕŭ. Dar Dumneḑeŭ este răb-«dător, căcĭ este etern, în vreme ce omul, care simte traiul «sĕŭ scurt, ar dori ca tot lucrul să se îndeplinească în acest «moment iute în care el vine ca să sufere, să espieze, să se «amelioreze și să moară. Așa astronomul ar dori ca cursul «Uranuluĭ să se pripească, ca ast-fel, fenomenele sale repro-«ducêndu-se, să confirme adevĕrul calculelor luĭ. Numaĭ igno-«rantul crede că o cometă este accidentală, fiind-că nu vine «în fie-care an. Viața adevĕrată se întemeiază în lucrarea luĭ «Dumneḑeŭ asupra zidirilor sale și a omenireĭ colective asu-«pra fie-căruĭ om în parte, în unirea materieĭ cu spiritul, al «*Euluĭ* cu lumea din afară: pentru aceia, Pascal ḑicea că «toate părțile lumeĭ sunt lănțuite într'ast-fel de chip, că e «peste putință de a cunoaște una fără cele-l-alte și fără to-«tul. Mintea, înălțându-se prin umilință, știe observa cu con-«fiență și respect cărările divine; ea poate mult căcĭ cunoaște «cât poate și în loc de a-șĭ răsipi puterile împotriva unor «stavilĭ nebiruite, ea le concentrează în drepte hotare și ast-«fel se face ajutătoarea Provedințeĭ».

II

Dacă fie-care nație are o misie evangelică de împlinit pe pămînt, să cercetăm și să întrebăm și pe această nație română atât de doritoare astădĭ de viață, ce a făcut? Ce lupte a purtat pentru realisarea legeĭ luĭ Dumnedeŭ, atât în sînul sĕŭ cât și în omenire? Istoria, lumea are drept a-ĭ cere astă seamă: căcĭ nu trebue a uita că cu toată sânțenia dreptuluĭ sĕŭ astădĭ nu e destul ca o nație să-șĭ aibă un loc pe charta lumeĭ, saŭ să-șĭ reclame acest loc și libertatea sa în numele suvenirelor istorice, pentru ca dreptul sĕŭ să ajungă a fi respectat și recunoscut de cele-l-alte națiĭ; trebue tot de o dată ca ea să poată dovedi folosul ce a adus și poate aduce lumeĭ; trebue să arate formula înțelegătoare ce ea representă în marea carte a înțelegereĭ și a istorieĭ omeneștĭ.

Să aruncăm dar o ochire asupra trecutuluĭ acesteĭ națiĭ române și să vedem ce a făcut în aceștĭ opt-spre-zece secolĭ, de când se află statornicită pe pămîntul sĕŭ. Această ochire ne va da înțelegerea revoluțiilor eĭ de față și a revoluțiilor eĭ viitoare.

III

Adusă de marele Traian în Dacia, după nimicirea locuitorilor eĭ, favorisată de împărațiĭ următorĭ, de carĭ atârna d'a dreptul această țară, colonia romană, în vreme de 160 anĭ, ajunse într'o stare foarte înfloritoare și deveni una din cele maĭ frumoase provinciĭ ale întinseĭ împărățiĭ romane. Maĭ mult de șeapte-zecĭ cetățĭ, împreunate cu drumurĭ minunate, așternute cu piatră, basilicele, templurile, amfiteatrele, băile, apeductele, ale căror ruine încă se găsesc, ne-o dovedesc în destul. Dar, alăturĭ cu această mare civilisație materială, două rele marĭ care mistuiaŭ împĕrăția și-ĭ pregătiaŭ căderea, *robia* și *proprietatea cea mare*, trebuiră să producă în noua colonie stricăciunile lor, înghițind cu încetul proprietățile micĭ ce fie-care colon dobândise la început și substituind robĭ la oameniĭ ceĭ liberĭ.

Ostenită de atâtea rele ce o rodeaŭ în sineșĭ, împărăția romană trebui să cază; unitatea falsă, la care ea supuse prin silă lumea, trebui să se sfarme ca să facă loc uneĭ organisărĭ progresive, uneĭ unitățĭ maĭ adevĕrate, produsă prin armonia naționalităților libere. Dumnedeŭ, atuncĭ, ca să schimbe fața lumeĭ vechĭ și să o întinerească, împinse potoape de națiĭ barbare asupră-ĭ.

IV

Așeḑată la porțile împĕrățieĭ și în trecĕtoarea barbarilor, Dacia noastră maĭ mult de opt secolĭ îĭ vĕḑu trecênd și retrecênd pe pămîntul eĭ. Coloniĭ romanĭ din această țară nu pregetară a apăra cu bărbăție patria lor adoptivă și chiar împărăția ce-ĭ părăsise, iar când se vĕḑură copleșițĭ de numĕrul dușmanilor, eĭ se traseră în munțiĭ Carpațĭ, unde-șĭ păstrară naționalitatea și independența lor. Chiar în acele vremĭ furtunoase și nenorocite, Romaniĭ Dacieĭ nu uitară că aŭ o misie în omenire. Prin relațiile lor cu barbariĭ, eĭ introduseră între dênșiĭ cele d'intâiŭ cunoștințe de agricultură, artele folositoare și cuviințele viețeĭ civilisate, și prin legăturile de interes și de comerciŭ, eĭ schimbară sălbăticia și dușmănia lor asupra imperiuluĭ roman, într'o prietenie folositoare și siliră pe barbarĭ a căuta să se statornicească și să se civiliseze. Pe la anul 865, Bulgariĭ, popor finez, prin Româniĭ din Dacia nouă primesc religia creștină și înfrățițĭ împreună, întemeiară un stat puternic, alegêndu-șĭ regĭ dintre Românĭ. Pe la începutul seculuĭ al XI-lea, acest regat, căḑênd în turburărĭ civile, se subjugă de Vasilie II-lea, împăratul Orientuluĭ și rĕmâne sub puterea Grecilor până la al XII-lea secol, când el reînvie maĭ puternic sub frațiĭ românĭ Petru, Asan și Ioan și, după o existență glorioasă de doĭ secolĭ, cade la 1392 sub Turcĭ.

Româniĭ din Dacia veche, când putură resufla de barbarĭ, eșind din asilurile lor, întemeiară deosebite staturĭ micĭ, pe la secolul al X-lea și al XI-lea, care în seculiĭ al XIII-lea și al XIV-lea, se întrupară printr'o mișcare de unitate în două staturĭ neatârnate, al țĕreĭ Româneștĭ și al Moldoveĭ.

Cu întemeiarea acestor state, evoluțiile istorice ale Românilor se fac maĭ lămurite; de atuncĭ viața lor ne este maĭ bine cunoscută.

V

În cea d'intâiŭ epocă a întemeiereĭ principatelor țereĭ Româneștĭ și Moldoveĭ, care coprinde tot secolul al XIV-lea (de la 1290 până la 1418), vedem că aceste state se vĕdură amenințate în naționalitatea și existența lor politică, când de Ungurĭ, când de Polonĭ.

După maĭ multe lupte îndelungate, aceste pretențiĭ cad sdrobite de vitejia Românilor. În aceste rĕzboaie eĭ se pregătesc, ca într'o școală, pentru alte lupte maĭ marĭ ce îșĭ așteaptă, cu o nație și maĭ barbară și maĭ puternică, Turciĭ Osmanĭ, carĭ pe la 1360 năvălesc în Europa și amenință a o cuceri. Încă din anul 1370, Ladislaŭ, voevod al Țereĭ Româneștĭ, se opune acestor barbarĭ și se încearcă a pune stavilă furieĭ lor de coprinderi. O luptă care trebuia să țină aproape patru secolĭ începu atuncĭ, luptă în care Româniĭ vĕrsară șiroaie de sânge și se jertfiră ca niște martirĭ pentru apĕrarea civilisațieĭ în contra barbarieĭ. Împărăția romano-bulgară cade sub isbirile Turcilor (1392). *Mircea cel bĕtrân*, unul din ceĭ maĭ marĭ și maĭ vestițĭ voevodĭ aĭ noștri, reclamă de la Turcĭ această moștenire; el voește a întrupa toată românimea într'un singur stat și caută a-șĭ dobândi Bulgaria și Moldova. Acum întâiașĭ dată vedem ideea de unitate arătându-se, idee care va fi ținta secolilor viitorĭ și a tutulor voevodilor celor marĭ. Strivit însă între Ungurĭ și Turcĭ, Mircea este silit a părăsi o parte din concuistele sale și a primi încă și suzeranitatea Porțiĭ.

Tractatul ce el încheie cu Baiazet la 1393 asigurează Românilor drepturile următoare:

1. Dreptul de a profesa nesupĕrațĭ religia lor, de a-șĭ alege voevodĭ și de a se cârmui independent după legile lor.

2. Dreptul de a face rĕzboiŭ saŭ pace.

Indatorirea Românilor către Turcĭ sta într'un ușor tribut *anual 3000 banĭ roșiĭ.*

In Moldova, *Alexandru cel bun*, ce domnia în această vreme nesupĕrat încă de Turcĭ, apără vitejeşte independenţa ţĕriĭ sale de către Polonĭ şi le răpeşte Pocuţia care maĭ un secol rămâne întrupată cu Moldova.

Cu aceştĭ marĭ domnĭ, *Mircea* şi *Alexandru*, se încheie această epocă. Eĭ complectară instituţiile ţĕriĭ lor.

Să aruncăm o privire asupra acestora, căcĭ organisarea din lăuntru a societăţiĭ singură ne poate explica evoluţiile istorice prin care naţia română trecu.

VI

Domnul, ales în ţara Românească, moştenitor în Moldova, cârmuia ţara împreună cu svat de doĭ-spre-ḑece boerĭ, întocmit, în ţara Românească de Negru VV. Orĭ-ce act însemnat al cârmuireĭ precum şi orĭ-ce danie, trebuia să fie făcut cu învoirea svatuluĭ şi subscris de dênsul. Puterea d'a face legĭ, d'a scoate dăjdiĭ sta în *Adunarea* saŭ *Soborul a toată ţara*. Originea acestor adunărĭ isvorăşte din municipalităţile romane şi din soboarele Goţilor care, în lunga petrecere a lor în Dacia, lăsară multe urme şi obiceiurĭ între Românĭ. Aceste adunărĭ se convocaŭ de domn pentru facerea legilor pentru orânduirea dăjdiilor, pentru hotărîre de rĕzboiŭ saŭ de pace. Când tronul era vacant, atuncĭ mitropolitul le convoca pentru alegerea domnuluĭ. Ele judecaŭ asemenea în pricinile de vinĭ marĭ politice, cum fac Camerele Lorḑilor şi a Pairilor în Englitera şi Franţa. Ele se compuneaŭ:

1. De clerul, adică mitropolitul ca president, episcopiĭ şi egumeniĭ mănăstirilor;
2. De boierĭ, atât ceĭ în slujbă cât şi ceĭ din afară.
3. De deputaţiĭ braslelor.

Clerul ca şi mănăstirile n'aveaŭ privilegiĭ deosebite şi eraŭ cu totul sub juridicţia statuluĭ.

Boieriĭ eraŭ slujbaşiĭ ţĕriĭ, adică copiiĭ şi ofiţeriĭ armateĭ, fiind ţara organisată ostăşeşte; eĭ nu formaŭ o clasă nobiliară ca în Europa, n'aveaŭ nobilimea feodală, de concuistă, de origină, nicĭ dreptul d'a fi singurĭ proprietarĭ de pămînt, d'a

moşteni titlurĭ şi slujbe, d'a fi osebițĭ din legea comună pentru toțĭ. Aceste principiĭ, care singure constituesc o castă nobiliară, n'aŭ fost nicĭ o dată recunoscute în țĕrile noastre. Tot-d'auna tot românul a avut dreptul a se face proprietar pe pămînt şi a ocupa slujbele statuluĭ, titlurile n'aŭ fost de cât pe viață fără a lăsa drept la urmaşĭ; ele nu existaŭ la început ca titlurĭ, căcĭ nu se daŭ deosebit, ci representaŭ numaĭ numirea funcțiilor. Boieriĭ ca toțĭ orăşeniĭ se numiaŭ *Jupânĭ*, adică cetățenĭ.

Braslele se alcătuiaŭ de oare-carĭ slujbaşĭ maĭ micĭ aĭ țăriĭ şi de deosebitele categoriĭ ale burgesieĭ, locuitorilor din oraşe, ale moşnenilor şi oamenilor liberĭ.

Oraşele ce îşĭ dobândiseră şi îşĭ păstrară libertatea lor, constituindu-se pe principiul comunal, se ocârmuiaŭ de o magistratură aleasă pe fie-care an şi compusă de un *Județ* şi de doĭ-spre-zece *Pârgarĭ*.

Țara luă o organisație ostăşească şi o centralisație puternică. Județele se daŭ sub comanda unuĭ căpitan care unia în mâna sa puterea administrativă, judecătorească şi ostăşească. Organisarea armateĭ permanente, a mılițieĭ şi a gloatelor *(Landsturm)* făcea din tot Românul un soldat la nevoie şi singură păstră independența amenințată de străinĭ.

Dacă vom trece la organisația economică a țăreĭ, găsim pe ceĭ maĭ mulțĭ locuitorĭ, moşnenĭ şi rezemaşĭ, adecă liberĭ şi cu proprietățile lor; dară lângă dînşiĭ, sunt şi proprietățĭ marĭ pe care se află locuitorĭ servĭ, robĭ aĭ pămîntuluĭ, căcĭ în urma năvăliređ barbarilor, robiĭ romanĭ se transformară pretutindenĭ în robĭ aĭ pămîntuluĭ. Intocmaĭ după cum în Europa se obicinuise a se da acestor servĭ numirea de *Romanĭ*, aşa şi la noĭ servagiul fu numit *Rumânia* şi *Vecinătate* căcĭ proprietariĭ din țara de jos, unde maĭ cu seamă eraŭ proprietățile marĭ, îşĭ adusese colonĭ din țara de sus şi din Româniĭ din țĕrile vecine. Robirea complectă a acestora veni foarte târziŭ, căcĭ la început stăpânul pămîntuluĭ făcuse treĭ părțĭ din pămîntul săŭ, din care două le împărțea în părțĭ micĭ pe la colonĭ şi cea-l-altă era cultivată de aceştia în folosul stăpînuluĭ, prin mijlocul *clăciĭ*, adecă a unuĭ număr de zile de

lucru obligat. Robirea complectă a lor veni însă foarte târziŭ, căcĭ până în secolul al XVII-lea, eĭ puteaŭ a se muta de la o moşie la alta, plătind *găleata de eşire.**

Dăjdiile eraŭ aşezate pe toţĭ de o potrivă.

Acestea sunt liniile principale ale constituţieĭ ţăreĭ pe la începutul secoluluĭ al XVII-lea. Idealul ce Româniĭ goniră în organisaţia lor era *Egalitatea* în drepturĭ şi în stare. Dar, în această organisare, eraŭ viţiurĭ isvorîte de ideile feodale ale timpuluĭ şi care fură pricina sdrobireĭ acesteĭ constituţiĭ. In această republică răsboinică se aflaŭ, de şi slabe la începutul eĭ, elemente sociale monarhice, aristocratice şi democratice. Puterea publică nu era delegată vremelniceşte de popor unor aleşĭ aĭ săĭ, dară se afla din drept în mâna capilor răsboinicĭ aĭ ţăriĭ. Era firesc lucru ca aceştĭ capĭ, carĭ concentraŭ în mâna lor puterea politică şi militară să ia cu timpul o preponderanţă deosebită asupra claselor de rând. Lipsa de comerciŭ ne dând vre-o desvoltare stăriĭ de mijloc, ea ca şi poporul se afla slabă în privinţa boerilor şi, după organisaţia militară a ţăreĭ, era independenţa unuĭ soldat către şeful săŭ. Atât boeriĭ în slujbe cât şi ceĭ afară de slujbe *Mazîliĭ*, fiind din drept membriĭ aĭ adunărilor, aceştia ajunseră a fi prea numeroşĭ.

Atuncĭ boeriĭ, împreună cu clerul, căutară mereŭ a se constitui în caste, dobândindu-şĭ privilegie şi concentrând toate drepturile în mânile lor; asemenĭ şi în proprietăţile lor cele marĭ, eĭ căutară să absoarbă proprietăţile cele micĭ.

Domniĭ ce representaŭ principiul monarhic, favorisaţĭ prin centralisarea statuluĭ, căutară mereŭ, rezemaţĭ pe elementul popular, a-şĭ întemeia puterea lor, despotică asupra boerilor şi a se face independenţĭ de dînşiĭ, constituindu-se ereditarĭ.

Lupta dar trebuia să înceapă între aceste treĭ elemente oposite şi vrăjmaşe. Incepută încă din al XIV-lea, secol, ea continuă în al XV-lea şi al XVI-lea. Doborând întâiŭ puterea elementuluĭ monarhic, aristocraţia doborî în urmă şi elementul popular şi după aceste două ruine ostenită, căzu şi ea sdrobită sub o burghesie străină, sub Fanarioţĭ.

VII.

Istoria noastră n'a fost de loc saŭ a fost rĕŭ scrisă până acum. In luptele și revoluțiile din lăuntru care a umplut secolii al XV-lea și XVI-lea, istoricii n'aŭ vĕḑut decât niște lupte de pretendenți la tron și n'aŭ pătruns principiul și interesele ce fie-care pretendent representă. Intr'un Stat organisat ca al nostru, unde nicĭ o familie n'avea dreptul de stăpânire, chestia dinastică nu putea avea loc după cum s'a presupus de istoricĭ.

Indată după moartea luĭ Mircea I-iŭ, partidele între care era țara împărțită, începură lupta între dînsele, fie-care punându-se sub unul din fiĭ sĕĭ. Turciĭ și Ungurii găsesc prilej a se amesteca între deosebitele partide, susținînd când pe una, când pe alta și a călca libertatea națieĭ. Puterea domnilor însă ajutată de elementul democratic, eși biruitoare din aceste lupte între dușmaniĭ din lăuntru și ceĭ din afară. *Vlad-Dracul-Voevod* ținu sus și puternic frânele guvernuluĭ, dobândind o glorie nemuritoare în luptele sale cu Turciĭ și sdrobind aristocrația. *Țepeș* urmează înainte și maĭ tare pe calea luĭ; cu o asprime tiranică, dar dreaptă, el nimicește facțiile din lăuntru și respinge nenumĕratele orde turceștĭ, ce Mahomet al II-lea conducea asupra Românilor. Silit maĭ târziŭ de nevoie să încheie un tractat cu Turciĭ, la 1460, el păstrează stipulațiile celuĭ de la 1393, urcând numaĭ tributul la ḑece miĭ galbenĭ și recunoscând iarăși suzeranitatea saŭ supremația nominală a Porțiĭ. Acest tractat încă și astăḑĭ formează dreptul public al țĕreĭ saŭ, cum se numește acum, capitulațiile eĭ cu Poarta. Aristocrația atuncĭ se aruncă în brațele Turcilor și isbuti să gonească din țară pe energicul domn. Partida domnilor îmbrățișa maĭ în tot d'a-una pe Ungurĭ; iar poporul maĭ adesa rămânea indiferent într'aceste lupte, până când vedea libertatea amenințată de vrăjmașĭ din afară; atuncĭ el alerga la apărarea țĕreĭ sub steagul domnuluĭ. Adese ocrotit de domnĭ, el însă era slab către cele-l-alte partide, căcĭ toțĭ capiĭ ce eșiaŭ din popor intraŭ firește și se identificaŭ cu una din partidele dominante.

Lupta, cu deosebite alternative între ambele principiĭ, continuă până la *Radul cel mare* (1493—1508), care se încercă cu o politică de conciliaţie, fără de a isbuti. El cercă atuncĭ a balanţa puterea boierilor, dar revoluţionând organisaţia democratică a cleruluĭ şi făcându-l un corp privilegiat, îĭ creă interese conforme cu ale boierilor şi le dete un auxiliar. Radu cel mare fu dar un sprijin puternic al aristocraţieĭ.

Cu acest domn se încheie această epocă.

In Moldova asemenea, după moartea luĭ Alexandru cel bun, boieriĭ caută a doborî puterea domnilor, constituită acolo şi maĭ tare pe principiul ereditar. Poloniĭ se amestecă în ambele partide cu scop de a domina şi de a supune ţara; din mijlocul acestor sfăşierĭ care ameninţaŭ peirea, ese un om puternic, care întoarce spiritul nestatornic al partidelor către duşmaniĭ din afară. Acesta fu *Stefan cel mare*. Patru-zecĭ de anĭ de-a-pururea călare, pe câmpul bătălieĭ el apără voiniceşte ţara şi creştinătatea. Moldavia e atuncĭ în culmea sa şi trage asupră-şĭ mirarea lumeĭ. Papa numeşte pe Ştefan, *soldatul luĭ Christos*......[1].

. . . .

Ştefan iea proiectul luĭ Mircea şi caută a uni ţĕrile, dar spiritul individual al Românilor sdrobeşte întreprinderea luĭ. Intr'adevĕr boieriĭ ţĕriĭ. . . . . perderea măriĭ. . . . . .

In aceste timpurĭ fraţiĭ noştri din Transilvania, deşi Huniad şi fiul sĕŭ cârmuiră soarta Ungarieĭ, perd drepturile....

Dacă acest secol fu pentru Românĭ un secol în care începură luptele din lăuntru, dacă resultatul luĭ fu stingerea democraţieĭ, dar fu însă secolul cel maĭ glorios, secolul prin care se renumiră şi în care se luptară puternic pentru libertate. Ceĭ maĭ marĭ bărbaţĭ ce produse acest secol în omenire, fură Româniĭ *Dracula-Voevod*, *Vlad-Ţepeş*, *Ioan Huniad* cu fiul sĕŭ *Matiaş* şi în sfârşit *Stefan cel mare;* eĭ plană asupra acestuĭ secol glorios. . . . .

---

[1] E învederat că de aci înainte textul autoruluĭ se compune numaĭ de note, fără de redacţiune definitivă; totuşĭ am socotit că va fi maĭ bine a reproduce după manuscript, elementele din care Bălcescu proiectase a'şĭ *forma Introducerea* la măreaţa sa operă istorică.

Nota editoruluĭ.

Boierii țěreĭ recrutându-se tot mereŭ din elementul popular desfășoară pe lângă dorința de a constitui libertatea lor asupra tronuluĭ, o vitejie rară împotriva vrăjmașilor din afară......
Dar isolându-se de popor, încet cu încet, fac pe acesta apatic. Țara slăbește și Turciĭ îndrăsnesc maĭ mult și, în secolul următor, ea cade cu totul sub domnırea lor.

VIII

După moartea luĭ Ștefan, în Moldova *Bogdan* fiul sěŭ și *Petru Rareș* calcă pe pasurile luĭ, țin cu strășnicie liniștea în lăuntru și apără și întind hotarele țěriĭ de dușmaniĭ din afară. Dar, presurațĭ de dînșiĭ, eĭ caută de se învoiesc de bună voie cu cel maĭ puternic, cu Turciĭ, sub condițiĭ încă maĭ favorabile decât Munteniĭ. Dar boieriĭ, ca să isbutească, nu se apără nicĭ de asasinat, nicĭ de trădare și caută a sdrobi puterea domnilor, se aliează cu Turciĭ și isbutesc a lua preponderanța toată în țară, a face tronul electiv și cu totul în disposiția lor. Țara cade în groaznice sfâșiereĭ și abusurĭ. *Lăpușneanul* rěsbună crud țara asupra boierilor.

In aceste sfâșierĭ, niște creaturĭ ale Turculuĭ, străinĭ favorisațĭ de popor în ura asupra boierilor, iaŭ puterea. *Despot* voiesce a civilisa..... Unul din aceștia, *Ion-Vodă*, caută a se rezima în contra boierilor și a Turcilor, declarând rěsboĭ acestora. Trădat, el cade glorios în luptă. Țara cade atuncĭ cu totul sub puterea și în prada Turcilor, carĭ îĭ răpesc până și dreptul de a-șĭ alege domniĭ și aceștia ajung a fi maĭ puțin decât un pașă.

In țara Românească, după Radul cel mare, *Mihnea* iea cu putere, înțelepciune și patriotism cârma țěriĭ, dară boieriĭ nu-l pot suferi și, avênd în capul lor pe Basarabeștĭ saŭ Pârvuleștĭ, numițĭ astfel după banul Pârvul, eĭ isbutesc, prin ajutorul Turcilor a-l depărta, ba încă a-l și ucide în Ardeal, unde se trăsese. Pârvuleștiĭ numesc pe *Vlăduț* domn, dar, vědênd pe acesta că voiește a se libera de epitropia lor, îl ucid și daŭ puterea unuia dintr'înșiĭ, luĭ *Neagoe Basarab*. Bun și *blând, acest* domn face pe popor să ierte triumful boierilor,

dar el desvoaltă și maĭ mult privilegiele boierilor și ale clerului. El robește o mare parte a țĕriĭ mănăstirilor și o mare parte a mănăstirilor ca metoașe străine greceștĭ. După moartea luĭ, partidele se rĕscoală; fie-care îșĭ numește un domn și Turciĭ intervin cu multă îndemânare, pun mâna pe țară și o declară pașalîc. Această isbire deșteaptă pe Românĭ; primejdia îĭ uni și sub *Radul de la Afumațĭ* eĭ se luptă pentru drepturile naționale și triumfă.

De la moartea acestuĭ domn, 1552—1592, lupta continuă cu deosebite alternative. Poarta începu a numi singură domniĭ; tributul se mări nemĕsurat; [1] dajdiile asemenĭ. Țara ajunse într'o ticăloșie mare și mergea cu pașĭ repedĭ spre o ruinare totală când brațul de fer al luĭ *Mihai* o opri la marginea prăpăstieĭ. Lupta pentru independență reîncepe cu glorie. După ce aceasta se asigură, Michaĭ întreprinde *Unirea Românilor*. Spiritul și individualitatea națieĭ se întrupează într'însul..... Maĭ norocit decât Ștefan, el isbutește, dar cade în aceasta, întîmpinând vrăjmășia Austrieĭ, care scoală pe Ungurĭ împotriva Românilor. Aceste națiĭ generoase, cărora atâtea interesele le impun datorința d'a trăi frățește împreună, se sdrobesc una de alta în folosul Austrieĭ.

---

[1] Găsim într'o condică de note manuscrise a luĭ N. Bălcescu, următoarea însemnare asupra tributuluĭ țĕriĭ, pe care am socotit de folos a o publica aicĭ: *Nota editoruluĭ.*

«3 miĭ banĭ roșĭ la 1593.

«10 miĭ galbenĭ la 1460.

«Pe urmă se urcă la 12 miĭ galbenĭ.

«14 miĭ galbenĭ la 1524, adăogițĭ de Radul al VII de la Afumațĭ.

«La 1564 Petru al II, feciorul luĭ Mircea III, maĭ adaogă 5 miĭ gal-«benĭ și făcu ast-fel tributul de 19 miĭ galbenĭ.

«Sub Mihnea II fiul luĭ Alexandru II (1577—1583), Turciĭ eraŭ atât «de puternicĭ în cât cereaŭ un tribut pe an an de 150 miĭ galbenĭ.

«Petru al III, la 1583, făgădui sultanuluĭ 80 miĭ galbenĭ pentru numi-«rea sa pe tron, dar nu îșĭ ținu făgăduiala și fugi în Transilvania, luând «cu sine din vistieria țĕriĭ 400 miĭ galbenĭ.

«La 1587 beiler-beiul Rumelieĭ smulse de la fie-care din domniĭ Va-«lachieĭ și Moldavieĭ câte 10 miĭ galbenĭ.

«La 1591 Turciĭ cerură a maĭ urca tributul».

Michaiŭ cade ucis hoțește de Austriacĭ și cu dênsul cade și puterea Românilor și sperările ce creștinătatea, cu toate națiile orientuluĭ, pusese în Românĭ, pe al căror șef îl numiaŭ *Steaua lor de la Rĕsărit*.

Intr'aceștĭ doĭ secolĭ întregĭ, Româniĭ se arătară vrednicĭ de sine și de menirea lor. Clasa boierilor maĭ cu seamă, întinerită tot mereŭ prin elementul energic ce eșia din popor și se absorbia într'însa, făcu țĕriĭ și omenireĭ slujbe marĭ. Vitează, roditoare în fapte eroice, în exemple sublime de jertfire, ea representă simțimîntul rĕsboinic al națieĭ și udă cu sîngele sĕŭ lauriĭ patrieĭ.

Națiile în care simțimîntul prevalează, dacă nu slujesc omenireĭ prin desvoltarea minteĭ, ca Franceziĭ, Engleziĭ, și Germaniĭ, dar prin lucrare, prin jertfire iĭ egală și iĭ întrec și le daŭ repaosul d'a lucra. Ast-fel Dumnedeŭ împarte funcțiile între națiĭ și, prin lucrarea comună, omenirea se desăvêrșește.

De la începutul seculuĭ al XV-lea, lupta se încinsese între principiul libertățiĭ, care voia a mărgini puterea prinților, și principul autorităteĭ care voia a o întări [1]. Ajutațĭ adesea de principiul popular ce eĭ representaŭ, boieriĭ isbutiră să dea triumful libertățiĭ, dar biruitoriĭ făcură din această libertate un privilegiŭ al lor. Eĭ căutară a se forma în castă privilegiată, a-șĭ întemeia puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor. Isvorîțĭ din popor, iar nu din *principiul concuisteĭ*, eĭ nu puteaŭ a se constitui pe basele aristocrațieĭ feudale europene; eĭ nu puteaŭ în drept să violeze egalitatea; eĭ îșĭ mărginiră dar nația lor în rînduiala economică. A înghiți

[1] In Europa această luptă fu câștigată și despotismul regilor fu un mare principiŭ de unitate și de conservație, în vreme ce la noĭ izbânda aristocrațieĭ aduse slăbiciunea statuluĭ cu slăbirea autoritățeĭ. Două chipurĭ sunt d'a avea un guvern puternic. Trebue ca principiul autoritățeĭ să-șĭ aibă isvorul saŭ de sus, saŭ de jos din popor; într'un cuvînt nu sunt decât două guverne puternice : *Despotismul* și *Democrația*. Orĭ-ce principiŭ intermediar este un principiŭ de slăbiciune. Despotismul tot-d'auna a fost și este peste putință între Românĭ, nu numaĭ că respectul către cel mare... ci căcĭ eĭ sunt o nație foarte mobilă, care nu poate suferi alt guvern decât cel întemeiat pe caracterul național, cel care organisează egalitatea adecă democrația.

proprietățile cele micĭ concentrându-le în proprietățĭ marĭ, a răpi de o dată cu proprietatea și libertatea individuală a țĕranilor, prefăcêndu-ĭ în *servĭ*, a dobândi dreptul de a se scuti de cele maĭ multe dăjdiĭ, aceasta fu ținta lor. Ast-fel, prin reformarea legilor economice ale țĕreĭ, o țară întreagă ajunse roaba unor particularĭ. La sfîrșitul asestuĭ secol robia deveni completă. Mihaiŭ-Voevod, silit de aristocrațĭ făcu acel așezĕmânt ca fie-care țĕran pe a cuĭ moșie se va fi aflând, să rĕmână rob vecĭnic. De atuncĭ robia fu completă. . . . . Clasa răsboinicilor se întemeiază d'asupra mănăstirilor. . . . Societatea întreagă se alcătuește pe un șir de priveligiĭ și clase, fie-care clasă cu privilegiĭ deosebite ; fie-care individ are privilegiŭ : întins eșafodagiŭ de tirăniĭ superpuse una asupra alteia și toate apăsând pe popor, pe țĕranul muncitor. . . . Această fără-de-lege a boierilcr fu espiată prin perderea țĕriĭ. Osânda o urmă de aproape. . .

Cine va veni să sdrobească această clasă apostată care, eșind din sînul poporuluĭ, robise pe frațiĭ și pe părințiĭ sĕĭ și ocărîse omenirea ? Iată-ĭ că sosesc ; eĭ sunt niște robĭ și pentru ca pedeapsa și rușinea să fie și maĭ mare, sunt niște robĭ străinĭ.

IX

Ce sunt aceștĭ străinĭ care vin să revoluționeze și să schimbe soarta uneĭ națiĭ întregĭ ? Cum niște străinĭ pot eĭ doborî o societate puternic întemeiată ? Ce principiŭ de interes vital al societățiĭ representă eĭ ? Prin ce luptă, prin ce mijloace ajung la putere și la domnire asupra Românilor ?

După căderea imperiuluĭ Orientuluĭ întreg sub puterea Turcilor, mulțĭ Grecĭ din Constantinopole, și din Rumelia își căutară o scăpare în principate, care se bucuraŭ de libertate. Săracĭ, eĭ se apucară de negoțul mĕrunt și de meseriĭ și ajunseră a lua ast-fel în mână toată industria și comerciul țĕriĭ și a alcătui o burgesie. Inavuțindu-se, se însurară cu pământence, dobândiră prin aceasta drepturĭ și încăpură în boeriĭ. Eĭ se înălțaŭ la putere după cum s'a înălțat burgesia în Eu-

ropa apusană; se făceaŭ apărătoriĭ poporuluĭ[1] împotriva apăsăreĭ aristocraţilor şi căutaŭ a le doborî privilegiile.

Ast-fel îşĭ fac partidă puternică în ţĕrĭ şi încep lupta în contra boierilor pământenĭ. Rĕĭ, intriganţĭ. . . . . . *(tabloŭ despre dânşiĭ)*;. . . . . . eĭ n'aŭ decât o ţintă fiscală. Vor să doboare toate privilegiile, să pună mâna pe stat, să emancipeze pe ţĕranĭ de boierĭ, ca să-ĭ poată despoia eĭ, în numele statuluĭ. Dar poporul nu-ĭ cunoaşte; vede că eĭ sunt vrăjmaşiĭ ce-l tiranisaŭ şi pentru aceia el îĭ sprijină.

Incă din vremea luĭ Mihaĭ-Voevod, greciĭ se făcuseră nesuferiţĭ pămîntenilor. Aceasta ni se dovedeşte... (după *Magazinul istoric pentru Dacia)*. . . . . In Moldavia. . .

Domnia luĭ Brâncoveanu maĭ prelung. . . . el representă spiritul boerilor. . . . Aristocraţia nu maĭ avea nicĭ un caracter, perduse virtuţile militare, se corupsese. Desunirile poporuluĭ cu boieriĭ; stricarea armateĭ spre a face clăcaşĭ..

Cadă dar această aristocraţie infamă! Vină Fanarioţiĭ carĭ să rĕsbune suferinţele poporuluĭ, şi orĭ cât rĕŭ ar aduce eĭ ţĕreĭ, când poporul va vedea că misia lor de sdrobire s'a sfîrşit, va şti a-ĭ mătura din ţară şi naţionalitatea va eşi biruitoare, maĭ frumoasă şi maĭ puternică!..

. . . .

. . . .

. . . .

După moartea luĭ Mihaiŭ, *Radu Şerban*, rĕsbună vitejeşte pe Românĭ asupra Ungurilor şi Moldoveniĭ, sub *Tomşa*, pedepseşte pe Polonĭ, carĭ, protegiând pe *Movileştĭ*, se 'ncearcă a-şĭ redobândi influenţa asupra Moldavieĭ[2]. Aceste lupte slăbesc puterea şi a Românilor şi a Ungurilor şi a Polonilor, şi le pregătesc comuna nenorocire.

Mihnea....

Radu al X-lea se urcă pe tron la 1611. El fu cel d'intêiŭ domn care veni în scaun însoţit de o mulţime de Grecĭ. Boeriĭ pămîntenĭ se turbură la această vedere şi de neorânduelele

[1] Chrisovul luĭ Ştefan Racoviţă.
[2] Letopiseţile Moldoveĭ.

Grecilor și formează comploturĭ împotriva lor și a domnuluĭ. *Stolnicul Bărcan de la Mărăcinenĭ* se pune în fruntea acestor comploturĭ; dar capul luĭ și ale soților sĕĭ cad sub secura gâdeĭ și o luptă înverșunată, care ținu doĭ secolĭ, începe atuncĭ între Grecĭ și boerĭ. Cincĭ anĭ după aceia, vestitul *Paharnic Lupul* și *Căpitanul Buzdugan* pradă și măcelăresc pe toțĭ Greciĭ din țară. Dar sub domniile următoare, de la 1618 până la 1631, Greciĭ favorisațĭ se înmulțesc și caută a-șĭ rĕsbuna. Boerimea atuncĭ în desperanță se revoltă. In zadar *Leon-Voevod*, la 1631 isgonește toțĭ Greciĭ din țară, căcĭ era prea târdiŭ. Boieriĭ isbutesc a alege domn pe *Mateĭ Basarab*, capul partideĭ boiereștĭ. Tot atuncĭ în Moldova, boieriĭ ajutorațĭ de popor gonesc pe Grecĭ și pe *Alexandru-Voevod-Ilieaș*, iar *Vasile Lupul* se numește domn. Dorința de unire a țărilor aprinde din nenorocire un rĕsboĭ crud între ambele țărĭ surorĭ și pregătește slăbiciunea lor. Sub impresia uneltirilor Grecilor ce vor să desnaționaliseze pe Românĭ, *Mateĭ* și *Vasile* caută a întemeia puternic naționalitatea; limba românească se introduce în școlĭ, bisericĭ și administrațiĭ; școlĭ se ridică; tipografiĭ se întemeiază și țările se înavuțesc cu condicĭ de legĭ. Din nenorocire interesul egoist al boerilor îĭ face să uite interesul național. In loc d'a ușura pe popor, eĭ îl împovărează cu dăjdiĭ și condica nouă întărește și maĭ mult robia. Poporul suferă și strigă; armata se revoltă și țara cade în cea maĭ groaznică anarchie militară. *Constantin Basarab* isbutește, prin ajutorul străin, a stinge anarchia desfăcĕnd armata și slăbind țara.

Un Grec *Mihnea Voevod* se urcă atuncĭ pe tron, la 1658, și rĕsbună cumplit purtarea cea neomenoasă a boierilor către popor. In domnia acestuia, a luĭ *Georgie* și *Grigorie Ghica* și a luĭ *Radu Leon*, Greciĭ se înmulțesc iarăși în țară și cu dînșiĭ și suferințele eĭ. La 1669, boieriĭ ajutațĭ de popor, se ridică din noŭ asupra Grecilor și isbutesc a-ĭ goni din țară și a dobândi un domn ales de dênșiĭ, dar pentru scurt timp, căcĭ la 1672 cu *Grigorie Ghica* și în urmă cu *Duca-Voevod*, Greciĭ iarăși se reîntorc.

In Moldova, în acest an, boieriĭ, sub comanda *Hănceștilor*,

caută a goni pe Grecĭ din țară împreună cu *Duca-Voevod*, dar sunt biruițĭ de dînșiĭ, cu ajutorul Turcilor. Acest patronagiu ce le da Turciĭ, aruncă privirile Moldovenilor către Nemțĭ și Polonĭ.....

Puterea Grecilor în țara Românească nu ținu mult în rîndul acesta. Ajutațĭ de Turcĭ, boieriĭ isbutesc a numi domn pe *Șerban Cantacuzino*. Sub domnia acestuia și a luĭ *Brâncoveanu*, în țara Românească, și sub a *Cantemireștilor* în Moldova, intrigile Grecilor se precurmară și boieriĭ stăpâniră țările în pace de dênșiĭ, în vreme de treĭ-decĭ de anĭ și maĭ mult. Din nenorocire, boieriĭ nu știură a se folosi de acest timp; în loc d'a se uni între dênșiĭ spre a se apropia de popor, spre a-l ridica până la eĭ, eĭ se isolară de dênsul. Corupțĭ și degradațĭ, eĭ perdură până și virtuțiile militare cu care se făliaŭ odinioară și nu maĭ representaŭ nicĭ unul din simțimintele poporuluĭ. Puterea armată a țăriĭ, în vremea *Brâncoveanuluĭ*, se desorganisează și ostașiĭ se fac clăcașĭ pe la moșiĭ. In loc d'a căuta puterea în popor împotriva Turcilor, cari din ce în ce se făceaŭ maĭ asupritorĭ, călcând legămintele țăreĭ, mărindu'ĭ tributul și globind'o în toate chipurile, eĭ alergară după falșa protecție, când a Nemților, când a Rușilor. Afară de aceasta, caracterul lor mobil și nestatornic băgă discordia între domnitor și dênșiĭ. Odioșĭ țăriĭ, bănuițĭ de Turcĭ, eĭ fură lesne surpațĭ de Fanarioțĭ, din cari uniĭ, precum *Mavrocordațiĭ*, luaseră o mare influență pre lângă Poartă și ast-fel capetele celor maĭ însemnate familiĭ ale țăriĭ cad sub securea Turcilor saŭ sunt silite a scăpa la Nemțĭ și la Rușĭ, unde împreună cu dênșiĭ, merg să concure puternic la civilisarea acesteĭ colosale împărățiĭ ce era ursită atât de mult în viitorul nostru; iar Fanarioțiĭ dobândesc pe seamă-le domnirea statornică a ambelor țărĭ.

Boeriĭ românĭ cel puțin muriră cu demnitate, cu curagiŭ și istoria la acest spectacol trist, aruncă un văl asupra greșelelor, asupra crimelor lor, spre a putea da o lacrimă de compătimire cumplitelor lor nenorocirĭ.

Aceĭ ce maĭ rĕmân în țară se încearcă a se maĭ lupta; dar Greciĭ îĭ doboară, sărăcindu-ĭ prin contribuțiĭ, prin con-

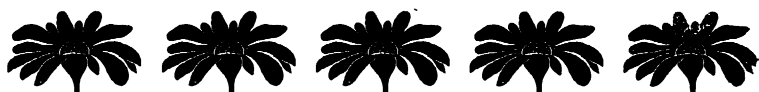
fiscărĭ și prin omorurĭ. Ceĭ maĭ mulțĭ se trag la țară și ruinațĭ, intră în popor până ce ajung la starea de clăcașĭ de unde eșiseră...

X

. . . .

. . . .

Urmarea lipsește cu totul.

CARTEA I

LIBERTATEA NAŢIONALĂ

(1593. — APRILIE 1595)

I

Deschid sânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun dinaintea ochilor fiilor eĭ câte-va pagine din vieața eroică a părinților lor. Voĭ arăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care Românii, sub povața celuĭ maĭ vestit și maĭ mare din voevodiĭ lor, încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea va coprinde numaĭ opt anĭ 1593—1601, dară aniĭ din istoria Românilor ceĭ maĭ avuțĭ în fapte vitejeștĭ, în exemple minunate de jertfire către patrie. Timpurĭ de aducere aminte glorioasă! timpurĭ de credință și de jertfire! când părințiĭ noștri, credincioșĭ sublimĭ, îngenunchiaŭ pe câmpul bătăliilor, cerênd de la Dumneḑeul armatelor lauriĭ biruințeĭ saŭ cununa martirilor, și ast-fel îmbărbătațĭ eĭ năvăleaŭ unul împotriva a ḑece prin mijlocul vrăjmașilor, și Dumneḑeŭ le da biruința, căcĭ el e sprijinitorul pricinilor drepte, căcĭ el a lăsat libertatea pentru popoare și ceĭ ce se luptă pentru libertate, se luptă pentru Dumneḑeŭ!

Moștenitorĭ aĭ drepturilor pentru păstrarea cărora părințiĭ noștriĭ s'aŭ luptat atâta în veacurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpurĭ eroice să deștepte în noĭ simțimîntul dorințeĭ ce avem d'a păstra și d'a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire!

II

Aron-Vodă domnia în ţara Moldoveĭ şi Alexandru Bogdan în ţara Românească. Robĭ tremurând în mijlocul desfătărilor, pe un tron cumpărat cu banĭ, eĭ staŭ ocrotiţĭ împotriva drepteĭ rĕsbunărĭ a poporuluĭ, de paznicĭ străinĭ, Turcĭ şi Ungurĭ, prădaŭ, chinuiaŭ şi îngroziaŭ o ţară ce nu o ştiaŭ iubi. Mulţime de ianicerĭ şi arendaşĭ turcĭ, de la carĭ eĭ luaseră banĭ în camătă pentru cumpĕrarea domnieĭ, îĭ însoţiseră în ţară. Spre a se despăgubi de baniĭ lor, uniĭ din Turcĭ luară în arendă dajdiile publice, alţiĭ umblaŭ cu dăbilariĭ domneştĭ pentru strîngerea dajdiilor, alţiĭ ţineaŭ drumurile şi prădaŭ pe neguţătorĭ şi toţĭ răsfăţându-se prin toate unghiurile ţĕreĭ, jăcuiaŭ şi chinuiaŭ pe bieţiĭ ţĕranĭ, despoindu-ĭ de tot ce aveaŭ, ruşinându-le muierile şi fetele de faţă cu dînşiĭ şi răpindu-le al ḑecelea din feciorĭ spre a-ĭ pregăti la recrutarea ianicerimeĭ [1]. Inşişĭ boieriĭ şi jupânesele lor nu eraŭ scutiţĭ de omor şi siluire.

Veni o ḑi când aceste locuste sĕlbatice nu maĭ găsiră ce prăda; atuncĭ căḑură toţĭ în sarcina domnilor. Aron-Voevod, spre a se putea plăti de datornicĭ, izvodi ca de tot omul din ţară să se dea cîte un boŭ, şi orândui, spre a strânge această nouă dajdię, Turcĭ carĭ luând toate vitele de la ceĭ ce aveaŭ spre a împlini pentru aceĭ ce nu aveaŭ, sleiră ţara şi de vite, aceste soaţe ale munceĭ ţĕranuluĭ, de remaseră oameniĭ fără a avea cu ce se hrăni. Mult maĭ mare, de se poate, era asuprirea în ţara Românească, unde domnul, silit fiind a plăti o dobîndă grea la creditoriĭ turcĭ, carĭ nu maĭ aveaŭ ce jăcui, urcă datoriile uneĭ ţărĭ sleite cu totul, la suma peste mĕsură de mare, de ḑece povoare de aur. Toţĭ boeriĭ ţĕreĭ Româneştĭ, carĭ scăpaseră de moarte şi pribegie şi a căror inimă ofta după libertate, sîngera pentru suferinţele ţĕreĭ, începură a se aduna, a se sfătui. După revolta nenorocită din Moldova a Orcheienilor şi a Sorocenilor împotriva luĭ Aron, neîndrăznind a se bizui singurĭ numaĭ pe sine în

[1] După o lege vechie a împărăţieĭ turceştĭ la care însă până atuncĭ nu fuseseră supuse ţara Românească şi Moldova.

starea de slăbiciune în care se afla țara, cugetară la ajutoare și protecțiunĭ străine. Spre aceasta se adresară la republica Veneției cerênd protecția și suzeranitatea eĭ ca să se mîntue de Turcĭ; dar egoista republică, calculând foloasele cum și pagubele ce i-ar putea veni primind această propunere, găsi cu cale că interesul nu o iartă a primi să mântue o nație chinuită de la care puțin câștig putea să aibă.

După înjosirea acestuĭ act fără izbândă, Româniĭ vědură că ce le maĭ rĕmâne de făcut este să caute înșișĭ a se mântui și că țara lor a ajuns într'unul din acele minute marĭ, când o nație trebue să piară saŭ, luând inimă din suferința și disperarea sa chiar, printr'o silință mare și puternică, însășĭ să se mântuiască. Impregiurărĭ favoritoare din afară nu lipsiră la dorința oamenilor, nicĭ oameniĭ nu lipsiră împrejurărilor.

III

În acel timp de chin și de jale strălucea peste Olt, în Craiova, un bărbat ales, vestit și lăudat prin frumusețea trupuluĭ sĕŭ, prin virtuțile luĭ marĭ și felurite, prin credința sa către Dumnedeŭ, dragostea către patrie, îngăduiala către semenĭ, omenia către ceĭ maĭ de jos, dreptatea către toțĭ de o potrivă, prin sinceritatea, statornicia și dărnicia ce împodobeaŭ mult lăudatul sĕŭ caracter. Acesta era Mihaiŭ banul Craioveĭ, fiul luĭ Petrașco-Voevod carele pentru blîndețea cu care cârmui țara de la 1554 până la 1557 se numește *cel bun*.

Strălucirea naștereĭ luĭ Mihaiŭ, sfatul luĭ cel drept și priceput, cuvîntul luĭ blând și îmbelșugat, iar maĭ cu seamă faptele cunoscute ale luĭ, îĭ câștigaŭ inima poporuluĭ și trâmbițaŭ numele luĭ în toate părțile țěreĭ. El administra de câtă-va vreme banatul Craioveĭ și aduse cu încetul această bănie în starea eĭ cea vechie de neatârnare administrativă, judecătorească, ostășească, fără altă legătură cu domnia țěreĭ decât plata unuĭ tribut. Ast-fel, în minutul când armata țěreĭ era desorganizată de domnul ce se temea de dînsa, el îșĭ organisă un trup de oștire, prin care ținea în frâne împilările Turcilor și ocrotea pe supușiĭ sĕĭ.

Soarta cea blândă sub care se aflaŭ locuitoriĭ banatuluĭ era pizmuită de oameniĭ de dincoace de Olt și slujia de glorificare numeluĭ luĭ Mihaiŭ dinaintea poporuluĭ. El ajunse a fi sperarea tutulor, resbunătorul atât de mult dorit și așteptat.

IV

Crudul Alexandru-Vodă nu întârḑie a se înspăimînta de acel mare nume al banuluĭ Mihaiŭ. Voia să-l pearză cu orĭ-ce chip și neîndrăznid a-l prigoni de față, trămise ucigașĭ ca să-l prinḑă și să-l aducă la Bucureștĭ saŭ să-l ucidă prin taină. Dar banul descoperi din vreme cursa ce i se gătia și, cu toată dragostea ce avea pentru dînsul poporul, necreḑêndu-se sigur în Craiova, fugi spre Constantinopole, unde-l chemase socrul sĕŭ vistierul Ion ce era capikehaie al țĕriĭ. Însă, prins fiind în cale de oameniĭ luĭ Alexandru, ce îl pândiaŭ, el fu adus în Bucureștĭ, unde domnul cătrănit de mâniă îl învinovăți de trădător și rebel și îl închise în pușcărie spre a fi pus la caznă și apoĭ ucis.

Temêndu-se ca poporul să nu se ridice înfuriat și să scape pe prinsul sĕŭ, Alexandru-Vodă hotărî a-ĭ grăbi moartea. Într'o zi îl scoaseră din pușcărie legat și îl porniră la locul osîndeĭ. Mulțimea poporuluĭ urmăria pe osîndit, tristă, jalnică și tăcută, vĕḑênd că cea din urmă sperare de mântuire se va curma cu capul aceluĭ june bărbat eroic. În cale, trecênd pe lângă biserica Albă, pe vremea liturgieĭ, spun că îl lăsară să intre în biserică și rugându-se, se făgădui luĭ Sfîntu-Nicolae, fiind chramul, că de-l va mântui, are să-ĭ facă mănăstire în numele luĭ precum a și făcut, de se numește acea biserică acum ***Michaiŭ-Vodă.*** [1]

Sosind în locul unde trebuia să primească moartea, gâdea cu satîrul în mână, cu inima crudă, cu ochiĭ sîngeroșĭ, se apropie de osândit, dar când ațintì privirea asupra jertfeĭ sale, când vĕḑu acel trup măreț, acea căutătură sălbatică și înfiorătoare, un tremur groaznic îl apucă; ridică satîrul, voiește a isbi; dar mâna-ĭ cade, puterile-ĭ slăbesc, groaza îl stăpâ-

[1] Această biserică o zidi la anul 1598.

neşte şi trîntind la pămînt satîrul, fuge printre mulţimea adunată împrejur, strigând în gura mare că el nu îndrăzneşte a ucide pe acest om.

Ast-fel în acele marĭ timpurĭ bătrâne, un Cimbru barbar se înfioară de vederea măreaţă a luĭ Mariu şi nu îndrăzni să ucidă pe cel ce sdrobise tot neamul luĭ.

În zadar oamenii ce presidaŭ la osândă cerură a se împlini porunca domnească; nimenĭ nu se maĭ găsi ca să voiască a lua locul gâdeĭ.

Această întîmplare minunată înfioră mulţimea cu o mişcare electrică; ea vědu într'însa un semn ceresc prin care Dumnezeŭ voia păstrarea acestuĭ om şi un glas detunător de milă şi de iertare scapă din peptul aceleĭ gloate. Boierĭ şi popor luară pe osândit în mijlocul lor şi, ducêndu-se la palat dinaintea voevoduluĭ; cerură iertare. Vrênd nevrênd, domnul fu silit a se îmblândi şi a-ĭ dărui vieaţa. Peste puţin, prin mijlocirea vistieruluĭ Ion, Mihaiŭ împăcându-se de tot cu domnul, primi iarăşĭ cinstea şi dregătoria sa.

V

Nu trecu mult după aceia şi bănuitorul tiran Alexandru începu iar a-l vîna cu moarte şi curse şi-l sili a fugi în Ardeal, unde zăbovi două săptămânĭ la curtea luĭ Sigismund Bathori, domnul ţěreĭ Ardealuluĭ. Acolo, prin mijlocirea luĭ Baltazar Bathori, věrul domnuluĭ stăpânitor, dobândi de la acesta, ce avea mare trecere la Poarta turcească, o scrisoare de introducere către vestitul vizir Sinan-Paşa, prin care se recomanda de a fi ales domn în ţara Românească, cum şi alta către Eduard Barton, solul Elisabeteĭ, regina EngltitereI la Constantinopole, care avea mare credit pe lângă Turcĭ.

Imputernicit cu aceste recomandaţiĭ, Mihaiŭ se porni de a doua oară la Constantinopole unde, la sosirea sa, fu bine primit de vistierul Ion. Acolo sosiră atuncĭ şi doĭ deputaţĭ dintre boierĭ spre a se jelui de asupririle luĭ Alexandru Vodă; eĭ se uniră cu Mihaiŭ şi-l cerură la Sultan pe dînsul de domn, arătând că ţara toată îl vrea. Spre a isbuti maĭ sigur în ce-

rerile lor, trebuiră să astâmpere nesațiul și lăcomia de banĭ a Turcilor; de aceia, nevoia sili pe Mihaiŭ a lua, pe creditul vistieruluĭ Ion, patru sute miĭ florințĭ de la Turcĭ, Grecĭ și Evreĭ, cu camăta grea. Din această sumă dete numaĭ luĭ Sinan vizirul, douĕ-ḑecĭ miĭ galbenĭ; cea-l-altă o împărți în darurĭ la Sultanul și la ceĭ-l-alțĭ miniștriĭ și ast-fel deschise calea cererilor sale. Sultanul în sfârșit primi această cerere a țĕriĭ și dete luĭ Mihaĭ steagul și sabia, semnele domnieĭ, iar oștirea ce boieriĭ cereaŭ a i se da spre a-l însoți, o refusă, sub pretext că de vreme ce țara toată îl cere, nu poate avea nevoe de oaste spre a goni pe Alexandru.

Mihaiŭ, însoțit de partidul ce voia să-l pună pe tron, plecă îndată, 1592, către țară, de unde Alexandru Bogdan, aflând de mazilia sa, eși ca să se întoarcă la Constantinopole. El abia domnise un an și treĭ lunĭ, dar această vreme-ĭ fu de ajuns ca să tragă asupră-șĭ ura și blestemul poporuluĭ. Fără-de-legile domnieĭ luĭ se răsplătiră cu a sa moarte. La 1597, în Dumineca Floriilor, prin intrigile domnuluĭ Moldoveĭ Ieremia, al căruĭ tron el căuta să coprindă, Alexandru, din porunca Sultanuluĭ, fu luat din casa sa și, în haine de paradă domneștĭ, asvârlit în mare.

VI

Intr'acest chip Mihaiŭ-Voevod se urcă pe tronul țĕriĭ Româneștĭ, la 1593, fiind atuncĭ în vârstă de treĭ-ḑecĭ și cincĭ anĭ. Inălțarea luĭ fu primită cu cea maĭ vie bucurie de toțĭ locuitoriĭ țĕreĭ, mulțumițĭ că aŭ scăpat de tiraniile luĭ Alexandru; eĭ arătară acea bucurie sgomotoasă, acele sperărĭ fără de marginĭ, făcêndu-șĭ ilusiile, nedespărțite în inima poporuluĭ român de orĭ ce domnie nouă, ilusiĭ pentru care și istoria ni-l arată că în tot-d'auna gata a fost. Mihaiŭ avea încă în ochiĭ mulțimeĭ meritul de a fi fost un candidat popular în care maĭ de demult nația îșĭ pusese sperările. Dar cu toată statornicia, energia și buna sa voință, noul domn se vĕḑu cu totul în neputița de a pune un capăt la relele și orânduiala la anarhie în care se afla țara. Ea era înpovorată de datoriĭ

grele și împilată de marĭ nevoĭ și trebuințe. Turciĭ, în contra tractatelor vechĭ acuma uitate, începuseră a se așeza în țară, zidindu-șĭ case și gătindu-se chiar a face și giamiĭ (meceturĭ). Pe lângă datorniciĭ ce eraŭ în țară sub Alexandru, se maĭ adăogiseră și alțĭ Turcĭ și numĕrul lor se urca la patru miĭ ianicerĭ și ofițerĭ de cavalerie. Turciĭ după marginĭ făceaŭ ca și ceĭ din țară, mereŭ și fără temere, năvălirĭ și jafurĭ prin ținuturĭ; în toată luna cete de Turcĭ și Tătarĭ veniaŭ pe pământul romănesc și, ca să poată hălădui lumea în pace, era silit domnul a le ține taberile iarna și vara, a le da cele de hrană și îmbrăcăminte de la țară; astfel în cât nu numaĭ că nu se puteaŭ plăti datoriile cele vechĭ, dar nicĭ a se birui și a se ușura cele de față. Slujbașiĭ porțiĭ, în loc să dea ascultare plângerilor domnuluĭ, căutaŭ prilejul de a stoarce banĭ de la dênsul saŭ de la dușmaniĭ ce îl prigoniaŭ. O seamă de boerĭ, după vechiul obiceiŭ, săpa pe domn lângă Sultan. Alțiĭ se însoțiseră cu Turciĭ din țară și-ĭ ajutaŭ în prădarea și în chinuirea poporuluĭ. Armata țĕriĭ era desorganisată și mijloc nu era de a o înființa; energia poporuluĭ se tocise de atâtea chinurĭ și asuprirĭ; el desperase de mântuire. Mihaiŭ nu se putea înțelege cu creditoriĭ, lipsindu-ĭ mijloacele de a le plăti, vru să pună stavilă la răpirile lor, dar nu izbuti decât a-ĭ întărîta maĭ mult și a-ĭ revolta asupră-ĭ. Fu silit; ca să scape d'a fi ucis, a se închide și a se ține mereŭ în stare de apĕrare, în palatul sĕŭ, unde însă de maĭ multe orĭ Turciĭ năvălind, îl ocăraŭ, aruncaŭ cu petre în ferestre, răpiaŭ tot ce puteaŭ din mobilele sale, și fără sfieală băteaŭ și răniaŭ de moarte pe toțĭ boieriĭ ce le picaŭ în mână.

In aceste minute dureroase, care ar fi disperat pe orĭ și cine, Mihaiŭ singur nu dispereazá, ci vĕḑênd că nu e nicĭ un mijloc pacinic de mântuire, hotărăște a deștepta țara, a o scula și a ridica sabia rĕsbunătoare în contra barbarilor tiranĭ. Evenimentele ce începuseră în megieșie, încuragiară și înlesniră vrednica sa hotărîre. Să dăm o ochire asupra acestor evenimente.

VII

Impĕrăția turcească începuse a apune din culmea mărireĭ la care ajunsese sub Soleiman; ea însă, afară de ținuturile cele întinse ce stăpânia în Asia și Africa, care eraŭ împărțite în treĭ-ḑecĭ și două de guverne, tot coprindea încă opt guverne în Europa și se întindea până la Raab, conțiind astfel partea cea maĭ mare din Ungaria, afară de cele patru țĕrĭ tributare: Transilvania, Valachia, Moldova și Republica Raguzeĭ; nu numaĭ atât, dar chiar și împĕrăția Austrieĭ și regatul Polonieĭ eraŭ de maĭ multă vreme supuse la un tribut anual.

Murat al III-lea, care domnia la 1575, era un spirit slab și superstițios, un om dulce la traiŭ dar iute la mânie și adesea atuncĭ și la cruḑime, dedat cu totul la misticism, la poesie și la voluptate, amator de danț și de musică, de vorbe cu spirit, ba încă și de *mucalitlîcurĭ*, iubind mecanica, ciasornicăria și actele de representație; el trăia înconjurat de tâlmăcitorĭ de vise, de astrologĭ, de șeicĭ, de poețĭ, de muierĭ, de piticĭ și de nebunĭ, lăsând domnia în mâna femeilor din saraiŭ. Sub o mână așa de slabă, corupția intră în toate ramurile administrațieĭ. Acel spirit de revoltă al oștilor, care era menit a sdrobi împĕrăția, începuse de atuncĭ nu numaĭ între ianicerĭ, ci și între spahiĭ. Spre a da însă o altă cale acestuĭ spirit de insubordinație, era nevoie de a trămite oștile împotriva vrăjmașilor de peste hotare. Dar luptele din Persia se sfîrșiseră cu noroc și divanul stătu mult de se chibzui dacă trebue a porni rĕzboiul în contra Fezuluĭ, a Malteĭ, a Spanieĭ, a Venețieĭ, a Neapoluluĭ saŭ a Ungarieĭ. Un vizir vestit în bătăliĭ, dușman crud și feros al creștinătățiĭ Sinan-Pașa, cuceritorul Tunisuluĭ și al Iemenuluĭ, a căruĭ singură gândire era rĕsboiul cu Ungaria și cu împĕratul Germanieĭ saŭ *regele Vieneĭ*, cum îl numiaŭ Turciĭ, împinse prin toate mijloacele spre aceasta pe Sultan.

Așa dar, fără declarație de rĕsboiŭ, pacea să călcă la 1592, de guvernatorul Bosnieĭ, care isbi niște castelurĭ din Ungaria, Chrastovitz, Gora, Bihacĭ (Aprilie 1592); dar oprițĭ dinaintea

Sisekuluĭ, pe care nu-l putură lua, Turciĭ îşĭ rĕsbunară crud în contra creştinilor ce le picară în mână. Treĭ sute din aceĭ nenorociţĭ prisonierĭ fură duşĭ în triumf pe dinaintea locuinţeĭ ambasadoruluĭ împĕrătesc; în capul cortegiuluĭ umblaŭ nişte musicanţĭ ce făceaŭ să se audă sunetele cele maĭ barbare; apoĭ o trupă cu armele câştigate; pe urmă veniaŭ carele încărcate cu pradă şi în sfîrşit nenorocitele jertfe ale robieĭ, bărbaţĭ, femeĭ, copiĭ şi bătrânĭ, împinşĭ înainte cu isbirĭ tarĭ de bice saŭ de toiege, ca nişte turme de vite proaste, mergênd în mijlocul chiotelor de bucurie sĕlbatecă ale Turcilor, ca să fie vînduţĭ în târg (Octomvrie, 1592).

VIII

Crâncenele fără-de-legĭ şi ameninţările Turcilor mişcară toată creştinătatea. Scriitoriĭ însemnaţĭ din toată Europa începură prin tipar a trezi opinia publică şi a deştepta zelul cruciatelor religioase împotriva barbarieĭ păgâne.

Pe scaunul cesarilor Germanieĭ şedea în acea vreme Rudolf al II-lea. Cu un caracter şi cu virtuţĭ ce ar fi fost de lăudat într'o posiţie maĭ puţin înaltă, acest prinţ era un domnitor nevrednic. El lăsă d'o parte trebile statuluĭ spre a se ocupa de sciinţele naturale şi de antichităţĭ, pentru care îşĭ sleise finanţele, iar maĭ cu seamă de visărĭ, astrologice care împlură mintea sa, din natură posomorîtă şi sfiicioasă, de o mulţime de superstiţiĭ de rîs şi funeste. Inconjurat de minerale, de fosilĭ, de medaliĭ, de ochiene, de vase şi de instrumente de chimie, el sta închis în laboratoriul sĕŭ, în vreme ce zavistia şi revolta în lăuntru şi rĕsboiul din afară ameninţaŭ sdrobirea împĕrăţieĭ luĭ. Crescut în Spania, în acea ţară clasică a papismuluĭ, el fu în toată viaţa luĭ jucăria viclenilor uneltirĭ ale iesuiţilor şi ale svaturilor pasionate ale curţiĭ Spanieĭ.

Ţipetele jertfelor căḑute sub Turcĭ pătrunseră însă până la cabinetul luĭ Rudolf II-lea şi deşteptară indolenţa luĭ. El porunci să sune tocsinul în toată sânta Impĕrăţie romană şi în Ungaria, ca să învite pe credincioşĭ, dimineaţa, la amiazĭ şi

seara, a invoca ajutorul ceruluĭ în contra păgânilor. Intr'aceiaşĭ vreme, soliĭ seĭ alergaŭ în Roma la Papa şi convocaŭ pe toţĭ principiĭ Germanieĭ la o adunare generală în Ratisbona, spre a lua mĕsurĭ pentru interesul comun al creştinătăţiĭ.

Clement al VIII-lea ce şedea atuncĭ pe scaunul Sântuluĭ Petru, primi în audienţă, într'un consistoriŭ public, pe soliĭ împărăteştĭ şi, ascultând cu multă bunăvoinţă elocuentul cuvînt al luĭ Rudolf Coradatio, cel maĭ însemnat dintre solĭ, hotărî cu obşteasca învoire a senatuluĭ, să ea toată partea la această faptă de bine public şi de cinste pentru Dumneḑeŭ.

O congregaţie de cardinalĭ fu convocată din porunca pontificeluĭ spre a chibzui pentru trebuinţele acestuĭ rĕsboiŭ şi, nemulţumindu-se a aduce numaĭ ajutorul sĕŭ hotărî a invita în numele luĭ Christos şi pe alţĭ prinţĭ, pentru care şi porni îndată nunciĭ seĭ în Spania şi Italia. Posomorâtul şi crudul Filip al II-lea, ce domnea în Spania, primi bucuros şi făgădui ajutorul sĕŭ, iar în Italia zelul religios fu maĭ puţin ferbinte şi numaĭ ducele de Toscana Ferdinand, şi ducele de Mantova Vicenzo, primiră a da ajutor. Ducele de Ferrara se folosi de ocasie şi, pentru oare-care ajutor de banĭ dat, dobândi treĭ oraşe de la împĕrat.

Tot atuncĭ Papa însărcină pe canonicul de Andrianopole, Cornelius Denona, să meargă la marele principe al Moscovieĭ spre a-l îndemna să ea parte la rĕsboiul creştinătăţiĭ, îndatorind pe sol ca la întoarcere, să treacă pe la Sigismund Bathori, prinţul Transilvanieĭ şi pe la Aron domnul Moldoveĭ, ca să-ĭ tragă şi pe dênşiĭ în legătura domnilor obşteĭ creştine împotriva duşmanuluĭ Comun, sculând ast-fel toate popoarele de la Nistru şi Dunăre şi din vecina Polonie; iar la Mihaiŭ i se porunci a nu se duce, din pricina posiţieĭ critice în care acest domn se afla, fiind singurĭ de scopurile sale; se hotărî numaĭ ca, prin mijlocirea prinţuluĭ Transilvanieĭ, să-l îndemne a se sfătui cât maĭ în grabă cu boieriĭ şi poporul sĕŭ şi a încheia o legătură serioasă prin care să se poată mântui.

Era acum a patru-spre-zecea oară de la originea împĕrăţieĭ otomane, de când puterile creştine se uniaŭ împreună

împotriva dușmanuluĭ moștenesc al legeĭ luĭ Christos, ca să întreprindă o cruciată care și dênsa, ca cea maĭ din urmă de la 1571, ce se nemuri prin bătaia navală de la Lepanta, luă numele de *Sânta Ligă.*

IX

In vremea aceasta, prinții Germanieĭ, adunațĭ la Ratisbona în dieta convocată și deschisă de Împĕratul în persoană, vĕḍênd tristele întâmplărĭ ale rĕsboiuluĭ, porunciră a se ridica din Germania o oștire de 20.000 pedestrașĭ și 5000 călărețĭ (2 Iunie, 1594). Acolo încă se hotărî ca Maiestatea Sa Împĕrătească să scrie și să trimiță solĭ la prinții străinĭ, spre a le cere ajutor; ca ea să solicite asemenea concursul nobilimeĭ ce nu atârna d'a dreptul și absolut de împărăție precum și al orașelor maritime; se vorbi apoĭ și de chipul d'a impune și d'a strânge dajdiile și se porunci ca în toate provinciile, în toate orașele, în toate târgurile și în toate satele Germanieĭ, să se pună un trunchiŭ saŭ cutie la ușa bisericilor și ca preoții și predicatorii să ațîțe zelul poporuluĭ, spre a-l îndemna a contribui la cheltuelile rĕsboiuluĭ în contra păgânilor ; se recomandă iarășĭ la preoțĭ și la predicatorĭ d'a propovedui poporuluĭ pocăința, d'a-l aduna în toate ḍilele, la sunetul clopotuluĭ, spre a face rugăciunĭ pentru o fericită isbândă.

Se trimiseră apoĭ și solĭ atât din partea Impĕratul cât și dintr'a electorilor de Brandeburg și de Saxonia, la adunarea staturilor polone din Cracovia, spre a le îndemna ca să se ridice în ajutorul creștinătățiĭ.

In Polonia, după moartea luĭ Ștefan Bathori, trebuind a se face o nouă alegere de rege, mulțĭ stăpânitorĭ, prin soliĭ lor, concurseră spre a fi aleșĭ; între aceștia, voturile se împărțiră între Sigismund, fiul luĭ Ion regele Suedieĭ și Maximilian, archiducele de Austria și amândoĭ fură aleșĭ ; partitul cel maĭ numeros, avênd de cap pe vestitul Zamoisky, cancelarul cel mare, ținea cu suedul. Maximilian, vĕḍênd că

nu poate dobândi tronul decât numaĭ cu puterea, luă oaste de la fratele sĕŭ Impĕratul Rudolf II-lea şi intră de o dată armat în Polonia. Zamoisky însă, priimind un ajutor de călărime din Transilvania, de la Sigismund Bathori, pe a căruĭ soră o avea de soţie, dete Nemţilor bătaie cu mare norocire, le înfrânase cu totul armata şi însuşĭ Maximilian fu prins. Ast-fel Sigismund dobândi coroana Poloniei. Atuncĭ Maximilian, lepădându-se de pretenţiile sale, fu liberat şi o nepoată a împĕratuluĭ, Archiducesa Ana, fata archiduceluĭ Carol, fu luată de soţie de Sigismund; dar prisonierul, vĕḑându-se liber, pretinse că un act făcut în închisoare nu poate avea temeiŭ şi începu a se întitula din noŭ *Rege al Poloniei*. Tocmaĭ în acest an, când se porniră deputaţiĭ Germanieĭ la Cracovia, Maximilian, după îndemnul Papeĭ, declară că renunţă cu totul la acest titlu. Cu toate acestea legaţiĭ germanĭ nu isbutiră în solia lor. Polonia de maĭ mult de 180 de anĭ era în pace cu Turciĭ şi Zamoisky, care avea înrîurire în dietă, care întorcea inima regeluĭ cum voia şi care ura pe Nemţĭ, după o lungă discuţie în adunare, îndupleca pe toţĭ la părerea sa d'a ţine pacea cu Turciĭ. Astfel legaţiĭ se întoaseră fără ispravă.

Cesarul isbuti maĭ mult în Moscovia, unde trămisese pe un june silesian anume Varkusky. Acest trămis fu bine primit de marele duce Teodor saŭ Feodor I-iŭ, care îĭ şi făgădui o mare sumă de banĭ ce se îndatora a o plăti pe tot anul, cu condiţie d'a nu precurma rĕsboiul cu Turciĭ. Aci Varkusky întâlni pe un ambasador al Persieĭ ce venise să propună o ligă în contra Turcilor; el negocia cu dênsul o alianţă, prin care se jura în numele craiuluĭ sĕŭ, că dacă Impĕratul se va ţine de rĕsboiŭ, şahul Persieĭ nu va face pace cu Turcul.

X

Silinţele Impĕratuluĭ fură norocite în Transilvania. Sigismund Bathori ţinea domnia acesteĭ ţĕrĭ. El era fecior luĭ Christofor Bathori şi nepot de frate vestituluĭ Ştefan Bathori, ce a fost maĭ întâiŭ prinţ şi apoĭ a strălucit pe tronul Po-

loniei. El fusese ales la 1581 a urma pe tron rěposatuluĭ sěŭ tată, fiind numaĭ în vârstă de nouă anĭ. Numele strălucit şi iubit ţěreĭ ce purta singur îĭ dobîndi alegerea la tron, de la care nişte prevestirĭ sinistre păreaŭ a-l depărta; se dicea într'adevěr că la naşterea luĭ, la 1572, turnul de la Oradea mare se povârnise şi că el se născuse cu mâna plină de sânge. Imaginaţia poporuluĭ augurase d'aci că acest prunc va fi peirea ţěreĭ luĭ şi augurul până în urmă s'a şi împlinit. In timpul istorieĭ de faţă, pe la începutul anuluĭ 1594, Sigismund, în vârstă de 22 anĭ, liber de orĭ-ce tutelă, începu a-şĭ desveli caracterul sěŭ.

Semeţ, viteaz şi rěsboinic, calităţĭ însuşite naţieĭ luĭ, dar fără talente ostăşeştĭ, fără putere de concepţie şi fără stăruinţă, îl vom vedea, în cursul acesteĭ istoriĭ, unde el va juca un rol mare şi însemnat, om crud, fără měsură, necumpătat, nestatornic şi neastâmpărat la minte. Era tributar Turcilor şi avu câtă-va vreme aşa mare credit la Poartă, în cât un minut, la moartea unchiuluĭ sěŭ, el sperase că prin protecţia eĭ, va dobândi tronul Polonieĭ; pentru aceea şi făgăduise 50 miĭ galbenĭ viziruluĭ; dar sperările sale îl înşelară, căcĭ Poarta nu numaĭ că recunoscu pe noul craiŭ al Polonieĭ, dar încă nu voi a-l îngădui să ia de soţie pe fata mareluĭ duce de Toscana (Octombrie 1592). Trimişiĭ luĭ la Poartă eraŭ George Ravazdi şi Ion Boldog, carĭ tractaŭ cu Sinan prin milocirea renegatuluĭ Grigore Versmarti, acum ciauş Mahomet, şi prin sangiacul Lipeĭ, vestitul Pavel Marchazi. De faţă cu Sennyei, pe care-l trimisese în urmă Bathori, Sinan se întinse asupra coprinderilor sale de la Tunis, de la Gulleta, din Arabia, Persia, Africa şi Georgia, adăogând că în earna viitoare va merge să dărâme Viena şi Praga.

In sfirşit, ceauşul Mustafa, aduse staturilor Transilvanieĭ şi luĭ Bathori scrisorĭ de la Sultanul, de la marele vizir şi de la paşa din Temişoara; prinţul rěspunse după obiceiŭ cu protestaţiĭ de credinţă către padişahul; dar Sinan nu întârdie a schimba tonul şi a îngrozi pe Sigismund prin înjurăturĭ şi ameninţărĭ. Când se înfăţişă dinaintea acestuĭ vizir George Ravazdi şi-l rugă, în numele prinţuluĭ, să nu maĭ îngreueze

provincia, urcând tributul peste cel ce se da pe timpul luĭ Ioan Sigismund, el cu o nesuferită trufie şi cu obraznică îngâmfare, ocărându-l cu numirea de *câne*, îĭ ḑise să tacă, adogând că Ion Sigismund era socotit ca un fiŭ al luĭ Soliman, în vreme ce acel ce cârmueşte acum Transilvania este sluga şi supusul împĕratuluĭ; că aceasta stă în mâna-ĭ a o dovedi. Temerea luĭ Sigismund se maĭ adăogi încă prin porunca ce primi ca să se gătească cu o oaste de 50 miĭ lănceri şi cu toate materialele de rĕzboiŭ, spre a merge la Belgrad să se unească cu oştirea Turcilor în contra Împĕratuluĭ. Aceste amenințărĭ primejdioase umplură de spaimă inima juneluĭ-prinț. Partisaniĭ Împĕratuluĭ ştiură bine a esploata aceste temerĭ şi înduplecară pe Sigismund a se ridica asupra Turcilor. Bathori avea lângă dênsul, ca duhovnic, pe un iesuit părintele Alfons Carilio, spaniol născut la Alcala; acesta îndemna mereŭ pe Sigismund să intre în alianță cu Împĕratul şi când Teuffenbach, prefectul Casovieĭ, trimisul cesaruluĭ, sosi în Transilvania, el găsi pe prințul cu totul dispus în favoarea creştinătățeĭ. Sigismund începu a vorbi numaĭ de libertate, de greutatea juguluĭ turcesc, a se plânge de soarta creştinilor supuşĭ luĭ, într'un cuvînt toate spusele şi toate faptele luĭ învederaŭ hotărîrea sa d'a rupe legătura cu Turciĭ. Însă planurile luĭ Sigismund întîmpinară o mare opoziție în nobiliĭ ceĭ maĭ însemnațĭ, carĭ învechițĭ în aplicarea lor către Turcĭ, nu voiaŭ nicĭ de cum să se lepede de unirea cu Poarta, temêndu-se de a se arunca în valurile unuĭ viitor, nesigur şi d'a ajunge sub jug şi maĭ greŭ. Sigismung ḑicea: «Ce a slujit până aci pacea cu «Turcul? — A obicinuit pe nesimțite nenorocitele noastre po«poare ca să poarte un jug greŭ şi nesuferit. Maĭ bine dar să-l «scuture, să se unească cu ceĭ-l-alțĭ prințĭ creştinĭ, să se lepede «de alianța cu Turciĭ, atît de ruşinoasă pre cât e şi primejdioasă «pentru mântuire, şi Dumneḑeŭ le va fi priincios la un «proiect aşa drept». Acestea ḑicea Sigismund în public şi în particular şi iesuițiĭ le însînuiaŭ la urechile tutulor celor ce spoveduiaŭ. Nobilimea cea jună şi săracă intra lesne în aceste planurĭ, măgulindu-se că rĕsboiul îĭ va maĭ îmbuna soarta; dar ceĭ bătrînĭ şi bogațĭ se împotriviaŭ, ḑicênd că nu trebue

a părăsi maximele străbune care prescriaŭ d'a nu lăsa nicĭ o dată alianța cu Turciĭ; că de o sută de orĭ eĭ aŭ audit aceasta din gura înțeleptuluĭ Ștefan Bathori, și când era prinț al Transilvanieĭ, și chiar după ce să urcase pe tronul Polonieĭ; că mai bine este a urma acestor svaturĭ decât a pleca urechia la zadarnicele făgăduelĭ ale unor oamenĭ veneticĭ în Transilvania. Adăogaŭ eĭ: «Suntem oare destuĭ și destul de «puternicĭ spre a ne împotrivi singurĭ la toată puterea Tur-«cilor? Dacă nu suntem, cine chezășuește pentru acele «ajutoare ce se făgăduesc? Începuturile rĕsboiuluĭ adesea «sunt plăcute, dar sfîrșitul e tot-d'auna funest. Când un duș-«man atât de îngrozitor va apuca să-șĭ împlânte corturile «sale în mijlocul țăreĭ noastre, cât este de temut că acele «ajutoare depărtate ce ni se laudă, vor sosi prea târdiŭ spre «a ne mântui!»

Ast-fel vorbia în Ardeal ura și neîncrederea în Nemțĭ; dar partisaniĭ vecheĭ sisteme, vĕdênd că rugămintele lor sunt neputincioase în contra svaturilor iesuiților și cererilor Papeĭ, hotărâră a detrona pe Sigismund și a pune în locu-ĭ pe un altul maĭ plecat luĭ Amurat. Se dicea că eĭ se înțeleseseră într'aceasta cu miniștriĭ Porțiĭ și că, în vremea când Tătariĭ eraŭ să treacă din Podolia în Transilvania, li se dedese o poruncă secretă d'a pune mâna pe Sigismund. Dar acesta se puse în laturĭ de timpuriŭ și Tătariĭ pustiiră Valahia și Transilvania fără d'a fi împedicațĭ de generalul oștilor, Bornemissa, sub pretext ca să nu strice alianța între Transilvania și Turcĭ, în care sta mântuirea țăreĭ.

Sigismund convocă o adunare mare de popor la Turda. Aci oposiția, în capul căreia sta vĕrul sĕŭ Baltazar Bathori, se arătă așa de tare și de înverșunată în cât, lăsând puterea pe mâna luĭ Baltazar, Sigismund speriat abdică și fugi spre Chiioara, declarând pricina abdicăreĭ sale și acusând pe oposanțĭ că vor să trădea țara Turcilor. Adunarea se mută atuncĭ la Cluș, unde Baltazar Bathori fu aclamat de prinț. Dar scrisorile luĭ Sigismund, citindu-se în adunare, opiniile unora schimbară și Sĕcuiĭ, împreună cu Sașiĭ și vre-o câțĭ-va din Ungurĭ, declarară oposanților că eĭ nu voesc a

cunoaşte alt prinţ; neputând atuncĭ a le sta împotrivă, adunarea toată fu silită a se uni cu dînşiĭ şi o deputaţie se trimise ca să chieme pe Sigismund înapoĭ. La 28 August 1594, adunarea primi a se trimite oştire în contra Turcilor. A doua-ḑi se arestuiră capiĭ oposiţieĭ în numĕr de patru-spre-zece: Baltazar Bathori şi fiastrul luĭ, Ion Ilfiu, Lupul Covacĭ cancelier, Alexandru Kendi presidentul senatuluĭ, Gabriel şi Francisc Kendi, unchiĭ luĭ, Grigorie Literatu, prefect de la Agria, Ion Foro, Grigorie Diacu, Ion Gerundiu, Albert Lunai, Georgie Salanciu, Baltazar Silvaş, şi după treĭ ḑile de închisoare, Sigismund porunci ca să-ĭ omoare, după svatul luĭ Gestio, Proşcai şi Iojica. Luĭ Alexandru şi Gabriel Kendi, cu Ion Ilfiu, Grigorie Diacu şi Ion Foro, li se tăiară capetele la Cluş. Pe când îĭ ducea la locul osîndeĭ, Alexandru vĕḑu pe Sigismund carele, stând în picioare la o fereastră, îĭ privea, şi el îĭ strigă: «Nicĭ o lege dumneḑeească saŭ omenească nu suferă osîndirea unuĭ om făr'a-l asculta». Aceasta însă nu mişcă întru nimic pe Sigismund, obicinuit fiind din copilărie a vedea vĕrsându-se sânge şi stând martur la toate osândele criminalilor. El stătu de faţă şi privi cu răceală această tragedie.

Un ţigan, gâde obicinuit al loculuĭ, veni cu o sabie şi tăie capul luĭ Alexandru Kendi. Ilfiu se urcă după dênsul pe eşafod, apoĭ Gabriel Kendi, apoĭ Ion Foro, carele în zadar ceru o altă sabie, căcĭ a gâdeĭ nu maĭ tăia, şi în sfârşit Grigorie Literatu. Poporul nepăsător de certele celor marĭ, privi înmărmurit această scenă; dar când vĕḑu de odată o ploaie repede căḑênd şi spălênd sîngele morţilor, strigă că: nevinovaţĭ a fost! Lupul Covacĭ şi cu Baltazar Bathori fură duşĭ la Unioara, unde, după câte-va ḑile, pe ascuns, după obiceiul turcesc, fură sugrumaţĭ. Când gâdea veni în închisoarea luĭ Baltazar Bathori cu lanţul în mână, acesta întrebă: «Cine eştĭ? — Cel din urmă om cu care aĭ să vorbeştĭ pe lume», rĕspunse gâdea. Baltazar, blestemând amar pe Sigismund, după o luptă lungă cu gâdea, fu sugrumat. Ast-fel peri împreună cu Kendi, şi Ioan Bornemisa, vestitul căpitan carele, când i se înştiinţă că i-a sosit ceasul, începu a cânta un cân-

tec de jale și apoĭ întinse grumazul gâdeĭ. Ceĭ-l'alțĭ patru prisonierĭ fură iertațĭ prin mijlocirea unor prietenĭ aĭ lor; numaĭ bunurile li se confiscară. Asemenea luĭ Andreĭ și Ștefan Bathori, frațiĭ luĭ Baltazar, carĭ apucaseră să fugă în Polonia, li se confiscară bunurile, declarându-ĭ trădătorĭ și isgonițĭ pentru tot-d'auna din patria lor. După aceia, Sigismund, adunând o armată de 40 miĭ de oamenĭ de tot felul, o trimise spre Timișoara, de unde deslipi o parte din oștirea luĭ ca să pustieze în preajma Oradieĭ și să împedice ca nu cum-va să meargă de acolo convoiul la armia otomană. El scrise apoĭ luĭ Teuffenbach ca să-l roage să se apropie de hotarele Transilvanieĭ, spre a-șĭ uni puterile cu ale luĭ și a isbi împreună pre vrăjmașĭ.

XI

In vreme ce prin aceste tratațiĭ Papa și împĕratul se cerca a trage toate stăpânirile Europeĭ într'o legătură împotriva Turcilor, și dintr'altă parte scriitoriĭ și oratoriĭ ceĭ maĭ însemnațĭ lucra asupra opinieĭ publice și întărîta popoarele pentru o nouă cruciată în contra barbarilor, răsboiul îșĭ urma furiile sale. In 15 Iunie 1593 se dete o bătălie sîngeroasă între oștirea împĕrătească și armata Turcieĭ, strâmtorată lângă Sisek în unghiul unde Kulpa se unește cu Ordra; acolo peri cu totul oștirea otomană, împreună cu ceĭ maĭ însemnațĭ capĭ aĭ eĭ, Asan-Pașa și junele Mahomet, nepotul sultanuluĭ. Anul în care vĕḑu o așa mare învingere se chemă în istoria otomană *anul peireĭ*. Când se află despre dênsa la Constantinopole, poporul exasperat ceru rĕsbunare; ambasadorul austriac fu închis cu toată suita luĭ; marele Vizir Sinan se găti a lua comanda uneĭ oștirĭ numeroase, ast-fel cum nu se maĭ vĕḑuse alta din vremea luĭ Soliman, și porni spre Ungaria.

Doĭ frațĭ aĭ împĕratuluĭ, archiducele Maximilian și archiducele Mateĭ, comandaŭ, unul armia din Croația de 16.000 pedestri și 4000 călărețĭ, și cel-l-alt pe cea din Ungaria, de 20.000 pedeștriĭ, 2000 călărețeĭ și 2000 dragonĭ.

Mateĭ lovi Novigradul și asedie în zadar Granul, de unde se trase; dar Maximilian fu maĭ norocit în Croația; el coprinsese Petrina, castelul Chrastovitz și în sfârșit Sisekul, când Sinan sosi cu armata luĭ în Ungaria. Archiducii își uniră atuncĭ oștirile, din porunca împĕratuluĭ.

Armia îngrozitoare a luĭ Sinan, pe lângă care se unise și hanul Tătarilor, Ghazi-Gereĭ, cu 40,000 oamenĭ (17 Iulie 1594), înainta în Ungaria, lăsând în cale-ĭ urme de furia sa și, după maĭ multe isbânḑĭ parțiale la Vesprin, la cetățuia Polata, coprinse în șfârșit (August) vestita cetate Rab, prin trădarea comandantuluĭ eĭ, comitele Hardek. Cetatea Papa fu coprinsă și ea și vizirul se oști împotriva Comornuluĭ, cu sperare sigură de a înainta în curând spre Viena. Dar aceste isbânḑĭ strălucite, care măriră trufia luĭ Sinan și îngroziră occidentele apuseră îndată prin ridicarea unuĭ noŭ campion al creștinătățeĭ, care își aruncă sabia puternică în cumpăna rĕsboiuluĭ și chemă biruința sub steagurile luĭ Christos. Acest campion glorios fu nația română, care găsise acum un căpitan mare ca Mircea, ca Dracul, ca Guniad și ca Ștefan, spre a o comanda. E vreme acum să ne întoarcem spre țara Românească.

XII

Inchis în palatul sĕŭ de nevoia Turcilor, țipetele de jale ale poporuluĭ goniaŭ somnul de la Mihaiŭ; posomorît și tăcut, el se depărta de toțĭ ceĭ ce eraŭ pe lângă dênsul spre a se gândi ḑi și noapte la mijloacele de a mântui nația sa. Asculta cu băgare de seamă veștile rĕsboiuluĭ din Ungaria, se bucura cu inima de isbânḑile creștinilor, se întrista de perderile lor.

Cruḑimile Turcilor trecuseră peste mĕsură, în vreme ce covîrșirea strâmbătăților suferite sleiseră răbdarea împilaților care cereaŭ o rĕzbunare strălucitoare. Poporul român se cutremură de turbare ca un leŭ rănit greŭ, și această cutremurare pare că era larma înăbușită ce povestește o vijelie mare. Această vestire sili pe Mihaiŭ a nu perde vreme, cu

atât mai mult că poporul din ambele țerĭ era așa de întărîtat, încât s'ar fi revoltat împotriva domnilor sěĭ, dacă aceștia nu se revoltaŭ împotriva Turcilor.

Pe lângă relele ce făceaŭ Turciĭ în țară, ea avea încă a suferi și trecerea gloatelor armieĭ tătăreștĭ, care pe la capătul anuluĭ 1593, călcând'o, trecură în Ungaria. Tot pe atuncĭ primind porunca d'a trămite cară pentru artileria armateĭ turceștĭ, domnul trămise ca la 300 pentru campania și asedierea Pesperineĭ. Nu trecu însă mult și iată sosiră alțĭ noĭ mesițĭ aĭ viziruluĭ, ce se afla atuncĭ la Belgrad, cerênd alte cără și tribut. Cu toată silința ce puse domnul, carăle nu putură sosi la vreme, până a nu pleca vizirul din Belgrad; îl ajunseră tocmaĭ la Ianis. Oameniĭ luĭ Mihaiŭ ce aduseseră 400 cară, tributul și ceva darurĭ, se înfățișară dinaintea luĭ Sinan; dar crudul turc, furios de întârḑierea lor, poruncĭ să-ĭ ducă să le tae capul în priveala tuturor. Mehmet-Pașa, feciorul viziruluĭ, ce se afla de față, rugă mult pe tatăl sěŭ și le scăpă viața. Sinan însă refusă darurile și trimise rěspuns luĭ Mihaiŭ din partea sultanuluĭ, că îndată ce va sfârși campania, va purta rězboiul în Țara-Românească; că este un lucru nevrednic d'a lăsa această provincie în cârmuirea necredincioșilor ce nu o meritaŭ; el opri pe oameniĭ domnuluĭ prisonierĭ și nu le dete drumul până maĭ întâiŭ nu se întoarse la Belgrad.

Toate aceste avaniĭ ale Turcilor sleise răbdarea poporuluĭ și a luĭ Mihaiŭ, care se hotărî atuncĭ a lucra și unindu-se cu creștinătatea, a ridica cu bărbăție sabia asupra Turcilor ca să scape țara de acel jug greŭ al robieĭ. El strînse atuncĭ o adunare de toțĭ boieriĭ marĭ și micĭ din țară și se svătuiră cum vor face ca să-ĭ isbăvească Dumneḑeŭ din mânile Turcilor. Mihaiŭ expuse adunăriĭ tirania asupritorilor, cruḑimile ce făceaŭ eĭ în țară, ticăloșia poporuluĭ și închee arătând că alt mijloc de mântuire nu este decât d'a alerga la arme.

Propunerea luĭ fu primită într'un glas de toțĭ și hotărîră ca să intre în confederație cu prințiĭ străinĭ și să scuture nesuferitul jug al tiranieĭ. Boieriĭ începură a se găti de rězboiŭ;

atuncĭ Mihaiŭ, potrivit cu hotărârea luată, se gândi a dobîndi ajutor și din alte părțĭ și trămise pe clucerul Radu Buzescu sol la Sigismund Bathori ca să se înțeleagă cu dênsul și să iea de la el oaste de ajutor. Asemenea trimise și la Aron Voevod în Moldova pe Stolnicul Stroe Buzescu. Trimișiĭ luĭ Mihaiŭ găsiră pe aceștĭ domnĭ bine dispușĭ și bucurošĭ a se oști împreună. Sigismund respunse luĭ Mihaiŭ prin Ștefan Iojica și Pangratie Sennyei, iar Aron Vodă printr'un boier al sĕŭ. In 5 Noembrie 1594 un tractat formal de alianță ofensivă și defensivă se iscăli în Bucureștĭ între Mihaiŭ și plenipotențiariĭ domnilor Transilvanieĭ și Moldavieĭ. După acest tractat, 2000 ostașĭ transilvanĭ, sub comanda luĭ Mihaiŭ Horvat și Ștefan Bekeș, trebuiaŭ să stea pe ascuns la hotarul Țĕreĭ-Româneștĭ, gata a intra la chemarea luĭ Mihaiŭ. Spre a pune dreptatea și moderația în partea lor, cerênd îndreptare și chiezășuire temeinică de schimbarea sistemeĭ pe viitor. Nu numaĭ că aceste representațiĭ rămaseră fără rĕspuns, dar încă o ceată de 3000 ianicerĭ intră în țară și începu a pune contribuțiĭ pe țăranĭ și a face tot felul de rele.

După aceste fapte nu maĭ era de întârdiat.

XIII

Un complot întins atât în țara Românească cât și în Moldova, hotărîse diua de 13 Noemvrie în care să se dea semnul insurecțieĭ, ucigând pe Turcĭ în toate părțile țăreĭ unde s'ar afla. Mihaĭ trimise poruncĭ la oștile transilvane de la hotare ca să intre în țară pe când și o ceată de Moldovenĭ sub comanda hatmanuluĭ luĭ Aron, îĭ venea în ajutor. Turciĭ din Bucureștĭ, în nepăsarea și necucerirea lor, nu bănuiaŭ nimic de ceea ce li se pregătia și urmaŭ turburările lor; nicĭ o trădare din partea Românilor nu veni să-ĭ deștepte. Intr'o di, când năvăliră din noŭ asupra palatuluĭ prințuluĭ, acesta le ese înainte și, vorbindu-le cu multă dulceață și blândețe, le dise: «De mĕ vețĭ omorî, vețĭ perde toată datoria ce avețĭ «a lua; dar ascultațĭ și facețĭ ce vĕ dic. Mergețĭ în cutare «loc și luațĭ de acolo toată avuția ce vețĭ găsi și plătiți-vĕ

«din ea». Fu mare vrajbă şi neunire atuncĭ între datornicii turcĭ. In sfârşit, după multă ceartă, vre-o cincĭ sute se despărţiră de ceĭ-l'alţĭ şi merseră unde voevodul le arătase. Eĭ se întoarseră preste câte-va ḑile, dar avuţia ce găsiseră nu era de ajuns spre a plăti pe deplin datoria. Fiind nevoie d'a face împărţeală în proporţie cu ce avea să ea fie-care, avură trebuinţă de cine-va care să facă reducţie şi se adresară spre aceasta la cadiul de la Giurgiu care era însărcinat a hotărî pricinile de judecată între Turcĭ şi creştinii din ţara Românească. Acesta fiind bolnav, Ali-Gian veni la Bucureştĭ în locul luĭ. Se făcură atuncĭ marĭ sveḑĭ între creditorĭ şi datornicĭ, pentru preţuirea mărfurilor date şi primite. Ast-fel merseră până în ḑiua de 13 Noemvrie. In acea ḑi de dimineaţă, Ali-Gian, sfârşind împărţeala şi ducêndu-se la conacul sĕŭ, fu oprit în cale de un român, prieten al luĭ, care îĭ ḑise: «Ali-Gian-Hogea, câţĭ anĭ sunt de când mănânc pâ-«nea şi sarea ta? — Sunt douĕ ḑecĭ de anĭ, rĕspunse tur-«cul. — Dacă e aşa, ḑise românul, spre recunoştinţă de pânea «şi sarea ta ce am mâncat, voĭ să-ţĭ spuĭ un cuvînt, de-ĭ voi «să mĕ asculţĭ. — Spune, îĭ ḑise Ali. — Nu sta aci, adăogi «el, până la 3 saŭ 4 ceasurĭ după amiaḑĭ; nu te opri nicĭ «la Giurgiu; sileşte-te să trecĭ la Rusciuk, cât veĭ putea maĭ «curând. — Dar pentru ce? îĭ rĕspunse turcul». — El însă fără a-ĭ spune maĭ multe se depărtă, întorcêndu-şĭ capul şi, vĕḑênd pe Ali că sta în cumpănă de ceia ce trebuia să facă, îĭ strigă: «Ia seama la ce ţi-am spus!» — Turcul preumblându-se prin oraş, băgă de seamă că e maĭ multă lume de cât altă dată şi bănuind ceva rĕŭ, fără de a spune nimenuĭ nimic, se urcă în căruţa sa şi luă în grabă calea Giurgiuluĭ.

Aceasta fu singura indiscreţie, cinstită şi măsurată, ce se făcu despre tragica scenă care se pregătia.

XIV

Porunca domnească eşise ca toţĭ Turcii ce se aflaŭ în Bucureştĭ să se adune la casa vistieruluĭ Dan, spre a li se căuta

și răfui datoriile. Indată ce Turciĭ se grămădiră în acea curte, Michaiŭ cu boieriĭ sĕĭ eși dinaintea ostașilor și a poporuluĭ setos de rĕsbunare, ridică steagul libertățiĭ și poruncind să se înconjoare curtea, puse de patru părțĭ de deteră foc caseĭ unde era Turciĭ adunațĭ și-ĭ împușcară cu tunurile cu carĭ îngrijise maĭ dinainte a înconjura curtea și casa, Isbirea aceasta neașteptată, vâlvoarea foculuĭ ce îĭ încingea, bubuitul și pustiirile tunurilor, strigătele de rĕsbunare ale poporuluĭ ametiră și înspăimântară pe Turcĭ, carĭ, de și armațĭ după obiceiul lor, neputând a-șĭ face cale de eșire, fură silițĭ a primi moartea fără a o putea da. Ca la 2000 Turcĭ se omorîră; din Românĭ puținĭ căḑură. Stolnicul Stroe Buzescu se răni la mâna stîngă. Pe lângă Turcĭ câțĭ-va Evreĭ fură măcelărițĭ. Aceasta nu isvorî dintr'o netoleranță, dar căcĭ Evreiĭ, atuncĭ în mare favoare pe lângă Turcĭ și Sultan, se împreunaŭ cu aceștia ca să prade țara, și să-ĭ facă tot felul de stricăciunĭ.

Acest măcel fu cel d'intâiŭ act al rĕsboiuluĭ, ucidere făcută cu înșelăciune într'adevĕr, dar dreaptă și meritată pentru toate suferințele ce Turciĭ aduseseră țĕreĭ. Măcelărirea din Bucureștĭ fu semnalul care puse toată țara în mișcare; în toate părțile, poporul năvălind asupra Turcilor respândițĭ, îĭ ucise și-ĭ goni până îĭ dete afară din țară.

A treia ḑi după această faptă, la 15 Noemvrie, Mihaiŭ porni în grabă oștile sale și cu transilvăneniĭ ce sosiseră la Giurgiu și năvălind cu iuțeală asupra orașuluĭ, fără a întâmpina vre-o împotrivire, îĭ dete foc și trecu sub sabie tot ce îĭ eși înainte. Treĭ miĭ suflete aproape, bărbațĭ și femeĭ, fură ucișĭ saŭ prinșĭ. Dintre toțĭ Turciĭ din oraș, numaĭ doĭ putură scăpa, trecênd Dunărea în not. Unul din eĭ era Ali-Gian-Hogea, pe care-l vĕḑurăm scăpând iarășĭ cu noroc din Bucureștĭ. El abia sosise la Giurgiu și se afla povestind cadiuluĭ cele ce i se întâmplase în Bucureștĭ, când fără vreme năpădiră Româniĭ. Neavênd alt chip de mântuire și știind bine să înnoate, el se desbrăcă, se aruncă în apă și trecu de cea-l-altă parte. Cel-l-alt. turc scăpat urmase exemplul luĭ. După arderea și prădarea orașuluí, Mihaiŭ împresură cetatea

și începu a o bate cu tunurile; dar vědênd că nu o poate dobândi, căcĭ îĭ venea 'în ajutor arme și bucate de la Rusciuk și silit încă și de greutatea iernei, o năpusti de o cam dată și se întoarse la scaun în Bucureștĭ. Printr'aceasta, ḍic cronicariĭ noștri, se făcu numaĭ o începătură de vrajbă.

XV

Abia se întorsese Mihaiŭ de la Giurgiu, abia îșĭ așezase trupele în tabără aproape de Bucureștĭ, într'o bună posiție, când fără veste intră în țară și veni în Bucureștĭ un cadiasker saŭ emir cu 2000 Turcĭ oștire aleasă și 500 paznicĭ aĭ trupuluĭ, ciaușĭ și spahiĭ. Emiriĭ se priviaŭ de Turcĭ ca următoriĭ luĭ Mahomet din fiica sa Fatima, și eraŭ numaĭ treĭ în toată împărăția, avênd putere vizirească, și pe lângă autoritatea mireană împreunaŭ și pe cea bisericească. Sarcina lor întâiŭ era a fi consilierĭ aĭ împĕratuluĭ, pe urmă tălcuitoriĭ ceĭ maĭ superiorĭ aĭ tot dreptuluĭ. Emirul, al căruĭ gând era să caute a prinde pe Mihaiŭ, se fățărnici ca cum n'ar ști nimic din cele urmate puțin înainte. El intrase în țară cu mare liniște neaducênd nicĭ o supĕrare locuitorilor și ḍicea că voește să ierneze în țară. Intrând în Bucureștĭ el ocupă casele cele maĭ bune din oraș și luă cartier într'o nouă mănăstire sub oraș zidită pe rîul Dâmbovița; trimise un domn din parte-ĭ la domn ca să-ĭ arate că vine să ierneze în țară și să ceară a i se da 10,000 florințĭ și bucate pentru oștirea luĭ. Apoĭ plecă însoțit de 1000 pedeștriĭ la palatul domnuluĭ ca să-ĭ facă visita de onoare, iar în adevĕr ca să-l poată prinde. Mihaiŭ, care simțise cugetele viclene ale emiruluĭ, se silia a-l birui în fățărnicie și a-l arunca în cursele ce i-le întindea; el lăsase pe emir să intre nesupĕrat în oraș, dar visita luĭ nu o așteptă și fugi în tabără. Emirul, negăsind pe Mihaiŭ, trimise în tabără să-l întrebe pentru ce în timp de pace ține în arme atâțĭ Ungurĭ? Domnul rĕspunse: pentru ca să prindă pe Petru fiul fostuluĭ domn Alexandru, care umbla să-l răstoarne din scaun, și până îl va prinde și-l va trimite la Constantinopole, el va căuta să plătească din *baniĭ* publicĭ oștile, iar la urmă le va da drumul.

Emirul se prefăcu că crede și înștiință pe domn că în dimineața viitoare îĭ va trimite un butoiŭ de aur spre a plăti oștile și a le libera îndată, fiind împotrivitoare țěreĭ. Mihaiŭ arătă că primește cu multă bucurie această propunere, dar hotărî a nu maĭ aștepta ḑiua de a doua-ḑi și a pune capět acestuĭ joc de înșelăciune cu Turcul. In puterea nopțeĭ aceleia, îșĭ găti oștile pe ascuns, și însoțit de ostașiĭ curțeĭ ce-ĭ așeḑase în vale, se apropie de oraș și pe când Turciĭ dormiaŭ, din cincĭ părțĭ cu foc și cu sabie îĭ încinse. Turciĭ, la lumina flacărilor carĭ ardeaŭ conacele lor și la strigările rěsbunătoare ale Românilor, se deșteaptă îngrozițĭ și, pe jumătate îmbrăcațĭ, aleargă să se adune la palatul emiruluĭ, cu hotărîre de a se apěra până la moarte. Dar aci întîmpină pe Mihaiŭ cu o parte din oștire; el împresurase palatul și îl împroșca cu douě tunurĭ. In zadar se ispitiră Turciĭ a-șĭ deschide drum printre ostașiĭ românĭ spre a intra în palat. Româniĭ îĭ împing înapoĭ și îĭ ucid pe toțĭ. Douě ziduri din palat se prăvălesc de izbirile artilerieĭ. Emirul, în desperarea sa, părăsit de orĭ-ce ajutor, începu a arunca pe fereste aurul și giuvaerele sale, socotind că în vreme ce ostașiĭ românĭ se vor apuca de pradă, el va găsi mijloc de a fugi. Dar Mihaiŭ oprește pe soldațĭ de la pradă și îĭ întărîtă spre năvală asupra palatuluĭ. Emirul strigă și se roagă cu făgăduelĭ marĭ ca să-l lase să se tragă cu rěmășița guardeĭ sale; dar toate în zadar. Româniĭ năvălesc în palat și fără milă ucid pe toțĭ Turciĭ ce scăpaseră din foc. Prada acesteĭ biruințe fu mare pentru soldațĭ; doĭ cazacĭ găsiră douě traiste pline de aur, pe care domnul îl împărți între soldațĭ. După această biruință, curățindu-se tot orașul de Turcĭ, Mihaiŭ dete mulțămită luĭ Dumneḑeŭ și apoĭ lăsă oștile a se odihni.

XVI.

Mihaiŭ-Vodă, avěnd oare-care împutăciune cu capiĭ trupelor ajutoare din Transilvania, Mihaiŭ Horvat și Bekeș-Ștefan, carĭ eraŭ foarte neunițĭ între sine, îĭ trimise înapoĭ prințuluĭ Ardealuluĭ, oprind oștile peste care puse în urmă Sigismund

căpetenie pe Albert Kiraly, bărbat viteaz, născut în provincia Gemeri din Ungaria de sus și vestit pentru multe fapte belicoase, săvârșite în rĕsboiul făcut de către Ștefan Bathori, regele Poloniei, în contra Muscalilor. Mihaiŭ cu Kiraly se gătiră îndată de oaste și maĭ întâiŭ acesta, din porunca domnuluĭ asediè Orașul-de-Flocĭ ce era neîntărit; și-l rase din temelie (10 Decemvre, 1594), după ce ucise pe toțĭ ce se închinaŭ în numele Turcilor și carĭ nu apucaseră a fugi. După aceia Mihaiŭ porni pe Dunărea înghețată și se apropie, la 1 Ianuarie 1595, de Hârșova, oraș bogat și întărit, cale de o ḑi de Brăila, pe care Carol și Ludovic, regiĭ Panonieĭ, îl împresuraseră cu ziduri. Aci îĭ eși înainte o oaste de 7000 Turcĭ alcătuită de garnizoana cetățiĭ și de alțĭ Turcĭ din Bulgaria. Pe ghiața Dunăreĭ se dete o bătae sîngeroasă pentru ambele părțĭ, în care Turciĭ fură sdrobițĭ și împrăștiațĭ; Româniĭ biruitorĭ se suiră pe scărĭ, săriră în cetatea Hârșova, o arseră și o prădară. Prada făcută în acest oraș fu așa de mare în cât Româniĭ trebuiră să treacă Dunărea spre a-și duce în țara lor avuțiile ce-ĭ împovărase. După ce-șĭ maĭ întăriră puterile slăbite de frig, Mihaiŭ cu ostașiĭ sĕĭ, la 6 Ianuarie, trecu iarășĭ Dunărea și se îndreptă spre Silistra, oraș mare și frumos, locuit de neguțătorĭ bogațĭ carĭ trăiaŭ fără grije, bizuindu-se pe puterea cetățueĭ. După un asalt groaznic în care asediațiĭ nu stătură maĭ puțin vitejește de cât asediatoriĭ, Românĭ o coprinseră și o deteră în foc și pradă. Cetățuia însă nu o putură lua lipsindu-le artileria. Româniĭ găsiră atâta pradă în acest oraș în cât îșĭ dobândiră veștminte pentru ve cie, ḑice un contimporan.

XVII.

Aceste isbânḑĭ ale Românilor, pustiirea orașelor de pe lângă Dunăre înspăimîntaseră atât pe Turciĭ din partea loculuĭ în cât fugiseră maĭ toțĭ în munțiĭ Balcanĭ. Cârmuitorul de la Rusciuk înștiință îndată Porțeĭ rĕscoala luĭ Mihaiŭ și isbînḑile luĭ, cerênd ajutoare, care întârḑiară cât-va de nevoia erneĭ. Indrăzneala luĭ Mihaiŭ miră și supără pe sultanul, fără însă

a-ĭ da marĭ prepusurĭ, căcĭ credea că lesne va putea potoli rebeliunea unuĭ duşman aşa de slab. Trebuia însă a se grăbi spre a nu zătigni operaţiile rĕsboiuluĭ din Ungaria. Intr'adevĕr, Turcia ca să poată purta acest rĕsboiŭ avea nevoie de ţara Românească şi de Moldova, care eraŭ nŭ numaĭ grânarele aprovisionăreĭ armatelor şi chiar ale capitaleĭ, de vreme ce în toţĭ aniĭ se încărcaŭ din acele douĕ ţărĭ, 150 corăbiĭ cu făină şi carne pentru Constantinopole, dar încă ele slujiaŭ de liniĭ de comunicaţie pentru trecerea oştilor şi a provisiilor în Ungaria. Valachia singură plătea atuncĭ Porţeĭ un butoiŭ (o tonă) de aur, saŭ după alţiĭ, 100,000 scuḑĭ, saŭ 70,000 galbenĭ, afară de darurile pe la paşĭ şi miniştriĭ, pentru orânduirea domnilor, care se urcară de multe orĭ până la 300,000 galbenĭ pe an, afară de 20,000 mieĭ, 10,000 chile de grâŭ, alte atâtea de orḑ, 2000 caĭ, unt şi miere cu prisos. Moldavia plătia Porţeĭ 62,000 scuḑĭ şi hanuluĭ Tătarilor pe tot anul, 20 cară cu patru boĭ, 50 epe şi miere îndestulă[1]; prinţul Transilvanieĭ plătea 15,000 sechinĭ. Perderea acestor foloase costă mult pe Poartă, maĭ cu seamă într'o vreme când împĕrăţia se afla în nevoie de banĭ şi bucate şi preţul auruluĭ crescuse foarte mult de la rĕsboiul Persieĭ, încât şi îndoise valoarea unuĭ scut în Constantinopole, aceia ce pricinui turburărĭ din partea ianicerilor. Afară de acestea, Valachia şi Moldavia, cămărĭ pline de toate trebuincioasele, îndestulaŭ Constantinopolul cu cărnurĭ proaspete şi sărate, cu mulţimĭ de grâne şi alte producte ce, pe Dunăre, se transportaŭ acolo; chiar saraiul sultanuluĭ din aceste ţĕrĭ trăgea nu numaĭ lucrurile vieţeĭ, dar încă şi obiecte de lux şi desfătare. Paguba ce ar fi provenit din perderea acestor ţĕrĭ era mult prea însemnată spre a nu îngrija pe Poartă.

Sultanul hotărî dar a potoli cât maĭ în grab acea rĕscoală până a nu se întinde şi a lua maĭ multă putere; el numi atuncĭ domn în ţara Românească pe un Bogdan-Beizade fiŭ al Iancului Vodă Sasul, care zăcuse neruşinat treĭ anĭ şi

[1] Despot-Vodă la 1592 urcase tributul din 30,000 galbenĭ ce era maĭ 'nainte, la 40,000. La 1574, Moldova plătea 60,000 galbenĭ tribut şi sultanul ceru a-l îndoi, pentru aceia se revoltă Ion-Vodă.

şeapte lunĭ pe tronul Moldoveĭ (1570—1574), batjocorind-o şi căruia, după mazilia sa, i se taie capul în oraşul Leov din Polonia, din porunca regeluĭ Ştefan Bathori. Acest june Bogdan se duse în Constantinopole cu maica şi surorile sale unde îşĭ mărită o soră după un nobil veneţian a nume Zane şi intră în casa luĭ Ferhad-Paşa, ajungênd a purta slujba de *haznadar*. El avuse de gând a se turci, când credu că favoarea patronuluĭ sĕŭ şi revolta domnilor îĭ vor deschide calea de a dobândi un tron. Mustafa-Paşa, căruia i se luase paşalîcul Maraş, cu o seamă de oştĭ între carĭ 2000 ianicerĭ cu vre-o câte-va din agalele cele maĭ însemnate, şi pe lângă care oştire se maĭ adăogiră 14,000 Turcĭ ridicaţĭ din Bulgaria, fu poruncit să treacă Dunărea pe la Rusciuk şi să ducă pe noul domn în ţară. Intr'aceiaşĭ vreme Ghereĭ, hanul Tătarilor-Perecopĭ, care cu 30,000 Tătarĭ se întorcea din Ungaria primi poruncă ca să treacă Dunărea şi să isbească pe Mihaĭ.

XVIII

Vestindu-se luĭ Mihaĭ primejdia ce îl ameninţa, îşĭ strânse în grabă oastea pe lângă dênsul şi împrăştie călăreţĭ în toate unghiurile ţĕreĭ, strigând că intră sabie de Turcĭ şi de Tătarĭ în ţară şi să sară toţĭ cu totul împotriva duşmanuluĭ, încredinţându-se în ajutorul dumnedeesc. Apoĭ porni spre Dunăre, Sâmbătă în 8 Ianuarie (stil noŭ) şi a-doua-di se opri la sat la Pietri, gătindu-se să treacă Dunărea să se lovească cu Mustafa-Paşa până a nu apuca acesta să calce ţara. Acolo îĭ veni veste că Hanul cu Tătariĭ, trecênd Dunărea pe ghiaţă, a şi intrat în ţară robind şi prădând. Această veste îngrijă tare pe Mihaĭ şi numaĭ decât se învârteji îndărăt cu toate oştile şi puse tabăra la sat la Hulubeştĭ, de unde trimise strejĭ asupra Tătarilor, pre Radu Buzescu cu fraţiĭ luĭ, Preda Postelnicul şi Stroe Stolnicul şi pre Radu Calonfirescu cu o seamă de oştĭ alese. Hanul, înaintând spre Giurgiu ca să se împreune cu Mustafa, jefuind şi pustiind totul înaintea sa, îşĭ aşedă tabăra la o milă departe de Giurgiu, la satul Scărpăteştĭ, puse strejĭ în toate părţile şi trimise câte-va miĭ de

oamenĭ la prădat ca să aducă hrană. Avanguardia română, sub comanda Buzescilor, înaintă până la sat la Putineiŭ, unde întîmpinând avanguardia tătărească, o isbi cu vitejie şi o înfrânse (14 Ianuarie), perind Tătarĭ mulţĭ şi viĭ prinḍându-se încă mulţĭ. Indată ce află hanul această tristă veste, trimise pe un nepot al luĭ, cu o mulţime de Tătarĭ şi veniră până la o milă în laturĭ de Giurgiu, la sat la Stăneştĭ. Buzeştiĭ maĭ căpătând ajutor de oaste de la Mihaĭ, le eşiră întru întîmpinare şi se loviră de faţă Duminică 16 Ianuarie (stil noŭ), dând vitejeşte într'inşiĭ, iĭ biruiră şi pre mulţĭ aşternând la pămînt, iĭ prind saŭ se predaŭ eĭ inşiĭ; o parte numaĭ scapă cu fuga spre hanul; însuşĭ nepotul hanuluĭ peri în această bătaie. După aceia, Buzeştiĭ isbesc maĭ multe cete ce umblaŭ rĕspîndite după hrană şi cu cruḍime le fugăresc şi le ucid. Şeapte miĭ prinşĭ creştinĭ fură mântuiţĭ atuncĭ din mânile Tătarilor. Hanul se afla tot la Scărpăteştĭ, unde sosise şi Mustafa-Paşa cu Bogdan-Vodă şi se împreunase ambele oştirĭ tătăreştĭ şi turceştĭ. Mihaĭ, care sta rânduit de bătaie la Hulubeştĭ, pregătind toate şi luând toate mĕsurile cerute de împrejurărĭ, ca un duce prevăḍĕtor, cum prinse veste de aceasta, socoti a nu maĭ întârḍia şi purcese în contra ambilor vrăjmaşĭ cu toată armata şi gloatele luĭ. In cale se uciseră şi se fugăriră maĭ multe cete de Tătarĭ, care rupte din tabără de vre-o patru ḍile, se trăgeaŭ acum spre ordia cea mare. După aceia, Duminică (23 Ianuarie), în murgul seriĭ, năpădeşte peste avanguardia vrăjmaşuluĭ ce ce afla patru mile departe de tabără, compusă de 6000 Turcĭ, între carĭ 300 Ianicerĭ şi o mulţime de Tătarĭ, invocând cu o încredere puternică după obiceiŭ, în glas mare numele luĭ Christos. Tătariĭ, sumeţindu-se în numĕrul lor, nu băgară de seamă la această strigare, iar Turciĭ înţeleseră şi încălecând căutaŭ a scăpa cu fuga, favorisaţĭ de întunecimea nopţeĭ. Aĭ noştriĭ isbiră cu semeţie pe Turcĭ şi Tătarĭ, şi iĭ luară în goană; avanguardia noastră, sub comanda banuluĭ Manta, iĭ duse gonindu-ĭ până în ordia cea mare de la Scărpăteştĭ. Spaima intră în tabăra vrăjmaşă, creḍĕnd că Mihaĭ însuşĭ a venit să-ĭ isbească. Hanul, turburat de frică şi neîncreḍĕndu-se în pu-

terile sale, chiar în noaptea aceia se despărți de Mustafa-Pașa și de Bogdan și luă calea pustiilor sale. Aceștia cu Turcii lor, fugiră încă spre Rusciuk, goniți și tăiați fiind de Manta, până îi trecu Dunărea.

XIX

Mihaĭ sosi a-doua-ḑi, Luni (24 Ianuarie) de cu noapte și își înfipse tabăra în locul părăsit de dușman la Scărpătești, iar în ḑiua următoare, Marți (25 Ianuarie), din ḑi de dimineață porni spre Rusciuk unde, după cum aflase, Mustafa-Pașa nedescurajat încă de atâtea învingeri, mai strîngea oști și voia să-și mai cerce norocul. Fără a mai lăsa luĭ Mustafa vreme de gătire, domnul se grăbește, trece Dunărea pe ghiață pe la Marotin și își inșiră oștile mai sub porțile Rusciukuluĭ. El avea cu dênsul numai 10,000 oștași (7000 atât Munteni cât și Moldoveni), în vreme ce Mustafa avea 4000 oaste aleasă și 10,000 Turci adunătură din Bulgaria. El își îndeamnă oștile a se lupta vitejește pentru gloria luĭ Christos și mântuirea patrieĭ și cu frunte de leŭ, bărbătește, mai repede decât ai gândi, năvălește asupra Turcilor, cari abia apucaseră să iasă din cetate când lupta se încăieră. Bătaia ținu cât-va, fu sângeroasă și nu încetă până în noapte, când Turcii, cu toate că eraŭ mai numeroși, trebuiră a se pleca furieĭ Românilor; de la vre-o 7000 până la 8000 căḑură morți; ceĭ l-alți își căutară mântuirea în fugă, dar ai noștri urmărindu-i în întunecimea nopțeĭ, fără seamă îi ucid saŭ îi prind mai pe toți. Mustafa-Pașa, perḑênd calul, o luă pe jos la fugă; o slugă îi dete apoi un cal prost pe care în zadar se sili a scăpa; el fu ucis de ai noștri nu departe de locul bătălieĭ. Domnișorul Bogdan fu mai norocit; reschirându-se toți ai săi, însoțit numai de vr'o două-zeci de oameni, iar, după cum ḑic unii, numai de șase, el fugi la Constantinopole la maică-sa și la surori. Acolo acest june pretendent fu, la 1597, prin intrigile luĭ Ieremia, domnul de atunci al Moldavieĭ, din porunca Turcilor, asvârlit în mare. Însuși analistul italian N. Doglioni spune că a vêḑut la acest Bogdan, în

anul 1597, o sabie îngropată de maĭ mulțĭ anĭ și care se găsise în Moldavia; se presupunea că ar fi sabia ce Atila, vestitul rege al Hunilor, biciul luĭ Dumnedeŭ, purta în rĕsboaiele sale. Tăișul sabieĭ foarte bine lucrat era de șeapte palme lungime și patru lățime.

XX

După această strălucită biruință, Mihaiŭ puse de arse și dete în pradă orașul Rușciuk. Un martur de față descrie astfel rĕsbunarea Românilor asupra bieților locuitorĭ aĭ Rușciukuluĭ: «Multă jale se făcu în diua aceia și plângerile se «înălțaŭ până la cerurĭ. Toțĭ s'aŭ încărcat cu averĭ îndestule; «robĭ și roabe și-a luat cu prisos; nimica n'a scăpat din «mâna lor. Gingașele turcoaice mult rĕsfățate, ce staŭ în «vecĭ închise, să le fi vĕdut atuncĭ goale, desculțe, tăvălin-«du-se pe zăpadă, unele târîte de păr, altele de mână; nu «era ostaș care să nu ducă vre-o turcoaică.»

Cetatea însă nu putu fi luată, căcĭ domnul era silit a se întoarce în Bucureștĭ, chemat fiind de trebile țĕreĭ. El lăsă pe Ungurĭ, pe Cazacĭ și o seamă din Românĭ luĭ Albert Kiraly, poruncindu-ĭ a urma pustiirea orașelor turceștĭ din Bulgaria. Insoțit de ostașiĭ sĕĭ, se întoarse, intră în Bucureștĭ, unde fu primit cu strigăte de bucurie și de bine-cuvêntare ale poporuluĭ pentru isbândile sale. Dobânda care ostașiĭ aduseră cu dênșiĭ fu foarte mare; din 10,000 ostașĭ ce-l însoțiseră nu era nicĭ unul care să nu se fi întors cu haine de mătase și alte lucrurĭ de preț.

Indată ce resuflară puțin oștile după aceia, Mihaiŭ porni pe banul Mihalcea spre Silistra, pe care o arse și o pustii. Mihalcea apoĭ se întoarse de asedie Brăila, după ce prădă și arse împrejmuirile. Asediațiĭ găsiră mijloc de a scrie luĭ Muza, ciaușul din Dobrogea, cerêndu-ĭ ajutor. Muza strânse vre-o 4000 de oamenĭ și trecênd Dunărea pe ghiață, isbi tabăra românească și omorîndu-le după mărturia Turcilor, 1000 de oamenĭ, ĭĭ sili a ridica împresurarea; Mihalcea se întoarse lângă Mihaiŭ. Domnul trămisese pe spătarul Preda

şi pe comisul Radu asupra Hârşoveĭ. Turciĭ din acest oraş, aflând de sosirea Românilor, se grăbiră a trece Dunărea şi le eşiră în întâmpinare, dar Româniĭ îĭ bat şi îĭ trec Dunărea, făcêndu-le mult rĕŭ în goana ce le dete până la Hârşova, pe care o şi făcură prada foculuĭ.

În vremea aceasta, viteazul şi strălucitul Albert Kirali, cu o iuţime neaudită, cu foc şi cu fer, prădând şi pustiind, îşĭ roteşte fulgerând armele prin toată Bulgaria, prin Siştov, Cernavoda, Rasgrad, Babadag şi Oblucita. După ce toate aceste oraşe se mistuiră de sabie şi de foc, el îşĭ împinse pustiirile până la marea Neagră şi la gurile Dunăreĭ, ajungênd până la Varna; apoĭ trecênd munţiĭ, el merse dincolo de Adrianopole, apropiindu-se ca la treĭ-spre-dece leghe de Constantinopole, tot pustiind câmpiile şi împrăştiind maĭ multe cete de Turcĭ şi de Tătarĭ. Apoĭ Kiraly îşĭ întoarse la Mihaiŭ învingătoarea oaste, neatinsă de duşman şi înavuţită cu multă pradă.

XXI

Tot în acea lună Ianuarie, o ceată de Românĭ aflară prin spionĭ că Sinan se întorcea de la Belgrad la Cnstantinopole cu multe bogăţiĭ, răpite maĭ toate de la duşmanĭ. Aceĭ Românĭ trec în Bulgaria, îĭ pândesc calea în munţiĭ Emuluĭ şi năvălesc fără veste asupră-ĭ. Sinan îşĭ lasă bogăţiile în pradă şi Româniĭ, lacomĭ după dânsele, deteră vreme luĭ Sinan ca să scape. Gesty Ferentz sosi cu o ceată de Transilvanĭ carĭ, unindu-se cu Româniĭ coprinseră maĭ multe cetăţĭ din partea loculuĭ, trecură munţiĭ în Tracia, împrăştiară groaza în toate laturile şi îşĭ împinseră pustiirile lor până la porţile Constantinopoleĭ.

Dacă toată armia ar fi sprijinit această nemerită incursie, sultanul ar fi avut mult a se teme pe scaunul sĕŭ împĕrătesc. La întoarcerea sa în ţara Românească, Ferentz întâlni un corp de 12,000 Tătarĭ, pe care-l împrăştie şi-l sfărâmă. Toate aceste lupte din luna luĭ Ianuarie numaĭ, umplură cincĭ-spre-zece cară cu capete de Turcĭ, tot din ceĭ maĭ însem-

nați, cari se aduseră în tabăra românească. Asemenea strălucite isbândĭ ale Românilor aprinseră sperările popoarelor mult chinuite din Turcia și începură a le deștepta din amorțeala în care de veacurĭ zăceaŭ. Bulgariĭ fură ceĭ maĭ întâĭ a se forma în cete şi a lua armele. Un corp de 2000 de țăranĭ din Bulgaria coprinse Sofia, capitala provincieĭ, în lipsa pașeĭ d'acolo și iĭ dete foc și prădă; dar neavênd destulă putere spre a o ține, țăraniĭ o lasă și se trag. Prada făcută se împărți între dênșiĭ și fie-căruia iĭ veni în parte aproape 300 scudĭ; apoĭ, maĭ unindu-se și alțiĭ cu dênșiĭ, s'apucară să pustiească țara în toate părțile și ajunseră treĭ zile departe de Constantinopole. Eĭ întîmpinară un convoiŭ de un mare numĕr de cară, cămile și maĭ mult de 40,000 dobitoace ce se duceaŭ la oastea turcească; eĭ isbesc mica oaste ce îl ducea, o birui și omoară 2000 Turcĭ, luând toată acea pradă.

XXII

Isbânda nu fu de o cam dată, în Moldavia, așa repede și strălucită ca în țara Românească. Aron-Vodă, îndată ce se declară în contra Porțeĭ, începu a-șĭ găti orașele și vru să atace cetățile moldoveneștĭ din Basarabia ocupate de Turcĭ. Dar pe când făcea acea gătire, în Decemvrie 1594, fără veste 14,000 Cazacĭ, între carĭ 2000 pușcașĭ aleșĭ, sub treĭ steagurĭ, unul cu Vulturul negru și cu mănuchiul de argint, altul cu Vulturul alb cu mănuchiul tot de argint și al treilea după obiceiul lor, năvălesc cu căpetenia lor anume Lobodă, în Moldavia, prădând și pustiind prin foc și sabie. Aron d'abia scăpă din Iașĭ cu doĭ boierĭ aĭ sĕĭ și Cazaciĭ coprinseră capitala, puseră mâna pe vistieria domnuluĭ și umplură orașul de flacărĭ și de sânge. Maĭ tot Iașul fu mistuit de foc. Cazaciĭ luară din Moldova 26,000 caĭ, 600 fete tinere; eĭ găsiră în capitală 70 tunurĭ din care parte le luară, parte le încuiară. Ne maĭ avênd ce jefui în Moldavia, eĭ trecură să facă asemenea în Polonia. Vĕdêndu-se scăpat din nevoia aceia a Cazacilor, Aron începu iarăși a se pregăti de oaste

împotriva Turcilor. El primi și de la Bathori o seamă de oștĭ ajutor sub comanda luĭ Becea Andreaș și se duse să isbească Benderul, dar fu respins de beiul orașuluĭ Mira-Ahmet. Aron se întoarse, apoĭ merse spre cetățile Kilia și Cetatea-Albă și asedie pe cea din urmă, începênd a o bate puternic cu tunurile. Garnizoana, ne maĭ putênd sta mult împotrivă, ceru ajutor de la Gazi-Ghiraĭ, hanul Tătarilor. Acesta sculă un numĕr mare de Tătarĭ și, puindu-le cap pe Adil-Ghirai, eĭ sburară în ajutorul cetățeĭ. Tătariĭ sosiră pe când garnizoana era în nevoie de a se preda. Aron, vĕḑênd sosirea asestora, pricepu că este peste putință a urma asedierea în fața uneĭ asemenea oștirĭ și se ridică de acolo, trăgêndu-se spre țară.

Tătariĭ, în cele d'întâĭ ḑile ale luneĭ luĭ Fevruarie, intrară în Moldavia, urmărind pe Aron și făcênd jafurĭ și pustiirĭ după obiceiŭ, până când și eĭ căḑură în cursa ce-ĭ aștepta. Aron, care maĭ dinainte aflase de sosirea lor, nu perduse vremea; el îșĭ strânsese toate trupele, ridicase poporul în arme, făgăduindu-ĭ prada dușmanuluĭ, și tot poporul era în picioare; chemase în leafă o seamă de Cazacĭ cari, inimațĭ de pilda Românilor, apucară armele în contra Turcilor și deputară la prințul Transilvanieĭ, cerêndu-ĭ leafa numaĭ pe două lunĭ, făgăduind că apoĭ se vor mulțumi de prăḑile lor și că vor sluji causa creștinătățeĭ cu credință și cu stăruință. Dintr'altă parte Mihaiŭ, înștiințat de Aron, se grăbi a-ĭ alerga în ajutor. El plecă din Bucureștĭ luând cu sine soția și copilul sĕŭ și se duse spre hotarul Moldavieĭ cu oștirea sa. Ambiĭ voevoḑĭ meditară o stratagemă și întinseră o cursă în care lesne căḑură vrăjmașiĭ. Mihaiŭ, ce se afla în fața Tătarilor, se făcu ca cum s'ar fi înspăimântat de furia vrăjmașuluĭ și începu a se trage înapoĭ; Tătariĭ se iaŭ fără socotință după dênsul până când cad între oștile muntene ale luĭ Mihaiŭ și oastea moldoveană a luĭ Aron, care sta ascunsă în pădurĭ și în spatele dealurilor. Atuncĭ de o dată, Româniĭ iaŭ ofensiva, Munteniĭ isbind pe Tătarĭ în față și Moldoveniĭ de din apoĭ și din coastă. De treĭ orĭ, Tătariĭ vĕḑênd primejdia în care se aflaŭ, se strîng în grămadă și

în desperarea lor, ca niște mistreți isbiți și impresurați din toate părțile, caută a-și deschide o cale de scăpare; dar Românii se îmbărbătează mai pre sus de firea omenească și se silesc a nu lăsa să le scape din mână această pradă căḑută în cursa ce-i pregătise. In sfârșit după o luptă învierșunată, armata tătară se sdrobește și se reschiră; 12,000 Tătari, afară de copii și de neveste, zac morți în locul bătăliei; mulți încă sunt răniți; mai toată călărimea lor e prăpădită și fiul hanului însuși e lovit de moarte; 1500 cai unguresti, multe care încărcate cu puști, multe steaguri și 1000 creștini mântuiți din robie: iată care fură trofeele acestei biruințe. Rămășița Tătarilor luă în fuga mare calea pustiilor. Aceste învingeri ce suferiră Tătarii în Valachia și Moldavia în aceste două luni, precum și rigoarea iernei făcură ca armata lor, din 80,000 oameni, d'abia se întoarseră 8000. Indată, pe lângă aceste perderi, o foamete grozavă îi mai seceră în aceiași iarnă, încât de lipsă, ajunseră de își frigeaŭ muierile și copiii în frigări și'i mâncaŭ.

După învingerea strălucită asupra Tătarilor, ambii voevoḑi înștiințară de toate cele cu noroc săvârșite pe prințul Transilvaniei, arătându-i că, de le va sosi în ajutor armata Transilvaniei, după cum li se făgăduise, până la 29 ale acelei luni Fevruarie, ei vor stăpâni toată Dunărea și se vor pune în cale spre Constantinopole, fiind-că toate popoarele creștine din Turcia s'aŭ sculat saŭ sunt gata a se scula împotriva Turcilor.

XXIII

Bathori, care sta în acea iarnă în nelucrare, ocrotit de isbânḑile Românilor, nu se prileji a respunde cererei și dorinței domnilor români, căci ocupația viitoarei sale nunți umpluse cu totul mintea sa atât de ușuratică. Părintele Alfons Carilio, pe care îl trămisese la Viena, după cum am veḑut, îi adusese făgăduelĭ mărețe de la împĕratul și îngăduința căsătoriei lui atât de mult dorită cu Maria-Christina de Austria, fiica archiducelui Carol, unchi al împĕratului.

Aceasta făcu pe duşmanii luĭ Bathori să ḑică cum că cesarul Austrieĭ ’ĭ-a dat o femee spre a-l rĕsplăti de a fi călcat credinţa şi alianţa Turcilor şi că drept zestre a luat nevoia de a purta rĕsboiŭ cu dênşiĭ.

După aceia, Sigismund trămise ambasadă la împĕratul, în capul căreia puse pe unchiul sĕŭ Bocskai, carele ajunse în 14 Decemvrie (1594) la Viena şi în 12 Ianuarie (1595) la Praga, unde fu foarte bine primit. Aci se încheie între împuterniciţiĭ luĭ Sigismund şi aĭ împĕratuluĭ un tractat de alianţă pe aceste temeiurĭ: că nu vor depune armele şi nu vor face pace cu Turciĭ decât numaĭ printr’o învoire reciprocă; că în tractatul cu Turciĭ se va coprinde despre Transilvania, Valachia şi Moldavia, că toată Transilvania şi partea regatuluĭ Ungarieĭ ocupate de Bathori vor rĕmânea vecĭnice ale acestuĭ prinţ şi copiilor sĕĭ, parte bărbătească, cu dreptul celuĭ maĭ întâiŭ născut între dênşiĭ şi tot în chipul cu care se bucurase de acestea prinţiĭ Ioan, Ştefan şi Christofor, dar cu condiţie că vor recunoaşte pe Rudolf şi pe următoriĭ săĭ, regĭ aĭ Ungarieĭ, ca suzeranĭ aĭ Transilvanieĭ; că dacă Bathori va muri fără copiĭ parte bărbătească, Transilvania şi ţĕrile ce se ţin de dênsa vor rĕmâne pe seama împĕratuluĭ şi a urmaşilor sĕĭ şi că Bathori cum şi staturile provincieĭ vor făgădui printr’un jurĕmânt solemn îndeplinirea acestuĭ articol; că în casul când Transilvania se va reîntoarce regilor Ungarieĭ, împĕratul şi urmaşiĭ sĕĭ vor jura d’a păstra obiceiele, privilegiile, drepturile şi libertăţile eĭ şi d’a nu da cârmuirea ţĕriĭ decât unuĭ domn în această provincie; că împĕratul va recunoaşte pe Bathori ca prinţ suveran, că-ĭ va da titlul de *strălucit*, că va mijloci a i se da în căsătorie una din fetele archiduceluĭ Carol, mort de curând, şi că va pofti pe regele Spanieĭ a-ĭ acorda colanul mieluluĭ de aur; că împĕratul îĭ va da toate ajutoarele trebuincioase de oamenĭ, banĭ şi muniţiĭ de rĕsboiŭ; că va invita pe Papa a lua sub protecţia sa pe prinţul şi staturile sale; că Bathori şi copiĭ sĕĭ se vor institui prinţĭ aĭ sânteĭ Impĕrăţiĭ, dar fără a avea drept de şedere şi de vot în dietă; că oraşele, cetăţile şi castelurile ce se vor lua de armata împĕrătească în rĕsboiŭ vor fi ale împĕratuluĭ şi că cetăţile ce

prea-strălucitul prinț al Transilvanieĭ va coprinde cu oștile și cheltuiala sa vor rămânea ale sale, bucurându-se de ele sub titlul de feud al împĕrăției, dar dacă aceste cetățĭ vor fi din ale vechiuluĭ regat al Ungarieĭ, prințul va fi îndatorat a le înapoia cu o dreaptă despăgubire, plătită de împĕratul; că împĕratul va plăti sumele trebuincioase pentru întărirea cetăților Transilvanieĭ și că Bathori, din partea sa, nu va cruța nicĭ cheltuelĭ, nicĭ îngrijirĭ, spre a le apăra în contra dușmanuluĭ comun. Se maĭ adăogi la acest tractat un articol ce se părea a fi o rea prevestire: ḑicea într'însul că la întâmplare că acest rĕsboiŭ să nu isbutească, după cum sperau, și că Bathori să fie gonit din Transilvania, împĕratul se va îndatora a-l primi în staturile sale și a-ĭ da veniturĭ de ajuns spre a ține demnitatea sa și mărirea caseĭ luĭ; că în sfârșit nobiliĭ pe care acest rĕsboiŭ i-ar pune în aceiașĭ primejdie ca și pe prințul lor, vor putea să se retragă cu dênsul în Germania.

Acest tractat, prin care împĕratul părea să se fi arătat prea generos și a fi oprit pentru sineșĭ numaĭ dreptul onorific de suzeranitate și eventualitatea puțin probabilă cu un prinț așa de tânăr, d'a dobândi Transilvania în lipsă de moștenitorĭ, era într'adevĕr câștigarea Transilvanieĭ de sigur de către împĕratul, căcĭ era la mijloc un secret ce puțin în urmă se dete pe față, iar care atuncĭ era cunoscut de toțĭ ceĭ apropiațĭ de Sigismund și prin urmare și de iesuiții ce îl vindeaŭ curțeĭ Austrieĭ; acesta era neputința, constatată de medicĭ, de a împlini datoriile căsătorieĭ. Se ḑice că el fusese legat prin farmecele uneĭ babe fermecătoare numită Ioana, care era a luĭ Ioan Koacok; alțiĭ presupuseră maĭ în urmă că muma luĭ Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ia în căsătorie pe o fată a eĭ și ne isbutind din pricina vanitățiĭ luĭ Sigismund care preferi pe o nemțoaică din familie împĕrătească, prin farmecĭ îl legă. Sigismund ce-șĭ cunoștea starea, saŭ că credea că prin știința medicală îșĭ va putea vindeca neputința, saŭ din mândria de a se vedea aliat cu neamul împĕrătesc, dori această căsătorie care fu așa de fatală țĕreĭ sale.

După încheierea tractatuluĭ, ambasadoriĭ Transilvanĭ pri-

miră darurĭ mărețe și dându-le audiența de congediŭ, împěratul le făgădui că peste puțin va trămite pe principesa Maria-Christina, logodnica luĭ Bathori; dar curtea imperială tot amână aceasta sub deosebite pricinuirĭ. Bathori se plânse în maĭ multe rândurĭ și staturile țěreĭ, ce se temeaŭ în această alianță cu casa Austrieĭ să nu le fie fatală, ḑiceaŭ în gura mare că și-aŭ bătut joc Nemțiĭ de prințul lor. Spre a potoli aceste sgomote, Ștefan Bocskai care rămăsese la Praga, se duse în începutul luĭ Martie, la Gratz, capitala Stirieĭ, unde se căsători ca procurator al stăpânuluĭ sĕŭ Sigismund Bathori cu Maria Christina, față fiind archiducele Maximilian, fratele împěratuluĭ și Ferdinand, fratele principeseĭ. Bocskai, printr'o ceremonie obicinuită în căsătoriile prin procură ale prinților, se puse în patul de nuntă, dar Nemțiĭ tot nu trămiseră de o cam dată pe mirésă la soțul eĭ, până în vara următoare.

XXIV

Domniĭ românĭ nu perdură vremea așteptând armata luĭ Sigismund ce nu veni și căutară a se folosi de isbânḑile lor și de spaima ce ele rĕspândise în vrăjmașĭ. In vreme ce oastea luĭ Aron coprinde Măcinul și alte cetățĭ și rĕscoală toată Dobrogea, aĭ căreĭ locuitorĭ urând tirania Turcilor se ridicară cu toțiĭ și curățiră țara lor de dênșiĭ, două escadroane de Moldovenĭ, înaintate în astă provincie, bat în două rândurĭ, două cete însemnate de Turcĭ și le ieaŭ două stindarde; apoĭ Moldoveniĭ se'mpreună cu Dobrogeniĭ revoltațĭ, se învârtejesc, ieaŭ cu sila Kilia și Benderul, unde eĭ tae în bucățĭ pe beiul cu 600 Turcĭ, luând și multe turme de dobitoace și merg de asediează pentru a doua oară Cetatea-Albă, arḑêndu-ĭ împrejmuirile, după ce aŭ răsipit oștirea beiuluĭ aceleĭ cetățĭ ast-fel încât d'abia a scăpat teafăr, el al optulea, lăsând în puterea Moldovenilor steagurile, tobele, trâmbițele și cele maĭ multe munițiĭ ale sale.

Mihaiŭ coprinde Ismailul, unde omorî maĭ mult de 1000 de Turcĭ și găsi 70 tunurĭ de baterie, două din care eraŭ

însemnate cu armele împăratuluĭ Ferdinand și alte două cu ale luĭ Ioan Huniad. Aceste patru tunurĭ Mihaiŭ le trămise în dar la prinţul Transilvanieĭ [1] și după ce lăsă în Ismail, o garnizoană de 2000 Românĭ, trecu apoĭ iarăşĭ Dunărea, pustiind orașele turceștĭ ce maĭ rămăseseră în Bulgaria [2] . și se întoarse în grab spre Bucureștĭ până a nu se desghieța de tot Dunărea. La întoarcerea sa în Ţara-Românească, cu toate că curgea de treĭ palme apa pe ghiaţa Dunăriĭ, intrepidul român, cum ḑice De Thou, viteazul domn nesocoti o primejdie așa de învederată și trecu cu toată prada sa de cea-l'altă parte a rîuluĭ.

În vremea aceasta Tătariĭ năvăliseră în Moldavia. Poarta, orânduind domn în ţara Românească pe unul numit Ștefan, însărcinase pe capigi-pașa și pe pașa Silistreĭ, cu multă putere de Turcĭ ianicerĭ și de Tătarĭ să-l ducă în scaun. Mihaiŭ află de aceasta și trămise pe Albert Kiraly, care întâmpină pe dușman la 16 Martie, îl sparse și-l fugări, iar cetatea Silistreĭ, cruţată până atuncĭ, o asemănă cu pământul; apoĭ, ne maĭ întârḑiind Kiraly, se învârteji la orașul Turtucaia, cale de o ḑi de Rusciuk, o aprinse, ucigênd mulţĭ din locuitorĭ și se întoarse la Bucureștĭ, unde se afla Mihaiŭ. Prinţul trămisese de vre-o câte-va ḑile din noŭ pe Mihalcea ca să ia Brăila și să-șĭ rĕsbune pentru rușinea ce primise fiind silit, la cea d'intâĭ asediere, a se depărta. Cetăţuia Brăileĭ era închisă cu un zid gros și întărit cu pălimare de parĭ. Armata toată ce o impresura, atât Româniĭ luĭ Mihalcea cât și Unguriĭ luĭ Albert Kiraly pe care Mihaiŭ, îndată după întoarcerea sa de la Turtucaia, îl pornise la Brăila în ajutorul luĭ Mihalcea, după mărturia chiar a chronicarilor

[1] Aceste tunurĭ se credea a fi fost luate de Ștefan cel Mare în bătălia vestită ce câștigă asupra luĭ Matheiaș-Corvin regele Ungarieĭ la Baia.

[2] Herrera spune că la Smil, Româniĭ omorîră maĭ mult de 2000 Turcĭ și găsiră 34 de tunurĭ din carĭ unele de la Huniad, și lăsară garnizoană ca la 2000 de oamenĭ fiind cetatea tare. — Andreiŭ Borestay ḑice că Albert Kiraly, la 10 saŭ 6 Maiŭ, luă Smilul, după ce cu o trupă de Românĭ a bătut 3000 Turcĭ ce veniaŭ prin Moldova, omorându-le 2000 de oamenĭ, luă lesne Silistra și apoĭ veni la Brăila cu multă pradă.

Turcĭ, se urca la 20 miĭ oamenĭ cu multă artilerie. Garnizona cetățeĭ era de 30,000 Turcĭ și nu le maĭ putea veni alt ajutor, căcĭ Dunărea se desghețase. Când se apropiară creștiniĭ, garnizona eși din cetate și începu a hărțui, dar fu îndată silită a se închide în zidurĭ spre a se apăra cu tunurile și cu puștile. Asediatoriĭ deschiseră și duseră șanțurĭ prin treĭ locurĭ și grăbiră mult asedierea. Peste 16 ḑile, la 30 Martie, înconjurațiĭ ne maĭ putându-se împotrivi, se sfătuiră a se preda cu condițiĭ; dar Mihalcea ce era născut din Brăila, nu voia să le dea altă capitulație de cât numaĭ voia de a eși cu femeile și cu fiiĭ lor, fără de a lua nimic din avuția lor. Însă, după multe rugăminte ale luĭ Kara-Ciauș, Mehemet-beĭ și Mustafa-Ciauș, deputațĭ aĭ garnizoaneĭ, căpeteniile ungureștĭ mijlociră și jurară pe credința lor că nu li se va face nicĭ un rĕŭ și că pot lua cu dênșiĭ orĭ-ce vor voi. La 10 Aprilie Brăila capitulă după o asediere destul de prelungită. Așa, până a nu trece dincolo Dunărea, eĭ îmbarcară pe corăbiĭ aproape 1000 cântare de mobile și scule ale lor și începură a eși din cetate spre malul Dunăreĭ plângênd și țipând tare; dar aĭ noștri zărind că sub straele lor eraŭ și banĭ și că încă și în pânĭ aveaŭ ascuns aur topit, orbițĭ de dragostea jafuluĭ la care foarte mulțĭ se deprinseră cu paguba disciplineĭ, călcară credința dată și se aruncară asupra sărmanilor Turcĭ, începând a despuia pe uniĭ, pe alțiĭ maĭ însemnațĭ a-ĭ lua robĭ și pe vre-o câțĭ-va a-ĭ și ucide. Kara-Ciauș, vĕḑênd această călcare a capitulațieĭ le strigă: «Mincinoșilor! este oare vre-o religie care să ierte ceia ce facețĭ?» Atuncĭ Albert Kiraly cu cele-l-alte capete ale armateĭ puseră mâna pe săbiĭ spre a opri pe creștinĭ de a maltrata pe Turcĭ, uciseră vre-o câțĭ-va din ceĭ maĭ îndărătnicĭ și ocrotiră trecerea acestor nenorocițĭ pe cel-l-alt mal al Dunăreĭ.

XXV

În vreme ce Mihaiŭ se străduia cu atâta virtute împotriva dușmanuluĭ din afară, zavistia boerilor semăna sămința împĕrecherilor din lăuntru. O seamă de boieri, vĕḑênd energia

și calitățile deosebite ce desvolta Mihaiŭ, se temură că acest om eroic să nu curme puterea și supremația ce cu atâta nevoie isbutiseră a întemeia în stat asupra putereĭ domneștĭ. Incepură a vedea într'însul un urmaș al acelor domnĭ ca Mircea, Dracul, Țepeș, cari într'o vreme sdrobiaŭ vrăjmașul din afară și apăsaŭ puternic dimpreună cu facțiile, anarchia și partitele din întru și libertatetea publică. Alțiĭ din descurajare, socotind că rěsboiul început nu va putea fi tot așa norocos până la sfârșit, alțiĭ încă mânațĭ ca tot-d'a-una de patima ambițieĭ și a ureĭ individuale, toate aceste facțiĭ în sfârșit, în capul cărora era banul Manta, se uniră și complotară ca să doboare pe Mihaiŭ și să cheme pe Turcĭ. Complotiștiĭ băgară fără de veste în Craiova un corp de cincĭ miĭ Sârbĭ, strînșĭ în leafă de dênșiĭ și se sculară pe față în contra domnuluĭ. Acesta trămite îndată la Craiova un corp de oștire care năpădește în oraș, sdrobește pe răsvrătitorĭ și gonește pe străinĭ până îĭ trece în not Dunărea. Mihaiŭ se purtă cu multă mărinimie către boieriĭ, dușmaniĭ luĭ; îĭ ertă pre toțĭ împreună cu capul lor, banul Manta care, după cum spune Walter, trăia încă la 1598. Apoĭ acea oștire din Craiova merse sub Albert Kiraly de triumfă prin flăcărĭ de orașul Nicopoli; dar, după atâtea isprăvĭ mărețe și strălucite, Româniĭ cercară și o perdare. Farcaș, avênd cu sine un corp de 3000 Românĭ, Sârbĭ și Ungurĭ, fu înșelat de doĭ custodĭ românĭ cumpěrațĭ de Turcĭ cu 2000 aspri ca să-ĭ vestească că vre-o sută de Turcĭ pradă pe locuitoriĭ din preajma Vidinuluĭ și că-l roagă aceĭ locuitorĭ să alerge în ajutorul lor. Farcaș încredětor se duce și cade în mijlocul uneĭ armiĭ de 30.000 Turcĭ sub un agă; ceĭ maĭ mulțĭ din ostașiĭ sěĭ, împresurațĭ de vrăjmașĭ, periră. El numaĭ cu puținĭ, putu scăpa. Această perdere ușoară își avu însă compensația sa cu atâtea alte biruințe și în sfârșit cu luarea Brăileĭ.

XXVI

Coprinderea Brăileĭ încheie într'adevěr glorioasa campanie din earna 1595, fără seamăn poate în istoria lumeĭ. Nicĭ o

dată simțimêntul libertățiĭ nu îmbărbătă maĭ puternic inima unuĭ popor; patru lunĭ d'a-rândul, nesocotind rigoarea erniĭ, nicĭ numĕrul cel mare al dușmanuluĭ, pururea în câmpul bătălieĭ, mereŭ ca niște uriașĭ, s'aŭ rĕsboit Româniĭ din ambele țĕrĭ. Intr'o vreme așa de scurtă, eĭ se luptară în ḑece bătăliĭ însemnate, împrăștiară maĭ multe armate dușmane, coprinseră ca la doué-ḑecĭ și cincĭ orașe marĭ și puternice și cetățĭ [1] și prădară în laturile lor maĭ multe miĭ de sate. Constantinopolul însușĭ îĭ vĕḑu pustiind prin fer și flacărĭ până la porțile sale! Privind în total această campanie, imaginația este isbită de atâtea îndrăznețe întreprinderĭ săvârșite, ca într'un vârtej de vitejie, de un popor setos de libertate trăsărind sub impulsia unuĭ geniŭ rĕsboinic.

---

[1] Printre orașele coprinse de Românĭ in astă campanie figurează Orașul de Flocĭ, Brăila, Rușciukul, Turnul, Isakcea, Hirșova, Măcinul, Silistra, Ismailul, Chilia, Benderul, Cetatea-Alba, Baba, Șiștovul, Cernavoda, Oblucița, Rasgradul, Provata, Dobricea, Zagora, Turtukaia, Nicopoli, Vidinul, Vracea.

CARTEA II

CĂLUGĂRENIĬ

(Aprilie 1595 — Decemvrie 1595)

I.

Incă de la cele d'intâiŭ triumfurĭ ale Românilor din această iarnă, spaima şi groaza ce coprinsese tabăra şi ţinuturile de margine ale împĕrăţieĭ turceştĭ, intrară şi în Constantinopole şi pătrunseră şi până şi în saraiul unde trăia traiŭ desfătat şi fără grijă desfrânatul sultan Murat al III-lea. Vaetele şi cârtirile poporuluĭ, demolarisarea ostaşilor, a ianicerilor chiar, carĭ nu maĭ voiaŭ a merge la rĕsboiŭ sup pricinuire că nu li se plătesc lefile, îl înfiorară de frică şi îl siliră a se gândi şi la trebile împĕrăţieĭ sale. Vistieria fiind sleită cu totul, fu silit a lua din casa sa banĭ spre a mulţumi oştile ce cârtiaŭ cu obrăznicie, făcênd adesea şi rĕscoale. Spre a îmbărbăta spiritele spăimântate ale ostaşilor de pe margine, le trămise steagul cel sânt ce se ḑicea a fi fost al profetuluĭ Mahomet şi care, luat de maĭ nainte de la Egipt, fusesă până în acea iarnă cu sânţenie păstrat în Damasc. Dar fiinţa de faţă a steaguluĭ profetuluĭ chiar nu putu încuragia pe ostaşĭ, carĭ acum, cu totul demoralisaţĭ, nu maĭ îndrăzniaŭ a da faţă cu duşmanul. Sultanul porunci atuncĭ a se face rugăciunĭ publice în piaţa cailor (At-meidan saŭ vechiul Hipodrom) în dosul arsenaluluĭ; viziriĭ, şeiciĭ, legiştiĭ, preşedinţiĭ cancelarieĭ stătură acolo de faţă din porunca luĭ. Veştile ce maĭ veniră

de la Dunăre adăogiră amarul inimeĭ sale şi-ĭ pricinuiră moartea, pe care el o presimţise maĭ dinainte şi o grăbi printr'o temere superstiţioasă. Saatgi-Hasan (Hasan ciasornicarul), comisul sĕŭ favorit, visă un vis în care juca un rol cu sultanul Suleiman, şeicul Emir Estivi şi sultanul Murat. Visul acesta era aşa de ciudat în cât el nu se putu opri d'a-l descrie stăpânuluĭ sĕŭ. Spiritul superstiţios al luĭ Murat III se impresionă foarte de acest vis şi treĭ ḑile după aceia, apucându-l cârceĭ la stomac, creḑu că i s'a apropiat ciasul morţiĭ. El porunci atuncĭ comisuluĭ sĕŭ să jertfească cincĭ-ḑecĭ şi două de oĭ din care patru negre, opt pestriţe şi patru-ḑecĭ albe, de pe cum spusese moşul sĕŭ Suleiman în visul luĭ Hasan şi, spre a-şĭ împrăştia posomorîta melancolie, se duse în grădinele seraiuluĭ şi se odihni în kioşkul zidit de curând de Sinan-Paşa pe malul Bosforuluĭ, de unde din două părţĭ se vedeaŭ sosind corăbiile în port. Acolo, peste obiceiul sĕŭ, porunci musicanţilor odăieĭ sale să ḑică un cântec de jale ce începea prin aceste cuvinte: «Sunt împovorat de sarcina relelor mele: o «moarte! fiĭ într'această noapte mereŭ alăturĭ cu mine.» Indată două galere egyptene înaintară spre port; tunurile lor salutând, curmară aceste cântărĭ jalnice, făcênd să plesnească geamurile kioşkuluĭ şi să caḑă în bucăţĭ. Această imprejurare foarte naturală fu privită de Murat ca un semn rĕŭ. «Odinioară, ḑise el, tunurile floteĭ întregĭ n'aŭ «făcut nicĭ o sminteală acestor ferestre şi acum tot se sdro«beşte la sgomotul artilerieĭ acestor galere; vĕḑ că s'a sfâr«şit cu viaţa mea ca şi cu kioşcul!» şi lacrămile inundară obrajiĭ şi barba luĭ. Sculându-se apoĭ d'acolo, el intră în odaia sa, unde se aruncă pe o sofa cu inima apăsată de temere şi mâhnire. Chiar în noaptea aceia îşĭ dete sufletul (16 Ianuarie 1595). Moartea luĭ fu ţinută secretă până sosi de la Magnesia (28 Ianuarie) fiul sĕŭ Mahomet, care fusese la vreme înştiinţat de muma sa veneţianca Baffa. Indată ce el desbarcă la kioşkul luĭ Baiazet, tunurile saraiuluĭ şi pristaviĭ în pieţe vestiră moartea luĭ Murat III şi înălţarea luĭ Mahomet al III-lea. Toţĭ slujbaşiĭ alergară spre a-ĭ aduce închinăciune. Noul sultan era un prinţ crud, afemeiat şi muiat

de tot prin plăcerile care îl făcură să piardă înfocarea ce avea maĭ întâiŭ spre rĕsboiŭ. După ce săvârşi îngropăciunea tatăluĭ sĕŭ cu multă pompă, Mahomet III porunci să-ĭ aducă înainte pe toţĭ fraţiĭ sĕĭ, în numĕr de nouĕ-spre-ḑece; aceştĭ feciorĭ şi douĕ-ḑecĭ şi şeapte fete rĕmăseseră numaĭ din o sută doĭ copiĭ ce avusese Murat III cu deosebite neveste. Mahomet cu o făţarnică milă mângâiă temerile fraţilor sĕĭ şi faţă cu dênşiĭ dete poruncĭ pentru ceremonia tăieriĭ lor împrejur; dar, ducêndu-ĭ apoĭ în camere despărţite, pentru ca vaietele lor să remână tăinuite, trămise muţĭ cu fatalul laţ de-ĭ sugrumară pe toţĭ. Din aceste nenorocite jertfe ale unuĭ obiceiŭ barbar, patru luaseră oare-care grad de desvoltare, fiind crescuţĭ cu multă îngrijire. Acela ce da maĭ multe sperărĭ era sultan Mustafa, împodobit cu cunoştinţe literare, care aflând moartea tatăluĭ sĕŭ exprimă presimţirea soarteĭ sale într'un distic elegiac. După aceia, sultanul porunci să arunce în mare şeapte-spre-ḑece roabe însărcinate ale tatăluĭ sĕŭ. A doua ḑi el puse de aduse înainte-ĭ trupurile fraţilor sĕĭ omorîţĭ, le închise în sicrie de chiparos, le împodobi cu turbane şi pene de cocorĭ şi, cu alaĭ mare, le duse de le îngropă lângă tatăl sĕŭ.

II

Această nouă stăpânire care începea prin un aşa de sângeros ospĕţ de fraţĭ, fu primită de osmanliĭ cu o tristă presimţire. Nicĭ o dată până atuncĭ împĕrăţia otomană nu se aflase în aşa cumpĕnă de peire. Oştirile din Constantinopole, nemulţumite că sultanul fără ştirea lor s'a urcat pe tron, îl primiră cu o rĕscoală înfricoşată, prădară oraşul, voiră a izbi şi saraiul şi d'abea cu vĕrsărĭ marĭ de banĭ ce li se făcu, se liniştiră. Din afară împĕrăţia era pustiită de Românĭ, Bulgarĭ, Sârbĭ, Ungurĭ rĕsculaţĭ, al căror esemplu toate cele-l-alte popoare creştine din Turcia staŭ gata a-l urma. Armatele musulmane demoralisate cu totul fugiaŭ de bătaie, în vreme ce staŭ semeţe dinaintea căpeteniilor lor şi adesea se resculaŭ asupră-le. Pe lângă acestea o foamete cumplită coprinse atât

taberile de margine cât şi Constantinopolul, şi, ca cum paharul relelor nu era destul de plin, îngrozitoarea ciumă îşĭ împreunase cu dênsa pustiirile sale. Atuncĭ, în acele grele şi amarĭ minute, Turciĭ, aceştĭ cruntĭ şi trufaşĭ cuceritorĭ a şeapte-ḑecĭ de popoare, staŭ înmărmurițĭ şi cu durere îşĭ întorceaŭ ochiĭ către pustiile Asieĭ de unde aŭ venit şi unde cred că sunt menițĭ a se întoarce. Prorociĭ, ce de mult circulaŭ printre mahometanĭ, făceaŭ pe acest popor fatalist, mistic şi creḑĕtor în minunĭ, a crede că acel cias atât de temut, acum a sosit. Se ḑicea într'adevĕr că prorocul Mahomet murind fu întrebat câtă vreme va ține statul şi religia sa, şi că el, nerĕspunḑênd nimic, rădică numaĭ mânile sale în sus arătând cele ḑece degete, aceia ce sectatoriĭ Coranuluĭ tălmăciră că va să ḑică *ḑece*, *o sută* saŭ *o mie* de anĭ. Apoĭ cele-l-alte douĕ soroace trecênd, rĕmăsese sorocul fatal de o mie de anĭ, care tocmaĭ atuncĭ se împlinise. Se credea şi se ḑicea iară că, precum oraşul Constantinopole şi-a tras mărirea luĭ de la un Constantin, şi apoĭ a fost luat şi sdrobit sub un alt Constantin, şi, precum împĕrăția romană a început a înflori maĭ cu seamă sub un August şi se perdu sub un alt August, asemenea şi domnirea Stambuluļuĭ şi împĕrăția greacă coprinsă de un Mahomet, aŭ să se sdrobească şi să se prăpădească sub un alt Mahomet, şi toțĭ bănuiaŭ că acest noŭ sultan, cu numele Mahomet, va fi cel preursit pentru căderea împĕrățieĭ. Se maĭ ḑicea asemenĭ că la anul 1453, când s'a luat Constantinopolul de Mahomet II, se ivise o prorocie care spunea că acest oraş va intra iarăşĭ în stăpânirea creştinilor după doĭ-spre-ḑece *anĭ-lunĭ*, — socoteală arabică după care un *an-lună* coprinde doĭ-spre-ḑece anĭ d'aĭ noştri, — şi aşa de douĕ-spre-ḑece orĭ doĭ-spre-ḑece anĭ, adecă 144 anĭ, adăogindu-se cu 1453, da anul 1597, ce era preursit pentru căderea împĕrățieĭ turceştĭ. Mult maĭ multe şi maĭ curioase eraŭ prorociile ce circulaŭ printre creştinĭ şi înflăcăraŭ de sperare imaginațiile lor. Eraŭ nişte prorociĭ vechĭ ale luĭ Metodie episcopul de Patras, ale luĭ Leon împĕratul-filosof cu tablourile profetice ce i se atribuiaŭ şi care vestiaŭ surparea împĕrățieĭ turceştĭ de către un om de viță

veche: «iată păstorul, ḑicea astă din urmă prorocie, carele «va ucide pe lupul ce doria să mănânce oaia; păstorul îl «va ucide şi-l va găsi om. Ast-fel va peri cel ce a stăpânit «prin silă». Apoĭ veniaŭ prorociile luĭ Merlin, care ḑiceaŭ că unul încoronat cu treĭ coroane va sdrobi împĕraţia turcească şi că înainte de această dărămare va cădea asupră'ĭ o boală urîtă şi groaznică (precum era ciuma de atuncĭ); în sfârşit cea maĭ rĕspândită prorocie era a astrologuluĭ Antonie Torquato de la Ferrara, care trăise pe la 1480 pe timpul luĭ Mateiŭ Corvin, craiul Ungarieĭ. El pretindea că împĕrăţia otomană va cădea când va ajunge la al XIII-lea saŭ al XIV-lea sultan şi nu va trece maĭ mult de anul 1596, căcĭ atuncĭ i se va întâmpla un ce groaznic şi de moarte, din pricină că murind sultanul domnitor se vor ivi atâtea certurĭ şi lupte între ceĭ maĭ marĭ aĭ statuluĭ încât se vor sfâşia uniĭ pe alţiĭ şi asemenea vor păţi şi de către străinĭ. Atuncĭ creştiniĭ vor lua înapoĭ Ungaria şi vor face multe năvălirĭ în împĕrăţia turcească, care va fi încă necăjită şi de o mare ciumă şi de o foamete crudă. Apoĭ, creştiniĭ îmbărbătaţĭ şi înfocaţĭ cu atâta îndrăzneală şi grabă şi puterĭ, vor trece marea, încât toată creştinătatea se va vedea de-o dată în arme la rĕsărit, unde va părea maĭ mult a fi sburat decât a fi trecut. Atuncĭ Turciĭ se vor creştina şi ambele bisericĭ şi ambele împĕrăţiĭ se vor face una sub un singur împĕrat creştin. Apoĭ, pe lângă aceea, Mahomet III se întîmplase a fi al XIII-lea sultan după Osman cel d'întâiŭ. Ciuma, foametea, rĕsboiul, moartea sultanuluĭ Murat, răscoala oştirilor, sfâşierile celor marĭ între partidele duşmane ale vizirilor Sinan şi Ferhad, toate se împreunase spre a da temeiŭ acestor prorociĭ. Dar cea maĭ bună prorocie, observă foarte bine un analist contimporan, ar fi fost sabia şi unirea creştinilor; nenorocire însă că această din urmă, ca în tot-dea-una când se fac asemenea legăturĭ contra Turcilor, lipsi şi ast-fel toate prorociile rĕmaseră zadarnice şi eşiră de minciună.

III

Câte-va dile după întronarea noului sultan, Sinan-Pașa fu scos din vizirat și surghiunit la Malgara, iar în locu-i se numi rivalul său Ferhad-Pașa (16 Februarie), care tot deodată primi și comanda mai presus a armatei, cu poruncă d'a porni asupra țerei Românești. Se dicea că Ferhad ar fi isbutit a surpa pe Sinan-Pașa încredințând pe sultanul că Mihaiŭ-Vodă și Sigismund Bathori s'aŭ revoltat numai din ura ce aveaŭ către Sinan iar nu din ura lor către Turci. Ferhad-Pașa poreclit *Characlan* (șearpele negru), era de origine arnăut. El fusese crescut în saraiŭ și, deosebindu-se în toată vremea prin vitejia și înțelepțiunea sa, ajunse iute în cele mai mari slujbe ale împĕrăției și acum pentru a doua oară fu învestit cu puterea vizirească. Noul mare vizir adună îndată la divan pe toți vizirii, pe muftiul, pe cadiaskeri, pe nisamgiul pe cei patru defterdari, precum și pe agii ianicerilor și ai bulucilor spre a se svătui dacă trebue să se îndrepteze spre Buda s'aŭ spre țara Românească. Divanul se învoi la această din urmă părere. Vizirul porunci la toți pașii vecini a-și concentra oștirile la Rușciuk, unde să se adune și materialele cu lucrătorii trebuincioși spre a face pod pe Dunăre: paza acestui post până la sosirea sa fu încredințată lui Lala-Mahomet-Pașa beiler-beiŭ de Anatolia, care și porni îndată spre Dunăre. Beiler-beiul Rumeliei Asan-Pașa, care se numise în locul lui Mahomet-Pașa, feciorul lui Sina-Pașa, și care tot într'o vreme comanda cetatea Vidinul, primi poruncă să pregătească această trecere. Pe când marele vizir se ocupa cu multă activitate în Constantinopole cu pregătirile îngrozitoarei sale expediții în contra țerei Românești, o răscoală a spahiilor, aprinsă prin zizaniile vrăjmașilor sĕi, Sinan-Pașa și Cicală-Pașa, turbură liniștea capitalei și era p'aci să-l rĕstoarne din vizirat și să-i rĕpună și viața; dar, prin vĕrsări de bani și cu sprijinul ce avu de la ianiceri, putu lesne s'o răsipească (21 Aprilie, 1595). După domolirea acestei rĕscoale marele vizir eși cu alaiŭ din Constantinopole, Joi în 26

Aprilie și tăbărî la Daut-Pașa, ducênd cu sine 10,000 ianicerĭ sub Zagargi-Pașa, toată călărimea cu leafă ce rĕmăsese la Poartă și călărimea străină atât din aripa dreaptă cât și din aripa stângă. Corturile armateĭ se scoaseră cu câte-va ḍile maĭ înainte și se armase ḍece galere, pe care încărcându-le cu tunurĭ și alte munițiĭ, le porniră la Varna, de unde pe Dunăre să se urce la Rușciuk. Al doilea vizir, Ibraim-Pașa, fu numit caimacan în lipsa luĭ Ferhad și rĕmase împreună cu aga ianicerilor pentru paza orașuluĭ și cârmuirea trebilor împĕrăţieĭ. Caimacamul era dușman tainic al viziruluĭ și, cu toate că în public se arăta că se ocupă cu pregătirea si adunarea oștirilor și a armelor spre a le trămite luĭ Ferhad, în faptă însă se silia cât putea ca să răsipească toate pregătirile făcute. Vĕḍênd Ibraim-Pașa că vizirul trămitea din cale curier după curier, scriind sultanuluĭ că se apropie de hotarele ţĕreĭ Româneștĭ cu o mână de soldaţĭ rĕŭ armaţĭ și că-l roagă a trămite îndată oștile ajutătoare, el se puse de arătă sultanuluĭ că pricina pentru care oștile se adună încet și merg cu greŭ către hotar nu e, după cum se ḍice, căcĭ lor le e teamă a merge împotriva Românilor, dar căcĭ ele urăsc pe Ferhad-Pașa și nu vor a se bate sub dênsul cu dușmanul. Spre adeverirea ḍiselor luĭ, el scoase de marturĭ dinaintea sultanuluĭ pe muftiul Bostan-Zadel, pe cadiaskerul Baki, pe viziriĭ Gerah-Pașa, Hasan-Pașa și pe feciorul luĭ Cicala-Pașa, toţĭ partisanĭ aĭ luĭ Sinan, cumpĕraţĭ de dênsul cu vre-o câte-va pungĭ de sechinĭ și carĭ toţĭ adeveriră arătarea luĭ Ibraim. Aceasta începu a face impresie asupra minţeĭ, sultanuluĭ

În vremea ce aceste intrigĭ, în Constantinopole urḍiaŭ peirea luĭ Ferhad-Pașa, el înainta în calea sa. Plecênd de la Daut-Pașa, în 30 Aprilie, ajunse la Ciorli, unde porunci de a forma un trup de 1000 oamenĭ pușcașĭ și dete luĭ Husein-Beĭ comanda spahiilor. Aceĭ 1000 pușcașĭ se luaŭ din tot locul unde tabăra armia și ceĭ ce se înrolaŭ salutaŭ în toate ḍilele pe marele vizir dinaintea cortuluĭ sĕŭ pe la treĭ saŭ patru ciasurĭ de pe ameaḍĭ. In cele d'îtâiŭ ḍile ale luneĭ Maiŭ ajunse vizirul la Adrianopole și făcu știre că va ză-

bovi acolo ḑece ḑile. În 13 Maiŭ, până a nu pleca din Adrianopole vizirul, potrivit vecheĭ şi statorniceĭ dorinţe a Porţeĭ, şterse drepturile ce principatele Moldavia şi ţara Românească îşĭ păstraseră prin capitulaţiile lor şi le declară provinciĭ ale împărăţieĭ turceştĭ (*ialeti*). El numi de Paşă în Moldavia pe Giafer-Paşa, fostul beiler-beĭ al Servanuluĭ şi în ţara Românească pe Satârgi-Mehemet-Paşa şi, luând în privire sperarea viitoarelor lor veniturĭ, li se puse condiţiĭ ca să aibă a ţinea fie-care câte 1000 soldaţĭ cu cheltuiala lor. Fiind-că acum ambele principate eraŭ reduse în starea celor-l-alte provinciĭ ale împĕrăţieĭ, vizirul dete slujba de defterdar în ambele ţărĭ luĭ Mehmet, beiŭ de la Ieni-Scheker şi într'aceiaşĭ vreme, hotărî 12,000 oamenĭ în leafă drept garnizonă acolo.

IV

Pe când acest nor amenințător de groasnică vijelie se apropia de ţara lor, Româniĭ aflară că un convoiŭ foarte bogat în banĭ şi bucate trecea din Constantinopole spre Ungaria. «Mirosul acesteĭ prăḑĭ scoate pe aceştĭ leĭ din vizuinile lor «şi îĭ împinge a face tot spre a o ḑobândi,» zice istoricul frances Montreux. Oştile române întâmpinară pe turciĭ ce povăţuiaŭ acel convoiŭ. Lupta ţinu multă vreme cu noroc schimbat până când curagiul isbuti şi aĭ noştri luară treĭ corăbiĭ încărcate. Vestea că se apropie armata luĭ Ferhat-Paşa nu'ĭ putu face de a se lăsa de acea dobândă. Cât-va după aceasta Sigismund Bathori în ardeal trămise pe cel maĭ vestit general al sĕŭ, George Borbeli, în banat la Caransebeş şi Lugoş. Cu toate că avea cu sine puţinĭ ostaşĭ, Borbeli coprinse prin silă douĕ casteluri turceştĭ, anume Bocşa şi Varsoşĭ, dar garnizoanele turceştĭ de la Lipova, Giula, Csanad şi Ieneŭ, aflând prin spionĭ că oraşul Iofö se află fără garnizoană, voiră a se folosi de lipsa oştirilor luĭ Borbeli din Ardeal şi, cu puterĭ unite, năvăliră în această ţară, coprinseră Iofö cu şapte sate din prejur, unde trecură tot prin foc şi sabie şi duseră pe *locuitorĭ* în robie. Aflând Bathori aceasta, spre a-şĭ rĕsbuna,

pornește din Alba-Iulia, o ceată de oștire aleasă de coprinde Totvaragia, măcelărind garnizoana. Această ceată se unește apoĭ cu Borbeli care bătea Făgetul și, după ce-l ĭeaŭ, pleacă asupra pașiĭ de la Temișoara care, unindu-se cu beiĭ de la Lipova, Giuila, Csanad și Ieneŭ, cu marĭ puterĭ aleargă asupră-ĭ. În bătălia însemnată ce urmă, creștiniĭ rĕmaseră biruitorĭ. Pașa Temișoareĭ abia scăpă cu fuga; iar beiĭ Giuleĭ și Csanaduluĭ fură prinșĭ, vieața lor nu maĭ fu cruțată; toțĭ ceĭ-l-alțĭ prinșĭ fură ucișĭ în fața armieĭ creștine. În urma acestora Borbeli merse să bată cetatea Lipova.

V.

În această iearnă puterea rĕsboiuluĭ fiind în țara Românească și Moldavia, Ungaria rĕsuflă puțin de mișcările armelor. Sinan-Pașa de la Belgrad, de unde ierna, află prin fugarĭ renegațĭ, silințele și umbletele prinților creștinĭ pentru o mare legătură împotriva Turcilor. Spre a domoli focul cu care aceștia se pregătiaŭ la rĕsboiŭ, meșteșugitul vizir credu că ar fi bine să facă a străluci dinaintea ochilor lor o mincinoasă lucoare de pace. Spre acest sfîrșit făcu împĕratuluĭ o propunere de pace, dar puind condițiĭ grele care era încredințat că nu vor fi primite. Unele din aceste condițiĭ eraŭ: d'a plăti tributul anilor trecuțĭ, a îngriji pentru trimiterea luĭ regulată în toțĭ aniĭ de aci înainte și a nu da nicĭ un ajutor Ardelenilor, Muntenilor și Moldovenilor, revoltațĭ asupra Porțeĭ, nicĭ a le lua parte în viitor; de unde nu, amenința Sinan că, în primăvara viitoare, va merge să bată Viena. El tracta încă în propunerea sa pe toată nația nemțească cu un mare dispreț, zicênd că Nemțiĭ sunt niște lașĭ care nu pot suferi nicĭ foamea nicĭ căldura și că sunt bunĭ numaĭ d'a bea și d'a mânca. La aceste condițiĭ aspre și cuvinte ocărîtoare, împĕratul rĕspunse cu vrednicie arătând că o cercare rea va dovedi îndată luĭ Sinan că Nemțiĭ știŭ a se bate cu ferul; că zadarnicile sale amenințărĭ nu-ĭ sunt de nicĭ un folos, de vreme ce are aface cu bărbațĭ, iar nu cu copiĭ care se sperie de cel maĭ mic sgomot. Apoĭ lepădând condițiile turceștĭ,

propuse altele cu totul împotrivitoare, între care și aceia ca Sinan să dea înapoĭ toate castelurile coprinse și pe toțĭ prinșiĭ și ca Poarta să se lepede de nedreptele eĭ pretențiĭ asupra Moldavieĭ și țĕreĭ Româneștĭ, țĕrĭ vechĭ feudatare ale coroaneĭ Ungarieĭ. Într'acest chip se zădărniciră toate aceste vorbirĭ despre pace.

Sinan Pașa fu apoĭ chemat la Constantinopole și depărtat din viziriat, după cum am vĕḑut înapoĭ și, în locu-ĭ veni Hasan-Pașa cu beiler-beiul Grecieĭ, feciorul luĭ Sinan Pașa, și cu niște domnĭ și boierĭ pribegĭ din țara Românească și Moldavia, care din ambiție călcând legea și datoria lor, sub steagurile turceștĭ se luptaŭ în contra creștinilor.

Împĕratul începu atuncĭ a se găti cu toată silința spre a urma rĕsboiul în primăvara viitoare. El chemă pentru 8 Februarie, 1595, adunarea staturilor Ungarieĭ la Presburg și ale Boemieĭ la Praga, pe ziua de 9 Fevruarie. Archiducele Mateiŭ deschise adunarea Staturilor Ungarieĭ, cerêndule mijloace spre a urma cu isbândă rĕsboiul de primăvara viitoare. Cererea i se împlini hotărîndu-se de adunare o dajdie de obște pentru toțĭ, fie de orĭ ce rang ar fi și orĭ ce privelegiŭ ar avea. Dieta de la Praga o deschise însușĭ împĕratul și, mulțumind staturilor pentru zelul lor și puternicele ajutoare în banĭ și oamenĭ ce dedeseră spre susținerea glorieĭ numeluĭ de creștin, el le descrise starea lucrărilor rĕsboiuluĭ. El le spusese că rugase pe papa, pe craiul Spanieĭ, p'al Polonieĭ și Suedieĭ, pe marile duce al Muscalilor și pe mulțĭ alțĭ prințĭ strĕinĭ, cum și pe prințiĭ Germanieĭ la dieta de la Ratisbona, și că spera că toțĭ îșĭ vor uni puterile cu ale luĭ împotriva dușmanuluĭ. El le vorbi apoĭ de legătura ofensivă și defensivă a prinților Ardealuluĭ, Moldavieĭ și țĕreĭ Româneștĭ, de trofeele și biruințele lor și încheia cerênd staturilor ajutoare în oamenĭ și banĭ. Staturile îĭ deteră pentru Boemia, Moravia, Silesiea și Luzacia, 600 călărețĭ și 10,000 pedestrașĭ, cari de la începutul luĭ Maiŭ și până la sfîrșitul luĭ Noemvrie trebuiaŭ să slujească cu cheltuiala lor în armata împĕrătească. Împĕratul numi maĭ mare peste oștile sale în Ungaria pe comitele Mansfeld, căpitan vestit în rĕsboaie pe acele vremĭ și-l cinsti cu titlul de principe.

VI

În vreme ce ambele împĕrăţiĭ se gătiaŭ cu atâta silinţă spre a purta cu putere rĕsboiul, unirea voevoḑilor Ardealuluĭ, Moldavieĭ şi ţĕreĭ Româneştĭ, care, după cum vĕḑurăm, fusese de mare folos causeĭ creştinătăţiĭ, fu în primejdie de a fi sdrobită, şi aceste ţĕrĭ, acuma aşa ameninţate de Turcĭ, în nevoia de a deschide rĕsboiŭ între dînsele. Înţelepciunea luĭ Mihaiŭ-Vodă se grăbi a opri o asemenea nenorocire; dar sĕmânţa de vrajbă ce se aruncă atuncĭ, rodi mult maĭ apoĭ, zădărnici tot sîngele ce se vĕrsase pentru causa creştinătăţiĭ, asvârli aceste treĭ ţĕrĭ în valurĭ şi în nenorocirĭ cumplite şi mîntui împĕrăţiea turcească de peirea ce o ameninţase. Sigismund Bathori, nestatornic şi zadarnic, se trufi şi se înălţă cu mintea de când tractă şi se rudi prin căsătorie cu împĕratul nemţesc, şi începu de o dată prin usurpare, a se intitula prinţ al ţĕreĭ Românescĭ şi al Moldavieĭ, arătând prin acésta dorinţa sa de a schimba tractatul de alianţă ce făcuse cu domniĭ românĭ într'un tractat de suzeranitate a luĭ asupră-le. Evenimentele timpurilor păstraseră aceste treĭ principate, Ardealul, ţara Românească şi Moldavia, singure, isolate, între împĕrăţia Turcească, împĕrăţia nemţească şi crăia Polonieĭ. Era óre-cum firesc lucru ca orĭ-care d'intre stăpânitoriĭ din aceste treĭ ţĕrĭ ce se simţia în putere, să caute a le uni într'un singur stat şi a reîntrupa ast-fel vechia crăie a Dacieĭ. Maĭ mulţĭ prinţĭ românĭ şi Ungurĭ o ispitiră; dar ceia ce împingea pe Românĭ către aceasta era dorinţa de a-şĭ constitui unitatea lor constituţională, d'a se uni între sine fraţĭ de aceiaşĭ limbă şi sânge, în vreme ce Unguriĭ nu era împinşĭ de cât de vechia şi statornica lor dorinţă d'aşĭ intemeia supremaţia lor asupra întregeĭ naţiĭ române şi, călcând'o în picioare, a da împĕrăţieĭ lor ţĕrmurile Măreĭ Negre. Lupta între aceste tendinţe împotrivitoare ale Romînilor şi ale Ungurilor zădărnici toate întreprinderile de a reîntemeia regatul Dacieĭ şi această rivalitate naţională aduse robirea comună.

Tocmaĭ în minutul când se cerea încredere reciprocă şi

unire, nesocotitul Bathori, maĭ mult din zădărnicie, aprinse torța acum stinsă a vechilor urĭ naționale. Proiectele luĭ ambițioase găsiră partisanĭ nu numaĭ în Ardeal, dar încă în Moldavia și țara Românească. Cu tot meritul ce Aron Vodă îșĭ dobândise prin rescularea luĭ asupra Turcilor, Moldoveniĭ tot nu puteaŭ uita tiraniile luĭ de maĭ înainte. In înțelegere cu Sigismund Bathori se urzi asupra luĭ Aron Vodă un complot între boeriĭ Moldovenĭ, în capul cărora sta agă Răsvan ce comanda guardia de Ungurĭ a acestuĭ Domn. Sub pricinuire că s'ar fi prins niște scrisorĭ scrise de mâna luĭ Aron, care dovedeaŭ că el se afla în înțelegere cu Turciĭ și cu cardinalul Andreiŭ Bathori din Polonia, vĕrul prințuluĭ Sigismund, un grup de oștire din Ardeal, sub comanda luĭ Gaspar Corniș și Francisc Daczo, intră fără veste în Iașĭ și împreună cu Răzvan, ridică pe Aron cu soția și feciorii luĭ, la 23 Aprilie 1595 și-ĭ duse sub pază în Ardeal, sub pretext ca să se apere și să se desvinovățească către Sigismund. Dar acesta îl închise în castelul Vințuluĭ orășel pe Mureș, puțin departe de Alba-Iulia, vestit printr'o fără-de-lege a curțeĭ Austrieĭ, moartea cardinaluluĭ Martinuțiŭ, (1551) care fu ucis de generalul spaniol Castaldo. Nu se știe dacă Aron-Vodă a fost vinovat întru adevĕr de trădarea ce a motivat arestarea luĭ saŭ dacă a cădut jertfă ambițieĭ luĭ Răzvan și luĭ Bathori. Nimenĭ n'a vĕdut acele scrisorĭ de trădare ale luĭ. Noĭ ne plecăm a crede, cu maĭ mulțĭ analiștĭ contimporanĭ, că fără dreptate a fost el asvîrlit după tron în temniță; dar cumplita luĭ domnire ĭĭ meritase o asemenea cădere. El îșĭ sfîrși vieața la Maiŭ 1597, în aceeașĭ temniță. Toată avuțiea luĭ cea mare, strînsă prin stoarcerĭ nelegiuite, fu confiscată de Bathori spre a sluji pentru cheltuiala rĕzboiuluĭ. Maĭ mulțĭ din boeriĭ partisanĭ aĭ luĭ Aron-Vodă se turburară foarte la această silnică și fără dreptate faptă; de aceea, mulțĭ din eĭ fură închișĭ, uniĭ pedepsițĭ cu moarte. Aceste fapte nedrepte rĕciră cu totul spiritele Moldovenilor de către Bathori și le întoarseră către Polonia, unde maĭ mulțĭ boerĭ se aflaŭ în pribegie, aceea ce dete Polonilor îndrăzneala de a căuta să intre în Moldavia. Ast-fel dreptatea dumnedeească scoate rĕsplata

uneĭ fapte dintr'însa chiar; și Răzvan, precum și Bathori, traseră dintr'aceasta mult rĕŭ și stingere asupra capetelor lor. Aga Răzvan fu numit de Sigismund Bathori domn în Moldavia sub suzeranitatea luĭ și-șĭ luă nume de domnie Ștefan-Vodă. Acest Răzvan era născut în Moldova dintr'un tată țigan și o mamă moldoveancă. El intrase de tînĕr în armia polonă și, deosebindu-se printr'o vitejie neobicinuită în resboiul cu Muscaliĭ, fu din simplu soldat ridicat la cele maĭ înalte trepte ostășeștĭ de craiul Poloniei Ștefan Bathori. In urmă, întorcêndu-ce în Moldavia, intră în slujba luĭ Aron Vodă, care-ĭ dete rangul de agă și-l trimise, la Maiŭ 1593, sol la Sigismund Bathori. Apoĭ Răzvan primi de la Aron comanda guardieĭ sale de Ungurĭ. El trase la sine dragostea, acestor ostașĭ și isbuti, după cum vĕdurăm, cu ajutorul luĭ Bathori, a rĕsturna pe domnul sĕŭ și a se urca ast-fel în locu-ĭ pe un tron de care se făcuse vrednic prin vitejia luĭ.

Sigismund Bathori, temêndu-se ca nu cumva boieriĭ moldovenĭ, carĭ eraŭ pribegĭ în Polonia, împreună cu Poloniĭ să facă vre-o năvălire în Moldavia spre a turbura starea lucrurilor, întocmite după plăcerea luĭ, trimise pe Gaspar Corniș la Zamoisky, marele hatman al coroaneĭ Polonieĭ, spre a-ĭ vesti că el s'a făcut acum stăpân al Moldavieĭ și îl poftește ca să nu umble a intra în acea țară și a-ĭ aduce vre o pagubă. Zamoisky îĭ dete rĕspuns în scris că această treabă privește pe craiŭ și pe staturĭ și că ar fi fost maĭ bine dacă Bathori nu întreprindea o asemenea faptă până a nu cerceta maĭ întâiŭ părerea regeluĭ Polonieĭ. Intr'acest chip ambiția luĭ Bathori deșteptă în inima Polonilor vechea lor dorință d'a stăpâni Moldavia și aduse marĭ nenorocirĭ.

VII

Tocmaĭ se gătea Mihaĭ-Vodă de a se apĕra în contra năvălireĭ cu care îl amenința vizirul Ferhad-Pașa, când prinse veste de întâmplările din Moldavia și de cugetele ambițioase ale luĭ Bathori asupra țĕreĭ și domnieĭ sale. Dintru'întâiŭ el nesocoti acele proiecte ale unuĭ aliat trădător și călcător de

jurământ și declară că-și va apĕra cu puterea drepturile, de se va atinge cine-va de dênsele. Dar stolul oștilor turcești acum se pornise spre țară, în acea primejdie Mihaiŭ simți nu numaĭ că nu putea intra în luptă cu Sigismund Bathori, dar că încă avea trebuință de ajutorul luĭ. El maĭ avea apoĭ și a se teme ca mișelul sĕŭ aliat să nu-l jertfească Turcilor; în adevêr, tocmaĭ atuncĭ, pe la începutul luĭ Maĭŭ sosise în Ardeal ciaușul Ibrahim aducând luĭ Bathori caftane și scrisorĭ atât de la sultanul cât și de la aga curțiĭ din Constantinopole și de la Amat-Pașa din Timișoara, prin care i se făgăduia că sultanul îl va recunoaște stăpânitor peste câte treele principatele cu titlu de craiŭ și cu plata unuĭ tribut anual de 5000, în loc de 15.000 sechinĭ, ce plătea Ardealul maĭ înainte, numaĭ să se tragă din legătura creștină. Era învederat că aceste făgăduelĭ eraŭ prea marĭ ca să poată fi ținute. Mihaiŭ însă putea să se teamă orĭ de ce de la un om așa de nestatornic la minte și la jurămintele sale. Impĕratul însușĭ avea teamă de slăbiciunea luĭ Sigismund și încă de la 7 Martie iĭ scrisese să se ferească de ispita Turcilor, cari «se silesc din mânĭ și din picioare, prin amenințărĭ și făgăduelĭ» ca să-l tragă pe el și pe voevoziĭ românĭ din alianța creștină. In această cumpănă grea în care se afla, Mihaiŭ găsi în inima sa curagiul rar și foarte de lăudat de a jertfii mărimea și neatârnarea sa, dragostea de sine, drepturile sale și chiar ale patrieĭ, pentru un mare interes al omenireĭ și al civilisațieĭ creștine. Adunând țara spre a se chibzui, îșĭ aleseră cu toțiĭ svat de folos acesteĭ nevoĭ, ca domnul să se închine luĭ Sigismund, păstrându-șĭ însă fără scădere drepturile suveranitățeĭ și veniturile țereĭ. Cu asemenea instrucțiĭ porni in Ardeal o deputație compusă de Eftimie mitropolitul Târgoviștei, Teofil episcopul Râmniculuĭ, Luca episcopul Buzăuluĭ, Mitrea vornic mare, vornicul Christea, logofețiĭ Dimitrie, Preda și Borcea, vistieriĭ Dan și Teodosie, postelniciĭ Radu Buzescu și Stamate, clucериĭ Radu și Vintilă. In 2 (12) Maiŭ, sosi această deputație la Alba-Iulia și îndată fu primită în audiență de Bathori. El orîndui din parte-ĭ sprea a tracta cu deputația pe Ștefan Iojica, svetnicul și cancelariul

sĕŭ cel mare şi pe George Ravadzi svetnic al sĕŭ şi căpitan al cetăţeĭ Szamoş-Ujvar. Dar «dintr'aceştĭ boierĭ ce-ĭ trămisese «Mihaiŭ-Vodă pentru tocmeală, ḑice chronica, învrăjbitorul «diavol umblă în mijlocul lor, de se apucară uniĭ cu alţiĭ «maĭ mult să facă vrajbe decât pace, cum să scoaţă pe Mi-«haiŭ-Vodă din ţară; iar ceĭ-lalţĭ boierĭ ce se nevoiaŭ să slu-«jască domnuluĭ lor în dreptate, de nepretenĭ fură biruiţĭ.» Intr'acest chip prin vrăjmăşia unor boierĭ, se făcu ca tractatul ce se încheie între plenipotenţiĭ românĭ şi Ungurĭ la Alba-Iulia, în 20 Maiŭ 1595, nu fu după cum voise Mihaiŭ, numaĭ un simplu tractat de închinare, ci din potrivă legiui o supunere desăvârşită şi o întrupare a Ţĕreĭ-Româneştĭ cu Ardealul. Cuprinderea acestuĭ tractat era: că episcopiĭ, boieriĭ, împreună cu Mihaiŭ-Vodă şi cu toată ţara, îşĭ aleg de domn stăpânitor pe Sigismund Bathori şi pe următoriĭ sĕĭ, căruia depun jurĕmântul de credinţă. Acest prinţ, neputând sţa necurmat în Ţara-Românească, o va cârmui printr'un vice-voevod ales de ţară, care să ştie limba şi obiceiurile eĭ şi căruia prinţul să-ĭ trămită steag, buzdugan şi sabie, semnele dregătorieĭ. Vice-voevodul va alege un svat de doĭ-spre-ḑece boierĭ maĭ bătrânĭ, între cari să cârmuiască ţara. Venturile lor vor fi hotărîte de prinţul şi el nu se va maĭ întitula ca înainte: «Din mila luĭ Dumnezeŭ», nicĭ va numi oraşele ţĕreĭ ale sale; într'un cuvînt el va fi numaĭ un slubjaş al prinţuluĭ. Acesta singur va avea dreptul de viaţă şi de moarte asupra boerilor, dreptul de a face dăniĭ la pământenĭ, dreptul de a tracta cu puterile strĕine pentru ţară. La dietele Ardealuluĭ să se trămită deputaţĭ şi din Ţara-Românească, carĭ să aibă drept de a vorbi şi a vota ca şi ceĭ-l-alţĭ deputaţĭ. Libertatea şi veniturile cleruluĭ şi ale călugărilor se asiguraŭ, şi juridicţia mitropolituluĭ Târgoviştеĭ se întindea peste toate bisericile româneştĭ din ţĕrile ce se aflaŭ sub stăpânirea prinţuluĭ. Pentru toate acestea, Bathori se lega că el şi următoriĭ sĕĭ vor apăra cu toate mijloacele lor, ţara de vrăjmaşĭ. Acest tractat fu un act de rĕzbunare al aristocraţieĭ împotriva luĭ Mihaiŭ, pe care în zadar ea se ispitise a-l rĕsturna.

Boieriĭ şi călugăriĭ, spre a-şĭ asigura şi a-şĭ întinde privi-

legiile lor, spre a umili pe Mihaiŭ, scăḑêndu-l din treapta de domn suveran la aceia de un slujbaş unguresc, trădară drepturile naţieĭ şi o aruncară sub supremaţia şi stăpânirea naţieĭ ungureştĭ, duşmana eĭ cea de demult. Acest tractat înjositor pentru el şi naţia sa, eşit din trădarea din lăuntru şi din afară, fatalitatea împrejurărilor puse pe Mihaiŭ în nevoe de a-l primi, dar de atuncĭ trufaşa luĭ inimă îşĭ făgădui o rĕsbunare puternică şi ura ce hrăni familieĭ Bathorescilor şi pe care ştiu a o împărtăşi poporuluĭ român, fu atât de înfocată încât arse cu totul această familie şi stinse cu sunet pomenirea eĭ.

Cu întoarcerea deputaţilor din Ardeal, Sigismund trămise pe George Palaticĭ ca să ducă luĭ Mihai-Vodă buzduganul şi steagul oştăşesc, semnele «voevodatuluĭ» şi să primească jurământul luĭ şi al boierilor. Mihaiŭ făcu acest jurământ, dar în inima luĭ hotărî a scăpa de dênsul la cea maĭ d'intâiŭ ocasie. Intr'aceiaşĭ vreme, la 1 Iunie, sosiră la Alba-Iulia deputaţiĭ Moldavieĭ, care încheiară un tractat cu aceleaşĭ condiţiĭ ca cel cu Ţara-Românească. De atuncĭ Sigismund Bathori începu a purta titlul de «Principe al crăiilor Ardealuluĭ, «Moldavieĭ şi Ţĕreĭ-Româneştĭ şi al sânteĭ Impĕrăţiĭ romane «(regnorum Transilvaniæ, Moldaviæ Valachiæ transalpinæ et «Sacri Romani Imperiĭ Princeps,)» şi în Europa începu a fi privit şi numit *Rege al Dacieĭ*, căcĭ locuitorilor acestor treĭ principate, Românĭ, Ungurĭ şi Saşĭ, li se da numirea comună de *Dacĭ*. Dar această nesocotită ambiţie a luĭ Bathori nu sluji la alt-ceva decât de a deschide ochiĭ Românilor şi a le aduce mereŭ aminte de vechia crăie a Dacieĭ, moştenirea lor părintească. Ast-fel Uuguriĭ însuşĭ lucrară şi făcură pe lume a crede într'un viitor regat al Dacieĭ, fantomă îngrozitoare ce astă-ḑĭ îngheaţă inimile lor de spaimă. [1].

---

[1] După Sigismund Bathori, prinţiĭ următorĭ păstrară idea luĭ de regat al Dacieĭ: ast-fel cardinalul Andreiŭ Bathori, Gabriel Bathori şi Bethlen Gabor, care la 1628 cere de la sultanul a-ĭ recunoaşte titlul de *Rege al Dacieĭ*.

VIII

In vremea acestor tractații, vizirul Ferhad se apropia încet de hotarele noastre și Tătariĭ, ce primiseră poruncă de a ajuta operațiile armateĭ turceștĭ, năvăliră către începutul luĭ Iunie, cu o puternică oștire asupra Moldavieĭ și țěreĭ Româneștĭ, Mihaiŭ-Vodă cu un grup de oaste alcătuită de Românĭ. Ardelenĭ și Cazacĭ, pripește de le ese înainte la hotarul țěreĭ Româneștĭ, le dă o sabie, îĭ împrăștie și-ĭ silește a se întoarce înapoĭ cum inima lor n'a voit. Indată după aceia, Mihaiŭ-Vodă ea cu sine o ceată de călărețĭ și pedestrașĭ românĭ, împreună cu șease-ḍecĭ călărețĭ ardelenĭ din trupul luĭ Albert Kiraly; sub comanda luĭ Gaspar Födössi, și pornind din Bucureștĭ, strânge pe lângă dênsul pe toțĭ ostașiĭ românĭ și bulgarĭ ce întâmpină în cale și pe o seamă de paznicĭ din volentirĭ și în ḍiua mare, lângă Nicopole, trece Dunărea pe vase, în vederea și în fața oștilor turceștĭ, adunate acolo spre ocrotirea construcțieĭ vaselor pentru podul ce se pregătia a se face pe Dunăre. Cum trecură aĭ noștri rîul, deteră îndată năvală asupra Turcilor, îĭ bat, îĭ sparg, îĭ pun în goană și-ĭ silesc a căuta scăpare după șanțurĭ, închiḍêndu-se în tabără. Această tabără era așeḍată pe lângă rîul Osma ce curge din Balcanĭ și se varsă în Dunăre aproape de Nicopole, și lângă dênsa eraŭ grămădite la un loc, ca la o mie de luntri, cu toate cele trebuincioase pentru facerea poduluĭ. Numěrul Românilor, spun că se urca la cincĭ miĭ oamenĭ, în vreme ce Turciĭ treceaŭ peste două-spre-zece miĭ. Bătălia aceasta urmă în 10 Iunie. Româniĭ coprinse tabăra cu asalt, robiră și trecură sub ascuțișul sabieĭ pe mulțĭ Turcĭ, ca la 500; iar, după alțiĭ, 1600 Turcĭ căḍură morțĭ. Despre pașa nu se știe de a scăpat saŭ de a rěmas mort. Toate luntrile fură mistuite prin foc, afară de vre o ḍece ce eraŭ așeḍate maĭ departe și de care nu se putură apropia. Ele slujiră în urmă la aĭ noștriĭ spre a trece dincolo de rîŭ bucatele găsite acolo. Un Turc ales ce purta grija acestor lucrărĭ ale poduluĭ, věḍênd arderea luntrilor, ḍise către Födössi: «Dacă oastea voastră ar fi luat

«astădĭ prea puternicului padişah patru cetăţĭ, n'ar fi fost ne-«norocire maĭ mare la el decât paguba ce-ĭ face arderea «acestor luntri». Româniĭ luară în astă izbândă şase steagurĭ şi două tunurĭ-falconete ce Turciĭ câştigaseră în anul trecut sub cetatea Raab de la oştile împărăteştĭ; Mihaiŭ-Vodă le trimise luĭ Bathori împreună cu 16 tunurĭ şi multe pale, han-gerurĭ şi alte arme bogat împodobite ce dobândiră acolo os-taşiĭ sĕĭ. Eĭ găsiră încă mult praf, muniţiĭ şi multe instrumente de fer; dar pe acestea, neputându-le duce cu dînşiĭ, le arun-cară în apă. Invingĕtoriĭ Românĭ petrecură noaptea în acel loc şi în ziua următoare, 11 Iunie, apropiindu-se de Nicopole, scoaseră pe duşman dintr'însul; eĭ coprind oraşul, îl strică şi îl daŭ pradă flăcărilor. Nemulţumindu-se cu atâta isbândă şi înflăcăraţĭ de norocul ce-ĭ favorisa, eĭ se aruncă chiar asupra cetăţiĭ şi isbutesc a face, lângă poarta cea mică, o spărtură cât să poată trece doĭ oamenĭ. Dar ceĭ din lăuntru începură a vĕrsa din tunurile şi puştile lor descărcăturĭ omo-rîtoare şi aĭ noştriĭ, vĕdênd că perduseră vre-o 50 saŭ 60 oamenĭ, lăsară cetatea şi trecênd Dunărea, se întoarseră în ţară, veselĭ de norocita lor expediţie.

IX

Această expediţie a Românilor la Nicopole se mări foarte mult de uniĭ din analiştiĭ contimporanĭ, cari o transformară într'o bătălie generală cu toată oastea luĭ Ferhad-Paşa, în care acesta rĕmase învins cu o perdere foarte mare. Chiar Turciĭ, duşmaniĭ luĭ Ferhad-Paşa răspândiră această veste neadevĕrată, ca să-l poată perde maĭ cu înlesnire. Noĭ însă dederăm maĭ mult credĕmînt raportuluĭ luĭ Albert Kiraly către stăpânul sĕŭ, ce se potriveşte cu arătarea unor analiştĭ aĭ timpuluĭ. Perderile Turcilor încă nu fură aşa de nenoro-cite precum credeaŭ creştiniĭ şi Turciĭ chiar, căcĭ în puţine dile luntrile se făcură şi se adunară la loc. Se vede că Mi-haiŭ voi încă a face cu acestea, ceea ce făcuse cu cele-l'alte; el trecu vre-o mie de oamenĭ lângă Nicopole ca să pună *mâna pe acele* vase ce se coboraŭ pe Dunăre spre schela

Raveh, unde Hasan-Pașa beiler-beiul Rumeliei, însărcinat cu construcția podului, le aduna. Românii se daseră ascuns și le pândeaŭ trecerea; dar a doua zi dimineața oștile Rumeliei și Segban-Bași, generalul ianicerilor, care păzia acele luntri, plecară spre dênșii și aflând în cale dela un prins starea și așezarea lor, se ascunseră toată ḑiua aceia într'un loc priincios, și a doua-ḑi, când se crăpa de ḑiuă, isbiră fără de veste Turcii pe ai noștrii cu atâta noroc în cât îi învinseră și-i puseră pe fugă.

În sfârșit, după șapte săptămâni de la plecarea sa din Constantinopole, Ferhad-Pașa sosise acum pe la jumătatea luĭ Iunie în Rușciuk, unde găsi gata lemnele pentru facerea poduluĭ. Pricina zăbovireĭ luĭ în cale fu, după cum știm, întârḑierea adunăriĭ soldaților și greutatea ce întâmpină întru strângerea munițiilor și a bucatelor din partea dușmanilor seĭ rămașĭ în Constantinopole. Îndată ce sosiră vasele de la Nicopole, în 6 Iulie, se apucară de lucrul podoluĭ. Un român ce pică atuncĭ în mânele Turcilor și care se vedea a fi fost trămis într'adins de Mihaiŭ-Vodă, le spuse că acesta primise ajutoare din Ardeal și din Ungaria și că se afla în Bucureștĭ în capul a șeapte-zecĭ miĭ oștașĭ. Segban-Bași fu însărcinat a trage linia poduluĭ cu vre-o câțĭ-va beĭ din Rumelia cari trebuiaŭ să meargă înainte. Marele vizir sta la capul poduluĭ sub un chioșc susținut de opt stâlpĭ, de unde putea să vaḑă și silința ce se punea la lucrarea poduluĭ și tot ce se petrecea în tabără. În locul unde se făcea podul era, în mijlocul rîuluĭ, un ostrov lat, sădit tot cu sălciĭ, unde podul ajunsese în cincĭ saŭ șease ḑile. Ostrovul fu ocupat maĭ întâiŭ și se așezară acolo corturĭ. Cel-l-alt canal al rîuluĭ, ce se întindea până la cetățuia St. George, era foarte larg în cât trebuia cel puțin 500 vase spre a face podul. Era lângă cetățue locul cam ridicat și niște sangiacĭ-beĭ fură orânduițĭ spre a-l tăia ca să poată prinde capul poduluĭ. In 8 Iulie beiler-beiul Rumelieĭ Hasan-Pașa intră cu pompă în tabără, ducênd ca la 500 robĭ și aproape patru miĭ capete de creștinĭ din Transilvania și Ungaria. Satîrgi-Mehemet-Pașa, ce fusese numit beiler-beiul țăreĭ Româneștĭ, fiind chemat, sosi și el peste puține ḑile în tabără.

X

Într'aceia, pe când Ferhad-Paşa se ocupa cu construcţia podului măgulindu-se cu sperare că va supune îndată ţara Românească şi apoĭ prin Ardeal îşĭ va deschide calea spre Belgrad, că să înceapă operaţiile rĕsboiuluĭ în Ungaria, vrăjmaşiĭ sĕĭ din Constantinopole nu sta în nelucrare. Sinan-Paşa câştigase pe tainiciĭ haremuluĭ, cari începură a băga multe hule asupra luĭ Ferhad în capul despotuluĭ. Îl învinovăţiră că în fundul inimeĭ sale e *ghiaur* şi că are relaţiĭ secrete cu Mihaiŭ-Vodă, silind împreună a prăpădi cu totul armia mahometană; că perduse o mare bătălie la Nicopole; că oştaşiĭ nu vor a se maĭ bate sub dênsul; că opreşte pe seamă-ĭ baniĭ cu care trebue să plătiască oştile şi că, de i se va lăsa încă comanda armieĭ, e de temut că ambiţia şi scumpetea luĭ să nu pricinuiască nenorocirĭ şi maĭ marĭ. Prin aceste pîrĭ neadevĕrate, Ibraim-Paşa şi ceĭ-lalţĭ prietinĭ aĭ luĭ Sinan isbutiră a răsturna pe Ferhad, şi în 6 Iulie, Sinan-Paşa fu numit în locu-ĭ mare vizir pentru a patra oară. A doua ḑi (7 Iulie) noul vizir porni pe chehaiaoa capigiilor, Ahmet-Aga, cu un ferman ca să iea pecetea împărătească din mâna luĭ Ferhad şi să-l şi omoare de va avea ocasie priincioasă. Dar cu două ḑile înainte de a sosi chehaiaoa în tabăra la Ruşciuk, Ferhad-Paşa, înştiinţat fiind de nişte credincioşĭ aĭ sĕĭ din Constantinopole despre ceia ce i se pregătia, chiemă la sine pe Mehemet-Satîrgi Paşa, îĭ dete pecetea împĕrătească în mânĭ, spuindu-ĭ că el e mazil şi cu tot bagagiul sĕŭ, însoţit de treĭ miĭ voinicĭ călăreţĭ, luă drumul Constantinopoleĭ. În cale întâlni trupele Sirieĭ, pe care Sinan le pornise după dênsul, ḑicându-le: «Mie capul, voĕ avuţiile!» Ferhad scăpă din mâna acestora, lăsându-le în jaf avuţia sa, ce era încărcată toată pe cămile legate câte şease unele de altele. Dintr'un deal vecin el privi această pradă a vistieriilor sale şi apoĭ se depărtă în munţĭ şi d'acolo se duse la Constantinopole, unde în zadar căută a-şĭ mântui viaţa. Moartea luĭ e povestită cu întristare de toţĭ istoriciĭ Turcĭ, cari laudă slujbele ce el a *făcut împĕrăţieĭ* şi hulesc pe ambiţiosul şi barbarul sĕŭ duş-

man. Sinan-Paşa, care se numise tot de o dată seraskier şi mare vizir, fără a perde vreme, începu a se găti spre a se porni la oaste. Până a nu eşi însă din Constantinopole, voind să dea Turcilor şi sultanuluĭ o privelişte plăcută, trămise de scoase din închisorĭ o sută doĭ-spre-ḑece creştinĭ robiţĭ în Ungaria, afară de femeĭ şi copiĭ, pe carĭ, după ce-ĭ sili a face o sută leghe ḑi şi noapte pe drum, legaţĭ şi chinuiţĭ de foame, şi de sete, în cât mulţĭ, nu numaĭ copiĭ dar şi bărbaţĭ, muriră în cale, îĭ aduse în oraş, unde el însuşĭ îĭ primi la porţile cetăţiĭ şi îĭ preumblă prin târg în vederea sultanuluĭ şi a locuitorilor. Între aceştĭ robĭ eraŭ mulţĭ oamenĭ însemnaţĭ şi de cinste, din cari uniĭ fură osândiţĭ la galere, alţiĭ traşĭ în ţeapă. Între dênşiĭ se descoperi o femee în haine bărbăteştĭ. Era o jună fată numită Maria Putoiana. Istoriciĭ nu spun nimic despre naţionalitatea eĭ; numele însă o dovedeşte a fi fost română. Împinsă, de pe spusa unora, de dorinţa d'aşĭ răsbuna familia măcelărită de Turcĭ, iar de pe alţiĭ, de mărimea curagiuluĭ sĕŭ şi de sânta dorinţă d'a se lupta cu duşmanul legiĭ, ea se bătuse multă vreme ca soldat. Turciĭ o întrebară dacă n'a luat haina bărbătească ca să ascunḑă vre-o dragoste cu vre unul din ostaşĭ. La aceasta ea rĕspunse cu o minunată neînspăimîntare, că ea îşĭ schimbase portul ca să poată a-ĭ vătăma în rĕsboiŭ, iar că până atuncĭ nicĭ un om nu-ĭ bănuise sexul. Aceasta o mărturisiră şi toţĭ soţiĭ eĭ, adăogind că în toate întâlnirile cu Turciĭ, ea dedese foarte frumoase probe de curagiŭ. Aflând sultanul de această eroină, trămise să o aducă dinainte-ĭ şi o întrebă de a ucis vre un Turc; la care întrebare ea rĕspunse cu semeţie că s'a purtat cât a putut maĭ cu curagiŭ, necruţând nicĭ un vrăjmaş şi ucigând vr'o ḑece cu mâna eĭ. Sultanul, mirându-se mult de virtutea aceste fete generoase, puse de o preumblă în triumf pe uliţele Constantinopoleĭ, arătându-o poporuluĭ ca o minune, apoĭ o dete sultaneĭ spre slujba eĭ în harem.

XI

Sinan-Paşa era atuncĭ în vârstă de opt-ḑecĭ şi treĭ de anĭ. El era de neamul luĭ arnăut, născut în satul Tapoiane în sangiacatul Preveḑeĭ. Fiind numaĭ în vârstă de 16 anĭ, el eşise din saraiŭ în ḑilele sultanuluĭ Suleiman şi intrase în rândurile ianicerilor, luând parte în multe bătăliĭ însemnate de pe atuncĭ, iar maĭ cu seamă la asedierea Vieneĭ de la 1528, şi deosebindu-se tot-d'auna printr'o ură feroasă asupra creştinilor. În puţină vreme el ajunse beiler-beiŭ de Alep şi de Egipt: pe urmă fu trămis de linişti turburările Arabieĭ şi luă parte, sub Mustafa-Paşa, la rĕsboiul Cipruluĭ, unde îşĭ arătă cruḑimea sa asupra creştinilor, povăţuind călcarea capitulaţieĭ şi jupuirea de viŭ a viteazuluĭ şi nenorocituluĭ Bragadini, comandantul cetăţeĭ Guleta. După aceia, ajunse de treĭ orĭ mare vizir, vestindu-se maĭ presus de toţĭ căpitaniĭ turcĭ în toate rĕsboaiele ce purtă cu noroc în câte-şĭ trele părţile lumiĭ şi care îĭ dobândise numele de *nebiruit* şi de *Mariu al Osmanlâilor*. Turciĭ îl numiaŭ Cogia-Sinan-Paşa saŭ Sinan-Paşa-cel-bĕtrăn spre a-l deosebi de Ceçale-Zade-Sinan-Paşa, cunoscut de creştiniĭ sub numirea de Cicală-Paşa, care era născut la Messina dintr'un tată genoves şi dintr'o mumă turcă. Îndată ce-şĭ vĕḑu împlinită înfocata sa dorinţă de a se maĭ oşti împotriva creştinilor, bĕtrânul vizir, îngânfat de reputaţia sa ostăşească şi de atâtea rĕsboaie cu noroc săvârşite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia şi Ungaria, se duse dinaintea sultanuluĭ de jură şi chezăşui pe capul sĕŭ că va supune pe revoltanţiĭ românĭ, va robi şi va pustii ţara lor, iar pe Mihaiŭ-Vodă îl va prinde şi-l va aduce viŭ. După aceia îşĭ adună în grabă oştile şi toată găţirea trebuincioasă la rĕsboiŭ, luă cu sine steagul cel sânt cu care musulmaniĭ se credeaŭ nebiruiţĭ când îl aveaŭ în tabăra lor, şi. eşind cu ceremonie mare din Constantinopole, merse de tăbărî la Daut-Paşa. D'aci, în 17 Iulie, porni spre Ruşciuk. Într'aceiaşĭ vreme poruncise tuturor paşilor vecinĭ să-ĭ iasă în cale cu oştile lor *şi hanuluĭ să* dea năvală cu Tătariĭ sĕĭ prin Moldavia în

ţara Românească. Amiralul Cicală asemenea fu poruncit ca să strîngă oştirile Asieĭ o armie maĭ pe atât de numeroasă cât a luĭ Sinan şi să stea gata ca la orĭ-ce cerere să se unéască în grabă cu dênsul. La Andrianopole ajunseră pe vizir oştile Sirieĭ şi de acolo porni la Carinabad, unde fu întîmpinat, la 28 Iulie, de kehaiaoa capigiilor, care-ĭ dete pecetea împĕrătească, spuindu-ĭ de fuga luĭ Ferhad-Paşa spre Constantinopole. El scrise d'acolo sultanuluĭ, cerêndu-ĭ ca să omoare îndată pe Ferhad-Paşa şi apoĭ îşĭ urmă calea trecênd Balcaniĭ prin strîmtoarea de la Cialicavain, ajunse la Şumla şi de acolo la Hozargrad saŭ Rasgrad, făcênd cincĭ-spre-dece taberę din Constantinopole până în câmpiile Dobrogiĭ. Îndată purcedênd, sosi în 5 August (s. n.) în tabăra de la Rusciuk. Aci oştile îl primiră stând înarmate şi-l însoţiră până la cortul luĭ unde-ĭ presintară câţĭ-va robĭ şi câte-va capete de Românĭ, carĭ veniseră să isbească pe Hasan-Paşa şi fusese prinşĭ şi omorîţĭ de acesta. De la 1462, de când cuceritorul Constantinopoleĭ Mahomet II, în capul uneĭ armate de doue sute cincĭ-decĭ miĭ oamenĭ, năvăli în ţara noastră, nicĭ o altă oştire maĭ mare, nicĭ cumpĕna de peire maĭ grea decât cea de acum nu o ameninţase. Într'adevĕr, armata ce Sinan-Paşa adunase la Rusciuk spre a trece în ţara Românească, era de o sută opt-decĭ miĭ de ostaşĭ şi o mie de lucrătorĭ. [1] Ceĭ maĭ vestiţĭ paşĭ aĭ împĕrăţieĭ, veteranĭ aĭ maĭ multor rĕsboaie comandaŭ după Sinan această armată. Era Hasan-Paşa beiler-beiul Rumelieĭ născut în Herţegovina, fiul vestituluĭ Mahomet-Socoliul ce stătuse vizir sub treĭ sultanĭ; el dobândise o mare glorie în rĕsboaiele din Persia şi din Ungaria, se privia de toţĭ ca cel maĭ

---

[1] Numĕrul acesteĭ armate e cam nehotărit. Analiştiĭ turcĭ, după carĭ se luară şi uniĭ Italianĭ analiştĭ, o scad la 70 miĭ oamenĭ, numaĭ după obiceiul lor d'a nu fi exacţĭ. Istvanfi spune că trecea peste 100 miĭ, iar Filstich o face de 200 miĭ. Noĭ am primit numĕrul de 180 miĭ dat de Walther carele, fiind pe atuncĭ în ţară şi curând după aceia la Constantinopole, ni se pare a fi maĭ exact. Iacob Franco pretinde că Ferhad adunase 150 miĭ oamenĭ în tabăra sa; apoĭ Sinan ştim că a maĭ adăogit multe oştĭ pe lângă cele adunate de Ferhad.

XI

Sinan-Paşa era atuncĭ în vârstă de opt-ḑecĭ şi treĭ de anĭ. El era de neamul luĭ arnăut, născut în satul Tapoiane în sangiacatul Preveḑeĭ. Fiind numaĭ în vârstă de 16 anĭ, el eşise din saraiŭ în ḑilele sultanuluĭ Suleiman şi intrase în rândurile ianicerilor, luând parte în multe bătăliĭ însemnate de pe atuncĭ, iar maĭ cu seamă la asedierea Vieneĭ de la 1528, şi deosebindu-se tot-d'auna printr'o ură feroasă asupra creştinilor. În puţină vreme el ajunse beiler-beiŭ de Alep şi de Egipt: pe urmă fu trămis de linişti turburările Arabieĭ şi luă parte, sub Mustafa-Paşa, la rĕsboiul Cipruluĭ, unde îşĭ arătă cruḑimea sa asupra creştinilor, povăţuind călcarea capitulaţieĭ şi jupuirea de viŭ a viteazuluĭ şi nenorocituluĭ Bragadini, comandantul cetăţeĭ Guleta. După aceia, ajunse de treĭ orĭ mare vizir, vestindu-se maĭ presus de toţĭ căpitaniĭ turcĭ în toate rĕsboaiele ce purtă cu noroc în câte-şĭ trele părţile lumiĭ şi care îĭ dobândise numele de *nebiruit* şi de *Mariu al Osmanlâilor*. Turciĭ îl numiaŭ Cogia-Sinan-Paşa saŭ Sinan-Paşa-cel-bĕtrăn spre a-l deosebi de Cecale-Zade-Sinan-Paşa, cunoscut de creştiniĭ sub numirea de Cicală-Paşa, care era născut la Messina dintr'un tată genoves şi dintr'o mumă turcă. Îndată ce-şĭ vĕḑu împlinită înfocata sa dorinţă de a se maĭ oşti împotriva creştinilor, bĕtrânul vizir, îngânfat de reputaţia sa ostăşească şi de atâtea rĕsboaie cu noroc săvârşite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia şi Ungaria, se duse dinaintea sultanuluĭ de jură şi chezăşui pe capul sĕŭ că va supune pe revoltanţiĭ românĭ, va robi şi va pustii ţara lor, iar pe Mihaiŭ-Vodă îl va prinde şi-l va aduce viŭ. După aceia îşĭ adună în grabă oştile şi toată gătirea trebuincioasă la rĕsboiŭ, luă cu sine steagul cel sânt cu care musulmaniĭ se credeaŭ nebiruiţĭ când îl aveaŭ în tabăra lor, şi, eşind cu ceremonie mare din Constantinopole, merse de tăbărî la Daut-Paşa. D'aci, în 17 Iulie, porni spre Rusciuk. Într'aceiaşĭ vreme poruncise tuturor paşilor vecinĭ să-ĭ iasă în cale cu oştile lor *şi hanuluĭ să* dea năvală cu Tătariĭ sĕĭ prin Moldavia în

ţara Românească. Amiralul Cicală asemenea fu poruncit ca să strîngă oştirile Asieĭ o armie maĭ pe atât de numeroasă cât a luĭ Sinan şi să stea gata ca la orĭ-ce cerere să se unéască în grabă cu dênsul. La Andrianopole ajunseră pe vizir oştile Sirieĭ şi de acolo porni la Carinabad, unde fu întîmpinat, la 28 Iulie, de kehaiaoa capigiilor, care-ĭ dete pecetea împĕrătească, spuindu-ĭ de fuga luĭ Ferhad-Paşa spre Constantinopole. El scrise d'acolo sultanuluĭ, cerêndu-ĭ ca să omoare îndată pe Ferhad-Paşa şi apoĭ îşĭ urmă calea trecênd Balcaniĭ prin strîmtoarea de la Cialicavain, ajunse la Şumla şi de acolo la Hozargrad saŭ Rasgrad, făcênd cincĭ-spre-ḑece taberę din Constantinopole până în câmpiile Dobrogiĭ. Îndată purceḑênd, sosi în 5 August (s. n.) în tabăra de la Rusciuk. Aci oştile îl primiră stând înarmate şi-l însoţiră până la cortul luĭ unde-ĭ presintară câţĭ-va robĭ şi câte-va capete de Românĭ, carĭ veniseră să isbească pe Hasan-Paşa şi fusese prinşĭ şi omorîţĭ de acesta. De la 1462, de când cuceritorul Constantinopoleĭ Mahomet II, în capul uneĭ armate de douĕ sute cincĭ-ḑecĭ miĭ oamenĭ, năvăli în ţara noastră, nicĭ o altă oştire maĭ mare, nicĭ cumpĕna de peire maĭ grea decât cea de acum nu o ameninţase. Într'adevĕr, armata ce Sinan-Paşa adunase la Rusciuk spre a trece în ţara Românească, era de o sută opt-ḑecĭ miĭ de ostaşĭ şi o mie de lucrătorĭ. [1] Ceĭ maĭ vestiţĭ paşĭ aĭ împĕrăţieĭ, veteranĭ aĭ maĭ multor rĕsboaie comandaŭ după Sinan această armată. Era Hasan-Paşa beiler-beiul Rumelieĭ născut în Herţegovina, fiul vestituluĭ Mahomet-Socoliul ce stătuse vizir sub treĭ sultanĭ; el dobândise o mare glorie în rĕsboaiele din Persia şi din Ungaria, se privia de toţĭ ca cel maĭ

[1] Numĕrul aceste armate e cam nehotărît. Analiştiĭ turcĭ, după carĭ se luară şi uniĭ Italianĭ analiştĭ, o scad la 70 miĭ oamenĭ, numaĭ după obiceiul lor d'a nu fi exacţĭ. Istvanfi spune că trecea peste 100 miĭ, iar Filstich o face de 200 miĭ. Noĭ am primit numĕrul de 180 miĭ dat de Walther carele, fiind pe atuncĭ în ţară şi curând după aceia la Constantinopole, ni se pare a fi maĭ exact. Iacob Franco pretinde că Ferhad adunase 150 miĭ oamenĭ în tabăra sa; apoĭ Sinan ştim că a maĭ adăogit multe oştĭ pe lângă cele adunate de Ferhad.

bun căpitan al Turcieĭ şĭ era foarte iubit oştaşilor pentru natura luĭ cea veselă. Era Mahomet-Satîrgi, arnăut ce fusese paşă de Caramania şi ciadîr-mecter-paşa (şătrar mare); el era foarte viteaz şi se povestia despre dênsul că, fiind de pază lângă sultanul, îl apără într'o bătae, tăind maĭ mulţĭ duşmanĭ numaĭ cu un satîr, de unde căpătă numele de satîrgi; alţiĭ ḑiceaŭ că acest nume îĭ vine fiind-că a fost măcelar. Era Giafer-Paşa eunuc ungur de neam, ce fusese paşă de Taurida şi se deosebise în rĕsboaiele Persieĭ. Era Haidar-Paşa, beiler-beiul Capadocieĭ, vestit prin isprăvile sale din Moldavia la 1589, când îndatoră pe Polonĭ a plăti tribut Turcilor. Apoĭ veniaŭ Mustafa-Paşa, feciorul luĭ Aias-Paşa, Husein-Paşa beiul Nicopoleĭ, Caraiman-Paşa şi alţĭ maĭ mulţĭ paşĭ şi beĭ, tot oştaşĭ învechiţĭ şi meşterĭ în rĕsboaie. Intre eĭ toţĭ se deosebia un român, un trădător de ţară şi lepădat de lege. Fecior al luĭ Alexandru-Vodă II-lea, Mihnea II-lea saŭ Mihaiŭ, urmă tatăluĭ sĕŭ în domnie şi cârmui ţara Românească de la 1577 până la 1583; domnia luĭ nu fu decât un şir de tiraniĭ şi stoarcerĭ de banĭ, până când strigările poporuluĭ făcură pe sultanul a-l mazili şi a-l surghiuni la Tripolis; peste un an însă Mihnea al III-lea pentru a doua oară se întoarse domn în ţara românească chinuind'o şi maĭ cumplit aproape de cincĭ anĭ (1585—1591), când fu iarăşĭ depărtat cu urgie şi adus în Constantinopole. Aci, în minutul d'a porni în exil, temându-se ca Turciĭ să nu-l omoare spre a-ĭ lua avuţia, ceru să se turcească, ḑicênd că de multe orĭ i s'a arătat în somn prorocul Mahomet îndemnându-l la aceasta. Turciĭ se îngânfară de aceasta privind'o ca o minune a religieĭ lor. Sultanul aduse pe noul musulman dinainte-ĭ, se desbrăcă de haina sa spre a-l acoperi cu veşminte turceştĭ, îl încinse cu cingătoarea sa împodobită cu petre scumpe, îl numi paşă al Nicopoleĭ, iar curând după aceia al Vaduluĭ. Acum lepădatul Mihnea povăţuia armia otomană care venise să înjunghie patria sa.

XII

In vremea pe când Sinan sosise la Rusciuk și se pregătia a trece Dunărea, Sigismund Barhori sărbătoria nunta sa cu archiducesa Maria Christina, care în sfârșit, după atâta așteptare și amânări, venise în Ardeal pe la capătul luĭ Iulie. Bathori pofti și pe Mihaiŭ-Vodă să vină la nunta sa ce hotărîse a se săvârși la 7 August. Dar Mihaiŭ, care de o lună de ḑile se străduia a stânjeni clădirea poduluĭ de pe Dunăre de Turcĭ, amenințat acum și maĭ mult de Sinan Pașa, nu-ĭ putu împlini cererea. El trămise în locul sĕŭ pe boierii Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu, cu darurĭ scumpe de nuntă, însărcinându-ĭ să roage pe Bathori ca să grăbească a-ĭ veni în ajutor, căcĭ dușmanul comun s'a apropiat și a pus gând, după ce va robi și va pustii Țara-Românească, să treacă prin Ardeal în Ungaria. [1] Vestea aceasta turbură veselia nunțiĭ.

---

[1] De la această solie în Ardeal documentele istorice perd din vedere pe viteazul Radu din Calomfirescĭ, pe care il vĕḑurăm înapoĭ strălucindu-se în rĕsboiul cu Tătariĭ; dar un cântec vechiŭ popular ni-l arată rivalizând necurmat în vitejiĭ «cu Buzesciĭ amândoĭ și cu Căplesciĭ «câte-șĭ treĭ, fruntea boierilor și domniĭ rĕsboiuluĭ» până în ḑilele luĭ Radu-Vodă feciorul luĭ Mihnea turcitul (1611). Atuncĭ intâmplându-se ca Tătariĭ să vie să robească moșiile, casa și pe mama bătrână a luĭ Radu din Calomfirești, el alergă la domn cerând ajutor pe Buzeștĭ și pe Căpleștĭ. Domnul refusându-ĭ ajutor, atuncĭ el, însoțit de dreapta luĭ slugă Nedea și vre-o câțĭ-va oamenĭ, se aruncă asupra Tătarilor. In bătaie, Nedea striga stăpânuluĭ sĕŭ: «Taie, că nu e aci pe boerie, ci este pe vi-«tejie; taie mărginele și eŭ voiŭ tăia mijloacele.» — Tătariĭ fură învinșĭ și Calomfirescul îșĭ mântui pe muma sa. La întorsul sĕŭ întâmpină in cale pe Buzeștiĭ și pe Căpleștiĭ carĭ îl omoară și duc trupul la Radu Mihnea ḑicêndu-ĭ că de trăia, il scotea din domnie. Muma Calomfiresculuĭ, auḑind de uciderea fiuluĭ săŭ alergă la domn cu multe zapise prin care se dovedia că Calomfirescu iĭ era frate. Atuncĭ domnul, făcênd divan, judecă pe Buzeștĭ și pe Căpleștĭ și porunci de li se tăie capul. Dintr'acest cântec se vede dar că Calomfirescul a fost feciorul luĭ Mihnea Turcitul, care însoți pe Sinan în Țara-Românească. Poate fiul și tata și-aŭ încrucișat paloșele la Călugărenĭ, fără a se cunoaște. Poate glonțul și paloșul Calomfiresculuĭ trânti la pământ pe lepădatul Mihnea în luarea Târgoviștei. — (Cântecul de care vorbește aci Bălcescu l'am auḑit și l'am cules și eŭ din gura sătenilor de pe vechia vatră a familiei Buzescilor, în Romanațĭ. (Nota editoruluĭ)

Bathóri trămise pe mireasa sa la Samoş-Ujvar şi grăbi a porni în Ţara-Românească o seamă de oştĭ ce avea gata. Dintr'altă parte, pe când el chema în tabără pe toţĭ oştaşiĭ, soliĭ sĕĭ alerga cu grabă la împĕratul ca să-ĭ vestească primejdia în care se afla şi să-l roage a trămite cât maĭ iute ajutor; după vechiul obiceiŭ al Ardealuluĭ, o sabie şi o lance, încruntate în sânge, eraŭ purtate din loc în loc de un călăreţ ce le ţinea în sus, în vreme ce un alt om mergea alăturĭ pe jos strigând: «Iată vine duşmanul ţĕreĭ: fie-ce casă să-şĭ dea «omul spre a ne scăpa din această primejdie obştească.»

Mihaiŭ-Vodă asemenea se 'ngrijise pe cât putuse de oaste şi de apărare. Pornindu-şĭ familia cu tot ce avea maĭ scump la Sibiŭ în Ardeal, el eşi din Bucurescĭ cu opt miĭ oştaşĭ şi merse de înfipse tabăra în drumul Giurgiuluĭ la satul Măgurele, două mile departe de Bucureşcĭ. Acolo adună lângă sine pe capetele armateĭ şi împreună cercară svat cum să apere maĭ bine ţara. Lucrul era greŭ, fiind peste putinţă a opri intrarea Turcilor în ţară, din anevoinţa d'a străjui toate hotarele eĭ cele deschise atât despre Dunăre cât şi despre Moldavia. Intr'adevĕr, pe când Sinan umbla să treacă Dunărea pe la Rusciuk, alte cete turceştĭ se ispitiaŭ a o trece prin alte vadurĭ, iar maĭ cu seamă pe la Nicopole, unde se afla un trup însemnat de Turcĭ, carĭ din porunca Viziruluĭ rezidiseră cetatea cam sfărâmată de Românĭ, cheltuind pentru aceasta maĭ mult de 70 miĭ ioachimĭ. Dintr'altă parte se dicea de sigur că Hanul Tătarilor are să năvălească prin Moldavia în Ţara-Românească. In această nevoe svatul oştăşesc chibzui că, spre a închide duşmanuluĭ calea d'a intra în ţară saŭ spre a-l putea stăvili îndată ce va apuca să intre, să se împarţă armata în câte-va trupurĭ care să se aşeze în locurile cele maĭ importante d'a lungul hotarelor, dar să fie apropiate şi să stea gata a se uni cu domnul, care cu ceĭ opt miĭ ostaşĭ ce avea pe lângă el, să se aşeze în centrul operaţiunilor, într'un loc comod, de unde să poată da ajutor orĭ şi în ce parte va cere trebuinţa şi să nu poată fi cu înlesnire isbit şi respins de duşman. Indată după ce sosi la Rusciuk, Sinan-Paşa se puse cu multă silinţă şi înfocare să sfârşească podul,

a căreĭ clădire costă 60 miĭ talere. Cu toate că într'acest loc Dunărea este lată de o jumĕtate de leghe, dar insula cea mică din partea stîngă a rîuluĭ, unde Turciĭ ajunseră lesne prin mijlocul flotileĭ lor şi unde reîntăriseră cetăţuia cam sdrobită de Românĭ, iĭ ajută foarte mult. Sinan însuşĭ merse de visită şi cercetă acea cetăţuie. Cu o activitate rară la vârsta sa, bătrînul vizir presida la facerea poduluĭ, al căruĭ cap era ocrotit ca de o palancă, de cetăţuia din insulă, iar laturile prin galere. Mihaiŭ de pe malul stâng al rîuluĭ, se silia cât putea să împedice clădirea poduluĭ, dar la sfârşit se vĕḑu ameninţat pe la spate de o ceată de Turcĭ ce isbutise a trece rîul douĕ mile maĭ departe, în vreme ce alţiĭ îl trecură pe corăbiĭ chiar în faţa Giurgiuluĭ, de şi cu multă greutate. Impresurat ast-fel de vrăjmaşĭ şi în neputinţă d'a maĭ stînjeni trecerea lor, el lăsă malul Dunăriĭ cu gând ca tărîndu-ĭ după sine, să se folosească de cea maĭ bună ocasie spre a se lupta cu dênşiĭ. Atuncĭ Sinan, ne maĭ fiind supĕrat de nimenĭ, se grăbi a sfârşi podul şi în $^{9}/_{19}$ August, trecênd Dunărea cu toată armata sa, călcă şi coprinse ţĕrmul românesc.

XIII.

Drumul care merge de la Giurgiu spre Bucureştĭ trece printr'o câmpie şeasă şi deschisă, afară numaĭ dintr'un loc, douĕ poştiĭ departe de această capitală, unde el se află strîns şi închis între nişte dealurĭ păduroase. Intre aceste dealurĭ este o vale largă numaĭ de un pătrat de milă, acoperită de crâng, pe care gârla Neajlovuluĭ o îneacă şi pîraele ce se scurg din dealurĭ o prefac într'o baltă plină de nomol şi mocirlă. Drumul acolo trece în lungul aceleĭ văĭ, parte pe o şosea de pămînt, parte pe un pod de lemn, care amândouĕ sunt aşa de strimte încât d'abia poate coprinde un car lărgimea lor. Această strîmtoare, pe care locuitoriĭ o numesc *Vadul Călugărenilor*, fu aleasă de Mihaiŭ-Vodă spre a sluji de Termopile Românilor. Astă-ḑĭ această vale se află întocmaĭ după cum ne o descriŭ analiştiĭ acelor timpurĭ. Nicĭ un monument

nu ne arată că acolo fu lupta cea crâncenă pentru libertate! [1]) Atât suntem de nesimţitorĭ la gloria naţională! Românul trece acuma cu nepăsare printr'aceste locurĭ sânte, fără ca nimic să-ĭ aducă aminte că pămîntul ce calcă e frământat cu sângele părinţilor sĕĭ şi acopere oasele vitejilor!

Vaĭ! scriam aceste rîndurĭ în anul 1846. Cine mĭ-ar fi ḑis atuncĭ că abia un an va trece şi inima îmĭ va fi şi maĭ crud de durere ispitită. Era în vremea uneĭ frumoase deşteptărĭ naţionale, atuncĭ când un popor întreg jurase că va muri pentru Patrie şi Libertate. Turcul, vecĭnicul duşman, se pornise tot de la Giurgiu spre a ne răpi aceste bunurĭ scumpe. Mĕ aflam într'o adunare populară, când sosi vestea că păgânul a tăbărît la Călugărenĭ, călcând cu picior de batjocură sânta ţĕrînă a părinţilor noştri, glorioşĭ, martirĭ aĭ libertăţiĭ naţionale. O amar mare! atâta fu uitată religia suveranilor, atâta fu încrederea tuturor în vorbele necredincioşilor saŭ atâta fu mişelia lor în cât această veste îĭ lăsă recĭ şi în nepăsare. In zadar glasu-mĭ, unit cu al unuĭ mic numĕr, strigă «*rĕsboiŭ şi resbunare!*» Nicĭ un echo puternic nu-ĭ rĕspunse în mulţime. Imĭ ascunseiŭ atuncĭ ochiĭ cu mânele mele ca să nu maĭ vaḑă această umilitoare privelişte şi din inima-mĭ sdrobită scăpară aceste cuvinte: «Ḑeul părinţilor noştri ne-a părăsit! părinţiĭ noştriĭ ne-aŭ blestemat!» [2]).

Mihaĭ-Vodă voi a se folosi de posiţia şi de strîmtoarea vadului Călugărenilor, în care nu se putea destinde în front

[1]) Crucea de peatră ce se află la Călugărenĭ este făcută de Şerban-Vodă Cantacuzino, spre vecĭnicirea unuĭ pod ce el făcu pe apa Neajlovuluĭ, dar nu priveşte bătaia.

(La capĕtul acesteĭ cărţĭ vom da amănunte despre acea cruce.

(Nota editoruluĭ).

[2]) Aceasta s'a petrecut la 1848, într'un club la Mitropolie, cea d'întâiu şi din urmă óră când am stătut de faţă la şedinţele acelui club. Trebue a se şti ca puţinĭ oamenĭ din popor se aflaŭ la această adunare şi parerea mea e ca poporul cel de jos, maĭ cu seama cel din Bucureştĭ şi-a împlinit datoria revoluţionară şi naţională, declarându-şĭ, de şi cam târḑiu, dorinţa de a apara revoluţia cu paloşul; iar clasele de sus, guvern, boerĭ, neguţătorĭ, junime, s'aŭ aflat mult maĭ pre jos şi nevrednice de misia lor şi de poporul ce conduceaŭ.

maĭ mult de doĭ-spre-ḑece oamenĭ, ca să facă mulţimea Turcilor nefolositoare, şi ca să se poată ast-fel lupta cu puterĭ de o potrivă. Pentru aceia, el tăbărî acolo cu oştile sale, puind streajă în deosebite părţĭ ca să vază de nu vor umbla Turciĭ a trece printr'alt loc. Dar Sinan, voind a înainta spre Bucureştĭ, era nevoit a trece pe la Călugărenĭ, fiind acesta drumul cel maĭ scurt şi temêndu-se ca, dând prin altă parte, să nu lase în urma sa un vrăjmaş aşa de întreprinḑĕtor şi îndrăsneţ ca Mihaiŭ. Ingânfarea sa şi mulţimea oştilor sale îl făceaŭ a crede că va birui lesne. Intr'adevăr armata luĭ, era, cum ştim, de 180 miĭ ostaşĭ, maĭ mult decât de ḑece orĭ maĭ mare ca a luĭ Mihaiŭ-Vodă care, cu toate ajutoarele ce primi din Moldavia şi Ardeal, d'abia se urca la 16 miĭ oamenĭ şi 12 tunurĭ [1]). Sinan poate nu bănuia că numĕrul creştinilor era aşa de mic, dar ştia că armata luĭ e mult maĭ mare decât a lor.

De şi puţinĭ, ostaşiĭ creştinĭ eraŭ însă plinĭ de foc şi de dorinţa de a se mĕsura cu duşmanul. Exaltaţia şi înfuriarea soldaţilor crescu atât încât, înţelegênd că uniĭ din căpitaniĭ lor, cătând la mulţimea, puterea şi rânduiala păgânilor, eraŭ de părere a se trage înapoĭ spre a nu primejdui în norocul uneĭ ḑile gloria şi reputaţia cu greŭ dobândite, începură a face multă larmă în tabără, strigând că în orĭ-ce chip eĭ vor să încerce o bătae ca să scape odată, cum ḑiceaŭ eĭ, prin prăpădirea oştireĭ duşmane ce se afla acum adunată toată la un loc, de acest rĕsboiŭ şi să sdrobească de tot jugul nesuferiteĭ tiraniĭ turceştĭ. Vrênd nevrênd trebuiră şi capiĭ oştirilor cu toţiĭ a se învoi de a aştepta acolo sosirea duşmanuluĭ.

XIV

După ce trecu Dunărea, marele vizir dete comanda avanguardeĭ armateĭ luĭ Satârgi-Mehemed-paşa şi la arierguardie orândui pe Hasan-Paşa, beiler-beiul, Rumelieĭ, iar pe beiĭ

---

[1]) Alţĭ analiştĭ pretind că oastea luĭ Mihaiŭ se urca la 20 miĭ, dar eĭ n'aŭ putut şti maĭ bine decât Walther şi Iacobini ce se aflaŭ atuncĭ la faţa loculuĭ.

Saloniculuĭ şi Nicopole îĭ însărcină cu paza şi apărarea podului. Cele ḑece galere ce se urcaseră pe Dunăre până la Rusciuk fură descărcate de tot felul de arme şi muniţiĭ şi primiră poruncă d'a rĕmânea pe loc spre a păzi podul. Apoĭ în $^{11}/_{21}$ August Sinan porni cu toată armata sa spre Bucureştĭ. In cea d'itâiŭ noapte, Turciĭ conăciră într'un sat ruinat în dreptul Camuri, şi a doua ḑi ($^{12}/_{22}$ August) sosiră în capul vaduluĭ Călugărenilor, trecênd rîul Salcia pe treĭ podurĭ. Călărimea uşoară care, manevra la avantposturĭ, înaintă până la intrarea strîmtoareĭ şi sta acolo odihnindu-şĭ şi păscându-şĭ caiĭ, când un nor mare de pulbere îĭ vădi apropierea Românilor. Ea fu îndată isbită cu putere şi fugi înspăimîntată până în tabără. Spahiĭ înaintară spre a sprijini năvălirea călărimeĭ române, până când să apuce vizirul şă-şĭ pue armata în orînduială. Sinan se uita plin de mirare la puţinul numĕr al creştinilor carĭ cutezaŭ să aştepte şi încă să isbească o armată aşa de numeroasă. Cu toate acestea, nedespreţuind pre vrăjmaşiĭ sĕĭ şi temându-se de vre-o cursă, el îngriji de tot ce i-ar putea fi spre folos. Pentru aceia porunci beilerbeiuluĭ Rumelieĭ a înainta spre stânga cu oştile sale şi cu şapte tunurĭ şi a merge drept către aĭ noştri, în vreme ce el însuşĭ, în capul spahiilor, urmând după artilerie, puse în lipsă de pod, de aruncă scândurĭ peste mocirla de lângă pădure, ce avea dinaintea sa, spre a o putea trece. Din altă parte Segban-Başi cu douĕ-spre-ḑece miĭ ianicerĭ se aşeză în pădure coprinḑênd posturile cele maĭ importante; şi urcând douĕ-spre-ḑece tunurĭ marĭ într'un deal înalt, le îndreptă spre armia noastră, şi începu a tuna asupră-ĭ.

Intr'această întocmire puternică şi îngrozitoare înaintând Turciĭ, aĭ noştri începură a se trage înapoĭ maĭ la strâmtoare, dar cu multă rînduială şi luptându-se neîncetat. Pedestrimea însă, strânsă în urmă prea de aproape de Turcĭ, fu respinsă în pădure şi dete înapoĭ în lungul strîmtoreĭ maĭ iute şi cu oare-care neorînduială, dar fără a încerca vre-o perdere simţitoare. Era atuncĭ pe la 3 saŭ patru ciasurĭ după amiaḑĭ şi Turciĭ mulţumiţĭ că aŭ împins înapoĭ năvălirea creştinilor, nu îndrăzniră a înainta maĭ mult în acea strîmtoare necunos-

cută, unde-ĭ putea aştepta vre-o cursă. Vizirul îşĭ aşeză corturile într'o posiţie foarte bună şi pe o înălţime la intrarea strîmtoreĭ, ţiind oştile armate şi avênd toată noaptea masalalele aprinse la câte patru colţurĭ ale tabereĭ. Mihaiŭ-Vodă luase posiţie dincolo de rîŭ pe o înălţime, două mile de tabăra turcească, ocupênd strîmtoarea despre Bucureştĭ. Ast-fel armatele protivnice se aflaŭ aşezate pe două înălţimĭ faţă în faţă, fiind despărţite numaĭ de pădurea din vale ce nu le oprea a se vedea. Româniĭ aveaŭ dinaintea lor o turmă de bivolĭ cu steagurĭ [1] şi toată tabăra lor era plină de focurĭ marĭ în mijlocul cărora petrecură toată noaptea aceea, vermuind şi mişcându-se necurmat, cântând, chiuind, şi hăulind, după natura lor veselă în mijlocul nevoilor şi supărând şi hărţuind pe Turcĭ cu numeroase avantposturĭ. Ambele armate aşteptară ast-fel ḑiua cu nerăbdare şi cu acea neodihnă ce simt oştile în ajunul uneĭ marĭ bătăliĭ. Turciĭ, îngânfaţĭ de mica izbândă ce dobândiseră, aveaŭ de sigur că a doua-ḑi se va vidna triumful islamismuluĭ, prin sdrobirea luĭ Mihaiŭ şi a armateĭ luĭ. Aĭ noştri se pregăteaŭ a apăra cu vitejie acea strîmtoare, care era cheia ţěreĭ lor şi a Europeĭ creştine. Eĭ ştiaŭ cât sunt de puţinĭ pe lângă duşmanĭ: dar, credincioşĭ înfocaţĭ, inima lor ardea de dorinţă de a-şĭ da viaţa pentru patrie şi lege şi d'a merita cununa martirilor [2].

XV

In sfârşit soarele veni să lumineze această ḑi de Mercurĭ, 13/23 August, menită a fi briliantul cel maĭ strălucit al co-

---

[1] In secolul al XVI, Româniĭ în bătăliile lor se serviaŭ de bivolĭ, precum ceĭ vechĭ de elefanţĭ.

[2] «Tout le reste de ce jour se passa aux ocupations de se considérer «les uns les autres. Les Turcs se mocquient des Valaques et n'avaient «que ce déplaisir de ce que ceux-ci n'avaient un plus grand nombre «pour rendre leur victoire plus glorieuse Mais les Valaques sérieuse«ment attentifs à ce qu'ils devaient faire le lendemain, portaient leurs «yeux et leurs coeurs au ciel pour impétrer du secours, sans lequel ils «sentaient bien leurs forces trop débiles pour soutenir une si nombreuse «multitude d'ennemis. Michel leur Palatin les exortait généreusement au combat». *Baudier*.

roaneĭ gloriei româneştĭ. Inaintea zorilor încă, Mihaiŭ-Vodă trimise o seamă de pedestrime cu puştĭ de se aşeză la intrarea pădureĭ şi îşĭ puse tunurile într'o bună posiţie pe o înălţime. In vremea aceea, Turciĭ îşĭ lua posiţie în preajma poduluĭ de ceia parte. Sfârşindu-şĭ pregătirile, Mihaiŭ îşĭ înălţă, împreună cu oştaşiĭ seĭ, rugăciunile către Dumneḑeŭ. Apoĭ îndreptându-se către dênşiĭ, le ḑise să-şĭ aducă aminte de vechea lor vitejie, căcĭ ocasia de acum e frumoasă şi de o vor perde, anevoe o vor maĭ căpăta. «Turciĭ, le ḑicea el, «sunt uimiţĭ de atâtea perderĭ; cetăţile lor din toate părţile «sunt cuprinse; din câte capete aŭ avut armatele lor, numaĭ «unul a rĕmas care îndrăsneşte a ţine frunte creştinilor; că «cu dênsul aŭ a se lupta şi gloria d'a-l birui va fi foarte mare. «Mulţimea vrăjmaşilor nu trebuie să-ĭ sperie, de vreme ce «Sinan a lăsat cele maĭ bune oştĭ ale sale în garnisoane prin «cetăţĭ şi a adus cu dênsul numaĭ oamenĭ carĭ vor face maĭ «mult sgomot decât vătămare. Pe lângă aceasta, locul de «bătae nu putea fi maĭ bine ales, de oare-ce mulţimea lor aci «le este nefolositoare. El le ḑise încă să-şĭ aducă aminte de «cruḑimea vrăjmaşuluĭ, care nu iartă nicĭ odată pe ceĭ biruiţĭ, «cu atât maĭ mult pe ceĭ ce s'aŭ revoltat; că nu este destul «că a scuturat jugul robieĭ, că a înoit vechile legăturĭ cu «împĕratul şi că s'a pus sub o putere ardeleană, dacă prin «faptă strălucită eĭ nu vor căuta a întemeia această vrednică «hotărîre; că a venit vremea a se lupta puternic pentru li«bertate; iară maĭ cu seamă pentru cinstea legiĭ, ca să do«vedească Turcilor că de le-a călcat eĭ maĭ înainte patria, a «fost numaĭ din pricina neunireĭ lor; dar că acum, când toate «puterile vecine staŭ în bună înţelegere împreună, trebuie «a dobândi prin unire cea ce a pierdut prin zavistie şi îm«părecherĭ şi a goni pe aceştĭ cruḑĭ tiranĭ dincolo de strîm«toarea lor, de Dardanele; că toţĭ veciniĭ şi-a făcut datoria «lor, când bătându-ĭ, când gonindu-ĭ din cele maĭ bune ce«tăţĭ ale lor, ast-fel încât eĭ prăpădiră cea maĭ bună parte «din acea armie ce Sinan dusese în Ungaria. In sfârşit în«cheia ḑicându-le că acum pot şi Româniĭ dobândi o ase«menea glorie, căcĭ toate dovedesc că vor avea aceiaşĭ ne«*norocire*».

Apoĭ domnul se îndreptă către oastea ungurească aducându-ĭ aminte că ea e depositară a vecheĭ vitejiĭ ungureştĭ.

XVI.

Astfel vorbi Michaiŭ, neînspăimêntatul voevod şi ostaşiĭ inimaţĭ foarte împotriva Turcilor, învăpăiaţĭ şi de aceste cuvinte, dar geloşĭ încă maĭ mult d'a eclipsa printr'o biruinţă strălucită toate glorioasele biruinţe ale vecinilor, rĕspund învârtind în mânĭ paloşile şi lăncile, şi, prin strigărĭ marĭ de o răsboinică veselie, cer de la domnul lor ca să-ĭ ducă îndată către duşmanĭ.

Atuncĭ Michaiŭ, plin de încredere în energia armateĭ sale, trecu podul în capul a 8000 ostaşĭ şi se lăsă cu furie asupra Osmanlîilor, în vreme ce focul iute şi bine ţinut al puşcaşilor din pădure şi al tunarilor pustieşte armata turcească, doborând la pămînt lume multă. Câte-va cete de Turcĭ se încerc a stânjini năvălirea Românilor; dar în zadar, căcĭ aceştia inimându-se, îmbiindu-se uniĭ pe alţiĭ, ĭĭ isbesc cu atâta furie încât, cu toată minunata posiţie a Turcilor, prăvălindu-ĭ, eĭ ajunseră până la cele d'întâiŭ corturĭ ale tabereĭ lor. Vrăjmaşiĭ ajutaţĭ de posiţie, de numĕrul lor şi de machinele de rĕsboiŭ, îşĭ vin curînd în sine şi încep a se lupta cu tărie. Patru paşĭ, Satîrgi-Mahomet, Haider, Husein şi Mustafa, cu o armată însemnată compusă din oştile Sirieĭ şi de ianicerĭ, aleargă în ajutorul cetelor ce se luptaŭ, sprijini cu putere năvălirea Românilor, trec podul şi lupta cea maĭ învierşunată începe atuncĭ din toate punctele. Astfel, împinsă peste toată fruntea armatelor, ţinu bătaia maĭ multe ceasurĭ, până când Sinan, desperat de puţinul spor ce a dobândit până atuncĭ, îşĭ îngloti oştile pe lângă sine, strânge pe toţĭ paşiĭ şi căpeteniile, ĭĭ inimează şi, în capul uneĭ coloane îngrozitoare, eĭ fac o năvală mare şi isbutesc a împinge pe aĭ noştri cu un pătrar de milă înapoĭ şi chĭar până la tabăra lor, luându-le şi toată artileria. Michaiŭ, fără a perde inima din această neisbândă, îşĭ culese puterile şi din noŭ dete năvală asupra Turcilor, tăind şi doborînd dintr'înşiĭ. Îndărătnicul voinic Albert Kiraly

isbutește a lua înapoĭ două tunurĭ. Dar vrăjmașul se bate cu inimă, îșĭ împrospětează adesea oștile sale, ceea ce nu pot face aĭ noștri și iĭ respinge; de treĭ orĭ Româniĭ împinseră și prăvăliră pe Turcĭ, și de treĭ orĭ fură respinșĭ înapoĭ. Astfel urmă lupta cu noroc schimbăcios de la răsăritul soareluĭ până către două ciasurĭ înaintea apusuluĭ, biruitoriĭ rămânênd adesea biruițĭ și biruițiĭ biruitotĭ. «Turciĭ, spun analiștiĭ con«timporanĭ, se luptaŭ ajutorațĭ de mulțime și de numěr, Ro«mâniĭ de tărie și îndrăsneală». În sfîrșit, furia îmbărbătând de o potrivă pe uniĭ ca și pe alțiĭ, biruința stă să rěmână numěruluĭ și mica oaste românească, împovărată de mulțimea vrăjmașilor, trăsnită de numeroasa lor artilerie, este nevoită a da îndărăt. Retragerea lor însă e frumoasă și strategică; spre a nu se lăsa a fi ocolită de Turcĭ, spartă și risipită, ea se întocmește în figura unuĭ colț (cuneum), și aruncând astfel de toate laturile focurĭ asupra vrăjmașuluĭ, se retrage înapoĭ cu încetul, luptându-se neîncetat; această retragere e o minune de vitejie, de sînge rece și de eroism. Stolurile nenumărate ale călăreților turcĭ în zadar se aruncă asupra laturilor acestuĭ triunghiŭ, cătând al sparge; silințile lor, fără a-l vătăma întru nimic, se sdrobesc de dênsul ca de o stîncă de peatră. Ttrămtoarea loculuĭ de bătaie, pădurile și dealurile favorisaŭ înapoiarea Românilor și zăticneaŭ mișcările și silințele lor de a-ĭ înconjura de toate părțile. Dar era de temut că vrăjmașiĭ să nu isbutească a scoate pe aĭ noștri din strămtoare și să-ĭ împingă în cîmpie unde iar fi sdrobit cu numěrul lor.

Soarele acum căta spre sfințit; Româniĭ se luptaseră cu eroism, dar osteniți de o luptă lungă și nepotrivită, eĭ se plecară numěruluĭ prea covârșitor al dușmanuluĭ; bătălia se putea privi acum ca perdută de dênșiĭ, dacă vre o împrejurare nu-ĭ va ajuta și o soartă maĭ blândă nu le va străluci. Mihaiŭ însă ca tot-d'auna liniștit și trufaș în primejdie, maĭ avea încă o sperare; el trămisese de dimineață să cheme lângă dênsul o ceată de pedestrime ce se afla departe de taběră. . . . . Sosi-va ea oare la vreme? . . . De la dînsa spânzura soarta bătălieĭ.

XVII.

Sta să apună soarele după orizon când vestea că ajutorul aşteptat a sosit vĕrsă sperarea isbîndeĭ şi un curagiŭ noŭ în inima aceleĭ mânĭ de voinicĭ românĭ carĭ ca nişte zmeĭ se luptaŭ, trăgêndu-se în faţa nenumĕratelor gloate ale unuĭ duşman învingĕtor. Acest ajutor însă ce aĭ noştri şi-l închipuiaŭ tare, nu era de cât o ceată de 300 pedestraşĭ din Ardeal cu puştĭ. Michaiŭ, fără a perde vreme, căuta a se folosi de acest neînsemnat ajutor şi de reînbărbătarea oştilor sale, ca să smulgă biruinţa de la vrăjmaşĭ. El îşĭ preumblă privirea pe cîmpul bătălieĭ, vede mişcările Turcilor, şi după dênsele îşĭ pregăteşte pe ale sale. Sinan-Paşa, vĕḑênd retragerea Românilor, luase inimă şi vrea a-ĭ desface şi a-ĭ reschira de tot. Spre acest sfîrşit, în capul reserveĭ sale el umbla să treacă podul spre a isbi pe aĭ noştri în frunte, în vreme ce Hasan-Paşa cu Mihnea-Vodă, din porunca luĭ, alergaŭ prin pădure să-ĭ lovească pre la spate. Michaiŭ atuncĭ se aşază cu ceata de curînd sosită la capul poduluĭ spre a întâmpina pe Sinan, trămite pe căpitanul Cocea cu 200 Ungurĭ şi alţĭ atâţia Cazacĭ pedeştri ca să ia pe vrăjmaşĭ pe la spate şi Albert Kiraly aşează cele două tunurĭ, ce le redobândise de la Turcĭ într'o bună posiţie şi stă gata a trăsni pe vrăjmaşĭ de vor îndrăzni a trece podul. Sfîrşind aceste pregătirĭ, Mihaiŭ cugetă în inima sa că împrejurarea cere neapărat vre o faptă eroică spre a descuragia pe Turcĭ şi a îmbărbáta pe aĭ seĭ. El hotăreşte atuncĭ a se jertfi ca altă dată şi a cumpĕra biruinţa cu primejdia vieţiĭ sale. Ridicând ochiĭ către cer, marinimosul domn chiamă în ajutoru-ĭ protecţia mântuitoare a ḑeuluĭ armatelor, smulge o secure ostăşească de la un soldat, se aruncă în coloana vrăjmaşă ce-l ameninţă maĭ de aproape, doboară pe toţĭ ce se încearcă a-ĭ sta împotrivă, ajunge pe Caraiman-Paşa, îĭ sboară capul, isbeşte şi pe alte capete din vrăjmaşĭ şi, făcênd minunĭ de vitejie, se întoarce la aĭ sĕĭ plin de trofee şi fără de a fi rănit. Această faptă eroică înfioră pe Turcĭ de spaimă, iar pe creştinĭ îĭ în-

sufleţeşte şi-ĭ aprinde de acel eroic entusiasm, isvor bogat de fapte minunate. Şi cum n'ar fi credut eĭ că pot face minunĭ cu un ast-fel de general şi cu asemenea exemple ce le da! Sinan, vĕdênd aceasta, spre a da curagiŭ la aĭ sĕĭ, ·ea ofensiva şi trece podul. Dar de·o dată se vede oprit în faţă de Mihaiŭ ca de un zid de piatră tare, în dos isbit cu o furie înfocată de căpitanul Cocea şi în coastă trăsnit de tunurile aşezate pe deal de Albert Kiraly, care, bătând în mulţimea îndesată a Turcilor, le găureşte rândurile şi le pustieşte toată aripa dreaptă. Îndărătnicul vizir, fără de a-şĭ perde cumpĕtul, isbuteşte a-şĭ întocmi oştile în rânduială; dar o isbire nouă a luĭ Mihaiŭ în fruntea armieĭ, pustiirile furioase ale luĭ Cocea de dinapoĭ, ferbintele şi ucigătorul foc al tunurilor luĭ Kiraly sdrobesc iară această rânduială; şi Turciĭ, minunaţĭ de îndrăzneală cu care Româniĭ ce-ĭ priviaŭ ca biruiţĭ, îĭ isbesc acum, încep a fugi reslătaţĭ. Satîrgi-Mohamet-Paşa, trăgêndu-se înapoĭ fu rănit şi îndată, schimbând retragerea în fugă, dete cel d'întâiŭ semnalul neorânduieliĭ şi toată armia musulmană se întoarse în răsipă spre baltă, lăsându-şĭ coastele şi spatele expuse loviturilor noastre. In zadar ianiceriĭ se ţin semeţĭ împotriva alor noştri şi caută a le rĕspunde cu focurile lor, căcĭ cele-l-alte cete, spăimântate de aceste isbirĭ împreunate la care nu se aşteptaŭ, reschirându-se, îĭ întorc şi pe dênşiĭ înapoĭ. În zadar Sinan mustră pe ostaşiĭ ce fugiaŭ, acum cu cuvinte ocărâtoare, acum bătându-ĭ cu măciuca sa înferată (massa ferrata), silind în tot chipul a-ĭ pune în rânduială şi a-ĭ întoarce la bătaie. Glasul şi autoritatea luĭ sunt nesocotite şi nicĭ o putere omenească nu maĭ poate opri în loc valurile sgomotoase ale fugarilor, carĭ se prăvăliaŭ cu furie şi repede spre pod, cătându-şĭ mântuirea în trecerea luĭ. La capul acestuĭ pod sta îmbulzite în neorânduială artileria, cavaleria, pedestrimea, împingêndu-se de a trece care de care maĭ nainte; dar, vĕdênd că toţĭ nu pot încăpea pe dênsul, mulţĭ din Turcĭ fură siliţĭ a se arunca în baltă, unde îşĭ aflară moartea. Între aceştia eraŭ şi paşiĭ Haider beiler-beiul de Sivas (Capadocia), Husein beiul Nicopoleĭ şi Mustafa feciorul luĭ Aias-Paşa. Eĭ se cu-

fundară în mocirlă unde fură şi ucişĭ şi primiră, ḑice un analist turc, cununa martirilor de la ghiaurĭ. Bătrînul Sinan înşuşĭ, tîrît de aĭ sĕĭ şi în graba fugeĭ sale, fu călcat în picioarele cailor şi apoĭ, împuns de suliţa unuĭ ostaş român, căḑu călare de pe pod în baltă cu atâta repeḑiciune în cât isbindu-se de pod, îşĭ perdu chiulaful şi feregeaoa şi doĭ dinţĭ ce singurĭ maĭ avea în gura luĭ. El era p'aci să piară saŭ să caḑă în mânile Românilor, dacă din norocirea luĭ un voinic soldat din oştile Rumelieĭ, anume Hasan, nu s'ar fi aruncat după dênsul ca să-l scape şi, lăsându-ĭ calul înomolit în lut, pe umerĭ îl scoase de acolo şi-l duse în tabără. De atuncĭ, acest soldat se numi *Deli-Hasan-Batakgi* şi ajunse căpitan al deliilor luĭ Cogia-Murat-Paşa. Vestea morţeĭ viziruluĭ se împrăştie între Turcĭ şi ceĭ ce se maĭ împotriviaŭ deteră şi eĭ dosul. Românii, cu furia lor obicinuită şi electrisaţĭ încă prin izbândă, îĭ goniaŭ dinaintea lor ca pe nişte turme de vite până îĭ vîrî în tabăra lor. Hasan-Paşa şi Mihnea-Vodă ce veniaŭ să înconjure pe aĭ noştri, aflând că Sinan a perit şi oastea luĭ e biruită, se trag îndărăt spre tabără. Intr'acel minut Mihaiŭ, precum odinioară semi-ḑeiĭ cântaţĭ de nemuritorul Omer, aleargă într'o parte şi într'alta prin tabăra turcească, căutând pe Sinan, când, vĕḑênd de departe pe Hasan-Paşa, se luă după dênsul strigându-ĭ să stea de e viteaz să se lupte cu dênsul pept la pept şi când de când era să-l ajungă cu paloşul; dar Hasan fugea înspăimântat şi nu se putea ţine pe picioare de groază. El merse de-şĭ ascunse ruşinea într'un crâng spinos, de unde d'abia a doua ḑi cuteză a eşi la aĭ sĕĭ. Noaptea opri măcelărirea armateĭ musulmane şi o păzi d'a fi cu totul sdrobită şi răsipită. Românii se întoarseră triumfătorĭ în tabăra lor, încărcaţĭ cu prăḑĭ bogate. Pe lângă tunurile lor ce şi le redobândise, alte tunurĭ marĭ d'ale duşmanilor, caĭ mulţĭ şi maĭ multe steagurĭ, între carĭ şi steagul cel verde şi sânt al prooroculuĭ, fură trofeele acesteĭ strălucite ḑile. Treĭ miĭ Turcĭ zăceaŭ în câmpul bătăiĭ. Perderea Românilor era încă simţitoare, căcĭ Turcii se apăraseră cu curagiŭ. Apele Neajlovuluĭ se roşiseră de sângele vĕrsat în acea ḑi.

Spre a odihni sufletul cititoruluĭ de aceste scene sângeroase, istoriograful contimporan Walther ne povestește aci o anecdotă interesantă. El ḑice că în toată această expediție a Românilor împotriva Turcilor, doĭ cerbĭ domesticĭ însoțiră pe Mihaiŭ-Vodă, și chiar în vremea bătălieĭ de la Călugărenĭ, sub focul și vuetul tunurilor și ale bombelor, eĭ ședeaŭ neclintit lângă cortul luĭ, însă omorându-se unul dintr'înșiĭ cel-alalt de durere merse de se ascunse în pădure.

Ast-fel fu acea vrednică de o neștearsă aducere aminte ḑi de bătaie de la Călugărenĭ, în care Româniĭ scriseră cu sabie și cu sânge pagina cea maĭ strălucită din analele lor. De ḑece orĭ maĭ puțin numeroșĭ decât dușmaniĭ, eĭ câștigară asupră-le o biruință strălucită și avură gloria d'a învinge un general până atuncĭ încă neînvins. Muntenĭ, Moldovenĭ și Ardelenĭ, soldațĭ și căpitanĭ se luptară toțĭ ca niște eroĭ. Dar cinstea cea maĭ mare a biruințeĭ se cuvine cu tot dreptul viteazuluĭ domn. Prin întocmirile sale cele ingenioase, prin sângele rece și neînspăimântarea sa și prin primejdia în care îșĭ puse viața, el asigură biruința. Intr'această bătălie, ca în multe altele, nu știm de ce a ne minuna maĭ mult în acest mare bărbat, de geniul sĕŭ de general orĭ de vitejìa luĭ de soldat. Intr'adevĕr, toate operațiile aceste bătăliĭ dovedesc din partea luĭ Mihaiŭ și a Românilor o artă militară înaintată, care cu tot dreptul poate minuna pe toțĭ câțĭ cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, această artă în toată Europa.

Dacă cu această biruință nu se sfârși atuncĭ campania, ea contribui însă mult în urmă la săvîrșirea eĭ, căcĭ demoralisă într'atâta pe Turcĭ încât, când creștiniĭ luară maĭ târḑiŭ iarășĭ ofensiva, Turciĭ nu maĭ îndrăzniră a se maĭ măsura cu dênșiĭ și nu se creḑură în siguranță decât puind cât maì în grabă Dunărea între dînșiĭ și îngrozitoriĭ lor vrăjmașĭ.

XVIII

Noaptea ajută Turcilor a se desmetici din groaza ce-ĭ coprinsese și a se întocmi în rânduială. Eĭ îșĭ luaseră din noŭ

posiția cea d'întâiŭ și Sinan porunci ca să se adune lângă dênsul o seamă de oști ce rĕmăseseră în urmă peste Dunăre sperând că după sosirea lor să-și rĕsbune învingerea. El maĭ spera încă în isprava intrigilor ce Mihnea-Vodă, din tabăra turcească prin înțelegere cu uniĭ din boieriĭ luĭ Mihaiŭ, urzia între oștașiĭ creștinĭ. O împrejurare însă turbură în acea noapte repaosul Turcilor. Un ianicier având fitilul aprins la pușca sa, focul prinse în tigae și cum se afla lângă erbăriiile ianicerilor, o scînteie cădu d'asupra și de o dată acele erbăriĭ săltară în aer. La huetul cel mare al aceste̮ĭ isbucnirĭ neașteptate și la groaznicul nor de fum ce ascunse cerul, toțĭ Turciĭ rĕspunseră împreună print'un țipăt îngrozitor de spaimă și credênd că aĭ noștri îĭ isbesc, o luară din noŭ la fugă, resluățindu-se în toate părțile. Târdiŭ și cu greŭ putură eĭ să-șĭ vină în sine și a se întocmi în tabăre.

O scenă cu totul alta se petrecea atuncĭ în tabăra românească. Mihaiŭ-Vodă se trăsese îndărăt o a patra parte de milă și tăbărîse în direcția loculuĭ bătălieĭ. El puse de salută sosirea nopțiĭ cu multe salve de artilerie și, după ce orîndui străjĭ în toate părțile cu îngrijire, chemă capetele armateĭ la un svat, străjile, îĭ aduseră înainte un Turc ce prinseseră atuncĭ și care nu-ĭ era necunoscut. Domnul îl întrebă despre numĕrul vrăjmașuluĭ și planurile luĭ. Prinsul, după ce rĕspunse la aceste întrebărĭ, aflând și el adevĕratul numĕr al creștinilor, dise către svat. «Ah! dar fi știut Turciĭ astădĭ aceasta, v'ar fi robit numaĭ cu caiĭ lor!» Mihaiŭ, după ce porni pe Turc sub bună pază în Ardeal, începu a se chibzui cu căpitaniĭ sĕĭ despre cea ce trebuia să facă în împrejurările de față. El era de părere ca să înceapă a doua di din noŭ lupta; dar o seamă de boierĭ și capetele oasteĭ ungureștĭ îĭ stătură împotrivă. Aceasta dete prepus unora a bănui și a dice cum că Albert Kiraly, ca și uniĭ din boierĭ, ar fi fost câștigațĭ de trădătorul Dan vistierul, care primise 50 miĭ galbenĭ de la Sinan prin Mihnea-Vodă ca să-ĭ împarță între dênșiĭ. Purtarea luĭ Kiraly după aceea da de neadevĕrată această bănuială. Afară de aceasta oștirea moldovească era nevoită a se întoarce în țara eĭ, unde se aștepta năvălirea Po-

lonilor și a Tătarilor. Vĕḑêndu-se ast-fel trădat de uniĭ din boieriĭ sĕĭ, părăsit de oștile ajutătoare, neputând a se răzima decât în oștașiĭ sĕĭ românĭ, Mihaiŭ, cătând la numĕrul și la obosirea oștilor sale, se temu d'a nu perde folosul moral dobîndit prin bătălia câștigată, d'a nu cădea în vr'o cursă a vrăjmașuluĭ saŭ a fi sdrobit de puterile luĭ cele numeroase de va rĕmânea la câmpie, și gândi că înțelepciunea îĭ poruncește a se trage spre munțĭ, ca sub ocrotirea lor să aștepte sosirea prințuluĭ Ardealuluĭ. Drept aceea, el porni îndată un olăcariŭ la Bathori, înștiințându-l de cele întâmplate arătându-ĭ primejdia în care se află Ardealul ca și Țara-Românească și rugându-l să grăbească a-ĭ veni în ajutor ca să nu lase țara a fi înecată de numeroasele ordiĭ vrăjmășeștĭ. Intr'acea noapte armata noastră, cu toată osteneala bătălieĭ nu se odihni de loc; la meḑul nopțiĭ ea invocă de treĭ cu glas tare sântul nume al luĭ Isus și într'acelașĭ minut două sute miĭ de glasurĭ din tabăra turcească răspunseră cu o trufașă cutezare prin strigarea: «Allah! Allah! hu!» Aerul vibră d'aceste strigărĭ, pădurile clocotiră până în fundul lor și rĕsunară și repetară numele luĭ *Isus!* și *Allah!* Dumneḑeĭ neîmblânḑițĭ în dușmănia lor, pe care miĭ de miĭ de ecatombe omeneștĭ, ce în ḑilele atâtor veacurĭ li se jertfiră, nu i-aŭ putut încă împăca.

XIX

Când începu a se face ḑioă, Mihaiŭ-Vodă ridică tabăra și se trase spre rîul Argeșul, în depărtare de două mile, unde puind străjĭ în toate părțile, căută a da puțină odihnă atât luĭ cât și oștașilor sĕĭ. A doua ḑi, vinerĭ în $^{15}/_{25}$ August, ḑiua de Sântă Măriă, Mihaiŭ, plecând de la Argeș, se opri la Văcăreștĭ, nevoind să intre în Bucureștĭ și întârḑie aci câte-va ceasurĭ. In această vreme, fără știrea luĭ, Unguriĭ împreună cu alțĭ ostașĭ străinĭ, năvăliră în Bucureștĭ și-l jăfuiră sub pretext că maĭ bine să iea eĭ acea pradă decât să caḑă în mânile Turcilor. In $^{14}/_{26}$ August, Mihaiŭ, aflând că vrăjmașul s'a luat după dênsul, pornește de la Văcăreștĭ după ameaḑĭ

merge până la mijlocul nopţiĭ, cale de cincĭ mile, se odihneşte puţin până la reversatul zorilor într'un loc priincios, înaintează d'acolo încă vre-o cincĭ mile şi duminecă, în $^{17}/_{27}$ ajunge la oraşul Târgovişte pe rîul Ialomiţa. Acolo, sub ocrotirea munţilor, îşĭ întocmi tabăra, aşeḑând străjĭ ca să privigheze în toate părţile şi şeḑu pe loc câte-va ḑile. In urmă plecă şi d'acolea şi întinḑênd tot maĭ la munte, urmând ţĕrmurile Dâmboviţeĭ, se adăposti într'un loc anevoe de apropiat, la cetatea luĭ Negru-Vodă, ale căriĭ întărirĭ, sdrobite de puţină vreme de Turcĭ, se vedeaŭ încă. Astăḑĭ chiar tot se maĭ vĕd dărâmăturĭ de cetăţue într'acel loc minunat de frumos şi plin de legende şi suvenire despre Negru-Vodă, domnul cel maĭ popular între ţĕraniĭ noştri. Acest loc e încă vestit printr'o bătălie strălucită ce câştigă, la 1342, Dragomir, comandantul puterilor luĭ Ladislaŭ-Vodă, domnul Ţĕreĭ-Româneştĭ, asupra armieĭ luĭ Ludovic I, craiul Ungarieĭ, care sub comanda luĭ Nicolae Garan şi Simeon Megheşel, năvălise în ţara noastră. Ungurii fură traşĭ de Românĭ în aceste locurĭ grele şi înfrânţĭ cu totul căḑênd în bătae şi ceĭ doĭ generalĭ aĭ lor.

Locuitoriĭ Bucureştilor şi aĭ Târgoviştei părăsindu-şĭ casele se rădicaseră cu tot bunul lor şi însoţiseră armata în retragerea eĭ spre munţĭ. In sfârşit Mihaiŭ lăsă şi cetatea luĭ Negru-Vodă şi se trase tot maĭ adînc în munţĭ, pe apa Dâmboviţeĭ în sus, la sat la Stoineştĭ. In această retragere maĭ mulţĭ oştaşĭ românĭ desertară şi oştile moldovene se întoarseră în ţara lor, unde eraŭ chemate, rĕmânênd astfel cu Mihaiŭ numaĭ ca la opt miĭ oştaşĭ, dar toţĭ aleşĭ şi vitejĭ. El îşĭ aşeză la Stoieneştĭ tabăra, se şănţui bine şi se făcu oştireĭ tăbiĭ, având statornica hotărîre d'a aştepta într'acest loc sosirea luĭ Bathori, d'a închide până atuncĭ calea Ardealuluĭ luĭ Sinan-Paşa şi d'a urma apărând prin lupte mărunte patria sa nenorocită, pe care acum n'o maĭ putea apăra prin bătăliĭ marĭ.

XX

A doua ḑi după bătălia de la Călugărenĭ, Turciĭ, vĕḑênd că creştiniĭ nu fac nicĭ o mişcare, îndrăzniră vre-o câte-va

din eĭ a înainta până în locul unde fusese tabăra Românească şi unde găsiră puţin bagagiŭ greŭ şi câte-va tunurĭ părăsite. La această veste se porniră gonacĭ în toate părţile, de prinseră câţĭ-va ţĕranĭ, de la cari aflară drumul ce luase oştirea românească. Hasan-Paşa trecu atuncĭ strîmtoarea cu o despărţire de armie şi tăbărî dincolo în câmpie. Intr'aceeaşĭ vreme, el porni o patrulă spre Bucureştĭ, de aduse din preajma acestuĭ oraş robĭ, bucate şi vite. Sinan-Paşa însă cu armata sa, nu îndrăzni a se lua îndată după Mihaiŭ-Vodă, ci şeḑu două ḑile pe loc până să-şĭ întremeze oştirea din spaina şi ameţeala în care căḑuse după înfrîngerea sa, şi până să-ĭ sosească, după spusa unora, puţinele oştĭ rĕmase în urmă [1]. Spre a fi sigur că nu va fi isbit în spate de Românĭ, el trimise un grup de oaste să cuprindă cetatea Brăileĭ şi el însuşĭ, la $^{15}/_{25}$ August, cu toată armata cea mare, trecu strîmtoarea Călugărenilor şi merse de tăbărî în câmpie la satul Copăcenĭ dincoace de rîul Argeşuluĭ, şi la $^{17}/_{27}$ înaintă până la Bucureştĭ, unde tăbărî sub oraş. Indată ce sosi, Sinan porunci de luară de pe turnurile bisericilor crucile şi globurile aurite, pe care le sfărîmaŭ în bucăţĭ, precum şi icoanele, şi puseră pe turnurĭ, în locul crucilor, semiluna. In mitropolie puseră, în locul altaruluĭ, un *mihrab* (altar mahometan) şi un *mimber* (estradă spre a pune un tron) şi ast-fel prefăcênd-o în geamie, la $^{20}/_{30}$ ale aceleĭ lunĭ, făcură acolo slujba şi rugăciunea turcească [2]. Această rugăciune se săvârşi de Hasan-Efendi, şeicul din skitul Mustafa-Paşa, care însoţise pe Sinan într'această campanie. Acela care luă crucea de pe turnurĭ era un *topciŭ* (tunar) numit Ibraim-Paşa, pe care marele vizir spre rĕsplătire îl făcu atuncĭ căpitan în guardia sa.

---

[1] Analiştiĭ turcĭ nu pomenesc nimic d'aceste oştĭ ce uniĭ din analiştiĭ creştinĭ spun că rĕmăsese peste Dunăre. Ceea-ce ne face a primi aceasta cu îndoială, căcĭ credem că, de ar fi fost cu temeiŭ, Turciĭ n'ar fi uitat'o spre a îndrepta perderea bătălieĭ.

[2] Autorul a comis aci o eroare. Biserica despre care vorbeşte nu poate fi Mitropolia, care s'a zidit cu vre-o şase-ḑecĭ de anĭ în urmă de către Constantin-Vodă Basarab cârnul. Credem maĭ mult că acea biserică era mănăstirea Radu-Vodă în care ştim că s'a închis apoĭ Turciĭ, saŭ chiar şi biserica domnească de la Curtea veche. *Nota editoruluĭ.*

După săvârşirea rugăciuneĭ, vizirul adună sub cortul sĕŭ pe ceĭ maĭ însemnaţĭ ofiţerĭ aĭ sĕĭ şi le ḑise că lăsarea Moldoveĭ şi a ţĕreĭ Româneştĭ în stăpânirea ghiaurilor e o pricină necurmată de turburărĭ şi împărecherĭ pentru rĕscoalele ce eĭ fac; că spre a curma toate acestea în viitor, el propune ca aceste douĕ ţĕrĭ să se prefacă în provinciĭ ale statuluĭ *(ialeti)*, şi spre a ţine într'însele rânduiala şi pe popor în supunere, să se zidească două cetăţĭ, una la Bucureştĭ şi alta la Târgovişte. Toţĭ ofiţeriĭ găsiră bună această părere. Vizirul înştiinţă îndată Porţeĭ hotărîrea svatuluĭ şi numi pe Satîrgi-Mohamed-Paşa la acest noŭ paşalîk din ţara Românească. Aşa, pentru a doua oară, Turciĭ isbutiră în statornica lor dorinţă de a preface ţara în paşalîk. Dar acum, ca şi întâiaşĭ dată, la 1522, eĭ întîmpinară în Mihaiŭ, un alt Radu de la Afumaţĭ şi nu putură apĕra cu armele fapta lor nelegiuită. Ast-fel tot-d'auna, în timpurĭ grele şi nenorocite, roditorul pământ al patrieĭ noastre şi-a născut isbăvitorĭ!

Eşind din adunare, vizirul cu toţĭ ofiţeriĭ sĕĭ se preumblă prin mahalalele oraşuluĭ şi aleseră mănăstirea luĭ Alexandru-Vodă, spre a face dintr'însa cetate. Această mănăstire mare, hramul Sînteĭ Treimĭ, fu zidită din jos de Bucureştĭ, de către Alexandru-Vodă II-lea, feciorul Mirceĭ-Vodă III-lea, la 1573; stricându-se apoĭ de Turcĭ, cum vom vedea maĭ la vale, ea se rezidi din noŭ, întocmaĭ cum se află astăḑĭ, de Radu-Vodă feciorul Mihneĭ-Vodă Turcitul şi nepot luĭ Alexandru-Vodă II-lea, şi de atuncĭ ea se chiamă mănăstirea luĭ Radu-Vodă. Voind Sinan să facă această cetăţuie maĭ mare, puse de lărgi locul împrejmuireĭ de două orĭ pe cât era, coprinḑênd în lăuntrul cetăţuieĭ, biserica şi zidurile din prejur şi ocolindu-le cu bastioane şi fortificaţiĭ. În vreme ce meşteriĭ mĕsuraŭ şi trăgeaŭ liniile, beilerbeiĭ, spahiiĭ şi ianiceriĭ fură trămişĭ după lemnele trebuincioase pentru construcţia bulevardelor şi ciauşiĭ alergaŭ în toate părţile spre a aduna lucrătorĭ; şi, fiind că lumnea din ţară era fugită la munţĭ şi nu se putea aduna un mare numĕr de oamenĭ, Turciĭ fură siliţĭ a trămite să maĭ aducă lucrătorĭ din Bulgaria. Clădirea cetăţeĭ începu

la $^{21}/_{31}$ August și cu atâta silință lucrară la dênsa încât în două-spre-ḑece ḑile fu terminată. Cum se săvârși întărirea palisadetor cetățuieĭ, Sinan-Pașa puse într'însa două tunurĭ marĭ cu ghiulele de patru-spre-ḑece oca și earbă, munițiĭ și bucate îndestule. Apoĭ lăsă în Bucureștĭ pe Satîrgi-Mehemed-Pașa cu o mie de ianicerĭ și o mie culogli drept garnizoană, poruncindu-ĭ să săvârșească întărirea de lemn ce pusese să se facă împrejurul orașuluĭ și care se și sfîrși într'o lună de ḑile; iar el, ridicându-șĭ tabăra la $^{3}/_{13}$ Septemvrie, porni spre Târgoviște.

XXI.

De două sute de anĭ, din ḑilele luĭ Mircea-Vodă cel bětrân, Târgoviștea era mereŭ scaunul țěreĭ. De puțină vreme numaĭ creșterea Bucureștilor și importanța luĭ comercială făcuse pe domnĭ a lua obiceiul de a petrece o parte din iearnă în acest oraș. Era atuncĭ Târgoviștea oraș foarte mare, împodobit și populat și se întindea frumos pe malul drept al Ialomițeĭ, ocolit de mulțime de grădinĭ, viĭ și livezĭ de pomĭ roditorĭ. Scriitoriĭ contimporanĭ de felurite națiĭ se minuneaḑă de frumusețea acestuĭ oraș, declarându-l că e vrednic de a fi capitala uneĭ țěrĭ și locuința unuĭ domn mare. Acel oraș populat, astăḑĭ d'abia e un orășel. Zidurile luĭ mărețe vremea le-a ruinat și le-a asemĕnat cu pămîntul. Un singur turn, rĕmășiță din vestita *Curte Domnească*, se înalță trist și singuratic pe d'asupra acelor grămezĭ de ruine, întocmaĭ ca acele marĭ crucĭ de peatră înfipte în vârful unor pleșuve moviliĭ, morminte ale vitejilor căḑuțĭ în bătae. Acest turn, ce mușchiul numaĭ cu verdeața sa împodobește, e scump Românilor ca un monument care le vorbește de timpiĭ lor de glorie și de mărire. El a fost martur la tâtea triumfurĭ! El a vĕḑut, unul după altul, pe Mircea-cel-Bătrân, Dracul-Vodă, Vlad-Țepeș, Radul-cel-mare, Radu de la afumațĭ, Mihaiŭ-Viteazul și Matheiŭ-Basarab, toțĭ voevoḑiĭ noștri ceĭ marĭ și vestițĭ în pace și în rĕsboiŭ. Umbrele acestor eroicĭ luptătorĭ pare că le veḑĭ înălțându-se singuratice și tăcute împrejurul acesteĭ

ruine; adierea vîntuluĭ ce suflă din Carpaţĭ, şuerând în turnul pustiŭ, ne pomeneşte numele lor şi undele măreţe ale Ialomiţeĭ par a cânta necontenit un cântec de mărire întru gloria lor. Astfel i se năuceşte orĭ căruĭ Român cu inima simţitoare, când cată mult la această mult elocuentă ruină, şi el nu se poate opri d'a simţi durere amară şi d'a suspina după vremea trecută. Dar nimenĭ n'a simţit aceasta maĭ puternic şi n'a exprimat în cuvinte maĭ frumoase simţirea sa, ca tine, Cârlovo! floarea poesieĭ, june cu inimă de foc. Ca o cometă trecătoare, tu strălucişĭ un minut peste România uĭmită şi încântată de lucirea ta. O moarte crudă te răpi fără vreme; dar apucaşĭ a ne lăsa o lacrimă ferbinte pentru gloria trecută şi o scînteie dătătoare de vieaţă pentru viitor. [1] Cântarea ta sublimă asupra ruinelor Târgoviştei puse pecetia vecînicieĭ asupră-le şi ni le va păstra chiar când pustiirile anilor le vor şterge cu totul de pre pămînt.

XXII.

Turciĭ găsiră Târgoviştea părăsită de locuitorĭ şi pustie. Sinan porunci îndată să se apuce de întărirea oraşuluĭ ca la Bucureştĭ. El prefăcu o mănăstire ce era aproape de curtea domnească, în cetăţuie; curtea domnească era atuncĭ zidită în formă de un mare castel, ce putea încă încăpea într'însa de la patru la cincĭ miĭ ostaşĭ şi era încinsă cu un zid gros şi cu tunurĭ. Sinan maĭ întări şi acest zid din prejurul palatuluĭ, de amândouĕ părţile cu pămînt şi cu un val de palisade de copacĭ, amestecaţĭ cu pămînt. Apoĭ încungiură oraşul cu un zid de petre şi de grindĭ lipite cu humă şi cu pămînt cleios, pe care îl rezimă cu un alt val de pămînt, lat de douĕ-spre-ḑece picioare şi îl ocoli cu un şanţ foarte adânc, de douĕ-spre-ḑece picioare de larg, lăsând cetăţiĭ numaĭ o poartă în faţă şi alta maĭ mică în dos, ambe legate cu fer, şi făcând înlăuntrul din apa rîuluĭ, treĭ fântânĭ. Aceste lucrărĭ

[1] *Oda la Ruinele Târgoviştei şi Marşul, odă la oştirea Românească,* pe care le retipărim, la capătul acesteĭ cărţĭ, chiar după originalele luĭ Cârlova, pe care le poseda nemuritorul N. Bălcescu. *Nota Editoruluĭ.*

urmară ḑi şi noapte sub privigherea de aproape a luĭ Sinan şi se sfârşiră în treĭ-ḑecĭ de ḑile.

Dar Sinan, când vĕḑu lucrul aproape de sfârşit, hotărî să nu-şĭ maĭ pearḑă vremea în nelucrare. El lăsă în Târgovişte două tunurĭ marĭ, patru culevrine şi alte tunurĭ de câmpie cu muniţiile şi provisiunile trebuincioase pentru hrană, dând comanda cetăţiĭ luĭ Ali Beĭ, fiul luĭ Haydar-Paşa beiul de Çiurin, pe care îl declară beiler-beĭ de Trapezunt, alăturându-ĭ pe Koci, beiŭ din Amasia, şi lăsându-le 1500 oamenĭ cu însărcinare de a săvârşi lucrul întăririlor cetăţiĭ; iar el porni cu toată oastea către munţĭ în urma luĭ Mihaiŭ-Vodă. Planul luĭ era ca, ajungând oştirea românească, s'o înfrângă şi călcând-o în picioare, să pătrundă în Ardeal, ca să combineze operaţiile sale cu ale armieĭ ce fiul sĕŭ Muhamed-Paşa comanda în Ungaria. Dar Mihaiŭ-Vodă, aflându-se în tabăra de la Stoineştĭ, întărită atât prin natură cât şi prin artă, nu era lesne de înfrânt. Aşa dar, totul din potrivă se întâmplă. Sinan venise să tabere nu departe de strîmtoarea în care sta Mihaiŭ şi în faţa taberiĭ luĭ pe un loc înalt de unde putea vedea ambele taberĭ. El sta şi se mira de îndrăsneala alor noştriĭ carĭ, în aşa mic numĕr, se încumătaŭ încă a-l aştepta fără frică. Mihaiŭ însă se feria d'a se apuca în bătălie generală cu duşmanul, dar el fu neobosit a-ĭ hărţui armata şi a-ĭ coprinde liniile de comunicaţiĭ şi provisiile. Une orĭ întărîta o ceată de Turcĭ, o trăgea după sine în locurĭ grele şi eĭ necunoscute, unde o sfărîma cu înlesnire; alte orĭ cuteza a isbi pe Turcĭ chiar în tabăra lor. Maĭ adesea prin gonaciĭ luĭ cu caĭ uşorĭ, punea mâna pe mulţĭ duşmanĭ şi dobândea de la dênşiĭ pradă multă, caĭ nenumĕraţĭ şi peste o sută de cămile. «Ast-fel acest eroŭ răsboinic, ḑice Walther, nicĭ de «dosirea nestatornicilor ostaşĭ ce îl părăsise, nicĭ de mulţimea «vrăşmaşilor, neperḑêndu-şĭ inima», printr'un rĕsboiŭ parţial, osteneşte pe duşmanĭ şi le închide calea Ardealuluĭ, dând într'ast-fel timp luĭ Bathori de a-şĭ aduna oastea şi d'a-ĭ veni întru ajutor. Dar chiar de nu i-ar veni acesta în ajutor, Mihaiŭ acuma putea fi sigur că ţara luĭ e mântuită de Turcĭ, căcĭ aceştia, neputênd a-l scoate din posiţia de la Soieneştĭ, fiind

şi demoralizaţĭ prin învingerile ce încercaseră, nu vor maĭ putea nicĭ trece în Ardeal nicĭ sta mult în ţară, maĭ cu seamă că şi iarna se apropia. Cetăţile făcute la Târgovişte şi la Bucureştĭ nu eraŭ o ocrotire temeinică, după cum vom vedea, şi apoĭ aveaŭ şi experienţa trecutuluĭ, căcĭ în acele treĭ îngrozitoare expediţiĭ ce făcuseră maĭ dinainte Turciĭ în ţara Românească, povĕţuiţĭ chiar de sultaniĭ lor, Baiazit I-iŭ (1397), Mahomet I-iŭ (1419) şi Mahomet II-lea (1462), învingĕtorĭ saŭ învinşĭ, eĭ nu putură sta mult în ţară, fiind-că Româniĭ se trăgeaŭ în posiţiile lor din munţĭ, unde duşmanul nu-ĭ putea ajunge şi de unde eĭ îĭ daŭ harţă neîncetat, îĭ răpiaŭ provisiile şi-l osteniaŭ prin lupte mărunte, încât îĭ siliaŭ a lăsa câmpia pustiită şi ţara deşeartă.

XXIII.

In mijlocul acestor vremĭ, Sigismund Bathori, după atâta întârḑiere, era acum viitor spre hotarele ţĕreĭ Româneştĭ, cu oştĭ grele. Ameninţarea uneĭ primejdiĭ obşteştĭ sculase în picioare şi unise împreună pe toate popoarele rĕsboinice care locuesc Ardealul. Duminecă în $^{17}/_{27}$ August, el eşise din Alba-Iulia însoţit numaĭ de guardia sa, ce se alcătuia de douĕ miĭ oamenĭ pedestrime şi de alţĭ atâţia călărime, cu multe bagage de rĕsboiŭ. A doua-ḑi ajunse la Sas-Sebeş (Mercurea) şi chiar în aceiaşĭ ḑi, $^{18}/_{28}$ August, primi olăcarul trămis, cum ştim, de Mihaiŭ-Vodă, din tabăra de la Călugărenĭ în $^{13}/_{23}$ seara, spre a-ĭ vesti strălucita isbândă şi a-l ruga să grăbească a-ĭ veni într'ajutor. Această glorioasă veste, Sigismund o scrise îndată împĕratuluĭ. A doua ḑi el primi încă altă veste de bucurie, adecă luarea cetăţeĭ Lipova. După o robie de patruḑecĭ şi patru de anĭ sub Turcĭ, această cetate căḑuse, la 13 August, tot într'o ḑi cu bătaia de la Călugărenĭ, în mâinele luĭ Borbely care, după cum ştim, de câtă-va vreme o ocolise şi o bătea. Dar aceia ce mulţumi maĭ mult pe Bathori fu ştirea ce-ĭ veni că Tătariĭ care eraŭ să vină să năvălească prin Moldavia, în Ardeal, sosind până la Nipru, fuseseră siliţĭ a se întoarce înapoĭ, căcĭ aflară cum că Cazaciĭ şi cu Mus-

calii aŭ dat năvală în țara lor și că avanguardia tătărească ce pătrunsese în Moldova, fusese ast-fel înfrântă de Moldovenĭ și de Muntenĭ, încât făcuse pe ceĭ-l'alțĭ a perde pofta de a le maĭ veni într'ajutor.

Așa, Bathori putea acum fi sigur că nu va fi supĕrat printr'alte năvălirĭ în operațiile sale împotriva luĭ Sinan. El fu silit a zăbovi la Sas-Sebeș o lună de ḑile ca să dea timp oștilor chemate din toate părțile, a se aduna. El trimise înainte pe comițiĭ Baltazar Bogati, Benedict Minceti și Lupul Corniș, la cele opt scaune sĕcuieștĭ, ca să cheme pe vitejiĭ Săcuĭ la arme. Dar acest popor rĕspunse că nu se va duce la rĕsboiŭ până nu i se va da maĭ întâiŭ înapoĭ libertatea ce i se răpise pentru o revoltă ce făcuse cât-va timp înainte. Aceștĭ Săcuĭ, fiind ceĭ maĭ mulțĭ țĕranĭ, libertatea ce voiaŭ, era d'a nu maĭ fi iobăgĭ la nobiliĭ loculuĭ. Cererea lor puse în mare cumpĕnă și amețeală pe Bathori, căcĭ el era firește maĭ plecat către nobilĭ, care-l slujiseră cu credință și se ridicaseră cu toțiĭ în oaste, și nu voia să rĕsplătească atâtea jertfe ale lor, făcêndu-ĭ să piarḑă veniturile ce eĭ trăgeaŭ de la iobagĭ și ruinându-ĭ. Se temea încă de exemplul urît ce va da în țară, acordând Săcuilor libertatea; ceia ce vĕḑênd ceĭ-l'alțĭ iobagĭ, s'ar îndemna și eĭ a o cere pentru dênșiĭ, revoltându-se împotriva nobililor. Dar interesul patrieĭ și amenințarea vrășmașuluĭ vorbiră maĭ puternic de cât interesele aristocratice, le biruiră și Săcuiĭ dobândiră libertatea cerută.

De la Sas-Sebeș, Bathori porni către locul hotărît pentru concentrarea oștilor, în câmpiile Bârseĭ, la dealul negru (Feketehalom), în preajma Brașovuluĭ, unde ajunse în 4 Octombrie (st. noŭ), făcênd până acolo 6 tabere. Aci, sosind 14,755 Săcuĭ armațĭ, li se proclamă în tabără libertatea lor, întărind'o cu mare credință și jurămênt. Pentru această libertate ce li se dete, Săcuiĭ se îndatorară ca să dea la trebuință de rĕsboiŭ până la patru-ḑecĭ miĭ oamenĭ cu cheltuiala lor, ca să plătească în toțĭ aniĭ prințuluĭ, de fie-ce casă, un ioachim, o măsură de grâŭ și alta de ovĕz, și de se va naște luĭ Sigismund un fecior, fie-care să-ĭ aducă un boŭ îngrășat în curte. Indulcindu-se atuncĭ Săcuiĭ de libertatea dobândită, trimiseră

de maĭ adunară și alțĭ ostașĭ și ast-fel numĕrul lor în tabără se urcă la douĕ-ḑecĭ și patru miĭ oamenĭ din care 9200 pușcașĭ, iar ceĭ-l'alțĭ lăncerĭ și săgetarĭ. Șease-spre-ḑece miĭ Săcuĭ, cari rĕmâneaŭ din numĕrul de patru-ḑecĭ miĭ ce se învoiseră a da, trebuia să stea în Ardeal, spre a apăra țara de vre-o năvălire ce o ar putea amenința din partea Polonilor, cari pe atuncĭ se aflaŭ în Moldova.

Apoĭ veniră în tabără nobiliĭ Ardealuluĭ care pusese în picioare treĭ-spre-ḑece miĭ de oamenĭ; prusianul Ioan Veicher, fiul luĭ Ernest, veni cu șease-spre-ḑece miĭ cavalerĭ Teutonĭ, armațĭ cu câte o pușcă și un pistol pe lângă care aveaŭ și arc și săgețĭ; apoĭ opt-ḑecĭ Cazacĭ din Polonia; treĭ-sute Cazacĭ aĭ luĭ Bathori, armațĭ asemenea cu o pușcă și un pistol; Ștefan Bocskai cu opt sute lăncerĭ de la Oradia-mare și o mie douĕ sute archebuzierĭ pedeștri; patru miĭ pedestrașĭ cu puștĭ, ridicațĭ cu cheltuiala Sașilor, din care o mie investițĭ cu negru, și pentru aceia numițĭ *Negriĭ*, cu cheltuiala Sibienilor, o mie învestițĭ în albastru, cu cheltuiala Brașovenilor, o mie în verde cu cheltuiala Medieșenilor și o mie în roșu cu cheltuiala Bistrițenilor. Adunându-se toate aceste oștirĭ, Bathori porni cu dênsele de veni lângă vama Branuluĭ, la Törzburger-Pass, castel zidit de Ludovic, craiul Ungarieĭ și apoĭ maĭ adăogit cu întăriturĭ de Hunyad și care în acea vreme se afla sub paza Brașovenilor. Aci sosi Ștefan Răsvan domnul Moldoveĭ cu douĕ miĭ treĭ sute pedestrașĭ, opt sute călărețĭ și douĕ-ḑecĭ și douĕ tunurĭ marĭ puse pe care. El nu putu veni d'a dreptul pe la Săcuĭ, de temerea Tătarilor și fu silit a face înconjur. In drumu-ĭ, el se întâlnise cu o ceată de Polonĭ ce năvălise în țară și ținea a-l zăbovi în cale; dar el, tăind-o și spărgênd-o foarte rĕŭ, luându-ĭ și multă pradă, își urmă drumul, trecu munțiĭ și pătrunse în Ardeal. Indată sosi veste în tabără că hatmanul Polonieĭ Zamoisky, aflând că Răzvan-Vodă a plecat în Ardeal, intrase în Moldova fără știrea craiuluĭ sĕŭ și pusese domn pe un Ieremia Movilă. Această veste turbură foarte pe Bathori și pe Ștefan-Vodă, dar se vĕḑură silițĭ a suferi de o cam dată și a-șĭ urma calea apucată, căcĭ Sinan-Pașa amenința și Săcuiĭ eraŭ ne-

odihniţĭ şi cârtitorĭ, pentru că nu li se dedese încă diploma întăritoare a drepturilor de curând dobândite.

Această diplomă, scrisă pe pergament, li se dete în sfârşit în mână şi îndată o seamă dintr'înşiĭ porni înainte spre ţara Românească. Cum sosi acest ajutor la Stoieneştĭ, Mihaiŭ, de şi mult maĭ slab decât duşmanul, dar plin de sperare în Dumnedeŭ şi de încredere în voiniciĭ sěĭ, puse gând să-şĭ cerce norocul şi să dea o bătălie generală cu Turciĭ. Insă Bathori poruncise Săcuilor seĭ ca să nu se încumeteze fără înţelepciune în noroc şi să nu întreprindă nimic până nu va veni el însu-şĭ. Drept aceia, fu silit Mihaiŭ să aştepte sosirea luĭ Sigismund Bathori.

XXIV

In 7 Octomvrie (st. noŭ) Sigismund Bathori, împărţindu-şĭ oştile în nouě trupurĭ, îşĭ clăti tabăra cu multă greutate din pricina drumurilor noroioase şi, trecênd înălţimile Carpaţilor, ajunse în povârnişul acelor munţĭ la satul Rucăr, în coprinsul hotarelor ţěreĭ Româneştĭ, unde, în strîmtoare de munte, îşĭ puse tabăra. Pe când ostaşiĭ luĭ îşĭ întocmiaŭ acolo tabăra şi îşĭ întindeaŭ corturile şi pavilioanele, un vultur negru şi foarte mare, luându-şĭ sborul de pe muntele vecin numit *Peatra Craiuluĭ*, pluti cât-va timp în aer pe d'asupra taberiĭ şi apoĭ se aruncă cu multă iuţeală d'asupra cortuluĭ întins al prinţuluĭ ardelean. Greutatea trupuluĭ sěŭ, ne iertându-l a se scula lesne ca să sboare, ostaşiĭ ce se aflaŭ aproape, vědêndu-l alergară iute, îl prinseră şi-l duseră la pretoriul prinţuluĭ. Inlesnirea cu care se prinse această pasěre, domesnicia şi neînspăimântarea eĭ de sunetul armelor şi de strigătele tabereĭ, făcură ca ostaşiĭ să privească această întâmplare ca o minune şi ca un augur. Uniĭ diceaŭ că vulturul arată pe Sinan care are să cadă în mânile creştinilor; alţiĭ, maĭ fricoşĭ, bănuiaŭ că acest augur vesteşte învingerea creştinilor, de vreme ce vulturul este pajerea împěrăţieĭ nemţeştĭ. Iezuiţiĭ ce însoţiaŭ pe Bathori se încercară a exploata această întâmplare în folosul propagandeĭ lor. Alfons Carilio scria

atuncĭ de la Rucăr în Ardeal, că mulțĭ, vĕḑênd această minune dumneḑeească, aŭ venit la credința papistășească.

Bathori fu silit a zăbovi la Rucăr o săptămână, până trecură căile cele grele și înguste ale acelor munțĭ, numeroasele cară cu praful, munițiile și bagagiele armateĭ; căcĭ această trecere de la Bran este una din cele maĭ grele ale țĕreĭ Româneștĭ; muntele este rîpos și răpede, căile înguste, ast-fel încât fură silițĭ a lăsa carăle cu funiĭ, la vale. Aci sosiră și ajutoarele împĕrăteștĭ ce se așteptaŭ de atâta vreme: silezianul Albert Raybitsch, unul din ceĭ maĭ vestițĭ căpitanĭ de călărime, trimis de archiducele Maximilian, de la Casovia, cu o mie șease sute cuirasierĭ germanĭ, ce se chemaŭ *Reiterĭ* în acel timp și cu o sută cincĭ-ḑecĭ Cazacĭ din ținuturile Polonieĭ, frumos echipațĭ, și încă Silvio Piccolomini cu șeapte ḑecĭ și cincĭ cavalerĭ florentinĭ, trimișĭ de marele duce de Toscana cu poruncă ca să ierneze în Ardeal. Bathori trimisese întru întîmpinarea lor pe Francisc Theke ca să le îngrijească de conace și să-ĭ călăuzească până în tabără.

Până a nu pleca din Rucăr prințul Ardealuluĭ făcu căutare armateĭ sale, care se urca la treĭ-ḑecĭ și douĕ miĭ pedestrașĭ, douĕ-ḑecĭ și douĕ miĭ călărețĭ și cincĭ-ḑecĭ și patru tunurĭ; apoĭ clătindu-șĭ tabăra, merse șease mile maĭ înainte și, trecênd Dîmbovița, ajunse la sat la Stoieneștĭ, unde cu mare dorință fu întîmpinat de Mihaiŭ-Vodă, care îl aștepta, cum știm, acolo, cu sine avênd oastea sa de opt miĭ de oamenĭ și douĕ-ḑecĭ și douĕ tunurĭ. Numĕrul oștirilor împreunate se urcă atuncĭ la șease-ḑecĭ și douĕ miĭ ostașĭ și șeapte-ḑecĭ și șease tunurĭ. Bathori tăbărî la Stoieneștĭ spre a lăsa oștile sale a se odihni și a se întrema puțin.

XXV

Armiile protivnice se aflaŭ acum aproape una de alta. Ostașiĭ luĭ Bathori, carĭ eraŭ maĭ mult adunătură neobicinuită cu rĕsboiul, speriațĭ maĭ întâiŭ de numĕrul și de vitejia Turcilor, avusese acum vreme a se deprinde cu încetul, a-ĭ vedea maĭ fără frică și a lua curagiŭ. De la sosirea Săcuilor în

tabăra de la Stoieneştĭ, după carĭ urmară curând şi alte cete, unele după altele, eĭ începuseră a întâlni pe Turcĭ, când mergeaŭ după furagiŭ. Lupte mĕrunte se înhăţaŭ între uniĭ şi alţiĭ şi în aceste lupte, maĭ adesea creştiniĭ biruiaŭ. Emulaţia intră atuncĭ între aceştia; cetele ce mergeaŭ după furagiŭ se maĭ măriră şi din ḑi în ḑi luptele se făcură maĭ dese. Aceste bătăĭ mărunte îmbărbătară până în urmă într'atât pe creştinĭ, încât eĭ aşteptaŭ acum cu nerăbdare ocasia uneĭ bătăliĭ generale cu Turciĭ. Din potrivă, aceştia, demoralisaţĭ de învingerea de la Călugărenĭ, de puţina isbândă ce dobândise până atuncĭ în toată această campanie, acum, când vĕḑură pe creştinĭ cu puterĭ aşa de însemnate, eĭ perdură de tot inima şi dorinţa de a se maĭ bate. Aceasta fu pricina care făcu pe Sinan, în dată ce vĕḑu înglotirea oştilor la Stoieneştĭ, de plecă de acolo şi îşĭ mută tabĕra lângă Târgoviştea. Scopul sĕŭ era să caute a prelungi cât va putea maĭ mult rĕsboiul, fiind sigur că, în vreme ce armia luĭ era întru toate îndestulată din ţară, armia creştină, avênd lipsă de bucate şi de banĭ, nu va putea mult să stea adunată şi va fi nevoită a se răsipi. Generaliĭ creştinĭ, înţelegênd acest plan al luĭ Sinan, hotărîră a grăbi cât maĭ mult operaţiile rĕsboiuluĭ, şi spre aceasta, a porni îndată după Turcĭ şi a-ĭ sili să primească fără întârḑiere o bătălie.

În 15 Octombrie de dimineaţă, un semn ceresc veni a maĭ îmbărbăta pe creştinĭ şi le mări sperările de biruinţă. Pe un cer senin şi cu toate că soarele rĕsărise, eĭ vĕḑură în vreme de un ceas, d'asupra taberiĭ lor, o cometă strălucitoare. Această stea fu privită de dênşiĭ ca un înger vestitor de biruinţă. Armia creştină, ce sosise cale de şease ceasurĭ numaĭ de Târgovişte, se clăti de acolo şi în aceiaşĭ ḑi, de 15 Octombrie, merse de tăbărî într'o câmpie mare, o milă departe de Târgovişte şi un sfert de leghe de tabăra luĭ Sinan, cu hotărîre d'a-ĭ da bătălie în ḑiua următoare, de va voi s'o primească.

Abia armata creştină sosi într'acel loc, abia călăreţiĭ începuse a descălica şi pedestraşiĭ a pune armele jos când o mare turburare ameţi toată tabăra. Nişte strejarĭ ce se aflase puşĭ la pază într'o pădure în noaptea trecută, auḑind de de-

parte un sgomot făcut de alţĭ ostaşĭ creştinĭ carĭ tăiaŭ lemne, işĭ închipuiră că acolo trebuie să fie toată armia turcească, care vine drept către dênşiĭ; frica făcându-ĭ să vădă cea ce nu era, eĭ o luară la fugă spre tabără. Ostaşiĭ ce-ĭ vĕdură sosind speriaţĭ, întrebându-ĭ pricina, aflară de la dênşiĭ cum că aŭ vĕdut armia vrăjmaşă viind să-ĭ lovească. Vestea aceasta se rĕspândi iute în toată tabăra; semnalul de bătae se dete îndată şi toţĭ oştaşiĭ, alergând la arme, umblaŭ învălmăşaţĭ, făcênd larmă mare, fără a se putea întocmi la rândul lor şi fără a-şĭ putea găsi steagul şi căpităniile lor. In acea neorânduială, spaima făcêndu-ĭ să audă bubuiturĭ de tunurĭ vrăjmăşeştĭ, fie-care începu a se gândi numaĭ la mijloace de scăpare. In sfârşit avanguardia, alcătuită de Românĭ şi ostaşiĭ nemţĭ isbutiră a se aşeda maĭ întâiŭ în rânduială şi sta gata a primi pe Turcĭ, când în cele din urmă se deşluşi luĭ Bathori pricina aceleĭ turburărĭ. El trimise atuncĭ de spuse în toate părţile ca să se însenineze şi să se linişteascā spiritele turburate şi înspăimântate, dar neputându-se nicĭ aşa astâmpăra larma, el fu silit a pune să strige prin trâmbiţe, ca fie-care să tacă sub pedeapsa de moarte. Numaĭ printr'-această straşnică poruncă, oştaşiĭ se liniştiră.

Era, între ambele tabere vrăjmaşe şi la o depărtare numaĭ de o alergătură de cal atât de la una cât şi de la alta, un deal mare tăiat prin mijloc, în poalele căruia curgea Dâmboviţa. Pe acest deal spun că să se fi urcat Sinan, ca să privească bine armata creştină. Vĕdêndu-o mult maĭ numeroasă de cum socotia şi bine rânduită, audind şi vestea rĕspândită că se aşteaptă şi archiducele Maximilian cu o mulţime de soldaţĭ italienĭ, cătând apoĭ şi la demoralisarea armieĭ sale, temerea îĭ coprinse inima şi nu se maĭ gândi la alt ceva decât la fugă. Adunând un svat de rĕsboiŭ, el umblă a-şĭ ascunde cugetul de a fugi sub idea unuĭ plan ce ar fi făcut; el dise că socoteşte să nu primească bătălia şi s'o amâne pe altă dată; că acum se va trage puţin îndărăt, lăsând pe Ali-Paşa spre a apăra Târgoviştea; că apoĭ, când va vedea pe creştinĭ ocupaţĭ cu asedierea cetăţeĭ, el va năvăli într'o noapte asupră-le şi lesne îĭ va birui. In urma acestora, el

înzestră cetatea Târgoviște cu patru-ḑecĭ de tunurĭ și cu muniție îndestulă, puse o garnizonă de 3500 până la 4000 ostașĭ, parte pedestrime, parte călărime, sub comanda luĭ Ali-Pașa de Trapezunt, pe lângă care lăsă pe Mihnea-Vodă și vre-o câțĭ-va beĭ, iar dênsul în zorĭ de ḑiuă, la 16 Octombrie, cu toată cea-l-altă oaste, părăsindu-șĭ tabăra, fără de a-și maĭ da timpul de a-ĭ strica întăririle, o întinse cu grăbă spre Bucureștĭ.

XXVI

In aceiașĭ ḑi, 16 Octombrie, la răsăritul soareluĭ, Bathori, neștiind că Sinan se trage acum spre Bucureștĭ și așteptându-se la o bătălie generală, puse să ḑică din trâmbițe ca fie-care ostaș să se rânduiască sub steagul sĕŭ. Apoĭ, împărțindu-șĭ armata în șeapte trupurĭ, care toate se urcaŭ la numĕrul de două-ḑecĭ și șease miĭ călărețĭ și de la treĭ-ḑecĭ și cincĭ până la patru-ḑecĭ miĭ pedeștrașĭ, numi după dênsul general maĭ mare peste toată oastea pe Ștefan Bocskai, nu atât pentru virtuțile luĭ militare, cât pentru că-ĭ era unchiŭ despre mumă și unul din ceĭ maĭ însemnațĭ și maĭ avuțĭ nobilĭ aĭ Ardealuluĭ. Cercând apoĭ svaturile domnilor românĭ și ale luĭ Bocskai, el întocmi rândul bătălieĭ ast-fel : la avanguardie puse be Mihaiŭ-Vodă, avênd cu sine patru miĭ de călărețĭ cu lâncĭ aĭ luĭ, bine învĕțațĭ, la care se adăogiră cohortele luĭ Albert Kiraly și scadroanele luĭ Ștefan Csaki. La aripa dreaptă se așezară două turme de cincĭ miĭ din ceĭ maĭ bunĭ călărețĭ, cu lăncĭ. La stânga tot acelaș numĕr de lăncerĭ și în acelașĭ rând. La centru era pedestrimea atât cea pretoriană cât și a Sĕcuilor cu coase și cu sulițe, avênd lângă sine toată artileria. In urma acestora venia toată călărimea germană, în a doua linie. Pe a treia linie venia un corp de două-spre-ḑece miĭ călărețĭ lăncerĭ, care duceaŭ steagurile aurite, și apoĭ altă ceată care apăra persoana luĭ Bathori. In urma tutulor venia rămășița armateĭ cu carăle și bagagiele, fiind ast-fel întru tot, șeapte pânze de oștĭ.

După aceia, Bathori puse de sluji dinaintea tutulor, o liturghie solemnă, se cuminecă cu sânta grijanie și o trecu

din mână în mână cu multă evlavie la mulţĭ din capiĭ oştireĭ şi din soldaţĭ, de făcură asemenĭ. Toate aceste pregătirĭ luară câtă-va vreme, până după amiaḑĭ, când doĭ creştinĭ, carĭ se ḑiceaŭ scăpaţĭ din mânile Turcilor, din cetatea Târgoviştei, sosiră în tabără, aducênd ştirĭ cum că Sinan-Paşa se trăsese cu grabă şi lăsase pe Ali-Paşa cu Mihnea-Vodă în Târgovişte; că de două ḑile garnizoana cetăţiĭ e foarte spăimântată şi că ianiceriĭ înşişĭ chibzuiaŭ a se trage, dacă un paşă nu iar fi ţinut cu sila, dar că cu toate acestea, două sute din eĭ tot scăpaseră şi se împrăştiară. Capiĭ armieĭ nu se încreḑură în această arătare şi, temêndu-se de vre un vicleşug din partea luĭ Sinan, spre a-ĭ trage în vre o cursă, poruncіră ostaşilor să se ţină toată noaptea aceia în întocmire de bătaie, fără a-şĭ strica rândurile şi a pune armele jos şi trimiseră gonacĭ şi iscoade în toate părţile ca să afle adevĕrul ce s'a făcut Sinan. Armia creştină petrecu veghind în armată toată noaptea aceia şi a doua ḑi, la 17 Octomvrie, până spre amiaḑĭ. Atuncĭ sosiră câţĭ-va alergătorĭ, aducênd veste că Turciĭ eraŭ puţin departe, arătându-se că vor a se bate. Aĭ noştri se pregătiaŭ cu inimă a le sta frunte, când sosiră alţiĭ cu veste maĭ sigură că Sinan se trage spre Bucureştĭ, iar că acele oştĭ turceştĭ ce se vĕd, eraŭ arierguardia de patru miĭ călăreţĭ sub Hasan-Paşa, care mergea trăgêndu-se încet şi cu bună rânduială, îngrijind d'a nu primi în coadă vre-o sminteală din partea noastră. Această spăimântare şi fugă a luĭ Sinan miră foarte pe aĭ noştri, socotind cu cât armia luĭ era maĭ numeroasă decât a lor şi cum această grabnică retragere va demoralisa de tot pe Turcĭ. Alte iscoade veniră atuncĭ de arătară luĭ Bathori că vre o patru miĭ Românĭ, bărbaţĭ şi femeĭ, de deosebită vârstă, robiţĭ, iĭ ducea o ceată de Turcĭ spre Dunăre. Prinţul porunci îndată la cincĭ sute Ardelenĭ pedestri să alerge să taie calea acelor Turcĭ şi să mântuie pre aceĭ sĕrmanĭ robiţĭ. Îndată armia creştină merse, chiar în acea ḑi, 17 Octomvrie, de ocupă fără nicĭ o împotrivire tabăra părăsită a luĭ Sinan, unde găsi vre-o cincĭ saŭ şease Turcĭ carĭ, eşiţĭ fiind de maĭ nainte din tabără, d'abia se întorseseră acum când picară în

mânile creştinilor şi fură îndată înjunghiaţĭ. Creştiniĭ găsiră tabăra turcească ticsită cu multe mobile, corturĭ, praf, ghiulele, tunurĭ, bucate, dobitoace, cămile, catârĭ şi alte lucrurĭ şi fură foarte mâhniţĭ că această pradă bogată nu fu preţul vitejieĭ lor. Acestea dovediaŭ graba cu care Turciĭ fugiseră şi greşala ce făcuseră creştiniĭ d'a nu înainta maĭ iute, spre a-ĭ lovi până nu se depărtaseră.

XXVII

Bathori chemă atuncĭ la svat pe ceĭ maĭ de frunte căpitanĭ aĭ armateĭ şi pe nunciul Monsignor Alfons Viscoti, pe care îl trimisese Papa cu o sumă însemnată de banĭ pentru trebuinţele rĕsboiuluĭ. Aci se propuse că: de vreme ce armia turcească plină de frică, s'a tras spre Bucureştĭ, ce svat oare ar fi maĭ bun? a urma fără întârdiere pe duşman silind în acea spaimă a luĭ a-l ajunge şi a-l birui unde-va? saŭ a lua maĭ întâiŭ cetatea Târgovişteĭ, unde lăsase el garnizoană şi gătire, din care se înţelegea că voieşte a se apĕra acolo multă vreme. Uniĭ din generaliĭ ardelenĭ, plinĭ de încredere în curagiul lor şi în noroc, credênd că singura nefericire ce li se poate întîmpla este d'a lăsa timp luĭ Sinan să scape, eraŭ de părere d'a nu se maĭ opri nicĭ o di la această cetate, a căreĭ dobândire nu o preţuiaŭ întru nimic, şi a se lua după Sinan, sigurĭ fiind că, îndată ce-l vor birui, cetatea va cădea negreşit fără de nicĭ o osteneală din parte-le, când din potrivă, dacă îşĭ vor consuma puterile lor împrejurul acesteĭ şandramale (bicoque), armata luĭ Sinan îşĭ va lua puterĭ, va tăbărî în loc tare şi, avênd vreme de ajuns, îşĭ va îndrepta trebile saŭ cel puţin se va trage în siguranţă şi, crescêndu-şĭ apoĭ puterile cu nouă ajutoare saŭ găsind mijloc d'a se uni cu Tătariĭ, va da creştinilor mult maĭ mult de lucru şi va aprinde din noŭ flacările cele acum aproape stinse ale rĕsboiuluĭ,

Mihaiŭ şi Albert Kiraly stătură împotrivă la această părere. Eĭ diseră că ar fi cu primejdie d'a înainta, căcĭ s'ar pune

între garnizoana cetățiĭ, care ar putea să le taie liniile de comunicație și provisiile, și armata luĭ Sinan. Silvio Piccolomini rezimă și el această părere, prin cuvintele următoare: «Dușmanul, ḑise el, saŭ s'a tras de temerea tabereĭ noastre, «saŭ spre a găsi loc maĭ bun de bătaie; dar și într'unul și «în cel-alt cas, el a apucat înainte cu o ḑi și o noapte și a «putut să-șĭ pregătească lucrurile sale, încât nu-l vom găsi «nepregătit, nicĭ în loc d'a nu se putea mult folosi de graba «noastră. Din altă parte, ne vom afla în mijlocul a doĭ vrăj-«mașĭ, dacă vom lăsa înapoĭ cetatea, de unde vom fi necur-«mat supĕrațĭ, maĭ cu seamă despre munițiile ce se așteaptă «din Ardeal. Apoĭ, a se pune într'o asemenea primejdie este «împotriva a orĭ căruĭ temeiŭ de rĕsboiŭ și orĭ căruĭ obiceiŭ «al unuĭ înțelept căpitan. Se adaoge încă și această privire «importantă, că noĭ suntem cât se poate ostenițĭ și slăbițĭ «de drum și, urmând cu grabă pe dușman, îl vom găsi acum «odihnit și în rânduială și ne vom afla în primejdie d'a fi cu «toțiĭ înfrânțĭ. Dar daca el, din întîmplare, s'a tras cu gând «d'a fi maĭ departe de hotarele Ardealuluĭ și prin urmare «într'un loc unde noĭ vom avea maĭ puțină înlesnire de hrană «și alte trebuincioase, în vreme ce el, învecinându-se cu Du-«nărea, va putea, prin mijlocul acestuĭ rîŭ, a se îngriji maĭ «bine; apucându-ne noĭ acum a bate cetatea, îl vom sili, spre «a nu-șĭ perde cu totul reputația, să vină într'ajutorul alor «sĕĭ, și atuncĭ vom găsi foloasele noastre a ne înhăța la luptă. «De se va hotărî însă el a aștepta în Bucureștĭ, ce folos «mare avea-vom oare dacă vom merge să-l lovim mâne și «nu după douĕ saŭ treĭ ḑile? Incât spre a se uni Sinan cu «Tătariĭ, e lucru cu neputință, aflându-ne noĭ între dênșiĭ; «osebit de aceia că Tătariĭ nu sunt într'un loc, de unde să «poată trece cu atâta iuțeală în această parte». Picolomini, încheie ḑicênd că, «de și nu este de părere a se lua cu atâta «neorânduială după dușman și a sta, după cum vor uniĭ, în «arme, chiar toată noaptea aceia, dar crede că ar fi bine ca «o bandă din cavaleria noastră să meargă să supere arier-«guardia dușmanuluĭ, fiind-că, afară de neodihna ce-ĭ va «pricinui, vom putea să avem și limbă de mișcările luĭ și să

«știm maĭ bine ce este de făcut». Sigismund Bathori și toțĭ ceĭ-l-alțĭ capĭ se uniră bucuroșĭ la una ca aceasta și tot svatul hotărî bătaia Târgoviștei. Fără îndoială, — aceasta urma o va dovedi, — aceasta n'a fost cea maĭ bună chibzuire, căcĭ întârḑierea creștinilor prileji mântuirea luĭ Sinan.

Se luase hotârîre a tăbĕrî în oare-care post, aproape de Târgoviștea, vĕḑut de Piccolomini maĭ dinainte și, spre aceasta, trimiseră un numĕr de călărețĭ ca să țină rânduiala, spre a merge oștile fără amestec, să-șĭ ĭea locurile de așeḑare. Îndată după aceia, pre obiceiul rĕsboiuluĭ, cerură ca cetatea să se predea. Pașa, comandantul cetățiĭ, cătând la fuga luĭ Sinan, la numĕrul armateĭ ce-l ocolise, la lipsa de speranță d'a fi ajutat, sta în chibzuire să închine cetatea spre a se mîntui el și toțĭ aĭ sĕĭ. Dar ianiceriĭ, ce era în cetate în numĕr de două miĭ, se împotriviră, fiind maĭ bucuroșĭ a se apăra după cum cerea onoarea lor și făgăduiala dată luĭ Sinan. Într'acestea, creștiniĭ, tăbĕrînd comod chiar în acea seară, $^{7}/_{17}$ octomvrie, se duse Piccolomini să vadă cetatea și apoĭ puntară tunurile spre dênsa.

XXVIII.

În noaptea aceia soldațiĭ făcură băștiĭ, pe obiceĭul lor. În dimineața următoare, $^{8}/_{18}$ octomvrie, după ce, prin metereze, șanțurĭ acoperite și tăbiĭ de lemne amestecate cu pămînt, se apropiară aĭ noștri de zidurĭ și așezară bateriĭ de tunurĭ, de o dată cu multă înverșunare de treĭ părțĭ începură a bate cetatea. Strălucitul Răsvan-Vodă, avênd cu sine Moldoveniĭ sĕĭ, împreună și cu legiunile Săcuilor, se așeḑase despre răsărit, pe drumul Bucureștilor, și bătea partea de sus a cetățiĭ cu zece tunurĭ. Dintr'altă parte neînvinsul Michaiŭ-Vodă, cu inimosul Bathori, care acum pentru întâiașĭ dată vedea rĕsboiul, și cu eroicul Kiraly, se așezară despre munțĭ și despre rîul Ialomița, la o mănăstire, care fu atuncĭ stricată și maĭ apoĭ dreasă, departe de cetate de o bătae de săgeată. Eĭ ridicară acolo douĕ movilĭ în formă de turn și cu douĕ bateriĭ, de câte ḑece tunurĭ fie-care, începură din aceste douĕ

părţĭ, prin detunăturĭ neîntrerupte, a împroşca puternic zidurile. Mergênd apoĭ într'alt templu mult maĭ aproape de cetate, fără întrerupere, grăbesc lucrările asedieriĭ. Era cu greŭ însă d'a se apropia de cetate, căcĭ, afară de întăririle şi şanţurile ce o înconjuraŭ, avea încă şi nişte bălţĭ împrejur. Apoĭ Turciĭ din lăuntru se apăraŭ cu cele maĭ de pe urmă puterĭ ale inimeĭ lor. De maĭ multe orĭ, prin tunurĭ, eĭ înpinseră înapoĭ pe asediatoriĭ ce umblaŭ să treacă şanţurile cu luntri, rĕsturnară cu puştile pre ceĭ carĭ, isbutind a trece şanţul, cercaŭ acum a pune scărĭ pe zidurĭ saŭ aduceaŭ foc la tălpile întăritreĭ de lemn spre a o aprinde; într'un cuvênt eĭ nu uitaŭ nimic din cea ce trebuia spre apărarea cetăţiĭ.

Vĕḑênd aĭ noştri că nu isbutesc astfel, se mărginiră a urma cu tunărirea infricoşătoare de bombe şi ghiulele, cătând a sparge laturile zidurilor. Fumul acestor dese descărcărĭ de arme ale asediatorilor şi asediaţilor ajunse de întunecă aerul şi ascunse şi unora şi altora vederea duşmanilor. Săcuiĭ căutară a se folosi de această negură; eĭ aduseră lemne uscate, catran, răşină, buştene aprinse, torţe şi alte materiĭ aprinḑĕtoare şi, aţiţînd bine focul, începură a-l arunca pe streşinile caselor din cetate şi căutară a aprinde întăririle eĭ. Dar fiindcă bîrnele din care eraŭ făcute acele întăriturĭ eraŭ încă verḑĭ şi prin urmare umede şi huma după dênsele nu se uscase, ele nu se puteaŭ lesne aprinde de focul ce li se puneaŭ pe de desubt. Pe lângă aceasta, prin desele puşcărirĭ ale artilerieĭ creştine, sfĕrâmăturile caselor cetăţiĭ începură a cădea pe capul celor ce se aflaŭ sub zid cătând a-l aprinde şi astfel îĭ sili a se trage îndĕrĕt. Apoĭ duşmaniĭ, luptându-se vitejeşte, nu maĭ lăsară a se apropia de zidurĭ, încât isbânda rĕmase cu totul înduoioasă.

XXIX

Vĕḑênd Bathori şi ceĭ-l'alţĭ descuragiarea oştilor de atâtea silinţe zadarnice ce făcuseră, se duseră de îndemnară pe Săcuĭ a da dovadă că-şĭ aduc aminte de libertatea cea de curând dobândită, a nu se descuragea de anevoinţe şi de pri-

mejdiĭ și a se arĕta că sunt bărbațĭ cu inimă și vrednicĭ de libertate. Săcuiĭ se formară atuncĭ în cohorte și începură a aduce o maĭ mare mulțime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulțĭ din eĭ cădură sub loviturile dușmanilor, dar desprețuind orĭ ce primejdie, vitejiĭ Săcuĭ isbutiră în sfârșit a aprinde întăririle. La vederea flacăriĭ ce se întindea în toate părțile, eĭ strigară toțĭ într'una: «Iisus! Maria!» și, care cu scărĭ, ceĭ maĭ mulțĭ fără scărĭ, deteră năvală spre a sări zidurile, în vreme ce o parte dintr'înșiĭ purta focul într'alte laturĭ ale cetățiĭ. Artileria, din locul eĭ, aruncând ghiulele arse de cele inventate de craiul Ștefan Bathori, aprindea acoperișurile caselor, și dărămăturile lor, prin mijlocul flăcărilor, cădeaŭ pre capul asediaților. Acum, zidul peste tot luase foc și Turciĭ, închișĭ de flăcările cele groaznice de marĭ ce mereŭ creșteaŭ, sunt nevoițĭ, cel puțin o mare parte din eĭ, a lăsa apĕrarea zidurilor, spre a încerca să stingă focul. Aĭ noștri se folosesc de acest minut, daŭ voinicește asalt și în vecinătatea seriĭ, din toate părțile isbucnesc în cetate. Turciĭ, lipsițĭ de svat, amețițĭ de flacărĭ și de vrăjmașiĭ ce-ĭ împresurase, ne maĭ avĕnd vreme a capitula, spre a se mântui de primejdie și de o prăpădire desăvârșită, es cu toțiĭ pe portița despre deal, necunoscută de aĭ noștri, cătând pe acolo scăpare. Dar călărimea creștină, care pre obiceiul rĕzboiuluĭ, sta gata pentru orĭ-ce întîmplare a lupteĭ și aștepta călare eșitul isbireĭ, îĭ vede, îĭ ia cu caiĭ în goană, le taie calea, pe uniĭ îĭ ucide, pe alțiĭ îĭ prinde; puținĭ numaĭ, favorisațĭ de noapte, putură scăpa prin pădurĭ, și aceștia încă, până maĭ apoĭ, fură găsițĭ și ucișĭ și din toată garnizoana, numaĭ treĭ Turcĭ, fiind bine călărițĭ și ajutațĭ de întunecimea nopțiĭ, avură norocul să scape și se îndreptară spre Bucureștĭ ca să ducă luĭ Sinan vestea acesteĭ nenorocirĭ.

Săcuiĭ intrând în oraș făcură mare vĕrsare de sânge dărămând și scotocind în cele maĭ ascunse locurĭ ale cetățiĭ după pradă — lucru la care sunt foarte deprinșĭ, spun analiștiĭ timpuluĭ, — eĭ găsiră într'un loc tainic, ascunșĭ pe Ali-Pașa, comandantul cetățiĭ și pe Mehemet-Beĭ. Ḑic uniĭ că aceștĭ Turcĭ nu eșiseră din cetate, maĭ bucuros voind o moarte

glorioasă decât a fugi; alții spun că eraŭ răniți și de aceia rĕmăsese pe loc. Săcuiĭ îĭ duseră la Bathori. Între prinșĭ, se maĭ aflaŭ alțĭ doĭ beĭ: Turan, beiul de Bucureștĭ și Susin, beiul de Târgoviștea; la toțĭ li se iertă viața. Lepădatul Mihnea-Vodă, întîmpină în cetate o moarte norocită, ce i s'ar fi căḑut a-ĭ veni prin gâde, de cădea în mânile creștinilor; trupul luĭ se găsi între ceĭ morțĭ; asemenea și al cadiuluĭ de Avlona. Prada ce Săcuiĭ maĭ cu seamă, făcură în oraș și care toată li se lăsă, fu cu deosebire mare. Se găsiră în cetate douĕ tunurĭ marĭ care aruncaŭ ghiulele la cincĭ-ḑecĭ și șease livre și alte patru-ḑecĭ și douĕ maĭ micĭ; se găsiră încă banĭ mulțĭ, scule de aur și de argint, muniții și provisiĭ de hrană pentru treĭ anĭ, căcĭ Sinan acolo îșĭ așezase magaziile. In această asediere, din Turcĭ, ca la o mie fură trecuțĭ sub sabie. Din aĭ noștri periră numaĭ șease-ḑecĭ ostașĭ, dar maĭ mulțĭ se răniră.

XXX

Bucuria ce simțiră creștiniĭ pentru luarea Târgoviștei se maĭ adăogi cu vestirea uneĭ alte isbânḑĭ asupra vrăjmașilor. Ceata ce cu douĕ ḑile înainte Bathori pornise ca să taie calea Turcilor, cari duceaŭ patru miĭ robĭ și turme marĭ de vite spre podul de la Giurgiŭ, călăuzită fiind de oamenĭ de țară care cunoșteaŭ bine căile munților și ale pădurilor, trecuse înaintea Turcilor și, coprinḑênd strîmtorile până a nu sosi eĭ, îĭ isbi cu putere, îĭ sparse rĕŭ, ucise maĭ pe toțĭ, dobândi înapoĭ toată prada lor, și mântui pe robĭ.

A doua-ḑi după luarea Târgoviștei, $^{9}/_{19}$ Octombrie, generaliĭ creștinĭ se adunară la svat de rĕsboiŭ și poruncira a le aduce înainte pe Ali-Pașa pre care îl siliră prin făgăduielĭ și amenințărĭ a arăta ceia ce știe despre planurile și numĕrul ostașilor luĭ Sinan, întrebându-l încă cum a îndrăznit el a se împotrivi în cetate, cu așa puțină oștire, la o armată atât de numeroasă. La aceste întrebărĭ Ali rĕspunse cu respectul cuviincios, dar cu multă netemere și fără a-șĭ schimba fața, că «Sinan n'avea cu dênsul fără numaĭ de la douĕ-ḑecĭ și opt

«până la treĭ-ḑecĭ miĭ de ostașĭ, fiind că și-a risipit oastea «prin orașele și cetățile țereĭ și iĭ este peste putință ca s'o «poată aduna în puțină vreme;[1] că dacă hanul cu Tătariĭ «ce se așteaptă din ḑi în ḑi, nu-ĭ va veni în ajutor, el crede «că Sinan, aflând luarea Târgoviștei, va părăsi Bucureștiĭ și «se va trage spre Giurgiŭ, ca să treacă Dunărea îndărăt; în «sfârșit că, dacă vor creștiniĭ a pune mâna pe dênsul trebue «să se grăbească a coprinde și a sfărâma acel pod de pre «Dunăre : Sinan, urmă Ali, plecând, îmĭ lăsă numaĭ puține oștĭ «pentru apĕrarea Târgoviștei, dar mĕ făcu să sper că Ieremia, «domnul Moldoveĭ, va băga în cetate un ajutor de cincĭ miĭ «ostașĭ, afară de ḑece miĭ ce-mĭ făgăduia el însușĭ, ḑicênd «că are să vie maĭ apoĭ să gonească pe creștinĭ de lângă «cetate. El mĕ asigură încă că armata creștină nu este nu-«meroasă, căcĭ ceĭ maĭ mulțĭ soldațĭ sunt Săcuĭ, pe carĭ aḑi «mâne e sigur să-ĭ întoarcă în partea sa. Blestematul! m'a «înșelat și m'a expus la o moarte maĭ cu totul sigură. O vrăj-«mășie veche e pricina care l'a făcut a se purta ast-fel cu «mine. Sinan a fost dușman de moarte tatăluĭ meŭ, care s'a «arătat cu slujbe marĭ către împĕrăție; dar fiind, că tatăl meŭ «n'avea nicĭ o temere de dênsul și el nu-ĭ putea face nimic, «trădătorul s'a folosit de această ocasie ca să verse asupra «nenorocituluĭ fiŭ ura ce purta tatăluĭ».

Nu se știe dacă Ali era sincer saŭ vorbia ast-fel numaĭ ca să-șĭ tragă compătimirea luĭ Bathori. Era însă de necre-ḑut ca Sinan să aibă cu dênsul numaĭ atâta oștire câtă arăta el, de vreme ce, când el plecă de la Târgoviște, armia luĭ întrecea cu mult în numĕr pe a creștinilor, după cum măr-turisesc toțĭ analiștiĭ contimporanĭ. Vĕḑênd Ali puținul efect ce făcuse plângerile sale, propuse să se rĕscumpere cu o sută de miĭ talere de aur; dar Piccolomini se împotrivi a i se da libertatea. El avea interes a ține prins pe un om așa de însem-nat ca, întîmplându-se nenorocirea să caḑă în mâinile Tur-cilor, să-l poată schimba cu dênsul și fiind-că acest șiret ita-lian se făcuse stăpîn pe spiritul luĭ Bathori, îl hotărî lesne a

[1] Aceasta este o fabulă pe care cred că capiĭ creștinĭ o acreditase, căcĭ Mihaiŭ-Vodă la Călugărenĭ încă o repetă ostașilor sĕĭ, cum am vĕḑut.

nu primi propunerea Turculuĭ. Prinţul după ce rĕspunse, cu puţine vorbe luĭ Ali-Paşa, îl trâmise sub pază până la gazda sa şi după aceia, împreună cu alţĭ turcĭ, îl porni pe la Braşov la Cluş în Ardeal.

In urma acestora, capiĭ armieĭ ascultară şi raportul iscoadelor ce trămiseseră ca să ia limbă despre Turcĭ şi, vĕḑând oare-care potrivire cu arătarea celor prinşĭ, hotărîră a porni îndată după armata turcească. Din nenorocire trebuiră a maĭ şedea pe loc încă o ḑi, parte spre a împuternici oastea muncită de drum şi de bătae, parte spre a aştepta muniţiile şi bucatele ce se aduceaŭ din Ardeal în tabără.

Aceste întârḑierĭ fatale mântuiră pre Sinan-Paşa, cu toate greşelile luĭ. In ḑiua aceea, $^{9}/_{19}$ Octombrie, către seară, vre-o patru miĭ Turcĭ, carĭ, după încredinţarea dată de Sinan că va zăbovi lângă Têrgovişte încă două săptămânĭ, lăsaseră de vre-o câte-va ḑile tabăra şi se duseră departe de acolo după hrană, furagiŭ şi pradă, se întoarseră aducênd cu dînşiĭ şease-ḑecĭ miĭ boĭ ce-ĭ răpiseră din munţiĭ şi mănoasele câmpiĭ ale Ţăreĭ-Româneştĭ. Intraŭ Turciĭ în tabără, mânând dinaintea lor convoiul de vite, fără a bănui de fuga ruşinoasă a luĭ Sinan; eĭ nu fură desamăgiţĭ decât când din acele corturĭ ce eĭ credeaŭ pline de ianicerĭ, vĕḑură asvârlindu-se Româniĭ şi Săcuiĭ, carĭ năvăliră asupră-le şi-ĭ tăiară rĕŭ şi fără milă. Această întîmplare neprevĕḑută rĕspândi îmbelşugarea în tabăra creştină, încât un boŭ ajunse a se vinde pe un preţ de nimic.

XXXI

Sinan-Paşa, după cum ştim, îşĭ părăsise tabăra de lângă Târgovişte în dimineaţa de $^{6}/_{16}$ Octombre şi luase cu grabă calea Bucureştilor. Hasan-Paşa, care rĕmăsese în urmă cu patru miĭ călăreţĭ drept arierguardă îndată ce vĕḑu, din înălţimea munţilor pogorându-se steagurile creştine spre Târgovişte, grăbi cât putu la drum spre a ajunge tabăra. După o cale de o ḑi, vizirul tăbărîse, când începu a se auḑi urletele tunurilor creştineştĭ dinaintea Târgovişteĭ. «Tunul luĭ Mikal-

ogli!» strigară Turciĭ prin tabără, înghiețațĭ de spaimă. Sosiră atuncĭ niște trămișĭ din partea garnizoaneĭ din Târgoviște, chemând pe vizirul într'ajutorul cetățiĭ; dar acesta, cătând la spăimântarêa oștilor, sta la îndoială și nu știa ce să facă. Intr'aceea o ceată de vre-o treĭ sute creștinĭ ce se arătară la intrarea uneĭ pădurĭ vecine de tabăra luĭ, îl sili a lua o hotărîre. Oștile Rumelieĭ, din porunca luĭ, merseră asupra ceteĭ, dar creștiniĭ le bătură, le răriră foarte mult rîndurile și le luară în goană. Din aceĭ ce se întoarseră nu era unul care să nu fiė rănit. Un delir de spaimă coprinse atuncĭ toată tabăra. Mulțĭ din soldațĭ începură a se respândi cete, cete; capiĭ umblaŭ învălmăsițĭ fără să știe ce să facă; uniĭ svătuiaŭ a se întoarce la Târgoviște: lucru ce era cu neputință din pricina demoralisăriĭ armieĭ. Sinan scrise îndată luĭ Ali-Pașa la Târgoviște să apere cât va putea cetatea, iar vĕḑêndu-se în cea maĭ de apoĭ primejdie, să se tragă cu oastea sa, spre podul de la Dunăre. Aceste scrisorĭ n'ajunseră până la Ali fiind prinse de către aĭ noștri. Vizirul apoĭ îșĭ urmă retragerea spre Bucurescĭ, unde ajunse în două ḑile. In acea demoralisare a oasteĭ sale, Sinan, în loc să se grăbească a o trece cât maĭ curînd peste Dunăre, spre a o mântui așteptându-se la o apărare maĭ îndelungată din partea Târgoviștei, se încumetă a maĭ zăbovi la Bucureștĭ. El obști dar că armia va ședea acolo cincĭ-spre-ḑece ḑile și porunci ca nicĭ o oștire, nicĭ un negutător să nu treacă podul Giurgiuluĭ până la acel soroc și, pentru aceasta, orîndui o guardie la pod cu ștrașnică poruncă să nu lase pe nimenĭ a trece. Pe lângă acestea se silia în tot chipul a liniști spiritele și a le da curagiŭ. In vremea aceasta, ceĭ treĭ călărețĭ scăpațĭ cu mare greŭ la luarea Târgoviștei, sosiră în Bucurescĭ, vinerĭ dimineața la $^{10}/_{20}$ Octombre, aducând veste despre căderea cetățiĭ în mânile creștinilor. Peste mĕsură mări această știre spaima și amețeala în tabără. Sinan atuncĭ, vĕḑând că descuragiarea oștilor crește mereŭ în loc d'a scădea, cum află și de luarea Târgoviștei, se sperie și el atât de mult în cât, cu toate că întărise orașul Bucureștilor și mănăstirea luĭ Alexandru-Vodă maĭ bine decât Târgoviștea, nu se maĭ în-

credu nicĭ în acea apărare şi numaĭ îndrăzni a aştepta acolo pe biruitorul duşman. El porunci să pună în pivniţile aceleĭ mănăstirĭ o mare cătăţime de praf de puşcă pe care-l acoperi cu pae, aşedênd un fitil lung care să ardă cu încetul, lăsând şi oamenĭ spre a-ĭ da foc, ca ast-fel când vor intra creştiniĭ în acel loc, mănăstirea de o dată să fie svârlită în aer cu o mare putere şi dênşiĭ să piară ca vaĭ de eĭ, sub acele ruine. In diua aceia, 20 Octombre, cu grabă mare, Sinan strânse tunurile şi muniţiile de rĕsboiŭ şi le încărcă în cară; apoĭ dete foc fortificaţiilor şi oraşuluĭ Bucureştilor şi, la miezul nopţiĭ, 20 spre 21, luminat de flacările acestuĭ pârjol ce prefăcu în cenuşă tot oraşul cu douĕ-decĭ şi două de bisericĭ ce avea atuncĭ, împins de desperare, ca cum ar fi avut pe duşman în spatele sĕŭ, se puse ruşinos pe fugă şi, cât maĭ iute putu, întinse spre Giurgiu. Ast-fel maĭ mult fugind de cât făcênd o retragere, merse Sinan patru-spre-dece ceasurĭ mereŭ şi nu tăbărî de cât după ce trecu strâmtoarea Călugărenilor; dar tunurile şi muniţiile de rĕsboiŭ nu putură ajunge în acest loc de cât în douĕ-decĭ şi patru de ceasurĭ. Când sosiră toate şi se strânse armia întreagă, plecară toţĭ cu aceiaşĭ grabă spre Giurgiŭ, unde, cu toată silinţa ce puseseră la drum, din pricina neorândueleĭ în care se aflaŭ oştile, nu putură sosi de cât tocmaĭ Lunĭ $^{13}/_{23}$ Octombrie, făcênd ast-fel treĭ tabere de la Bucureştĭ până la Giurgiu. In acea fugă prăpăstioasă Turciĭ semĕnară drumul cu armele lor şi cu un numĕr însemnat de tunurĭ, cămile şi bagaje, deosebit de ce năpustiseră în Bucureştĭ. Spaima lor era aşa de mare în cât, prin strîmtorĭ şi pe podurĭ, ajunseră a se omorî uniĭ pe alţiĭ ca să treacă care de care maĭ înainte. In această stare de groază se aflară eĭ maĭ cu seamă când trecură strîmtoarea de la Călugărenĭ. In orĭ-ce copacĭ li se părea a vedea un duşman, în orĭ-ce minut se aşteptaŭ să vadă strălucind dinaintea ochilor lor, sabia fulgerătoare a luĭ Mihaiŭ.

Este de luat în seamă că în toată această campanie, a căriĭ glorie analiştiĭ creştinĭ în mare parte o daŭ luĭ Bathori ca unuia ce comanda toată armia creştină, analiştiĭ turcĭ din contră nicĭ că pomenesc de dênsul; spaima Turcilor, acela

ce-ĭ îngrozia, iĭ gonia și-ĭ amenința mereŭ cu moartea, era «afurisitul Mikal-ogli». Aducerea aminte a groazeĭ ce Mihaiŭ însufla pe atuncĭ Turcilor, până adĭ încă se păstrează în poporul român și musulman, printr'o mulțime de legende, tradițiĭ și cântece populare. Unul din ceĭ maĭ bunĭ poețĭ aĭ noștriĭ, încadră una din aceste tradițiĭ în următoarea frumoasă strofă:

Spun că 'n urma lupteĭ, în Asia bogată,
Dacă musulmaniĭ vedeaŭ câte o-dată,
Un armăsar ce 'n preajma-ĭ cată sforăind,
Coprinșĭ d'adâncă spaimă, diceaŭ cu 'nfiorare
Că el a vědut umbra cea îngrozitoare
A luĭ Mihaiŭ-Viteazul, asupră-le viind [1]).

XXXII.

Bathori, după ce puse să dreagă cetatea Târgovișteĭ și o înzestră cu o garnizoană tare, în $^{11}/_{21}$ Octombrie, dîndi de dimineață se îndreptă cu toată armia în urma luĭ Sinan, spre Bucureștĭ. In cale, creștiniĭ întâlniră maĭ multe cete de câte treĭ, patru și cincĭ sute Turcĭ, carĭ se reslățiseră și toțĭ fură ucișĭ, ast-fel în cât câmpiile și livedile din drum eraŭ semănate cu trupurĭ moarte de Turcĭ. După ce luară o bucată bună de drum, eĭ întâlniră treĭ fugarĭ Ungurĭ cari le spuseră că Sinan, temêndu-se de sosirea lor, fugise în grabă, lăsând în Bucureștĭ multe bagaje, bucate, munițiĭ, robĭ, cămile și câte-va tunurĭ pe care nu le putuse lua, fiind osiile și roatele sfărîmate; că în cale el maĭ lăsase multe alte bagaje; că groaza armieĭ întregĭ era atât de mare în cât fără îndoială, când va sosi în locurĭ grele, în strîmtorile înguste și băltoase de la Călugărenĭ, se vor răni între sine ca să poată trece unul altuia înainte. Bathori, neîncredêndu-se pe arătarea acestor fugarĭ, trimise pe căpitaniĭ Nicolae Sennyei și George Farkaș cu o sută de călărețĭ ca să facă o recunoaștere spre Bucureștĭ și să iea limbă.

Aceștia, întorcêndu-se spre seară, întăriră raportul fugarilor.

1) *Gr. Alexandrescu*, Odă la oștirea română.

Aceasta hotărî pe generaliĭ creştinĭ a merge d'aci înainte cu marş forţat ca să mărească temerea şi groaza duşmanuluĭ în fuga sa. Eĭ aflară atuncĭ că Sinan, în calea sa de la Bucureştĭ la Giurgiu, tăia toate podurile de pre rîurĭ, punea pedicĭ la trecerĭ, strîmtorĭ şi vadurĭ, ardea şi pustiea toate satele, ca ast-fel, lipsa bucatelor şi anevoinţele drumuluĭ să întârḑieze goana ce-ĭ da armia creştină. Generaliĭ se sfătuiră atuncĭ şi hotărîră a schimba drumul, a lua altul mult maĭ spre dreapta de Bucureştĭ. Acest drum, pe lângă aceia că avea folosul de a nu fi călcat şi smintit de duşman, scăpă încă pe creştinĭ de cursa ce le întinsese Sinan în mănăstirea luĭ Alexandru Vodă la Bucureştĭ, care saltă atuncĭ şi spulberă în aer fără a vătăma pe nimenĭ; dar el făcea un înconjur cu deosebire de lung, era plin de mocirle şi de crâng şi prin urmare era aşa de greŭ de umblat, în cât se întârḑie foarte mult mersul armieĭ, iar maĭ cu seamă al artilerieĭ care maĭ toată rĕmăse înapoĭ. In cale, armia maĭ întîmpină nişte oştĭ turceştĭ rĕmase în urmă, pe care foarte le snopi şi le sdrobi, în cât multe miĭ de trupurĭ de om, de caĭ şi de cămile zăceaŭ d'a lungul drumuluĭ, şi aerul se împuţi de o mare putoare. Dar Turciĭ, în ameţeala fugeĭ lor, uitaseră câte-va podurĭ netăiate; ast-fel creştiĭ avură noroc a găsi nesfărâmat podul de la Argeş, pe care trecuse Turciĭ şi putură şi eĭ înainta fără zăbavă. Când ajunseră la o depărtare de douĕ mile de Giurgiu, primiră veste că Sinan, aflând prin oamenĭ din loc de sosirea lor, trecuse cu o ḑi înainte Dunărea cu cea maĭ mare parte din oştile sale; că rămăsese încă dincoace de rîŭ o mulţime de care, bagaje, o pradă însemnată de tot felul, cu un mare numĕr de robĭ, spre baza cărora lăsase opt miĭ Turcĭ, cari nu trecuseră încă, nicĭ nu îndrăzniaŭ a încerca podul, ce era foarte slab, cu o greutate aşa de mare ca a carelor şi a tunurilor, până a nu trece maĭ întâiŭ pedestrimea şi călărimea.

Bathori atuncĭ, svătuindu-se cu toţĭ generaliĭ, îşĭ întocmeşte armia de bătaie. Mihaiŭ ce se aflase mereŭ la avanguardie, porni iute înainte cu Româniĭ sĕĭ ca să dea harţă vrăjmaşuluĭ şi să-l împedece a trece podul până să sosească

Bathori cu toată armia. Inaintând Românii către Giurgiu, eĭ întâmpină în cale o seamă de Turcĭ furagiorĭ ce duceaŭ niște turme de dobitoace, iĭ împrăștie îndată, ucid pe ceĭ maĭ mulțĭ pe ceĭ-l'alțĭ iĭ prind și-ĭ trămit îndărăt luĭ Bathori, căruia iĭ deteră aceleașĭ știrĭ despre Sinan. Atuncĭ Sigismund grăbi și maĭ mult la drum, părêndu-ĭ tare rĕŭ că un concurs de împrejurărĭ fatale îl făcuse să piardă mult timp și prilejise scăparea luĭ Sinan. Intr'această vreme Mihaiŭ-Vodă sosise la Giurgiu și ajunse pe Turcĭ, la $^{15}/_{25}$ Octombrie.

XXXIII

Orașul Giurgiuluĭ, afară de un zid slab ce-l înconjura, era ocrotit de castelul San-Giorgiu. Acest castel avea o posiție foarte tare. Arta și natura contribuiseră a-l întări. El era așezat pe o insulă foarte frumoasă, numită *Slobodia* și formată de un mic braț al Dunăriĭ, care se desparte puțin maĭ d'asupra și înconjurând un spațiŭ de douĕ jugere, cade iarășĭ în matca rîuluĭ. Ast-fel castelul, acoperind cu totul mica insulă până în marginile eĭ, părea a pluti d'asupra undelor. După temeliile luĭ ce astă-dĭ încă se vĕd, acest castel nu e îndoială că a fost zidit de Romanĭ. Dărâmat în vremea năvălirilor barbarilor, el fu rezidit de pe la anul una mie după Christos de Genovesĭ, de la carĭ luă și numele de San-Giorgio, patronul aceleĭ negutătoare republicĭ. Pe la sfârșitul veaculuĭ al XIII-lea, Negru-Vodă duce al Făgărașuluĭ, întindêndu-șĭ stăpânirea peste toată țara Românească, până la Dunăre, maĭ întări castelul San-Giorgiu. La 1418, când Mahomet I-iŭ năvăli în țara noastră de pustii o parte dintr'însa, între alte cetățĭ de pre Dunăre ce coprinse, fu și acest castel, pe care-l întări. Puțin după aceia, Românii îl luară înapoĭ sub vestitul domn Dan al III-lea Dracula. La 1431, împĕratul Sigismund, rege al Ungarieĭ, maĭ întări acest castel cu fortificațiĭ și alte zidirĭ, când el trimise pe un viteaz general Ioan Marotius, în ajutorul luĭ Dracula-Vodă, împotriva luĭ Radu poreclit, *Prasna-glava*, care intrase în țară cu ajutor de la Turcĭ. Cădênd după aceia iarășĭ în mânile Turcilor

castelul San-Giorgiu le fu răpit împreună cu cele-l'alte cetăţĭ de către Vlad-Vodă-Ţepeş. Dar după moartea acestuĭ domn de crudă şi vitează aducere aminte, Turciĭ îl luară înapoĭ la 1479, fiindu-le dăruit de Vlad VII-lea, pe care eĭ îl numiseră domn fără de alegerea ţăreĭ; dar îl perdură curênd după aceia şi Româniĭ îl stăpâniră până la anul 1544, când Turciĭ îl luară iarăşĭ, împreună cu Brăila şi Turnul. De atuncĭ el fusese mereŭ în stăpânirea lor, până în acest an 1595, şi apoĭ după moartea luĭ Mihaiŭ, cădu iar în mânile lor, şi fu stăpânit de dênşiĭ până la tractatul de la Adrianopole (1830), în urma căruia se dărâmă cu totul şi oraşul intră în stăpânirea noastră.

Pe vremea de care povestim, era acest castel foarte tare prin posiţia sa, prin întăririle ce avea şi prin ocrotirea ce primia de la cetatea Rusciuculuĭ, încât dobândise reputaţia d'a nu putea fi luat. El era atuncĭ clădit după vechiul obiceiŭ, cu ziduri tarĭ, dar fără valurĭ de pămînt şi fără flancurĭ la zid, avênd numaĭ turnuleţe împrejur şi în lăuntru un turn mare (donjon). Mergea atuncĭ podul făcut de Sinan de la capul cel de lângă oraşul Giurgiuluĭ, loc unde se vărsa două rîurĭ în Dunăre, până la poalele castelului, unde trecând o întindere de pămînt de ḑece paşĭ, se unia cu cel-alt braţ al podului cel maĭ lung, care ducea la insula cea mare şi de acolo în malul Rusciuculuĭ.

XXXIV

Sinan-Paşa, ajungênd la Giurgiu (23 Octomvrie) cu armata în cea maĭ mare neorânduială, obşti că va şedea acolo treĭ ḑile şi ast-fel maĭ adăogi încă o greşală la câte făcuse până atuncĭ în această retragere. Pricina acesteĭ noĭ zăbăvĭ ce puse la trecerea armateĭ sale peste Dunăre fu o măsură financiară a administraţieĭ turceştĭ. Fiind-că Turciĭ pustiiseră şi prădaseră toată ţara până în hotarele Ardealuluĭ, luând maĭ multe miĭ de robĭ, o cătăţime nenumĕrată de vite ce se vînduseră la mezat în tabără şi atâta pradă încât încărcaseră cu dênsa ca la ḑece miĭ care, vizirul puse la intrarea

podului un inspector şi un scriitor, însărcinându-ĭ a cere de la neguţătoriĭ carĭ duceaŭ dobitoacele şi cele-lalte mărfurĭ şi lucrurĭ cumpĕrate, legiuitul drept de la 1 la 5 (pencik) pe seama sultanuluĭ. În vreme ce se urma această nenorocită lucrare, iată ajunge veste (24 oct.) că Mihaiŭ se apropie în capul armieĭ sale şi că acum nu e departe. Mĕsura fiscală fu îndată părăsită şi maĭ întâiŭ Sinan-Paşa trecu singur în noaptea aceia (24 spre 25 oct.) podul. După dênsul, toată noaptea până la crăpatul ḑileĭ, trecură mereŭ pe pod la Rusciuc, pavilionul viziruluĭ cu corturile, ianicerimea şi o parte din tunurile şi muniţiile de rĕsboiŭ; dar coloanele cele maĭ marĭ rĕmăseseră încă pe malul romănesc; asemenĭ rĕmăsese năpustite multe tunurĭ şi bagagiele cele grele, căcĭ în acel grozav amestec şi în spaima ce stăpânia pe toţĭ, nimenĭ nu voia să ajute pe soţul sĕŭ. Se dedese voie atuncĭ soldaţilor şi neguţătorilor a trece care cum va putea, ca să scape şi soldaţiĭ, stricându-şĭ rândurile, neguţătoriĭ părăsindu-şĭ avuţiile încărcate în care, se repeḑiră toţĭ cu totul şi în amestec spre pod. O mulţime fără seamă de oamenĭ şi de vite se înghesuise pe pod în cea maĭ mare neorânduială; o spaimă panică stăpânise toate minţile şi pretutindenĭ era cea maĭ mare desorganisaţie, când fără veste, pe la patru ceasurĭ după amiaḑĭ (25 oct.), oastea luĭ Mihaiŭ se arată şi intră în şesul dinaintea Giurgiuluĭ unde tăbărî. Dar fără a perde vreme, Româniĭ împingênd înaintea lor şi deschiḑêndu-şĭ drum printre mulţimea turmelor de vite marĭ şi micĭ şi printr'un mare numĕr de robĭ, cad peste tabăra şi bagagiele Turcilor, îĭ isbesc în spate cu atâta iuţeală încât pe toţĭ îĭ rĕschiră, pe uniĭ îĭ taie fără milă, pe alţiĭ îĭ prind, pe alţi-ĭ pun pe goană spre pod şi mântue vre-o cincĭ miĭ Românĭ, afară de femeĭ şi de copiĭ, ce fuseseră robiţĭ în ţara Românească şi Moldova. Aceştĭ Românĭ, scăpând ast-fel din robie, se armară cum putură şi deteră mâna de ajutor fraţilor lor împotriva duşmanilor. O despărţire din oastea luĭ Mihaiŭ înaintă până la malul Dunăriĭ şi alte patru scadroane cu pedestrime, armată cu puştĭ, începură a lovi cu focurĭ asupra poduluĭ; apoĭ Mihaiŭ aşeză tunurile pe un deluşor vecin şi ast-fel de

o parte tunurile, de alta cu muschetăria, făcu să plouă un părîŭ de foc asupra Turcilor. In toată lungimea podului se vedea atuncĭ o gloată adâncă, îndesată, amestecată, de ostaşĭ neguţătorĭ, femeĭ, copiĭ, caĭ, cămile şi alte dobitoace, tunurĭ şi care, împingêndu-se, îmboldindu-se, strivindu-se uniĭ într'alţiĭ; fie-care om îngrijat de mântuirea sa, căutând a lua pas înaintea vecinuluĭ sĕŭ, uniĭ călcaţĭ în picioarele cailor, alţiĭ rănindu-se în armele celor-lalţĭ; apoĭ primejdia şi temerea crescênd din ce în ce, începură a se bate şi a se ucide între sine. Din această grozavă îmbulzeală de oamenĭ şi de vite se audia une orĭ o murmurare ce sbârnîia înecat, alte orĭ o alarmă mare amestecată de gemete şi de groaznice blesteme. Aceiaşĭ îmbulzeală şi aceleaşĭ nevoĭ se petreceaŭ la capul poduluĭ între ceĭ ce, simţind în spate paloşul românesc, se munciaŭ să apuce a intra pe pod. Sinan, din malul Rusciuculuĭ, privia această chinuire a armateĭ sale fără a-ĭ da nicĭ un ajutor. Garnizoana casteluluĭ numaĭ, prin tunurĭ şi puştĭ, începu a vĕrsa o ploaie de gloanţe şi ghiulele asupra Românilor. Dar aceştia, fără a se spăimânta de această furtună, iuţiră şi maĭ mult focurile lor, încât neorânduiala şi spaima Turcilor ajunseră la culme şi o groaznică desperare îĭ coprinse. Ceĭ de pe pod, neputând răsbi înainte şi ne maĭ vĕdênd alt mijloc de scăpare, se puseră să arunce artileria şi carăle în Dunăre, ca să-şĭ facă loc şi ca să nu cadă şi ele în mânile creştinilor; apoĭ mulţĭ din eĭ se asvârliră în apă, chemând numele luĭ *Allah* şi cercând a scăpa în not. Dar uniĭ din neştiinţă de a înnota, alţiĭ din vârtejurile rîuluĭ ce aveaŭ a trece în toată lungimea luĭ, periră înghiţĭ de unde; ceĭ-lalţĭ fură ucişĭ, căcĭ îngrozitorul Mihaiŭ îmbărbăta pe aĭ sĕĭ şi-ĭ îndemna la bătaie, cu graiul, cu mâna şi cu fapta. Prin artileria sa, el isbuti în sfârşit a rupe podul în doue, de la mijloc. Un gemĕt de groază umplu atuncĭ aerul şi prăpăstiosul adânc al rîuluĭ, cu gura căscată, sorbi şi înghiţi într'o dată, gloate de vrăjmaşĭ.

XXXV.

În vreme ce o parte din armata musulmană se sbuciuma și se lupta astfel împotriva valurilor rîuluĭ și peria saŭ de unde saŭ de gloanțele ce trimiteaŭ creștiniĭ, fără a căpĕta de nicăĭerĭ nicĭ un ajutor, sosi pe loc și Bathori cu oștile sale. Turcilor, carĭ rĕmăseseră pe malul românesc, închișĭ între jumĕtatea poduluĭ sfărâmat și aĭ noștri, li se tăiase tot mijlocul de scăpare și nu maĭ aveaŭ alt ce face decât a se lupta, a se înneca saŭ a se preda. Eĭ încercară un minut a se apăra sub ocrotirea uneĭ baricade de cară legate în mare numĕr unul lângă altul, pe care o făcuse Sinan la capul poduluĭ spre a stăvili năvĕlirea călărimiĭ creștine. Dar Bathori îndată ce sosi, orândui o ceată de pedestrime aleasă ca să sfărâme această baricadă. Apoĭ trimise pe ceĭ maĭ bunĭ din pușcașiĭ sĕĭ, carĭ cădură cu furie asupra dușmanilor ostenițĭ de luptă, rănițĭ și slăbițĭ, măcelărindu-ĭ groaznic. Aceĭ ce putură scăpa dinaintea cruduluĭ și neîmblânditului paloș creștinesc, în desperarea lor, se aruncară în rîŭ, încercându-se în zadar a-l trece în not; astfel maĭ mulțĭ îșĭ aflară moartea în valurile Dunăreĭ. Atuncĭ se prăpădi cu totul acolo vestita ceată a ekingiilor, care doue veacurĭ stătuse groaza Ungarieĭ și a Germanieĭ; eĭ se aflaseră pușĭ de pază la capul poduluĭ pe malul românesc și nicĭ unul dintr'înșiĭ nu putu scăpa; asemenea nicĭ un om nu maĭ rĕmăsese pe lângă Hasan-Pașa, la arierguardie.

În isbânda aceasta se deosebi maĭ cu seamă pedestrimea aleasă a Săcuilor ce purta numirea de *Pixidarĭ* (sulițarĭ), vestită de vitează. Dunărea se umpluse de trupurĭ moarte ale Turcilor și undele eĭ se roșiseră de sângele vĕrsat. Afară de leșurile turceștĭ, ce staŭ așternute și grămădite ca niște movilĭ pe uscat, o mulțime de alte leșurĭ de oamenĭ, de caĭ și de cămile se aflaŭ în brațul Dunăriĭ ce desparte insula Sân-Georgiŭ de malul românesc, grămădite și încleștate ast-fel unele de altele, încât în acel loc Dunărea abia putea a-și urma cursul sĕŭ: și când, după bătălie, voiră creștiniĭ să adape dobitoacele, nu putu scoate apă de acolo fără de a scoate de

odată vre un trup de om saŭ de cal. Mult maĭ mulţĭ Turcĭ se vedeaŭ plutind pe unde, în cursul apeĭ, plinĭ de rănĭ, jumătate morţĭ, gemând şi văietându-se cu jale. Urîcioasă şi îngrozitoare privelişte de omor!

Turciĭ, carĭ trecuseră în insula cea mare, căutară să ajute pe ticăiţiĭ lor fraţĭ. Satârgi-Mehmet-Paşa puse d'acolo de îndreptă tunurile spre tabĕra creştinească, dar loviturile n'ajungeaŭ, saŭ din neştiinţa tunarilor saŭ din reaoa posiţie, şi nu putură vătăma pe aĭ noştri în vreme ce aceştia, avênd bunĭ tunarĭ şi favorisaţi şi de posiţie, nu aruncaŭ nicĭ o umplutură în sec. Printr'acest mijloc eĭ putură coprinde două din cincĭ corăbiĭ ce aveaŭ Turciĭ atuncĭ acolo pe Dunăre; cele-lalte treĭ scăpară cu fuga.

Martoriĭ ce aŭ vĕdut cu ochiĭ spun că pieriră într'această bătaie de la trecerea Dunăriĭ, ca la opt-spre-zece miĭ Turcĭ. [1] Deosebit de robiĭ ce mântuiră, creştiniĭ dobândiră o mare parte din artileria vrăjmaşilor, steagurile şi bagagiele lor, o mulţime de dobitoace şi şease miĭ care încărcate cu pradă. Analistul turc contimporan Sead-Uddin încheie descrierea ce face de această bătălie aşa de nenorocită pentru aĭ sĕĭ, prin aceste cuvinte: «Covârşirea amesteculuĭ şi spaima fu aşa de «mare, încât putem dice că nicĭ odată nu se vĕdu o asemenea «desăvârşită învingere!»

XXXVI.

După ce creştinii împedicară pe barbarĭ în trecerea lor, sfărămând podul ce ducea la insula Sân-Georgiŭ şi făcând atâta peire într'înşiĭ, uniĭ din eĭ vrură să cuprindă îndată şi al doilea pod, care ducea de la poalele castelulŭ la insula cea mare şi să stăpânească această insulă, ucigând şi aruncând în rîŭ pe Turciĭ ce se aflaŭ acolo. Două steagurĭ din pedes-

[1] Numĕrul Turcilor morţĭ la această bătălie este iarăşĭ nesigur. În vreme ce *Istvanfi* şi *Fracheta* il fac numaĭ de 6000, *Montreux* il urcă la 30,000. Noĭ am primit de maĭ dreaptă cifra de 18,000, dată de *Walter*, care se apropie de aceia de 16,000 dată de *Sieur d'Ambri* şi alţĭ analiştĭ, şi de aceia de 17,000 ce ne dă istoricul *Sacy*.

trimea domnuluĭ Moldavieĭ, cu o înfocată îndrăzneală se răpeziră pe acest pod. Turciĭ din insula cea mare, vĕḑênd aceasta, foarte se îngroziră și temêndu-se că toată armata să n'aibă acelașĭ gând, începură a tăia cu securĭ capul poduluĭ din partea lor. Dar ceĭ-lalţĭ ostașĭ creștinĭ nu îndrăzniră a însoţi pe inimoșiĭ Moldovenĭ ca să nu se expună între armata luĭ Sinan d'o parte și focul casteluluĭ de alta. Eĭ nu știaŭ că castelul nu-ĭ putea supĕra, lipsindu-ĭ praful de pușcă. Sinan încărcase patru care cu lăḑĭ de praf și le pornise a se duce în castel; dar din învălmășeala în care picară Turciĭ la sosirea creștinilor, aceste care nu apucaseră să treacă podul în castel. Ele luară apoĭ foc, către seară, din întâmplare, prin creștiniĭ ce rătăceaŭ printre rândurile carelor spre a jăfui și săltară de o dată în aer cu mare sgomot, în coloane de fum; lucru minunat însă că nimenĭ nu fu rănit. Decĭ aceĭ vitejĭ Moldovenĭ, nevăḑêndu-se ajutaţĭ de nimenĭ, fură nevoiţi a lăsa îndrăzneaţa lor întreprindere, care ar fi fost atât de frumoasă și folositoare armieĭ și ar fi înlesnit mult coprinderea casteluluĭ.

Acestea petrecându-se ast-fel până în noapte, armata creștină, ne maĭ avênd vreme a tăbărî, se hotărî a bivoaca pe loc. Călărimea de sine-șĭ arĕtă voinţa de a sta înarmată toată noaptea aceia, temêndu-se ca nu cum-va dușmaniĭ, folosindu-se de întunecimea nopţiĭ, să treacă din insulă cu corăbiĭ ca să vină să'ĭ isbească. Pilda călărimeĭ fu urmată de toate cele-l'alte oștĭ și ast-fel armia întreagă veghia înarmată toată noaptea, puind în toate părţile strejĭ spre a priveghia mișcările Turcilor. Aceștia se aflaŭ atuncĭ, cea maĭ mare parte, trecuţĭ pe malul Rusciuluĭ; vre o cincĭ miĭ dintr'înșiĭ tăbărîseră din porunca luĭ Sinan în insula cea mare; alţiĭ, din spaima ce le dedese creștiniĭ, scăpaseră și se trăseseră sub castel, la intrarea poduluĭ, ce ducea la această insulă, de unde fu trimisă o altă mână de soldaţĭ spre paza aceluĭ pod și spre a da puterĭ garnizoaneĭ casteluluĭ, care se urca atuncĭ la numĕrul de 800 ostașĭ.

A doua ḑi (26 Oct.) Bathori, încredinţându-se că nu maĭ are nimic de temut, purcegênd toţĭ din locul unde petrecuseră noaptea, ceva maĭ înainte își așeḑară tabĕra, apoĭ în-

dreptară asupra castelului Sân-Giorgiŭ tunurile luate de la Turcĭ la Târgoviște. Loviturile cele dese și neîntrerupte ale artileriei în puține ceasurĭ făcură o spărtură în ziduri, care socotită fiind destul de largă, îndată se alese de tot cortul câte doĭ soldațĭ și, formându-se ast-fel o ceată bună, i se porunci a da asaltul, trecênd brațul Dunăriĭ pe vase, căcĭ podul era sfărâmat. Această ceată era alcătuită nu numaĭ de pedestrașĭ, dar și de călărețĭ cari lăsându-șĭ caiĭ, cerură a merge la asalt și, cu sabia în mână, se repeziră cu inimă, prin ruine, d'asupra zidurilor. Dar nenorocita pedestrime Ungurească, atât de vitează în multe rândurĭ, nerăbdătoare d'a intra în castel, se repeḑi cu multă nebăgare de seamă și cu curagiŭ, înaintă până în vârful spărtureĭ, unde fu isbită c'o neprevĕḑută furtună de gloanțe, ce trînti morțĭ pe acele dărămăturĭ ca la douĕ sute oamenĭ; mulțĭ alțiĭ fură rănițĭ, ceĭ-l'alțĭ învinșĭ și respinșĭ înapoĭ. Garnizoana castelului într'adevĕr, ocrotită de tăria zidurilor, se apĕră cu o îndărătnică bărbăție, aruncând asupra creștinilor, nu numaĭ cu puștile din care trăgeaŭ rar, avênd lipsă de praf, dar din care trăgeaŭ de aproape foarte și drept la țintă, ci încă cu săgețĭ lăncĭ, sulițe, gereturĭ, pe care le aruncaŭ cu mâna, și în sfârșit cu marĭ bolovanĭ de peatră. Ea primi maĭ apoĭ praf și alte ajutoare din insula cea mare prin mijlocul podului ce lega acea insulă cu castelul. În acea insulă știm că era o tabără de cincĭ miĭ Turcĭ, carĭ începură acum a supĕra rĕŭ prin tunurile lor pe aĭ noștri și, atât prin aceasta cât și prin ajutorul necurmat ce da castelului, zădărnicea toate silințele ce făceaŭ creștiniĭ de a-l coprinde. Afară de aceasta, Sinan pe lângă mal, luându-se cu corăbiile, veni până în dreptul castelului și d'acolo cu balimezurĭ de cele marĭ, numite *doubles faulconneaux*, *duplices falcones*, trăgeaŭ neîncetat asupra creștinilor cu mare vătămare a tuturor, maĭ cu seamă a acelor ce băteaŭ cetatea saŭ se urcaŭ la asalt. Se judică atuncĭ a fi de mare trebuință să se pună o stavilă între castel și insula de unde veneaŭ ajutoare; pentru aceia se hotărî să se taie partea de lângă castel a podului ce ducea la insulă. Cu toate că acest lucru era cu primejdie, dar Silvio Piccolo-

mini, care primise comanda a toată artileriei, să încumătă a-l îndeplini cu bine. El se puse însuşĭ în capul uneĭ cęte şi merse spre pod, dar fiind nevoit a trece sub castel, a-şĭ expune oastea descoperită la focurile luĭ şi încă a se apuca şi la harţă cu Turciĭ ce staŭ de pază în acel loc, el perdu mulţĭ ostaşĭ şi noaptea apucându-l când d'abia puţin din pod se tăiase, fu silit a se trage. Ast-fel această întreprindere, făcută cu maĭ multă vitejie decât înţelepciune, nu isbutĭ. Se chibzuiră atuncĭ a arde podul prin tunurĭ şi prin focurĭ fabricate şi acest mijloc fu norocit cu izbândă. Un bun numĕr de Turcĭ, carĭ veneaŭ atuncĭ pe acel pod în ajutorul asediaţilor, se înnecară. După aceia creştiniĭ îndreptară toată artileria asupra zidurilor castelului. Această artilerie era puţin numeroasă, căcĭ din greutatea drumuluĭ cele maĭ multe şi maĭ marĭ tunurĭ rĕmăseseră în urmă, şi cu toate că se aşteptaŭ în tot ceasul, încă nu sosiseră. Cele maĭ marĭ tunurĭ ce aveaŭ eĭ atuncĭ în tabără d'abia purtaŭ ghiulele de treĭ-ḑecĭ livre. Curând însă înaintarea nopţiĭ sili şi tunurile să tacă.

XXXVII.

La meḑul nopţiĭ începură din noŭ tunurile a bubui şi puşcăriră cetatea până puţin după meḑul ḑileĭ (27 oct.), când se făcu o bună spărtură în ziduri, crăpată de patru braţurĭ. Piccolomini judecă cum că acea spărtură e destul spre a putea intra în castel, cu atât maĭ mult că descoperea între apărătorĭ temerea şi confusia; dar Ungurii, speriaţĭ de cea d'întâiŭ a lor neisbutire, nu voiră a se cerca cu asalt sub pricinuire că spărtura nu e destul de largă, cu toate că Italieniĭ trebuiaŭ să meargă înaintea lor. Piccolomini atuncĭ se întoarse către aĭ sĕĭ şi-ĭ îndemnă «a-ĭ face cinste şi a păstra reputaţia na-«ţieĭ şi a lor înşişĭ, câştigată în multe alte intreprinderĭ «mult maĭ primejdioase, dar nu într'o causă nicĭ maĭ dreaptă, «nicĭ despre care maĭ mult pot spera ajutorul ceresc, de vreme «ce se luptă împotriva vrăjmaşilor făţişĭ aĭ legeĭ creştineştĭ».

Ḑicênd acestea, împreună cavaleriĭ sĕĭ îmbărbătaţĭ de cuvintele luĭ, năvăleşte cu vitejie, purtând sabia în mână, şi se

urcă peste ruinele aceleĭ spărturĭ. Ian Weicher, lăsând caiĭ, aleargă și el cu aĭ săĭ, inimos la asalt. Alțĭ ostașĭ se maĭ luară după dênșiĭ și năvălind cu toțiĭ, cu furie mare, se urcară pe o parte de zidurĭ și înfipseră un steag. Dar Turciĭ se apăraŭ cu energia desperăreĭ, aruncând în creștinĭ granate și petre. De o jumětate de ceas ținea acum lupta cu o deopotrivă înverșunare între asediatorĭ și asediațĭ, când Piccolomini, vědênd că puținiĭ ostașĭ ce se urcaseră la asalt nu vor putea isbuti de nu vor fi îndată sprijinițĭ de oștirĭ proaspete, se întoarse cu iuțeala către Ungurĭ și le strigă: «Nu «sunt oare acolo Italieniĭ pușĭ în primejdie pentru mântuirea «patrieĭ voastre și spre a încerca tot o soartă cu voĭ, spre «nimicirea dușmanilor universalĭ, iar aĭ voștri particularĭ îm«pilătorĭ? Puteți oare suferi a-ĭ vedea acum, saŭ trăgêndu-se «înapoĭ părăsițĭ fiind de voĭ, saŭ însemnând cu sânge locul «și întemeindu-l cu moarte, întru vecĭnica aducere aminte a «viitorimeĭ de nobila lor înfocare și de puțin recunoscĕtoarea «voastră moliciune?» Unguriĭ făcură atuncĭ, de rușine, aceia ce temerea îĭ oprea d'a întreprinde, și cu multă feroșie alergară a reînnoi asaltul. Comandantul casteluluĭ, vědênd această nouă năvălire ce-l amenința și spăimântarea oamenilor sĕĭ, desperă de a se maĭ putea apěra și dete tristul semn că voește a parlamenta și a se preda. Piccolomini porunci îndată oștilor sale a sta în loc și el se gătia să asculte propunerile Turcilor, când de odată Unguriĭ și Săcuiĭ, nerăbdătorĭ acum d'a rĕsbuna perderea soților lor, se reped furioșĭ în castel, făcênd multă larmă și împingênd înainte pe Italienĭ, care, aflându-se ast-fel strĭvițĭ între soțiĭ lor și vrăjmașĭ, suferiră foarte, rănindu-se mulțĭ dintr'înșiĭ. După oare-care împotrivire a vrăjmașilor, creștiniĭ coprind castelul către seară și Turciĭ carĭ scăpară de cea d'întâiŭ furie a soldatuluĭ biruitor, se închiseră în turnul din năuntru. Dar nicĭ în acest post nu se putură eĭ mult apăra și, coprindênd creștiniĭ și acel turn cu asalt, maĭ pe toțĭ Turciĭ câțĭ se aflaŭ acolo, îĭ trecură prin ascuțișul sabieĭ. In acest loc se răniră câțĭ-va din aĭ noștri, ceĭ maĭ mulțĭ de petre, iar tunurile și puștile din insula cea mare vătĕmară pe Unguriĭ ce se aflaŭ despre acea parte și le omorîră ca la

patru-ḑecĭ oamenĭ. Săcuiĭ trecură sub sabie tot ce întîmpinară, fără milă, necruțând nicĭ sex nicĭ vârstă. Aceĭ din Turcĭ ce fugiseră afară din castel, fură măcelărițĭ saŭ se înnecară în Dunăre. Vre-o sută dintr'înșiĭ, pogorîndu-se de pe ziduri, voiră să fugă într'o galeră ce era acolo la țĕrm, dar urmațĭ fiind de aproape de aĭ noștri, săriră cu toțiĭ împreună pe galeră și ucigênd aĭ noștri pe Turcĭ, rĕmase acea corabie în stăpânirea învingĕtorilor. Ea fu cunoscută a fi una din acelea ce în anul trecut luaseră Turciĭ cu dênșiĭ, când aŭ plecat de la Comorn. Altă galeră ce se afla între insulă și pod și pe care eraŭ 2500 Turcĭ și Tătarĭ, sdrobită fiind de loviturile artilerieĭ, se afundă, mergênd în cursul rîuluĭ; numaĭ vâslașiĭ putură scăpa. Din opt sute Turcĭ, ce alcătuiaŭ garnizoana, numaĭ unul se mântui. El se aruncă în Dunăre spre a o trece în not și, cu toate că fu ochit de aĭ noștri cari asvârliră o mulțime de gloanțe după dênsul, avu minunatul noroc de a ajunge neatins tot în not, până în tabĕra luĭ Sinan de la Rusciuk. Din creștinĭ căḑură la această luare a castelului doue sute cincĭ-ḑecĭ oamenĭ și mulțĭ se răniră. In castel se găsiră treĭ-ḑecĭ și noue tunurĭ, din care doue foarte marĭ, doue culevrine de 39 și cele-l'alte mărunte.

Prada ce pică atuncĭ în mânile ostașilor fu neprețuită: o mulțime de banĭ, arme, scule și alte lucrurĭ scumpe, o cătățime nemĕsurată de grâŭ și un mare numĕr de capete de vite, cămile, catârĭ, caĭ frumoșĭ ce Sinan luase din țara Românească și n'apucase aĭ trimite, cum voia, la Constantinopole, și cari eraŭ atât de numeroșĭ în cât, după ce luară pe ceĭ maĭ bunĭ, nefiind destuĭ oamenĭ spre a încăleca pe ceĭl'alțĭ, iĭ mânaŭ cu cârdul amestecațĭ cu vitele. In toate părțile se vedeaŭ fluturând steagurĭ musulmane; stofele de aur, brățările scumpe, pavilioanele de mătase contrastaŭ cu hainele proaste ale Românilor și Săcuilor. In acea bucurie generală, Italieniĭ numaĭ se arătară foarte mâhnițĭ, căcĭ Ungurii, năvălind în castel tocmaĭ când Turciĭ eraŭ gata a capitula, le răpise gloria aceleĭ coprinderĭ; dar prințul Bathori cu nunciul Papeĭ și internunciul împărătesc iĭ mângâiară cu cuvinte dulcĭ, cu laude și cu darurĭ. Trofeele acesteĭ campaniĭ, deo-

sebit de maĭ multe miĭ de robĭ mântuițĭ, fură două-ḑecĭ și șeapte steagurĭ, ca la o sută douĕ-ḑecĭ tunurĭ, din care unele de o mărime însemnată și, de la 18 Octombrie, luarea Târgoviștei, până la 27 ale aceleiașĭ lunĭ, atât la Târgoviște cât și în goana ce creștiniĭ deteră Turcilor până la Giurgiu, într'această din urmă bătaie și la luarea castelului, Turciĭ perdură peste tot ca la două-ḑecĭ și șeașe de miĭ oamenĭ. Acest sfârșit nenorocit avu acea îngroḑitoare expediție a luĭ Sinan în Țara-Românească, care amenințase că va înghiți pentru tot-d'auna nația română și cu dênsa și creștinătatea, pe care ea maĭ puternic atuncĭ o ocrotia. Eroilor de la Călugărenĭ se cuvine maĭ ales onoarea isbânḑeĭ în această glorioasă campanie. Venirea luĭ Bathori nu făcu alt decât reschiră și goni un dușman învins și demoralisat, carele și fără aceasta ar fi fost curând nevoit a deșerta țara. Datoria și gloria luĭ Bathori era a nu lăsa nicĭ un picior de Turc să easă din țară și ar fi putut s'o facă, de nu umbla așa moale și cu sfieală. Chiar și sdrobirea Turcilor la podul de pe Dunăre, o fură creștiniĭ datorĭ maĭ mult iuțimeĭ luĭ Mihaiŭ și a Românilor sĕĭ. Pentru aceea, puteaŭ acum aceștia, cu o dreaptă falǎ, să strige luĭ Sinan, împreună cu un poet al lor popular: «Ce te-aĭ făcut, mare vizir? Unde-țĭ «sunt voiniciĭ, pașo «cu treĭ tuiurĭ? Vêntul împotrivireĭ sfărâmă zăbalile armă-«sarilor tĕĭ; năvala se trase înapoĭ spăimântată de pepturile «goale ale vitejilor!»

XXXVIII

Sinan, de pe malul drept al Dunăriĭ, privi cu jale trista soartă a armieĭ luĭ și coprinderea castelului Sân-Giorgiu, blestemând în desperarea sa cerul și pe Mahomet. El, Mariu al Osmanilor, el, triumfătorul Asieĭ, Africeĭ și Europeĭ, el, Sinan cel nebiruit carele în trufia și'n zădărnicia sa despre-țuia toată lumea și credea că ea trebue să robească capri-țiilor și ambițieĭ luĭ,[1] să se vaḑă el acum la o vârstă trecută

[1] *Istvanfi* se exprimă cu aceste cuvinte asupra luĭ Sinan: «Ast-fel Sinan care în lăuntru și dinafară nicĭ o dată «nu-șĭ plecase capul, a căruĭ

de opt-zecĭ anĭ, după o carieră atât de strălucită, rĕsturnat din cultura glorieĭ sale, biruit de nişte domnĭ tinerĭ şi fără barbă, după cum arăta el, maĭ ales pe Bathori! Şi armia luĭ, atât de puternică, atât de bine îngrijită şi înzestrată cu banĭ, cu arme, tunurĭ şi munițiĭ îndestule, să o vadă acum fără steagurĭ, fără tunurĭ, fără bagage, fără corturĭ, demoralisată adusă într'o asemenea stare, de nişte oştĭ adunate în pripă, slabe şi rĕŭ armate!

«Sinan, dice Sagredo, oştaş deprins în rĕsboaie şi'nvechit «în arme, nu avu atâta putere de suflet spre a suferi neno-«rocirea sa şi, obicinuit a birui, el se plânse amar că noro-«cul, la bătrânețe, îşĭ lua înapoĭ favorile sale». Nenorocitul vizir fu silit îndată a-şĭ trage tabĕra de pe maluĭ Dunăriĭ, de la Rusciuk, căcĭ creştiniĭ, cum dobîndiră castelul, îndreptară gurile tunurilor de pe zidurĭ, spre tabăra turcească şi începură a tuna asupră-ĭ. La Ruşciuk el făcu căutare armateĭ sale, ca să vadă de i-a maĭ râmas; alese pe Satîrgi-Mehemet-Paşa şi pe Segbanbaşi-Iatin-Aga pentru paza şi apărarea Vidinuluĭ, şi iĭ trămise cu o mie de oamenĭ călărime sub comanda agaĭ, Guciuk-Osman. Apoĭ puse garnizoane prin toate cetățile din lungul Dunăriĭ şi, împărțindu-şĭ oştile în cete puțin numeroase, îşĭ ridică tabăra şi luă cu grabă calea Rasgraduluĭ cu toțĭ neguțătoriĭ armateĭ. Acolo lăsă pe Hasan-Paşa, dându-ĭ titlul de seraskier, cu vre-o câțĭ-va sangiacĭ din oştile Rumelieĭ, pe Zarargi-başi cu munițiile de rĕsboiŭ şi tunurile, dând poruncă ofițerilor să ierneze la Şumla. Intr'acest loc află prin scrisorĭ din Ungaria, de la fiul sĕŭ, Mohamet-Paşa, isbândile creştinilor într'acea țară şi luarea vestiteĭ cetățiĭ Graanul de către armata împĕrătească.

«trufie şi zădărnicie desprețuia pe toțĭ, care, mândru de puterile sale, «nesocotia pe ale celora-l'alțĭ şi gândea că trebue a sluji caprițiilor şi «ambițieĭ sale, isgonit din Țara-Românească peste Dunăre, fu cu drep-«tate pedepsit de cutezarea şi nesocotința sa; şi Giurgiu, această cetate «atât de tare, care de maĭ multe veacurĭ ținea de Turcĭ, fu luată dinain-«tea ochilor sĕĭ, de un cap noŭ şi de nişte oştirĭ adunate în pripă. Ar-«mata luĭ, sdrobită în cea maĭ mare parte, lipsită de toate bagagele «sale, se îndreptă spre Constantinopole, printr'o retragere ce semĕna «mult cu fuga, în trupurĭ deosebite şi puțin numeroase».

În vara aceia, această armată fiind bine povăţuită de vestitul prinţ Mansfeld, luase cu isbândă ofensiva şi biruinţa rĕmase sub steagurile sale. De o lună de ḑile ea bătea cetatea Graanuluĭ, când Mohamet-Paşa, feciorul luĭ Sinan, eşi din Buda şi veni de isbi pe asediatorĭ. El fu însă biruit şi fugi lăsându-şĭ steagurĭ, bagagie şi artilerie în puterea învingĕtorilor. Dar moartea luĭ Mansfeld ce se întâmplă câte-va ḑile după aceia (14 August 1595), îmbărbătă iarăşĭ pe Turcĭ şi Kara-Ali-beĭ, guvernorul cetăţiĭ Graanuluĭ, ceru o întâlnire cu generaliĭ ungurĭ, Nadesdy şi Palfi, încercând a-ĭ face să ridice asedierea. Spre rĕspuns la această propunere, Palfi făcu ştire Turculuĭ de învingerea ce Sinan păţise la Călugărenĭ, a căreĭ veste glorioasă ajunsese tocmaĭ atuncĭ, şi cum Turcul nu voia a crede, Palfi îĭ ḑise «că numaĭ Turciĭ aŭ obiceiŭ să minţă». Invingerea luĭ Sinan de la Călugărenĭ făcu mare impresie asupra Turcilor din Ungaria, descuragia pe apĕrătoriĭ cetăţiĭ Graanuluĭ şi înrîuri mult în hotărârea lor d'a capitula. Ast-fel se ţin, strîns legate unele de altele, operaţiile rĕsboiuluĭ şi sabia Românilor de la Călugărenĭ rĕsturnă puternicele ziduri ale cetăţiĭ Graanuluĭ din Ungaria de sus.

Vestea coprindereĭ acesteĭ cetăţĭ adăogi foarte mâhnirea luĭ Sinan. El se grăbi a scrie Sultanuluĭ spre a se desvinovăţi şi spre a micşora perderile sale, ḑicêndu-ĭ că creştiniĭ n'aŭ stricat decât bagagiele şi puţinĭ oamenĭ de ceĭ nedeprinşĭ din arierguardie, dar că nervul oştilor e cu dênsul; că dacă iarna ce se apropie şi asprimea timpuluĭ nu maĭ dă cale isbândireĭ, el şi-o păstrează pentru primăvara viitoare, când, saŭ va muri, saŭ îşĭ va îndrepta învingerea ce din întâmplare i-a venit, şi îşĭ va isbândi de la inimă prin prăpădirea luĭ Bathori şi a luĭ Mihaiŭ. În această scrisoare el îşi vĕrsă maĭ cu seamă focul asupra luĭ Mihaiŭ-Vodă. Dar Sultanul nu se mulţumi cu aceasta şi, chemând pe Mustafa, află de la dênsul mărimea perderiĭ şi purtarea cea neînţeleaptă a luĭ Sinan. Groaza domni în Constantinopole când se auḑi de păţirea luĭ Sinan; îndată ce el sosi în capitală, Sultanul îl scoase din vizirat şi-l trimise în locul sĕŭ obicinuit de exil, la Mal-

gara; asemenea depărtă din slujbă şi pe caimacamul Ibraim-Paşa, învinovăţindu-l că n'a trimis la vreme oştiri, bani şi bucate, şi numi vizir pe Sala-Mohamet-Paşa. Muftiul spăimântat atuncĭ de nenorocirea Musulmanilor, presintă Sultanuluĭ o poemă jalnică compusă de Ali-Celebi, asupra tristeĭ stări a marginilor împĕrăţieĭ. Sultanul porunci a se face rugăciunĭ publice în piaţa cailor (Atmeidan) şi predicatorul Sânteĭ-Sofiĭ, şeikul Mohijedin căută a întări curagiul poporuluĭ şi simţimintele luĭ religioase prin verseturĭ din Coran şi prin tradiţiile Profetuluĭ.

XXXIX

După glorioasa coprindere a casteluluĭ Sân-Giorgiu se ţinu svat între capiĭ armateĭ creştine pentru a hotărî de trebue a trece Dunărea spre a lua în goană preste tot locul pe îngrozitorul duşman, saŭ a trece cu armia în Moldova spre a isgoni pe Polonĭ şi pe domnul pus de dênşiĭ acolo şi a trage această ţară iarăşĭ în alianţa creştină. Cea d'intâiŭ părere era fără îndoială minunată, căcĭ cătând la demoralisaţia Turcilor, biruitoriĭ creştinĭ ar fi putut acum înainta, fără d'a întâmpina grele ştavilĭ, până la Constantinopole. Dar i se aduse împotrivă lipsa mijloacelor de a trece Dunărea căcĭ podul nu putea sluji îndată, fiind parte stricat de aĭ noştri, parte de Turcĭ, şi alte vase pentru trecere n'aveaŭ decât douĕ galere din cele luate de la Turcĭ. Apoĭ apropierea ierneĭ şi lipsa de banĭ spre a plăti maĭ multă vreme ostaşiĭ carĭ siliaŭ a pune capĕt aceleĭ expediţiĭ, iar maĭ ales se temeaŭ ca nu cum-va Poloniĭ din Moldova, ce eraŭ în înţelegere cu Turciĭ şi cu Tătariĭ, să supere Ardealul şi ţara Românească, pe când armia ar înainta în Turcia. Aceste temerĭ înrîuriră mult asupra spirituluĭ luĭ Bathori, şi-l hotărîră a se întoarce în Ardeal, de unde să treacă în Moldova spre a goni pe Polonĭ şi a restatornici pe Răzvan-Vodă în scaunul sĕŭ. Mult maĭ bine ar fi făcut el de alegea din oastea sa ceĭ maĭ bunĭ ostaşĭ, făcênd-o astfel să câştige în cualitate ceia ce perdea în numĕr şi, încredinţând-o luĭ Mihaiŭ-Vodă, l'ar fi trecut în Bulgaria, ceia ce

nu era cu neputință. Mihaiŭ, care cunoștea bine această țară și era iubit de locuitorĭ, ar fi putut curăți de tot Bulgaria în acea iarnă de Turcĭ, trecêndu-ĭ Balcaniĭ și lăsând pe de primăvară spre a porni către Constantinopole. Ce resultate minunate n'ar fi putut atuncĭ avea această expediție, pe care nepriceperea luĭ Bathori o stârpi cu totul! Uniĭ din capetele armateĭ, între care și Piccolomini povățui atuncĭ a drege castelul Sân-Giorgiu și a pune garnizoană într'însul, spre a închide în viitor Turcilor trecerea Dunăriĭ printr'acest loc. Dar Bathori, pricinuind că castelul e prea departe de Ardeal și că dregerea și ținerea luĭ va costa prea mult, porunci să-l dărâme și să dea foc caselor, și în cea din urmă ḑi a aceleĭ lunĭ puse de arse și partea poduluĭ ce maĭ rĕmăsese, împreună cu luntrile pe care era făcut. Apoĭ, lăsându-șĭ armia sub comanda luĭ Ștefan Bocskai, locotentul sĕŭ general, însoțit de o ceată de călărime, având cu sine și pe Piccolomini cu cavaleriĭ sĕĭ, luă calea Brașovuluĭ. Cu dênsul plecă și nunciul Papeĭ și internunciul împĕrătesc generalul Carol Magnus, istoriograful împĕratuluĭ, care făcu o descriere despre toată această campanie și o trimise stăpânuluĭ sĕŭ la Praga, după care descriere spune analistul frances Guerrin că a copiat pe a sa.

Mercurĭ la ḑi întâiŭ de Noemvrie Bathori și soțiĭ sĕĭ se duseră la Bucureștĭ și aflară orașul deșert de locuitorĭ. Aci găsiră douĕ tunurĭ marĭ părăsite de dușman în fuga luĭ cea grabnică. După ce ișĭ întremară puterile în vreme de treĭ ḑile, ișĭ urmară calea înainte până la orașul Gherghița, care și el se afla deșert de locuitorĭ. Mihaiŭ însoțise pe Bathori până într'acest oraș. Înainte de a se despărți aci unul de altul, prințul Ardealuluĭ, voind să-șĭ arate recunoștința sa pentru atâta vitejie și înțelepciune cu care se deosebise Mihaiŭ în această campanie, se învoi a preface tractatul de la 20 Maiŭ, ce era atât de nesuferit acestuia, și a-ĭ înapoia toate drepturile stăpânireĭ de sineșĭ, oprind pe seamă-ĭ titlul onorific de suzeran. Fără îndoială că Bathori n'avea alt în cotro face, temêndu-se ca, de nu va jertfi acel tractat, să nu fie silit la aceasta de Mihaiŭ ce acum era liber de grija Turci-

lor. După această învoire prietenească, Bathori opri, cu voia luĭ Mihaiŭ cincĭ-ḑecĭ tunurĭ din cele dobândite de la Turcĭ și apoĭ, luându-șĭ ḑiua bună de la dênsul, porni spre Brașov. În acest oraș el așteptă câte-va ḑile până îl ajunse și Ștefan Bocskai și Răzvan-Vodă împreună cu toată armata. Apoĭ dete luĭ Răzvan doue miĭ Săcuĭ ajutor ca să intre în Moldova, să gonească pe Ieremia Vodă și pe Leșĭ. Așa Bathori, în relele sale chibzuirĭ, nu numaĭ că nu trecu în Bulgaria spre a da goană Turcilor, dar încă nicĭ în Moldova nu făcu o expediție serioasă, după cum se făgăduise. Adevĕr e că el înștiință pe Răzvan a nu întreprinde nimic cu o îndrăzneală nesocotită și, de va vedea că Poloniĭ sunt maĭ mulțĭ la numĕr și puterĭ, să nu dea bătaie, ci să aștepte până să-ĭ trimiță un maĭ mare ajutor. Dar era lesne de înțeles că Răzvan, odată în apropiere de dușman, nu va fi poate stăpân a se feri de bătălie, chiar lăsând de o parte natura luĭ cea mult cutezătoare. Ar fi fost mult maĭ bine dacă Bathori întreprindea însușĭ această expediție, saŭ dacă da de atuncĭ luĭ Răzvan un ajutor maĭ însemnat. Ast-fel ar fi ferit pe credinciosul sĕŭ Răzvan și oastea luĭ de trista soartă ce întâmpinară în Moldova.

În urma acestor orânduielĭ, Bathori ridicându-se de la Brașov, merse în scaunul sĕŭ din Alba-Iulia vesel de triumfurile sale. El scrise de aci, în 16 Noemvrie, Papeĭ, vestindu-l de biruința dobândită asupra luĭ Sinan și trămițându-ĭ vre o câte-va steagurĭ maĭ însemnate, luate de la Turcĭ, între care și steagul cel verde al Prooroculuĭ dobândit la bătălia de la Călugărenĭ. Pontificele rĕmase foarte îndatorat de acest dar, mulțumi luĭ Bathori făgăduindu-ĭ ajutoare de banĭ și de oamenĭ și porunci a se face rugăciunĭ și *Te-Deum* în toate bisericele Romeĭ pentru aceste isbânḑĭ, iar cu steagurile împodobi templurile sale. El trimise apoĭ prințuluĭ Ardelean, prin Luigi dell'Anguisciola, camerierul sĕŭ de cinste, o sabie și o pălărie bine cuvîntate.

Bathori pornise și la Praga un curier spre a duce vestea biruințeĭ, carele sosi în acea capitală în 4 Decemvrie. Archiducele Mateiŭ, aflând la Viena această veselitoare știre,

puse de cântă un *Te-Deum* în biserica Sântuluĭ Ștefan și în toate cele-l'alte bisericĭ ale orașuluĭ. Europa întreagă se înveseli vêḑêndu-se mântuită de primejdia ce o amenințase și aflând smerirea luĭ Sinan, acel dușman cumplit și neîmpăcat ce mult o îngrijise. Numele luĭ Bathori, care știu a trage asupră-șĭ gloria principală a acesteĭ isbânḑĭ, fu trâmbițat în toate părțile de scriitoriĭ și oratoriĭ contimporanĭ și, în frenesia entusiasmuluĭ și a lingușireĭ, el fu asemĕnat cu Alexandru-cel-mare și cu Iulie Cesar, ceĭ maĭ vestițĭ căpitanĭ din vremea veche.

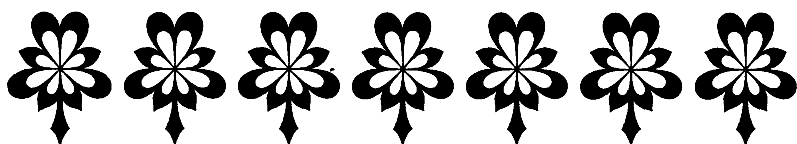
XL

După plecarea prințuluĭ Bathori, neobositul Mihaiŭ-Vodă, fără perdere de vreme, hotărî a sfârși campania cucerind cetățile de pe ambele țĕrmurĭ ale Dunăriĭ, pe unde se maĭ aflaŭ Turcĭ, cari ar putea fi vătămătorĭ țĕriĭ. Drept aceia, el porni spre Brăila care se coprinsese, cum știm de Turcĭ, în vreme ce din porunca luĭ, spătarul Udrea lua cetatea Nicopoleĭ și aga Fărcaș se îndrepta spre Vidin. Turciĭ din Brăila, cum aflară că Mihaiŭ s'apropie de dênșiĭ, năpustiră cetatea și fugiră peste Dunăre. În acea fugă grabnică treĭ sute din eĭ se înnecară în acest rîŭ. Mihaiŭ primi glas de la îndrăznețul Udrea cĕ, după ce a trecut Dunărea, s'a lovit de față cu Afis-Pașa care iĭ eșise întru întâmpinare și foarte i-a tăiat și i-a spart oastea, în cât acest pașă d'abia a putut scăpa cu douĕ slugĭ. Mihaiŭ pripi atuncĭ despre Nicopole și apoĭ, trecênd Dunărea, se împreună cu Udrea, isbește Nicopolul și arde, sfarmă, robește și pustiește toate serhaturile turceștĭ din Bulgaria până la Vidin. Ajungênd aci, el găsi cetatea în puterea îndărătniculuĭ viteaz Fărcaș, care îșĭ isbândise glorios acum perderea ce prin înșelăciune încercase într'acest loc câte-va lunĭ maĭ înainte. Acest general, maĭ mult voinic decât norocos, fusese maĭ 'nainte preot în satul Fărcășaniĭ din județul Romanațĭ și se numia Popa-Stoica. Aflându-se într'acest loc de margine, care era adesea bântuit de Turcĭ, Popa-Stoica luase obiceiŭ după săvârșirea liturgieĭ, de-șĭ lăsa

patrahilul și, armându-se cu securea, pleca în capul sătenilor de vâna la Turcĭ. Vestea voiniciei luĭ ajunse până la Mihaiŭ, care puse pe mitropolit de-l despopi și în loc de rasă, îl învesti cu cepchen, și în loc de cruce, îl armă cu sabie, credêndu-l maĭ vrednic de a sluji patria cu armele decât cu liturgiile. Fărcaș adeveri așteptările domnuluĭ și vitejia cu care se deosebi în maĭ multe rîndurĭ îĭ dobândi de la dênsul slujba de agă saŭ general de pedestrime. Astfel acum, ca în maĭ multe rîndurĭ, vom vedea pe acest domn rĕsplătind de o potrivă meritul și slujbele către patrie, fără a căuta privilegiile nașteriĭ saŭ ale stăriĭ.

Locuitoriĭ din Bulgaria, aflând de sosirea luĭ Mihaiŭ la Vidin, se adunară toțĭ din toate părțile de i se închinară. Vitejiile acestuĭ domn aprinseră toate spiritele popoarelor chinuite de Turcĭ; locuitoriĭ din Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Albania și maĭ multe părțĭ ale Greciei alergaŭ de pretutindenĭ sub steagurile luĭ și toate popoarele acestor provinciĭ îșĭ întorseseră privirea spre dênsul ca către un înger de mântuire. De atuncĭ ele începură a-l numi «*Steaua lor de la Rĕsărit*».

Aceste din urmă biruințe de la Nicopole și Vidin încununară frumos minunata și nemuritoarea campanie din vara anuluĭ 1595, întru toate vrednică de cea de earnă. Ridicarea Românilor, ca un viscol de mânie, purtase ferul și pârjolul peste toată întinderea de la Dunăre a împărăției turceștĭ.

NOTE

1. Despre planurile bătăliilor luĭ Mihaiŭ-Viteazul

În următoarea notă reproducem maĭ întâiŭ câte-va rândurĭ pe care Bălcescu, bolnav şi aproape de moartea sa, le scria din exil adresându-le, după cum se vede, către un amic din ţară, căruia îĭ recomanda a face un pelerinagiu pe tĕrâmul luptelor luĭ Mihaiŭ spre a completa indicaţiunile topografice şi legendare care, în lipsă de o bună chartă a ţĕreĭ şi proscris din patria sa, nu le putea însuşĭ dobândi:

«Maĭ întâiŭ veĭ căpăta o chartă bună a ţĕreĭ Româneştĭ şi a «Ardealuluĭ saŭ şi maĭ multe spre a le confrunta, a le corige «una după alta şi a însemna pe una dintr'însele locurile istorice «ce nu se vor afla însemnate. Această chartă ast-fel îndreptată «cu numirea locurilor istorice, după cum le veĭ cerceta, îmĭ va «sluji spre a face o chartă generală a campaniilor din toată vremea «luĭ Mihaiŭ-Vodă.

«Şi maĭ întâiŭ în judeţul Vlaşca, a însemna pe chartă posiţia «satelor *Petriĭ* şi *Hulubeştiĭ*, unde s'aŭ aflat cu tabăra sa Mihaiŭ-«Vodă în iarna anuluĭ 1595. Apoĭ satul *Scărpăteştiĭ* saŭ *Şerbă-«teştiĭ*, unde a tăbărît hanul cu Tătariĭ. Apoĭ satele *Putineĭ* şi «*Stăneştiĭ*, unde Buzeştiĭ aŭ bătut pe Tătarĭ. In toate aceste lo-«curĭ veĭ merge în persoană şi veĭ căuta, precum în toate locurile «ce se vor însemna la vale că s'a petrecut vre'o bătălie, a aduna «de la locuitorĭ, orĭ-ce poveştĭ, legende, cântece poporale ar privi «acele locurĭ. Acestea trebue a le scri ast-fel cum le spun ţĕraniĭ.

«Despre evenimentele din vara anuluĭ 1595

«A afla care poate să fie lărgimea Dunăriĭ între Rusciuk şi «Giurgiu. Despre podul pe luntri care făcu Sinan pe Dunăre, «spun istoriciĭ turcĭ că, fiind în mijlocul rîuluĭ un ostrov lătăreţ «*(plat)* sădit cu sălciĭ, duseră podul de la Rusciuk acolo în 5 saŭ «6 ḑile. — A afla numele acestuĭ ostrov. — De la acest ostrov a «venit podul la cetăţuia *Singiorgiu,* din insula cea mică, care «acum e dărâmată. — A cerceta dacă insula unde sunt ruinele «cetăţueĭ se numeşte şi ea *Singiorgiu,* căcĭ uniĭ o numesc *Slobozia.* — De la această insulă, a căreĭ întindere să-mĭ o însemnezĭ «(spun că are numaĭ două jugere, *deux arpents)* mergea podul la «malul nostru căḑênd într'un loc unde două rîurĭ se varsă în «Dunăre. — A căuta p'acolo aproape acest loc şi numele celor «două rîurĭ (saŭ unuia, de e unul).

«Sinan, plecând cu oastea de la Giurgiu, tăbărî în cea d'întâĭ «noapte într'un sat ruinat în dreapta *Camuri.* — Ce loc poate fi «această *Camură?* Şi a doua ḑi ajunse în *Vadul Călugărenilor* «trecênd, ḑice un autor, rîul Neajlovul pe treĭ podurĭ. — Oare «*Neajlovul* se chiamă rîul cel maĭ de aproape de Călugărenĭ, viind «de la Giurgiu? Pe charta mea vĕḑ că acest rîŭ se chiamă «*Salcia.* — A se asigura bine de aceasta. — Trebue a şti că multe «din numirile aduse de istoriciĭ străinĭ, turcĭ, ungurĭ, polonĭ, etc. «sunt cam greşite saŭ stricate puţin; de aceia a căuta une-orĭ «pe acelea ce se apropie oare-ce de dênsele.

«Călugărenĭ

«La acest loc important trebue a se opri maĭ mult. A face un «*croquis* de planul acesteĭ strîmtorĭ şi a o descrie cu amăruntul «coprinḑênd lungimea şi lărgimea strămtoriĭ, a şoseleĭ şi a po«duluĭ ce trec printr'însa, apele ce se varsă într'însa, numele dealurilor ce o împresoară. «Istoria spune că vizirul Sinan îşĭ «aşeḑase corturile pe o înălţime la intrarea strâmtoreĭ despre Giur«giu; că Mihaiŭ luase posiţia dincolo de rîŭ, pe o înălţime «două mile departe de tabăra turcească, ocupând strâmtoarea «despre Bucureştĭ. Ast-fel ambele armate protivnice se aflaŭ aşe«zate pe două înălţimĭ faţă în faţă, fiind despărţite numaĭ de pă«durea din vale ce nu le oprea de a se vedea. — A afla dealul unde «eraŭ Turciĭ precum şi acela unde eraŭ Româniĭ şi a însemna nu«mele lor şi orĭ-ce poveştĭ şi legende se vor afla la Călugărenĭ.

«Satul *Copăcenĭĭ* vine oare dincolo de rîul Argeş, saŭ d'incoace «(plecând de la Giurgiu)?

«Târgoviştea

«Ce biserică (oare *Mitropolia?)* era vecină cu curtea Domnească «şi pe care Sinan o prefăcu în cetăţuie? A căuta daca pe lângă «ruinele curţeĭ se maĭ ţine vre-o biserică? Târgoviştea vechiă «oare pe malul drept al Ialomiţeĭ se întindea? De este adevěrat «că împrejurul oraşuluĭ a fost şi nişte bălţĭ? — La bătaia cetăţeĭ «Târgoviştei de creştinĭ (1595), Răzvan-Vodă cu oastea sa se aşe-«zase despre rěsărit pe drumul Bucureştilor, bătênd partea de «sus a cetăţeĭ; dintr'altă parte, spun istoriciĭ că Mihaiŭ cu Ba-«thori se aşeḑase despre munţĭ şi rîul Ialomiţa, la o mănăstire «(care fu atuncĭ stricată şi apoĭ dreasă) departe de o bătaie de «săgeată. Care poate să fie această mănăstire? Nu cum-va *Mă-«năstirea Dealuluĭ?* Dar aceasta nu era maĭ departe de cetate? «orĭ că oraşul atuncĭ se întindea mult maĭ mult de cât astăḑĭ? «— A deslega aceste întrebărĭ. — Istoria adaogă că Mihaiŭ merse «apoĭ la un alt templu, mult maĭ aproape de cetate, de unde o «bătea cu tunurile. A ghici şi pe acest templu.

«Când aŭ venit creştiniĭ de la *Rucăr* şi *Stoieneştĭ* asupra Târ-«goviştei, sub zidurile căruĭ oraş era tăbărît Sinan, eĭ tăbărîră «într'o câmpie mare, o milă departe de Târgovişte şi cu un sfert «de leghe departe de tabăra luĭ Sinan. In mijlocul ambelor ta-«berĭ, într'o distanţă de o alergătură de cal şi de una şi de cea-«l'altă parte, era un deal mare tăiat prin mijloc în douě, la poa-«lele căruia curgea *Dâmboviţa.* Pe acest deal se urcă Sinan ca «să privească armia creştină. — A găsi acest deal şi numele luĭ «şi a cerceta de se află vre-o vorbă saŭ poveste de această în-«tîmplare.

«Mihaiŭ, în retragerea sa dinaintea luĭ Sinan, de la Călugărenĭ, «vine la Târgovişte; d'acolò, întinḑênd tot maĭ departe în munţĭ, «urmând ţěrmurile Dâmboviţeĭ, se adăposteşte la *Cetăţuia luĭ «Negru-Vodă,* ale căriĭ întărirĭ, de puţină vreme sdrobite de «Turcĭ, se vedeaŭ încă. Acest loc e vestit printr'o bătălie ce câş-«tigă, la 1342, Dragomir comandantul puterilor luĭ Ladislaŭ Vodă, «asupra oştireĭ craiuluĭ Ungarieĭ Ludovic I care, sub comanda «luĭ Nicolae Garan şi Simeon Megheşel, năvălise în ţară; aceştĭ «ducĭ ungurĭ căḑură morţĭ în acea bătaie. — A face o descripţie

«amăruntă a acestuĭ loc numit *Cetatea luĭ Negru-Vodă*, a ruine-«lor ce se află, a culege toate tradiţiile şi legendele ce se po-«vestesc acolo de Negru-Vodă şi suvenirile, de vor fi, ale bă-«tălieĭ susmenţionate ce a ilustrat acel loc.

«De la *Cetatea luĭ Negru-Vodă* Mihaiŭ se trase maĭ în munţĭ, «tot pe apa Dâmboviţeĭ în sus, până la satul *Stoieneştĭ* unde tă-«bărî. — A face aceiaşĭ călătorie, descriind drumul şi distanţa «între *Cetatea Negruluĭ* şi *Stoieneştiĭ*; a descoperi cel din urmă «loc şi tradiţiile ce se vor fi păstrat din acele vremĭ, căcĭ acolo «a maĭ avut Mihaiŭ întâlnire cu Turciĭ.

«De la *Stoieneştĭ* a merge la *Rucăr;* însemnând distanţa; aci «a merge la graniţa Ardealuluĭ şi a descrie trecerea din Ardeal «în ţară. — P'aci intră prinţul Ardealuluĭ în ajutorul luĭ Mihaiŭ. «Trecerea munteluĭ, spun istoriciĭ contimporanĭ cum că era rî-«poasă şi repede şi atât de îngustă încât trebuiră a slobozi carăle «cu funiile la vale. — Tot aşa e şi acum? —

„Bătălia de la Teleajen (1600)

«Această bătălie ce urmă între Polonĭ, sub hatmanul Zamoisky «şi Mihaiŭ-Vodă, se făcu pe apa *Teleajenuluĭ*, ceva maĭ în sus pe rîŭ «urcând din drumul Ploeştilor. Oastea românească era aşeḑată în-«tr'un loc de treĭ părţĭ înconjurat de munţĭ marĭ şi acoperiţĭ de pă-«durĭ: în a patra parte, pe unde Mihaiŭ intrase în acel loc şi se afla «ast-fel închis, venia rîul *Teleajenul*, care făcea o cotitură acolo, «încât trebuia a-l trece de două orĭ spre a intra în pădurea cea «deasă ce se afla în fruntea tabereĭ româneştĭ. — A găsi acel loc «de bătae urmând din drumul Ploeştilor pe Teleajen în sus şi a «culege orĭ ce suvenire se vor fi păstrat acolo de această în-«tâmplare . . . .

. . . .

Aci se întrerupe manuscriptul; dar va fi leşne a complecta cererile autoruluĭ, urmând şi pentru localităţile încă neînsemnate aci, sistema întrebuinţată de dênsul. Sub raportul topografic, lucrarea e acum mult înlesnită prin publicarea charteĭ celeĭ marĭ a Ţăreĭ-Româneştĭ executată de inginerii statuluĭ major austriac şi prin maĭ multe bune charte ale Transilvanieĭ publicate în aceştĭ din urmă anĭ.

In ceia ce se atinge de evenimentele din 1594 şi din vara anuluĭ 1595, fieşĭ-cine va găsi pe chartă, satele *Petrile*, *Putineiŭ*, *Stă-*

neştiĭ; fieşĭ-cine va vedea că insula cea mică din faţa Giurgiuluĭ, cea cu ruine de o cetăţuie, se chiamă într'adevĕr *Singeorgiu;* iar cea lătăreaţă din susul eĭ, *Ramadanul*; va găsi asemenea *valea Sălciĭ* pe drumul Giurgiuluĭ; va găsi satul *Copăceniĭ* d'a stânga Argeşuluĭ. Dar cea ce rĕmâne încă de găsit e localităţile satelor *Hulubeştiĭ* şi *Scărpăteştiĭ* orĭ *Şerbăteştiĭ*, care poate s'aŭ ruinat de tot, orĭ ca multe alte sate din ţara noastră, şi-a chimbat numirile. E încă de aflat care a fost valea *Camuri*, dacă nu cum-va vom lua-o drept valea *Ceaguri* şi satul învecinat la care a mas Sinan-Paşa, drept satul *Dadilovu*. Rĕmâne încă de constatat dacă cum-va ceva tradiţiĭ şi legende a rĕmas pe alocurea, din acele fapte de arme strălucite, de şi timpul şi nenorocirile posterioare aŭ şterş maĭ toate amintirile glorioase printre populaţiile adesea secerate şi adesea prenoite ale judeţelor române mărginaşe Dunăriĭ.

Crucea de peatră de la Călugărenĭ, după cum spune şi Bălcescul, e cu 90 de anĭ posterioară şi nu de loc relativă la gloriosul fapt de arme al luĭ Mihaiŭ. Această cruce monolită, mare şi frumos săpată cu ornamente pe muchĭ, poartă o inscripţiune care, în maĭ multe locurĭ s'a şters prin fărâmarea petriĭ, deşi un mic pavilion de cărămidă boltit o apără de injuriile timpuluĭ. Intr'o repede trecere pe la Călugărenĭ, am descifrat, săpate pe această cruce, următoarele cuvinte ce le transcriem precât s'a putut maĭ exact păstra.

pe faţa despre Giurgiu :

«svânta aceasta şi de viaţă aducĕtoare cruce ridicată este de prea «luminatul şi slăvitul domn Io Şerban Cantacuzino Voevod ade- «vĕratul nepot al bătrânuluĭ Şerban Băsărab.... şi pomenire ve- «cinică înălţa.... ste la capul acestuĭ frumos şi minunat pod ca- «rele însuşĭ împreună cu iubit fiu-sĕŭ.... la lucrarea luĭ fiind şi câte...»

pe muchia stângă :

«pentru că şi Măriĭ sale în veacĭ bună pomenire şi mulţămită să-ĭ «vie şi să-ĭ rĕmâe luĭ şi doamneĭ luĭ Mariĭ şi cucoanelor luĭ fă- «cutu-s'aŭ dar acest pod şi această dumnezeească cruce s'aŭ ră- «dicat într'al patrulea an al domnieĭ sale la anul de la zidirea «lumiĭ 7112 *(de la Chr. 1682)* msţa *(luna)* Octovri dni *(dile)* 17».

pe fața despre Neajlov:

«...... dar.... ridicarea acesteĭ cinstiteĭ şi de viaţă făcĕtoare cruce «arată osteneala şi strădania facereĭ acestuĭ mare şi temeinic pod «între vecinică pomenire iară luminatuluĭ acest...... precum în ce «ia faţă s'aŭ ḑis iară în ceasta.... tă faţă scrisusaŭ întru pomenire «şi cinstiţĭ boiarini Mării sale cari s'aŭ întêmplat la facerea po- «duluĭ acestuia împreună cu a lor luminat domn.... ḑus toţĭ cu «multă strădanie şi osteneală de la începerea poduluĭ până la svĕr- «şit cari pre nume sunt acestea Radu Năsturel vel ban Badea «Bălăceanul vel vornic Gligorie Grădişteanul vel logfĕt Vlad «Cocorĕscul biv vel logfĕt Constantin Brăncoveanul vel spătar «Iordakie Catacozino vel stolnic Alexandru biv vel stolnic Mihul «biv vel pitar Tănasie vel armaş Costandin Bălăceanul vel agă «Şerban vt logofĕt Fiera vt vistiar Şerban vel căpitan za lefecii «Pârvul Creţulescul vt postelnic fiind împreună cu toate breas- «lele slujitorĭ şi aĭ curţi dereptu aceia s'aŭ scris ca să fie întru «veacinică pomenire. Lt. ot rodjetva Chr......»

Precum vedem, nimic în această inscripţiune nu aminteşte faimoasa bătălie a luĭ Mihaiŭ Viteazul şi singurul punct prin care acest monument maĭ noŭ poate presenta oareşĭ care relaţiunĭ cu faptul de arme de la 1595, e modificările cē construcţia aceluĭ *mare şi minunat pod* al luĭ Şerban-Vodă Cantacuzino, trebue să fi adus localităţiĭ în care s'aŭ bătut Româniĭ cu Sinan Paşa. Într'adevĕr, de şi posiţiunea topografică n'a putut schimba în treĭ secolĭ, dar balta formată de Neajlov nu maĭ pare a fi acum aşa de ameninţătoare, nicĭ lunca aşa de păduroasă, cum ni le descriŭ istoriciĭ de pe atuncĭ. Cu clădirea poduluĭ trebue neapărat să se fi tăiat mulţĭ din copacĭ şi să se fi făcut lucrărĭ spre a înjgheba apele răslăţate ale rîuluĭ; construcţiunea şoseleĭ moderne ce merge la Giurgiu a preschimbat şi ea înfăţişarea sălbatică şi mocirloasă a loculuĭ.

Dar pe lângă lucrările de utilitate întroduse de civilisaţiune într'acea vale memorabilă, oare un monument care să dovedească recunoştinţa Românilor, către părinţiĭ lor ce aŭ apărat ţara cu bărbăţie, n'ar fi tot aşa de folos, ca şi o cale lesnicioasă deschisă pe acolo comerciuluĭ? Ceia ce înalţă o naţiune, ceia ce-ĭ inspiră demnitatea şi tăria, nu e atât desvoltarea prosperităţeĭ sale materiale, nicĭ îmbelşugarea productelor industrieĭ sale, nicĭ îmul-

ţirea capitalurilor şi averilor, nicĭ luxul vieţeĭ casnice, ci respectul către eroiĭ şi gloriile naţionale de orĭ-ce fel, ci amorul către pământul natal, pentru păstrarea căruia s'aŭ luptat generaţiunile trecute, ci iubirea către limba şi datinele părinteştĭ, moştenirĭ scumpe, rĕmase din vechime! Fără de aceste elemente spiritul naţional pere. Inima se sleeşte în recile speculaţiunĭ şi în întreprinderile egoiste ale industrieĭ şi ale negoţuluĭ. Literilor şi artelor e dat de a întreţine vie veneraţiunea gloriilor trecute, de a deştepta nobilele aspiraţiunĭ de a însufla sacrificiĭ măreţe.

E o datorie sântă a popoarelor, pe care civilisaţiunea o consacră pe toată ḑiua maĭ tare, de a cerceta şi de a scoate la lumină faptele trecutuluĭ lor, de a eternisa, prin ajutorul artelor, memoria bărbaţilor marĭ şi evenimentelor glorioase. Să nu nesocotească dar nimenĭ câtă influenţă salutarie poate avea asupra uneĭ naţiunĭ amintirea virtuţilor eĭ străbune; adesea orĭ ea a produs faptele marĭ şi aceasta ne întemeiază mult a crede cuvintelor unuĭ amic când ḑicea: «Să ne aducem aminte de epoca «luĭ Mihaiŭ, în care Românul atinse culmea mărireĭ, care ne-a «lăsat cele maĭ glorioase pagine în analele ţěreĭ. Cine nu s'a «entusiasmat citind bătăliele luĭ Mihaiŭ? Cine n'a admirat ge«niul bărbăţieĭ luĭ? Călugărenĭ! Termopile ale Românilor! câte «inimĭ nu tresar la suvenirea voastră! câte suflete nu aprindeţĭ! «câte braţe nu înarmaţĭ! — Când Românul şi-ar perde de tot cre«dinţa, când orĭ-ce scânteie de patriotism s'ar stinge în inima «luĭ, numele vostru singur ar fi în stare să-l ridice, să-l entu«siasmeze şi să-l facă a muri luptându-se saŭ a triumfa!»

Editorul.

2. Despre Poetul V. Carlova.

Vasile Cârlova, născut în Bucureştĭ la 1809, îmbrăţişă ca toată tinerimea inimoasă de pe atuncĭ, carierea militară la 1831; dar moartea îl răpi la vârsta de 23 anĭ. Din poesiile luĭ reproducem pe cele douĕ următoare, păstrate şi citate de N. Bălcescu.

Ruinele Târgoviştei.

O zidurĭ întristate, o monument slăvit!
În ce mărire naltă şi voĭ aţĭ strălucit,
Pe când un soare dulce şi mult maĭ fericit
Îşĭ revĕrsa lumina p'acest pămînt robit!

Dar în sfârşit Saturn, cum i s'a dat de sus,
În negura uităreĭ îndată v'a supus. . .
Ce jale vě coprinde! Cum totul v'aŭ perit!
Sub osândirea soarteĭ de tot aţĭ înnegrit;
Din slava strămoşească nimic nu v'a rěmas;
Orĭ unde nu se vede nicĭ urma unuĭ pas,
Şi'n vreme ce odată orĭ care muritor
Privia la voĭ cu rîvnă, cu ochiŭ aţintător,
Acum de spaimă multă se trage înapoĭ
Îndată ce privirea îĭ cade drept pe voĭ. . .
Dar încă, ziduri triste, aveţĭ un ce plăcut
Când ochiul vě priveşte în linişit minut:
De jale îl pătrundeţĭ, de milă îl uimiţĭ!
Voĭ încă în fiinţă drept pildă ne slujiţĭ
Cum cele maĭ slăvite şi cu temeiŭ de fer
A omenireĭ fapte, din faţa lumeĭ per,
Cum totul se repune ca urme îndărăt
Pe aripele vremeĭ, de nu se maĭ arăt,
Cum omul, cât să fie în toate săvârşit,
Pe negândite cade saŭ pere în sfârşit. . .
Eŭ unul, în credinţă, maĭ mult mě mulţumesc
A voastră dărâmare pe gândurĭ să privesc,
De cât zidire naltă, decât palat frumos,
Cu strălucire multă, dar fără de folos,
Şi 'ntocmaĭ cum păstorul ce umblă pre câmpiĭ
La adăpost aleargă când vede vijeliĭ,
Aşa şi eŭ acuma, în viscol de durerĭ,
La voĭ, spre uşurinţă, cu triste viŭ părerĭ.
Nicĭ Muselor cântare, nicĭ milă voĭ din cer.
O patrie a plânge cu multă jale cer!
La voĭ, la voĭ, nădejde eŭ am de ajutor.
Voĭ sunteţĭ de cuvinte şi de ideĭ isvor.
Când sgomotul ḑe ḑioă înceată peste tot,
Când noaptea atmosfera întunecă de tot.
Când omul de necazurĭ, de trude ostenit,
În liniştirea nopţeĭ se află adormit,
Eŭ nicĭ atuncĭ de gândurĭ odihnă neavênd,
La voĭ fără sfială viŭ singur, lăcrămând,
Şi de vederea voastră cea tristă 'nsufleţat,
A voastră neagră soartă descoper nencetat.

Mĕ crez lângă mormântul mărireĭ strămoşeştĭ
Şi simţ o tânguire de lucrurĭ omeneştĭ
Şi mi se pare încă c'auḑ un jalnic glas
Ḑicênd aceste vorbe: «Ce vaĭ a maĭ rĕmas
«Când cea maĭ tare slavă ca umbra a trecut,
«Când duhul cel maĭ slobod cu dênsa a căḑut!

. . . .

. . . .

Acest trist glas, ruine! pre mine m'a pătruns
Şi a huli viaţa în stare m'a adus.

. . . .

. . . .

Decĭ primiţĭ, ruine! pân' voĭ vedea pămînt,
Să viŭ spre mângâere, să plîng p'acest mormînt,
Unde tiranul încă un pas n'a cutezat,
Căcĭ la vederea voastră se simte spăimântat!

MARŞUL

Odă oştireĭ române cu ocasia înălţăreĭ steaguluĭ naţional la 1831

Fraţiĭ meĭ! copiĭ rĕsboinicĭ, ascultare mumeĭ daţĭ!
Iată ceasul, mic şi mare, armele să'mbrăţişaţĭ,
    Strigând toţĭ într'o unire,
    Spre a mumeĭ fericire:
    S'alergăm de obşte, fraţĭ!

Cerul voĕ vĕ deschide un drum foarte lăudat
Ca să mergeţĭ cu pas mare către slavă ne'ncetat.
    Fie voĕ dar în minte
    Că Europa însă-şĭ simte
    În ce cale aţĭ intrat.

Glasul patrieĭ să sune în auḑul tuturor,
Strigând voĕ: «Lenevirea ruşinată sub picior!»
    Toţĭ acum cu o strigare,
    Spre a voastră înălţare,
    Să daţĭ mână d'ajutor.

Acea armă ruginită și ascunsă în mormînt
Brațele să înferbinte; iasă iarăși pre pămînt!
Tinerimea s'o 'ncunune
Cu isbânḑĭ și fapte bune;
Pe ea facă jurĕmînt!

Înaintea fie-căruĭ îndestul v'ațĭ umilit;
Îndestul și lenevirea cu greŭ somn v'a stăpânit;
Acea soartă fără milă,
Saŭ de voie saŭ de silă,
În sfârșit v'a sloboḑit.

Privițĭ slava de aproape; voĭ în urmă a-țĭ călcat
Și pe fruntea fie-căruĭ raza eĭ a luminat;
Decĭ la arme dațĭ năvală
Și pe rând eșițĭ cu fală,
Căcĭ vulturul s'a 'nălțat!

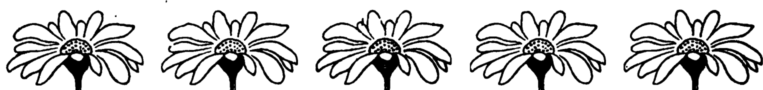
El sub aripă-ĭ vĕ chiamă și vestește ca să științĭ
Că d'acuma înainte *Nație* să vĕ numițĭ;
Decĭ d'acuma înainte
Alergațĭ cât maĭ ferbinte
Laure să dobândițĭ.

Intr'această cale sântă înfruntațĭ orĭ-ce nevoĭ;
Biruința pretutindenĭ să se ție după voĭ,
Și strigațĭ c'o glăsuire:
«Slavă, dragoste, unire
«În vecĭ fie între noĭ!»

Înainte-vĕ vrăjmașiĭ să aplece fruntea lor,
Să-șĭ cunoască neputința ca să scape de omor
Dar atuncĭ a voastră mână
Spre eĭ fie maĭ blajină,
Dându-le și ajutor.

Bărbăția și virtutea aicĭ încă se găsesc̀;
Incă curge printre vine acel sânge strămoșesc,
Ce la vreme se arată
Și nu pere nicĭ o dată,
Ca un dar dumneḑeesc.

mare înrîurire în dietă și întorcea inima regeluĭ după cum voia, ura pe Nemțĭ și se lupta în contra lor, sprijinind că ar fi cu primejdie a se amesteca în acel rĕsboiŭ, și adesea repetând vorbele regeluĭ Ștefan Bathori: că republica Poloniei câtă vreme va fi aliată de Turcĭ, va păstra mărirea sa. Acestea se petrecură înainte de sosirea luĭ Stanislas Pavlovicĭ, episcopul Olmutzuluĭ și luĭ Venceslas Berka, soliĭ din partea împĕratuluĭ, precum și a luĭ Dimitrie Napradi, prepositul Araduluĭ, Nicolae Socol și Mihaiŭ Kelemeși, trămișĭ din partea dieteĭ Ungarieĭ, pe lângă carĭ se uniră și deputațiĭ luĭ Bathori, prințul Transilvanieĭ, aĭ luĭ Mihaiŭ domnul țĕreĭ Româneștĭ, și aĭ domnuluĭ Moldoveĭ. Dieta se prelungise spre a aștepta sosirea acestor solĭ. Ceĭ din partea electoruluĭ de Brandeburg, Ioan Costitz și Ioan Benkendorf de Wardin și din partea electoruluĭ Saxonieĭ, Nicolae Reusner și Christofor Brokendorf, sosiră asemenĭ în Cracovia pe la sfârșitul luĭ Martie, spre a îndemna pe Polonĭ a-șĭ uni puterile lor cu ale împĕratuluĭ, ca să apere o causă așa dreaptă. Legatul Papeĭ, Malespina, îșĭ îndoise obicinuita sa activitate. Îl vedeaŭ alergând mereŭ în toate părțile, când la rege, în audiență particulară cu soliĭ, când la ceĭ maĭ de căpetenie nobilĭ și senatorĭ, visitându-ĭ în deosebĭ, împingĕndu-ĭ, îndemnându-ĭ, amenințându-ĭ, silindu-ĭ pe toțĭ a nu sta de laturĭ din această cruciată în contra păgânilor. Dar toate acestea căḑură dinaintea ureĭ ce Zamoisky purta Nemților și aplecăriĭ ce el avea pentru pacea cu Turciĭ. Și cu toate că, spre a nu descuragia pe solĭ și a le lăsa sperarea putințeĭ uneĭ învoielĭ, se numise o comisie din senat, pentru a cerceta condițiile tractatuluĭ propus de împĕratul, dar nu se încheia nimic, trăgănând la vreme până când sosirea unuĭ ciauș turc cu scrisorĭ din partea sultanuluĭ către rege și din partea luĭ Ferhat-Pașa către senat, cerĕnd de la Polonĭ păstrarea păciĭ, primind un rĕspuns favorabil, toate nădejdile solilor se curmară și eĭ fură silițĭ a se întoarce la locul lor fără de nicĭ o ispravă.

CARTEA III

ROBIREA ŢĔRANULUĬ

(DECEMVRIE 1595 — APRILIE 1599).

I

Am vĕdut că la propunerea ce împĕratul Germanieĭ făcuse regeluĭ Polonieĭ de a intra în legătura creştină în contra Turcilor, acesta iĭ rĕspunsese într'un chip rece şi nehotărît, adăogând că trebuie a consulta dieta şi că atuncĭ iĭ va da rĕspuns. În 7 Februarie 1595 se deschise dieta republiceĭ polone la Cracovia. Papa trimise acolo pe legatul sĕŭ, Annibal de Capua, Arhiepiscop al Neapoleĭ, carele împingea pe rege şi pe polonĭ a se alia cu împĕratul şi cu toate popoarele creştine în contra duşmanuluĭ comun al creştinătăţiĭ. Această treabă importantă se desbătu cu multă înfocare. Regele era aplecat spre această unire şi aceĭ ce ţineaŭ de curte sfătuiaŭ alianţa cu împĕratul, în numele religieĭ ce o poruncea. Ceia-l'alţĭ declaraŭ că nu e prudent d'a rupe o pace de şeaptedecĭ de anĭ cu Turciĭ şi a pune în primejdie mântuirea patrieĭ lor, spre a face slujbă străinilor; că rĕsboiul va naşte multe rele care anevoie se vor putea vindeca; că, în lipsă de arme şi de banĭ, trebue maĭ întâĭ a aduce ţara într'o stare înfloritoare şi puternică. Partisaniĭ rĕsboiuluĭ propuneaŭ a pune un bir de un scud de tot capul de evreŭ, precum se făcuse în 1578, în rĕsboiul cu Muscaliĭ. Ioan Sarius Zamoisky, cancelarul regatuluĭ şi marele hatman al coroaneĭ, care avea

mare înrîurire în dietă și întorcea inima regeluĭ după cum voia, ura pe Nemțĭ și se lupta în contra lor, sprijinind că ar fi cu primejdie a se amesteca în acel rĕsboiŭ, și adesea repetând vorbele regeluĭ Ștefan Bathori: că republica Polonieĭ câtă vreme va fi aliată de Turcĭ, va păstra mărirea sa. Acestea se petrecură înainte de sosirea luĭ Stanislas Pavlovicĭ, episcopul Olmutzuluĭ și luĭ Venceslas Berka, soliĭ din partea împĕratuluĭ, precum și a luĭ Dimitrie Napradi, prepositul Araduluĭ, Nicolae Socol și Mihaiŭ Kelemeșĭ, trămișĭ din partea dieteĭ Ungarieĭ, pe lângă carĭ se uniră și deputațiĭ luĭ Bathori, prințul Transilvanieĭ, aĭ luĭ Mihaiŭ domnul țĕreĭ Româneștĭ, și aĭ domnuluĭ Moldoveĭ. Dieta se prelungise spre a aștepta sosirea acestor solĭ. Ceĭ din partea electoruluĭ de Brandeburg, Ioan Costitz și Ioan Benkendorf de Wardin și din partea electoruluĭ Saxonieĭ, Nicolae Reusner și Christofor Brokendorf, sosiră asemenĭ în Cracovia pe la sfârșitul luĭ Martie, spre a îndemna pe Polonĭ a-șĭ uni puterile lor cu ale împĕratuluĭ, ca să apere o causă așa dreaptă. Legatul Papeĭ, Malespina, îșĭ îndoise obicinuita sa activitate. Îl vedeaŭ alergând mereŭ în toate părțile, când la rege, în audiență particulară cu soliĭ, când la ceĭ maĭ de căpetenie nobilĭ și senatorĭ, visitându-ĭ în deosebĭ, împingĕndu-ĭ, îndemnându-ĭ, amenințându-ĭ, silindu-ĭ pe toțĭ a nu sta de laturĭ din această cruciată în contra păgânilor. Dar toate acestea căḑură dinaintea ureĭ ce Zamoisky purta Nemților și aplecăriĭ ce el avea pentru pacea cu Turciĭ. Și cu toate că, spre a nu descuragia pe solĭ și a le lăsa sperarea putințeĭ uneĭ învoielĭ, se numise o comisie din senat, pentru a cerceta condițiile tractatuluĭ propus de împĕratul, dar nu se încheia nimic, trăgănând la vreme până când sosirea unuĭ ciauș turc cu scrisorĭ din partea sultanuluĭ către rege și din partea luĭ Ferhat-Pașa către senat, cerĕnd de la Polonĭ păstrarea păciĭ, primind un rĕspuns favorabil, toate nădejdile solilor se curmară și eĭ fură silițĭ a se întoarce la locul lor fără de nicĭ o ispravă.

II

În vreme ce Sinan-Paşa se apropia de Dunăre ca să năvălească peste ţerile române şi când se vestise că şi Tătarii aveaŭ să năpădească în Moldova în ajutorul Turcilor, Răzvan-vodă, vĕdêndu-şĭ ţara slăbită de atâtea nevoĭ ale rĕsboaelor, ale domnilor tiranĭ, şi risipitorĭ de ţară, vĕdênd toată partea de jos a Moldoveĭ pustiită, locuitoriĭ eĭ în de obşte risipiţĭ, fugind înspăimântaţĭ de sila ce li se făcea d'a fi rĕsboinicĭ şi d'aşĭ apăra vetrile, boeriĭ, în capul cărora se afla unul numit Nedelcu, om cu mare autoritate, desperênd de mântuirea ţeriĭ lor, trăgêndu-se de dênsul şi năzuind în ajutoare streine, fu silit a se adresa la Polonĭ cerênd alianţă şi ajutor împotriva păgânilor. Rĕspunsul ce dobândi fu că, de vreme ce nu este în stare a-şĭ apĕra ţara, să se lepede de alianţa cu creştiniĭ şi să se supună maĭ bine Turcilor. Astfel, strîmtorat de toate părţile, Răzvan-Vodă, pe care Sigismund Bathori îl chema într'ajutor, vĕdênd că singurĭ nu-şĭ va putea apăra ţara, atuncĭ, la nevoie de a veni Tătariĭ, hotărî a se duce în tabăra luĭ Bathori, în contra luĭ Sinan. De aceia, luându-şĭ soţia şi încărcându-şĭ avuţiile în cară, cu oastea ce avea, luă calea Transilvanieĭ.

Îndată ce se află în Polonia de plecarea luĭ Răzvan, marele hatman Zamoisky, care se afla nu departe de graniţă, hotărî a se folosi de rĕsboiul dintre Românĭ şi Transilvanĭ cu Turcĭ, spre a coprinde ţara Moldoveĭ, rĕmasă fără stăpân, a o smulge de sub influenţa prinţuluĭ Transilvanieĭ şi a împĕratuluĭ Germanieĭ şi a aşeza în acea ţară vechile pretenţiĭ de supremaţie ale Polonilor. Aceste pretenţiĭ eraŭ că Moldova ar fi fost vre-o dată un feud al Polonieĭ. Pentru aceia, luând de pretext că, de vreme ce se aude că Tătariĭ aŭ trecut Boristhenele şi se apropie de Moldova pe drumul numit *Negru,* apoĭ această apropiere a Tătarilor, putênd aduce vătămare provinciilor polonese mărginaşe, cum Pocuţia, Rutenia şi Podolia, este nevoie ca el să ia posiţie în Moldova, spre asigurarea Polonieĭ. Avênd puţine oştirĭ pe lângă dênsul, el se adresă la Cazacĭ, chemându-ĭ în ajutor: dar aceştia, mânioşĭ

căcĭ Zamoisky le refusase d'a le plăti leafa și le declarase că, de vor supĕra saŭ jefui vre un oraș turcesc, iĭ va privi ca dușmanĭ aĭ Poloniei, în loc d'aĭ veni într'ajutor, năvăliră în Polonia și deteră în jaf provinciile Volinia și Podolia. Trimișiĭ luĭ Zamoisky către rege cerêndu-ĭ ce să facă, iĭ aduseră acest rĕspuns: «Poartă-te după împrejurărĭ!»

Hatmanul, fără a aștepta o hotărîre lămurită din partea regeluĭ, îșĭ urmă planul sĕŭ. Spre a se descărca oare-cum de rĕspunderea ce putea să cadă asupră-ĭ, el convocă un sfat oștășesc, în care pofti pe toțĭ senatoriĭ din tabără și din vecinătate și-ĭ făcu să primească hotărîrea luĭ. Spre a nu pica în vrăjmășie cu Turciĭ, prin această demonstrație, el trămise un sol la Sinan-Pașa cu declarație că Polonia, fiind legată de veacurĭ d'o prietenie strînsă cu Poarta otomană, dorește a o păstra nesiluită; că această prietenie nu s'a clătit prin năvălirea de curând a Tătarilor în Polonia; că intrarea ce fac Polonesiĭ acum în Moldavia țintește numaĭ a pune sub ocrotire hotarele polone în contra Tătarilor ce se aproprie de dênsele; că organisația ce are să iea Moldova nu va fi împotrivitoare dreptuluĭ Porțiĭ, ci din contră, această țară va rămânea ca și maĭ 'nainte, o mijlocitoare între Turcia și Polonia, puind ast-fel distanța între hotarele lor, depărtând orĭ-ce pricină de rĕsboiŭ și chezășuind prieteșugul acestor două națiĭ.

III

In 27 August, la facerea ḑileĭ, Zamoisky porunci să ḑică trîmbițile și trecu însușĭ, cu armia luĭ, Nistrul care era foarte scăḑut atuncĭ, prin treĭ locurĭ și în not [1]. Armata polonă era veselă și plină de încredere în generalul sĕŭ. Indată vĕḑură

[1] La 1 Octombrie Zamoisky trecu cu armia luĭ Nistrul și sosi a doua ḑi la Hotin care se închină de popor la marele cancelar; el puse acolo comandant pe graful Beltzan cu o garnisoană. Cincĭ ḑile după aceea, el merse la Iașĭ, residența Moldoveĭ, unde fu primit cu multă cinste. Craiul Poloniei trămise prin comitele Lyblin, încă 1500 călărețĭ și 2000 de pedestrașĭ, oamenĭ cu curagiŭ.

cu bucurie că sosi și Zolkiewsky cu rĕmășița regimentelor Liovuluĭ. In Hotin, cetatea Moldoveĭ, pe marginea Polonieĭ, era numaĭ o garnizoană de două sute Ungurĭ. Indată ce locuitoriĭ aflară de plecarea luĭ Răzvan și de intrarea luĭ Zamoisky, temêndu-se d'a trage asupră-le rĕsbunarea Polonilor saŭ a Turcilor, prin silă și amenințărĭ isbutiră a scoate din această cetate garnizoana și aĭ deschide calea spre a trece în Transilvania. O deputație numeroasă de locuitorĭ, viind atuncĭ să ceară protecția regeluĭ Polonieĭ, numaĭ ca să-ĭ scape să nu cadă în mânile Turcilor, Zamoisky puse în cetate garnisoană polonă și comandant pe comitele Beltzan. Boeriĭ ce însoțise pe Zamoisky din Polonia, îĭ îndemnară a cere un domn. Între candidațiĭ ce se arătaŭ era un grec oare-care ce ținea pe fata unuĭ domn Alexandru Bogdan și trăise în Polonia ; dar acesta fu depărtat, căcĭ Moldoveniĭ uraŭ pe Grecĭ și pe domniĭ străinĭ. Ceialalțĭ candidațĭ fură luca Stroicĭ, logofăt mare și vornicul Ieremia Movilă, ce se aflaŭ în tabăra luĭ Zamoisky. Eĭ emigrase din Moldova cu Petru-Vodă-Șchiopul, la 1591 când acesta preferi să se lase maĭ bine de domnie de cât a mări haraciul țĕreĭ, după cum cereaŭ Turciĭ. În vremea petrecereĭ lor în Polonia, pentru dragostea ce arătară către acea țară și slujbele ce-ĭ făcuseră, eĭ dobândise titlurĭ de nobiețĕ în Polonia. Ieremia, prin bogățiile și moșiile sale și prin alianțele sale cu cele maĭ însemnate familiĭ polone, fu favorisat și Zamoisky de sineșĭ îl numi domn, cu aceste condițiĭ, ca el să trimită o deputație la Regele Polonieĭ ca să-l roage să primească pe Moldova sub ocrotirea și ca un feud al regatuluĭ polon ; ca el să se bucure de țara Moldoveĭ, socotindu-se cu titlul și rangul de Palatin al Polonieĭ ; ca, întâmplându-se ca creștiniĭ să birue pe Turcĭ, atuncĭ Moldova să rĕmână supusă singur numaĭ Polonieĭ ; iar dacă pacea cu Poarta se va păstra, Ieremia va cârmui țara, după cum aŭ cârmuit-o și ceĭ maĭ dinainte domnĭ, păstrând în orĭ-ce cas, credința regeluĭ Polonieĭ. Movilă primi aceste condițiĭ și, întărindu-le prin jurământ, trămise solie regeluĭ.

Familia Movileștilor care acum, pentru peirea Moldoveĭ, se urcă pe scena politică, începu a se face cunoscută din vre-

mea luĭ Ștefan-Vodă cel mare. Când acest viteaz domn merse de întîmpină la Schee pe Siret pe Hroiot Ungurul ce năvălise în țară, îĭ cădu calul, ucis în bătaie. Atuncĭ un Purice-Aprodul dete calul luĭ domnuluĭ sĕŭ; iar Ștefan-Vodă nu putea încăleca ingrabă, fiind om mic, și-ĭ dise Purice-Aprodul: «Doamne, eŭ mĕ voiŭ face o moviliță și vino de te sue «pe mine și încalecă». Și puindu-se pe dênsul Ștefan vodă a încălecat pe cal, dicându-ĭ: «Sărace Purice, de oĭ scăpa eŭ «și tu, atuncĭ ți-ĭ schimba numele din Purice Movilă!» Voind Dumnedeŭ, isbutind în bătaie Ștefan-Vodă și scăpând și el și Aprodul, îl făcu boier armaș-mare și dintru acest Purice se trase neamul Movileștilor.

În vremea aceia sosi la Hotin Ambrosie Casquida, din partea luĭ Sigismund, principele Transilvanieĭ, cu scrisorĭ către Zamoisky, prin care îl poftia să lase Moldova, căcĭ e a luĭ și îĭ anunța că Sinan trecuse Dunărea cu marĭ oștirĭ, adăogind ca să se unească împotriva vrăjmașilor comunĭ și să oprească năvălirea Tătarilor. Zamoisky rĕspunse că Moldoveniĭ sunt foarte întărîtațĭ asupra luĭ Răzvan, pentru care îșĭ alesese eĭ alt domn; că el nu poate a vorbi singur despre alianță și că trebue a se înțelege intru aceasta cu regele.

Zamoisky, intrând în grije de venirea Tătarilor, începu a căuta o posiție bună, în care la nevoie, să se poată apĕra cu oastea sa, care se spune că era de dece miĭ oamenĭ, împotriva nuorilor de Tătarĭ și pogorându-se la vale găsi un loc cum doria și îșĭ aședă tabăra între rîul Prutuluĭ și rîul Iasa (Jijia?), înconjurând-o, după obiceiul polones, cu o îngrădire de cară, ambele rîurĭ nu numaĭ că apĕraŭ tabăra, dar încă slujaŭ spre a transporta maĭ lesne bucatele. După ce sfârși de a-șĭ întocmi tabăra Zamoisky îșĭ lepădă veștmintele sale de Hatman, se îmbrăcă ca un simplu soldat și intră pe ascuns în Iașĭ, voind să vadă cu ochiĭ dacă castelul aceluĭ oraș poate a se întări în grabă; dar găsi orașul stricat și ars de curând de Cazacĭ, după cum am vĕdut, și înfățisând o tristă priveliște de grămedĭ înegrite. Castelul numaĭ sta în pi-

cioare, zidit fiind de peatră tare,[1] precum și treĭ bisericĭ greceștĭ, una armenească și alta catolică, toate de peatră, și zidirea băilor d'o architectură orientală minunat de frumoasă. Zamoisky se încredință îndată că acest oraș, fiind cu totul sfărîmat, nu se poate întări într'o vreme scurtă și fără marĭ cheltuelĭ. Dar fiind-că Iașiĭ era capital al țĕrĭ, Zamoisky vru să ducă acolo pe noul domn și să-l pună în scaun cu multă solemnitate; el porunci la treĭ regimente de guardă a însoți pe domn la intrarea luĭ în oraș. Când bieții locuitorĭ vĕdură pe noul domn în capul uneĭ cavalcade mărețe, intrând în oraș, eșiră din mijlocul ruinelor și din găurele unde staŭ ascunșĭ până atuncĭ, și-l întâmpinară ocolindu-l cu strigărĭ de bucurie și după obiceiul loculuĭ, aruncându-ĭ roade înbelșugate, cum spicurĭ de grâŭ și strugurĭ. Când se aproprie domnul de biserica cea mare (Mitropolia) care era sub palat, îl întâmpină vlădica în capul cleruluĭ sĕŭ, purtând crucĭ și icoane și-l duse în altar, unde săvârșindu-se ungerea obicinuită, îl urcă pe scaunul domnesc din biserică. După ce se sfârși rugăciunea, eșind de acolo, merse la palat, unde Zamoisky, luându-l de mână, îl duse la tron, pe care șeḑu ca un prinț suveran, iar Zamoisky iĭ adresă aceste cuvinte: «Prințe! Armele poloneze te-aŭ pus pe acest «tron; aceleașĭ arme, pe cât Dumneḑeŭ va îngădui, te vor «apĕra. Te-aĭ făcut vasal, nu ca odinioară, unor tiranĭ bar«barĭ, dar unuĭ rege al unuĭ popor liber și mărinimos. Fiĭ «dar credincios lor și recunoscĕtor în toate faptele tale».

IV.

Când sosi la Varșovia vestea că Zamoisky, de capul luĭ, fără împuternicirea regeluĭ, intrase în Moldova, aceasta turbură foarte mult spiritele și se scorni multă larmă din partea celor ce-l uraŭ. Mitropolitul L. Kankowski, vechiul primat, fu cel d'întâĭ a căruĭ mânie isbucni în contra hatmanuluĭ. El adună îndată nobilimea mareĭ Poloniĭ și trimise o scrisoare,

[1] Se vede că autorul voia sa facă aci o notă maĭ pre larg despre castelul saŭ Curțile Domneștí din Iașĭ. Dar manuscriptul sĕŭ poartă numaĭ *indicațiunea acestĕĭ* intențiuni. *Nota editoruluĭ.*

în numele acestor dietine adunate, arătând mirarea lor cea mare, ca un singur cetăţean să îndrăsnească a intra în capul uneĭ armiĭ într'o ţară străină şi aceasta fără învoirea staturilor generale. Într'aceiaşĭ vreme, se afla la curtea Poloniei archiducesa (Maria?), muma regineĭ, care, după ce visitase pe cea-l-altă fică, principesa Transilvanieĭ, sosise acuma la Varşovia. Această archiducesă, cu totul plecată la interesele împĕratuluĭ şi ale prinţuluĭ Transilvanieĭ, se sili, prin fica sa, ca să facă pe rege să cheme înapoĭ pe Zamoiski. Regele însă, de şi turburat de resultatul uneĭ aşa de îndrăsneţe întreprinderĭ, nu cuteză a displace luĭ Zamoiski şi partideĭ luĭ, cărora el datora tronul şi lăsă această treabă în hotărîrea senatuluĭ ce era să se adune.

Dar hatmanul însuşĭ, în tabăra sa, era coprins de temere şi se gândea cum va eşi cu cinste din acest pas greŭ ce făcuse şi prin care fusese în primejdie armia şi răspunderea sa. El scrisese luĭ Sinan precum şi sangiaculuĭ de la Tighina că Polonia nu voeşte a rupe prietenia cu Poarta şi că doreşte numaĭ sa adăpostească de Tătarĭ hotarele sale din partea Moldoveĭ. El rugă pe Sinan d'a nu se împotrivi la înălţarea luĭ Movilă, făcută în folosul comun al Turcilor şi Polonilor, ci să-l sprijinească cu creditul sĕŭ, lângă Sultanul după făgăduielile nouluĭ voevod d'a plăti un tribut îndoit (50 miĭ lire, în loc de 25 miĭ). Dar trufaşul Sinan, ce se afla atuncĭ în Valachia, plin încă de sperare că va birui pe creştinĭ, rĕspunse că cugetul stăpânuluĭ sĕŭ nu se învoieşte cu intrarea Polonilor în Moldova, fiind destul de puternic spre a apăra ale sale: că Sultanul dispusese de Moldova şi că n'are trebuinţă de armia polonă ca să pună în stăpînirea acestor ţĕrĭ, pe cela căruia a dat'o. Un rĕspuns aşa de mândru băgă în grijă pe Zamoiski. El se temu încă de ocasia ce-da acum vrăjmăşieĭ duşmanilor sĕĭ din Polonia spre a-ĭ face rĕŭ. În acest pas greŭ, în care nesocotinţa sa îl aruncase, neavênd cu sine de cât 10,000 oamenĭ, el căută a scăpa prin virtutea sa şi hotărî a se împotrivi bărbăteşte la armia nenumĕrată a Tătarilor ce s'apropia. Într'adevĕr Ghereĭ hanul Crîmuluĭ avu acelaşĭ gând ca Zamoiski. El nu se prea grăbise a veni în

ajutorul luĭ Sinan, după cum fusese poftit, dar socotea a se folosi de acele turburărĭ spre a coprinde Moldova şi a o împopula cu Tătarĭ. Pentru aceia el se sculă, împreună cu frate-sĕŭ Feti-Ghereĭ şi cu nepotul sĕŭ şi tot de odată cumnat al sĕŭ, sangiacul Tighineĭ, şi plecă spre Moldova cu 70 miĭ Tătarĭ, cu copiiĭ şi nevestele lor şi 2000 ianicerĭ. [1] El pretindea că după făgăduiala şi învoirea Porţeĭ, trebue să stăpânească toată Moldova, afară de partea despre hotarul Poloniei, care se va stăpâni de nepotul sĕŭ de soră, Adil-Ghireĭ, sangiacul Tighineĭ şi Kilieĭ, sub titlu de paşă. Aceasta însă nu era adevărat că i s'ar fi îngăduit, căcĭ soliĭ ce trimise el pentru aceasta la Poartă, după intrarea sa in Moldova, sosind d'abea în urma desăvârşiteĭ învingerĭ a luĭ Sinan, se întoarseră fără de nicĭ un rĕspuns din partea Sultanuluĭ.

V.

În 19 Octomvrie, Zamoisky, aşteptând venirea Tătarilor şi-a mutat tabăra din acel loc şi trecênd cu armia Prutul, din partea de unde se aştepta Tătariĭ, se aşeḍă la Ţuţora în nişte câmpiĭ întinse, udate de doue părţĭ de cotitura apeĭ, şi îşi întări tabăra cu valurĭ şi şanţurĭ adâncĭ din părţile cele doue deschise, făcând tăbiĭ de pămînt ca nişte turnurĭ şi alte întărirĭ, departe de tabără de o lovitură de tun, unde puse balimezurile, lăsând taberiĭ patru porţĭ înzestrate cu tunurĭ. În $^{10}/_{20}$ Octomvrie avanposturile polone întâmpinară avanguardia tătărească şi încăerându-se puţin la luptă, luară câţĭ-va prinşĭ pe care ĭĭ aduseră luĭ Zamoisky. Chiar în ḍiua aceia, hanul înştiinţă pe hatmanul că va sosi a-doua-ḍi la oastea luĭ. Zamoisky chemă îndată pe polcovniciĭ ceĭ marĭ, deprinşĭ la rĕsboiŭ, în cortul luĭ şi le spuse că în ḍioa d'întâi voeşte a se feri d'a isbi pe duşman, ţiindu-se în defensivă şi hărţuindu-ĭ numaĭ adesea cu cete micĭ, până să apuce

[1] Numĕrul oştireĭ tătare e încă nehotărit. Cronicariĭ polonĭ se pare că cu exageraţie îl urcă la 70 miĭ. Hanul, în scrisoarea sa către Zamoisky spune că vine cu 20 miĭ numaĭ. Iar alţĭ autorĭ pun numĕrul oasteĭ tătareştĭ la 30 miĭ.

oștile a se obicinui cu aceĭ norĭ de Tătarĭ și a se îmbărbăta după obiceiŭ. A doua ḑi în $^{11}/_{21}$, hanul, după făgăduială se apropie de tabăra Polonesă și Planicki, în capul brigadeĭ sale, sbură întru întâmpinarea luĭ. În această luptă, carabinerii polonĭ trântiră după cal vre-o câțĭ-va Tătarĭ, iar Turecki, un ofițer polon, fu prins de dușman; coloanele tătăreștĭ începură atuncĭ a urma una după alta și după obiceiul aceluĭ neam, călărețiĭ rĕspândițĭ în câmpie, căutaŭ a se bate în deosebĭ. Sangiacul începu a pustii cu vr'o 500 ianicerĭ, cu carabinele lor cele lungĭ ce duc gloanțele departe, încât uciseră și calul pe care se afla călare Zamoisky la poarta taberiĭ. Hanul, vĕḑênd că Poloniĭ se țin bine și că rănise mulțĭ din aĭ sĕĭ, poruncește fratelui sĕŭ Fede-Ghereĭ să treacă Prutul pe de la vale cu douĕ corpurĭ de armie din cele maĭ viteze. Într'aceiașĭ vreme, din partea Polonilor porniră câte-va regimente întru întâmpinarea sa. Hanul vĕḑênd aceasta, maĭ pornește coloane noue, care să atace pe Polonĭ în flanc și să-ĭ arunce în Prut. Zamoisky, observând și aceste manevre, îșĭ gătește armata, poruncește de deschide porțile taberiĭ și scoțênd înainte din toate părțile pe carabinerĭ, atât polonĭ cât și ungurĭ, salută pe barbarĭ cu atâtea gloanțe în cât doboară o mare parte la pămînt și silește pe ceĭ-l-alțĭ a se retrage. Fede-Ghereĭ se și trase în grabă, perḑênd mulțĭ din aĭ sĕĭ. Atuncĭ sangiacul trămise o trompetă și ceru a parlamenta; se numiră spre acest sfârșit par amentarĭ din ambele părțĭ rĕsboitoare; dar noaptea opri orĭ-ce înțelegere și lucrare. A doua ḑi hanul și sangiacul, saŭ spre a speria pe Polonĭ, arătând îndrăsneala lor, saŭ că voiră să-șĭ schimbe posiția din lipsa pășuneĭ, puseră de defilară în coaste toate trupele lor dinaintea taberiĭ polone. Nuoriĭ nenumĕrațĭ aĭ acesteĭ orde ascunsese plăcuta vedere a frumoaselor liveḑĭ; verdeața nu se maĭ vedea, ci în toate părțile numaĭ o gloată îndesită de oamenĭ și de caĭ; ceĭ maĭ vechĭ dintre rĕsboiniciĭ leșĭ nu-șĭ aducea aminte să fi vĕḑut vre-o dată o armie așa numeroasă. Zamoisky se temu ca Tătariĭ să nu voiască a trece Prutul și a merge spre Iașĭ; de aceia, poruncind a pușcări cu tunurile defileul dușmanuluĭ, tot de odată por-

neşte o seamă de oştĭ cu artilerie, ca, în întâmplare când Tătariĭ vor apuca spre Iaşĭ, să ardă podul de pe Prut cu ghiulele aprinse. Dar hanul nu voia a merge spre Iaşĭ, ci numaĭ se silia a scoate pe Leşĭ din tabără în câmp, unde credea că lesne îĭ va birui ; căcĭ Tătariĭ, obicinuiţĭ a se bate în câmpie şi călare, nu voiaŭ a se lupta pe jos nicĭ a ataca fortificaţiile. Ast-fel şi uniĭ şi alţiĭ, neputênd a se vătăma, veniră la nevoia a căuta d'a se înţelge. Sangiacul ceru din noŭ a parlamenta ; tunurile tăcură şi se deschise conferinţele între capiĭ polonĭ şi capiĭ Tătarilor. [1]

VI

Posiţia luĭ Zamoisky într'adevĕr ajunsese a fi foarte primejdioasă ; departe de ţara sa, fără sperare de ajutor, fără

[1] «La 13 Oct. cancelarul strînse armia ca să-ĭ vestească cum că Tătariĭ veniaŭ cu gloata. Mulţĭ se speriară şi cereaŭ să se întoarcă în Polonia ; mulţĭ însă preferiră a muri cu dênsul, decât a fugi dinaintea duşmanuluĭ. Indată cancelarul alese un loc pe ţĕrmul apeĭ şi întări tabăra cu o baricadă de cară. Intr'acestea, sosi un Cazac din partea şefuluĭ tătar aducênd un bilet cu această cuprindere : «Tu, câne bătrîn, «dacă eştĭ un viteaz rĕsboinic, nu fugi de mine, căcĭ în treĭ ḑile voĭ fi «negreşit lângă tine !» Acelaşĭ cazac aduse o scrisoare de la sangiacul de Tighina, care ḑicea că este paşă în Moldavia şi Valachia; că Sultanul dedese ţĕrile întregĭ ale Valachieĭ şi Moldoveĭ la Tătarí pentru bunele lor slujbe ; că el, Zamoisky, trebue indată să încalece şi să iasă dinaintea hanuluĭ a se umili, a se pleca şi a atinge cu fruntea luĭ picioarele sale, nefiind alt mijloc de scăpare pentru dênsul. In 18 Oct. Tătariĭ sosiră până în tabăra Polonilor ; dar se traseră îndată. In 20 se întoarseră 10.000 Tătarĭ asupra tabereĭ polone, împotriva cărora îndreptară artileria cea mare şi pentru a doua oră fură puşĭ pe fugă şi risipiţĭ. A doua ḑi Tătărul ceru spre a se înţelege de pace o armistiţie, care fu primită. Se făcu o învoire de şease lunĭ şi Tătarul consimţi a da steagul sĕŭ de domnie luĭ Ieremia, pentru dragostea regeluĭ Polonieĭ. Din partea Tătarilor rĕmaseră pe loc maĭ mult de 3000, din carĭ mulţĭ însemnaţĭ. Numĕrul Tătarilor se urca până la 70,000, cu femeĭ şi copiĭ. Sangiacul de Tighina avea 8000 cu dênsul. Mulţi din Tătarĭ se întoarseră la Torna şi lăsa o mie călăreţĭ in Moldova, iar cu ceĭ-l-alţĭ 18.000, el plecă după Cazacĭ ca să-ĭ supună şi sa prinḑă pe trădatorul Nalipa-Veiko». — *Histor von Empörung.*

bucate, împresurat de o parte de o gloată de Tătarĭ, de dincolo, din partea țăriĭ Româneștĭ, avênd temere ca să nu fie isbit de Turciĭ de la Brăila, el se temea încă nu cumva Tătariĭ, lăsându-l în tabăra sa, să ea calea Polonieĭ spre a o pustii în lipsa luĭ, și pe când el, în acele locurĭ deschise, nu ar putea goni din urmă, cu artileria și călărimea grea, pe niște cete așa de ușoare și sprintene ca ale Tătarilor.

Ieremia Movilă, vĕdênd primejdia în care se aflaŭ Poloniĭ, nu dormise în vremea acestor ḑile de bătaie, ci veghia spre a-ĭ mântui pe eĭ și pe sine. El trămisese darurĭ hanuluĭ, dându-ĭ acele cincĭ sate ce până astă-ḑĭ se numesc *satele Hăneștĭ* și legându-se a-ĭ da pe tot anul miere sub numirea *baltzî pașaliki* și altele, și ast-fel se apropiară Tătariĭ de învoire cu Poloniĭ, cum am vĕḑut, și dându-șĭ zăloage din ambe părțile, începură a tracta. Condițiile păciĭ, după cronicariĭ Polonieĭ, fură aceste: 1, ca sangiacul să depună demnitatea sa de pașă al Moldoveĭ; 2, Ieremia Movilă, pe care îl vor locuitoriĭ, să fie păstrat de domn; 3, armiile tătăreștĭ și turceștĭ să se întoarcă tot pe unde aŭ venit și în treĭ ḑile să iasă din Moldova, fără a face nicĭ o nedreptate; 4, prinșiĭ de rĕsboiŭ să se întoarcă de la uniĭ la alțiĭ, fără nicĭ o rescumpărare; 5, hatmanul să atragă grația regeluĭ spre hanul și spre sangiacul, pentru cele făcute de dênșiĭ; 6, aceștia făgăduesc și se îndatorează că Sultanul va trimite steagul și tuiurile de domnie cu hatișerif luĭ Iremia; 7, hanul să trimită o ambasadă regeluĭ Polonieĭ. Acest tractat, pe care cronicarii polonĭ l'aŭ numit glorios *(chwalebne przymierze)*, observează tare bine un învĕțat polon, d. Pekowski nu arată în ce stă această pretinsă glorie. Maĭ întâiŭ că condiția d'întâiŭ prin care sangiacul depune demnitatea ce îșĭ arogase de pașă al Moldoveĭ, este o absurditate și un joc al Tătarilor cu Zamoisky, de vreme ce eĭ, cu aceasta nu perdeaŭ nimic, căcĭ eĭ n'aveaŭ nicĭ un drept asupra Moldoveĭ, fiind-că divanul nu voise a primi cererea lor și lăsă pe trimișiĭ hanuluĭ să plece fără nicĭ un resultat.

«Primirea uneĭ asemenea condițiĭ din partea luĭ Zamoisky, «ḑice d. Senkowski, dovedește numaĭ că în tabăra polonă

«nu se ştia nimic lămurit şi că toate se făceaŭ pipăind prin «întuneric». Afară de aceasta, cronicariĭ polonĭ notează, ca spre gloria luĭ Zamoisky, aceste condiţiĭ: 1, că Ieremia nu numaĭ că se cunoaşte tributar al Turcilor, mărind tributul, dar încă se recunoaşte şi tributar către hanul şi împarte pămîntul Moldoveĭ, dându-ĭ satele de care s'a vorbit; 2, ca oştirile polone să iasă şi să nu maĭ intre în Moldova; 3, ca regele Polonieĭ să trimită un sol la împĕrăţie spre întărirea prieteşuguluĭ între ambele puterĭ; şi 4, ca Polonesiĭ să-şi unească puterile cu Tătariĭ împotriva Cazacilor de la Nistru, cari făceaŭ rĕsboĭ Turcilor şi Tătarilor şi nu maĭ trimiteaŭ acestora darurile obicinuite.

Afară de aceasta, cronicariĭ polonĭ maĭ uită, ḑice d. Senkowski, «că Zamoiski ḑedese asigurare deosebită Tătarilor că «donaţia ce li se făcuse sub Ştefan I-iŭ (1578) şi care con«sta în ḑece miĭ galbenĭ şi un numĕr oare-care de blănĭ de «jder şi samurĭ, să li se plătească d'aci înainte pe tot anu». Istoricul Naim-Effendi pomeneşte lămurit despre aceasta şi singură o asemenea împrejurare e de ajuns spre a tălmăci îndată buna voinţă cu care Tătariĭ încheiară acest tractat. Această naţie a Tătarilor, pricina sultanuluĭ era cu totul deosebită de a lor. În toate rĕsboaiele haniĭ n'aŭ vânat decât folosul lor şi d'acilea vine că eĭ eraŭ gata a încheia un tractat de paçe, îndată ce duşmanul lor le da un câştig mare.

Cele-l'alte condiţiĭ ale acestuĭ pretins glorios tractat sunt obicinuite şi asemenea tuturor celor ce s'aŭ făcut în toate tractatele glorioase saŭ nenorocite cu Turciĭ şi cu oardele Crîmuluĭ. Ast-fel, reducênd acest tractat la dreapta luĭ valoare, vedem că strălucirea luĭ şi cualificaţia ce-ĭ daŭ cronicariĭ de tractat *glorios*, pere în faţa nepărtinireĭ şi a criticeĭ sănătoase.

După iscălirea condiţiilor tractatuluĭ, Zamoisky dărui sangiaculuĭ o haină de mătase cusută cu aur şi luĭ Ahmet-Aga o cupă de aur. Hanul dărui asemenea pe zăloagele Polonieĭ ce eraŭ la dênsul, cu haine de mătase aurite şi a doua-ḑi se trase cu oştirea şi se îndreptă către câmpiile Crîmuluĭ.

Zamoisky plecă asemenea spre a se întoarce în Polonia,

lăsând în leafă luĭ Ieremia, după cererea sa, treĭ miĭ ostașĭ polonĭ, sub comanda luĭ Ioan Potocki, starostele Cameniţeĭ și luĭ Stanislas Chanski. Ieremia însușĭ se duse de se așeḑă în scaun la Suceava. Hanul, până a nu se depărta, scrisese regeluĭ Poloniei, trimeţêndu-ĭ o ambasadă, prin care-ĭ cerea să întărească pacea încheiată cu hatmanul Zamoisky, adăogênd că, de nu vor pedepsi Poloniĭ pe Cazacĭ, apoĭ va rupe negociaţiile și va reîncepe rĕsboiul. Trimisul tătaruluĭ dărui regeluĭ un cal și o săgeată din partea hanuluĭ; regele scrise hanuluĭ și, dăruind soluluĭ o frumoasă blană de cacom, îl porni înapoĭ. «Toate acestea, spune un analist contimporan, «nu fură decât o umbră de pace într'un soare ce roșia de «rĕsboaie.»

VII.

Sigismund Bathori umpluse Europa cu plângerile sale în contra Polonilor, pentru faptele lor în Moldova. El îĭ acusa sub cuvînt că aŭ intrat într'această ţară, fără a fi provocaţĭ, ca s'o smulgă de sub ascultarea sa și s'o reducă iar sub jugul Turcilor, de care se mântuise cu atâtea jertfe. Împĕratul și Papa, la carĭ se plânsese, scriindu-le în deosebĭ, trimiseră îndată solĭ și scriseră în pricina aceasta regeluĭ Poloniei.

Împĕratul scrise în 30 Octomvrie și rugă pe rege ca să strice tractatul făcut cu păgâniĭ în contra prinţuluĭ Transilvaniei și să lase Moldova în stăpânirea luĭ Răzvan. Papa scrise, la 8 Noemvrie 1595, regeluĭ Poloniei într'un chip foarte aspru, o scrisoare pe care acesta o primi în Decembrie: «Cu «condeiŭ de durere, începe el, vĕ scriŭ că cele făcute în Mol«dova crud m'aŭ întristat.» Îĭ impută apoĭ că n'a ascultat de loc rugăciunile ce mereŭ i-a făcut de a se uni cu creștiniĭ în contra Turcilor; că spera că, dacă consideraţiĭ particulare îl opreaŭ a se declara pe faţă împotriva Turcilor și a le face rĕsboĭ, cel puţin nu va aduce stavile și oposiţie scopurilor prinţilor federaţĭ și nu va turbura cursul fericit al armelor lor, după cum lămurit o făgăduise atât către dênsul cât și către împĕrat; că cu faptele luĭ a întărit pe Turcĭ în puterile

și sperările lor și a slăbit pe creștinĭ. «Toțĭ te învinovățesc, «ḑice Papa, că te-aĭ confederat cu Turcul și Tătarul împo- «triva prinților federațĭ și maĭ cu samă înmpotriva prea iu- «bituluĭ nostru Sigismund, prințul Transilvanieĭ, căcĭ spre a-l «vătăma, aĭ numit alt domn în Moldova, făgăduind a-l apăra cu ajutorul Turcilor și Tătarilor.» Această faptă Papa o ca- lifică de *nevrednică*; și încheie propuind arbitragiul sěŭ pen- tru diferentele dintre regele Polonieĭ și cumnatul sěŭ, prin- țul Transilvanieĭ, «ca să stêrpească dintre dênșiĭ toate rădă- «cinile amare de prigonire și vrajbă, să le smulgă și să le «arunce în foc.» Mult maĭ aspru fu scrisoarea ce Papa adresă, tot într'acea ḑi, către Zamoisky: «Fapta ta din Moldova va «atrage defăimarea și hula tuturor oamenilor cinstițĭ carĭ tră- «esc astăḑĭ și carĭ vor fi în viitorime. Ce prieten al bineluĭ «public, ce om înflăcărat de dragostea luĭ Dumneḑeŭ nu va «tângui, că chiar în acel moment când se făcea Turcilor, «aceștĭ dușmanĭ vecinicĭ și neîmblânḑițĭ aĭ creștinilor, un rěs- «boĭ sânt și trebuincios pentru mântuirea și libertatea popo- «ruluĭ creștin și apărarea credințeĭ, atuncĭ când, ocrotițĭ în- «tr'un chip minunat de mâna luĭ Dumneḑeŭ, dobândiră is- «bânḑĭ ast-fel încât nicĭ n'am věḑut nicĭ n'am auḑit altele «asemenea, nicĭ în aniĭ aceștia, nicĭ în veacurile trecute, cine, «ḑic, nu va tângui că chiar în acel minut, când se spera a- «tâta isbândă, se făcu în Moldova tot ce putea ușura și în- «tări pe dușmaniĭ Cruceĭ și aĭ luĭ Christos și din potrivă se «opri și se slăbi în cursul biruințelor lor apărătoriĭ credințeĭ, «se turbură resultatul rěsboiuluĭ și se puse tot în primejdie «ș. c. l.» Îl amenința apoĭ pentru relele poveţeĭ ce da Rege- luĭ și pentru această crimă și acest scandal împotriva crești- nătățiĭ. Papa scrise asemenea Cardianuluĭ Bathori mustrân- du-l părintește pentru că ațâța pe Polonĭ în contra věruluĭ sěŭ prințul Transilvanieĭ și poruncindu-ĭ să vină îndată la Roma.

Mihaiŭ-Voevod trămise și el atuncĭ o ambasadă la regele Polonieĭ care sosi la Cracovia și în 14 noemvrie fu primită în audiență de rege. Istoriciĭ tac despre misiile acesteĭ deputațiĭ, dar eŭ socotesc că ea privia tot în pricina Moldoveĭ.

VIII

Viteazul Răzvan nu aşteptă să vadă isprava acestor tractaţiĭ, de la care puţin se nădujduia, şi hotărî cu armele în mână, a-şĭ redobândi tronul ce i se răpise. Cu puţinul ajutor ce luase de la Sigismund Bathori, el purcese spre Moldova la 27 Noembrie, trecu Munţiĭ Oituzuluĭ, ce despart ţara săcuiască de Moldova, în 29 Noembrie 1595 şi, aflând veste despre starea duşmanuluĭ, vědêndu-se maĭ slab cu numěrul, trimise îndată la Bathori, cerênd un adaos de oaste şi maĭ cu seamă un maĭ mare numěr de călăreţĭ; dar până a nu sosi aceştia la hotarele Moldoveĭ, Ieremia Vodă cu Poloniĭ se grăbesc a izbi pe Răzvan. Oştirea polonă se afla rěspândită în maĭ multe staţiĭ în ţară, când de o dată Chanski, care era pus de Potocki cu despărţirea luĭ în garnizoană la Suceava, înştiinţă pe Potocki că Răzvan se apropie în grabă şi drept spre Suceava, în capul uneĭ numeroase oştirĭ. Ieremia îndată adună oştire de ţară cât putu şi porunci luĭ Potocki de adună în iuţeală regimentele sale şi grăbi de se uni cu ceata luĭ Chanski, d'abia cu două ceasurĭ înaintea bătăiĭ. Era într'o Duminecă, 5 Decembrie, când Răzvan sosi aproape de Suceava. Oastea sa se alcătuia de patru miĭ pedestraşĭ; cea maĭ mare parte eraŭ din vechiĭ sěĭ ostaşĭ cu puţinĭ ce înrolase de curând şi apoĭ Secuiĭ ce-l însoţise din porunca prinţuluĭ Bathori şi o mie călăreţĭ armaţĭ cu lance tot de aĭ prinţuluĭ Transilvanieĭ. Armia luĭ Răzvan-Vodă înaintă pe dealurĭ prin nişte locurĭ maĭ înalte decât acelea unde se afla oastea luĭ Ieremia, ast-fel în cât ea se vedea maĭ lesne de către aceasta. El îşĭ întocmi rânduiala bătălieĭ ast-fel: la stânga sa, care era apărată prin cară şi tot aparatul de rěsboiŭ, eraŭ cincĭ sute călăreţĭ la dreapta care era apărată de un zid ce începea de la şanţurile taberiĭ şi se întindea mult departe până la tabăra poloneză, era asemenea călărime; în centru, două batalioane pedestrime după care urmaŭ alte ḑece; pe urmă rămăşiţa de călărime şi pedestrime ca o reservă. În toate părţile se vedeaŭ steagurĭ fluturând; steagul călărimeĭ

era cel maĭ împodobit; el purta o frumoasă inscripție care spunea că Moldova s'a dat de Transilvania luĭ Răzvan.

Ieremia-Vodă eșise înainte la satul Areniĭ, unde-șĭ așeḑase oștile sale, iar oștirea polonă el o rândui la Scheĭ despre câmpie și sta ca la pază pe sub un mal care e alăturĭ, aproape de drumul Băiĭ. Rânduiala eĭ era în coloane treptate ast-fel: înainte sta cu avanguardia, în lipsă de călărime ușoară, 100 Moldovenĭ; după dênșiĭ veniaŭ două batalioane ale luĭ Stanislaŭ Minski și Nicolae Zobrzydowski; eraŭ așeḑate puțin maĭ la dreapta din pricină că posiția era maĭ bună și spre a fi ferite de vînt, ast-fel că batalioanele luĭ Tworzanski și Milewski, ce se aflaŭ la stânga, eraŭ puțin maĭ 'nainte decât dênsele, dar maĭ înainte încă se afla batalionul luĭ Zavrowski ce nu se vedea de cele-l'alte, fiind ascuns de fortificațiĭ; la centru era Porycki cu regimentul sěŭ, avênd de reazim trupele luĭ Potocki, comandantul Camenițeĭ, pe al frateluĭ sěŭ Ștefan și la stânga pe al frateluĭ sěŭ al treilea Iacob; după dênșiĭ, tot la mijloc, venia apoĭ o trupă de pușcașĭ a luĭ Ioan Tomas Drohojewski, și lângă dênsa, pedestrimea sub comanda luĭ Albert Vitoslawki și Andreĭ Klopocki. La stânga, împrejurul ziduluĭ de care am pomenit maĭ sus, se așeḑase niște tunurĭ marĭ și altele de câmpie, care amenințaŭ dreapta luĭ Răzvan și ocrotiaŭ pedestrimea moldovenească și pe Cazacĭ. Până a nu se apropia oștile de bătaia puștilor, Poloniĭ descărcară de două orĭ tunurilor în oștirea luĭ Răzvan; una din descărcăturĭ răsturnă pe Valentin Gheghe, unul din capiĭ pedestrimeĭ acestuia.

IX

Ieremia era la biserică ascultând liturgia, când avanguardia luĭ Răzvan se apropie de oștile țĕreĭ și când eși Ieremia de la biserică, îndată se încăerară Moldoveniĭ luĭ Răzvan cu aĭ luĭ Ieremia; lupta între ambele aceste oștĭ nu ținu mult, căcĭ urând, se vede, a-șĭ vărsa sângele frate cu frate și unele și altele se traseră din bătaie.

Poloniĭ atuncĭ din dealul de unde eraŭ despre Scheĭ se

repeḑiră asupra Săcuilor. Zobrzydowsky, cu trupa sa şi a luĭ Chanski, căcĭ acesta se afla atuncĭ lângă Potocki, şi Christofor Broniewski se asvârlă peste dreapta luĭ Răzvan; însă Zobrzydowski, cu toată bărbăţia ce arătă, rănindu-se la obraz şi la braţ, nu putu sprijini lovirea luĭ Răzvan şi ar fi perit cu oastea sa, de nu grăbia Potocki a-ĭ veni într'ajutor. Într'aceiaşĭ vreme, Porycki cu infanteria şi puşcaşiĭ luĭ Viersbowski, isbeşte centru luĭ Răzvan, în vreme ce batalioanele luĭ Twerzanski şi Milewski se asvârlă asupra drepteĭ în ajutorul luĭ Zobrzydowski. Toate isbirile împreunate ale acestor cete sfărâmă rândurile Săcuilor, carĭ se trag înapoĭ puţin şi ast-fel Poloniĭ pĕtrund în tabără. Răzvan-Vodă, care, cu toate că se vĕḑuse maĭ slab mult cu numĕrul şi cu valoarea oştilor decât duşmaniĭ, nu numaĭ că nu se ferise de bătaie dar o şi căutase cu bărbăţie, se afla atuncĭ lângă infanteria sa; el se credea apărat de cavalerie, când aceasta de o dată părăsind tunurile, o iea de-a-fuga. Îndeşert Răzvan omoară cu mâna luĭ maĭ mulţĭ, ca să întoarcă pe fugarĭ înapoĭ, silinţele luĭ fură zadarnice. Poloniĭ cuprinseră tunurile; Săcuiĭ, vĕḑênd fuga călărimeĭ, întoarseră şi eĭ spatele. Răzvan, părăsit de oştire, rămânând numaĭ cu puţinĭ din aĭ sĕĭ, se luptă multă vreme încă cu cel maĭ mare curagiŭ ce putu; doĭ caĭ ucişĭ sub dênsul; el sări pe un al treilea cu multă sprintenie şi isbea de moarte pe toţĭ câţĭ îĭ întâmpina paloşul sĕŭ. «Ce «maĭ viteaz!» strigaŭ, minunaţĭ de atâta curagiu, atât aĭ luĭ cât şi duşmaniĭ ce-l vedeaŭ. Dar în sfârşit, părăsit de aĭ sĕĭ şi de noroc, vĕḑêndu-şĭ toată tabăra coprinsă, oştirea răslăţită fugind în toate părţile, cu inima sfâşiată de durere, el se lăsă a se trage de puţiniĭ credincioşĭ rĕmaşĭ pe lângă el, care voiaŭ a-l mântui; eĭ luară cam spre stânga şi se înfundară în pădurĭ. Poloniĭ lăsară regimentele luĭ Drohojewski în tabără şi toate cele-l'alte se luară a goni pe ostaşiĭ luĭ Răzvan, carĭ fugiaŭ rĕspândiţĭ şi rătăciţĭ în voia întâmplăriĭ prin munţĭ şi prin pădurĭ; ceĭ maĭ mulţĭ căḑură în mânile duşmanilor, foarte puţinĭ fură aceia ce putură ajunge a trece munţiĭ în Transilvania. Biruitoriĭ coprinseră o mare pradă, câte-va tunurĭ de câmpie, toate stindardele şi toată averea ce Răzvan do-

bândise de la Aron-Vodă și prada căpătată de la Turcĭ la Târgoviște și la Giurgiu.

X

Sĕrmanul Răzvan, după ce rătăci multă vreme cu soțiĭ sĕĭ, ajunse seara într'un sătuleț unde se adăposti puțin, schimbându-șĭ hainele și se depărtă sub ocrotirea nopțiĭ. Indată sosiră în sat niște trimișĭ d'aĭ luĭ Ieremia, ce alergaŭ după Răzvan; gazdele acestuia, speriațĭ de veciniĭ carĭ îĭ mustraŭ că aŭ primit un dușman în casă, fură silițĭ a mărturisi calea în cotro aŭ apucat fugariĭ. Ast-fel, aceștĭ nenorocițĭ fură îndată ajunșĭ în cale și prinșĭ nu fără o luptă bărbătească, în care Răzvan fu rănit și Unguriĭ Mateiŭ Sekiel ce comanda peste 400 călărețĭ și Glie Kakoci, vechiul soț al luĭ Răzvan în oastea luĭ Aron-Vodă, cădură morțĭ, împreună cu alțiĭ. Intre prinșĭ se afla fratele luĭ Răzvan, un boier mare anume Calotă, vistier și logofĕt al domnuluĭ, împreună cu alțĭ boierĭ și capete de Ungurĭ. Adușĭ dinaintea luĭ Ieremia, Răzvan și cu soțiĭ luĭ se purtară în cumplita lor nenorocire cu toată vrednicia și bărbăția cuvenită. La toate întrebările ce li se făcură, eĭ toțĭ păstrară o tăcere mândră și desprețuitoare. Câte-va ḍile după aceia, pe la jumĕtatea luĭ Decemvrie, crudul Ieremia, nesocotind și legile rĕsboiuluĭ care sânțește persoana unuĭ prins și legile omenireĭ, osândi pe toțĭ prinșiĭ la moarte. Printr'o cruḍime spăimântătoare, el porunci a pune pe Răzvan la cazná; apoĭ îĭ tăiară nasul și buzele, și după aceia puse de-l trase în țeapă expuindu-l ast-fel, — priveliște de jale! — la armia și la locuitoriĭ țeriĭ. In minutul în care mult-nenorocitul Răzvan-Vodă gemea de durerĭ pe țeapă, cu o crudă barbarie, aduseră pe frate-sĕŭ dinaintea luĭ de-ĭ tăiară capul. La această vedere dureroasă a morțiĭ frateluĭ sĕŭ adăogită la suferințele sale, Răzvan de o dată se ridică țișni pe țeapă, întinse brațele către dragul sĕŭ frate, și într'această mișcare își dete sufletul.

Să întoarcem maĭ bine ochiĭ de la această cruntă priveliște care rĕscoală inima la o asemenea crimă uricioasă, ce va

rĕmânea o pată vecinică de necinste asupra neamuluĭ luĭ Ieremia Movilă care o porunci şi asupra Polonilor care o suferiră fără împotrivire, cu atât maĭ mult că Răzvan era prinsul lor. In drumul ce merge de la Suceava la Baia şi până astă-ḑĭ se arată şi se pomeneşte *movila luĭ Răzvan-Vodă*, loc unde zac neuitate, rămăşiţele viteazuluĭ domn.

Ast-fel de cumplită moarte avu acest bărbat, pe care meritul sĕŭ şi norocirea îl înălţase din pulbere pe tronul patrieĭ sale. Născut ţigan dintr'un neam osândit de veacurĭ la robie, el fu încă o dovadă puternică cum că în ochiĭ provedinţeĭ nu sunt popoare alese şi popoare osândite, că ea rĕspândeşte de o potrivă îndurările sale peste toţĭ oameniĭ fără osebire de naţie, dar puind pe fruntea fie-căruia pecetea Dumneḑeireĭ şi declarându-l cu drepturĭ de o potrivă ca toată omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute şi la adevĕr.

XI.

Cumplita moarte a luĭ Răzvan întristă foarte mult nu numaĭ pe prinţul Transilvanieĭ dar şi pe împĕratul şi pe Papa Clement. Bathori hotărî să-şĭ ea satisfacţie cu armele în contra Polonilor şi împĕratul, părtaş al mânieĭ sale, hotărî a-l ajuta şi a lua parte la rĕsbunarea acesteĭ insulte a Polonilor, ce le era comună la amândoĭ. Pontificile însă, temĕndu-se cu tot dreptul că acest rĕsboiŭ între creştinĭ va fi vătămător rĕsboiuluĭ cel cu noroc început în contra Turcilor şi că va putea arunca creştinătatea încă în vr'o primejdie mare fără nicĭ un leac de mântuire, se puse între părţile prigonitoare, propuind mijlocirea sa părintească pentru ca, prin creditul sĕŭ, să împace aceste certe şi să aducă unirea şi o norocită înţelegere. El trimise spre acest sfârşit în Polonia pe episcopul de Caserta, Alfons Visconti, milanes, la regele Polonieĭ şi la prinţul Transilvanieĭ. Sigismund al III-lea regele Polonieĭ, mişcat de aceste mustrărĭ, trămise la Roma pe Florian Gimbicki, secretarul coroaneĭ, ca să arate pontificeluĭ că armele polone în Moldova făcuseră mare slujbă creştinătăţiĭ, scăpând acea ţară de Tătarĭ şi tot de odată

oprind pe aceştia d'a năvăli asupra Ungariei şi a staturilor împărăteşti. Zamoisky scrise şi el Papiĭ, în 10 Ianuarie 1596, arătându-ĭ aceleaşi şi îndreptăţindu-şi faptele sale cu multe sofisme şi neadevĕrurĭ. Spre a îmblânḍi maĭ lesne pe Papa, carele era foarte întărîtat în contră-le, spre a-l trage în partea lor şi a-ĭ desarma mânia, regele Poloniei şi Zamoisky iĭ trimiseră, din partea sinoduluĭ de legea grecească, doĭ episcopĭ ruteni, ca să i se închine şi să recunoască supremaţia Papiĭ. Intr'adevĕr această faptă, care nu isbuti până la urmă făcu mare plăcere Papiĭ, în cât se amână cu totul satisfacţia aşteptată de Bathori de la Poloni, ceea ce mâhni pe acesta până într'atât în cât căḍu în greşelĭ marĭ, foarte vătămătoare creştinătăţiĭ. Zamoisky fu atacat cu multă învierşunare în dieta de la Cracovia de duşmaniĭ luĭ, cari-l acusaŭ cu mult drept că a implorat şi a cumpĕrat pacea de la Tătarĭ. El se scuză dând faptelor o coloare favorabilă, dar foarte neadevĕrată. Senatoriĭ regatuluĭ scriseră atuncĭ (24 Martie 1596) împĕratuluĭ Rudolf, arătându-ĭ că eĭ simt că datoria comună este ca să împedice pe Turcĭ a reduce în paşalîk principatele Moldova şi Valachia; că neputênd prinţul Transilvanieĭ a le apăra, e nevoie ca Poloniĭ să le ea sub protecţia lor; că pentru această slujbă creştinească ce eĭ vor să facă, cer ca împĕratul să le dea o sută miĭ florinţĭ şi să depărteze pe Mihaiŭ din Ţara-Românească, căcĭ nu-l pot apăra fără a rupe de faţă pacea cu Turciĭ. Această scrisoare sucită şi plină de viclenii nu dovedia alt-ceva decât dorinţa Polonilor d'a pune eĭ în Ţara-Românească alt domn în locul luĭ Mihaiŭ. Acesta fu cel d'întâiŭ semn al ureĭ ucigătoare ce Poloniĭ purtară erouluĭ nostru.

XII

Mihaiŭ-Vodă, după luarea Vidinuluĭ, unde-l lăsarăm, se întoarse înapoĭ la Târgovişte. Intoarcerea sa în ţară este un mers triumfal; toţĭ ostaşiĭ sunt încărcaţĭ de prăḍĭ; poporul îl primeşte cu cântece de veselie şi vrăjmaşiĭ tremură de numele luĭ. El începu îndată a se ocupa să vindice rănile şi

ticăloşiile ce pustiirile şi rĕsboiul adusese asupra ţĕriĭ. Intr'adevĕr, starea eĭ era vrednică de jale. Populaţia se micşorase foarte mult prin moarte, prin pribegirea locuitorilor în ţărĭ străine şi prin robirile Turcilor; numaĭ în această din urmă campanie Sinan robise douĕ-ḑecĭ miĭ locuitorĭ şi apucase a-ĭ trece Dunărea. Oraşele şi satele eraŭ ruinate şi prefăcute în cenuşă; câmpurile eraŭ părăsite, viile smulse grânele călcate de oştirile ce şerpuiseră prin toată ţara, nu putuse da rod; dobitoacele murise saŭ fusese răpite de vrăjmaşĭ, cari apucaseră să treacă peste Dunăre maĭ mult de 60 miĭ vite. Româniĭ jertfiseră totul pentru desrobirea libertăţiĭ lor; dar aceasta e un bine atât de mare în cât cu nicĭ o jertfă, fie cât de grea, nu e scump cumpĕrată.

Mihaiŭ-Vodă trimise în Transilvania cu multă cheltuială, — fiind şi acolo mare lipsă, căcĭ negoţul încetase cu totul din pricina rĕsboiuluĭ, — de cumpără grâne, făină, vin, sĕmînţă şi toate cele trebuincioase, de împărţi între popor, care, la glasul domnuluĭ sĕŭ, părăsi pădurile şi vizuinele munţilor unde se trăsese, începu a rezidi oraşele şi satele pe ruinile celor vechĭ, se apucă de munca pămîntuluĭ şi putu îndată să preţuiască foloasele independenţiĭ ce dobândise cu atîta jertfă. Iar, pentru ca ostaşiĭ fără de exerciţiĭ, să nu se înmoaie şi să nu să corumpă in lene şi nelucrare, domnul dete voie la vre-o câte-va miĭ să treacă Dunărea şi să necăjească pe vrăjmaşĭ. Aceştia năpădesc peste Pelinul, oraş întins şi, după ce aŭ ucis maĭ mulţĭ locuitotorĭ, îl prefăcu în cenuşă şi, robind o femeie cu o fată şi un băiat aĭ unuĭ din ceĭ maĭ bogaţĭ şi însemnaţĭ locuitorĭ, anume Michaloglu, iĭ aduc în dar domnuluĭ, care tratându-ĭ cu multă omenie, întoarse pe femee cu copiĭ înapoĭ la soţul eĭ pentru o rĕscumpărare de 50 miĭ galbenĭ de aur.

Nenorocirea expediţieĭ luĭ Sinan desperă pe Sultanul d'a putea învinge făţiş pe Mihaiŭ-Vodă. El se încredinţă că spre a-l vătăma trebue a alerga la intrigĭ, a lucra maĭ întâiŭ spre a-l desface de aliaţiĭ sĕĭ, împĕratul Germanieĭ şi prinţul Transilvanieĭ, şi a aţîţa în ţară partide în contra luĭ. Spre acest sfârşit, prin beilerbeiul de la Pesta, făcu propunerĭ foarte bune

împĕratuluĭ, numaĭ ca acesta să se tragă de Mihaiŭ şi să-l considere ca un rebel către Poartă: dar împĕratul depărtă cu mânie aceste necinstite condiţiĭ ce i se propuneaŭ. Sultanul atuncĭ întrebuinţă alte mijloace spre a ajunge la scopul sĕŭ. Trimise maĭ întâiŭ un agă în ţara Românească ca să aţîţe pe boieriĭ nemulţămiţĭ şi să-ĭ scoale în contra luĭ Mihaiŭ şi în folosul Porţiĭ; tot-de-o-dată dete poruncă paşilor de pe margine şi hanuluĭ Tătarilor să stea gata a intra în ţară spre a ajuta partida ce era să se revolte în favorul Turcilor. Tot într'o vreme Sultanul trămise la Sigismund Bathori un ciauş cu făgăduială că-ĭ va lăsa Transilvania fără nicĭ un alt tribut decât vasele de argint ce era obiceiŭ de se da când se plătia tributul, îndatorându-se încă a-ĭ da şi ţara Românească, dacă el va primi a goni pe Mihaiŭ şi a se trage din confederaţia cu împĕratul Rudolf. Bathori, după ce ţinu cât-va pe ciauş la sine, îl trămise înapoĭ, ḑicêndu-ĭ să spună stăpânuluĭ sĕŭ că el, prinţ al Transilvanieĭ, nicĭ odată nu va lăsa partea creştinilor spre a se uni cu duşmanul lor. Prin povaţa nunciuluĭ Papeĭ şi a luĭ A. Carilio, el plecă la 4 Februarie cu un-spre-ḑece trăsurĭ şi douĕ-ḑecĭ caĭ de călărie la Praga spre a se întâlni cu împĕratul şi a dobândi ajutoare de rĕsboiŭ.

XIII

Sultanul, ce nu putu isbuti lângă împĕratul şi Bathori spre a vătăma pe Mihaiŭ, fu maĭ norocit pe lângă Românĭ, de la cari dobândi ceea ce nu putuse avea de la strĕinĭ. Aga trămis în ţară găsi între boierĭ ceea ce tot-d'auna a fost lesne de a găsi, oamenĭ corupţĭ, cari pentru o mârşavă ambiţie şi lăcomie de banĭ, staŭ gata a vinde domnul şi ţara lor. O conspiraţie întinsă şi groaznică se formă, în capul căreia sta din boieriĭ ceĭ maĭ de frunte, unul anume Dumitru, cel maĭ bătrân din sfetniciĭ domnuluĭ şi logofĕtul Chissar cu un fiŭ al sĕŭ. Şeaşe miĭ Tătarĭ din Dobrogea, cu care se unise şi treĭ miĭ Turcĭ, trebuiaŭ să năvălească fără veste în ţară spre a ajuta pe conspiratorĭ, ce se unise cu Turciĭ pentru ca să

mântue ţara, cum ḑiceaŭ eĭ, şi să peardă pe Mihaiŭ dându-l în mânile duşmanuluĭ. Dar acesta află de vreme printr'un chip minunat planurile nemature încă ce se urziaŭ de nelegiuiţiĭ boierĭ în contra luĭ şi a ţĕreĭ. El puse strejĭ lângă Dunăre ca să primească pe duşmanul ce era gata a năvăli şi puse de tăie pe trădătoriĭ Dumitru, Chissar şi cu fiul sĕŭ, ca nişte viclenĭ de domnie şi stricătorĭ de ţară. Patru ḑile după pedeapsa conjuraţilor, ceĭ 9000 Turcĭ şi Tătarĭ trec Dunărea; domnul maĭ trimite un ajutor de 3000 pedestraşĭ şi 300 călăreţĭ oştireĭ expeduită de maĭ înainte la graniţă, care isbind pe duşman într'o luptă norocită, îl birue, coprinde tunurile şi bagagiele luĭ şi pe ceĭ maĭ mulţĭ îĭ omoară saŭ îĭ prind robĭ. Tot în acele ḑile, cu patru mile maĭ jos de la locul acesteĭ bătăliĭ, alţĭ treĭ miĭ Turcĭ, in înţelegere cu conspiratoriĭ din ţară, trec Dunărea; dar sunt îndată întîmpinaţĭ de către locuitoriĭ ţĕranĭ adunaţĭ şi de către păzitoriĭ marginilor şi sunt învinşĭ, de şi nu fără puţină pagubă a Românilor.

In vremea aceasta, Februarie 1596, hanul Gherai intrase în Moldova cu 30 miĭ Tătarĭ şi patru miĭ Turcĭ cu tunurĭ împĕrăteştĭ. El avea poruncă a Sultanuluĭ a intra în Valachia, dar neîndrăsnind, voi să înşele pe Mihaiŭ-Vodă. El se adresă la Ieremia-Vodă al Moldoveĭ, care îl primise cu drag ca pe un prietin şi aliat şi îĭ făgădui douĕ miĭ galbenĭ de va voi a favorisa planul sĕŭ de a înşela pe Mihaiŭ, făcêndu-l să primească a se supune Porţeĭ. Domnul Moldoveĭ făcu cunoscut luĭ Mihaiŭ-Vodă că hanul are deplină putere de la Sultanul d'a încheia pace între Românĭ şi Turcĭ, puind condiţie ca Mihaiŭ să gonească trupele străine luate în leafă de dênsul, care, ḑicea hanul, nu numaĭ că pustiesc ţara turcească, dar încă sunt o sarcină pentru cea românească. Hanul trămise tot de-o-dată luĭ Mihaiŭ-Vodă, spre maĭ mare încredere, doĭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ Tătarĭ, ca zăloage, cerênd numaĭ pentru slujba sa câte-va miĭ galbenĭ. Mihaiŭ-Vodă avea trebuinţă de ceva vreme de pace după atâtea sdruncinărĭ şi suferinţe pricinuite de rĕsboaiele trecute, cu maĭ mult că Bathori se pornise la Praga şi nu putea aştepta ajutor de la dênsul, ba încă vestea se rĕspândise că acesta voia să abdice cârmui-

rea staturilor sale și drepturile dobândite asupra țěreĭ Românești în favoarea împěratuluĭ Rudolf. Aceste privirĭ înduplecară pe Mihaiŭ a primi mijlocul ce i se înfățișa spre a intra în împăciuire măcar vremelnică cu Turciĭ. El trimise hanuluĭ soliĭ sěĭ cu un dar către dênsul, ca să trateze despre condițiile propuseĭ păcĭ; tot-de-odată dete drumul trupelor transilvane. Cum află hanul că Mihaiŭ cădŭse în cursa ce i-o întinsese, îșĭ luă masca de pe obraz, năvăli de-o-dată cu armata sa în șesul dintre Buzěŭ, Brăila și Bucureștĭ, unde tăbărî, pornind cete în toate părțile, carele maĭ mult de opt dile cercară țara, ardênd orașele, hrăpind bucatele, robind pe locuitorĭ, pustiind tot și căutând în tot chipul a pune mâna pe Mihaiŭ. Doue sute de Cazacĭ, carĭ eraŭ de pază la graniță, sub comanda luĭ Koseza, Kirecki, Liemanowski și Bilecki, cum vědură apropierea Tătarilor, trecură despre partea lor în Moldova, după ce jăfuiră pe țěranĭ din satele ce eraŭ însărcinațĭ a apăra; numaĭ 40 dintr'înșiĭ îșĭ păstrară datoria și jurământul, și, vědênd că nu e chip de împotrivire la o așa mulțime de Tătarĭ, grăbiră de alergară a vesti domnuluĭ această năvălire neașteptată. Posiția acestuia era foarte grea. Fără banĭ, fără oștire, căcĭ oștirea țěriĭ ce rěmăsese era rěspândită în țară și în cuartierele de iarnă, înconjurat de nevoĭ, nesigur dacă dușmaniĭ boierĭ nu-l vor trăda în mânile dușmanilor străinĭ, el umbla rătăcind, căutând mijloace de a mântui pe el și țara de această primejdie. «În acele nevoĭ «marĭ, dice Walter, eroicul sěŭ suflet scoate cea maĭ de apoĭ «virtute a luĭ». Într'un scurt timp el adună 6000 oamenĭ și sprijinindu-se în ajutorul luĭ Dumnedeŭ și în mângâerea că se luptă pentru buna causă, pornește întru întîmpinarea fioroaseĭ mulțimĭ a Tătarilor, isbește, taie și pune în goană niște cete marĭ de Tătarĭ ce se rěslățiseră după pradă și gonindu-ĭ, merge la orașul Gherghița unde găsi greul ordieĭ tătăreștĭ. Hanul rěmase încremenit la o îndrăzneală așa de mare din partea luĭ Mihaiŭ și, cu toate că oștirea sa era maĭ mult de șease orĭ maĭ mare, nu îndrăzni a primi bătaia, ci se trase rușinos spre țara sa. Spun că atât în luptele parțiale unde îl *bătu* Mihaiŭ, cum și în goana ce dete hanuluĭ, îĭ omorî ca la

opt miĭ Tătarĭ. Mihaiŭ coprinse apoĭ orașul Brăila pe care-l cotropise Tătariĭ, făcênd marĭ grozăviĭ. Mihaiŭ omorî pe toțĭ Turciĭ și Tătariĭ ce găsi viĭ, crutându-le numaĭ caiĭ; pe mulțĭ Turcĭ îĭ spânḑură afară din oraș. Uniĭ, carĭ voise să treacă Dunărea, goniți fiind cu multă iuțeală, se înecară; prea puținĭ putură numaĭ scăpa.

XIV

Vicleana cursă ce i-o întinsese tătarul, făcu pe Mihaiŭ a fi foarte neîncreḑĕtor către Turcĭ și a nu maĭ voi să trateze cu dênșiĭ; de aceia, când în Aprilie, Sultanul îĭ trimise doĭ ciaușĭ vorbindu-ĭ de pace și rugându-l a-l lăsa să treacă cu oștirile în Ungaria, el maĭ că nu voia a-ĭ primi, ba încă, spre a-șĭ rĕsbuna de ocara făcută de Tătariĭ ce-ĭ călcase țara, dete drumul la vr'o câțĭ-va ostașĭ aĭ sĕĭ ca să treacă Dunărea și să prinḑă pe Turcĭ.

In luna luĭ Maiŭ 2000 Românĭ coprind Cladova, se întăresc într'însa și rĕscoală o parte mare din Bulgaria; tot atuncĭ 2500 haiducĭ românĭ din țara Românească, trecênd Dunărea maĭ în sus de Nicopole, pustiesc maĭ multe sate și isbesc fără de veste cetatea numită Plevna pe Isc, maĭ la vale de Nicopole, prind pe beiul cetățiĭ, ce venise curând de la Adrianopole cu femeia și cu copiĭ luĭ, precum și mulțĭ alțĭ turcĭ și evreĭ însemnațĭ, câștigă multă pradă și pe urmă sfărmă orașul. La întoarcere fură isbițĭ de ieniceriĭ și turciĭ din Nicopole; dar se bătură așa de bine și cu atâta îndemânare, încât puținĭ vrăjmașĭ scăpară, și eĭ se întoarseră biruitorĭ cu prada lor în țara Românească, afară din patru inșĭ numaĭ ce căḑură morțĭ într'acea luptă [1].

---

[1] «1200 haiducĭ loviră orașul Nicopole și prinseră pe Buraș beiul.... care de curând sosise de la Adrianopole, numit fiind de împĕratul în acest post. Eĭ pustiiră tot locul numit Plenia și omorâră tot ce se împotrivea treceriĭ lor; rămășița fu dată flăcărilor. Intorcêndu-se din Nicopole în numĕr de 1800, îĭ isbiră și, după o luptă tare, haiduciĭ biruiră. Numĕrul Turcilor ucișĭ în aceste deosebite locurĭ se urca la 3000. Haiduciĭ se întoarseră cu multă pradă». *Türkisch. und Siebenbürg. Victorie.*

După aceia Mihaiŭ-Vodă trimise la 6 Maiŭ pe Veliceĭco cu 1300 haiducĭ la Baba în Bulgaria, oraş neînchis şi bogat mare ca de douĕ-ḑecĭ miĭ case, cele maĭ multe de meşterĭ; haiduciĭ îl bătură, îl coprinseră şi încărcară o sută cincĭ-ḑecĭ cară de avuţiĭ dobândite, luând prinşĭ pe mulţĭ turcĭ însemnaţĭ cu muierile şi copiiĭ lor. Eĭ şeḑură acolo treĭ ḑile; apoĭ, dând foc oraşuluĭ şi sfărâmându-l, luară calea înapoĭ spre Dunăre cu toată dobânda, iar Turciĭ se strînseră din toate părţile în numĕr de 12.000 sub un paşă şi ajunseră pe Veliceĭco cu oastea luĭ, la un loc ce se chiamă *Comissul*. Haiduciĭ vĕḑênd aceasta, începură a se hărţui ḑi şi noapte cu duşmanul, până când, simţind că le va fi anevoie de a scăpa, tăiară pe toţĭ prinşiĭ, prefăcură în cenuşe toate bagagele lor şi prada dobândită şi, recomandându-le luĭ Dumneḑeŭ, se aruncară cu furie asupra duşmanuluĭ şi maĭ toţĭ căḑură morţĭ; dar sub dênşiĭ în loc zăceaŭ patru miĭ Turcĭ. Mihaiŭ-Vodă foarte se întristă şi înştiinţă pe prinţul Transilvanieĭ, care atuncĭ se întorsese de la Praga.

El sosise în acest oraş la 4 Februarie, şi fu foarte bine primit de toţĭ domniĭ curţiĭ; îndată după aceia, căḑu bolnav greŭ de lângoare, fiindu-ĭ viaţa în primejdie. Când începu a se însănătoşi, îl duseră la catedrală ca să asculte liturgia; aci i se făcu un cuvînt foarte plin de laudă pentru dênsul. Bathori rĕspunse foarte frumos în limba latină, asigurând că el va stărui cu statornicie în partida ce luase şi că nicĭ odată nu se va deslipi de casa Austrieĭ şi de împĕrăţie, dar că speră că împĕratul şi împĕrăţia nu-l vor părăsi, că e încredinţat că, de i se vor da ajutoarele făgăduite, va dobândi cu sprijinul luĭ Dumneḑeŭ maĭ marĭ biruinţe asupra duşmanuluĭ numeluĭ creştinesc decât cele dobândite până acum. Împĕratul acordându-ĭ apoĭ o audienţă particulară, ĭĭ dete autorisaţie a se întoarce, după ce îl încărcă de darurĭ şi făgăduielĭ. I se promiseră treĭ miĭ pedestraşĭ şi douĕ miĭ călăreţĭ, pe carĭ împĕratul să-ĭ ţină treĭ lunĭ cu câte 24.000 scuḑĭ pe lună şi de carĭ să dispună Bathori după plac. Papa ĭĭ făgădui 40.000 galbenĭ pe lună şi însărcină pe Francisco Murio del Monte să strângă pentru dênsul ostaşĭ în Italia. După ce-şĭ luă ḑiua

bună de la împĕratul, Sigismund se duse la Viena. În toate părţile fu primit cu aceiaşĭ falā şi, spre a-l îndatora şi maĭ mult la urmarea rĕsboiuluĭ, iesuiţiĭ colegiuluĭ Vieneĭ îĭ făcură un cuvânt în public şi vorbiră de dênsul ca de un al doilea Iosue. Cugeta Bathori să treacă de acolo la Gratz spre a visita pe soacră-sa archiducesa Maria de Bavaria, când află că în Transilvania, Săcuiĭ, supĕraţĭ căcĭ în dieta din urmă li se luase drepturile ce li se dedese când se porniră împotriva luĭ Sinan şi întărîtaţĭ de cardinalul Andreiŭ şi de Ştefan Bathoreştiĭ ce se aflaŭ proscrişĭ şi fugarĭ în Polonia, se revoltară. Această imprejurare îl făcu să-şĭ schimbe hotărîrea şi să se pornească spre Transilvania. Până a nu ajunge el în această ţară, unchiu sĕŭ Ştefan Bocskai potolise rĕscoala, înecând-o în sânge şi pedepsind pe şefĭ cu mare cruḑime, căsnind pe uniĭ, la alţiĭ tăindu-le capul, pe alţiĭ spânzurându-ĭ şi la alţiĭ tăindu-le nasul şi urechile.

Cum sosi în Transilvania, Sigismund îşĭ adună oastea; după ce luă două micĭ cetăţĭ, Fillack şi Czanad, cu o mare perdere de Turcĭ, isbi Temeşvarul prin treĭ părţĭ. Dinaintea acestuĭ oraş sosi şi Michaiŭ-Vodă chemat de Bathori, cu 4000 luptătorĭ şi o mulţime de boierĭ. După o asediere de ḑece ḑile, în 25 Maiŭ, fu isbit de Turcĭ şi de Tătarĭ în numĕr de vr'o 40,000, care venise prin Bulgaria în Banat. După o luptă sângeroasă de amândouă părţile, Sigismund fu silit a ridica asedierea, căcĭ numaĭ ajutoarele făgăduite de la împĕratul nu soseaŭ, ba încă însuşĭ trebuia să mĕargă cu douĕ-zecĭ miĭ ostaşĭ spre a se uni cu archiducele Maximilian, ca să întâmpine oştirea turcească ce însuşĭ Sultanul povăţuia în Ungaria; iar Michaiŭ se întoarse spre a-şĭ apăra ţara.

XV.

Lala-Mahomet ce se numise vizir, surghiunindu-se Sinan, murise treĭ ḑile după aceia şi această întâmplare păru Turcilor un semn ceresc ce poruncia d'a numi din noŭ pe Sinan în locul sĕŭ.

Astfel acest neîmpăcat duşman al creştinilor fu scos din

exil şi din noŭ, pentru a cincea oară, fu învestit cu slujba vizierească. Toată grija luĭ fu să-şĭ răsbune de ruşinea ce-ĭ făcuse creştiniĭ. El avu curagiul şi energia să însufle Sultanuluĭ hotărîrea d'a merge însuşĭ la rĕsboiŭ, urmând pilda luĭ Suleiman cel mare. Armia, poporul, şeiciĭ în predicaţiile lor, şi provinciile de margine în jălbile lor, cereaŭ aceasta ca singurul mijloc de a mântui împĕrăţia. Hotărîrea Sultanuluĭ d'a merge la oaste în primă-vară se obştise, şi pregătirile de rĕsboiŭ se făcură cu grabă mare toată iarna. Sinan întâmpină acum un rival în ambiţia luĭ, pe vechiul sĕŭ prieten, cumnatul sultanuluĭ, Ibrahim fostul caimacam, carele, dorind viziratul, spunea de faţă că bătrâneţele faç pe Sinan nevrednic. La aceste vorbe fiorosul Sinan strigă faţă cu Sultanul însuşĭ: «Spun că sunt bătrân şi slăbit; daca dice aşa Ibrahim, iasă «cu mine în curte să ne luptăm în suliţĭ şi în sabie împre-«ună!» şi dicênd acestea, apucă pe Ibrahim de brâŭ de-l târî afară din sală.

La începutul primăveriĭ, în minutul când spera de a-şĭ răsbuna asupra creştinilor şi d'a se încorona cu laurĭ noĭ, crudul arnăut muri într'o mercurĭ (3 Aprilie 1596), di rea în ochiĭ moslimilor. Acest ministru de un caracter aspru şi lacom, lăsă avuţiĭ foarte marĭ adunate în campaniile sale din Ungaria, Valachia, Georgia şi Imenul. Ibrahim se numi atuncĭ vizir şi serasker al armieĭ din Ungaria. Treĭ dile după numirea luĭ, sosiră la Constantinopole cărţile luĭ Michaiŭ şi ale boierilor ţĕreĭ Româneştĭ, cerênd a face împăciuire. Aceasta era învoirea ce făcuse cu hanul pe care o trimisese spre întărire la Constantinopole, până a nu-şĭ da Tătarul pe faţă viclenia sa. Hogea Sead-Uddin, istoricul ce ne-a fost atât de folos în această scriere, citi aceste corespondenţe in divan în locul luĭ reis-effendi şi o dispută înfocată se aprinse între muftiul şi hogea. Acesta era de părere ca să primească pacea, dacă Michaiŭ va da pe fiul sĕŭ drept zălog, şi muftiul Bostansade era împotrivitor, dicênd că nu se poate a tracta cu Michaiŭ. Fiind-că muftiul se sculă îndată şi eşi afară, Sead-Uddin se supără, dar îşĭ luă seama şi, folosindu-se de lipsa protivniculuĭ sĕŭ, el înduplecă pe reis-effendi să facă un rĕspuns luĭ Mi-

haiŭ și boierilor țěreĭ într'un înțeles favoritor, după cum voia. Dar aceasta nu sluji nimic, căcĭ Mihaiŭ, cum știm, neîncredětor acum după înșelăciunea hanuluĭ, refusă d'a maĭ tracta cu Turciĭ. Aceștia însă nu îndrăsniră a-l maĭ isbi atuncĭ, speriațĭ de atâtea învingerĭ, și hotărîră a purta rěsboiul în Ungaria, unde însușĭ Sultanul avea să meargă. Depărtarea Sultanuluĭ la oaste era foarte neplăcută mumeĭ sale, venețiana Baffo care era sufletul cârmuireĭ și făcea pe fiul sěŭ să urmeze în toate după placul eĭ. Hotărînd să facă orĭ-ce, numaĭ ca să oprească această depărtare, care putea să slăbească influința eĭ, ea rupse toate legăturile cu credința părinților eĭ și propuse o măcelărire generală a tuturor creștinilor. Aceste comploturĭ din norocire nu isbutiră. Sultanul se mulțumi a goni din Constantinopole cu firman pe toțĭ greciĭ neînsurațĭ, puindu-le un soroc de treĭ ḑile. Sultana muma (valideaoa), věḑênd că a perdut stăpânirea pe inima fiuluĭ eĭ, căută a se folosi de farmecul celeĭ maĭ frumoase roabe din saraĭ spre a o redobândi. Mahomet se părea la început că căḑuse în cursă; el rěspunse la desmerdările roabeĭ cu amorul cel maĭ înfocat; dar când ea deschise gura ca să-l roage să rěmână în Constantinopole, Mahomet chiar în pat, în centrul plăcerilor sale, puse mâna pe cuțit și ucise fără milă pe acea jertfă nenorocită a ambițieĭ mumeĭ sale, faptă care dovedește o inimă maĭ mult feroasă decât energică. El puse apoĭ de maĭ înecă câte-va femeĭ, sub pretext că n'aŭ ținut postul; apoĭ în 21 Iunie (1596) se porni în cale spre Ungaria însoțit de un alaĭ măreț și cu toată oastea, ducênd cu dînsul dervișĭ, femeĭ, icĭoglanĭ, eunucĭ, cânĭ de vînătoare și șoimĭ. Ambasadoriĭ Francieĭ și Engitereĭ primiră poruncă de a însoți pe Sultan în această expediție în contra creștinilor.

XVI.

Îndată după luarea Graanuluĭ în anul trecut, feld-mareșalul împěrătesc din Ungaria, Mansfeld, muri (14 Aug. 1594) și cu dênsul peri și disciplina din armia nemțească. Țěraniĭ din

Austria, împovărați de despuerele și jafurile nobililor de o parte și ale trupelor de alta, se adunară între Claus și rîul Ens și se revoltară. Această revoltă crescu și se mări foarte și fu cumplită nu numaĭ nobililor dar și împĕrăției. Oștirile ce se trămiseră în contra lor, nemulțămițe căcĭ nu li se plătise simbria, se revoltară și începură a prăda orașele și satele ce scăpase neprădate de țĕranĭ. Aceste întâmplărĭ opriră cursul fericit al isbîndilor în contra Turcilor și câtă-va vreme puseră Austria într'o anarhie grozavă de care de abia scăpă, ajutată fiind de neunirele și de lipsa de disciplină a revoltanților.

Indată ce împĕratul înțelese despre pregătirile ce Turcii făceaŭ împotriva Ungarieĭ, trămise solii sĕĭ la Papa și la principiĭ Europeĭ, rugând să caute a-l ajuta în această primejdie comună a creștinătățiĭ. Papa se sili din noŭ a reînsufleți zelul pentru rĕsboiŭ, cu totul slăbit, al prinților italienĭ; el căută în zadar a face pe Spaniolĭ și Francesĭ să înceteze rĕsboiul între dênșiĭ și a-șĭ întoarce armele în contra Turcilor; și, cunoscênd ca toată lumea de ce mare folos ar fi Polonia când ar primi să intre în legătura creștină, hotărî a maĭ face o încercare și trămise pe cardinalul Henric Caetan, în cualitate de delegat în Polonia, ca să se silească când se va aduna dieta, a îndatora pe rege și pe ceĭ marĭ aĭ crăieĭ să-șĭ unească puterile cu ale împĕrățieĭ. Papa scrise în deosebĭ și regineĭ Polonieĭ și puse pe archiducesa Maria di Grazzo, muma eĭ, și pe soră-sa principesa Transilvanieĭ să-ĭ scrie ca să îndemne pe regele într'această faptă, spre slujba luĭ Dumnedeŭ și în obștescul interes al creștinătățiĭ. Legatul Papeĭ ajunse în Varsovia cu episcopul de Breslau, ambasador al împĕratuluĭ și dobândind audiență de la dietă, îĭ expuse într'un frumos cuvînt ce s'a tipărit atuncĭ, misia luĭ, arătând jertfele ce Papa a făcut pentru creștinătate și datoria Polonilor d'a ajuta pe creștinĭ, căcĭ fără dênșiĭ puterile împĕrățieĭ germane întregĭ nu sunt în stare a sta împotriva putereĭ celeĭ peste mĕsură mare a păgânilor. Episcopul ce presida dieta rĕspunse că această propunere cere o mare și coaptă desbatere. «Polonesiĭ, dice un contimpuran, voiaŭ «pace cu dușmanul păciĭ și nicĭ o price cu pricinuitorul gâl-

«cevilor». Ura veche şi naturală a Polonilor şi maĭ cu seamă a luĭ Zamoisky către casa Austrieĭ isbuti, şi legatul Papeĭ plecă fără a dobândi nimic.

Intrigile Engliterei nu puţin slujiră spre a împedeca această unire a Polonilor cu împĕratul în contra Turcilor. Ambasadorul engles sosise în iarna aceia în Constantinopole şi rĕspândise vestea că misia luĭ este d'a uni pe Turcĭ şi Polonĭ în contra voevoḑilor ţĕriĭ Româneştĭ şi Transilvanieĭ. Simpatiĭ însă şi ajutoare dintr'altă parte veniră a încuragia pe creştinĭ în rĕsboiul greŭ ce purtaŭ. Ţarul Muscalilor Fedor I şi şahul Perşilor trămiseră ambasadorĭ la Praga de încheiară alianţă cu împĕratul în contra Turcilor, şi vre-o câte-va cete de Scoţezĭ veniră pe la Dantzig în Transilvania spre a lua parte la rĕsboiŭ. Deputaţiĭ din partea popoarelor din Herţegovina şi alte locurĭ supuse Turcilor reclamară în zadar ajutoare de la împĕratul spre a se revolta.

XVII

In vremea aceasta Sultanul, cu douĕ sute miĭ oamenĭ şi treĭ sute de tunurĭ marĭ şi micĭ, sosise la Belgrad şi d'acolo merse la Buda unde ajunse în 2 Septembrie. Inapoia luĭ, Mihaiŭ isbia arierguardia şi răpea provisiile oştireĭ. El coprinsese pe Dunăre şease corăbiĭ marĭ încărcate cu muniţiĭ ce se duceaŭ la Belgrad, omorîse 1200 Turcĭ ce le însoţeaŭ, luase tot ce era în corăbiĭ şi pe dênsele le dase afund. Cu puţine ḑile maĭ înainte de $^{16}/_{28}$ Iulie trimisese Mihaiŭ-Vodă o seamă de oştĭ alese ca să ea Vidinul, puindu-le cap pe aga Fărcaş. Româniĭ trecură Dunărea pe la Sdelgea. Turciĭ însă le prinseră veste şi, adunându-se în mare numĕr, nu eşiră să se lovească pe faţă, ci se ascunseră de făcură meşteşug. Aşa mergênd oştile luĭ Mihaiŭ-Vodă fără teamă, Turciĭ le loviră de faţă şi fără veste şi, după un rĕsboiŭ tare ce ţinu multă vreme, biruiră Turciĭ pe aĭ noştri şi câţĭ fură călărĭ dintre dênşiĭ scăpară câte ceva, însă puţineĭ, ear pedestraşiĭ periră cu totul. Această perdere scârbi tare pe Mihaiŭ-Vodă şi, vĕḑêndu-se în lipsă de soldaţĭ, ţara fiind foarte

despopulată, trămise în țerĭ străine să strîngă voinicĭ vitejĭ și să aducă o seamă de Leșĭ, de Cazacĭ și de alte felurĭ de oamenĭ cari-ĭ eraŭ de folos.

Iar Sultanul de la Buda merse de tăbărî dinaintea cetățiĭ Erlaŭ, (la 21 sept.) a căreĭ isbire se hotărîse într'un svat de rĕsboiŭ. După ce Sultanul, potrivit unuĭ precept al Coranuluĭ, somă garnizona d'a îmbrățișa islamismul și d'a preda cetatea, începu asediul; după șeapte ḑile, Valoniĭ din cetate se revoltară și siliră pe căpeteniĭ a capitula; orașul se dete maĭ întâĭ și cetățuia nu întârḑie a urma acestuĭ exemplu. Maximilian archiducele, care era numit generalism al împĕrățieĭ, și prințul Sigismund al Transilvanieĭ sosiră prea têrḑiŭ în ajutorul Erlauluĭ; dar eĭ vrură să-șĭ rĕsbune, printr'o biruință, de perderea acestuĭ oraș.

Giafer-Pașa, puțină vreme după acea importantă cuprindere, întâlni armia creștină comandată de aceĭ doĭ prințĭ, în preajma cetățeĭ Erlaŭ, pe câmpia numită Keresztes, unde rîul Cincia se varsă în bălțĭ, până a nu se uni cu Tisa; ambele armate protivnice se loviră acolo și ținură o luptă înverșunată de treĭ ḑile (23, 24 și 25 oct. 1596), în care oștirile se bătură fără resultat hotărîtor; cu toată îndărătnica împotrivire a otomanilor, oastea creștină îĭ respinse, le ucise vre-o mie de oamenĭ, le luă 40 de tunurĭ și sta să rĕmână învingĕtoare. Turciĭ eraŭ scoșĭ din tabăra lor și pușĭ pe fugă; isbânda era acum a creștinilor. Această împrejurare maĭ crescu dorința ce de maĭ multă vreme arăta Sultanul Mahomet d'a se întoarce la Constantinopole; în svatul ce se ținu însă pentru aceasta, se hotărî, după părerea luĭ Sead-Uddin-Hogea, că ființa de față a Padișahuluĭ era trebuincioasă spre a îmbărbăta pe ostașĭ. In sfârșit, la 27 Octomvrie, Nemțiĭ și Ungurii isbesc trupul de armată unde se afla Sultanul, care se trase sub cortul luĭ Ionnis-Beĭ capul mutefericalelor, așeḑat în dosul bagagielor. Bătălia era acum perdută pentru otomanĭ; artileria era în puterea dușmanuluĭ; corturile Sultanuluĭ eraŭ în jaf, căcĭ din nenorocire soldațiĭ creștinĭ nu știură a se cumpăta și, călcând poruncile luĭ Maximilian, se aruncară pe avuțiile ce le staŭ înainte și se puseră

pe jaf, fără orânduială, strigând biruință; oamenii caseĭ Sultanuluĭ nu puteaŭ stabili lăcomia biruitorilor altfel decât cu o nefolositoare împotrivire; totul era perdut pentru Turcĭ, când o isbire făcută la timp schimbă fața lucrurilor. Cicala-Pașa, care era pus la pândă cu o ariergardie de 40 miĭ oamenĭ, vĕdênd netocmeala creștinilor, se repedi de o dată cu călărimea sa, în minutul când Nemțiĭ și Unguriĭ înfigeaŭ steagul cruceĭ și săltaŭ în triumf împrejurul atâtor bogate prădĭ, și le smulse din mânĭ biruința. În maĭ puțin de o jumătate de oră el împinse în baltă călărimea creștină, care trecu peste pedestrime și fu nimicită; cincĭ-zecĭ miĭ de oamenĭ, căduțĭ sub paloșul musulmanilor, staŭ în mocirlă. O groază panică coprinsese armata creștină, care se împrăștie în toate părțile, fie-care oștaș fugind în cotro vedea cu ochiĭ, fără să știe unde, și ceĭ maĭ mulțĭ perind în baltă sub sabia Tătarilor. Cincĭ-decĭ miĭ creștinĭ și numaĭ două-decĭ miĭ musulmanĭ periră în aceste lupte ce ținură patru dile. Maximilian se refugie spre Casovia, Sigismund Bathori spre hotarul țĕreĭ sale. Spun că osebit de acel groaznic măcel, care umpluse bălțile de stârvurĭ, Turciĭ biruitorĭ maĭ făcură în această bătălie o pradă de dece miĭ galbenĭ în argint și nouă-decĭ și șeapte tunurĭ. Analiștiĭ lor aseamănă această luptă cu acea de la Mohacĭ și de la Cialdiran. «Astfel fu, «dice Sacy, această bătălie de Keresztes, pe care creștiniĭ «o câștigară prin curagiul lor și o perdură prin lăcomia lor; «exemplu îngrozitor care arată generalilor că vitejia poate «isbândi a căpăta foloase, dar că numaĭ disciplina le poate «păstra».

După această învingere strălucită Cicala-Pașa, căruia Sultanul era dator isbânda, fu numit mare vizir în locul luĭ Ibraim-Pașa, iar padișahul se întoarse la Constantinopole.

XVIII

Când Turciĭ de pe margine vĕdură trecerea Sultanuluĭ cu atâta oștire asupra Ungarieĭ, începură a se semeți, a eși în Țara-Românească pe malurile Dunăriĭ, a prăda și a isbi. Mihaiŭ-Vodă îșĭ strînse atuncĭ oștile și după sărbătoarea S-tuluĭ

Michail, cu 2000 oamenĭ, purcese asupra Turcilor. Mergênd prin țară, domnul întâlni o seamă de Turcĭ pe apa Teleormanuluĭ, robind și stricând țara; el îĭ isbi și-ĭ prinse pre toțĭ viĭ; apoĭ merse de ocoli cetatea Turnul, o bătu și o arse. După aceea trecu Dunărea și isbi cetatea Nicopoli în 12 Noembrie, ucise pe toți Turciĭ ce-ĭ stătură împotrivă, coprinse bulevardul cel maĭ însemnat, pe care-l asemănă cu pământul; și pe însășĭ cetățuia era s'o coprinză, când află vestea nenorociteĭ bătăliĭ de la Keresztes, care-l întristă foarte. Sangiacul Nicopoleĭ, care era închis în cetate, trămise atuncĭ domnuluĭ stofe țesute cu aur și argint, samururĭ frumoase, ḑece caĭ cu harșale de argint, rugându-l să se lase de a maĭ bate cetatea și a nu maĭ întărîta mânia Sultanuluĭ, care acum biruitor se întoarce din Ungaria și se așteaptă la Sofia. Pașa încă se făgăduia că va mijloci ca Mihaiŭ să-șĭ aibă pacea de la Turcĭ și ca Sultanul să-l recunoască pe el și pe fiul sĕŭ de domnĭ moștenitorĭ aĭ Țĕreĭ-Româneścĭ. Domnul căta mult maĭ puțin la aceste făgăduelĭ frumoase decât la puterea zidurilor cetățiĭ și la vestea întoarcereĭ Sultanuluĭ, care putea năvăli asupră-ĭ; el se prefăcu dar că înduplecat de sfaturile sangiaculuĭ, primi cererea sa și ridicându-se de acolo, unde zăbovise cincĭ ḑile, trecu Dunărea. Domnul trecuse rîul în țară într'o dimineață la răsăritul soareluĭ și, însoțit numaĭ de șease inșĭ din căpeteniĭ, apucase fără grije înainte, urmat într'o lungă depărtare de cincĭ-ḑecĭ călărețĭ, și în sfârșit maĭ departe încă venia toată oastea de pre rânduiala eĭ. Ast-fel mergând în cale, domnul și cu soțiĭ luĭ înâlniră doĭ Turcĭ pe care-ĭ prinseră și aflară de la dênșiĭ că fac parte dintr'o bandă de 500 Turcĭ care bântuie satele aceluĭ județ, arḑênd și jefuind și că această ceată nu e departe. Cum află aceasta, viteazul domn se repede iute cu ceĭ șease soțĭ aĭ sĕĭ către aceĭ 500 Turcĭ, îĭ ajunge și-ĭ isbește furios. Spun că omorî patru-spre-ḑece inșĭ cu mâna luĭ, până când apucă de-ĭ veni ajutor din oaste, de-ĭ prinse pe toțĭ câțĭ scăpară de moarte. După această faptă de semeață și nesocotită vitejie, eroul se duse la Târgoviște spre a se odihni și a se bucura de triumfurile sale.

XIX

Dar intrigile şi vicleniile ticăloşilor boierĭ nu-l lăsară multe ḍile a îngriji în repaos de treburile ţěriĭ. În cele d'întâiŭ ḍile ale luĭ Decembrie, potrivit făgăduelilor şi învoeleĭ făcută cu sangiacul Nicopoleĭ, Sultanul se grăbi a trimite luĭ Mihaiŭ o deputaţie de două-ḍecĭ inşĭ cu steag roşu spre semn de pace. Boieriĭ, duşmanĭ aĭ domnuluĭ, se folosiră îndată de aceasta, spre a învinovăţi pe Mihaiŭ-Vodă către prinţul Transilvanieĭ cum că ar fi hotărît a se trage din legătura cu dênsul şi cu creştiniĭ spre a se lega cu Turciĭ. Bathori, slăb de minte şi bănuitor, adună îndată sfetniciĭ sěĭ spre a se chibzui despre ceea ce trebue a face în aceste împrejurărĭ, cu atât maĭ grěle că el nu era în stare a ataca de faţă pe Mihaiŭ. Acesta află bănuelile ce boieriĭ băgase în capul luĭ Bathori şi toată intriga ţesută spre perḍarea luĭ şi îndată înştiinţă pe prinţul Transilvanieĭ că, întărit prin nevinovăţia sa, el a hotărît să meargă în capitala luĭ să-l întâlnească, numaĭ cu o mică suită şi speră că va scoate de minciună pe ceĭ ce l'aŭ părît, arătându-ĭ că e credincios jurămintelor sale. Această hotărîre îndrăsneaţă a luĭ Mihaiŭ înmărmuri pe duşmaniĭ luĭ şi ridică de pe inima luĭ Bathori toată bănuiala. Mihaiŭ lăsă sub îngrijire şi pază pe deputaţiĭ Sultanuluĭ până la întoarcerea sa, apoĭ luând cu dênsul pe Mihalcea banul, pe Buzescu şi puţinĭ alţĭ boierĭ, porni în Transilvania şi ajunse la Alba-Iulia în 30 Decemvrie. Bathori iĭ trămisese înainte pe secretarul sěŭ de stat Pancratie Sennyei cu patru-ḍecĭ de trăsurĭ de paradă şi o mulţime de nobilĭ; el însuşĭ iĭ eşi înainte cu un sfert de leghe din oraş, linguşindu-l cât putea cu dragostea. Ast-fel cu cea maĭ mare pompă fu primit Mihaiŭ-Vodă în capitala prinţilor Transilvanieĭ. A doua ḍi, în cea din urmă ḍi a luĭ Decembrie, Bathori trămise o seamă de călăreţĭ luĭ Mihaiŭ-Vodă ca să-l însoţească la curtea sa. Acolo, de faţă cu ceĭ maĭ de căpetenie domnĭ aĭ Ardealuluĭ şi cu nunciul Papeĭ, ambiĭ domnĭ vorbiră ca la două ceasurĭ; pe urmă Mihaiŭ-Vodă fu dus cu multă cinste la casa sa, gătindu-se Bathori

a-l aştepta a doua ḑi cu toată fala cuvenită unuĭ asemenea domn. In ḑiua cea d'intâiŭ a anuluĭ noŭ Mihaiŭ-Vodă se duse cu multă solemnitate la biserică; pe urmă merse la prinţul Transilvaniei care-l ospătă măreţ, şi la patru ceasurĭ se întoarse la cuartierul sĕŭ. La 2 Ianuarie voevodul fu ospătat la casa cancelaruluĭ Iojika, unde banchetul ţinu până la şeapte ceasurĭ seara.

La 3 Ianuarie ofiţeriĭ şi pagiĭ prinţuluĭ Transilvanieĭ aduseră la Mihaiŭ-Vodă, din partea luĭ Bathori, şease pahare marĭ de aur smălţuite, un ibric şi un lighian de argint. Oameniĭ domnuluĭ fură asemenea trataţĭ după obrazul fie-căruia. Mihaiŭ-Vodă trămise şi el prinţuluĭ Bathori darurĭ frumoase ce sta în vr'o câte-va blănĭ de mult preţ şi haine bogate, care fură primite tot cu aceiaşĭ bună voinţă cu care fură trimise. La 5 Ianuarie Mihaiŭ-Vodă merse de-şĭ luă ziua bună de la Bathori spre a se întoarce în ţară. [1] Atuncĭ Bathori făcu cunoscut luĭ Mihaiŭ că inima luĭ e foarte amărîtă, căcĭ autoritatea Papeĭ şi făgăduelile ce a dat împĕratuluĭ îĭ leagă mânile şi nu-l lasă aşĭ lua satisfacţia şi rĕsbunarea ce i se cuvine despre Polonĭ; că Polonia nu numaĭ că e hotărîtă a ţine sub protecţia sa pe Moldavia, dar încă voieşte a o întinde şi asupra Valahieĭ; că împĕratul nu-ĭ dă ajutoarele făgăduite în banĭ şi oamenĭ, şi astfel el se află în nevoie saŭ de a se ruina cu totul, saŭ de a face pace cu turciĭ; că într'o asemenea posiţie şi ostenit de atâtea grijĭ ale puteriĭ, a hotărît a abdica şi a-şĭ lăsa ţara în stăpânirea Austrieĭ, după tractatul încheiat cu această putere la Ianuarie 1595; că spre acest sfârşit pleacă la Praga ca să negoţieze. Mihaiŭ, care vru să iea parte la acele deliberaţiĭ şi negociaţiĭ arătă luĭ Sigismund că doreşte şi el a trimite un sol la Praga; spre acest sfârşit lăsă lângă Bathori pe banul Mihalcea ca să-l în-

[1] *Herrera* însă ḑice: Mihaiŭ-Vodă merse în Transilvania să roage pe Sigismund să continueze rĕsboiul cu Turciĭ, ḑicênd că nicĭ o provincie nu e maĭ espusă şi maĭ trebuincioasă la rĕsboiŭ ca Valachia. Prinţul îĭ rĕspunse că primeşte cu bucurie voinţa sa şi că o va împărtăşi şi împĕratuluĭ. Mihaiŭ îĭ dete un boier al sĕŭ ca să meargă la împĕrăţie să facă aceiaşĭ rugăciune ce a făcut prinţuluĭ Sigismund.»

soțéscă la Praga. El ḑise luĭ Sigismund și solulul sĕŭ d'a spune împĕratuluĭ Rodolf II-lea că el va sta mijlocitor, de va voi să facă pace cu Poarta și-l va ajuta de va voi rĕsboiŭ; dar că în acest din urmă cas, arăta împĕratuluĭ ca nu cumva să-l înceapă până nu va uni puterile tuturor prinților creștinĭ; că atuncĭ trebue a isbi de o dată și cu toțĭ împreună și că astfel e sigur de biruință. După aceea Mihaiŭ-Vodă se întoarse în țara Romănească, și Bathori, însoțit de banul Mihalcea, plecă cu patru-ḑecĭ trăsurĭ spre Praga, unde ajunse la 17 Fevruarie (1597), fiind primit și tratat cu mare fală și cinste în tótă călătoria sa prin staturile Austrieĭ.

XX.

Îndată ce Mihaĭ-Vodă se întoarse în capitala țĕriĭ, asemĕnat cu ințelegerea ce avusese cu Bathori ,el chemă pe ciaușul turcesc ce-l aștepta, primi de față steagul de pace ce-ĭ adresase din partea Sultanuluĭ și-ĭ dete un rĕspuns mulțumitor, așeḑênd astfel pace cu Turciĭ. Această pace fu cu atât maĭ mult în nevoe a o primi atuncĭ, cu cât aflase că o armie puternică se aduna la Sofia, gata a năvăli în țara Romănească și că acum Transilvania, ca și împĕrăția, nu se îndemânaŭ aĭ sta în ajutor. Această pace nu era decât o încetare de ostilitățĭ și n'avea nicĭ un caracter definitiv. Astfel, sub umbra acesteĭ păcĭ, Mihaiŭ căută a se pregăti pentru rĕsboiŭ. El se ințelesese cu Bathori ca acesta să dobândească ajutoare de la împĕrat și cu pregătirile ce va face și el să năvălească împreună în Turcia, sigur că multe popoare creștine se vor ridica la vederea stindardelor lor. Într'adevĕr Mihaiŭ, prin agențiĭ sĕĭ și maĭ cu seamă prin vestea vitejieĭ și a triumfurilor sale, pregătise popoarele supuse Turcilor spre a scutura greul și rușinatul jug ce le apăsa. Un complot întins în toată Turcia, al căruĭ cap era episcopul de la Târnov, se formase. Sêrbiĭ și Bulgariĭ se făgăduiră luĭ Mihaiŭ că, îndată ce va trece Dunărea, se vor ridica cu toțiĭ din toate părțile, vor tăia toate garnizoanele turceștĭ, îĭ vor da Sofia în mână și-l vor trece Balcanul. Mihaiŭ începu cu multă activitate a

se găti de oaste; el începu a strînge oamenĭ de țară la oaste și a chema în leafă oștirĭ străine, după obiceiul de atuncĭ. Din nenorocire, Ieremia-Vodă din Moldova, dușman al creștinilor și partisan al Turcilor, nu numaĭ că deschise cale Tătarilor prin țara sa, dar încă se opuse la trecerea a 6000 Cazacĭ ce venia în slujba luĭ Mihaiŭ. Dintr'altă parte, Sigismund Bathori câștigă numaĭ făgăduelĭ marĭ, dar nicĭ banĭ, nicĭ oștirĭ de la împĕrat. Ast-fel creștiniĭ nu putură fi gata la vreme și Turciĭ, carĭ nu se amăgiaŭ asupra gândurilor ostile ale luĭ Mihaiŭ, descoperiră complotul Bulgarilor,și episcopul de la Târnov, împreună cu mulțĭ alțiĭ, fură prinșĭ, chinuițĭ groaznic și tăiațĭ în bucățĭ. Atuncĭ dece miĭ Sârbĭ desperațĭ vor să se scoale; în Iunie trămit solĭ luĭ Mihaiŭ-Vodă, numindu-l cap al lor și făgăduindu-ĭ că vor coprinde cetatea Vasița și Cladova și că nu vor cruța nicĭ sângele nicĭ vieața lor pentru dênsul și pentru a scutura acel trist jug al barbarilor împilătorĭ. Mihaiŭ-Vodă le rĕspunse să maĭ aștepte cât-va, până să vină o ocasie maĭ priincioasă, care să înlesnească maĭ mult isbutirea uneĭ așa de primejdioase întreprinderĭ. Deși acest plan de isbire asupra Turcilor se nimici de o cam dată, Mihaiŭ însă își urmă pregătirile sale. La începutul luĭ Iulie 1597 el făcu căutarea armieĭ sale, care era de 15,000 oamenĭ și dete de fie-care ostaș câte cincĭ talere. El maĭ aștepta încă câțĭ-va bunĭ ostașĭ silesienĭ, trămișĭ în ajutor de împĕrat; tot în acea lună Henric Lesota, un ofițer al împĕratuluĭ, sosi în Târgoviște ca să plătească, în numele stăpânuluĭ sĕŭ, leafă pe toată luna, la patru miĭ aleșĭ călărețĭ d'aĭ luĭ Mihaiŭ-Vodă.

XXI.

Vĕdênd greutățile ce întîmpina din partea aliaților sĕĭ ca să facă o expediție puternică și serioasă împotriva Turcilor, Mihaiŭ-Vodă se încredință că nu va isbuti nimic în contră-le, câtă vreme nu va fi destul de tare spre a se lupta singur cu dênșiĭ; fără a maĭ năzui la ajutoare străine, care, când

nu vin, când trebuie a le cumpăra cu jertfe scumpe, după cum i se întâmplase cu Bathori, el se încredință că o nație, spre a câștiga și a-șĭ păstra independența, trebuie s'o pună sub ocrotirea puteriĭ sale iar nu a străinuluĭ, orĭ cât de blând și dulce acesta s'ar arăta. El căută dar care sunt elementele de putere ale patrieĭ luĭ și nicĭ nu-ĭ fu cu anevoie a le găsi. Potopul de națiĭ barbare și furtunele veacurilor ce trecuse peste pământul vecheĭ Daciĭ de la desbarcarea luĭ de Romanĭ, nu-l putură deșerta de aceștĭ locuitorĭ carĭ prinsese rădăcină puternică și adânc înfiptă aci. Româniĭ se păstrară dar, în toată întinderea Dacieĭ, cu limba, cu obiceiurile străbune, cu caracterul lor național, fără a se împestrița cu alte neamurĭ străine; în Valachia și Moldova rămaseră locuitoriĭ în cea maĭ mare omogenitate; în Transilvania însă, pe alocurea se așezară, în puțin numĕr, Săcuĭ, Sașĭ și Ungurĭ, precum și Sârbĭ în Banat, dar în toate locurile, majoritatea era Românĭ. Timpul viforos al veaculuĭ de mijloc împărțise pământul românesc în treĭ țărĭ: Transilvania cu Banatul, Moldova și țara Românească; dar în inimile tuturor Românilor rămase neștearsă tradiția unuĭ traĭ comun și dorința d'a-l înființa din noŭ. În acele timpurĭ grele ale năvălireĭ barbarilor, în două rândurĭ țara Românească și Moldova se pustiiră, locuitoriĭ trăgêndu-se la munte și în Ardeal, de unde, când barbariĭ deșertară locurile, eĭ se reîntoarseră sub domniĭ lor, la vechele lor vetre. Dar multă vreme încă, până la 1467, domniĭ țăriĭ Româneștĭ păstrară stăpânire peste ducatele Omlașuluĭ, Făgărașuluĭ și Radna în Transilvania, precum și domnul Moldoveĭ stăpâni maĭ multă vreme ducatul Maramureșuluĭ. Întâmplările ținuse aceste țărĭ, Transilvania, țara Românească și Moldova, singure, isolate, libere, între împărăția Turcească, Ungaria și Polonia, cari toate amenințaŭ cotropirea lor. Era dar firesc lucru ca orĭ-care din voevodiĭ acestor treĭ țărĭ se simțea în putere, să caute a le uni într'un singur stat și ast-fel a reîntemeia vechiul regat al Dacieĭ. Dacă vedem această ideie intrând adesea în capul domnilor ungureștĭ din Ardeal, cu atât maĭ mult ea trebuia să intre în capul acelor marĭ voevodĭ românĭ cari se inspirară de sim-

ţimântul naţional al Românilor. Naţionalitatea, deşi nu avea atuncĭ acel caracter reflectiv şi ideal ce a dobândit în ḑilele noastre, dar era mult maĭ întinsă şi maĭ puternică, ca simţimânt. Toţĭ istoricii veaculuĭ de mijloc se miră de puterea cu care Româniĭ îşĭ păstrează obiceiele romane şi simţimintele lor naţionale, trăind în mijlocul barbarilor, fără a se amesteca cu dênşiĭ. «Ţin eĭ de ocară, — zice Tomasi, autor «contimporan cu Mihaiŭ-Vodă, — numirea de Valach, nevoind «a fi chemaţĭ altfel decât Românĭ şi glorificându-se că se «trag din Romanĭ.»

Mircea cel bătrân fu cel d'întâĭ domn român care se luptă pentru unitatea naţională. Voi să cuprinză Transilvania şi aţâţă un rĕsboĭ cu Sigismund, regele Ungarieĭ, carele dete pas Turcilor a se amesteca şi a sili pe Mircea, la 1393, de a se declara vasal al luĭ Baiazid. Apoĭ Mircea îşĭ întoarse armele asupra acestuia şi, după ce coprinse Moldova şi o răpi de la Iuga-Vodă, reclamă moştenirea împărăţieĭ româno-bulgare de la Turcĭ şi-şĭ întinse stăpânirea până la Balcanĭ [1]. Dar isprava acestor silinţĭ ale mareluĭ Mircea fură până în urmă întemeerea suzeranităţiĭ turceştĭ asupra ţării.

Ştefan-cel-mare al Moldoveĭ călcă pe pasurile luĭ, coprinse ţara Românească pe care n'o putu ţine şi trase prin aceasta asupră-şĭ furia Turcilor. Apoĭ el dobândeşte în proprietatea de la învinsul sĕŭ de la Peatra, vestitul rege român al Ungarieĭ, Mateĭ Corvin, cetatea de Baltă şi Ciceiul din Transilvania. Acest dar maĭ târḑiŭ sileşte pe un urmaş din osul luĭ, pe Petru Rareş, a se amesteca în trebile Transilvanieĭ şi a voi să cuprindă această ţară; dar cade şi el jertfă acestor ambiţiĭ naţionale. Cu cât însă această idee dobândea martirĭ maĭ marĭ, cu cât ea costa maĭ mult pe Românĭ, cu atâta, după caracterul lor stăruitor, ţineaŭ eĭ maĭ mult la dênsa. În ḑilele luĭ Despot-Vodă (1572) din Moldova, ale acestuĭ svânturatic de geniŭ, se ḑicea în popor că treĭ îngerĭ se

[1] Ca dovadă vom cita titlul ce poartă Mircea-Vodă în documentele rĕmase de la dênsul în care el se ḑice: «*Domn al amânduror laturilor Dunariĭ, până în marea Neagră, Voivod al Ungro-Valachieĭ, duce al Amlaşuluĭ şi Făgăraşuluĭ, şi al cetăţiĭ Drestiorul* (Silistra) *stăpânitor*».

arătase domnuluĭ în vis, în dimineața Crăciunuluĭ, cu coroane de aur, proorocind că el va stăpâni curând peste Moldova, țara Românească și Transilvania. Marea idee a *Unitățiĭ naționale* era dar pe acele vremĭ un simțimânt popular; în ochiĭ poporuluĭ, ea era aceea ce este și astădĭ, adică un drept și o datorie, singurul mijloc d'a se mântui de sub stăpânirea străinilor, d'a intra în întregimea drepturilor sale și d'a le păstra nevătămate de bântuirea dușmanilor. Spre a o realisa, ce trebuia oare? O sabie românească puternică. Româniĭ acum găsise aceasta. In capul țăreĭ Româneștĭ sta un domn român, tânăr, îndrăsneț, ambițios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejeștĭ, vestit și meșter în rĕsboaie; el se inspiră de simțimântul națieĭ, se aprinse de această idee a regenerăriĭ naționale și, cu puternica luĭ voință, hotărâ a nu pregeta până la moarte întru îndeplinirea eĭ. Împrejurările politice îĭ fură favoritoare și deschiseră un câmp întins ambițieĭ luĭ celeĭ marĭ.

XXII

Machinațiile și intrigile de atâta vreme pregătite de curtea Austrieĭ, aduseră isprava lor. Sigismund Bathori, povățuit de duhovnicul sĕŭ iesuitul Carilio și de Silvio Piccolomini, amândoĭ vânduțĭ curțeĭ Austrieĭ, fu târât spre Praga, cum știm, unde ajunse în 17 Februarie. Acolo, după o primire strălucită, împĕratul, în numele regeluĭ Spanieĭ, îĭ dete cordonul *Mieluluĭ de aur*, ce atâta îl dorise; vanitatea acestuĭ prinț ușor la minte fu foarte măgulită și-l înduplecă a asculta aceea ce-ĭ insuflaŭ partisaniĭ Austrieĭ. În conferințele ce se deschiseră, Bathori propuse că, de vreme ce neputința luĭ fisică nu-l ieartă a avea moștenitorĭ, el voește a se lepăda de acum de stăpânirea Transilvanieĭ și a o da Austrieĭ. Împĕratul, învățat de aĭ sĕĭ a fi viclean, se prefăcu maĭ întâĭ a se mira de această propunere și a n'o primi, dar aceste condițiĭ ca împĕratul să-ĭ dea pe vieață, în schimb pentru Transilvania, ducatele Oppeln și Ratibor din Silesia; ca să-ĭ dea încă pe tot anul o pensie de 50,000 scuzĭ de aur, plătițĭ la

Veneția, la Roma saŭ la Genua; ca, fiind-că are de gând a se călugări, să urmeze despărțirea între el și soția luĭ, care va păstra titlu de *pricipesă a Transilvanieĭ;* ca, de va intra în ordinile bisericeștĭ, să i se dea un venit în vr'o mănăstire și să mijlocească la Papa spre a-l face cardinal; ca, în orĭ-ce vreme și locaș, împĕratul să-ĭ dea titlul de *Prea-strălucit*.

Depărtându-se de Praga, Bathori hotărî cu împĕratul ḍiua în care acesta să trimită ambasadorĭ la dietă ca să primească stăpânirea Transilvanieĭ, după care faptă apoĭ, archiducele Maximilian, fratele împĕratuluĭ să fie trămis spre a cârmui țara. După încheerea acestor capitulărĭ, care se hotărîse a fi ținute secrete, Sigismund Bathori se întoarse în Transilvania și îndată convocă staturile la Alba-Iulia pentru 17 Aprilie, unde ceru cheltuelĭ pentru rĕsboiŭ, care i se și decretară. Dar vorba se rĕspândise de oare-care învoielĭ făcute între Sigismund și împĕratul; și, cu toate că staturile nu știaŭ de sigur felul acelor învoielĭ, dar le bănuiaŭ și începură a se plânge cu oțărime că de două orĭ Sigismund, fără învoirea țĕriĭ, se dusese la împĕratul. Toțĭ se adunaŭ și-șĭ împărtășeaŭ în taină temerile lor, căcĭ nu îndrăzniaŭ a se aduna și a vorbi de față, spăimântațĭ fiind de pățirea nobililor din anul 1594. Ișĭ aduceaŭ aminte suferirile ce țara pățise de la Nemțĭ în ḍilele luĭ Ferdinant, și nu se îndoiaŭ că, de vor cădea iar sub jugul Austrieĭ, vor păți acum și maĭ rĕŭ. Sigismund însă, nesocotind și dieta și drepturile țĕriĭ, se purta în toate după placul luĭ, saŭ maĭ bine după cum îĭ șopteaŭ iesuițiĭ vînduțĭ Austrieĭ ce-l înconjuraŭ. După sfatul luĭ Carilio și al partisanilor Austrieĭ, el trimise, în 27 Septemvrie, pe Ștefan Iojica să asedieze Timișoara, dar din pricina ploilor acesta fu silit a lăsa cetatea în 27 Noemvrie și a se întoarce în Ardeal.

XXIII.

Cătând însă la caracterul ușurel și ne statornic al luĭ Sigismund, nimenĭ nu era sigur despre ceea ce va face până la urmă. Aci se arăta că se căiesc de cele închieate cu îm-

pĕratul şi-ĭ declara că de nu se vor îndeplini făgăduielile de ajutor ce i se făcuse, va strica toate îndatoririle sale şi va face pace cu Turciĭ, aceea ce sprerie atât pe curtea Austrieĭ, în cât îĭ trămise pe dată o solie nouă compusă de episcopul de Agriea, baronul Adangelo Popel-Brun, împreună cu comitele Sigismund de la Torre, spre a-l linişti şi a-l păstra în aplicarea sa către Austria. Aci se lăsa cu totul de urmă după svaturile vĕtămătoare ale iesuiţilor. Apoĭ, temêndu-se ca unirea celor maĭ însemnaţĭ aĭ ţĕriĭ să nu fie o stavilă neînvinsă planuluĭ sĕŭ d'a închina ţara Austrieĭ, căuta în mintea luĭ în vecĭ turburată mijloacele d'a împiedica acea unire. Spre acest sfârşit scrise într'o ḑi luĭ Gaspar Cornis; «Iată voinţa mea când voiŭ pleca din Transilvania: tu să «nu laşĭ domnia la nimenĭ altul, ci s'o ieĭ pe seama ta: pen-«tru aceea te-am făcut cap peste armiile ţĕriĭ.» Într'altă ḑi luă d'o parte pe unchiul sĕŭ Ştefan Bocskai şi-ĭ ḑise: Te «svătuesc, de-ţĭ trebue domnia Ardealuluĭ, să nu laşĭ să ţĭ-o «iea oare-care român (dând a înţelege pe Iojica)». Apoĭ pro-«puse domnia luĭ Iojica chiar.

Ştefan Iojica, cancelarul Transilvanieĭ, era Român. Meritul sĕŭ singur îl ridicase din pulbere, la cea maĭ însemntă slujbă a ţĕriĭ. D'abia intrase în vârsta bărbătească şi era împodobit cu multă învĕţătură, cu o minte cultivată, sănătoasă, iscusită, voioasă, ambiţioasă de mărime, de putere şi de fapte marĭ şi lăudate. El dobândise atâta influenţă asupra tînĕruluĭ şi fără de experienţă prinţ, încât se putea ḑice într'adevĕr că el era adevĕratul stăpân al ţĕriĭ. Învĕţătura şi limbuţia luĭ îl făceaŭ de unia farmecul şi dragostea tutulor. El ajunse într'o poziţie aşa de înaltă, încât ceĭ maĭ marĭ domnĭ aĭ Transilvanieĭ priveaŭ ca o mare fericire d'a merita, cu multă închinăciune şi jertfire, favoarea şi creditul sĕŭ. Ast-fel Sigismund puse în rivalitate pe câte treĭ aceştĭ bărbaţĭ puternicĭ şi aruncă între dênşiĭ seminţele de discordie şi de vrăjmăşie. Obicinuit de mult a semĕna vrajbă între curtesaniĭ sĕĭ, în acest minut încă maĭ mult el nu se credea în siguranţă, decât vĕḑând pe toţĭ ceĭ-l-alţĭ că nu se încred uniĭ într'alţiĭ. Dar Iojica priveghia cu luare aminte la toate gândurile prinţuluĭ. Îl încuragia

în hotărîrea d'a părăsi tronul, dar îĭ ḑicea să nu-l lase pe mâna Nemților, ci a i-l da luĭ. El îndrăzni în public a se arăta ca un candidat la tron și a căuta să dobândească voturile poporuluĭ. El îĭ ḑicea saŭ punea pe prieteniĭ sĕĭ să-ĭ ḑică că curagiul și cinstea luĭ îĭ făcuse a merita acest post înalt la întîmplarea abdicațieĭ luĭ Sigismund. Îndrăsneala și influența ce avea în țară nimicnicise sperațele competitorilor sĕĭ. Bathori, într'un moment de căință, închee cu dênsul o învoială asemenea aceleĭ ce încheiase la 1594 cu Baltazar Bathori.

El pornește la Pórtă un sol secret ca să ceară să se trămită, după obiceĭ, luĭ Iojica întărirea de domn al Transilvanieĭ prin steag și buzdugan. După aceia, ca să isbândească maĭ sigur, Iojica prin înțelegere cu Sigismund scrise la vice-craiul din Casovia, ca nicĭ el nicĭ Cesarul să nu se grăbească d'a intra saŭ d'a trămite comisarĭ în Transilvania, căcĭ nu s'a hotărît până acum nimic despre eșirea prințuluĭ Sigismund din principat și staturile țĕreĭ nu vor ca Ardealul să cadă în mânĭ străine. Aceste scrisorĭ trimise de Iojica, vice-craiul le expediază îndată la împĕratul, care se hotărî atuncĭ a trimite fără perdere de vreme în Transilvania pe archiducele Maximilian; și până a se găti acesta de drum, numi treĭ comisarĭ aĭ sĕĭ ca să meargă înainte să îndatoreze pe Sigismund a se ține de învoiala făcută și a le preda în mâna lor guvernul țĕriĭ. Comisariĭ numițĭ eraŭ Ștefan Zuchiana, episcop de Vacia, Francisc Nadazdi și Bartolomeiŭ Petz consiliar de rĕsboiŭ; dar fiind-că Nadazdi își ceru iertăciune a nu primi fiind bolnav, se numi în locu-ĭ Nicolae Istvanfi vice-palatin al Ungarieĭ, autor maĭ pe urmă al lăudateĭ istoriĭ a acelor timpurĭ, care ne fuse mult de folos, și luĭ îĭ câștigă măgulitoarea numire de Titu-Liviŭ al Ungarieĭ.

XXIV

În vremea aceasta Mihaiŭ-Vodă, vĕḑênd că Sigismund de temerea Turcilor umbla să-șĭ dea țara împĕratuluĭ, că împĕratul însușĭ desperat de o nouă și maĭ îngrozitoare revoltă

a ţăranilor, umbla a se împăciui cu Turciĭ, speriaţĭ şi eĭ de revolta ianicerilor, şi puţin după aceia deschidea conferinţe de pace la Weizen, gândi şi el a căuta să închee o pace hotărâtoare cu Turciĭ, pace ce-l va lăsa liber a lucra la planul ce-şĭ închipuise în mintea luĭ. El primi bine pe Hali-Massar-Ciauş ce veni la dênsul în vara aceluĭ an 1597 din partea Sultanuluĭ, care se spăimântase de pregătirile ce audise că face Mihaiŭ-Vodă. Pricinile care sileaŭ pe Sultan a face pace eraŭ două; revolta ostaşilor, lipsa şi foametea. Desele răscoale ale ianicerilor la Constantinopole opriră pe Turcĭ d'a întreprinde ceva însemnat în acest an (1597). Solul aduse domnuluĭ din partea sultanuluĭ scrisorĭ şi felurĭ de făgăduelĭ cam jăluitoare, unde cu vorbe dulcĭ i se arăta că Sultanul nu a vrut a-ĭ porunci, ci l'a rugat şi-l roagă d'a se face prieten al sĕŭ; că-ĭ făgădueşte cum-că Tătariĭ nu vor maĭ încerca a trece prin ţara Românească, numaĭ Mihaiŭ să se unească cu Turciĭ împotriva creştinilor, sigur fiind că, de vor fi comandaţĭ de un general viteaz ca dênsul, Turciĭ vor fi nebiruiţĭ. Mihaiŭ-Vodă rĕspunse că primeşte pacea şi prieteşugul cu Turciĭ, dar nicĭ o dată nu se va lupta cu dênşiĭ împotriva creştinilor; că tot ce poate făgădui este d'a sta neutru. Sultanul fu foarte vesel şi de această ispravă, la care nu se aştepta, şi îndată, după povaţa luĭ Ibraim-Paşa vizirul, se grăbi a trămite o ambasadă maĭ strălucită decât cele trecut e.

Ţĕraniĭ din Austria, împilaţĭ prin trecerea necurmată a oştilor şi aruncaţĭ în desperaţie de garnizoanele, care, sub pretext că nu li se plăteşte şi că li se mănâncă lefile de capĭ, jefuiaŭ în toate părţile, se ridicaseră încă din celalalt an şi se revoltară cu totul în acest an (1597), puind în capul lor pe unul dintr'înşiĭ, numit George Bruner. Eĭ se plângeaŭ între altele că, fiind împovoraţĭ de birurĭ şi reduşĭ în robie de nobleţă, nu maĭ eraŭ în stare a suferi aceste jafurĭ şi că eĭ nu puteaŭ nicĭ să muncească nicĭ să semene pământurile, de vreme ce-ĭ lua mereŭ de la munca lor; că după ce da stăpânilor a treia parte din productele lor, apoĭ eraŭ şi expuşĭ la prada soldaţilor. Eĭ adăogeaŭ însă că nu staŭ împotrivă

a plăti dăjdiile pentru rĕsboiul cu Turciĭ, la care gata sunt să meargă înşişĭ, însoţind pe stăpâniĭ lor.

Aceste plângerĭ, nefiind ascultate, rovolta se destinse ca furia rĕsbunăriĭ multă vreme înăbuşită. Oştirea împĕratuluĭ fu silită a lăsa pe Turcĭ d'o parte, spre a îneca cu greŭ şi după o luptă foarte lungă, dreapta sculare a bieţilor ţĕranĭ.

În 12 August 1597 sosiră în Bucureştĭ doĭ ciauşĭ, soliĭ Sultanuluĭ, aducênd pentru Mihaiŭ-Vodă şi fiul sĕŭ Pĕtraşcu, atuncĭ în vârstă de 13 anĭ, un firman de domnie pe vieaţă, în care cerea numaĭ jumătate tributul ce plătia domniĭ maĭ 'nainte, o lance şi un buzdugan, semnele puteriĭ, şi alte multe darurĭ de mare preţ scoase din hasnaua împĕrătească, două-ḑecĭ caftane ţesute cu fir de aur, o sabie cu teacă de aur împodobită cu petre scumpe, un surguciŭ lucrat cu mare măiestrie, împodobit cu birliante, rubine şi mărgăritare, o coroană de diamante, caĭ împărăteştĭ cu harşale şi frâne aurite, şi maĭ multe altele.

Mihaiŭ primi pe solĭ cu mare cinste, eşind întru întîmpinarea lor cu multă falăşi pompă domnească, căcĭ «mult îl «prindea domnia», ḑice un contimporan. Soliĭ i se închinară şi-l salutară cu vorbe dulcĭ şi «cu hainele de aur împĕrăteştĭ «l'aŭ înveştmîntat, cu sabie strălucită l'aŭ încins şi coroană «încă i-aŭ dat să poarte.» Domnul făcu asemenea mare cinste solilor, îĭ puse a şedea lângă dênsul, porunci d'a aduce caftane de-ĭ învesmîntă, precum şi alte darurĭ multe le făcu; apoĭ, ospĕtându-se frumos şi dăruindu-ĭ, îĭ trimese înapoĭ.

Cu încheerea acesteĭ păcĭ cu Turcul, închee şi Walther interesanta biografie ce ne-a lăsat despre Mihaiŭ-Vodă şi pleacă la Constantinopole. El petrecuse câtă-va vreme în ţara Românească, chemat fiind a îngriji de învĕţătura luĭ Pĕtraşcu, feciorul cel mare al luĭ Mihaiŭ. În ḑiua de St. Petre, anul 1597, acest învĕţat bărbat dete şcolaruluĭ sĕŭ un compliment în versurĭ care s'a păstrat.

În prefaţa scrieriĭ sale, ce o tipări la Gœrlitz în anul 1599, încă trăind Mihaiŭ-Vodă, Walther spune că ea fu tradusă de dênsul în latineşte de pe un original românesc, scris de un

logofĕt al domnuluĭ în luna luĭ Iulie 1597 şi aprobat de dênsul chiar. Acest original românesc încă nu s'a putut găsi. [1]

XXV

Sigur acum că nu va fi supĕrat de Turcĭ, Mihaiŭ se dete cu totul întru înfiinţarea planuluĭ sĕŭ, în vreme ce în Transilvania, prin înţelegere cu Iojica, lucra spre a opri pe Nemţĭ d'a apuca acea ţară, ci a o lua în stăpânire saŭ el saŭ prietenul luĭ, Iojica, iar agenţiĭ sĕĭ în Moldova pregătiaŭ spiritele în favoarea sa. El vru încă atuncĭ, maĭ nainte de toate, a coprinde Moldova şi a-şĭ rĕsbuna asupra luĭ Ieremia Movilă şi asupra Polonilor. Într'adevĕr Poloniĭ de mult timp, nu maĭ ascundeaŭ vrăjmăşia lor către Mihaiŭ-Vodă; eĭ mereŭ lucra a-l strica când cu împĕratul, când cu Sultanul. Eĭ propuseră în maĭ multe rândurĭ Papeĭ şi împĕratuluĭ că, se vor învoi a da ajutor împotriva Turcilor, de-ĭ vor lăsa a goni pe Mihaiŭ şi a lua stăpânirea acestor doue ţĕrĭ române; şi, vĕdênd că propunerile lor nu eraŭ primite, eĭ se adresară cu asemenea cererĭ la Poartă (sept. 1597), făgăduind că vor da tributul obicinuit acestor ţĕrĭ şi ajutor în contra creştinilor. Ieremia Vodă, creatură a Polonilor, îşĭ desvĕlise vrăjmăşia către Mihaiŭ, cum am vĕdut, în maĭ multe rândurĭ şi domnia luĭ era o primejdie mare pentru ţara Românească. Moldoveniĭ, carĭ învĕţase a cunoaşte pe Movilă şi uraŭ domnia luĭ asupritoare şi jugul tot d'a-una greŭ pentru Moldovenĭ al influenţeĭ Polonilor, se înveseliră cu inima când le veni veste şi făgăduielĭ de la Mihaiŭ-Vodă, pe care-l slăviaŭ ca pe un viteaz şi-l cinstiaŭ ca pe un eroŭ român, de la care aşteptaŭ toţĭ mântuirea naţieĭ întregĭ; sub steagurile luĭ Michaiŭ mulţĭ dintr'înşiĭ alergară spre a se lupta. Eĭ primiră bucuros a-şĭ uni ţara cu ţara Românească, sub un aşa mare domn, care le aducea aminte pe Ştefan-Vodă, a căruĭ pomenire neştearsă era din inima

[1] Scrierea luĭ *Walther* despre Mihaĭ-Viteazul s'a retipărit cu traducere românească, în *Tesaurul de monumente istorice pentru România*, adunate şi publicate de *A. Papiu Ilarianu*. Tom. I. p. 1—46, Bucureştĭ, 1862. *Nota editoruluĭ.*

lor. Mihaiŭ-Vodă, asigurându-se de aceste bune aplecări ale Moldovenilor, începu a se pregăti în această iarnă pentru a intra în Moldova în primăvară (1598), şi înştiinţă pe prinţul Transilvaniei că Moldovenii îl doresc de stăpânitor, ca să-ĭ stea şi el într'ajutor spre a goni pe Ieremia Movilă şi a-şĭ isbândi asupra Polonilor.

XXVI

Dar Sigismund Bathori acum căḑuse iarăşĭ sub influenţa nemţească şi, uitând făgăduelele şi legăturile de curând făcute cu Iojica, se hotărî a se ţine maĭ bine de cele încheiate cu împĕratul; şi, aflând de sosirea comisarilor împĕratuluĭ, convocă, la începutul luĭ Aprilie, dieta la Alba-Iulia; şi, ascunḑênd cu mare îngrijire planurile sale, se prefăcu că cere banĭ pentru urmarea rĕsboiuluĭ împotriva Turcilor.

Era atuncĭ în Transilvania lângă prinţul Bathori un nunciu al Papeĭ, episcop de Cervice. Acesta prinsese cu cancelarul Iojica un mare prieteşug şi ast-fel aflase toate planurile sale. Dar ambiţios şi prieten mincinos, călugărul, care nu-şĭ îndrepta căile decât spre mijloacele cele maĭ sigure d'a dobândi favoarea Papeĭ, socoti că pentru aceasta va ajunge maĭ lesne scopul sĕŭ prin împĕrat decât prin Iojica. Se hotărî dar a trăda prieteşugul şi încrederea luĭ Iojica şi, eşind la Turda înaintea comisarilor împĕrăteştĭ, le spuse că Iojica umblă prin toate mijloacele a dobândi tronul şi că nu lasă pe Nemţĭ a stăpâni ţara; că el prin influenţa şi făgăduelile luĭ a tras în parte-şĭ mulţĭ din deputaţiĭ dieteĭ şi că, prin îndemnurile luĭ, dieta nu voieşte a recunoaşte de bune învoielile făcute între Sigismund şi cesarul, fără ştirea eĭ. Trimişiĭ, auḑind aceasta, îşĭ urmară drumul către Alba-Iulia, unde Sigismund iĭ primi cu cinste şi le dete bună făgăduială, că-şĭ va ţine cuvîntul către împĕrat. În conferinţa ce avu Sigismund cu comisariĭ, faţă fiind şi Bocskai, se chibzuiră despre mijloacele d'a sili pe deputaţiĭ îndărătnicĭ a primi învoirea făcută; hotărî a dobândi de la dênşiĭ prin spaimă aceea ce nu credeaŭ că pot dobândi cu voe. Se învoiră dar a isbi o lovitură puternică, jertfind vre unul din ceĭ maĭ puternicĭ magnaţĭ spre a

îngrozi pe ceilalțĭ. Inima dușmană de ungur se dete pe față prin această alegere. Sigismund luă cuvîntul și arătă că Iojica este acela care merită pedeapsa.

Inima luĭ Iojica se umpluse de grijă când vědu sosirea fără veste a comisarilor împěratuluĭ, de la care nicĭ un bine nu putea aștepta.

A doua ḍi dis-de dimineață, plin de acel neastâmpěr, presimțire a uneĭ nenorocirĭ ce ne amenință, Iojica, saŭ spre a se liniști și a se gândi la scăparea sa, saŭ spre a se chibzui despre trebile ce eraŭ să se trateze în dietă, încălecă pe un cal ce-ĭ dăruise de curând Sigismund și vru să iasă din oraș, însoțit numaĭ de vr'o câte-va din slugile sale. Pe când trecea pe poarta Sf. George, calul sěŭ, împedecându-se de podul ce era stricat, căḍu astfel încât p'aci era să sfărâme capul luĭ Iojica. Dar acesta neînspăimântându-se, se urcă îndată pe el și înaintă cât-va în câmpie; apoĭ același neastâmpěr îl întoarse în oraș.

Dar până a nu sosi el, Sigismund, în vreme ce staturile după obiceiŭ mergeaŭ în biserica cea mare spre a ține ședința lor, le trimite poruncă d'a se aduna la palat. Deputațiĭ ascultă de porunca prințuluĭ și, fără a bănui nimic, intră în palat. În vremea aceasta, Iojica sosind, intră și el cu dânșiĭ. Dar îndată vědu că eșirea li se închide de pretorienĭ. Atuncĭ intrară în sală comisariĭ împěratuluĭ, carĭ, arătând adunăriĭ cărțile de împuternicire ce aveaŭ de la împěrat, expuseră prin graiŭ misiunea lor, ḍicênd că aŭ venit să pună în lucrare tractatul încheiat de Sigismund cu împěratul și că acum rěmâne ca staturile să întărească prin jurămînt această învoire. Sigismund intră și el atuncĭ în sala adunăriĭ și mărturisi că a făcut cu împěratul schimbul Transilvanieĭ pentru ducatele Ratibor și Oppeln, pentru aceea poruncește staturilor ca să asculte, căcĭ de nu, are la poartă lictorĭ ca să pedepsească neascultarea lor.

XXVII.

Îndată ce prințul sfârși cuvîntul sěŭ, comisariĭ împěrătești scoaseră scrisorile trimise de Iojica la vice-craiul de la Casovia, de care am pomenit înapoĭ și le arătară adunăriĭ, ḍi-

cênd că e de tânguit ca între magnaţiĭ Transilvanieĭ să se afle unul care să îndrăsnească, prin machinaţiile sale turburătoare, o ruina alianţa şi învoielile încheiate de atâta vreme între cesarul şi Sigismund.

«Audiud acestea, Bathori vru să depărteze d'asupră-ĭ bă-«nuiala de nestatornicie şi, cu o mârşavă viclenie, descărcă «toată vina pe Iojica, dicênd că aceste scrisorĭ nu sunt prin «ştirea luĭ, că Iojica este autorul acestor machinaţiĭ şi acesteĭ «conspiraţiĭ ascunse, duşman cesaruluĭ şi al republiceĭ; că «are comunicaţiĭ secrete cu Mihaiŭ-Vodă şi că el nu poate «suferi ca o asemenea crimă să rĕmână nepedepsită. Apoĭ «porunci luĭ Ştefan Bocskai de a arestui chiar în adunare pe «bietul Iojica, ce rĕmăsese înmărmurit vĕdênd şi audind o «asamenea neruşinată trădare. El fu dat în paza luĭ Ştefan «Lazăr, cel d'întâĭ căpitan al pedestraşilor palatuluĭ, care-l «puse în feare şi-l duse în temniţă. Căderea unuĭ aşa însem-«nat om favorit până atuncĭ al prinţuluĭ şi judecata sa fără «marturĭ produseră efectul care se aştepta de uneltitorĭ. Spaima «intră în inima tuturor, încât priviră înmărmuriţĭ şi în tăcere «această scenă. Spre a insufla şi maĭ mare groază în ini-«mile deputaţilor, Sigismund puse de arestă un ostaş ce se «deosebişe foarte mult atât în rĕsboiŭ cât şi în pace, anume «Thoma, sub pricinuire că i s'a spus de nişte pârîtorĭ cum-că «el ar fi vorbit oare-ce despre împilarea libertăţiĭ; apoĭ spre «noapte fără judecată puse de-l spânzură în vileag.»

«Toate aceste fără-de-legĭ, dice istoricul ungur Bethlen, «insuflară tuturor o mare durere şi se văitaŭ încet, dicênd «că, după vechiul decret al strămoşilor lor şi după legile «patrieĭ, nu se cădea ca nişte oamenĭ liberĭ să fie pedepsiţĭ «astfel de pe capriţul unuĭ om, cu spânzurătoare şi cu tăiere «de cap, fără pricină şi fără să li se lase un minut ca să «cunoască învinovăţirea ce li se aduce; că, dacă e un lucru «grozav şi criminal d'a omorî pentru orĭ-ce pricină pe un om «care n'a fost cercetat şi învinovăţit nicĭ osândit, era tot a-«semenea nedrept a-l arunca în temniţă. Dar aceste plângerĭ «zadarnice eraŭ: nimenĭ nu îndrăznea a vorbi în public pen-«tru legile patrieĭ, ştiind foarte bine că îndată ce o vorbă li-

«beră va eşi din gura cui-va, vor trimite lanţurĭ, securĭ, lic-
«torĭ şi călăĭ ca să-l omoare.»

XXVIII

Sigismund publică atuncĭ un decret prin care indatora pe tot proprietarul de un domen dăruit de stăpânire saŭ cumpĕrat, cum şi pe tot proprietarul de un oficiŭ municipal, a jura credinţă luĭ Rudolf împĕratul şi craiul Ungarieĭ, adăogând că cel ce nu va primi aceasta se va privi ca unul ce a băgat sabie de foc în ţară şi va fi pedepsit cu moarte şi confiscaţie. Acest ameninţător decret fu primit de toţĭ într'o adâncă şi tristă tăcere; nimenĭ nu murmură, nimenĭ nu arătă că se învoeşte.

In sfârşit deputaţiĭ îndrăsniră a face o încercare sfieaţă. Eĭ trimiseră la Sigismund pe Francisc Theke, unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ nobilĭ, spre a-l ruga în numele tuturor, d'a nu părăsi ţara într'un asemenea minut, d'a cumpăni cu minte coaptă hotărîrea ce va lua; d'a nu se lăsa în asemenea însemnate lucrurĭ a fi povăţuit de capriciŭ, ci de judecată; că, dacă în orĭ-ce lucru semeţia şi graba sunt rele, ele sunt maĭ primejdioase decât tot-d'auna atuncĭ când se amestecă cu primejdia patrieĭ; că de i s'a urât atât cu naţiunea şi poporul încât voeşte, fără ca nimenĭ să i-o ceară, să-şĭ lase dregătoria sa, cel puţin să lase nevĕtămată şi curată libertatea de care tot-d'auna ţara s'a bucurat, d'a-şĭ alege prinţ, şi să păstreze neclintite drepturile ţĕreĭ de la St. Andreiŭ, regele Ungarieĭ, pe care aŭ jurat el cu toţĭ cei-l'alţĭ prinţĭ şi nobilĭ a le păzi. Bathori respunse necăjit la această solie «că el nu vrea să umble «de pe placul altora, ci de pe al sĕŭ.» Ducĕnd Francisc Theke acest rĕspuns la deputaţĭ, aceştia desperaţĭ şi îngroziţĭ de ceea ce păţise Iojica, nu maĭ îndrăsniră a sta împotrivă şi, plecându-se împrejurărilor, se hotărîră a asculta nedreapta poruncă a prinţuluĭ şi a consuma ast-fel prin învoirea lor mişeleasca trădare de ţară a luĭ Bathori. Senatoriĭ maĭ întâiŭ, apoĭ ceĭ marĭ şi cei-l'alţĭ deputaţĭ aĭ staturilor făcură jurĕmînt luĭ Rudolf maĭ mult din buză de cât din inimă.

După aceea comisarii împěratuluĭ, în numele luĭ, jurară paza drepturilor Transilvanieĭ. Exemplare ale jurĕmintelor şi copia învoireĭ între Sigismund şi cesarul s'aŭ pus în păstrare la Sibiŭ şi un exemplar din jurĕmîntul Transilvanilor se trimise împĕratuluĭ. Intr'acest chip Ardealul fu trădat Austrieĭ.

XXIX

Magnaţiĭ şi nobiliĭ căutară atuncĭ să capete o rĕsplată a laşităţeĭ lor. Eĭ trimiseră la Sigismund pe Francisc Theke şi pe Albert Lüveg, jude din Sibiŭ, ca să-l roage să scoaţă din temniţă pe Iojica, un om aşa de însemnat şi care se rudea cu cele maĭ d'intâiŭ familiĭ, chiar şi cu a prinţuluĭ; că, de a făcut vre-o crimă, să fie judecat în calea legiĭ; şi că Sigismund nu se cade să nesocotească aşa pe faţă libertatea nobililor, adăogind că eĭ staŭ gata a chiezăşui pentru Iojica. La acestea Sigismund rĕspunse că acum Iojica e în puterea comisarilor împĕrăteştĭ, cărora le-a dat ţara şi puterea d'a face dreptate.

Chiar în noaptea aceea târḍiŭ Christofor Kereszturi porunci să scoaţă pe Iojica din casa unde era arestat. Acesta, urcându-se în trăsură, faţă cu Eustaţie Guylasi, ḍise: «*Iată preţul prieteniei regilor!*» Atuncĭ Kereszturi îl dete în mâna luĭ Bartholomeŭ Petz, care se întorcea la împĕratul. Acesta-l duse la închisoare în Szathmar. Toată averea luĭ Iojica fu confiscată. Se găsiră la dênsul nişte cupe de argint, pe care Iojica pusese să sape aceste cuvinte, presimţirea soarteĭ ce aştepta; «*Tu nu maĭ înălţat atât, Dumneḍeul meŭ, de-cât ca să mĕ facĭ să caḍ de maĭ sus!*»

XXX

Predarea Ardealuluĭ de Sigismund în mâna Austrieĭ fu peste voia, nu numaĭ a locuitorilor din ţară, ci încă şi a acelor ce se aflaŭ expatriaţĭ. Ştim că între aceştia era şi cardinalul Andreiŭ Bathori care petrecea în Polonia. El se cre-

dea fireşte a fi chemat a moşteni tronul după Sigismund şi află cu părere de rĕŭ că acesta, după ce l'a prigonit, l'a isgonit din ţară şi i-a răpit averea, acum îĭ răpeşte şi sperarea ce avea d'a se urca într'o ḍi pe tronul Ardealuluĭ. El scrise o scrisoare luĭ Sigismund, care fireşte avu puţin efect; apoĭ îndrăzni să intre în Ardeal ca să facă vre-o mişcare; dar, găsind pe Nemţĭ întemeiaţĭ, se vĕḍu silit a eşi îndată; alergă în grabă la regele Poloniei şi ştiind că împĕratul nemţesc era să dea Ardealul în stăpânirea archiduceluĭ Maximilian, ce păstra încă titlu de rege al Polonieĭ, se sili cu aceasta cât putu spre a întărâta pe craiul Polonieĭ asupra împĕratuluĭ şi a frateluĭ luĭ. «Nu e destul, îĭ ḍise el, pentru casa «Austrieĭ, care crede că tot îĭ este iertat, d'a călca toate trac«tatele şi d'a vrea să usurpeze toate coroanele; ea întrebuin«ţează astăḍĭ nu puterea, ci şiretenia şi înşelătoria cea maĭ «meşteşugită spre a despuia nişte prinţĭ vecinĭ aliaţĭ aĭ Po«lonieĭ. Ambiţia eĭ e pricina că astă-ḍĭ toată Ungaria geme «sub jugul păgânilor; acolo va ajunge şi Transilvania, de «nu se va grăbi a lua armele spre a înfrâna dorinţele am«biţioase ale uneĭ familiĭ a căreĭ lăcomie n'are mărginĭ».

Nunciul Papeĭ, ce se afla atuncĭ la curtea Vieneĭ, aflând de proiectele cardinaluluĭ, povăţui pe curtea Austrieĭ ca archiducele Maximilian să lepede titlul ce încă purta de *Rege al Polonieĭ*, ca prin această satisfacţie dată Polonilor să-ĭ îndatoreze a nu lăsa pe cardinalul Bathori să facă turburărĭ în Ungaria. Dar craiul Polonieĭ nu sta atuncĭ a sprijini pretenţiile cardinaluluĭ Andreiŭ. El se gătia pentru nesocotita şi nenorocita expediţie ce făcu în anul acela în Suedia. E ştiut că, moştenind după moartea tatăluĭ sĕŭ crăia Suedieĭ, el nemulţumise poporul acesteĭ ţĕrĭ, voind, de pe sfaturile cele rele ale iesuiţilor, să silească pe acest popor protestant a primi legea catolică. Ţara atuncĭ să rĕsculă, puind în capul guvernuluĭ pe Carol, ducele de Sudermania, unchiul craiuluĭ Sigismund.

XXXI

Până a nu se depărta din Transilvania, Sigismund Bathori trimise cu o ambasadă solemnă pe Sarmasagi la Mihaiŭ-Vodă.

în ţara Românească, despre care aflase că s'a turburat foarte primind vestea abdicării sale în favoarea împěratuluĭ. El îĭ trimise scrisorĭ în carĭ îĭ scria că ar fi vrut să-ĭ trimită pe Bocskai; dar fiind-că comisariĭ cesaruluĭ sunt acolea, el are trebuinţă de dênsul, şi pentru aceea îĭ trimite în loc pe Sarmasagi, ca pe cel maĭ credincios al caseĭ sale pe care l'ar fi putut trimite, şi că doreşte ca Mihaiŭ să aibă toată încrederea într'ênsul. Afară din aceste scrisorĭ prin ḑisul deputat făcu cunoscut luĭ Mihaiŭ-Vodă că el nu voeşte a lăsa Transilvania fără sperare de a se maĭ întoarce, dar că crede că presenţa sa poate să aţâţe pe părinţiĭ creştinĭ a lua armele în contra Turcilor, toţĭ împreună şi de odată; că crede iar că, fiind de faţă, mult maĭ bine va putea înlesni toate pregătirile de banĭ şi armiĭ şi câte trebue la rěsboiŭ, de cât lucrând prin deputaţĭ; iar dacă nu va isbuti a aţîţa, a împinge, a arma pe creştinĭ în contra Turcilor, precum doreşte, va lucra atuncĭ a aşeḑa o pace generală între toţĭ creştiniĭ şi barbariĭ, pace care, după asigurarea luĭ, va coprinde şi ţara Românească. Tot atuncĭ el rěspunse la cererea ce Mihaiŭ-Vodă îĭ făcuse maĭ înainte d'a-l ajuta spre a coprinde Moldova şi-ĭ spuse prin Sarmasagi că-l povăţueşte să stea liniştit, căcĭ atât Papa cât şi împěratul sunt hotărîţĭ a opri orĭ-ce rěsboiŭ între Muntenĭ, Moldovenĭ şi Polonĭ, intrând la nevoe în mijloc spre a-ĭ împăciui.

Ilusiile cu care se hrănea saŭ pe care numaĭ le arăta Bathori eraŭ cu totul copilăreştĭ. Depărtat de tron putea el oare să aibă maĭ multă influenţă în Europa de cât când era pe tron, strălucind de gloria biruinţelor sale? Stavila care oprea legătura creştină d'a isbuti era temerea tuturor stăpânilor Europeĭ despre ambiţia şi mărirea caseĭ austriace. Popoarele Europeĭ nu voia să-şĭ verse sângele, baniĭ şi sudoarea lor pentru un rěsboiŭ al căruĭ câştig era să fie pentru Austria. De atuncĭ existenţa Turcieĭ se privea ca necesară ecuilibruluĭ european, ca o stavilă naturală ambiţieĭ Austrieĭ, precum aceasta era o stavilă ambiţieĭ Turcieĭ. Iată pricina pentru care Polonia, Franţa şi Englitera, nu numaĭ că nu voiră a intra în legătură în contra Turcilor, ba încă ajutară pe aceştia,

căutând a ie dobândi pacea, când îĭ vĕḑu căḑuțĭ în grea nevoie. Chipul cu care Austria luă în mână Transilvania și abdicarea prin înșelare a luĭ Bathori, măriră în Europa și maĭ mult dreptele temerĭ despre nesățioasa ambiție a curțiĭ austriace.

XXXII

Intr'aceea Sigismund se gătea a pleca spre Silesia. El nu luă pe soția luĭ cu dênsul, de care hotărîse a se despărți, ci o lăsă ca să cârmuiască tronul împreună cu comisariĭ împĕratuluĭ. În 17 Maiŭ, el ajunse la Zaurin, care din neîngrijirea Turcilor, de curênd căḑuse prin apucare fără de veste, în mâna osteĭ împĕratuluĭ. Archiducele Matheĭ veni acolo a doua ḑi să întâlnească pe Bathori cu un cortegiŭ pompos. După o ședere de treĭ ḑile, în care Nemțiĭ se siliră cât putură să facă pe Bathori a-șĭ petrece vremea prin turnire și alte plăcerĭ, se duseră amêndoĭ la Viena și apoĭ la Breslau și în toate locurile fură primițĭ cu cea maĭ mare cinste, după poruncile într'adins ale împĕratuluĭ. Pe la sfîrșitul luĭ Iunie, Sigismund se duse la Oppeln și Ratibor, unde ambasadoriĭ împĕratuluĭ îl instalară în noul sĕŭ stătuleț. Petrecerea luĭ Bathori în Austria produse un entusiasm pregătit de curte, care țintea a-șĭ acoperi machinațiile cu care îl despuiase de tron. Austriaciĭ urcaŭ până în slava ceruluĭ această lepădare mărinimoasă a luĭ Sigismund de un tron întărit prin atâtea isbânḑĭ strălucite. Triumful luĭ Bathori asupra luĭ însușĭ, ḑiceaŭ că este maĭ presus de biruințele ce până atuncĭ străluciseră viața sa. Toate artele se întrecură spre a consânți memoria acestuĭ eveniment. Vestitul Sadeler, zugrav împĕrătesc, din porunca luĭ Rudolf, făcu portretul prințuluĭ și-l împodobi cu figurĭ alegorice privitoare la abdicarea luĭ. Se vedea o ancoră de care se țineaŭ treĭ coroane cu această devisă: *Scio cui credidi.* Aceste coroane arătaŭ Transilvania, Moldavia și Valachia pe care Bathori le dase împĕratuluĭ, pe aceste două însă numaĭ cu numele; de desubtul portretuluĭ se săpase felurite versurĭ.

În țările străine maĭ întâĭ nimenĭ nu voia a crede lepădarea luĭ Sigismund de tron. Oamenii ambițioșĭ se mirau cum să-șĭ părăsească el ast-fel țara și tronul. Toțĭ ceĭ cu minte nu se puteaŭ domiri cum el, domn săpânitor, să rîvnească după o pălărie de cardinal. Abdicarea, lor li se părea un amestec de mărinimie și de slăbiciune, maĭ mult un capriciŭ de cât o faptă cumpănită și serioasă. Din aceasta, se putea lesne bănui că mâne poate acest om ușure, ascultător de alt capriciŭ saŭ la alte inspirații contrarie, se va căi și va lucra cu totul în contra fapteĭ de acum.

XXXIII.

Vestea prefacerilor din Transilvania și ambasada luĭ Sarmasagi turbură foarte pe Mihaiŭ-Vodă. Singur, isolat, țintă a vrăjmășieĭ Turcilor, Polonilor, carĭ tocmaĭ atuncĭ înoiră pacea cu Turcii, a Tătarilor și a luĭ Ieremia Movilă, lipsit de banĭ și mijloace pentru a ține o oștire mare în picioare ca să se apere dinaintea atâtor dușmanĭ puternicĭ, până aci el îșĭ răzimase spatele și armele de Transilvania. Prin aceea numaĭ că această țară pica sub stăpânirea Austrieĭ, Mihaiŭ-Vodă cu țara, trebui să cadă sub influența acesteĭ împĕrățiĭ chiar și dacă Sigismund nu ar fi tratat pentru Valachia, lăsând Austrieĭ, drepturile de protecție dobândite de dênsul. Mihaiŭ nu putea tare lesne să nesocotească această dare, care n'avea nimic serios în sine, de vreme ce vitejiile sale rupsese tractatul de la Maiŭ 1595 ; dar putea el oare, aflându-se înconjurat de atâțĭ dușmanĭ, sigur că Turcii căutaŭ prilej a reîncepe rĕsboiul, să se strice acum cu Austria? El vĕḍu că proiectul sĕŭ asupra Transilvanieĭ se nimicește, că sperarea sa cea iubită de a coprinde Moldova trebue amânată de o cam-dată ; el începu să creadă că alăturându-se pe lângă împĕrăția Austrieĭ, va putea isbuti a face pe aceasta să înțeleagă importanța d'a organisa și d'a întemeea un stat Românesc mare și puternic sub protectoratul eĭ și care să fie sabia și bulevardul eĭ și al creștinătățeĭ despre orient.

Credea însă și maĭ mult în sine însușĭ. El nu părăsi proiectele sale, ci amână numaĭ îndeplinirea lor.

Spre a arăta bună-voința sa către împĕratul, se grăbi a trimite către comisariĭ împĕrăteștĭ în Ardeal doĭ solĭ, pe Ilie Cacacĭ sĕcuiul și pe Petre Armeanul, ca să le spună că, după plecarea luĭ Sigismund, el nu știe ce să facă și în cine să se rezime, neavĕnd banĭ de ajuns spre a plăti oștirea trebuincioasă la rĕsboiŭ; că neștiind ce aŭ de gând să facă cesarul și comisariĭ, a trimis ca să-ĭ întrebe de-ĭ pot înainta banĭ acum, saŭ dacă se îndatorează a plăti maĭ pe urmă baniĭ ce el va lua împrumut, zălojind averea luĭ; că spre a se înțelege de tóte aceste, s'ar fi dus însușĭ la dênșiĭ, dar că n'a putut, fiind-că-șĭ scrântise un umĕr la vênătoare, cădênd de pe cal. Comisariĭ gândiră că cu orĭ-ce preț trebuie a ține în partea Austrieĭ pe acest îndrăsneț și întreprindĕtor rĕsboinic; și, spre a nu-l supĕra și a nu-l sili să treacă la dușman, iĭ rĕspunseră să aibă puțină răbdare șĭ să fie sigur că toate se vor încheia de pe dorințele sale; că despre toate acestea, eĭ se vor înțelege prin oamenĭ aleșĭ saŭ înșișĭ vor veni la dênsul; că îndată ce prințul Maximilian, ce se așteaptă să vină, va sosi, el nu va uita nimic din cele de trebuință spre a-l apăra și a-l întări în puterĭ, ci încă-ĭ va trămite și cinstirĭ marĭ, care vor crește și înălța mărirea luĭ. Mihaiŭ-Vodă aștepta câtă-va vreme, dar vĕdênd că archiducele Maximilian nu-ĭ maĭ sosește, trimise cu o nouă solie pe spătarul Radu și pe logofĕtul Miriște, ca să arate comisarilor că el nu maĭ poate aștepta și le cere un rĕspuns hotărît. Ambiĭ comisarĭ împĕrăteștĭ, episcopul de Veitzen și Istvanfi, ținênd svat cu uniĭ din ceĭ maĭ însemnațĭ aĭ Transilvanieĭ și lăsând oamenĭ aleșĭ spre a purta trebile Ardealuluĭ în lipsa lor, plecară înșișĭ spre a veni la Mihaiŭ-Vodă în țara Românească, luând cu sine pe Gaspar Corniș și pe Pangratie Sennyei, cunoscuțĭ bine luĭ Mihaiŭ din deosebite ambasade ce avură la dênsul. Luând pe la Sibiŭ și Brașov, eĭ trecură munțiĭ pe la Rucăr și ajunseră la Târgoviște peste șeapte ḑile după plecarea lor din Alba-Iulia. Aflându-se tot bolnav, Mihaiŭ trimise înaintea lor pe fiul sĕŭ Pătrașcu cu maĭ mult de treĭ miĭ soldațĭ și-ĭ aduse

cu mare cinste în Târgoviște. Conferințele se prelungiră treĭ ḑile și se încheiară cu un tractat în coprinderea următoare:

XXXIV.

«Mihaiŭ, Voevodul țěreĭ Româneștĭ și svetnicul Maestățiĭ Sale «Împěrăteștĭ și Crăieștĭ etc., din preună cu Eftimie mitropoli-«tul Târgoviștei, vornicul Dumitru, banul Mihalcea, clucerul «Radu, logofětul Teodor, vistierul Andronake, spătarul Ne-«gru, logofětul Miriște, banul Calotă, svetniciĭ luĭ și repre-«sentanțĭ aĭ țěriĭ Româneștĭ, sunt hotărîțĭ să-șĭ unească țara «lor cu coroana Ungarieĭ. Spre acest sfârșit, înțelegêndu-se «cu vrednicul de cinste Stefan Szuhay, episcop de Veitzen «și prefect al camereĭ ungureștĭ de la Presburg și cu prea «strălucitul Nicolae Istvanfi de Kisaszon-falva, propalatinul «regatuluĭ Ungarieĭ și căpitan al cetățiĭ Œdenburg, legațĭ «plenipotențiarĭ și comisarĭ împěrăteștĭ în Transilvania și în «țara Românească, a încheiat cele următoare:

«1. Împěratul se îndatorează a da leafă la 5000 soldațĭ «d'aĭ luĭ Mihaiŭ; cât pentru alțĭ 5000 călărime și pedrestime «ce cere Mihaiŭ, comisariĭ să se silească a face ca îm-«pěratul saŭ să-ĭ trimită oaste, saŭ să dea leafă pentru ține-«rea și armarea lor, însă vara leafă întreagă și iearna pe «jumătate. Afară de aceasta, avênd Mihaiŭ nevoe absolută «de un maĭ mare ajutor, împěratul saŭ, în numele luĭ arhi-«ducele Maiximilian se îndatorează a-ĭ veni în ajutor cu oș-«tile Ardealuluĭ și din alte părțĭ. Asemenea și Mihaiŭ se în-«datorează d'a se sili să respingă mereŭ pe Turcĭ din par-«tea loculuĭ și de a merge în ajutorul Transilvanieĭ și a păr-«ților vecine ale Ungarieĭ, când nevoia va porunci.

«2. Mihaiŭ și fiul sěŭ Pătrașcu și toțĭ următoriĭ lor în li-«nie dreaptă bărbătească să stăpânească țara Românească «cu toate veniturile, drepturile și hotarele eĭ, ca vasalĭ aĭ «imperiuluĭ, fără a plăti vre un alt tribut decât să dea în tot «anul la împěrăție un dar de cinste după voia și alegerea sa.

«Moșiile cumpěrate de Mihaiŭ și fiul sěŭ cu baniĭ lor să «fie ale lor și să aibă voe d'a face cu dênsele orĭ ce le va plăcea.

ésboiul din Unga-
ci oaste nu trime-
-că nu-şĭ îndepli-
Ardealul, începură
ea maĭ mult decât
otuluĭ sĕŭ Bathori,
avea în ţară. Când
munică episcopuluĭ
ivernuluĭ împărătesc
ş, unul din ceĭ maĭ
il, rĕspunse luĭ Sigis-
-că eĭ lucrează pentru
ansilvania.

e, fără a maĭ întârḑia,
u-se ca duhovnicul sĕŭ
Austria ĭĭ era acum cu-
nfocare îl povăţuise a
o împiedecare, se gândi
că sorocul când trebuia
şi încă n'a primit nimic;
e adaoge în stăpânirea
ria Marica, fosta soţie a
oemia, care avea un fru-
mână cu vestitul palat Pitti
umos de locuit, plângên-
de locuinţă care să-ĭ placă.
ḑile se întoarse dobân-
Dar Sigismund nu aştep-
după plecare-ĭ, însoţit nu-
cum ḑic uniĭ, ... eşte,
, lăsând dru... spre
lian, se în... altă
loniei şi, în...
silvania, î...

atâția Românĭ frațĭ aĭ lor din Transilvania, Banat și din părțile orientale ale Ungarieĭ. Moldoveniĭ încă n'ar fi întârḑiat a se lipi de Austria cu aceleașĭ condițiĭ ca Munteniĭ. Prin lipirea cu Austria, Româniĭ încetaŭ d'a face parte din orientul barbar și se uneaŭ cu apusul luminat și astfel sporeaŭ și eĭ iute în calea civilisațieĭ. Încet cu încet, împrejurările ajutând, Româniĭ sub ocrotirea Austrieĭ se întăreaŭ și dobândind unitatea națională, dobândeaŭ putința d'a câștiga cu vreme neatârnarea lor și intraŭ în toate drepturile naturale ale națiilor. Toate aceste considerațiĭ sunt frumoase și ar fi fost și adevĕrate, dacă din norocire, sinceritatea s'ar putea afla vr'odată în învoirile făcute între o parte slabă și alta maĭ puternică, care este tot d'a-una plecată a abusa de puterea și de protecția eĭ; dacă firea împĕrățiilor care sunt niște adunăturĭ de staturĭ și națiĭ fără nicĭ o asemănare și legătură între ele, strînse și ținute la o laltă într'un stat numaĭ prin silă, s'ar putea învoi cu idea naționalitățeĭ și a independințiĭ națiilor. Austria dar ar fi abusat de protecția eĭ, aceia ce ar fi silit pe Românĭ a se arunca din noŭ în brațele Turcilor, spre a scăpa de Nemțĭ, după cum făcuseră în vremea luĭ Mircea spre a scăpa de Ungurĭ. Apoĭ chinuițĭ de Turcĭ, ar fi ajuns firește acolo unde aŭ ajuns, a se arunca în brațele Rușilor, spre a scăpa de Turcĭ, pentru ca un veac după aceea să se arunce iar în brațele Turcilor, spre a scăpa de protectoratul împilător al Muscalilor. Oscilațiĭ nenorocite dar neapărate, când un stat mic se află între altele maĭ marĭ și smîncit de dênsele. Aceasta este soarta nenorocită a națiilor care se bizuesc în străinĭ, iar nu în ele înșile; astfel a fost și va fi soarta țĕrilor Române, câtă vreme nu se vor împuternicĭ prin unitatea națională. Străinul într'o țară e dot-d'auna vătămător uneĭ națiĭ și facerile luĭ de bine chiar sunt rele marĭ.

Într'acest tractat maĭ vedem cum că Mihaiŭ-Vodă ținti încă a face tronul ereditar și a întemeia o dinastie. Mulțĭ din voevoḑiĭ noștri ceĭ marĭ, înaintea și în urma luĭ Mihaiŭ-Vodă, visară ereditatea și, printr'o fatalitate minunată, acest vis făcu să se stingă cu sunet moștenirea lor. Mircea cel bătrân visă ereditate și până nu muri, avu durerea să vaḑă pe nume-

roşiĭ sěĭ fiĭ legiuiţĭ şi barstardĭ, sfâşiind ţara prin pretenţiile lor la tronul de la care tatăl lor iĭ gonia. Neagoe Basarab visă ereditate şi pretenţia fiuluĭ sěŭ d'a domni răsculă ţara şi o aruncă în nişte rěsboaie civile şi într'o anarchie grozavă care dete prilej Turcilor a face ţara paşalîc; ea ar fi şi perit, dacă din norocire nu-şĭ alegea domn pe Radul de la Afumaţĭ, care o mântui, iar fiul luĭ Neagoe-Vodă muri pribeag şi în ticăloşie la Constantinopole. Mihaiŭ-Vodă visă ereditate şi fiul sěŭ muri expatriat în pămênt strěin fără a-şĭ maĭ vedea ţara după moartea tatăluĭ sěŭ. Şerban Cantacuzino visă ereditate şi běu otravă věrsată de chiar rudele sale de aproape, iar fiul sěŭ rătăci isgonit în ţară străină. Brâncoveanu-Vodă visă ereditate şi, până a nu muri, vědu capetele a câte patru fiĭ aĭ sěĭ rostogolindu-se la picioarele sale, tăiate de sabie turcească; pretenţie nebună într'adevěr d'a întemeia stabilitatea uneĭ dinastiĭ într'un pămênt ce se mişcă şi se cufundă în mijlocul furtunelor dese ce din afară îl cutreeră, în mijlocul unor oamenĭ ce lesne se prefac şi se schimbă! Moldoveniĭ începură statul lor prin ereditatea domnieĭ, dar îndată caracterul nestatornic al poporuluĭ, iĭ aduse a face domniĭ după alegere. La un popor cu un caracter schimbător şi nestatornic trebue instituţiĭ în analogie cu firea sa, care să reguleze această nestatornicie, fără a pretinde d'a o înăbuşi. Un asemenea popor are trebuinţă de instituţiĭ libere, alegătoare, republicane.

XXXVI.

Coprinderea Transilvanieĭ de Austriacĭ şi tractatul luĭ Mihaiŭ cu dênşiĭ supărară foarte pe Turcĭ şi-ĭ hotărîră a nu suferi aceasta şi a se oşti din noŭ asupra Transilvanieĭ şi a ţěriĭ Româneştĭ, până ele se aflaŭ încă în ameţeala acelor prefacerĭ de stăpânire. Satîrgi Mehmet-Paşa, al douilea vizir, ce se afla în Ungaria, primi porunca a intra în Transilvania şi paşiĭ de pe marginea Dunăriĭ trebuiră a-şĭ împreuna puterile spre a năvăli în ţara Românească. Mihaiŭ, împuternicit prin ajutorul ce luase de la împěrat, se pregătea acum a face

o nouă campanie cu Turcii, când o întîmplare neprevĕḑută de nimenĭ, curmă proiectele sale, aruncă Ungaria, Transilvania şi Valachia în valurĭ noue, şi în sfîrşit deschide calea aşa mult dorită de inima luĭ.

În palatul din Ratibor în Silesia, Bathori, în loc de acea linişte filosofică de care-şĭ făcuse o icoană aşa de încâtătoare, găsi neplăcuta uniformitate a uneĭ vieţĭ fără lucru şi urîtul stăpâni inima sa.

Ca toţĭ domnitoriĭ carĭ de bună voe se pogorîse de pe scaun, el se hotărîse a o face stăpânit fiind de ambiţia de a minuna lumea prin despreţul măririlor omeneştĭ şi printr'o faptă neobicinuită. Dar de îndată ce acest minut trecu, el începu a dori de pe tronul perdut. În mijlocul plăcerilor din Ratibor, trăind o viaţă molatică, fără trebĭ din lăuntru, fără grijĭ din afară, i se făcu dor de larma taberilor şi de acel cort deschis, în care aerul bătea în toate părţile. Fiind-că din putere şi din gloria militară nu preţuise decât vanitatea lor, trufia luĭ suferea acum, căcĭ n'avea cuĭ da destule poruncĭ; inima luĭ ofta după rĕsboaiele care hrăneaŭ dragostea d'a auḑi pe toţĭ slăvind numele luĭ. El începu a blestema acum în zadar şi târḑiŭ pe aceĭ ce-l sfătuiseră la această lepădare a tronuluĭ, ruşinoasă şi pricinuitoare de atâtea nenorocirĭ şi, cu aceiaşĭ uşurinţă cu care venise în Ratibor, gândi să se întoarcă în Ardeal. Insă maĭ întâiŭ ispiti dacă spiritele din Transilvania îĭ sunt spre favoare şi adresă o scrisoare unchiuluĭ sĕŭ Stefan Bocskai, printr'un trimis înadins, expuindu-ĭ ca un copil urîtul ce-l coprinsese şi rugîndu-l prin jurăminte ca să lucreze pentru, dênsul să poată scăpa din acel grozav exiliŭ. In Transilvania, cârmuirea comisarilor împĕratuluĭ şi oare-care prefacerĭ ce eĭ încercară a introduce, nemulţumise pe aceĭ aspri magnaţĭ ungurĭ carĭ de atâta vreme învĕţaseră a urî pe nemţĭ. Eĭ eraŭ atuncĭ foarte îngrijaţĭ de ameninţările Turcilor din Banat, ca să nu năvălească fără veste asupră-le, fără ca eĭ să fie gata de împotrivire. De vreme ce Maximilian archiducele era hotărît a lua stăpânirea Transilvanieĭ, magnaţiĭ trimiseră la dênsul să-l roage a veni cât maĭ în grab cu oaste ca să ia guvernul ţĕriĭ şi s'o apere

de dușman. Dar Maximilian, încurcat în rĕsboiul din Ungaria, da ḑi peste ḑi, și nicĭ el nu venea nicĭ oaste nu trimetea. Locuitoriĭ Transilvanieĭ, îngrijațĭ fiind-că nu-șĭ îndeplinește făgăduelile făcute când i s'a închitat Ardealul, începură a cârti asupra Impĕratuluĭ. Bocskai cârtea maĭ mult decât toțĭ, părêndu-ĭ rĕŭ că, prin abdicarea nepotuluĭ sĕŭ Bathori, perduse toată importanța și puterea ce avea în țară. Când primi scrisoarea luĭ Sigismund, el o comunică episcopuluĭ de Transilvania, Naprasdi, oposant al guvernuluĭ împărătesc și care avea de prieten pe Lupul Corniș, unul din ceĭ maĭ însemnațĭ sĕcuĭ, și în înțelegere cu dênsul, rĕspunse luĭ Sigismund ca să fie plin de speranță, fiind-că eĭ lucrează pentru dênsul și să se grăbească a veni în Transilvania.

XXXVII

Cum primi Bathori această scrisoare, fără a maĭ întârḑia, începu a se găti de plecare. Temându-se ca duhovnicul sĕŭ părintele Carilio, al căruĭ zel pentru Austria îĭ era acum cunoscut, aducêndu-șĭ aminte cu câtă înfocare îl povățuise a se lepăda de tron, să nu-ĭ aducă vre-o împiedecare, se gândi a-l trămite la împĕratul ca să-ĭ arate că sorocul când trebuia a i se plăti pensia hotărîtă a trecut și încă n'a primit nimic; și tot de-o-dată să-l roage ca să i se adaoge în stăpânirea sa Lactemișul, moșiea doamneĭ Maria Marica, fosta soție a luĭ Vratislau Prenestein, vicar de Boemia, care avea un frumos și mare palat ce se ḑice că seamănă cu vestitul palat Pitti din Florența, saŭ vre un alt loc frumos de locuit, plângêndu-se că în statul luĭ nu are casă de locuință care să-ĭ placă. Părintele Carilio plecă și în puține ḑile se întoarse dobândind ambele cererĭ de la Împĕrat. Dar Sigismund nu așteptase întoarcerea luĭ și, puține ḑile după plecare-ĭ, însoțit numaĭ de doĭ inșĭ și îmbrăcat, după cum ḑic uniĭ, călugărește, se porni pe ascuns din Ratibor și, lăsând drumul mare spre a nu cădea în cursele luĭ Maximilian, se îndreptă pe altă cale maĭ lungă pe lângă hotarul Polonieĭ și, în timp de noapte, ajunse fără veste la Cluj în Transilvania, în 20 ale luniĭ luĭ

August. Indată ce sosi, se îndreptă către Mihaiŭ Katonai, ce era prefect al orașuluĭ, carele îĭ spuse că și soția luĭ se afla sosită cu o ḑi înainte în oraș, spre a aștepta venirea archiduceluĭ ce acum era în Casovia, și trimisese o mie de călărețĭ spre a o însoți în Germania. El porunci să meargă la dênsa să-ĭ spună că a sosit și s'o salute în numele luĭ. Principesa se afla la biserică făcêndu-șĭ rugăciunea când i se aduse această veste neașteptată ce o miră și o turbură foarte. Ea rêspunse că îndată ce se va săvârși slujba bisericeĭ, nu leapădă o convorbire față cu marturĭ. Sigismund pe dată ce se întâlni cu soția luĭ, simțind cât de mult ea-ĭ va fi de trebuință în acele împrejurărĭ, trase spre sine cu mângâierĭ prefăcute și cu făgăduelĭ pe acea sêrmană femee, lipsită de svat și de ajutor, pe care atât o nesocotise și o urgisese maĭ 'nainte. Dup'aceea, fără întârḑiere, porni pe Benedict Macedi și pe Ștefan Lazăr, cap al soldaților palatuluĭ, care avea cheile cetății, la Alba-Iulia, unde intrară fără de a afla comisariĭ împêratuluĭ și duseră la Bocskai scrisoarea luĭ Bathori. Acesta chiar în noaptea aceea, luând cu sine o trupă de soldațĭ, se duce la cortul luĭ Gaspar Corniș, ce se afla tăbărît lângă Sebeș cu oastea țêriĭ adunată pentru apărarea despre Turcĭ, și-ĭ vestește sosirea luĭ Sigismund la Cluj cu soția luĭ și-l îndeamnă prin cuvinte scurte și aspre a-l recunoaște de prinț. Corniș, după oare-care îndoire și amenințărĭ ale luĭ Bocskai, se învoi. Moise Sĕcuiul (Szekeli) trase îndată pe sĕcuiĭ ce alcătuiaŭ cea maĭ mare parte din oștire, în conspirație, făgăduindu-le libertatea. Exemplul acestora trase și pe cele-l'alte oștĭ care recunoscură de cap pe Bocskai. Comisariĭ împêrăteștĭ, părăsițĭ de oștĭ și de Corniș, trimiseră cărțĭ cetăților săseștĭ și la Clușanĭ spre a le aduce aminte jurămîntul făcut împêratuluĭ. Eĭ trimiseră și luĭ Maximilian treĭ plicurĭ de scrisorĭ tot într'un fel, ca să-ĭ ḑică să grăbească a veni până nu va apuca dușmanul a se întări. Dar aceste scrisorĭ n'avură noroc a merge la adresa lor. Un plic ce se încredințasee unuĭ Gheorghe Palaticĭ fu dat de acesta luĭ Bocskai ca să-ĭ atragă favoarea. Altul se luă de la Nicolae Hanol, pe când acest curier își schimba calul la Turda, cu mare

primejdie a vieţiĭ sale. Iar al treilea, Ioan Marin raguzanul ce-l ducea, trădat fiind de soţiĭ sěĭ italienĭ, fu silit a-l înghiţi, când în vremea nopţiĭ aproḑiĭ, bănuind ce a avea cu sine, îĭ înconjurară casa şi umblaŭ a sparge uşile spre a intra.

A doua-ḑi din ḑi de dimineaţă Bocskai eşi din tabără cu Corniş şi se duse la deputaţiĭ împěratuluĭ de le arătară scrisorile luĭ Sigismund ce îĭ chiăma la dênsul. Aceştia rěspunseră că vremea îĭ va svătui. Bocskai atuncĭ puse pază la palatul unde se afla comisariĭ şi, întorcêndu-se în tabără, chemă o adunare, unde se plânse de Nemţĭ că sunt greĭ şi scumpĭ, că nu trimiseră până atuncĭ nicĭ oştirĭ, nicĭ banĭ, nicĭ ajutoare; că Maximilian nu îndrăsneşte să vină în provincie; până în acea ḑi eĭ fuseră purtaţĭ de deputaţĭ cu nădejdiĭ zadarnice; că nu trebue a maĭ aştepta nimic de la dênşiĭ; că duşmaniĭ sunt în arme, primejdia de faţă. Nevoia e neapărată de a-şĭ întoarce dorinţele asupra aceluĭ prinţ pe care mila dumneḑeească îl adusese îndărăt şi că trebuie a-ĭ da înapoĭ sceptrul. Toţĭ aclamară aceste cuvinte, urară anĭ mulţĭ şi fericiţĭ prinţuluĭ şi trimiseră deputaţĭ la Cluj spre a-l felicita. Deputaţiĭ cesaruluĭ fură aspru păziţĭ.

XXXVIII

Sigismund, după ce primi jurămîntul locuitorilor Cluşuluĭ, trămise în toate părţile în Transilvania spre a înştiinţa pe popor de sosirea luĭ. Toţĭ se supuseră; Saşiĭ numaĭ stătură în cumpěnă cât-va. Eĭ ḑiceaŭ că nu pot a-ĭ face jurămîntul din pricină că tot el le poruncise d'a jura împěratuluĭ şi că maĭ 'nainte trebuia să-ĭ deslege de acel jurămînt. Cetatea Oradia mare, ce era comandantă de George Kiral, rěmase singură de nu voia a se supune luĭ Sigismund şi a călca jurěmîntul făcut împěratuluĭ.

În 22 August Sigismund scrise archiduceluĭ Maximilian, carele era în cale ca să vină în Transilvania, cum că věḑênd însuşĭ cu ochiĭ că principatele Oppeln, şi Ratibor ce i se dedese spre compensaţie pentru Transilvania şi Valachia, eraŭ de o valoare mult maĭ neînsemnată decât ceea ce i se ară-

tase, aflase de cuviință, pentru aceste drepte și puternice cuvinte, a se întoarce în țara sa; că acum e stăpân peste Cluș, capitala Transilvanieĭ; că e hotărît a se sili cât va putea ca să păstreze ce e al sĕŭ, împotriva orĭ căruia ar năvăli asupră-ĭ. De aceea roagă pe Maximilian d'a nu-șĭ maĭ urma înainte călătoria, ca să nu-l pună în reaua nevoe d'a se apăra și d'a supĕra pe ceĭ ce caută a-ĭ îndatora; că în orĭ-ce chip el este hotărît a cruța tot-d'auna și a căuta, după cum se cade, cinstea și protecția împĕratuluĭ și a caseĭ Austrieĭ, d'a respecta sfânta împĕrăție, după cum tot-d'auna a urmat, și d'a sprijini interesele eĭ pe cât îĭ va sta în putință.

După aceea, Sigismund se duse la Turda cu soția luĭ, unde convocă dieta și trimise cărțĭ poruncitoare, iscălite de dênsul și de soția luĭ, la comisariĭ cesaruluĭ, amenințându-ĭ că-ĭ va aduce cu sila de nu vor voi să vină de voe. Pentru aceea comisariĭ, însoțițĭ de o trupă de călărețĭ, fură adușĭ la Turda și după cincĭ ḑile de la sosirea lor, Sigismund îĭ chemă dinainte-ĭ și, depărtând orĭ-ce martor afară de soția luĭ, le ḑise cu vorbe prefăcute că este tare mâhnit că a supĕrat pe cesarul prin întoarcerea sa din Silesia, dar că a fost silit fără voe a o face, cacĭ locul acolo nu-ĭ era plăcut ca locuință; că păstrează încă cesaruluĭ vechia sa credință, numaĭ acesta să nu-ĭ facă rĕsboiŭ și Maximilian să nu caute a-l goni din țară; că el crede că n'are a se teme de una ca aceasta de la niște prințĭ așa de bunĭ și de înțelepțĭ; dar că, dacă din întîmplare va vedea că pregătesc împotrivă-ĭ vre-o vrăjmășie, atuncĭ va aduna și dênsul puterile sale și ale altor prințĭ și se va pregăti de apĕrare. Apoĭ făgădui comisarilor că-ĭ va libera îndată ce supușiĭ sĕĭ îĭ vor fi iertat. Într'aceea Maximilian, ce sosise la Casovia, prinse câte-va care ale prințuluĭ Transilvanieĭ ce veneaŭ din Silesia încărcate cu mult aur în banĭ și bucățĭ, precum și cu alte lucrurĭ prețioase și în care eraŭ și mulțĭ oamenĭ din suita prințuluĭ. Maximilian duse aceste cară în orașul cel maĭ apropiat. Cum află acesta, Sigismund declară că nu va da drumul comisarilor până ce nu i se va întoarce carăle. Din aceasta începură vorbe maĭ aspre între dênsul și curtea Aus-

trieĭ. El striga tare împotrivă-ĭ, acusând-o că a întrebuințat rĕŭ credința sa cea lesne și încrederea sa. La aceste cuvinte casa Austrieĭ rĕspunse tare că Sigismund adaoge obrăsnicia pe lângă viclenia sa.

XXXIX.

Reurcarea pe tron a luĭ Bathori, ca și abdicarea luĭ, trebui să fie fatală unuĭ om ce-l slujise cu atâta credință și fu jertfit de dênsul cu o cruḑime atât de vicleană. Iojica, cum știm, zăcea în închisoare la Szathmar, când împĕratul, turbat de mânie că Sigismund îĭ răpise Transilvania, voi să-șĭ rĕsbune asupra cui-va și să înfrâneze cu aceasta pe improtivnicĭĭ Transilvanieĭ. El trimise îndată la Szathmar pe Ion Marin, dalmat din Saguza, ca să omoare pe Ștefan Iojica. Acesta, ce fusese rudit cu Iojica, temêndu-se a nu fi acusat că s'a purtat nelegiuit cu un așa mare om, vru să-l judece, chemă vre-o câțĭ-va inșĭ spre a-l judeca, pîrîndul că a pretins la domnia Transilvanieĭ și că e vinovat în contra suveranuluĭ căcĭ a ațâțat pe ceĭ marĭ și pe popor și a voit să dobândească o țară ce împĕratul o hotărîse luĭ Maximilian. Iojica suferi cu multă mărinimie nedreptatea soarteĭ luĭ; el desprețui orĭ-ce apărare, nu primi nicĭ advocat, nicĭ voi a resturna multe cuvinte mincinoase și nedrepte ale pâreĭ; el nu voi a cere nicĭ de la judecătorĭ, nicĭ de la împĕrat revisia procesuluĭ. Fu dar osândit la moarte. Singură femeea luĭ, ce era și ea romancă, fostă doamnă în țara Românească, făcu oare-care rugăciunĭ și ispitirĭ zadarnice pentru a mântui pe soțul eĭ. Osânditul fu maĭ târḑiŭ pus la casnă; apoĭ îl duseră la poarta cetățiĭ, unde după ce rosti câte-va cuvinte spre apărarea sa și ceru după obiceiŭ iertăciune de la mulțimea adunată, fu isbit cu securea de un turc rodit; capul i se rostogoli la pămînt. S'a băgat de seamă că Iojica fu omorît în aceiașĭ lună și ḑi când, cu patru anĭ maĭ înainte, prin inspirația luĭ, a luĭ Gesti și Bocskai, se sugrumară Baltazar Bathori și Wolfgang Kowatzius. El fu înmormântat fără nicĭ o cinste într'o biserică din cetățue și d'abia acoperit cu pămînt, ceea ce vĕḑênd un

prieten al luĭ Iojica, ceru voie căpitanuluĭ din Szathmar ca să-l îngroape după cuviință. Ast-fel fu sfârşitul acestuĭ bărbat, unul din ceĭ maĭ marĭ aĭ Românilor din Ardeal. Dacă norocirea ar fi ajutat meritul şi ambiția luĭ, el ar fi ajuns să domnească în patria luĭ şi soarta fraților sĕĭ Românĭ ar fi fost cu totul alta. Vina luĭ fu că dori independența patrieĭ sale. El peri nevinovat şi ucis fără de lege de Austria, căcĭ ea n'avea drept asupră-ĭ, nefiind supusul eĭ, vina ce i se imputa nefiind săvârşită înainte ca Austria să fi ocupat Ardealul. Averea sa fu confiscată de împĕrăție. Lăsară numaĭ soțieĭ sale şi juneluĭ sĕŭ fiŭ câmpul Grindu, spre a putea suferi amărăciunea stări de fată şi a îndulci dorul stăriĭ trecute. Vremea însă întoarse o parte mare din moşiile luĭ Iojica la fiul sĕŭ. Urmaşiĭ dreptĭ aĭ luĭ Iojica şi pînă adĭ se ținu în bună stare şi treaptă, dar, cu totul deosebițĭ de străbunul lor, eĭ trădară naționalitatea română pentru a îmbrățişa pe cea maghiară şi trădară şi pe aceasta, dându-se cu totul în partida caseĭ Austrieĭ, duşmana Ungarieĭ şi ucigaşea străbunuluĭ lor.

XL

Se audi atuncĭ că al doilea vizir Mehmet-Satîrgi-Paşa se apropie de hotarele Transilvanieĭ, că împresurase Cianadul şi-l luase, după ce bătuse pe comandantul cetățiĭ Francisc Lugaci şi oştile sale; că într'o alergătură coprinsese Aradul şi Naglaciul, care fuseseră părăsite de oştile împĕrăteştĭ, şi că acum se îndreaptă spre Oradia. Sigismund expedui la Satîrgi pe Mateiŭ Borbeli, cerênd să-ĭ trimită patru deputațĭ la Lipova ca să trateze d'o alianță. El fagădui încă cum-că de vor voi Turciĭ, le va da în mână pe deputațiĭ împĕratuluĭ numaĭ să facă pace. Dar Satîrgi iĭ rĕspunse a se adresa la Constantinopole de voeşte a contracta alianța. Acest rĕspuns spăimântă pe Sigismund şi, vĕdênd că alt chip de cât a căuta să se împace cu împĕratul nu este, începu a trata maĭ cu omenire pe deputațĭ şi porni la Casovia către Maximilian pe Gavril Heller şi pe Luca Transmericĭ cetățenĭ din Cluş, spre

a pipăi gândurile archiducelui. Deputații îi aduseră cuvinte blânde de la Maximilian și făgăduiala d'ai întoarce carele și oamenii prinși, de va da drumul deputaților până în nouă ḍile. Sigismund, vesel de acest rĕspuns neașteptat, se grăbi de trimise pe deputați la Casovia, lângă Maximilian, pe care-l găsiră greŭ bolnav.

E învederat că Austria în acel moment, când Turcii cu o nouă furie se pornise spre bătaie, nu îndrăsnea a deschide rĕsboiŭ și că prefera mijloace pacinice de învoire. Această încredințare încuragie pe Sigismund d'a porni la Praga pe episcopul Albei, Napradi și pe Ștefan Bocskai, împreună și cu comitele Sigismund de la Torre, care fu însărcinat a trece de la Praga în Roma la Papa Clement. Deputații eraŭ însărcinați d'a cere reînoirea alianței de la 1594.

Sigismund trimise într'aceeași vreme pe Ștefan Bodoni la Mihai-Vodă, de care simția cât are trebuință Transilvania, ca să-l roage a încheia un tractat de alianță și tot de-o-dată să-i ceară și un ajutor de oaste împotriva gloatei turcești ce înainta spre a pustii Transilvania. Mihaiŭ-Vodă se temu că de nu va primi alianța lui Sigismund și de nu i-ar sta în ajutor, l'ar putea sili pe acesta a se arunca în brațele Turcilor, aceea ce ar fi fost o mare primejdie pentru țara Românească, căci Turcii o ar fi putut isbi din partea Dunării și din partea munților. Pentru țara Românească lupta cu o armie ce vine despre Dunăre e peste putință de nu va putea a se rezima pe munți. Alianța Transilvaniei în ăst cas îi este dar neapărată. Mihaiŭ știa apoi că împĕratul căuta împăciuire cu Sigismund; de aceea nu se îndoi a primi alianța, puind condiție cu jurămînt că pe câtă vreme Sigismund va sta pe tron nu va lăsa pe Turci să intre în acea țară. Această condiție primindu-se, Mihaiŭ-Vodă spuse lui Sigismund că nu va putea primi rugăciunea ce-i face ca să vină însuși într'ajutor din pricină că însuși e amenințat de Turci din partea Dunării, dar la trebuință îi va trimite ori-cât ajutor va putea. Fără multă întârḍiere Mihaiŭ-Vodă trimise lui Sigismund trei mii voinici archebusieri pedeștri, învestiți ungurește, toți într'o formă și 590 calăreți cazaci cu paloș, arc și archebusă, pu-

indu-le cap pe aga Leca. Eĭ sosiră în Cluş, unde era adunată armata luĭ Sigismund ce priveghia mişcările Turcilor care băteaŭ Oradia.

XLI

Hafiz-Ahmet-Paşa fostul beiler-beiŭ în Bosna, ce se afla de curând numit paşă la Vidin, însărcinat d'a apăra şi a strejui țărmurile Dunăreĭ, primise poruncă să se unească cu Mehmet-Paşa de la Silistra ca să năvălească în țara Românească. Mihaiŭ-Vodă, aflând aceste gătirĭ ale Turcilor, îşĭ strânse oştirile şi le porni spre Nicopole, unde se puseră a pândi pe Hafiz-Paşa, care, împreună cu Ramazan-Zadeh, beiŭ de Adana, şi cu alțĭ reizĭ ce i se dedese în ajutor, eşi din Vidin şi luă calea Rusciuculuĭ şi Silistreĭ spre a se uni cu Mehmet-Paşa. Când ajunse Hafiz-Paşa în câmpia Senaudin lângă Nicopole, la satul Chiseleştĭ, vornicul Dimu saŭ Dumitru, capul oştireĭ române, se prefăcu că e însărcinat de Mihaiŭ spre a trata de pace şi, sub pretext că aduce carăle cu tributul, el apropie de tabăra turcească tunurile sale acoperite cu postav roşu ; 20,000 Românĭ deteră de o dată şi fără veste năvală asupra Turcilor ce eraŭ d'abia 3000; foarte puținĭ din aceştia stând împotrivă, toțĭ deteră dosul şi scăpară în Târnovița. Vornicul Dimu se întoarse la Mihaiŭ cu două tunurĭ luate din acea isbândă. Mihaiŭ trecu atuncĭ cu toată oastea sa Dunărea maĭ presus de Nicopole şi întîmpină pe Hafiz-Paşa, care, cu oştĭ ce căpătase din Dobrogea şi Zagre, în numĕr de 13,000, venea să-şĭ rĕsbune învingerea. Mihaiŭ-Vodă isbeşte de față pe Turcĭ, îĭ birue, îĭ împrăştie, le coprinde tunurile şi toată tabăra. Spun că în această învingere Hafiz-Ahmet-Paşa perdu tot, încă şi hainele sale şi turbanul, şi că Mihaiŭ, vrând să-şĭ rîdă de dênsul, îmbrăcă o babă bătrână cu hainele şi cu turbanul paşiĭ şi o arătă armieĭ sale, dicênd: «Iată Serdarul; l'am prins; cel puțin nu e deosebire de la «unul până la altul» ; şi râdea dicênd acestea. Mihaiŭ-Vodă se apucă apoĭ a bate cu tunurile cetatea Nicopoleĭ şi Sâmbătă, 10 Septemvrie, dete un asalt mare, dar nu putu intra

în cetate, căcĭ Turciĭ zideaŭ noaptea aceea ce spărgeaŭ Româniĭ ḑiua. După ce maĭ şeḑu Mihaiŭ-Vodă acolo treĭ ḑile, arseră oraşul şi plenuiră ţara împrejur, apoĭ purcese cu toată oastea în sus spre Vidin. Sangiacul ce rămăsese acolo trimise de grab de strânse toţĭ Turciĭ din ţinutul Vidinuluĭ şi dete de ştire şi beiuluĭ din Baia de-ĭ veniră oştĭ într'ajutor şi eşi întru întîmpinarea luĭ Mihaiŭ-Vodă în şesul Vidinuluĭ. Rĕsboiul ţinu tare şi multă vreme; în cea de apoĭ, fură biruiţĭ Turciĭ, cu multă peire a lor; puţinĭ scăpară în cetate, ceĭ-l'alţĭ fură tăiaţĭ, goniţĭ, risipiţĭ. In goana ce dete Turcilor Mihaiŭ, carele după obiceiŭ se afla în fruntea oştilor, căutând a se bate singur ca un soldat, precum făceaŭ eroiĭ vechimeĭ, învăpăiat de bărbăţia sa fără să simţă, se vĕḑu singur, rĕsleţit de oameniĭ sĕĭ. O ceată de Turcĭ vĕḑêndu-l, se întoarseră cu mare furie asupră-ĭ; Mihaiŭ se apără vitejeşte, ucide vr'o câţĭ-va din duşmanĭ, când un turc cu suliţa o împonţişă asupra luĭ şi i-o înfipse puţin în pântece. Dar domnul, vĕḑênd primejdia, se grăbi a apuca suliţa cu amândouĕ mânile sale de fer şi caută în toate părţile ca să-ĭ vină cine-va din boerĭ în ajutor să-l scape de peire. Alţĭ boerĭ maĭ aproape nu se aflară, fără numaĭ Preda Buzescu şi frate-sĕŭ Stroe stolnicul, cari grăbiră de tăiară capul turculuĭ şi pe cele-l'alte soţiĭ ale luĭ, şi mântuiră pe domnul lor, care le fu tot-d'auna recunoscĕtor pentru bărbăţia ce eĭ arătară atuncĭ.

După această bătălie şeḑu Mihaiŭ-Vodă sub cetate ḑece ḑile deplin, arḑênd împrejur toată marginea ţĕriĭ turceştĭ; apoĭ, cu oştile şi cu toată dobânda, plecă spre a trece Dunărea pe la Ruşava în ţară. Insă când fură oştile jumĕtate trecute, se lăsă un vînt cu vifor pe Dunăre, încât fu silită cea-l-altă jumĕtate din urmă a aştepta ḑece ḑile până se potoli vîntul, în care vreme oştirea a tot plenuit şi ars ţara turcească împrejur. După aceia trecu şi ea şi se adunară în 5 Noembrie; iar domnul cu toţĭ boieriĭ se întoarse la scaun în Târgovişte. El aduse în ţară 16 miĭ creştinĭ de ambe sexe din Bulgaria cu averea lor, pe care-ĭ aşeḑă în ţară, dându-le pământurĭ spre a umplea locurile pustiite de Turcĭ. Apoĭ, cum ajunse în capitală, trămise în dar luĭ Bathori din dobînda

luĭ, pe fratele paşiĭ de Anatolia ce-l prinsese în bătaie, un steag mare aurit cu o coroană de argint poleit şi un hanger turcesc într'o teacă de aur.

XLII

Aceste strălucite isbândĭ ale luĭ Mihaiŭ-Vodă spăimântară pe Turciĭ ce se luptaŭ în Ungaria şi deteră curagiŭ creştinilor. Satârgi-Mehmet-Paşa, care, după cum ştim, cu o puternică oaste prin săpăturĭ de mine şi dese asalturĭ bătea Oradia-mare, ce era vitejeşte apărată de locuitorĭ, îndată ce află veste că treĭ castele micĭ din Ungaria picase în mâna Nemţilor, că Buda e asediată şi în sfârşit că Mihaiŭ-Vodă a bătut pe Hafiz-Paşa, se ridică cu oştirea sa şi se trase spre Solnoc. Sigismund Bathori se întoarse la Cluj, unde licenţie oştirea şi plecă cu principesa în preumblare prin ţară, răsuflând atuncĭ de temerea ce avusese despre Turcĭ; începu însă a-ĭ fi frică ca nu cumva împĕratul, folosindu-se de învingerea Turcilor, maĭ sigur şi maĭ liber în mişcările sale, să voiască a-ĭ impune acum aspre condiţiĭ; din noŭ începu a se căi că s'a urcat pe tron şi scrise deputaţilor sĕĭ la Praga ca să caute cel puţin a dobândi să i se adaoge pe lângă principatele Oppeln şi Ratibor, ţinutul Kremner în Moravia, cu o pensie de 50.000 scudĭ de aur şi amnistia despre revoluţia acésta a Transilvanieĭ. In vreme ce ambasadoriĭ sĕĭ lucraŭ cu inimă la Praga şi isbutiră până în sfîrşit a dobândi condiţiĭ foarte favorabile de la împĕratul şi ast-fel cum nu se aşteptaŭ a dobândi, partida contrarie Austrieĭ, care acum era foarte mare în Transilvania, lucra maĭ cu grabă, folosindu-se de orĭ-ce sgomot care făcea pe Sigismund a-şĭ schimba părerea, arătându-ĭ neîncetat că tractatul luĭ cu împĕratul este o mare ocară pentru dênsul şi va fi o pată vecĭnică pentru familia luĭ; că din prinţ suveran a ajuns rob al Austrieĭ; că de va pune în îndeplinire un asemenea tractat nedrept, să se teamă de viaţa luĭ, şi că în sfârşit Transilvania are să se afle în primejdie d'a fi năpădită de Turcĭ,

carĭ nu vor îngădui nicĭ odată pe casa Austrieĭ să stăpânească această ţară. Eĭ diceaŭ că ţara e ostenită de rĕsboiŭ şi că singura mântuire pentru dênsa e alianţa cu Turciĭ. Dar fiind-că Sigismund are legăturĭ prin jurămînt cu Mihaiŭ-Vodă d'a nu se deslipi de împĕratul şi d'a nu face alianţă cu Turcul, e bine ca Sigismund să abdice în favoarea vĕruluĭ sĕŭ, cardinalul Bathori pe care să-l cheme din exil; eĭ încheiaŭ făcêndu-ĭ un tabloŭ îngrozitor de primejdia la care se expunea însuşĭ şi de nenorocirile care vor împovăra patria sa, jurându-l să primească maĭ bine dragostea rudelor sale de cât jugul nesuferit al caseĭ austriace.

Aceste poveţĭ le audia adesea Sigismund de la ceĭ ce-l înconjuraŭ; acestea i le scria din Polonia şi cumnatul sĕŭ hatmanul Zamoisky. Un iesuit anume Kaboşi isbuti în sfârşit a îndupleca pe Sigismund ca să cheme din Polonia pe vĕrul sĕŭ cardinalul Andreĭ Bathori. Acesta, cum i se vesti că poate a se întoarce în Transilvania, unde-l aşteaptă un tron, merse la Cracovia de luă svatul regeluĭ Polonieĭ şi al luĭ Zamoisky şi apoĭ, sub haine de neguţător, ajunse în Transilvania, în luna luĭ Fevruarie 1599 şi merse la Sibiiŭ, unde se afla Sigismund cu soţia, sosiţĭ din preumblarea lor princiară, şi unde, fiind la hotarul ţĕriĭ Româneştĭ, Mihaiŭ-Vodă trimisese boierĭ ca să-l complimenteze.

XLIII

Sigismund primi foarte bine pe cardinalul şi-ĭ arătă multă dragoste; el vĕrsă multe lacrămĭ îmbrăţişându-l, credênd cu aceasta să şteargă aducerea aminte a trecutuluĭ; se umili fără demnitate dinaintea duşmanuluĭ sĕŭ; îl rugă să-ĭ erte nebunia ce făcuse, împins de svaturĭ rele şi oarba patimă ce-l pornise a face atâta rĕŭ familieĭ sale; îl jură în numele luĭ Dumnedeŭ ca să primească, ca o ştergere a aceleĭ ocărĭ, această deschisă destăinuire ce face şi a nu pastra despre aceea nicĭ o mânie. Cardinalul, stăpânit de dorinţa de a se urca pe tron, închise în inima sa pentru un minut toată duşmănia sa împotriva făţarniculuĭ sĕŭ vĕr şi rĕspunse la făţărnicia luĭ cu

asemenea fățărnicie și cu semne de dragoste. Eĭ plecară împreună la Alba-Iulia, unde Sigismund, spre a trage maĭ mult prieteșugul și încrederea vĕruluĭ sĕŭ, îl opri să șeadă în casa luĭ. Vĕdêndu-ĭ în toate dilele preumblându-se împreună într'aceeașĭ trăsură și arătându-șĭ atâta dragoste, se minunaŭ toțĭ oameniĭ cum aceștĭ dușmanĭ de atâția anĭ începuse de o dată a se iubi atât de mult. Sigismund se învoi cu cardinalul ca acesta să-ĭ plătească în tot anul 24,000 scudĭ de aur, să-ĭ dea în stăpânire cetatea Bistrița cu pămêntul sĕŭ și a decea parte din venit, precum și alte cetățĭ maĭ micĭ și veniturĭ. Apoĭ ambiĭ plecară la adunarea dieteĭ ce se convocase la Mediaș, în luna luĭ Martie. Acilea maĭ întâiŭ se revocă osânda împotriva isgoniților din țară. Cardinalul și cu partisaniĭ sĕĭ căpătară iarășĭ cu cinste rangul și avuția lor, făcêndu-se întru aceasta un edict prin care se poruncea ca toțĭ carĭ aŭ vr'un exemplar din actul de osândă făcut înainte, să-l aducă guvernuluĭ spre a fi arse, sub pedeapsă de o gloabă de 200 scudĭ de aur pentru acela care va călca această poruncă. Se propuse apoĭ dieteĭ să se aleagă cardinalul de prinț al Transilvanieĭ și toată nobilimea ungurească grăbea cât putea această alegere. Sigismund ținu, în treaba aceasta, un lung cuvînt în limba ungurească. El vorbi mult despre slujbele ce cardinalul a făcut creștinătățiĭ și despre faptele cele marĭ ce tatăl luĭ Ștefan făcuse în vremĭ de pace și de rĕsboiŭ.

Vorbi încă și maĭ mult de tot ce el însușĭ făcuse pentru binele statuluĭ și, după ce a arătat primejdiile în care era Transilvania, dise că, vrênd a o feri de toate acele calamitățĭ, nu vede alt mijloc maĭ bun și maĭ lesne de cât să pună pe cardinal în locul sĕŭ, dându-ĭ sarcina cârmuireĭ, ce el nu se maĭ simte în stare a o purta.

«Cunoașteți, adăogi el, și primejdiile în care m'am aflat «m'aŭ învĕțat că noĭ avem de o potrivă a ne teme de pu«terea ambilor împĕrațĭ, veciniĭ noștri, în contra cărora am avut «a ține atâtea rĕsboaie. Este peste putință să ne bucurăm de «pace de nu vom găsi mijloace d'a cruța într'aceeașĭ vreme «pe amêndoĭ aceștĭ stăpânitorĭ. Unchiul meŭ, politic iscusit «precât și căpitan viteaz, de maĭ multe orĭ mi-a dis'o, când

«eram copil; dar dacă n'am urmat acele svaturĭ înțelepte, «voiŭ cel puțin să dreg toate relele ce nesocotința mea a «făcut și să las locul vĕruluĭ meŭ, care singur numaĭ poate «priveghia la păstrarea acesteĭ provinciĭ și a-ĭ aduce pacea. «El are curagiŭ și statornicie și se bucură de o sănătate de«săvârșită. Slujbele cele marĭ ce a adus la ambele împĕrățiĭ «îl fac a fi cinstit de dênsele și el are încă de prieten de a«proape pe regele Polonieĭ, acest puternic vecin, în cât orĭ«cum s'ar întoarce trebile, domnia acestuĭ prinț va fi fericită. «Transilvania, sleită și ostenită de atâtea perderĭ, are tre«buință de pace și numaĭ cardinalul o poate economisi cu «ambele împĕrățiĭ vecine. Polonia și Moldavia, care aŭ mare «credit la Poartă, fiind în interesele noastre, va fi lesne a «ține pacea cu Turcul și nicĭ despre partea împĕratuluĭ nu «e maĭ greŭ; acest prinț n'are a se plânge de cardinalul, care «apoĭ are protecția Papeĭ și, când curtea Romeĭ va primi a«legerea sa, împĕratul nu va maĭ îndrăsni nicĭ a mișca.

«Cât pentru mine, adaose el, sunt bolnăvicios. Pĕrul meŭ «cel alb, cu toate că sunt într'o vârstă puțin înaintată și «boalele ce simț în trupul meŭ, mĕ silesc a lăsa cârmuirea «statuluĭ. Însuflețit d'un adevĕrat zel pentru patria mea, las «de bună voe sceptru la un om care are puterile trebuincioase «ale spirituluĭ și ale trupuluĭ spre a purta această sarcină. «Abdicarea mea nu e fără exemplu. Carol al V-lea și vre-o «câțĭ-va alțĭ regĭ a căror aducere aminte va fi tot-d'auna vred«nică de cinste, după ce multă vreme și de pre legĭ aŭ câr«muit popoarele lor, aŭ preferit mântuirea patrieĭ lor la in«teresele lor particulare și s'aŭ depărtat de bună voie de gri«jile cârmuireĭ.»

După aceea, el acordă o amnistie generală despre trecut și puse pe toțĭ deputațiĭ, oamenĭ obicinuițĭ din cele trecute a primi toate poruncile cu supunere și răbdare de jurară credință cardinaluluĭ. Acesta după ce făcu și el jurĕmânt deputaților, mulțumind luĭ Bathori și la toțĭ deputațiĭ țĕriĭ, trimise îndată pe unul din ofițeriĭ luĭ la Poartă ca să capete o trecere liberă pentru ambasadoriĭ sĕĭ, carĭ să trateze cu Sultanul.

Acest trimis căpătă de la Turcĭ haină de mătase țesută

cu aur, după cum se obicinuește, și fu însărcinat a spune stăpânuluĭ sĕŭ că poate până în cele patru următoare lunĭ să trimiță pe miniștriĭ și darurile luĭ.

Această revoluție din Transilvania fu privită de Românĭ ca un complot pentru peirea lor și a domnuluĭ lor. Chronicele româneștĭ acusă cu acrime viclenia făcută de Sigismund abdicând în favoarea cardinaluluĭ, numaĭ ca să poată face pace cu Turciĭ, de la care el era oprit prin jurĕmîntul făcut luĭ Mihaiŭ, și prin aceasta să-l înșele. Cea d'întâiŭ abdicare a luĭ Sigismund silise pe Mihaiŭ-Vodă a se închina Nemților și întărîtă pe Turcĭ asupră-ĭ, și când, primejduindu-se a supăra pe Nemți, Mihaiŭ-Vodă primise alianță cu Sigismund, acesta, prin a doua abdicare, da țara în mâna Turcilor, Polonilor și luĭ Ieremia-Vodă, coaliție dușmană de moarte luĭ Mihaiŭ-Vodă, care acum punea în primejdie mare și țara și tronul seŭ.

Drept aceea cum află Mihaiŭ-Vodă de noua revoluție a Transilvanieĭ, el puse mâna pe sabie.

XLIV

Este un fapt învederat că Bălcescu, dând acesteĭ a treia cărțĭ din «Istoria Românilor sub Mihaiŭ-Vodă-Viteazul» titlul de «*Robirea Ţĕranuluĭ*», a avut de gând să tracteze într'însa maĭ pre larg despre actul de organisațiune socială, care poartă numele de *Așeḑământul luĭ Mihaiŭ-Viteazul*, și despre care el a vorbit cam în treacăt în disertațiunea sa «*Despre starea socială a muncitorilor plugarĭ în principatele Române, în deosebite timpurĭ*», tipărită în *Magasinul istoric pentru Dacia*, din anul 1848.

Se vede că timpul saŭ lipsa de documente în străinătate, unde se afla nu i-aŭ permis a îndeplini această a sa dorință. Noĭ însă am socotit că cititorul frumoaseĭ și instructiveĭ sale scrierĭ va afla plăcere și folos, regăsind aci, alăturĭ cu partea din șcriere ce'ĭ era consacrată în mintea autoruluĭ, noțiunile de istorie socială a țĕranuluĭ român, pe care Bălcescu le adunase cu vre-o opt anĭ maĭ 'nainte. De aceea reproducem porțiunea din numita disertațiune în care se coprinde *Așeḑămîntul memorabil al luĭ Mihaiŭ-Viteazul*. Ea va forma ca și un ultim capitol, adaos la această a treia carte a istorieĭ luĭ Mihaiŭ-Vodă.

Nota editoruluĭ.

Deosebirea ce se vede în starea muncitorilor plugarĭ între maĭ multe popoare îşĭ are pricina în instituţiile ce cârmuiesc proprietatea. Unele popoare aŭ primit împărţirea pământuluĭ în proprietăţĭ private, în vreme ce altele aŭ păstrat principiŭ că tot pămêntul este al Statuluĭ. Este cunoscut că Romaniĭ ca şi Greciĭ, Fenicieniĭ şi Cartaginesiĭ, adoptaseră pe cel d'întâiŭ şi-l întrebuinţară la toate coloniile lor. El este astădĭ comun la toate popoarele europene. Cel d'al doilea s'a adoptat maĭ de obşte în Asia. S'a găsit asemenĭ la Peruvienĭ, Mexicanĭ, în maĭ multe din insulele Suduluĭ şi la popoarele din lăuntrul Africeĭ. Maĭ mulţĭ se învoiesc a dice că pricina acestuĭ deosebit obiceiŭ este că cele d'întâiŭ societăţĭ s'aŭ aşedat prin colonisaţie, în vreme ce cele d'al doilea s'aŭ format prin concuistă. Imprejurările care deosebesc aceste două modurĭ de organisaţie socială sunt că coloniştiĭ ce se expatriază ca să dobândească pacea, libertatea saŭ buna stare materială ce le lipsesc în locul lor de naştere, sunt agricultorĭ şi alcătuesc o adunare de familiĭ saŭ asociaţiĭ egale, care fireşte că împart pământul coprins în părţĭ, şi la toată familia, poate şi la tot insul se dă o parte. De simt oare-care împotrivire de la locuitoriĭ aceluĭ pămînt, eĭ nu-ĭ robesc, şi se mulţumesc numaĭ a coprinde locul ce le trebuie, trăind sub legile sale şi gata a primi de cetăţenĭ pe ceĭ vechĭ locuitorĭ. Popoarele concuerante însă, supuse fiind neapărat unuĭ cap rĕsboinic, îndrăsneţ şi investit cu o putere nemărginită, sunt maĭ adesea străine agricultureĭ. Ele se mulţumesc maĭ bine a cere de la supuşiĭ lor productele pământuluĭ, decât a le dobîndi prin înţelegerea şi silinţele lor. Despotismul dar este sufletul concuisteĭ, după cum egalitatea este sufletul colonisaţieĭ.

După aceste consideraţiĭ generale nu ne maĭ îndoim că Romaniĭ, colonisând Dacia, aŭ împărţit, după obiceiul lor, pământul între coloniştĭ. Năvălirile barbarilor în această provincie nu putură vătăma acest obiceiŭ, căcĭ barbariĭ, după cum ştim, aŭ fost maĭ mult trecătorĭ prin acest loc. Pe lângă acestea, eĭ eraŭ cu totul străinĭ agricultureĭ. Eĭ nicĭ nu atingea plugul, dice Ammian Marcellin. Coloniştiĭ dar, rĕmânênd

singurĭ a se îndeletnici cu agricultura, putură a-şĭ păstra obiceiurile străbune, căcĭ, deşi înconjuraţĭ şi coprinşĭ de barbarĭ, eĭ nu avură nicĭ un amestec cu dênşiĭ, după cum o mărturiseşte Gibbon. Mulţĭ încă dintre aceştĭ coloniştĭ nu avură a suferi nimic de barbarĭ, căcĭ, retrăgêndu-se în Carpaţĭ, eĭ îşĭ păstrară libertatea lor; de unde, când barbariĭ maĭ slăbiră, eĭ se pogorîră ca nişte alţi Pelasgĭ, se întinseră cu încetul în câmpie şi îşĭ redobândiră locurile strămoşeştĭ. Astfel în veacul al XIII familia Negru, suverană Făgăraş, îşĭ mută capitala în Câmpulung; şi după o jumătate de veac în urmă, familia Dragoş, suverană în Maramureş, se cobărî în Moldova.

Uniĭ din istoriografiĭ noştriĭ, necăutând print'o critică sănătoasă a se orienta prin întunericul, ce din mulţimea fabulelor acopere începutul istorieĭ noastre, precum al tutulor popoarelor vechĭ şi noĭ, s'aŭ plecat a crede că Radu-Negru în Ţara-Românească şi Bogdan-Dragoş în Moldova aŭ fost nişte concueranţĭ ce aŭ coprins aceste ţĕrĭ şi le-aŭ împopulat, găsindu-le pustiĭ. D'aciĭ s'aŭ întemeiat a dice că tot pământul a fost proprietate a Statuluĭ şi că împărţirea luĭ în proprietăţĭ private a urmat prin voinţa şi dăruirea stăpânitoruluĭ. Nouă această părere ni se pare rătăcită. Maĭ întâiŭ, că încă înainte de 1290, epocă când cronicele şi chrisoavele pun venirea Raduluĭ-Negru-Voevod, se aflaŭ prinţĭ românĭ, între cari, la 1247, unul numit Linoiu şi altul Seneslaŭ, a căror stăpânire Bela IV, regele Ungarieĭ o întăreşte în diploma prin care dă banatul Severinuluĭ cavalerilor Ierusalimuluĭ. Al doilea că, de ar fi fost Ţara-Românească pustie în acea epocă, cum se putea ea împopula în câţĭ-va anĭ atât de mult, încât chiar de la 1330 Româniĭ să poată sprijini lupte aşa crâncene, maĭ întâiŭ cu Ungurii şi apoĭ cu Turciĭ? Asemenea şi Moldavia, cum ar fi putut fi pustie, când ştim că în veacul al XII şi al XIII, în acea ţară înfloriaŭ maĭ multe republice vestite, precum Bârladul, Cetatea-Albă, Galaţiĭ, Chilia, Hotinul şi Tighina? Noĭ dar găsim adevĕrată părerea obşteşteĭ adunărĭ a Moldavieĭ de la 1817, care, chemată fiind a deslega această întrebare, a dovedit, prin citaţiĭ de istoricĭ

și acte ale domnilor, că Moldova era locuită la venirea luĭ Dragoș, că pământul era împărțit în proprietățĭ private și că locurile domneștĭ era numaĭ *locurile de pustiŭ*, adică cele ce nu se stăpâneaŭ de nimenĭ din nepomenit veac, *braniștile domneștĭ* și *locurile târgurilor*.

Dacă Radu-Negru și Bogdan-Dragoș aŭ găsit țĕrile populate, eĭ n'aŭ putut fi concueranțĭ, căcĭ niște stăpânitorĭ de staturĭ așa micĭ ca Făgărașul și Maramureșul, nu puteaŭ să aibă destulă putere spre a coprinde asemenea provinciĭ. De n'aŭ venit ca concueranțĭ, eĭ n'aŭ putut robi, n'aŭ putut desposeda un popor întreg, ci dimpotrivă aŭ trebuit să respecte obiceiurile luĭ, după cum istoria lămurit ne spune că aŭ respectat pe ale banatuluĭ Craioveĭ. Feudalitatea dar nu se putu introduce în țĕrĭ cu aceștĭ domnĭ. Munțiĭ eraŭ maĭ populațĭ și tot locuitorul a trebuit să-șĭ aibă moșia sa. Acum încă ceĭ maĭ mulțĭ moșnenĭ se află la munțĭ. Câmpia, care din apăsarea năvălireĭ barbarilor pe alocurea rĕmăsese pustie, trebue să fi rĕmas pe seama statuluĭ, formând aceia ce la Romanĭ se numea *ager publicus*. Din aceste locurĭ domniĭ făceaŭ daniĭ. Ele însă aŭ trebuit să fie puține la numĕr, căcĭ curând după aceia, vedem pe domnĭ a fi silițĭ să cumpere moșiĭ de la moșnenĭ spre a le face danie vre unuĭ boier saŭ a înzestra vr'o mănăstire. Câmpia trebui în urmă să se împopuleze, și maĭ cu samă la 1320 sub Mihaiŭ I-iŭ Basarab, când năvălirile Turcilor în Thracia siliră pe mulțĭ din Românii Misiilor a trece în țara Românească. Asemenea și în Moldova proprietariĭ câmpieĭ saŭ aĭ țĕriĭ-de-jos și-aŭ adus colonĭ din țara-de-sus cum și din alte țĕrĭ vecine de i-aŭ așeḑat pe moșiile lor. Atuncĭ stăpânul pământuluĭ făcu treĭ părțĭ din domenul sĕŭ, din care două le împărți în părțĭ micĭ pe la coloniștiĭ sĕĭ și cea-l'altă fu cultivată de aceștia în folosul luĭ, prin mijlocul *clăciĭ*, adică a unuĭ numĕr de ḑile de lucru.

Dar în starea de atârnare și de supunere desăvârșită în care se aflaŭ cultivatoriĭ săracĭ, și desarmațĭ dinaintea stăpânuluĭ lor rĕsboinic care avea puterea în mână, și care era proprietar absolut nu numaĭ peste pămînt dar și peste tot ce sluja a-l esploata, dinaintea stăpânuluĭ de la care eĭ aveaŭ

hrana din toate dilele, eĭ eraŭ foarte slabĭ şi peste puţin se vĕdură siliţĭ a subscrie la legile cele maĭ aspre. Maĭ curând saŭ maĭ târdiŭ le luă şi libertatea şi-ĭ făcu *robĭ aĭ pămîntuluĭ*. Ast-fel a urmat în toată Europa, ast-fel a trebuit să urmeze şi la noĭ, căcĭ robia este o consecuenţă neapĕrată a sistemeĭ de clacă; ea în tot-d'a-una a însoţit'o saŭ a venit îndată după dênsa. La început însă eraŭ puţinĭ la numĕr aceştĭ nenorociţĭ, cea maĭ mare parte a populaţieĭ fiind moşnenĭ saŭ răzeşĭ. Curênd însă desposedarea acestora începu a se face, numĕrul lor a se împuţina din di în di şi moşioarele lor a se concentra în proprietăţĭ marĭ. Interesul, nevoia şi sila conlucrară la aceasta.

Interesul, căcĭ proprietariĭ ceĭ marĭ, dobândind de la stăpânitorĭ dreptul de scutire de dăjdiĭ pentru satele lor şi toată greutatea statuluĭ rămânênd numaĭ pe moşnenĭ, mulţĭ dintr'aceştia, spre a scăpa de tirania guvernuluĭ şi spre a se bucura de folosurile ce le da scutirea dăjdielor şi protecţia unuĭ stăpân puternic, preferiră a se vinde eĭ cu moşiile lor pe un preţ foarte uşor.

Nevoia, căcĭ îndată ce libertatea ţĕrilor fu ameninţată de naţiile vecine, moşneniĭ trebuiră să alerge s'o apere. Eĭ aŭ apărat'o vitejeşte şi aŭ mântuit'o. Dar, în vreme ce patria îşĭ păstra libertatea sa, eĭ şi-o perdeaŭ pe a lor. Un istoric modern a observat'o prea bine: «Aceste rĕsboaie, dice Vaillant, «aŭ făcut să peară egalitatea din ţară. Bătrânul soldat, în«torcându-se la casa sa, îşĭ găseşte femeea plângênd; fata «saŭ feciorul ce a lăsat în leagăn a perit. Sărac, căcĭ s'a lup«tat numaĭ pentru patrie, este silit a-şĭ vinde ţarina sa, co«liba sa; şi peste puţin, neputând alt-fel a-şĭ plăti îndatori«rile sale către stat, a se vinde şi pe sineşĭ; şi, în vreme ce «până atuncĭ boierĭ şi moşnenĭ eraŭ numaĭ rĕsboinicĭ, se fă«cură rĕsboinicĭ şi supuşĭ, carĭ se prefăcură curând în boierĭ «şi clăcaşĭ, adică stăpânĭ şi robĭ. Acesta este pentru ţara Ro«mânească, chiar şi pentru Moldova, resultatul a treĭ-decĭ şi «treĭ de anĭ de rĕsboiŭ a luĭ Mircea I-iŭ.» Studiul chrisoavelor ne-aŭ făcut să cunoaştem că această observaţie e dreaptă. Într'adevĕr din dilele principilor rĕsboinicĭ saŭ curênd după

dênșiĭ se găsesc cele maĭ multe acte prin care moșneniĭ îșĭ vênd moșiile saŭ le sunt răpite de către stăpânitorĭ și boierĭ. Avem foarte multe exemple de asemenea acte. [1]

Cum-că *Sila* asemenea a contribuit mult spre desposedarea moșnenilor și robirea lor, chrisoavele și chronicile care împreună o mărturisesc, nu ne maĭ lasă să ne îndoim. În lauda ce un chronicar face domnuluĭ Constantin Duca-Voevod, ḑice: «că acest domn făcea dreptate tutulor și maĭ cu samă celor «ce pâraŭ pentru vecinătate nu-l da fie-cum la vecinătate și «fără jurămînt, ci maĭ cu dinadinsul rĕspundea celuia ce avea «nevoie de vecinătate, ḑicêndu-ĭ: pas de-ţĭ caută treĭ saŭ patru «oamenĭ jurătorĭ, cum n'a fost nicĭ tată-sĕŭ, nicĭ moșul sĕŭ ve-«cinĭ de moșie aceluia cine-l trăgea; și așa jurând îĭ da vol-«nicie să fie slobod în vecĭ de vecinătate, că acum făcuse «boeriĭ obiceiŭ noŭ de ḑicea: cu păcat este să-l robeștĭ pe frate-«tĕŭ, căcĭ păgâniĭ îșĭ cumpĕră robĭ pe banĭ și în al șeaptelea «an îĭ iartă, iară alţiĭ și maĭ curênd le daŭ slobodenie; «iară tu eștĭ creștin, și neluându-l pe banĭ și fiind creș-«tin ca și tine, și tu în vecĭ să-l vecineștĭ!» Cantemir asemenea mărturisește: «că o parte din clăcașĭ sunt din răzeșiĭ «care pentru sărăcie și-aŭ vêndut moșiile lor cele părinteștĭ «și i-aŭ *silit cu strîmbătate* să primească jugul supuneriĭ.» Chrisovul Clococenilor asemenea arată «că adesele turburărĭ «ale locurilor și marea îmbelșugare a unora aŭ făcut pe

[1] Intre alte acte însemnăm și unul de la Constantin Basarab-Voevod din 10 Iunie 1654, prin care întărește familieĭ *Buzeștilor* stăpânirea a 128 de moșiĭ ce le avea parte rĕmase de la moșĭ strămoșĭ, parte cumpĕrate. Intre aceste din urmă figurează vre-o douĕ-ḑecĭ cumpĕrate de postelnicu Radu Buzescu de la moșnenĭ în ḑilele luĭ Mihaiŭ-Voevod-Viteazul. «Aceste sate, ḑice chrisovul, aŭ fost *knezĭ* (adică *domneștĭ slobozĭ*) și cu moșiile lor de maĭ nainte vreme; apoĭ când aŭ fost în ḑilele răposatuluĭ Mihaiŭ-Voevod, lét 7102, eĭ vĕḑênd atâta nevoie și greutate pentru birurĭ și n'aŭ avut cu ce să se plătească de greutăţile lor, ci aŭ venit la jupân «Radul-Clucerul Buzescul, fiind atuncĭ vel-spătar, eĭ de a lor bună voie «și s'aŭ vêndut, *vecinĭ*, eĭ cu toţĭ fiiĭ lor și toate părţile lor de moșie, «pe banĭ gata: însă Cârstea cu stânjenĭ 50, aspri 1875, Dan cu stânjenĭ «10 aspri 375 s. c. l.» Tot în acel act maĭ la vale se ḑice că un aspru umbla atuncĭ doĭ banĭ.

«ceĭ maĭ mulțĭ din româniĭ Transilvanieĭ *hobagĭ* saŭ robĭ, «precum în Valachia sunt *rumâniĭ* și în Moldavia *veciniĭ*».

Acestea fură, după socotința noastră, pricinile care stinseră egalitatea străbună de dreptură și de stare în țerile noastre și formară acea monstruositate socială ca o țară întreagă să robească la câți-va particularĭ. O aristocrație de banĭ saŭ de stare, singurul fel de aristocrație ce a fost totdeauna în țara noastră, se întocmi atuncĭ. Puternică prin avuțiile sale, ea se organisă maĭ bine din ḑi în ḑi și se întemeia pe robia gloatelor. Această robie nu putu însă fi completă decât prea târḑiŭ, din pricina turburărilor țěreĭ care favorisaŭ oare cât pre țěranĭ, dându-le prilej a rătăci dintr'o parte a țěriĭ într'alta și operând ast-fel o adesă strămutare în stărĭ.

Mihaiŭ-Viteazul fu cel d'întâiŭ domn care legiui printr'un *așeḑământ* al sěŭ că fie-care țěran p'a cuĭ moșie se va afla atuncĭ, acolo să rěmână *rumân vecinic.* [1] Acest act barbar, făcut de un prinț ce a lucrat atâta pentru libertate, anevoie s'ar putea pricepe de n'am ști că aristocrația, puternică atuncĭ, a trebuit să-l silească la aceasta. De atuncĭ se desăvârși regimul feodal în țara noastră. De atuncĭ clăcașiĭ, transformațĭ în robĭ, nu numaĭ că urmară a se vinde împreună cu pământul, dar și numele lor începu a se trece în actul vînḑěreĭ, deși nu se puteaŭ vinde deosebit de pământ, ca robiĭ țiganĭ; de atuncĭ proprietarul, murindu-ĭ robul fără moștenitorĭ, putea să-l moștenească; de atuncĭ el putea să-ĭ îndatoreze a munci cât va voi. Singurul drept ce se da țěranuluĭ rob era ca stăpânul luĭ să nu-ĭ poată răpi de pre voință baniĭ, vitele și instrumentele de arătură și de a nu-l putea pedepsi decât corecțional, iar nu a-l omorî, căcĭ făcênd-o, se osîndea ca un ucigaș, iar nevasta și copiiĭ ucisuluĭ rěmâneaŭ liberĭ. Fără a

---

[1] Despre acest *așeḑěmânt* se pomenește în maĭ multe vechĭ chrisoave domneștĭ, dintre care vom cita unul de la Radu-Mihnea-Voevod, din anul 1613, unde se ḑice: «.... aceștĭ rumânĭ maĭ sus ḑișĭ n'aŭ fost apu- «cat așeḑěmântul luĭ Mihaiŭ-Voevod, la aceștĭ boerĭ maĭ sus ḑișĭ. Decĭ «Mihaiŭ-Voevod, domnia-sa așa a fost făcut așeḑěmânt atuncĭ, cum care «pe unde va fi, acela să fie *rumân vecinic* unde se va afla; opoĭ domnia-mea am căutat și am judecat cu toțĭ cinstițiĭ dregětorĭ aĭ domnieĭ- «mele și n'am vrut domnia-mea a strica așeḑěmântul luĭ Mihaiŭ-Voevod...»

ști când s'a desăvârșit sistemul feodal în Moldova, știm că pe acea vreme, aceleașĭ obiceiurĭ eraŭ și acolo. Legiuirile luĭ Vasilie-Voevod din Moldova și ale luĭ Mateiŭ Basarab-Voevod din țara Românească maĭ întări în urmă acest obiceiŭ, adăogind pentru proprietarul care ar primi un rob străin pe moșia sa, o pedeapsă de douĕ-spre-dece litre argint către stăpânire și douĕ-decĭ și patru către stăpânul aceluĭ rob.

Așa *robia* fu rĕsplata claselor de sus ale societățiĭ către clasele de jos, care le-aŭ hrănit, le-aŭ respectat tot-d'auna, le-aŭ păstrat în posiția lor și aŭ jertfit și muncă și banĭ și viață pentru patrie și libertate. De atuncĭ, de la Mihaiŭ-Viteazul, țara se împărți în două tabere vrăjmașe, avĕnd interese împotrivite; de atuncĭ încoace poporul se făcu nesimțitor la glasul domnuluĭ și al boierilor, nu maĭ vru a se jertfi pentru o patrie, unde nu i s'aŭ lăsat drepturĭ și pentru o libertate de care el nu se poate bucura; și țara, în loc de a se realța, merse cu grăbire spre scădenie. Timpurĭ nenorocite o copleșiră în urmă.

. . . .

Să ne oprim însă aci, maĭ înainte ca fatalul *aședĕmânt*, stors de nevoĭ luĭ Mihaiŭ-Vodă Viteazul și care, statornicind pe deplin în țară *robirea țĕranuluĭ*, avea să stârpească isvoarele viĭ ale vitejieĭ româneștĭ, maĭ înainte ca el să fi dat prăpăstioasele sale rodurĭ.

În faptele ce urmează vom vedea dar cea maĭ de pe urmă strălucire a poporuluĭ român, bucurându-se încă de conștiința cel puțin a libertățiĭ sale.

CARTEA IV

UNITATEA NAŢIONALĂ

(APRILIE 1599—IULIE 1600.)

I

Pe culmea cea maĭ înaltă a munţilor Carpaţĭ se întinde o ţară mândră şi bine-cuvîntată între toate ţĕrile semĕnate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un măreţ şi întins palat, cap d'operă de architectură, unde sunt adunate şi aşezate cu mândrie toate frumuseţile naturale ce împodobeşte cele-l'alte ţinuturĭ ale Europeĭ, pe care ea ni le aduce aminte. Un brâŭ de munţĭ ocoleşte, precum zidul o cetate, toată această ţară şi dintr'însul, icĭ colea, se desfac, întindêndu-se până în centrul eĭ ca nişte valurĭ proptitoare, maĭ multe şirurĭ de dealurĭ înalte şi frumoase, mărețe pedestalurĭ înverdite care varsă urnele lor de zăpadă peste văĭ şi peste luncĭ. Maĭ presus de acel brâŭ muntos se înalţă două piramide marĭ de munţĭ, cu creştetele încununate de o vecinică diademă de ninsoare, care ca douĭ uriaşĭ staŭ la ambele capete ale ţĕreĭ, cătând unul în faţa altuia. Pădurĭ stufoase, în care ursul se preumblă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munţĭ. Şi nu departe de aceste locurĭ, carĭ îţĭ aduc aminte natura ţĕrilor de miaḍă-noapte, daĭ, ca la porţile Romeĭ, peste câmpiĭ arse şi văruite, unde bivolul dormitează a-lene. Ast-fel miaḍa-noapte şi miaḍa-ḍi trăesc într'acest ţinut alăturĭ una de alta şi armonisând împreună. Aci stejariĭ, braḍiĭ şi fagiĭ trufaşĭ înalţă capul lor spre cer ; alăturĭ te afunḍi într'o mare de grâŭ şi porumb, din care nu se maĭ vede calul şi călăreţul. Orĭ în-cotro te-ĭ uita, veḍĭ colorĭ felurite ca un întins curcubeŭ şi tabloul cel maĭ încântător farmecă vederea: stâncĭ pră-

păstioase, munțĭ uriașĭ ale căror vârfurĭ mângâie nouriĭ, pădurĭ întunecoase, luncĭ înverḑite, liveḑi mirositoare, văĭ rĕcoroase, gârle a căror limpede apă curge printre câmpiile înflorite, pâraie repeḑĭ, care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte printre acele amenințătoare stâncĭ de piatră ce plac vederiĭ și o spăimênt tot de-o-dată. Apoĭ în tot locul daĭ de rîurĭ marĭ cu nume armonioase, ale căror unde port aurul. În pântecele acestor munțĭ zac comorile minerale cele maĭ bogate și maĭ felurile din Europa: sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercuriul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaoa, teluriul și în sfârșit metalul cel maĭ îmbelșugat de cât toate, aurul, pe care îl veḑi strălucind până și prin noroiul drumurilor.

Ast-fel este țara Ardealuluĭ.

Dar nu numaĭ artistul și naturalistul, ci încă strategicul, politicul și archeologul aŭ de multe a se minuna într'acest împodobit ținut. Cel d'întâĭ va privi și va cerceta cu mirare această puternică și întinsă cetate naturală, scăparea neamurilor în epocele grele ale istorieĭ lumeĭ. De orĭ unde veĭ veni, aĭ să urcĭ mult spre a ajunge la dênsa și nu poțĭ pătrunde în ea fără de a fi străbătut cel puțin una din acele șeapte porțĭ întărite de natură, lesne de apĕrat, foarte anevoie de coprins. Politicul va admira felurimea națiilor și a religiilor adunate din toate colțurile lumeĭ pe acest pămênt, unde Dumneḑeŭ însușĭ pare a le fi chemat, întinḑênd dinaintea lor o masă așa de îmbelșugată, cum și minunatele instituțiĭ democratice ce aŭ ocrotit aceștĭ munțĭ pe când despotismul le mătura din toată Europa. In sfârșit istoricul-archeolog va cerceta cu interes suvenirile și rămășițile Dacilor, ale aceluĭ viteaz și nenorocit popor, cea din urmă odraslă din acel neam minunat al Pelasgilor, care se arată la leagănul civilisațieĭ tutulor popoarelor și formă vârsta eroică a omenireĭ. El va întâlni încă la tot pasul urmele de uriașĭ ale poporuluĭ roman, domniĭ lumeĭ, căcĭ Ardealul e cea maĭ frumoasă parte a Dacieĭ fericite (*Dacia felix*), draga țară a Cesarilor.

Aci eraŭ Apulum, Salinæ, Napoca, Patavium, Praetoria Augusta, Aquæ, Auraria, frumoase și însemnate coloniĭ ro-

mane, din care patru cu drept italic, și cea maĭ vestită decât toate, Sarmisegetusa Regia, capitala luĭ Decebal, numită apoĭ Ulpia Traiana, de ale căreĭ ruine plină e și astădĭ valea Hațeguluĭ.

Rĕmășițele templelor, basilicelor, apeductelor, băilor daŭ și astă-dĭ puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia sub Romanĭ.

II

Dar nu ținu nicĭ douĕ veacurĭ înflorirea Dacieĭ și împĕratul Aurelian, la 274, își retrage legiunile dintr'ênsa și o lasă în mânile Goților. D'aci înainte cumplite nevoĭ, în vreme de maĭ multe veacurĭ, copleșiră Dacia. Aflându-se în calea barbarilor, peste dênsa maĭ întâĭ se varsă acel îngrozitor potop, de neamurĭ, care îneacă toată Europa. După Goțĭ, Huniĭ ceĭ groaznicĭ, Gepediĭ, Avariĭ, Bulgariĭ, Pacinațiĭ, Comaniĭ și alțiĭ trecură asupră-ĭ până către sfârșitul veaculuĭ al IX-lea, dar fără a o putea însă pustii, fără a putea sili pe locuitoriĭ eĭ să-șĭ părăsească patria. In acele vremĭ grele, Ardealul maĭ cu seamă fu scutitorul națieĭ române. In munțiĭ luĭ scăpară locuitoriĭ țĕreĭ Româneștĭ și aĭ Moldoveĭ, când se vĕdură năpădițĭ de barbarĭ, de unde, când se maĭ limpezea locul de dușmanĭ, eĭ se coboraŭ la șesurĭ către căminele lor cele vechĭ. Era atuncĭ (în veacul al IX-lea), după căderea Avarilor, Dacia liberă și, în vreme ce în Dacia inferioară se întemeia banatul Craioveĭ, în Dacia superioară se formaŭ maĭ multe staturĭ române libere.

Pe la începutul veaculuĭ al X-lea domniaŭ peste Ardeal, Banat și Bihar, româniĭ Gelu, Menomorut și Gladi, când un noŭ neam barbar din Asia, Unguriĭ, năvăli asupră-le. Româniĭ stătură puternic împotriva acestuĭ noŭ potop. După doue lungĭ rĕsboaie, ducele Ungurilor Arpad încă nu putu cuprinde Biharul țara luĭ Menomorut și tocmaĭ după moartea acestuia, intră în stăpânirea eĭ cu drept de moștenire, findcă fiul sĕŭ Zoltă luase în căsătorie pe fica duceluĭ Menomo-

rut. Gelu, domnul Românilor din Ardeal, încă se împotrivi eroeşte unguruluĭ Tuhutum şi muri în bătaie de o moarte glorioasă pentru patria sa (904). «Atuncĭ, ḑice cronica, Ro-«mâniĭ, vĕḑênd moartea domnuluĭ lor, deteră mâna cu Un-«guriĭ de bună-voia lor şi îşĭ aleseră domn pre Tuhutum, «tatăl luĭ Horea.»

Ast-fel Româniĭ, nu învinşĭ şi coprinşĭ fiind, dar printr'o unire politică, primiră pe Ungurĭ în ţara lor. Intr'acest chip după un rĕsboĭ sângeros, intrară Unguriĭ şi în Banat, unde domnia Gladiu.

La începutul domnireĭ Ungurilor soarta Românilor fu maĭ blândă. Eĭ îşĭ păstrară constituţiile lor provinciale cu duciĭ lor propriĭ; Româniĭ eraŭ atuncĭ soţĭ aĭ Ungurilor, iar nu supuşiĭ lor. Tot Ardealul nu încăpuse încă în stăpânirea Ungurilor, şi pe lângă hotarele de miază-ḑi se aflaŭ ducate cu totul libere, precum era cele ale Făgăraşuluĭ, Omlaşuluĭ şi Mureşuluĭ. In cele-lalte părţĭ ale Ardealuluĭ supuse Ungurilor, aceştia eraŭ foarte puţinĭ; maĭ mult o armată decât o populaţie. Afară de dênşiĭ, se maĭ aflaŭ atuncĭ în Ardeal nişte oarde ce locuia munţiĭ de către rĕsărit. Aceştia eraŭ din acelaş neam, Sĕcuiĭ, ce se cred a fi rămăşiţe din oştile luĭ Atila. Eĭ eraŭ împărţiţĭ în scaune şi aveaŭ o organisaţie cu totul democratică.

Maĭ târḑiŭ, pe la 1143, o colonie germană veni în Ardeal chiemată fiind de craiul Gheiza II-lea şi aşeḑată de dênsul în pământul numit crăiesc. Cu toţĭ Unguriĭ, Sĕcuiĭ şi Saşiĭ, tot Româniĭ, deşi mulţĭ din eĭ trecuseră în vecinele principate, rĕmaseră însă în maĭ mare numĕr în Ardeal şi îşĭ păstrară până în al XIII-lea veac, împreună cu simţimântul drepturilor de moştenĭ aĭ ţĕreĭ, încă şi multe drepturĭ, precum şi pământurile lor. Dar din gelosie, naţiile ce vecuiaŭ cu dênşiĭ într'aceiaşĭ ţară, iar maĭ cu seamă de când duciĭ Ungurilor se urcară la vrednicia de regĭ şi introduseră iobăgia, începură a trata pe Românĭ ca un popor cuprins şi, de pre dreptul cuprinderilor de pe atuncĭ, iĭ despuiară de pământurile lor, spre a şi le împărţi între sine şi a reduce pe moşteniĭ ţĕreĭ la soarta de iobagĭ.

Românii nu suferiră în tăcere tirania și reducerea lor din stare de nație liberă la aceea a iobăgiei; dar norocul nu-i ajută și fie-care a lor rĕscoală nefericită îngreuia mai mult jugul ce-i apăsa. Ast-fel încă din vremea lui Ștefan, craiul Ungariei, în Banat, Optiu nepotul ducelui Gladiu, vĕḑênd tendințele tiranice ale Ungurilor, chemă poporul la arme și după un înfricoșat rĕsboi, numai prin trădarea ginerelui sĕŭ Cinad fu învins. Apoi mai târḑiŭ, când jugul ajunse și mai greŭ, Românii reduși acum toți în stare țĕrănească, se sculară în mai multe rânduri în veacul XII-lea, al XIII-lea și al XIV-lea. Istoria Ardealului și a Ungariei de pre acele timpuri e plină de așa numitele *rĕscoale țĕrănești* (tumultus rusticorum). Aceste rĕscoale nu eraŭ numai ridicarea iobagului în contra stăpânului sĕŭ, dar mai mult rĕscoala simțimântului național al unui popor chinuit de alt popor. De atunci ura neamurilor luă proporții mari și, în vreme ce această deosebire a sângelui slujia împilătorilor de pretext la tirania lor, în inima împilaților ea hrănia vecinic dorința de neatârnare.

III

Jugul Românilor în Ardeal se îngreuia nu numai din partea nobililor Unguri, ci încă și din partea popilor catolici. Era o întreită tiranie: religioasă, politică și socială. La 1366 Ludovic I-iŭ regele Ungariei dedese voe nobililor să stârpească de tot nația română. Această cruntă prigonire ajunse atât de nesuferită, încât la 1437 Românii apucară cu toții armele împotriva tiranilor. Ei își aleseră povățuitor pe Antonie Magnu. Ungurii chemară într'ajutor pe Sĕcui și pe Sași, se conjurară împreună și făcură legături, spre apĕrarea comună și stârpirea Românilor, întărind cu jurământ a lor legătură, în 17 Septembre 1437. Această legătură o mai întăriră încă în 2 Februarie 1438 și fu temelia constituției ce a domnit în Ardeal până la anul 1848. Dar țĕranii români, ajutați și de puținii nobili din neamul lor ce se mai păstrase, ținură rĕsboiul mai bine de doi ani și tocmai la 1439, căḑênd asupră-le toată

puterea Ungarieĭ, eĭ se liniştiră, după ce însă craiul Albert le dete libertatea de a se strămuta în orĭ-ce loc şi verĭ când le va place. Inălţarea Românuluĭ Ioan Huniad la guvernul Ungarieĭ şi aceea a fiuluĭ sĕŭ Matheiŭ la demnitatea de rege opri furia Ungurilor de asupra Românilor. Matheiŭ pedepsi încă cu crâncenie pe cerbicoşiĭ nobilĭ Ungurĭ din Ardeal, rebelaţĭ în contră-ĭ, sub pricinuire că nu vor a se supune la un craiŭ român. Voind să dea satisfacţiune cererilor poporuluĭ român, de la 1467 el îl scăpă de dijmele ce plătea la popiĭ catolicĭ şi-l apĕră de asupririle nobililor. Craiul Matheiŭ, ca şi tatăl sĕŭ Ioan Huniad, spre a ridica naţia lor apăsată, nu ştiu face alt ceva decât a înmulţi numĕrul nobililor românĭ. Această mĕsură fu slabă în adevĕr, căcĭ aceştĭ nobilĭ, saŭ eraŭ săracĭ şi neputiocioşĭ a ţinea frunte numeroşilor nobilĭ, saŭ de eraŭ bogaţĭ dobândeaŭ interese protivnice mulţimeĭ şi se înnecaŭ în aristocraţia maghiară, perḑêndu-şĭ naţionalitatea. Adevĕr e că Corviniĭ, înălţaţĭ în mărimea lor prin Ungurĭ care iĭ priveghiaŭ de aproape, ştiindu-ĭ de sânge românesc, nu puteaŭ face maĭ mult. Eĭ nu puteaŭ şi de ar fi avut acele ideĭ şi ar fi voit să desfiinţeze regimul feodal saŭ să gonească pe Ungurĭ din pământul Românilor şi să desparţă acestora din craie, ţara deosebită. Cu totul dimpotrivă, ţintirile lor eraŭ să îngloteze pe toţĭ Româniĭ în acelaşĭ stat cu Unguriĭ; de acolo veniră şi ispitirile lor nenorocite de a coprinde Ţara-Românească şi Moldova.

Dar cu craiul Matheiŭ muri şi dreptatea, de pe spusa şi de astă-ḑĭ a poporuluĭ în Ungaria şi Ardeal, şi asuprirea ţăranilor românĭ crescu din ḑi în ḑi. La anul 1514 isbucni acea revoluţie a ţĕranilor din Ungaria sub Doja, îngrozitoare prin crâncenia faptelor eĭ şi a pedepselor ce trase asupră-ĭ. Româniĭ din Banat, precum şi chiar nobiliĭ Românĭ din Maramureş, luară parte la această revoluţie. Ţăraniĭ românĭ din Ardeal ce nu se mişcaseră, împărtăşiră pedeapsa celor-l'alţĭ şi perdură dreptul a se muta de pe o moşie pe alta. Apoĭ se introduse şi cartea de legĭ a luĭ Verböczy, care legiuia: că ţĕranul n'are nimic afară de simbria pentru munca sa (rusticus præter mercedem laboris sui nihil habet).

Pedeapsa dumnedeească nu întârdie a izbi pe aristocrații Ungurĭ.

Când puternicul sultan Soliman năvăli asupra Ungarieĭ, țĕraniĭ nu voiră a se scula spre a apăra o patrie unde nu li se lăsase nicĭ un drept, și Ungaria fu lovită de moarte, împreună cu craiul eĭ, în bătalia memorabilă de la Mohacĭ 29 August 1526). Banatul de atuncĭ cădu cu totul în stăpânirea Turcilor și Ardealul rĕmase sub prințĭ ungurĭ aleșĭ și vasalĭ aĭ Porțiĭ. Această nouă epocă în care intră Ardealul fu și maĭ fatală Românilor. Atuncĭ se iviră acele legĭ batjocoritoare pentru Românĭ, prin care veneticiĭ ungurĭ și soțiĭ lor ocărĕsc numele și neamul românesc; religia Românilor numaĭ vremelnicește o sufereaŭ și pe dênșiĭ îĭ declară de hoțĭ, tâlharĭ și vagabondĭ în țara lor moștenită de la părințĭ; legĭ care cu totul îĭ depărtează de slujbe civile, nu le iartă a umbla cu sabie, paloș și altă armă, pedepsind cu tăiere de mâna dreaptă pe acela la care se va găsi o pușcă; legĭ prin care nu le este ertat a purta haine de postav, nicĭ pantalonĭ, nicĭ cisme, nicĭ pălărie de un fiorin, nicĭ cămașe subțire, apoĭ alte nenumĕrate prescripțiĭ de rușinoasă și vecinică iobăgie.

Ura națională a Românilor în contra tiranilor Ungurĭ se întrupă atuncĭ în oare-care invidualitățĭ puternice, care, fără a simți poate, se făcură organul eĭ. Ast-fel Ștefan Mailat, român din ținutul Făgărașuluĭ (1537—1541), maĭ apoĭ Gaspar Bekeș de la Caransebeș (1573—1575) și Pavel Macĭkașĭ (1586) clătiră torța discordieĭ peste capetele Ungurilor și-ĭ vĕtămară greŭ prin rĕscoalele și rĕsboaiele ce ațițară. Ast-fel viteazul domn al Moldoveĭ Petru Rareș de dece orĭ năvăli în Ardeal (1528—1544), pustiind când pe Sașĭ, când pe Sĕcuĭ, când pe Ungurĭ, reclamând moșie părintească în acea țară. Și îndată după aceea, Alexandru Vodă al Moldavieĭ și Petru-Vodă al Țăreĭ-Româneștĭ intrară (1550, 1552, 1553, 1556 și 1557), mijlocind între deosebitele partide și tot-d'auna pedepsind pe uniĭ din asupritoriĭ Românilor. Aceste întîmplărĭ făcură că în acest veac, Româniĭ dintr'o parte și dintr'alta a Carpaților se frecară uniĭ cu alțiĭ, îșĭ împărtășiră durerile, îșĭ aduseră aminte tradițiile unuĭ traiŭ comun și doriră înființarea luĭ.

De atuncĭ, de câte orĭ un steag românesc se ivește fâlfâind în vârful Carpaților, Ardealul întreg se înfioară, Românii de sperare, tiranii de spaimă.

IV

Am vĕḑut în cartea din urmă cum, schimbându-se lucrurile și vremile, ajunse Ardealul în stăpînirea cardinaluluĭ Andreĭ Bathori, prietenul Polonilor, al Turcilor și al luĭ Ieremia-Vodă Movilă din Moldova, toțĭ dușmanĭ înverșunațĭ aí luĭ Mihaiŭ-Vodă. Cea d'intâiŭ grijă a nouluĭ stăpânitor fu d'a trămite un sol la Poartă spre a încheea pacea, și Poarta, după ce întoarse pe sol cu rĕspuns favoritor, nu întârḑie a trămite în Ardeal un ciauș spre a trata de pace. Cardinalul se arăta d'intr'untâiŭ că voiește a sta neutru și a fi tot deodată prieten și cu Turciĭ și cu Nemțiĭ, cumpănindu-se astfel între ambele aceste părțĭ rĕsboitoare până să vaḑă care-ĭ va da maĭ marĭ foloase. Pentru aceasta, hotărî a trimite solie la împĕratul. Acesta primise bine pe solii trimișĭ de Sigismund și-ĭ pornise înapoĭ cu condițiĭ moderate. Abia eșiseră eĭ din Praga când împĕratul află revoluția din Transilvania. Mâniat foarte de a se vedea înșelat într'astfel de ușurința saŭ viclenia Ungurilor, el porni îndată pe doctorul Petz cu poruncă să aresteze pe solĭ orĭ unde-ĭ va găsi. Aceștia, ajungênd la Thorn, aflară că Sigismund, cu obicinuita sa ușurință de minte, lăsase Ardealul cardinaluluĭ și hotărîră să nu meargă maĭ departe până să afle voința cesaruluĭ. Acolo-ĭ ajunse Bartolomeŭ Petz și-ĭ puse să facă jurĕmânt de credință împĕratuluĭ, iar eĭ nu se întoarseră în Ardeal decât maĭ târḑiŭ, după moartea cardinaluluĭ. Dar în Ardeal acesta revocase pe solĭ din însărcinarea lor și trimise în locul lor la împĕratul pe Kamuth, carele fu arestat de Petz la Viena, iar cărțile luĭ i se luară și se trimiseră împĕratuluĭ. Petz, sosind în Ardeal, găsi interesele stăpânuluĭ sĕŭ mult maĭ rĕŭ decât bănuia. Nobiliĭ și popoarele eraŭ foarte întărâtațĭ împotriva Austrieĭ și eraŭ cu toțiĭ încredințațĭ că ar fi mult maĭ bine pentru dênșiĭ a se bucura de dulcețile păciĭ sub un prinț

pământean, care are învoirea și ocrotirea Turcului, decât a avea de stăpân un străin care să-ĭ arunce fără îndoire într'un rĕsboiŭ sângeros. Cu toate acestea cardinalul, căutând a câștiga vreme, scrise luĭ George Basta, generalul împĕrătesc ce se afla cu oastea sa la Lanovic și-l rugă d'a nu-l supĕra și lovi nicĭ într'un chip, căcĭ el voește a întări toate cele încheiate cu soliĭ luĭ Sigismund de împĕratul; că el n'are alte țintirĭ decât păstrarea păciĭ și a buneĭ rânduelĭ în Ardeal; că ast-fel umbletele lor nu vor fi neplăcute și nu va fi nevoe a întrebuința sila către un prinț aliat al împĕrățieĭ. Basta ascultă bucuros această rugăciune și dete poruncă la aĭ sĕĭ d'a nu supĕra nimenĭ hotarele Ardealuluĭ. Petz se întoarse la Praga pe la sfârșitul luĭ Aprilie. Cardinalul îĭ dedese o scrisoare către împĕratul, prin care ruga pe M. S. a crede că el e gata la orĭ-ce slujbă, maĭ cu seamă în ce privește interesul comun al creștinătățiĭ; că spre a sfârși în pace pricea ce s'a ivit, el va trimite îndată solĭ cu deplină împuternicire. El încă propunea că, spre a strânge și maĭ mult legătura sa cu împĕratul, să i se dea în căsătorie pe principesa Maria-Christina, care acum se învoise a se despărți de Sigismund Bathori. Această jună și frumoasă principesă, jertfită prin o politică perfidă ca să fie soția luĭ Bathori, după patru anĭ de suferințe, acum, prin învoire cu soțul eĭ, subscrisese actele prin care cerea Papeĭ să strice unirea lor. Pricinuirea fu neîmplinirea căsătorieĭ. Aceste acte ce se atestară de cardinalul Andreiŭ și de alțĭ treĭ martorĭ din partea prințuluĭ și patru din a principeseĭ, între care era duhovnicul amânduror și douĕ dame din casa sa de cele maĭ aproape de persoana eĭ. Atuncĭ se ivise în public multe fabule spre a tălmăci neputința fisică a luĭ Bathori. Uniĭ, precum am maĭ spus, diceaŭ că el fusese legat prin farmecele uneĭ babe fermecătoare numită Ioana care era a luĭ Ioan Koacock. Alțiĭ spuneaŭ că mama luĭ Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund să iea în căsătorie pe o fiică a eĭ și neisbutind, căcĭ vanitatea luĭ îl făcu să prefere pe o nemțoaică, prin farmece îl legase. Cardinalul porni atuncĭ la Roma pe secretarul sĕŭ Tomasi, maĭ pe urmă autor a douĕ scrierĭ despre acele timpurĭ, ca

să vestească Papeĭ înălțarea sa pe tronul Ardealuluĭ și să-l roage a-ĭ da iertare spre a se putea cununa cu Maria-Christina. Papa, primind actele de despărțenie, strică căsătoria, în 14 Iulie (1589), într'un consistoriŭ, dar Maria-Christina era desgustată de lume și sătulă de suferințe și, neprimind propunerile cardinaluluĭ, părăsi Ardealul și se întoarse la Gratz lângă părinții seĭ. De acolo se întoarse fără întârḑiere la mănăstirea Santa-Maria d'Halla la Inspruck, unde se călugări. Ea era d'abia de 25 de anĭ. Era o femee frumoasă, cu minte, împodobită cu învĕțătură, iubeață, dar ăvu nenorocirea a fi născută archiducesă și osândită din naștere a sluji de instrument orb politiceĭ familieĭ sale. Ea fusese maĭ întâiŭ hotărîtă a se căsători cu posomorâtul bătrân, tiranul Filip II-lea, regele Spanieĭ; apoĭ i se schimbă nenorocirea, dând-o în căsătorie după Bathori. Ast-fel în acea mănăstire periră îngropate sub vĕl atâtea darurĭ strălucite ce împodobea pe acea nenorocită femee, lăudată și căită de toțĭ cățĭ aŭ cunoscut-o.

V

Impĕratul nu rĕspunse la scrisoarea ce-ĭ trimisese cardinalul Bathori prin Petz și porunci generaluluĭ Basta să se grijească de oaste spre a intra în Ardeal. Asemenea, primind scrisorĭ de la Mihaiŭ-Vodă cum că el se teme de o trădare din partea luĭ Andreiŭ, și că ar dori să se oștească în contra luĭ, îĭ trimise printr'un raguzan o bună sumă de banĭ. Cardinalul, văḑêndu-se amenințat din toate părțile, cu maĭ multă grabă decât prevĕḑuse el, și îngrijat de primejdia în care se afla, ceru un pasport și trimise pe Gaspar Corniș la Basta spre a câștiga vreme. Acest trimis arată că: «dacă împĕra-«tul nu primește o învoire pe care stăpânul sĕŭ tot d'auna «a dorit'o, acest prinț va fi nevoit pentru apărarea sa a-șĭ «căuta un puternic protector; că el roagă pe M. S. I. să de-«clare curat de voeşte a trata pe cardinalul ca un aliat saŭ «ca un dușman; că un ciauș al Porțiĭ ce era lângă dênsul, «îĭ făgăduia ajutorul și prietenia sultanuluĭ, fără a cere maĭ «mult de 10 miĭ galbenĭ tribut anual, în loc de 15 miĭ ce

trimise la Mihaiŭ-Vodă alţĭ doĭ solĭ, pe bătrânul George Ravazdi, unul din senatorĭ şi pe Nicolae Viteazu, bărbat însemnat şi care cunoştea limba românească, «spre a-ĭ făgădui «prietenie şi raporturĭ de bună vecinătate cerând şi de la «dênsul asemenea». Mihaiŭ, necunoscênd încă deplin cugetele împĕratuluĭ şi credênd în sinceritatea cardinaluluĭ se înduplecă a încheia cu acesta un tractat, puind în condiţie ca cardinalul să nu se desbine de împĕratul, nicĭ să se alieze cu Turciĭ, ci, unindu-şĭ armele împreună, să poarte rĕsboiŭ împotriva lor. Acest tractat încheiat la 14 Aprilie 1599, se subscrise de Mihaiŭ şi de ḑece boierĭ aĭ sĕĭ şi prin jurămînt pe evanghelie se întări. Apoĭ soliĭ ardelenĭ, după o zăbovire de două lunĭ în ţara Românească, se întoarseră acasă.

Dar nu trecu vreme multă şi Mihaiŭ-Vodă se încredinţă de viclenia cardinaluluĭ către dênsul. El prinse un trimis al cardinaluluĭ ce mergea la Turcĭ şi, din cărţile ce se găsise la dênsul, se dovedi cum că cardinalul încheiase pace şi alianţă cu Turciĭ şi cu Ieremia-Vodă şi voia să-l răstoarne din tron şi să-l prinḑă, pentru care sfîrşit chibzuiaŭ fie care a-şĭ aduna oştile în tabără. Mihaiŭ, vĕḑênd că este ast-fel înşelat, se hotărî d'a apuca înaintea vrăjmaşilor sĕĭ, de a-ĭ isbi până a nu fi eĭ în stare să-l isbească; decĭ începu a aduna şi a înscrie soldaţĭ numeroşĭ, parte mare din Polonĭ, Cazacĭ, Sêrbĭ. El scrise împĕratuluĭ toate faptele cardinaluluĭ, arătând că va să-l rĕsbune despre dênsul şi să cuprindă Ardealul, cerênd pentru aceasta de la Maiestatea Sa să contribuiască cu 30 miĭ talere pentru plata oştirilor şi cu ḑece miĭ puştĭ. În vremea aceasta, spre a nu însufla bănuelĭ cardinaluluĭ, rĕspândi vorbă că aceste gătirĭ de oaste le face împotriva Turcilor.

VII.

Cu toate acestea faima, adesea prevestitoare adevĕrată a nenorocirilor ce ameninţă, începu a se lăţi, aţiţând toate vorbirile, spăimântând toate feţele, vestind că acele pregătirĭ de rĕsboiŭ ale luĭ Mihaiŭ-Vodă nu se fac împotriva Turcilor ci împotriva Ardealuluĭ. Atuncĭ prinţul Andreiŭ porni un sol la

Casovia, spre a întreba pe generalul Basta dacă e adevĕr că Mihaiŭ-Vodă pregătește o revoluție și ferbe în mintea sa proiectul d'a-l goni și d'a stăpâni Ardealul. Basta, ascultând vorbele acestuĭ trimis, rĕspunse foarte simplu că gândurile luĭ Mihaiŭ îĭ sunt necunoscute și că cardinalul îl poate întreba pe el însușĭ de ceea ce pregătește. Cardinalul se hotărî atuncì a trimite la Mihaiŭ-Vodă pe senatorul Pancratie Sennyei spre a iscodi gândurile luĭ. Mihaiŭ primi pe sol cu multă bună voință și cinstirĭ în palatul sĕŭ de la Târgoviște, înconjurat fiind de soldațiĭ sĕĭ. Sennyei ceru de la dênsul d'a nu lăsa pe prințul Andreiŭ în cumpĕnă, între temere și sperare; d'a împrăștia printr'o declarație cu inimă curată, sgomotul rĕŭ ce aleargă nu numaĭ în Ardeal, dar încă și în toate părțile din afară. Mihaiŭ, vĕḑênd proectele sale descoperite, se simți în nevoe d'a înșela pe dușmanul sĕŭ, spre a nu fi însușĭ înșelat și perdut de dênsul. El protestă cu multă înfocare dinaintea luĭ Sennyei împotriva nedrepteĭ lor bănuelĭ ce cardinalul are asupră-ĭ; el aduse aminte de jurămîntul ce a făcut că va păzi pace și prieteșug cu Ardealul și că aceasta ĭ-o povățuește și interesul sĕŭ. El adaose protestațiĭ și jurăminte că ast-fel va urma și în viitor, declarând în sfârșit că el stă gata a trimite în Ardeal pe soția sa și pe fiul sĕŭ Pĕtrașcu ca zăloage ale credințeĭ sale, numaĭ cardinalul să trimită pe frate-sĕŭ Ștefan Bathori la Turnu-Roșu, lângă hotarul țĕriĭ Româneștĭ, spre a-ĭ primi și să se îndatoreze că va purta grije pentru siguranța și buna petrecere a familieĭ sale, după cum o cere datoria și prieteșugul. Istoricul Bethlen, în cuvîntul ce pune în gura luĭ Mihaiŭ în această împrejurare, pretinde că el ar fi ḑis că, de va intra în Ardeal, să-l ducă Dumneḑeŭ a mânca trupul femeiĭ sale și a bea sângele fiuluĭ sĕŭ. Nouĕ ne vine cu greŭ a crede la acest jurămînt, când știm cât de mare era credința sa și cât de puternică inima sa. Ca toate inimile de leŭ, el îșĭ iubia familia. Credem maĭ mult saŭ că aceste cuvinte sunt niște exagerațiĭ ale analiștilor ungurĭ contimporanĭ saŭ că Sennyei chiar, care și el era tainic dușman al Cardinaluluĭ, a adaus de la sine aceste cuvinte spre a în-

sufla călugăruluĭ o încredere oarbă în Mihaiŭ-Vodă. Gaspar Corniș încă declara că el îșĭ pune capul că Mihaiŭ-Vodă n'are nicĭ un gând de vrășmășie. Ast-fel credutiĭ prințuluĭ Andreĭ slujiră maĭ mult a-l înșela decât chiar dușmanul sĕŭ Mihaiŭ-Vodă.

Intr'acest chip Andreĭ Bathori se înșelă și, încredințat acum că Mihaiŭ-Vodă nu cugetă rĕŭ asupră-ĭ, îĭ dete voia cerută de acesta d'a cumpĕra în orașele săseștĭ arme, praf, trâmbițe, steagurĭ și tot ce-ĭ trebuia pentru rĕsboiŭ și de a le trece în țara Românească. Asemenea el îngădui la vr-o câțĭ-va ungurĭ, precum George Mako și frate-sĕŭ Grigore, Franciscu Lugacĭ, rĕsboinicĭ vitejĭ și cercațĭ, și la mulțĭ alțiĭ, a intra în slujba luĭ Mihaiŭ-Vodă, dorind eĭ a se bate sub dênsul. Dar această încredere ce avea în Mihaiŭ nu opri pe cardinal d'a lucra și cu maĭ multă înfocare cu aliațiĭ sĕĭ întru înființarea planurilor comune. El se învoi pentru încheierea păciĭ și alianțeĭ cu Turciĭ prin Mustafa, solul turcesc, și ciaușul Ușaim, care de câtă-va vreme se afla petrecând în bună cinste la curtea luĭ; dintr'altă parte se înțelese cu Ieremia-Vodă și cu Poloniĭ ca fie-care, strîngêndu-șĭ oștile în taberĭ, să stea gata a-ĭ veni întru ajutor. El însușĭ îșĭ adună oștile, punênd tabĕra la Sas sebeș și aștepta numaĭ sosirea aliaților sĕĭ spre a se porni împotriva luĭ Mihaiŭ. In vreme ce cardinalul fără grije, până să-ĭ vină aliațiĭ, îșĭ petrecea timpul, preumblându-se prin munțĭ, vĕnând la păstrăvĭ și desfătându-se prin mâncărĭ și bĕuturĭ, armia luĭ, ce sta în nelucrare la Sas-sebeș, începu a cârti și a se plânge, maĭ cu seamă nobilimea. Fie-care de pe caracterul sĕŭ, striga și dicea că-șĭ perdeaŭ vremea într'o nelucrare nefolositoare și rușinoasă, că se ruinaŭ acolo nefăcênd nimic, că eĭ slăbiaŭ și eĭ nu puteaŭ merge să îngrijească de trebile casnice ale lor; că e necuviincios lucru, în vreme ce eraŭ în siguranță, fără dușman de nicăirĭ, de a-șĭ petrece vara închișĭ în tabĕră, topindu-se în moliciune. Ceĭ maĭ limbuțĭ nu respectaŭ nicĭ pe prințul nicĭ pe svetniciĭ sĕĭ; că eĭ strigaŭ că cardinalul era fricos, nesocotit, nehotărît și, leneș și că, obicinuit fiind la trândăvia călugărească și la o vieață

delicată și singuratică, el nu știa ce trebue uneĭ armiĭ și ceea ce cere interesul statuluĭ: că el a luat domnia fără să știe prin ce ar putea mântui republica și cum și cu ce se face rĕsboiul. Cardinalul, cum audi aceste cârtirĭ ale oștașilor, se îngriji foarte și îndată, lăsând în tabĕră numaĭ pe pretorienĭ și trupele mercenare, dete la toate celelalte oștĭ voe de a se întoarce pe la casele lor. Ast-fel, nu oarba încredere în Mihaiŭ-Vodă, ci temerea sa de cârtirile oștirilor, făcu pe cardinal a strica lagărul și a se desarma do o cam dată.

VIII

In vremea aceea sosi în Ardeal la Alba-Iulia (20 August 1599) German Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunciŭ apostolic pe lângă cardinal. Acesta fusese, cum știm, în aceeașĭ cualitate în Polonia, unde din reaua credință cu care se purtase, îșĭ trase hula tutulor, și Polonesiĭ făcură un joc pe numele luĭ ce însemna *spin rĕŭ*, dicând: «nicĭ o dată nu pot fi spiniĭ bunĭ, măcar și de ar fi trimișĭ de la Roma». El era într'adevĕr un ambițios și intrigant mare, căutând prin toate chipurile a dobândi pălăria de cardinal, ce foarte mult o doria. După o ședere de câțĭ-va anĭ în Polonia, desperând de a-șĭ vedea dorința împlinită, trecu în Ardeal, teatru pe atuncĭ de multe intrigĭ. El doria în tot chipul să câștige favoarea împĕratuluĭ, ca printr'însul să dobândească cardinalatul. El se sili a face pe Andreĭ Bathori să înțeleagă cât este de urît și ocărîtor pentru dênsul, fiind creștin și cardinal încă, să se alieze cu Turciĭ împotriva creștinilor și a Papeĭ; că el trebue să se teamă de mânia Papeĭ și a sfântuluĭ colegiŭ și de rĕsbunarea împĕratuluĭ și a tuturor creștinilor. El îĭ făgăduia încă cum-că va mijloci la Papa ca să-ĭ dea voie a se căsători ca să nu se stingă ast-fel familia Bathoreștilor. Un analist ungur de pe atuncĭ, anume Szamoscozi, pretinde că prințul Andreĭ se înduplică la aceste cuvinte ale luĭ Malaspina și se făgădui că va strica alianța cu Turciĭ, cu atît maĭ mult că aceștia pretindeaŭ ca să le dea înapoĭ cetățile de margine Lipova, Ieneu și alte trecerĭ vecine; dicea numaĭ că,

temêndu-se de împotrivirea locuitorilor, voia ca să ţină această hotărîre secretă până la epoca când se va aduna dieta; iar pentru încheerea acesteĭ alianţe porni îndată pe Ştefan Cacasi la împĕratul; şi apoĭ chemă la sine pe soliĭ turcĭ, le declară că voieşte rĕsboiŭ cu Poarta. Istoricul Bethlen face bine de a se îndoi, observând că ceĭ-l'alţĭ analiştĭ tac despre aceasta şi că soliĭ sĕĭ lângă sultanul, Nicolae Gavay şi Francisc Budai, nu se întoarseră de la Poartă, decât după intrarea luĭ Mihaiŭ-Vodă în Ardeal. Urma însă ne va arăta că Andreiŭ Bathori nu era de loc sincer în făgăduelile sale. O dovadă despre aceasta încă este că, în vreme ce el protesta despre hotărîrea luĭ d'a se alia cu împĕratul, el scria luĭ Ioan Zamoisky cerênd poveţĭ şi protestând de voinţa luĭ de a ţinea cu Poloniĭ. Zamoisky iĭ rĕspunse, în 23 Septembre 1599, ca să se grăbească a trimite o ambasadă la Staturile Poloniei, cerênd protecţia lor pentru dênsul şi pentru provincia sa. Este adevĕr că toţĭ actoriĭ acesteĭ scene umblaŭ căutând a se înşela între sine uniĭ pe alţiĭ: Andreiŭ Bathori înşela pe împĕratul, pe Mihaiŭ, pe Basta şi pe Malaspina; împĕratul înşela pe cardinalul, pe al căruĭ trimis Cacasi îl primi foarte bine la Pilsna, unde se dusese, şi-ĭ dete sperărĭ că va încheia în curând tractatul cerut, şi într'aceiaşĭ vreme trimitea instrucţiĭ tainice la Mihaiŭ-Vodă şi la generalul Basta ca să se înţeleagă împreună spre a intra cât maĭ cu grab în Ardeal şi a goni d'acolo pe cardinal. El încă înşela şi pe Mihaiŭ-Vodă, lăsându-ĭ a spera mult, dar fiind bine hotărît a se sluji cu dênsul ca un instrument şi a nu-l lăsa să se întemeeze în stăpânirea Ardealuluĭ. Mihaiŭ-Vodă căuta a înşela pe cardinalul şi într'aceeaşĭ vreme voia să înşele pe Basta, intrând în Ardeal înaintea luĭ, cum şi pe împĕrat, fiind hotărît a păstra această ţară sub cârmuirea sa. Basta asemenea voia să silească în toate chipurile spre a dobândi el, iar nu Mihaiŭ, cârmuirea Ardealuluĭ; în sfârşit Malaspina umbla să înşele pe toată lumea, vînând în toate părţile mult dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclean de a luc ... ḑiua a-
astăḑĭ, când ideile morale sunt mult maĭ ... ste
cum iertat, decorându-se cu n... d ... şi

delicată și singuratică, el nu știa ce trebue uneĭ armiĭ și ceea ce cere interesul statuluĭ: că el a luat domnia fără să știe prin ce ar putea mântui republica și cum și cu ce se face rĕsboiul. Cardinalul, cum audi aceste cârtirĭ ale oștașilor, se îngriji foarte și îndată, lăsând în tabĕră numaĭ pe pretorienĭ și trupele mercenare, dete la toate celelalte oștĭ voe de a se întoarce pe la casele lor. Ast-fel, nu oarba încredere în Mihaiŭ-Vodă, ci temerea sa de cârtirile oștirilor, făcu pe cardinal a strica lagărul și a se desarma do o cam dată.

VIII

In vremea aceea sosi în Ardeal la Alba-Iulia (20 August 1599) German Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunciŭ apostolic pe lângă cardinal. Acesta fusese, cum știm, în aceeașĭ cualitate în Polonia, unde din reaua credință cu care se purtase, își trase hula tutulor, și Polonesiĭ făcură un joc pe numele luĭ ce însemna *spin rĕŭ*, dicând: «nicĭ o dată nu pot fi spiniĭ bunĭ, măcar și de ar fi trimișĭ de la Roma». El era într'adevĕr un ambițios și intrigant mare, căutând prin toate chipurile a dobândi pălăria de cardinal, ce foarte mult o doria. După o ședere de câțĭ-va anĭ în Polonia, desperând de a-șĭ vedea dorința împlinită, trecu în Ardeal, teatru pe atuncĭ de multe intrigĭ. El doria în tot chipul să câștige favoarea împĕratuluĭ, ca printr'însul să dobândească cardinalatul. El se sili a face pe Andreĭ Bathori să înțeleagă cât este de urît și ocărîtor pentru dênsul, fiind creștin și cardinal încă, să se alieze cu Turciĭ împotriva creștinilor și a Papeĭ; că el trebue să se teamă de mânia Papeĭ și a sfântuluĭ colegiŭ și de rĕsbunarea împĕratuluĭ și a tuturor creștinilor. El îĭ făgăduia încă cum-că va mijloci la Papa ca să-ĭ dea voie a se căsători ca să nu se stingă ast-fel familia Bathoreștilor. Un analist ungur de pe atuncĭ, anume Szamoscozi, pretinde că prințul Andreĭ se înduplică la aceste cuvinte ale luĭ Malaspina și se făgădui că va strica alianța cu Turciĭ, cu atît maĭ mult că aceștia pretindeaŭ ca să le dea înapoĭ cetățile de margine Lipova, Ieneu și alte trecerĭ vecine; dicea numaĭ că,

temêndu-se de împotrivirea locuitorilor, voia ca să ţină aceastâ hotărîre secretă până la epoca când se va aduna dieta; iar pentru încheerea acesteĭ alianţe porni îndată pe Ştefan Cacasi la împĕratul; şi apoĭ chemă la sine pe soliĭ turcĭ, le declară că voieşte rĕsboiŭ cu Poarta. Istoricul Bethlen face bine de a se îndoi, observând că ceĭ-l'alţĭ analiştĭ tac despre aceasta şi că soliĭ sĕĭ lângă sultanul, Nicolae Gavay şi Francisc Budai, nu se întoarseră de la Poartă, decât după intrarea luĭ Mihaiŭ-Vodă în Ardeal. Urma însă ne va arăta că Andreiŭ Bathori nu era de loc sincer în făgăduelile sale. O dovadă despre aceasta încă este că, în vreme ce el protesta despre hotărîrea luĭ d'a se alia cu împĕratul, el scria luĭ Ioan Zamoisky cerênd poveţĭ şi protestând de voinţa luĭ de a ţinea cu Poloniĭ. Zamoisky îĭ rĕspunse, în 23 Septembre 1599, ca să se grăbească a trimite o ambasadă la Staturile Poloniei, cerênd protecţia lor pentru dênsul şi pentru provincia sa. Este adevĕr că toţĭ actoriĭ acesteĭ scene umblaŭ căutând a se înşela între sine uniĭ pe alţiĭ: Andreiŭ Bathori înşela pe împĕratul, pe Mihaiŭ, pe Basta şi pe Malaspina; împĕratul înşela pe cardinalul, pe al căruĭ trimis Cacasi îl primi foarte bine la Pilsna, unde se dusese, şi-ĭ dete sperărĭ că va încheia în curând tractatul cerut, şi într'aceiaşĭ vreme trimitea instrucţiĭ tainice la Mihaiŭ-Vodă şi la generalul Basta ca să se înţeleagă împreună spre a intra cât maĭ cu grab în Ardeal şi a goni d'acolo pe cardinal. El încă înşela şi pe Mihaiŭ-Vodă, lăsându-ĭ a spera mult, dar fiind bine hotărît a se sluji cu dênsul ca un instrument şi a nu-l lăsa să se întemeeze în stăpânirea Ardealuluĭ. Mihaiŭ-Vodă căuta a înşela pe cardinalul şi într'aceeaşĭ vreme voia să înşele pe Basta, intrând în Ardeal înaintea luĭ, cum şi pe împĕrat, fiind hotărît a păstra această ţară sub cârmuirea sa. Basta asemenea voia să silească în toate chipurile spre a dobândi el, iar nu Mihaiŭ, cârmuirea Ardealuluĭ; în sfârşit Malaspina umbla să înşele pe toată lumea, vînând în toate părţile mult dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclean de a lucra, deşi în ḑiua de astăḑĭ, când ideile morale sunt mult maĭ desvoltate, este oarecum iertat, decorându-se cu numirea de diplomaţie şi înşe-

lăciune de rĕsboiŭ, datoria istorieĭ, această conştiinţă a neamuluĭ omenesc, este de a-l osândi. Mihaiŭ-Vodă din toţĭ este maĭ lesne de iertat; el era ameninţat cu viclenie în cârmuirea şi patria sa şi era nevoit să se apere cu aceleaşĭ arme cu care era isbit; ambiţia luĭ încă avea un scop mult maĭ nobil şi maĭ înalt decât a celor-l'alţĭ; el ţintea a regenera naţia sa.

IX

Mihaiŭ-Vodă, aflând de tabăra cardinaluluĭ de la Sas-Sebeş, trimise în Ardeal pe banul Mihalcea, sfetnicul sĕŭ de aproape şi pe George Raţ, sârb cu neamul şi cu numele, spre a cerceta puterile şi gândurile luĭ Andreiŭ. Sosind lângă acest prinţ, eĭ iĭ declarară că Mihaiŭ-Vodă voieşte să năvălească în Bulgaria, în vreme ce Ibraim-Paşa rĕsboia în Ungaria, după cum făcuse cu isbândă în anul trecut, şi că ar dori pentru aceasta să nu i se întâmple în lipsă vre o primejdie din partea Ardealuluì. Cardinalul încredinţă pe trimişĭ că Mihaiŭ-Vodă poate fi sigur că nu i se va aduce nicĭ o stânjenire la întreprinderile sale; pe lângă acest rĕspuns, trimişiĭ raportară luĭ Mihaiŭ, că în tabăra de lângă oraşul Sas-Sebeş, Andreiŭ avea numaĭ nişte pretorienĭ şi oare-care oştĭ mercenare: iar oastea ţĕriĭ se licenţiase din pricina sĕrbătorilor şi fiind fără grijă de vrăjmaşĭ.

In acele ḑile Mihaiŭ-Vodă trimise la Rudolf cesarul pe unul din boieriĭ sĕĭ anume Stoica, boier ales, înţelept şi de cinste al ţĕriĭ, ca să dea poruncă luĭ George Basta să-şĭ unească la Casovia oştile sale cu garnisoanele germane şi cu Stefan Bocskai, şi împreună cu oştile Varadinuluĭ să caḑă cu toţiĭ asupra Ardealuluĭ, în care el, Mihaiŭ, va năvăli într'acea vreme; şi ast-fel Andreiŭ, silit fiind a-şĭ împărţi oştile să nu poată respinge nicĭ pe unul nicĭ pe cel-alalt duşman. Cesarul, trimiţĕnd pe Stoica la Szathmar, iĭ rĕspunse că va afla voinţa sa de la vice-regele din Casovia. Cu toate acestea trimise cărţĭ luĭ Moise Sĕcuiul, căpitanul Szathmaruluĭ, poruncindu-ĭ ca să dea la vreme tot ce va fi trebuincios. Ge-

neralul George Raț aduse încă luĭ Mihaiŭ o sumă de banĭ din partea împěratuluĭ și el se puse atuncĭ a-șĭ aduna oastea și a pregăti expediția ce avea în gând, rĕspândind mereŭ vorba că se gătește împotriva Turcilor. Autoriĭ contimporanĭ vorbesc ast-fel de armata luĭ în această epocă: «Slujesc de «soldațĭ acestuĭ voevod, afară de Româniĭ, a căror vitejie o «cunosc bine Turciĭ din vremea viteazuluĭ lor căpitan Dra-«cula, mulțĭ ungurĭ, ardelenĭ, câțĭ-va arnăuțĭ, grecĭ și sêrbĭ. «Are. puținĭ pușcașĭ, de care se află în lipsă și ardeleniĭ, «căcĭ aceste popoare și maĭ cu seamă unguriĭ, se bat maĭ «voios cu săbiile și călărĭ cu sulițele și cu mare îndrăsneală «arată fața la vrăjmașĭ.»

Mihaiŭ îșĭ iubea ostașiĭ și cea d'intâiŭ a luĭ îngrijire era pentru dênșiĭ. Tot-d'auna în mijlocul lor, făcêndu-le necurmat căutare, cercetând trebuințele lor, când arătându-le familiaritatea unuĭ camarad, când vorbindu-le cu puterea și mărirea unuĭ domn, când cu dragostea unuĭ părinte, el fermeca și răpea mintea și inimile ostașilor. Vitejiĭ din toate părțile și din toate națiile alergaŭ cu entusiasm sub steagul unuĭ eroŭ, care le făgăduia biruințĭ glorioase, căcĭ eĭ știaŭ bine că el îșĭ ține făgăduiala, și înfocarea lor era așa de mare cât și încrederea lor. Cu un asemenea căpitan eĭ eraŭ gata a întreprinde tot, sigurĭ că vor isbuti. Eĭ eraŭ mândri de dênsul și mândri de sineșĭ, gândind că fac parte dintr'o armie nebiruită. Româniĭ precum și Moldoveniĭ îl urmaŭ îmboldițĭ maĭ mult din datorie și dragoste către patrie, pe care el o făcuse atât de glorioasă și făgăduia a o face pe atât de mare. Sêrbiĭ, Bulgariĭ, Greciĭ, Arnăuțiĭ alergaŭ la dênsul ca către un înger de libertate și de mântuire pentru neamurile lor. Cazaciĭ, Polonesiĭ, Unguriĭ se întocmeaŭ sub steagul luĭ, uniĭ povățuițĭ prin admirarea lor pentru un mare eroŭ, alțiĭ împinșĭ prin dragostea rĕsboiuluĭ și a foloaselor ce aducea ostașilor, alțiĭ, ca maĭ toțĭ vitejiĭ, căcĭ inima lor era aprinsă de acea nobilă dragoste a glorieĭ, care împinge pe om la moarte, ca să dobândească nemurire.

Intr'aceea, în cursul luĭ Septemvrie, Mihaiŭ-Vodă trimise alțĭ doĭ boierĭ, anume unul vistierul Damian și cel-alalt Preda,

ca să ceară în numele luĭ o trecere sigură prin mijlocul Ardealuluĭ în Ungaria, unde îl chemă împĕratul în ajutor împotriva puternicululuĭ Ibraim-Paşa, făgăduind a trece prin Ardeal fără a vătăma pe nimenĭ. Dar cardinalul rĕspunse că nu crede că vr'o primejdie aşa mare amenință creştinătatea, încât să aibă trebuință de ajutorul luĭ Mihaiŭ, îndemnându-l în orĭ-ce cas a trece maĭ bine Dunărea în Bulgaria, după cum îĭ era gândul, şi va face prin aceasta o diversie mult maĭ folositoare creştinilor. D'abia se întoarseră aceştĭ boierĭ lângă Mihaiŭ Vodă şi el trimise din noŭ cardinaluluĭ pe Mihalcea, banul Craioveĭ şi pe George Raț, căpitanul guardiilor sale, spre a vesti că, de pe povața ce i-a dat el, este gata să treacă Dunărea spre a pustii Bulgaria. Dar cu toate acestea Andreiŭ nu se încredu şi porni la Mihaiŭ pe George Palaticĭ, om foarte dibacĭ, ca să-l încredințeze că pacea încheiată cu Turciĭ şi cu Tătariĭ este numaĭ o prefacere până să-ĭ vină bine a se declara duşmanul lor, aceea ce speră a o putea face curênd; şi că el voeşte a cultiva cu dênsul sântele dreptură ale uneĭ bune vecinătățĭ şi ale unuĭ prieteşug nesiluit. Mihaiŭ, care ştia acum ce temeĭ aŭ cuvintele luĭ Andreĭ, rĕspunse că şi el voeşte să trăească în bună unire cu prințul Ardealuluĭ. Mihaiŭ lucra cu atâta taină, în cât, împărțindu-şĭ armia în deosebite locurĭ, nu lăsă luĭ Palaticĭ să vadă, fără numaĭ treĭ sute pedestraşĭ din guardia sa. Intorcêndu-se lângă cardinalul, Palaticĭ îĭ raportă rĕspunsul luĭ Mihaiŭ; adăogind că n'a vĕdut la dênsul nicĭ o pregătire de rĕsboĭ.

Cardinalul, sigur acum că Mihaiŭ va sta în linişte şi că a câştigat ast-fel timpul trebuincios pentru înființarea proiectelor sale, credu că va putea acum să-şĭ caute a se desface de protivnicĭĭ sĕĭ din lăuntru şi să rĕsbune uciderea frateluĭ sĕŭ Baltazar. Cu toate că la alegerea sa de prinț el jurase, pentru dênsul şi pentru fratele sĕŭ Ştefan, uitare desăvârşită şi că nu va căuta nicĭ o rĕsbunare, acum umbla să prigonească sub alte pricinuirĭ pe aceĭ ce-ĭ credea ca sfătuitorĭ aĭ aceleĭ uciderĭ; ast-fel era Ştefan Bocskai, Gaspar Cornis, George Rasvadi şi alțiĭ. Puind pricină că Bocskai, nu a intrat în Ardeal când a fost chemat, cardinalul ocupase ce-

tăţile Deva şi Gorghiu, ce eraŭ în stăpânirea luĭ Bocskai. Asemenea Ştefan Bathori trăgea la judecată pe sus însemnaţiĭ svătuitorĭ aĭ osândeĭ luĭ Baltazar, cerênd ca să-ĭ întoarcă starea acestuia, ce Sigismund Bathori o împărţise între dênşiĭ. Drept aceea cardinalul convocă dieta pentru 18 Octombrie (s. n.), ḑiua St. Luca, la Alba-Iulia, spre a hotărî despre aceste pretenţiĭ ale luĭ şi ale frateluĭ sĕŭ. În vremea aceasta Sigismund Bathori, după o petrecere d'abia de câte-va lunĭ în Polonia, scrise cardinaluluĭ, că i s'a urât cu traiul în ţară străină şi doreşte a intra în Ardeal, spre a trăi o vieaţă liniştită. Cardinalul, temêndu-se cu tot dreptul de un om atât de neastâmpărat, iĭ rĕspunse printr'o poesioară în patru versurĭ (quatrain), povĕţuindu-l să stea liniştit, şi-ĭ refusă cererea.

X

Intr'aceea Ieremia-Vodă din Moldova făcu ştire cardinaluluĭ cá Mihaiŭ-Vodă voieşte a intra în Ardeal cu oştĭ grele şi tot într'o vreme Ioan Maro, sêrb de neam, născut şi crescut în Ardeal, care ştiind bine limba românească şi latinească, se afla în slujba luĭ Mihaiŭ-Vodă ca secretar şi cunoştea proectele luĭ, scrise cardinaluluĭ ca să nu creadă încredinţările luĭ Mihaiŭ, căcĭ el are de gând a năvăli în Ardeal şi a coprinde această ţară, pentru care sfârşit îşĭ adună toate oştile. Andreĭ Bathori porni îndată la Mihaiŭ-Vodă în solie pe Tomas Czomortany, om ager la minte, ca să caute prin toate chipurile a descoperi proiectele luĭ Mihaiŭ. Czomortany sosi la Bucureştĭ sâmbătă spre seară, 11 Octombrie, şi îndată avu audienţă de la Mihaiŭ-Vodă, iar după câtă-va vreme de vorbă, luând cuvîntul domnuluĭ, se întoarse a doua-ḑi duminică către cardinal, cu un rĕspuns pacinic. Despre această solie analiştiĭ contimporanĭ se deosibesc între sine. Chronica română si uniĭ din analiştiĭ ungurĭ pretind că cardinalul însărcină pe Czomortany a spune luĭ Mihaiŭ, să-şĭ lase ţara şi scaunul, căcĭ apoĭ de nu, va fi isgonit de dênsul şi de Turcĭ şi va încăpea în mâna acestora. Se vede că cardinaluluĭ i se

dete ast-fel pe faţă gândirea sa, saŭ pentru că credea că peste puţin va fi în stare a o pune în lucrare, fiind-că iĭ şi sosise acum nişte cete de polonezĭ şi moldovenĭ într'ajutor, saŭ că a voit să sperie pe Mihaiŭ şi să maĭ câştige un repaus pe cât-va timp. Aceiaşĭ analiştĭ ungurí spun că Mihaiŭ-Vodă, audind vorbele luĭ Czomortany, se înfurie şi era cât p'aci să dea morţiĭ pe aducĕtorul acestiĭ obraznice soliĭ, dar că, stăpânindu-şĭ mânia, el gândi că e maĭ bine a respecta dreptul gintelor şi a căuta să rĕsbune acest afront asupra luĭ Andreĭ, de la care i-a venit, decât asupra soluluĭ. Pentru aceea rĕspunse acestuia cu vorbe dulcĭ şi bune, făgădui a fi îngăduitor întru toate şi nu-l lăsă a descoperi pe fisionomia luĭ nicĭ un semn care să-ĭ destăinuiască cugetul. Ast-fel acest minunat bărbat ştia când voia a se stăpâni pe sine-şĭ şi a-şĭ învĕli proiectele, aşa în cât nimenĭ să nu le poată pătrunde.

Dar un alt analist, Ambrosie Simigiani, pretinde că Andreiŭ propuse luĭ Mihaiŭ a-ĭ da asil în Ardeal dacă Turciĭ vor veni să-l gonească din Ţara Românească, şi până să-şĭ facă pace cu dênşiĭ; că Gaspar Corniş, duşman al cardinaluluĭ, în înţelegere fiind cu Czomortany, care şi el era tainic partisan al luĭ Mihaiŭ, în slujba căruia comandase nişte oştirĭ, puse pe acesta a spune luĭ Mihaiŭ că i se porunceşte d'a eşi îndată din ţara Românească, almintrelea va fi prins de Turcĭ, fiind el o stavilă la alianţa cardinaluluĭ cu Turciĭ.

Simigiani ca şi Szamoscozi bănuiesc că Gaspar Corniş cu Pancratie Sennyei, unul din senatorĭ, şi cu mulţĭ alţiĭ din ceĭ marĭ aĭ Ardealuluĭ, maĭ cu seamă din ceĭ compromişĭ cu Sigismund Bathori în uciderea nobilor la 1594, temêndu-se d'a cădea jertfă luĭ Andreĭ şi Ştefan Bathoreştiĭ, chemară pe Mihaiŭ-Vodă a intra în Ardeal. Cest din urmă analist pretinde că adesea mulţĭ aŭ audit pe Gaspar Corniş dicênd: «Când taĭ un cap din Bathoreştĭ, îndată se iveşte altul în «loc, dar voĭ face ast-fel de bine că mĕ voĭ mântui pentru «tot d'auna de această peire.» Aceste învinovăţirĭ, precum şi altele ce vom vedea maĭ la vale, nouă, după cum şi altor istoricĭ ungurĭ şi străinĭ, nu ni se par destul de temeinice ca să putem încheia din ele o acusaţie de trădare pen-

tru Corniș și pentru soții luĭ către neamul lor. Fără îndoială că aceștia nu iubiaŭ pe cardinalul de care aveaŭ a se teme; dar maĭ toțĭ Ungurii simțiaŭ ca dênșiĭ și de la simțimîntul de ură până la trădare este încă mult.

XI

Mihaiŭ-Vodă iarășĭ nu avea trebuință de ajutorul unor trădătorĭ dintre nobilĭ, când avea în parte-ĭ toate popoarele Ardealuluĭ. Româniĭ, poporul cel maĭ numeros dintr'această țară, de mult țintise ochiĭ spre dênsul cu credința sperăreĭ, și-l aștepta ca pre un mântuitor, spre a-ĭ scăpa de tirania aristocrațieĭ ungureștĭ. Intr'adevěr, printr'o fatalitate a lucrurilor, asuprirea Ungurilor ardelenĭ asupra iobagilor lor Românĭ, se adaogia într'o progresie crescătoare de ce se maĭ apropia ceasul ursit spre pedeapsa eĭ. Intr'o chronică săsească de pe acele timpurĭ citim, la anul 1592, acestea: «Foarte «adevěrat este ceea ce ḑice Liviŭ (în cartea IV, decada 4), «îmbuibarea și sgârcenia sunt ciumele care rěstoarnă toate «împěrățiile cele marĭ. In ambele acestea se deprindeaŭ no«biliĭ foarte tare, maĭ ales Kendiesciĭ; atâțea banĭ storceaŭ «de la iobagĭ încât nimănuĭ nu-ĭ era iertat a lua banĭ îm«prumut saŭ alte soiurĭ de hrană, decât numaĭ de la eĭ. Apoĭ «vinurile ce le da iobagilor eraŭ foarte acre, fără gust și «nicĭ de o treabă; asemenea și grâul era muced și tărâțos «și totușĭ cu preț mare: carnea de boŭ, de oaie saŭ era de vită «bolnavă saŭ de mortăciune, pe care iobagiĭ, măcar că nu «le puteaŭ nicĭ gusta, eraŭ silițĭ a o plăti cu preț destul de «mare; nu căuta nimenĭ la milă, nicĭ la săracia plebeĭ celeĭ «maĭ ticăloase, nicĭ la Dumneḑeŭ, ci făcea fie-cine ce voia. «Fie-care era craiŭ saŭ principe.

«Kendiesciĭ, spre a-șĭ asigura lucrurile sale, trimiteaŭ scri«sorĭ în toate părțile ca principiĭ; pe aceștia ĭĭ urmaŭ alțiĭ, «ast-fel încât și ceĭ maĭ trenţuroșĭ nobilĭ deprindeaŭ tirania «și răutatea asupra sărmanilor țăranĭ. Te uițĭ, Doamne, și «rabḑĭ! Faimos a fost și Francisc Alardi, ce locuia la Mureș «lângă Sân-Paul, și bătrânul Bogati, cămătarĭ și sfărnarĭ foarte

«avuțĭ, carĭ aŭ întreprins cea maĭ mare tiranie cu nenoro-«cita plebe.»

Aceste se urmaŭ la 1592, înaintea rĕsboiuluĭ. De șeapte anĭ de când urma neîncetat rĕsboiul, chinurile și nevoile Românilor crescuseră peste mĕsură, încât inima lor acum ferbea de dorința d'a-șĭ vĕrsa focul rĕsbunăriĭ peste capetele tiranilor lor, domniĭ Ardealuluĭ.

Deosebit de Româniĭ, pe care în lipsă de alte pricinĭ, legătura sângeluĭ i-ar fi silit a sta maĭ bine cu frațiĭ lor din țară decât cu neam străin, apoĭ chiar și Sașiĭ și Sĕcuiĭ eraŭ cu totul în favoarea luĭ Mihaiŭ-Vodă. Orașele săseștĭ, ostenite și nemulțumite de domnia ungurească, aplecate din natură către împĕratul Germanieĭ, spăimântate încă de câtă-va vreme de ura cea mare ce le hrănia cardinalul și de țintirile luĭ d'a le aduce cu sila la legea papistășească, despre făgăduiala ce dedese Papiĭ, pentru a intra ast-fel în favoarea acestuia și a le stârpi cu totul, se plecaŭ bucuroșĭ către Mihaiŭ-Vodă, care ḑicea că cuprinde țara pentru împĕratul. Eĭ aflaseră că la Alba-Iulia se și ridicase în piață șeapte țepĭ în care Andreiŭ voia să tragă pe ceĭ șeapte judecătorĭ saxonĭ înainte de 18 Octomvrie, ḑiua hotărîtă pentru deschiderea dieteĭ, la care aceștia trebuia să se afle. Albert Hull, comitele Sașilor și unul din ceĭ maĭ marĭ din bărbațiĭ lor, descoperind acest groasnic proiect, hotărî a-șĭ mântui compatrioțiĭ de tirania unuĭ popor crud și fanatic. El se grăbi a scrie luĭ Mihaiŭ, rugându-l să vină cât maĭ curând în ajutor, făgăduind a rĕscula toată nația în favoarea luĭ.

Mihaiŭ, spre a le da dovadă de încrederea sa într'înșiĭ, alesese pe Christofor Herschel, cetățean de la Brașov frate cu judele aceluĭ oraș, spre a-l trimite în Praga la împĕratul cu cărțĭ, în care se trata de gonirea cardinaluluĭ din Ardeal. Se ḑice că Herzely făcu această călătorie sub pretext de comerciŭ și că Mihaiŭ dete luĭ Herzely pentru drum o sută de galbenĭ de aur și împĕratul, după ce l'a resplătit cum se cade, îl trimise înapoĭ la Mihaiŭ.

Sĕcuiĭ asemenea, după cum știm, aveaŭ o ură fioroasă împotriva nobililor și maĭ ales asupra familieĭ Bathoreș-

tilor. Purtarea cea înșelătoare a acestora, dându-le libertatea când aveaŭ nevoie de dênșiĭ și răpindu-le-o îndată ce trecea primejdia, chipul cumplit prin care cea din urmă rĕscoală a lor (1596) fusese pedepsită, iĭ făcuseră nerăbdătorĭ de a scutura jugul, ținênd a da mână de ajutor orĭ-căruĭ dușman al caseĭ Bathoreștilor.

Așa, toate popoarele Ardealuluĭ uraŭ pe cardinalul, așteptaŭ cu nerăbdare și staŭ gata să ajute pe Mihaiŭ spre a răpi din mâna luĭ țara Ardealuluĭ. Mihaiŭ dar în Ardeal era sperarea și sprijinul intereselor populare împotriva aristocrațieĭ și domnireĭ ungureștĭ. Vaĭ! pentru ce necunoscu el această frumoasă misie și trase asupră-șĭ pedeapsa meritată a celor ce călcă menirea cu care provedința i-a însărcinat!

Dar afară de popoare, știm că o mare parte din ceĭ maĭ marĭ nobilĭ aĭ Ardealuluĭ, nemulțumițĭ de Bathoreștĭ, chemaŭ în dorința inimeĭ lor pe Mihaiŭ, deși în lipsă de dovedĭ temeinice, nu credeaŭ că această dorință să fi mers până la trădare și că eĭ să fi înlesnit cu ceva triumful luĭ Mihaiŭ.

Ast-fel, cursoarea ce târa pe Mihaiŭ și-l împingea în Ardeal era puternică, nebiruită, providențială.

XII

A doua ḑi după pornirea luĭ Czomortany spre Ardeal, lunĭ, în 13 Octombrie 1599, Mihaiŭ-Vodă adună la Ploeștĭ o parte mare din oștile sale. Toată gloata ostașilor Românĭ și sêrbĭ era așeḑată în piață și pe ulițĭ; iar călărețiĭ guardieĭ sale numițĭ Curteniĭ și o ceată de Cazacĭ și de polonesĭ, iĭ rĕspândi împrejurul orașuluĭ. Generaluluĭ Baba-Novac, care avea sub comanda sa 5000 oamenĭ pedestrime, precum și haiducilor din Ungaria, le dete poruncă de a-șĭ întocmi oștimea lôr armată în cincĭ rândurĭ din piață până la curtea palatuluĭ domnesc. Ast-fel fiind posturile așeḑate, aduseră dinaintea luĭ Mihaiŭ maĭ întâiŭ pe viteazul George Mako cu ceĭ-l'alțĭ căpitanĭ de oaste, Stefan Tascuni, Ion Tamasfalvi, Grigore Kiș și pe toțĭ oficeriĭ ungurĭ, ce slujiaŭ în armata sa. Domnul le luă mânile lor în ale sale și-ĭ puse să jure că-l vor urma orĭ unde-ĭ va povățui, maĭ ales în expediția ce el

pregătește; că vor asculta și vor îndeplini toate poruncile sale și că nu vor trăda steagul sĕŭ nicĭ de față nicĭ într'ascuns. După ce dete ast-fel drumul luĭ Mako și oștilor sale, aduse asemenĭ de la satul Floreștiĭ 500 călărețĭ ungurĭ comandațĭ de Dimitrie ce-ĭ dicea cel mare și pe locotenențiĭ sĕĭ Georgie Horvath, Ion Kiș, Petru Kidel, Ion Sinoli și câțĭ-va alțiĭ. El aduse încă și pe beșliĭ, de carĭ avea doue sute în oastea luĭ. Această ceată de călărețĭ, sub o numire turcească, era întocmită de Mihaiŭ-Vodă. Eĭ aveaŭ o plată deosebită și ajunseră a fi fruntașiĭ vitejilor. Capul lor era Stefan Petnahazi. Mihaiŭ-Vodă îĭ aduse pe unul după altul spre a face jurĕmînt. Fură uniĭ carĭ se îndoiră puțin a face un jurĕmînt orb și cam nehotărît; către carĭ întorcêndu-se Mihaiŭ, le dise cu oare-care asprime: «Facețĭ, căcĭ «datoria soldaților este a urma pe general, iar nu a gene- «raluluĭ pe soldațĭ; mie mi-se cade a porunci, voue a asculta!»

Mihaiŭ, căutând mereŭ a ține cât maĭ ascuns proiectul sĕŭ, rĕspândise vorbe, ca maĭ nainte, că această gătire de rĕsboiŭ se face asupra Turcilor; dar o seamă de boierĭ pătrunseseră proiectele sale. Eraŭ mulțĭ din boieriĭ sĕĭ ceĭ maĭ iubițĭ, cărora nu le prea plăceaŭ țintirile *ambilor Mihaĭ*, cum se dicea atuncĭ, adecă ale domnuluĭ și ale banuluĭ Mihalcea, carele mereŭ ațîța ambiția și pofta de domnire și de coprinderĭ a domnuluĭ sĕŭ. Aceĭ boierĭ iubeaŭ țara și pe domn, dar voiaŭ să vadă pacea și se împotriveaŭ expedițieĭ din Ardeal, ca una care poate avea până în urmă sfârșit rĕŭ, ațițând mulțĭ dușmanĭ asupra țeriĭ și zădărnicind sperarea de a o vedea împăciuită și culegênd rodul de atâta sânge vĕrsat. Intre aceștĭ boierĭ era și Theodosie Logofĕtul, boier bĕtrân, ales, de cinste și priceput la sfat. Folosindu-se de lipsa banuluĭ Mihalcea, ce se afla încă în Ardeal lângă cardinalul, acest boier voia să facă o silință spre a întoarce pe Mihaiŭ-Vodă din hotărîrea sa de a intra în Ardeal; el trase în gândul sĕŭ pe soția luĭ Mihaiŭ, doamna Stanca [1]). Era o

[1]) In manuscriptul autoruluĭ numele doamneĭ e Florica, dar este o evidentă eroare pe care am îndreptat-o. Florica a fost fiica luĭ Mihaiŭ. *Nota editoruluĭ.*

femee aleasă această doamnă, ale cării calităţi chiar duşmanii soţuluĭ eĭ nu se putură opri a le încununa cu laude entusiaste. Bună, blândă, supusă, înger de mumă şi de soţie, ea adesea domolia iuţeala şi asprimea caracteruluĭ soţuluĭ eĭ, şi într'aceeaşĭ vreme, inimă eroică, ea împărtăşa de multe orĭ primejdiile bărbatuluĭ sĕŭ, însoţindu-l în rĕsboaie şi până pe câmpul bătăliilor, stând la coasta luĭ. Ca logofĕtul Theodosie, ea nu iubia pe banul Mihalcea pe care-l învinovăţia că sfătueşte rĕŭ pe domn. Fie un presimţimînt de nenorocirile ce coprinderea Ardealuluĭ va trage asupra familieĭ sale, fie numaĭ nişte scrupule nobile şi impuse orĭ-cuĭ este în posiţie d'a asculta numaĭ glasul inimeĭ sale, fără d'a avea alte dorinţe maĭ înalte a împlini, eĭ i se părea că e nedrept lucru a purta rĕsboiul în Ardeal. Cu inima stăpânită de aceste simţirĭ, ea se duse lângă soţul sĕŭ, silind prin rugăciunĭ şi lacrămĭ a-l întoarce din hotărîrea luĭ. Ea îĭ aduse aminte asilul ce le dedese Ardealul atuncĭ când eraŭ amândoĭ pribegĭ, prigoniţĭ de tiranul Alexandru, ajutorul ce-ĭ dedese prinţul Sigismund spre a se face domn şi maĭ pe urmă spre a mântui ţara de năvălirea luĭ Sinan Paşa, şi-l jură pre Dumneḑeŭ, pe sfântul Mihaiŭ şi pe sfântul Nicolae, patroniĭ caseĭ lor, d'a nu purta rĕsboiŭ într'o ţară de la care primise numaĭ bine, spre a nu trage asupră-şĭ osânda nemulţămitorilor. Infocatele şi elocuentele cuvinte, precum şi lacrămile eĭ fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărîrea soţuluĭ sĕŭ. Şi oare s'ar fi căḑut ca el tocmaĭ acum, în minutul d'a o îndeplini, să se lase de o idee care de multă vreme frământa inima sa? In ce oare se arăta el nemulţămitor? Dacă Sigismund Bathori l'a ajutat întru ceva prin creditul sĕŭ spre a căpăta domnia, el nu i-a rĕsplătit însutit această mică facere de bine prin câte foloase biruinţele sale adusese Ardealuluĭ şi sporise gloria luĭ Sigismund? Trebuia oare să uite la câte umilinţe supusese Sigismund pe Mihaiŭ şi patria luĭ? Trebuia să uite că pata ruşinosuluĭ tractat de la 1595 nu era încă ştearsă? Dacă Sigismund a venit să-l ajute împotriva luĭ Sinan, nu era oare spre a se ajuta pe sine-şĭ şi Ardealul care era de o potrivă ameninţat? Atât numaĭ că, în loc să atşepte pe

Turcĭ în Ardeal, veni să-ĭ întîmpine în ţara Românească şi ferise prin aceasta Ardealul de pustiirile rĕsboiuluĭ? Apoĭ, chiar de ar fi avut Mihaiŭ şi Româniĭ datoria de a fi recunoscătorĭ luĭ Sigismund, acesta maĭ cărmuia el oare acum Ardealul? Nu-l lăsase pentru peirea luĭ Mihaiŭ în mânile cardinaluluĭ? Acesta apoĭ nu era vĕdit de duşman al nostru? Trebuia oare să-ĭ lase timp a ne isbi şi a ne pune în stare d'a nu-ĭ putea sta împotrivă? Şi chiar de ar fi fost alt-feĭ purtarea cardinaluluĭ, chiar de ar fi avut Mihaiŭ datoria să se arate recunoscĕtor către dênsul, apoĭ recunoştinţa personală a unuĭ domn poate oare să stingă dreptul şi datoria uneĭ naţiĭ? Putea el să se lepede de causa naţiuneĭ pe care se făgăduise a o ajuta? Ardealul a căreĭ gloată de populaţie sunt Românĭ, nu este el o ţară românească? Trebuia oare a maĭ lăsa în stăpânirea Ungurilor toată această ţară, care, de pe dreptul natureĭ şi dreptul oamenilor, este a Românilor? Maĭ ales când chiar şi populaţiile de alt sânge îl chemaŭ?

Ce? fiind-că ne tragem din acel popor, stăpân al lumeĭ, care întemeie cea maĭ minunată şi maĭ colosală unitate cunoscută în istoria omenireĭ, fi-vom noĭ osândiţĭ a trăi alăturĭ frate cu frate, în vecĭ străin unul de altul? Suntem noĭ osândiţĭ a ispăşi mărirea strămoşilor noştri şi jugul sub care eĭ plecară lumea trăind vecĭnic isolaţĭ unul de altul, sub un deosebit jug barbar? Dumneḑeŭ nu ne-a dat şi nouĕ oare acelaşĭ drept ca celor-l'alte naţiĭ şi aceeaşĭ datorie, o anume misie a împlini în omenire? Dar întreprinderea e grea de a crea unitatea naţională; ea va aţâţa mulţĭ duşmanĭ asupră-ne şi curênd saŭ maĭ târḑiŭ va veni o ḑi fatală, precum venise luĭ Mircea, luĭ Ştefan-cel-Mare şi luĭ Petru Rareş. Ce? pentru că o datorie, o datorie naţională, o datorie de viaţă şi de moarte e anevoioasă, suntem oare în drept a ne apăra de dênsa? Se poate oare naşte ceva în lume fără jertfe şi durerĭ? Eroul va cădea într'adevĕr sub această grea sarcină. El va adaoge un nume glorios maĭ mult în şirul martirilor unităţiĭ naţionale; dar silinţele luĭ, sângele sĕŭ vĕrsat, până şi greşelile luĭ vor lumina calea generaţiilor viitoare şi o ḑi

fu poate cel d'întâiŭ în Europa, care simţi ḑisa comună acum «că secretul tacticeĭ stă în picioare». Timpul uscat şi arḑĕtor al veriĭ trecuse şi acela al toamneĭ din acest an favorisa întreprinderea luĭ Mihaiŭ, căcĭ nicĭ cerul nu fu ploios, de pre cum adesea se întâmplă în această lună, de face pământul noroios, nicĭ zăpada, nicĭ frigul nicĭ o altă .turburare a aeruluĭ nu întârzie această expediţie. «Un geniŭ favoritoriŭ «luĭ Mihaiŭ, împotrivitor Ungurilor, ḑice Bethlen, îĭ făcuse «tot lesne de împlinit. Drumurile nu eraŭ închise prin copacĭ «rĕsturnaţĭ, nicĭ apĕrate de oştire; el nu întâlni nicĭ o oaste «care să-l oprească în cale, şi trecu Alpiĭ cu maĭ mare iuţeală «decât odinioară Anibal».

XV

După ce a trecut munţiĭ, găsind un loc priincios pentru hrana şi odihna oştilor, la trecerea din ţara Românească în Ardeal numită a Buzĕuluĭ, Mihaiŭ-Vodă tăbărî acolo în acea ḑi, care era Sâmbătă (18 Octombrie). Indată porni pe George Mako, Ioan Tamasfalvi, Ştefan Harali şi un alt Ştefan Dömöş, toţĭ Sĕcuĭ de neam, ca să îndemne pe Sĕcuĭ la revoltă. Ajungênd lângă concetăţeniĭ lor, aceştia se siliră cât putură ca să-ĭ aducă cu gloata în tabăra luĭ Mihaiŭ. Eĭ le făgăduiră marĭ rĕsplătirĭ şi maĭ ales o libertate temeinică, pentru care d'atâtea orĭ eĭ se sculaseră şi trăseseră asupră-le cumplite pedepse de la prinţiĭ Bathoreştĭ şi ceĭ maĭ înaintea lor ; eĭ îĭ povăţuiră d'a scutura acum acest jug nu numaĭ ruşinos, dar şi nesuferit ; să nu gândească că vor fi în siguranţă de nu vor îmbrăţişa nicĭ o parte nicĭ alta ; să se socotească că lângă Mihaiŭ vor fi îndată rĕsplătiţĭ prin redobândirea libertăţiĭ şi că n'aŭ nimic a spera de la prinţul Andreiŭ, un Bathori şi un popă ; că maĭ bine este a scutura odată o nevrednică robire decât a se lăsa trăind vecinic sub împilare, eĭ şi neamul lor ; Auḑind aceste vorbe şi altele, Sĕcuiĭ, care locuiaŭ Cikudul şi Ghergiul, rĕspunseră că eĭ nu vor lua armele şi nu se vor duce la Mihaiŭ până când cetăţuia Orheiul, zidită d'asupra capetelor lor de Ion Sigismund ce fusese

siră prin sate. Asemenea rele, care făcură pe analiştiĭ şi istoriciĭ ungurĭ a urla şi a se văita de fără-de-legile oştireĭ luĭ Mihaiŭ, chiar şi astădĭ când armiile se află disciplinate şi administraţia provisiilor organisată, sunt foarte comune la o oştire ce năvăleşte în pământ străin şi este nevoită a se hrăni cum şi unde va putea. Apoĭ îndărătnicia locuitorilor de a-şĭ ascunde bucatele mânia pe ostaşĭ. Mihaiŭ se silea cât putea a ţine în frâul disciplineĭ pe ostaşĭ; dar străşnicia luĭ nu putea să vadă şi să pedepsească totul. Aşa, când plecă oastea din Preşmĕr, nişte ostaşĭ puseră foc târguluĭ. Mihaiŭ, cum află, sări şi puse oameniĭ sĕĭ să stingă focul «jurându-se, «spune o cronică vrăjmaşă luĭ, cum că cu voia luĭ nu se fac «acestea, însă el nu e în stare a ţine în frâne o ast-fel de «mulţime de ostaşĭ furioşĭ.» El află maĭ apoĭ că nişte ostaşĭ isbiseră castelul de la Heltia şi eraŭ p'aci să-l coprindă şi îndată trimese poruncă straşnică de-ĭ opri de la această întreprindere. Acestea sunt destule spre a nimici neruşinatele hule ale istoricilor ungurĭ care învinovăţesc pe Mihaiŭ, nu numaĭ că n'a făcut nimic spre a înfrâna ostăşimea, ci încă a îndemnat-o «la hoţie, tâlhărie, pustiire, aprinderĭ şi omor». Era cu greŭ într'adevĕr a nu se întâmpla oare-care escesurĭ şi a păstra o straşnică disciplină într'o armie numeroasă, compusă în mare parte de ostaşĭ mercenarĭ de felurite naţiĭ. Spre a-şĭ închipui cine-va ce fel eraŭ armiile atuncĭ, trebue să-şĭ aducă aminte cum eraŭ ele maĭ câţĭ-va anĭ în urmă, în răsboiul de treĭ-decĭ de anĭ. Armia luĭ Mihaiŭ trebuia să semene cu aceea împĕrătească a vestituluĭ Wallenstein.

La 23 Octombrie Mihaiŭ scoase afară o proclamaţie, vestind că el a venit ca să ţină pe locuitoriĭ Ardealuluĭ în credinţa şi supunerea ce eĭ juraseră maĭ nainte împĕratuluĭ şi a scoate din scaun pe Andreiŭ Bathori, carele, lăsând partida creştinească, va să predea Ardealul Turcilor. După aceea el porni de la Şĕrcaia spre Făgăraş «nevătămând pre nimenĭ, «dice aceeaşĭ chronică citată maĭ sus, nicĭ prădând satele, «pentru că de bună-voie îĭ deteră cele trebuincioase spre «hrană»; şi chiar într'aceeaşĭ di ajunse la Cârţişoara. În cale în toate părţile Mihaiŭ revoluţiona popoarele şi le silea, maĭ

întru nimic vĕtăma. Mihaiŭ le rĕspunse că eĭ prin înscris întărit cu pecetea cetățiĭ să se îndatoreze cu credință împĕratuluĭ nemțesc, căcĭ de nu, el va da în pradă cetatea cu tot ținutul eĭ. La aceste cuvinte deputațiĭ, vĕḑênd primejdia, își cerură treĭ ḑile spre a se chibzui.

XVI

In noaptea aceleĭ ḑile, lunĭ spre marțĭ (20 spre 21 Octombrie) după miezul nopțiĭ, pe o ploaie și o grindină grozavă, Mihaiŭ dete semnalul d'a ridica tabăra de la Preșmĕr și merse de tăbărî la Codlea.

In ḑiua urmĕtoare (21 Octombrie) sosiră în tabĕră Pavel Kertz doctorul cetățiĭ, Matheĭ Fronius și Ion Hirschei jurațĭ cu câțĭ-va din sutașĭ, solĭ aĭ Brașovenilor, spuind că comunitatea n'a maĭ voit să aștepte până în sorocul de treĭ ḑile, ca să aducă rĕspuns și că i-a însărcinat să roage pe Mihaiŭ-Vodă a se mulțumi cu făgăduială că-ĭ vor fi credincioșĭ, de-l va ajuta Dumneḑeŭ a isbuti asupra luĭ Andreiŭ; că de vreme ce le voește binele, după cum ḑice, să se îndure asupră-le și să nu-ĭ pună în primejdie de a peri prin rĕsbunarea luĭ Andreiŭ; cu toate acestea, eĭ făgăduiaŭ de acum a nu unelti nimic împotriva luĭ, nicĭ de față, nicĭ pe ascuns și că vor sta în liniște desăvârșită, numaĭ și domnul să fie bine-voitor locuitorilor târguluĭ și loculuĭ dimprejur. Mihaiŭ îĭ ascultă cu luare aminte și le rĕspunse ast-fel: «Vĕd că voĭ vĕ țınețĭ și «de mine și de principele vostru și nu fără cuvînt. Decĭ eŭ «sunt mulțămit cu făgăduințele voastre numaĭ să rĕmânețĭ «statornicĭ.»

In 22 Octombrie Mihaiŭ trece cu toată oastea sa peste măgura Codleĭ, și încă în aceiașĭ ḑi ajunge la Șĕrcaia, o moșie de ale Brașovuluĭ. Trecêd armia prin pădurea numită Dracon, care se întinde la 16 miĭ de pașĭ, niște velițĭ polonĭ din avanguardie, întâlnind câțĭ-va negutătorĭ ce veniaŭ cu marfă, îĭ prădară și-ĭ uciseră. Alțĭ soldațĭ în cale aprinseră câte-va sate, între care Feldioara și Măghiurușul, prădară câțĭ-va preoțĭ și ridicară maĭ ales toțĭ caiĭ și bucatele ce gă-

sіră prin sate. Asemenea rele, care făcură pe analiştiĭ şi istoriciĭ ungurĭ a urla şi a se văita de fără-de-legile oştireĭ luĭ Mihaiŭ, chiar şi astăḑĭ când armiile se află disciplinate şi administraţia provisiilor organisată, sunt foarte comune la o oştire ce năvăleşte în pământ străin şi este nevoită a se hrăni cum şi unde va putea. Apoĭ îndărătnicia locuitorilor de a-şĭ ascunde bucatele mânia pe ostaşĭ. Mihaiŭ se silea cât putea a ţine în frâul disciplineĭ pe ostaşĭ; dar străşnicia luĭ nu putea să vaḑă şi să pedepsească totul. Aşa, când plecă oastea din Preşmĕr, nişte ostaşĭ puseră foc târguluĭ. Mihaiŭ, cum află, sări şi puse oameniĭ sĕĭ să stingă focul «jurându-se, «spune o cronică vrăjmaşă luĭ, cum că cu voia luĭ nu se fac «acestea, însă el nu e în stare a ţine în frâne o ast-fel de «mulţime de ostaşĭ furioşĭ.» El află maĭ apoĭ că nişte ostaşĭ isbiseră castelul de la Heltia şi eraŭ p'aci să-l coprindă şi îndată trimese poruncă straşnică de-ĭ opri de la această întreprindere. Acestea sunt destule spre a nimici neruşinatele hule ale istoricilor ungurĭ care învinovăţesc pe Mihaiŭ, nu numaĭ că n'a făcut nimic spre a înfrâna ostăşimea, ci încă a îndemnat-o «la hoţie, tâlhărie, pustiire, aprinderĭ şi omor». Era cu greŭ într'adevĕr a nu se întâmpla oare-care escesurĭ şi a păstra o straşnică disciplină într'o armie numeroasă, compusă în mare parte de ostaşĭ mercenarĭ de felurite naţiĭ. Spre a-şĭ închipui cine-va ce fel eraŭ armiile atuncĭ, trebue să-şĭ aducă aminte cum eraŭ ele maĭ câţĭ-va anĭ în urmă, în răsboiul de treĭ-ḑecĭ de anĭ. Armia luĭ Mihaiŭ trebuia să semene cu aceea împĕrătească a vestituluĭ Wallenstein.

La 23 Octombrie Mihaiŭ scoase afară o proclamaţie, vestind că el a venit ca să ţină pe locuitoriĭ Ardealuluĭ în credinţa şi supunerea ce eĭ juraseră maĭ nainte împĕratuluĭ şi a scoate din scaun pe Andreiŭ Bathori, carele, lăsând partida creştinească, va să predea Ardealul Turcilor. După aceea el porni de la Şĕrcaia spre Făgăraş «nevătămând pre nimenĭ, «ḑice aceeaşĭ chronică citată maĭ sus, nicĭ prădând satele, «pentru că de bună-voie iĭ deteră cele trebuincioase spre «hrană»; şi chiar într'aceeaşĭ ḑi ajunse la Cârţişoara. În cale în toate părţile Mihaiŭ revoluţiona popoarele şi le silea, maĭ

ales pe Sașĭ (pe care nu voia să-ĭ lase în urma sa în stare de a se arma) a se uni cu armia sa.

Mihaiŭ făcea toate cu o grabă mare, încredințat fiind că Andreiŭ se află cu totul fără de putere, încât el credea că silind la drum, îl va putea ajunge până nu apuca el să-șĭ strângă armia și că lesne îl va putea nimici.

XVII.

La Alba-Iulia dieta se adunase chiar în aceiașĭ ḑi în care Mihaiŭ-Vodă tăbărîse în strâmtorile Carpaților. Ea se apucase îndată după cererea prințuluĭ de a face proces luĭ Bocskai, care nu voise a se înfățișa în persoană dinainte-ĭ de pe cum fusese citat. După doue ḑile, iată sosește un curier trimis de Valentin Herschel de la Brașov cu cărțĭ către cardinalul, pe care deschiḑêndu-le svetnicul sĕŭ Gaspar Corniș, vĕḑu că se vestește că de o cam dată tot e liniștit și sigur, afară numaĭ că s'a vĕḑut rătăcind într'o trecere în vecinătatea Buzĕuluĭ niște companiĭ de velițĭ polonezĭ, dar că eĭ nu făcuseră nicĭ un rĕŭ nicĭ oamenilor, nicĭ vitelor, și că de se va întîmpla ceva maĭ însemnat, vor face îndată cunoscut. Dar curierul care adusese scrisorile, când eșise din Brașov vĕḑuse avanguardia luĭ Mihaiŭ întinsă de bătaie în preajma orașuluĭ. Ajungând la Alba-Iulia, încă galben de frică, și socotind că în cărțile sale se pomenește de năvălirea luĭ Mihaiŭ, nu spuse nimic luĭ Gaspar Corniș, dar rĕspândea această veste printre orășanĭ, încât tot orașul se umplu și ferbea pe ulițe vorbind de aceasta, când ceĭ marĭ nu știaŭ încă nimic. Un căpitan de călărețĭ pretorianĭ anume Gaspar Libek, ducêndu-se la Corniș, îĭ făcu cunoscut sgomotul rĕspândit de curier în oraș. «Ajută-ne, Doamne!», strigă Corniș tremurând la această groaznică știre și îndată aducând înainte-ĭ pe curier, se asigură de adevĕr și după ce-l mustră rĕŭ, alergă la prințul Andreiŭ spre a-ĭ spune primejdia ce-l amenință. Cine ar fi vĕḑut turburarea și spaima luĭ Corniș atuncĭ s'ar fi încredințat că acest om nu poate fi trădător, de pre cum l'aŭ bănuit uniĭ din analiștĭ.

Spun că Aandreiŭ Bathori dintru'ntâiŭ nu voi să creaḑă,

tratând această veste de fabulă și glumă, maĭ ales că soliĭ luĭ Mihaiŭ, banul Mihalcea și Geoige Raț, se aflaŭ la Alba, lângă dênsul și-l încredințaŭ a nu se îngriji, căcĭ toate vor eși cu bine. Cu toate acestea, ţiind după obiceiŭ îndată sfat cu ceĭ maĭ marĭ, porunci să trimită fără întârḑiere în toate părțile spre a chema pe locuitorĭ la arme. Într'aceea nobilimea Sĕcuilor, maĭ aproape fiind de rĕŭ și credincioasă prințuluĭ Andreiŭ, trimetea curier peste curier spre a-ĭ vesti că Mihaiŭ-Vodă a trecut Alpiĭ și a sosit cu o armie însemnată la Preșmĕr; că a aprins nu numaĭ castelul luĭ Ion Beldi, ce se afla atuncĭ la dietă, dar încă a purtat flacăra și sabia prin toate satele și orașele ce a întîmpinat până la Feldioara. Spune Ambrosius Simigiani că mulțĭ din nobilĭ, voitorĭ de rĕŭ aĭ prințuluĭ Andreiŭ, prindeaŭ scrisorile ce-ĭ eraŭ adresate și opreaŭ pe curierĭ d'a se înfățișa dinaintea luĭ; pe lângă aceasta, vorbele despre sosirea dușmanuluĭ se împotrivea una alteia și eĭ se sileaŭ prin multe cuvîntărĭ a-l încredința că n'are a se teme de nimic. Cu toate acestea, ḑice Bethlen, precum valul gonește valul, d'asemenea o vorbă despre sosirea luĭ Mihaiŭ mărea și întemeia cele-l'alte vorbe și umplea urechile tutulor. A doua noapte după sosirea curieruluĭ de la Brașov se duseră Stefan Bathori, Gaspar Corniș, Pancratie Sennyei și Stefan Bodoni lângă prințul Andreiŭ, pe care-l găsiră meditând și cântând dintr'un instrument de musică, pe când țara era în foc. Eĭ îl deșteptară din meditația sa, descoperindu-ĭ adevĕrata stare a lucrurilor. Andreiŭ, fără a se prea grăbi și fără a-șĭ perde cumpĕtul, dete drum dieteĭ și, numind pe Gaspar Corniș locotenent al sĕŭ peste toată armia, trimise îndată poruncĭ strașnice în toate părțile crăieĭ, spre a se purta, de pe obiceiŭ, în tot locul o sabie încruntată în sânge și a vesti că fără zăbavă și cu cea maĭ mare iuțeală toată nobilimea, toată bras a ostășească să se adune înarmată la Sas-Sebeș, căcĭ o primejdie obștească amenință și nu suferă nicĭ o întârḑiere; că toțĭ aceĭ ce nu se vor grăbi a veni vor fi privițĭ ca niște trădătorĭ și desertorĭ și se vor pedepsi cu moartea cea maĭ cruntă. El scrise asemenea și la Sĕcuĭ, carĭ eraŭ scutițĭ de slujba ostășească de când fuseseră

despuiaţĭ de libertatea lor, «ḑicêndu-le că într'o primejdie a-«tât de grea să-şĭ unească şi eĭ puterile spre a goni din pa-«trie pe duşmanul comun, făgăduind a da libertate la toţĭ a-«ceia ce-ĭ vor sta într'ajutor; că era mult maĭ bine şi maĭ «sigur pentru Sĕcuĭ a-şĭ dobîndi libertatea de la un prinţ a-«les de dênşiĭ, care are aceiaşĭ naţie, limbă şi obiceiurĭ ca şi «eĭ, decât a lua armele în favoarea unuĭ strĕin, împotriva a-«celuia ce este os din osul lor şi sânge din sângele lor»; şi pentru ca să-ĭ facă să se lupte cu dênsul şi fără voia lor, Andreiŭ luă mĕsurĭ aspre în ţara Sĕcuilor dintre rîurile Mureşul şi Crişul, odinioară rîul aurit. Una din aceste mĕsurĭ era punerea în lucrare a unuĭ obiceiŭ vechiŭ întrebuinţat de Sciţĭ şi apoĭ şi în Ungaria pe la începutul acesteĭ crăiĭ. Acest obiceiŭ era ca la o primejdie mare cu care ameninţa vr'un duşman străin ţara, acel locuitor ce nu se scula îndată după poruncă spre a lua armele împotriva duşmanuluĭ, era legat cu funiĭ prin mijlocul trupuluĭ şi cu multă ruşine pedepsit. Dar ura Sĕcuilor asupra luĭ Andreiŭ era atât de mare încât nicĭ ameninţările, nicĭ făgăduielile luĭ nu-ĭ putură îndupleca a lua armele în favoarea luĭ.

În urma acestora, cardinalul merse de întâlni pe Malaspina ce era bolnav, îĭ expuse primejdia în care se afla şi dobândi de la acesta făgăduiala că va sta mijlocitor spre a-l împăciui cu Mihaiŭ-Vodă. Eĭ se chibzuiră de a trimite maĭ nainte pe un nobil Isac Csejtie la Mihaiŭ spre a afla cererile luĭ şi a căuta să-l aducă la simţiminte pacinice. Dar Mihaiŭ, fără a da nicĭ un rĕspuns, opri la sine pe Isac Csejtie până după bătaie. Fără a maĭ perde vreme, cardinalul, urcându-se într'o trăsură, eşi din capitala sa, ce nu maĭ era s'o vaḑă, ursit a fi o priveliştе ticăloasă a lunecoaselor lucrurĭ omenştĭ. El lăsă în locul sĕŭ în Alba-Iulia pe fratele sĕŭ Ştefan Bathori şi pe Ladislas Gyulasi şi se duse la Sas-Sebeş, unde se făcu adunarea oştilor. Aci, aflând Andreiŭ că Mihaiŭ înaintează repede spre Alba, fără a aştepta toate oştile ce soseaŭ încet, îşĭ ridică tabăra de acolo. El porunci ca ceĭ ce vor sosi să-l urmeze, şi, lăsând d'o parte Făgăraşul unde avea garnizoană, se îndreptă cu mare grabă spre Sibiiŭ, unde

ajunse a treia ḑi, în 24 Octomvrie. Locuitoriĭ Sibiiuluĭ, carĭ împreună cu căpetenia lor Albert Süveg eraŭ aliaţĭ cu Mihaiŭ, îl primiră rece, fără a-ĭ da datoriile de credinţă cuvenite.

XVIII

Într'aceea Mihaiŭ înainta cu grabă spre Sibiiŭ, socotind să ajungă acolo înaintea luĭ Andreĭ. In 25 Octombrie el ajunse lângă târgul Tălmaciuluĭ cu oastea, cu soţia şi cu familia sa. Ţinta luĭ era a înlesni unirea cu armia sa a şease miĭ ostaşiĭ Oltenĭ ce-ĭ aducea pe la Turnu-Roşu, Radu Buzescu şi banul Udrea, pe cari îĭ aştepta în tot minutul şi cari sosiră tocmaĭ a doua-ḑi în 26[1]. Armia luĭ Mihaiŭ se maĭ adăogise în cale cu o sumă de Sĕcuĭ, Saşĭ şi alţĭ partisanĭ aĭ sĕĭ din Ardeal, maĭ ales Româniĭ, ce-ĭ venise într'ajutor. Ast-fel, împreunându-şĭ oastea, Mihaiŭ-Vodă, maĭ naitând spre Sibiiŭ, îşĭ aşeḑă tabĕra la Sat la Vestem, ţiindu-şĭ mereŭ armia între cotiturile munţilor, până va socoti c'a venit vremea ca s'o scoaţă la câmpie.

Între strîmtorile munţilor era un spaţiŭ şes îndestul de mare, unde Mihaiŭ putea tăbĕrî şi a-şi întocmi oştile. Acolo el ascunse ceata femeilor, tot ce de pe vârstă şi de pe sex nu era în stare d'a se lupta împreună cu bagagile şi cu o mare mulţime de care. Mercurĭ în 17 (27) Octombrie, strejile ambelor armate protivnice se arătară şi se vĕḑură unele cu altele. Dar, atât pentru că tunurile noastre rĕmaseră în urmă, cale d'o ḑi, cât şi pentru că în acea ḑi era sĕrbătoarea evanghelistuluĭ Luca, pe care Româniĭ îl cinsteaŭ foarte mult, Mihaiŭ hotărî a-şĭ ţine oştile în strîmtorile munţilor şi d'a nu da bătaia în acea ḑi.

Cardinalul, vĕḑênd aproprierea armieĭ luĭ Mihaiŭ, intră în grijă mare, căcĭ nesosindu-ĭ încă ajutoarele de la Lipova, Ieneŭ, Caransebeş şi ale Sĕcuilor din scaunele Arieşuluĭ şi

[1] Bethlen greşeşte puind aci numele luĭ Baba-Novac in locul luĭ Radu Buzescu şi banul Udrea. Novac cu haiduciĭ sĕĭ intrase în Ardeal împreună cu Mihaiŭ-Vodă.

Mureşuluĭ, el se socotea maĭ slab în puterĭ, nu numaĭ cu numĕrul, dar şi cu calitatea oştilor. «Într'adevĕr, ḑice Be-«thlem, Românii, cari de maĭ mulţĭ anĭ se află în rĕsboiŭ «necontenit cu Turciĭ, obişnuiţĭ cu munca şi cu primejdiile, «eraŭ priviţĭ de toţĭ ca mult maĭ bunĭ ostaşĭ decât Un-«guriĭ.» Între aceste oştĭ româneştĭ, maĭ deprinse la isbândă şi maĭ vestite eraŭ cetele ce se chemaŭ *Buzeştiĭ* şi *Răţeştiĭ*, pre numele căpitanilor sĕĭ, fraţiĭ Buzeştĭ şi George Raţ. Cu toate că în adevĕr oştile luĭ Mihaiŭ eraŭ maĭ bune decât ale luĭ Andreĭ, în care se aflaŭ mulţĭ ţĕranĭ rĕŭ armaţĭ şi nedeprinşĭ cu rĕsboiul, dar cu numĕrul nu se deosibea mult între dênsele. Fie-care armie numĕra ca la 25 miĭ luptătorĭ;[1] artilieria luĭ Andreĭ era maĭ bună şi maĭ numeroasă decât a luĭ Mihaiŭ; ea numĕra maĭ mult de patru-ḑecĭ tunurĭ în vreme ce Mihaiŭ avea numaĭ opt-spre-ḑece bucăţĭ, marĭ şi micĭ. Cardinalul în tabĕra sa adună pe lângă sine senatul şi alţĭ oamenĭ încercaţĭ spre a se sfătui cum să poarte maĭ bine rĕsboiul. Părerile fură împotrivite; uniĭ

[1] Un analist ungur anume Szamoscozi, martor de faţă citat de Bethlem, vorbeşte ast-fel despre numĕrul oştilor luĭ Mihaiŭ-Vodă: «Este a-«nevoie d'a spune curat câte oştĭ eraŭ, căcĭ căpeteniile însişĭ n'o ştiaŭ; «fie-care, după patima sa, ridica saŭ scădea numĕrul cum voia. Româ-«niĭ însişĭ, carĭ vor să se arate maĭ curagioşĭ, mărturisesc un numĕr «necreḑut de mic. Iar noĭ fără patimă vom arăta ceea ce am vĕḑut cu «ochiĭ noştri. Aceĭ ce vorbesc maĭ mult urcă la 30 miĭ pedestraşĭ şi «călăreţĭ, numĕrul ostaşilor luĭ Mihaiŭ; aceĭ ce spun maĭ puţin, 20 miĭ. «Româniĭ spun numaĭ 8 miĭ. Aceĭ ce ţin mijlocul spun 25 miĭ. Atâta «mi se pare a fi maĭ de creḑut. Aceĭ ce pun maĭ mult saŭ maĭ puţin «fac abus de calcul şi fără cuvînt se arată darnicĭ în cifre. Nimenĭ nu «poate tăgădui că aceasta fu un potop mare de oamenĭ, ca cum toată «ţara Românească smulsă de la vetrile sale căḑuse peste noĭ. O parte «mare era voluntarĭ ce alergaseră la Mihaiŭ, traşĭ prin speranţa de a «putea prăda, şi nu atât puterea lor reală cât mulţimea lor insufla groază.

«Este încă de sigur că Mihaiŭ-Vodă îşĭ adăogi numĕrul oştilor sale, «după ce intră în Ardeal, atât pentru că mulţĭ de la sine alergaŭ în «tabĕra luĭ împinşĭ de speranţa pradeĭ, cât şi pentru că Mihaiŭ, în toate «părţile pe unde trecea, poruncea să proclame într'o parte şi într'alta, «că el va privi ca duşman şi-şĭ va rĕsbuna ca de un asemenea pe orĭ-cine, «care fiind în stare a purta armele, nu va urma înarmat oastea sa. El

ătuiaŭ d'a prelungi rĕsboiul și a nu lăsa să hotărască >arta și norocul uneĭ singure bătăliĭ. Eĭ ḑiceaŭ că această relungire va desorganisa armata luĭ Mihaiŭ prin foamete, stenelile rĕsboiuluĭ, lipsa banilor și nedisciplina ostașilor; ă, cu cât s'ar întârḑia maĭ mult, cu atâta armia lor va reşte în numĕr, în vreme ce a luĭ Mihaiŭ va slăbi. Alțiĭ iceaŭ că trebue a rezima toată tabĕra de ḑidurile Sibiuluĭ i s'o întărească prin metereze făcute cu care legate împreună; că ast-fel, unind tabĕra cu orașul, vor putea să aibă ndestulare despre hrană și să respingă pe dușman prin lovituri de tun, de cum-va s'ar ispiti el să-ĭ lovească; că trebue a potoli focul dușmanilor prelungind rĕsboiul prin amânărĭ, făgăduelĭ, înșelăciunĭ și soliĭ; că ast-fel puterile dușmanuluĭ se vor înmuia și se vor slăbi prin așteptare și prin isbirĭ parțiale, maĭ ales cu un om ca Mihaiŭ, iute, îndrăsneț şi ne rĕbdător; ast-fel, încheiaŭ eĭ. Fabiu birui pe Anibale şi craiul Matheiŭ triumfă lângă Vratislaŭ de silințele a doĭ puternicĭ craĭ, al Polonieĭ și al Boemieĭ. Emeric Szicszai, unul din credincioșiĭ prințuluĭ Andreĭ, îl rugă în deosebĭ d'a-șĭ căuta un asil înaintea lupteĭ spre a se feri de primejdiile rĕsboiuluĭ, aducêndu-ĭ aminte despre nenorocirile de la Varna şi Mohacĭ. La acestea Andreĭ rĕspunse: «D'așĭ fi în locul

---

«lucră într'acest chip atât ca să se sperie spiritele cu mulţimea, cât şi «spre a nu lăsa în spate-ĭ nimic din care să se poată organisa bata-«lioane; aceea ce la vedere mărea oastea Voevoduluĭ, era un numĕr «foarte mare de care, pe care împotriva uneĭ strașnice poruncĭ a dom-«nuluĭ, fie-care târa cu sine, precum făcuse voevodul şi toţĭ boeriĭ, pur-«tând nevestele, copiiĭ, toată starea şi avuţia, ca cum ar fi avut de «gând de a schimba pentru tot-d'auna pămîntul de locuinţă; pricina «era căcĭ se temeaŭ ca, în lipsa domnuluĭ şi a armateĭ din ţară, Turciĭ «saŭ Tătariĭ să nu cum-va să năvălească spre a o prăda.»

Despre armia luĭ Andreĭ, analiştiĭ ungurĭ o scad peste mĕsură, fă-când-o de 9 miĭ; alţiĭ încă în numĕr de 5 miĭ. Dar maĭ mulţĭ istoricĭ și analiștĭ stĕinĭ, precum De Thou (XIII p. 352), Guérin (p. 497), Orte-iu (p. 453), Bisseliu și alţiĭ o fac de 25 miĭ. Istvanfi asemenea ḑice că numĕrul oștilor eraŭ maĭ de o potrivă de ambe părţile. Din acestea se lămureşte că, de și poate a fost oastea româneacsă maĭ mare decât cea ungurească, deosibirea însă era neînsemnată.

«tĕŭ, și eŭ aș face-o, dar știindu-mĕ cap al acesteĭ armiĭ, «nu voĭ să fiŭ fugar și să desertez de la aĭ meĭ.»

Dar alțiĭ, pe cari bănuitoriĭ chrónicarĭ îĭ numĕră printre dușmaniĭ luĭ Andreiŭ, îl povățuiaŭ a nu se trage înapoĭ și a nu lăsa să treacă ocasia d'a stăvili năvălirea dușmanuluĭ și a opri rĕul d'a se întinde maĭ mult; cu cât maĭ mult vor întârḑia, cu atât armia luĭ Mihaiŭ va crește prin venirea Sĕcuilor, ce-ĭ maĭ așteaptă să vină și a altor partisanĭ aĭ sĕĭ; că dușmanul va fi mult maĭ de îngrozit atuncĭ când îșĭ va uni toate puterile. Pentru aceea nu este vreme de perdut; trebue a lua armele pentru patrie și pentru libertatea copiilor sĕĭ și a cerca norocul rĕsboiuluĭ. Acest svat era și cel maĭ bun, căcĭ în adevĕr orĭ-ce prelungire a rĕsboiuluĭ ar fi fost în paguba luĭ Andreiŭ și în folosul luĭ Mihaiŭ, de vreme ce popoarele Ardealuluĭ țineaŭ cu acesta din urmă. La un asemenea svat se uni și Andreiŭ și hotărî a-șĭ cerca norocul. Maĭ 'nainte însă el voi să sleiască toate mijloacele de împăciuire. «O! nepricepută minte omenească! ḑice unul din chro«nicariĭ noștri; câtă vreme fu de a tocmi țara și a face pace «și nu vru, ci vru să tocmească când nu fu de nicĭ un folos».

XIX

Mihaiŭ-Vodă, precum am vĕḑut în urmă și din pricinele arătate, ne voind a da bătaie în acea ḑi de Mercurĭ $^{17}/_{27}$ Octombrie, spre a îndatora pe dușman a nu-l isbi, se socoti a-l ocupa în acea ḑi cu negociațiĭ. Trimise dar solĭ la Andreiŭ, cerêndu-ĭ ca să-ĭ deschidă calea pentru el și armia sa, spre a merge să se unească cu Nemțiĭ împotriva Turcicilor, căcĭ de nu, apoĭ și-o va deschide el cu sabia; că el n'a intrat cu gândurĭ vrăjmășeștĭ în Ardeal; că de s'a făcut vr'o pustiire prin sate și orașe, a fost fără porunca luĭ. Andreiŭ, doritor de pace, ascultând soliĭ, îĭ trimise înapoĭ la Mihaiŭ, împreună cu doĭ aĭ sĕĭ, purtând acest rĕspuns: «că «Mihaiŭ-Vodă trebue să se tragă în țara Românească tot pe «drumul pe unde a venit și să despăgubească toate relele «ce aŭ făcut ostașiĭ sĕĭ și apoĭ să facă o nouă legătură de

«pace și alianță temeinică împreună». Mihaiŭ, ascultând propunerile deputaților, se arătă a le primi în de bine și, spre a însufla maĭ multe sperărĭ de pace luĭ Andreiŭ, el încheie cu aceiașĭ deputațĭ o încercare de arme pentru acea ḑi, pentru care ceru zăloage, făgăduind de a trimite și din parte-ĭ. Andreiŭ se grăbi a trimite pe Moise Sĕcuiul și pe Melchior Bogathi, cel d'întâiŭ căpitan vestit, cu cinste cunoscut de Mihaiŭ pentru campaniile sale în Ardeal, cel-l'alt june ales prin nașterea și calitățile sale. Mihaiŭ îĭ trimite doĭ boerĭ strălucițĭ, postelniciĭ Preda și George, cu cari Andreiŭ vorbi și se plânse cu vioiciune de purtarea luĭ Mihaiŭ către dênsul. Într'această vreme sosi în tabăra luĭ Andreiŭ, Malaspina, legatul Papiĭ, pe care îndată prințul îl porni lângă Mihaiŭ-Vodă ca să se silească în tot chipul spre a-l aduce să facă pace. Nunciul, înfățișându-se înaintea luĭ Mihaiŭ, nu se temu d'a necinsti caracterul sĕŭ de episcop și de sol, pogorându-se până a minți într'un chip nerușinat. Prefăcêndu-se că vine de la curtea împĕratuluĭ și slujindu-se cu numele M. S. Imperiale, de la care spunea că are carte la mână, el porunci luĭ Mihaiŭ să iasă îndată din Ardeal, fără a face nicĭ o vrăjmășie. Cerênd Mihaiŭ să i se arate porunca împĕratuluĭ, nunciul rĕspunse că ea se află în mânile prințuluĭ Andreiŭ, căruia a lăsat'o, dar că peste puțin poate să i-o aducă. Malaspina fu nenorocit în înșelăciunea sa, căcĭ Mihaiŭ îl dete de minciună scoțênd carte a împĕratuluĭ cu totul dimpotrivă prin care i se poruncea să isbească pe cardinalul fără întârḑiere și declară că la această poruncă voia să asculte. Nunciul îl conjură atuncĭ în numele luĭ Dumneḑeŭ ca să nu facă nicĭ o mișcare în ḑiua aceia, până ce va vorbi cardinaluluĭ ca să-l aducă la alte simțiminte. Mihaiŭ nu maĭ rĕspunse nimic nunciuluĭ și acesta se întoarse chiar în acea ḑi la Andreiŭ. Din partea lor, Moise Sĕcuiul și Melchior Bogathi se siliră prin multe cuvinte a aduce pe Mihaiŭ la simțiminte pacinice și bine-voitoare către Andreiŭ, ḑicênd cu înșelăciune, că un tractat de pace s'a și încheiat între acesta și împĕratul; că, privind nestatornicia lucrurilor omeneștĭ, să se mulțumească

pe posiţia sa de acum şi să n'o jertfească ambiţieĭ sale şi unuĭ viitor nesigur.

La acestea iată care fu rĕspunsul luĭ Mihaiŭ: «Am jurat luĭ Christor, pe Turcĭ să nu slujesc şi voĭ pe dênşiĭ îĭ iubiţĭ, «cum oare să mĕ încreḑ vouĕ? D'aceia hotărât-am a vĕ co- «prinde ţara şi a muri ca un creştin saŭ peste voĭ a domni». El adăogi că alianţa ce spun eĭ c'aŭ încheiat cu împĕratul este o pricinuire deşeartă spre a ocoli greutăţile de faţă şi maĭ mult spre a rupe pacea decât a o face; că e maĭ bine a hotărî prin arme decât a maĭ face tractat de pace. «Incât «pentru nestatornicia noroculuĭ, ştiŭ, ḑise el, că sunt om, «dar ştiŭ şi aceea că Dumneḑeŭ ajută rĕsboaiele drepte, şi «eŭ am luat armele pentru lege; el va întări pe ceĭ ce se «luptă pentru dênsul şi va prigoni pe ceĭ ce-l «vînd».

Joĭ, în $^{18}/_{28}$ Octombrie, ḑi consânţită de pe calendarul noŭ, apostolilor Simon şi Iuda, din ḑi de dimineaţă Mihaiŭ-Vodă trimise înapoĭ luĭ Andreĭ pe Moise Sĕcuiul şi pe Melchior Bogathi, cu următorul ultimatum: «Andreĭ Bathori, ca un «partisan al Turcilor şi vînḑĕtor al pricineĭ creştinătăţiĭ să se «lepede de stăpânirea Transilvanieĭ, să îmbrace haina po- «pească, să se ducă în Polonia şi să lase principatul pe «seama luĭ Sigismund Bathori, saŭ de almintrelea va hotărî «puterea armelor; iar atuncĭ el, domn al ţĕriĭ Româneştĭ se «leagă că-l va face a dobândi milostivirea împĕratuluĭ». Cardinalul înţelese atuncĭ că trebuia a se găti de rĕsboĭ şi trimise înapoĭ zăloagele luĭ Mihaiŭ. El se gândi însă să maĭ trimită o dată pe Malaspina lângă Mihaiŭ, spre a maĭ face o cercare de pace. Urcându-se într'o trăsură, însoţit de o mică escortă, Malaspina intră în tabăra voevoduluĭ, dar acesta nu vru să-l primească şi, fiind-că Malaspina se apucă în tabĕră a vorbi ofiţerilor şi ostaşilor, îndemnându-ĭ să lase armele ca să nu verse sânge creştin, «Mihaiŭ, vĕḑêndu-l călcând ast-fel de a doua oară datoriile sale de sol şi price- «pênd că nu-ĭ adusese niciĭ acum porunca împĕratuluĭ făgă- «duită, îl chemă dinainte-ĭ, îl mustră puţin pentru înşelăciu- «nea luĭ şi, fără a vătăma întru nimic respectul cuvenit per- «soaneĭ sale, îl trimese până la a doua poruncă, la arest în

«coada taberiĭ, puindu-l sub paza fiuluĭ sěŭ Pătraşcu, ca să «nu i se îmtâmple nicĭ un rěŭ.

Fără cuvênt aŭ bănuit uniĭ Ungurĭ că şi Malaspina, voind să câştige favoarea împěratuluĭ şi să dobândească prin mijlocirea luĭ demnitatea de cardinal, lucra în secret în favoarea luĭ Mihaiŭ şi că de bună voie el rěmase în tabăra luĭ. Poloneziĭ maĭ ales, urând pe Malaspina, umplură Europa de învinovăţirile lor, ḑicênd că el a fost un spion al împěratuluĭ şi că a înşelat şi a perdut pe cardinalul.

Această bănuială a venit din aceia că, în urma bătălieĭ, Malaspina se arătă plin de zel pentru Mihaiŭ şi pentru împěratul. Dar este de creḑut că el se arătă ast-fel, căcĭ se compromisese foarte mult în ochiĭ lor, prin focul cu care apărase pe Andreiŭ înaintea bătălieĭ. Aceea ce silise pe Malaspina a sta în favoarea cardinaluluĭ era că acesta cât-va maĭ nainte făgăduise în secret Papeĭ a-ĭ închina Ardealul, sperând că ast-fel îl va avea la nevoie sprijin împotriva împěratuluĭ şi va putea păstra această ţară ca un feud atârnător de sfântul Scaun.

În vreme ce Andreiŭ şi Unguriĭ sta în cumpěnă între temere şi nădejde şi aşteptaŭ întoarcerea luĭ Malaspina, ca să vaḑă de le aduce pace saŭ rěsboiŭ, Mihaiŭ îşĭ ia toate měsurile pentru bătaie. El îşĭ întocmeşte armia, îşĭ aşează tunurile, pune tot lucrul la locul sěŭ, şi, înnaintând spre Sibiiŭ, trimite un crainic cardinaluluĭ ca să-ĭ spună că el voeşte să cruţe sângele creştinilor, că el nu vine ca să-l verse, dar că, în numele împěratuluĭ să-ĭ asigureze învoirile ce i se dedese şi i se jurase de Sigismund, cum şi să-l facă a intra în stăpânirea acesteĭ ţěrĭ; că cardinalul ţinea un principat ce nu era al luĭ; în sfârşit îĭ declară că, de nu va lăsa maĭ curênd armele spre a se supune la M. S., el îl va goni de pre urmă cu foc şi cu sânge până îl va scoate afară din această ţară.

XX

La această vestire trufaşă prinţul Andreiŭ, perḑênd sperarea de împăciuire cu care în zadar se măgulise, mâniat

peste mĕsură, trimise înapoĭ pe crainic, încălecă calul și porunci luĭ Gaspar Corniș, generalul-șef d'a forma rêndurile și d'a întocmi armia de bătaie. Locul unde armia fu întocmită era o câmpie, nu prea bine aleasă, așeḑată între orașul Sibiiŭ și têrgul Șelimberg; această câmpie este din natură așa de nepotrivită încât pământul se pleacă din partea Șelimberguluĭ și dimpotrivă se ridică din partea orașuluĭ Sibiiuluĭ; întinderea eĭ este d'aproape patru miĭ pașĭ. Mihaiŭ era spre rĕsărit, urmând rîul Sibiiuluĭ. Andreiŭ era de cea-l'altă parte a rîuluĭ, spre apus. Armia luĭ Andreiŭ fu întocmită ast-fel că ea ocupa partea cea maĭ de jos a câmpieĭ, închisă de ambele părțĭ între oraș și rîul Sibiiŭ. Mihaiŭ din contră rĕspândise ostașiĭ sĕĭ parte pe șes și cea maĭ mare parte pe înălțimile care din sus de Sibiiŭ și de Șelimberg se țin de munțĭ, ast-fel încât, de pe împrejurărĭ, voevodul putea alege saŭ de pe natură saŭ de pe voință, un loc maĭ priincios, în vreme ce prințul Andreiŭ n'ar fi putut lua decât unul maĭ rĕŭ.

Intocmirea armieĭ luĭ Andreiŭ era aceasta: la centru o mie călărețĭ, al căror cap era viteazul Moise Sĕcuiul, avênd de locotenențĭ pe Francisc Sevri și pe ceĭ doĭ Toma, unul Czomortany, celalalt Becz, ambiĭ sĕcuĭ și vestițĭ în rĕsboiŭ; pe lângă dênșiĭ eraŭ treĭ sute polonezi armațĭ cu arcurĭ, puștĭ, și săbiĭ, comandațĭ de un nobil și voinic polon. La dreapta eraŭ așeḑațĭ pedestrașiĭ luațĭ din garnisoane și o mie Sașĭ; această aripă o comanda Stefan Lazar, rĕsboinic harnic care se ilustrase în rĕsboaiele cu Muscaliĭ din vremile luĭ Stefan craiul polonieĭ; acestuia se dete ca ajutor George Aradi, ungur, căpitan al pedestrașilor Brașovuluĭ, carele se afla pe lângă Andreiŭ încă din naintea năvăliriĭ luĭ Mihaiŭ. La stânga venea întâiŭ 600 pedestrașĭ pretorienĭ, ḑișĭ *albaștriĭ*, de pe uniforma lor; capul aceste cete alese era Matheiŭ Pereseth, voinic îndărătnic avênd de locotenent pe Francisc Turi. După dênșiĭ venea o armie ajutătoare, povățuită de Petre Huszar și Stefan Tahi, ambiĭ ungurĭ din Ungaria carĭ fuseseră pentru vestea vitejieĭ lor chemațĭ de prințul Sigismund în Ardeal. Huszar primise de la Andreiŭ comanda întregeĭ aripe stânge. Alăturĭ cu oastea luĭ Huszar, tot la stânga, ve-

neaŭ ceĭ maĭ de căpetenie magnaţĭ şi nobilĭ, Melchior Bogathi, Nicolae Zalasdi şi maĭ mulţĭ alţiĭ, iar la stânga lor era Andreiŭ Barcsai banul Lugoşuluĭ cu o călărime voinică, Gaspar Sibrik căpitan al călărimeĭ pretoriene şi juniĭ nobilĭ ce slujeaŭ la palat, al căror regiment se urca la 400 oamenĭ adăogit încă cu maĭ atâţĭ pedestraşĭ aleşĭ, veniţĭ, cum se ḑicea, de la porţile Comitatelor. În a doua linie venea falangea saŭ corpul armieĭ de reservă, formată de oameniĭ Comitatelor şi de nobilime. Capiĭ eraŭ Ion Iffiu numit *junele*, de pe vârsta luĭ, carele era frate vitreg cu prinţul Andreiŭ, Stefan Toldi, George Ravazdi, Stefan Bodoni dintre Senatorĭ, Baltazar Cornis asemenea senator şi fiŭ al luĭ Gaspar Cornis, precum şi mulţĭ alţiĭ. Capul tutulor era Gaspar Cornis, dar fiind-că în calitate de general-şef, el comanda toată armia, Pancratie Sennyei luă în locu-ĭ comanda acesteĭ trupe. La spatele eĭ veneaŭ 600 călăreţĭ aĭ căror capĭ eraŭ Benedict Mendzenti, Mihaiŭ Szeinere, Wolfgang Petki şi Stefan Beseni.

Ast-fel întocmindu-se armia, Andreiŭ se apropie de capĭ şi le ţinu un cuvênt lung plin de patimă, fără demnitate şi cuviinţă, în care se vĕdeşte semeţia şi obrăznicia ce maĭ tot-d'auna a întrebuinţat Ungurul către Român. El nu se mulţămi numaĭ a imputa luĭ Mihaiŭ mustrările obicĭnuite atuncĭ de Ungurĭ, că s'a arătat ingrat către dênşiĭ, carĭ l'aŭ ajutat d'a se face domn şi l'aŭ mântuit de Sinan; dar încă aruncă înjurăturĭ groase şi nevrednice asupra luĭ şi a naţieĭ române: «Mihaiŭ, ḑicea Andreiŭ, e un şarpe pe care l'a hrănit «în sînul sĕŭ, şi al căruĭ venin umblă să-l otrăvească. Fraţiĭ «luĭ pasc şi astăḑĭ porciĭ şi caprele în pădurile ţeriĭ Românesc«neştĭ. El seamănă maĭ mult unuĭ dobitoc fioros de cât unuĭ «om. El s'a unit cu tâlhariĭ şi cu ţeraniĭ, semeniĭ luĭ din «toate ţinuturile spre peirea noastră. Nu vĕ temeţĭ, adăogi «el, de această naţie proastă şi defăimată, de veacurĭ dajnică «Ungarieĭ, naţie de robĭ, pe care se cuvine a-ĭ bate maĭ bine «cu nuiele şi beţe de cât cu ferul». Apoĭ spre a aprinde şi maĭ mult mânia ostaşilor sĕĭ în contra luĭ Mihaiŭ şi să le dovedească reaoa luĭ credinţă, el puse de ceti tractatul de alianţă ce acesta încheiase cu Ravazdi şi cu Viteazul şi-l în-

tărise prin jurămîntul luĭ și al boierilor. Andreiŭ uita numaĭ a spune că el a fost cel d'intâiŭ care călcase și rupsese acest tractat prin comploturile sale împotriva luĭ Mihaiŭ și prin pacea ce încheiase cu Turciĭ. După aceea cardinalul se așeză la dreapta falangeĭ sale, într'un loc înălțat, spre a priveghea toate întêmplările rĕsboiuluĭ și, pentru ca locul sĕŭ să poată fi vĕḍut de către aĭ sĕĭ, el puse înainte-ĭ un steag mic pe care era țesut cu aur litera **A**. El purta platoșa ostășească și încăleca un cal negru și generos, ce-l avea în dar de la Sigismund Bathori; lângă dênsul sta Stefan Csaki din Mediașĭ, George Palaticĭ și vr'o câțĭ-va alțĭ nobilĭ dintre Sĕcuĭ.

XXI

Mihaiŭ cătă la întocmirea oasteĭ luĭ Andreiŭ și depre dênsa îșĭ întocmi pe a sa. El vĕḍu că Andreiŭ întărise maĭ bine cu oștĭ aripa stângă, apoĭ centrul; iar aripa dreaptă era cea maĭ slabă; decĭ el hotărî a-șĭ concentra silințele și isbirea asupra acesteĭ din urmă aripe a dușmanuluĭ și a centruluĭ, refusând a înhăța bătaia între dreapta luĭ și stânga dușmanuluĭ. Pentru aceea el întări stânga sa față cu dreapta luĭ Andreiŭ, puind acolo pe Baba-Novac, vestit general pe acele vremĭ, cu catanele și haiduciĭ sĕĭ; la dreapta era călărimea sêrbească, o ceată de cazacĭ și alta de Moldovenĭ. La centru eraŭ unguriĭ, avênd cap maĭ mare pe George Mako; iar capiĭ cohortelor eraŭ Francisc Lugași, Dimitrie numit cel Mare, George Horvath, Mihaiŭ Gyulai, Lupul Noak și alțiĭ carĭ comandaŭ batalioane saŭ companiĭ. În dosul lor eraŭ Poloneziĭ cu o seamă numeroasă de Cazacĭ și călărimea românească. În sfîrșit venea Mihaiŭ cu falangea sa, o trupă de o mie Sĕcuĭ, împreună și boeriĭ cu milițiile lor. Treĭ crucĭ marĭ întregĭ de aur eraŭ dinaintea luĭ Mihaiŭ și îndată după crucĭ venea eroica luĭ soție doamna Stanca. Până a nu se înhăța oștile la luptă, Mihaiŭ protestă prin un crainic ce trimisese în tabĕra luĭ Andreiŭ pentru sângele ce are să se verse, că, împotriva voințeĭ sale, cardinalul îl silește a se

bate. Apoĭ el declară că el dă iertare tuturor celor ce vor voi a recunoaşte pe împĕratul de stăpân. El propuse încă de a se cruţa viaţa celor ce vor voi să fugă dintr'o tabără într'alta, saŭ căcĭ spera că un mare numĕr din soldaţiĭ luĭ Andreiŭ vor trece la dênsul, precum să şi întêmplă, saŭ că voia a da Ardelenilor un semn de buna luĭ voinţă către dênşiĭ.

Mihaiŭ, trecênd în fruntea oştilor, le vorbi puţin cu cuvinte scurte şi energice, ast-fel cum trebuia unor ostaşĭ doritorĭ de a se bate. Purtându-şĭ în dreapta şi în stânga trupul, ochiĭ şi braţele sale, domnul maĭ mult prin gesturĭ expresive decât prin cuvinte îndemna pe aĭ sĕĭ, ḑicêndu-le: «Aicea (şi «arăta tabĕra sa) aicea este dreptatea, aicea pricina cea bună, «tocmelele, legăturile şi jurămintele de pace, împĕratul şi «Dumneḑeŭ. Grăbiţĭ dar, căcĭ cu biruinţa vĕ aşteaptă o glorie «mare şi o bogată pradă. Iar duşmanul (întorcêndu-şĭ mâna «către dînsul) ce are oare pe seamă-ĭ, fără numaĭ credinţa «călcată în picioare şi jurămîntul batjocorit, lipsa de orĭ-ce «bărbăţie, vicleniile, cursele, sfaturile oţeritoare cu Turciĭ şi «nelegiuirea unor legăturĭ vinovate. Sub un cap chemat la «cele sfinte soldatul e pângărit; sub o purpură sfântă e un «piept nevrednic şi răsvrătit către cer. De la uniĭ ca aceştia «ce maĭ e de aşteptat? fără numaĭ aceea ce eĭ ne arată: «inimĭ îndoite, tremurul trupuluĭ lor, blesteme femeeştĭ şi «prin urmare fuga maĭ nainte de a se bate».

Ast-fel scurt cuvîntă Mihaiŭ şi grăind, chipu-ĭ fulgerează, ochi-ĭ scânteiază şi focul inimeĭ sale aprinde în inimile oştaşilor sĕĭ un eroic entusiasm. Eĭ sunt sigurĭ acum că vor birui. Domnul porunci îndată a se invoca în toată tabăra de treĭ orĭ sântul nume al luĭ Isus. O strigare mare se înălţă de o dată la cerurĭ; semnul de bătae se dete şi trîmbiţele începură a suna din ambele tabere.

XXII.

Era ḑece ceasurĭ de dimineaţă ($^{18}/_{28}$ Octombrie) când începu bătălia prin o furioasă năvălire de ambele părţĭ. Sune-

tele trîmbițelor, urletele tunurilor, înfiorătoarea șuerare a ghiulelor ce se încrucișaŭ în aer, clăncăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafuluĭ, care în mijlocul sgomotuluĭ întuneca cerul, toate acestea rĕspândeaŭ în toate părțile spaima morțiĭ și curmaŭ viețĭ fără numĕr. Tunurile luĭ Mihaiŭ-Vodă eraŭ așeḑate pe un loc maĭ bun decât al Ungurilor și ar fi avut tunarĭ maĭ meșterĭ, căcĭ ghiulelele, aruncate prea sus, treceaŭ preste capetele ungurilor lovind numaĭ vârfuĭ lăncilor și le făcea maĭ multă spaimă decât vătămare.

D'abia se începuse bătia, când un nobil român din oastea luĭ Andreiŭ, anume Daniil Zalasdi, își lăsă postul ce i se încredințase și, dând pintenĭ caluluĭ, trecu în tabăra noastră. Talentele sale și favoarea prinților Bathoreștĭ ridicase pe Zalasdi dintr'o treaptă de jos la aceea de nobil. El făcuse Bathoreștilor multe slujbe, care strălucise numele luĭ. Cinstea și slujbele făcute și primite l'ar fi îndatorit a rămânea credincios luĭ Andreiŭ, dar glasul sângeluĭ îl împinse, cu marea mirare și întristare a Ungurilor, în tabăra luĭ Mihaiŭ. Spun că el făcu cunoscut luĭ Mihaiŭ posiția armieĭ vrăjmașe. Curênd după aceea, vom vedea cum Unguriĭ răsplătiră luĭ Zalasdi cu moarte cumplită pentru această faptă.

Cea d'întâiŭ isbire o făcu Baba-Novac cu recea-ĭ vĭtejie, în capul călăreților sĕĭ, asupra luĭ Stefan Lazar, pe care-l avea în față; dar cu toate silințele ce puse, el fu respins înapoĭ de voiniciĭ pedestrașĭ aĭ acestuia. Indată Mihaiŭ îĭ trimise în ajutor o trupă voinică de călărețĭ armațĭ cu lance. Eraŭ călărețiĭ Ungurĭ și Sĕcuiĭ comandațĭ de George Mako. Aceștia, ajungênd în mijlocul ostașilor luĭ Baba-Novac, uimițĭ de neisbânda lor, îĭ îmbărbătează din noŭ și împreună împingând înainte caiĭ lor, cad peste oștile luĭ Lazăr și ale luĭ Andreiŭ; apoĭ despărțindu-se în două trupurĭ, unul se lasă asupra pedestrașilor, care siliseră pe Baba a da înapoĭ, îĭ măcelărește groaznic, călcând pe uniĭ în picioarele cailor lor, lovind pe alțiĭ cu lăncile. Acolo peri Stefan Lazăr, ce comanda aceasta aripă. El se jertfi de bună voie morțeĭ, asvârlindu-se în mijlocul măcelului soldaților sĕĭ și strigând: «Voiŭ să mor ca să nu maĭ slujesc un popă nemulțumitor

«care mi-a răpit cinstea și vredniciile mele.» Cel-l'alt trup cădu peste oastea luĭ Moise ce-ĭ era în față. Aci se făcu o mare ucidere, căcĭ fiind punctul principal al bătăiĭ, și o parte și alta se purta cu bărbăție și se vătămară greŭ. «Ungurul, «dice Bethlen, era în luptă cu ungurul; unul se bątea spre «a apăra patria, cel-l'alt spre a o robi.» In sfârșit după ce se luptară cât-va cu puterĭ d'o potrivă, trimițênd Mihaiŭ încă un ajutor la aĭ sĕĭ, Moise Sĕcuiul fu împins înapoĭ de Mako și perdu multă lume în retragerea sa. Un steag învestit cu semnele Bathoreștilor fu răpit de la oastea sa; stegariĭ Toma numit Grecul, Stefan Szeplaki, și Tudor Colbaz fură omorîțĭ.

Petre Huszar din aripa stângă, vĕdênd oastea luĭ Moise c'a dat înapoĭ și că bătălia este maĭ perdută, grăbi a alerga într'ajutorul luĭ Moise cu voinica trupă de lăncerĭ ce comanda și, dând asupra sârbilor și Ungurilor luĭ Mihaiŭ, ostenițĭ de o lungă luptă, îĭ respinse înapoĭ. Vĕdênd aceasta, Mihaiŭ cu rămășița călărimeĭ sale ungureștĭ și româneștĭ, cu cea maĭ mare parte din reserva sa, alergă însușĭ asupra luĭ Petru Huszar, dă ajutor ungurilor și sârbilor sĕĭ și după multă vĕrsare de sânge, respinge înapoĭ toate trupele luĭ Huszar, încremenite de atâta voinicie. Mihaiŭ însușĭ alerga ca un leŭ prin mijlocul vrăjmașilor, ținînd în mână sabia sa groaznică și amenințătoare, cu care dobora în dreapta și în stânga pe câțĭ întâmpina. El nu se mulțumi însă a inima pe aĭ sĕĭ prin exemplul ce le da, ci încă prin cuvinte îĭ îndemna, îĭ împingea, îĭ îmbărbăta spre a folosi de acest minut priincios ca să spargă de tot armia dușmană.

XXII

Ungurii acum perduseră bătaia; armia lor în risipă fugea în toate părțile; reserva numaĭ singură maĭ ținea. Această trupă numeroasă și curagioasă, care încă nu dedese în bătaie, stătu în ajutor la cele-l'alte oștĭ, le opri din fuga lor și le sili a se întoarce spre armia împrotivnică. Andreiŭ Barcsai, Moise Sĕcuil, Stefan Tahi, Petre Huszar și cei-l'alțĭ capĭ, temêndu-se ca isbânda luĭ Mihaiŭ să nu se prelungească și

spre a pune stavilă furioaselor sale isbirĭ, se îndeamnă și se îmbărbătează uniĭ pe alțiĭ, îșĭ pun în orânduială batalioanele ale căror rândurĭ eraŭ stricate și, cu energia desperăriĭ, cu o numeroasă călărime de lancerĭ și cu toată pedestrimea guardieĭ, furios se aruncă asupra luĭ Mihaiŭ, mândru și sigur acum de isbânda sa. Lupta reîncepe atuncĭ cu mare învierșunare din amândouă părțile și ajunge îngrozitoare, desperată. Româniĭ șiUnguriĭ se sfâșie uniĭ pe alțiĭ ca niște tigri flămândĭ, știind bine că prețul biruințeĭ e frumoasa și mănoasa țară a Ardealuluĭ. Uniĭ se luptă ca s'o ţină; ceĭ-alalțĭ ca să ea înapoĭ moștenirea părintească. Biruința multă vreme stătu nehotărîtă, până când silințele desperate ale Ungurilor și împrospătarea oștilor lor, sparseră oastea ostenită a luĭ Mihaiŭ și o siliră a da dos. Cea maĭ spăimântătoare neorânrânduială intră atuncĭ în rândurile acelor ostașĭ, carĭ cât-va timp înainte eraŭ biruitorĭ. Fuga lor fu atât de răpede încât cu mare greŭ Mihaiŭ isbuti a-ĭ opri în loc. Călare pe un cal spumegător, plin de foc, acoperit de sudoare și de praf, el alerga într'o parte și într'alta, întrebuințând când îndemnările, când amenințările, când înseșĭ loviturile spre a întoarce pe ostașiĭ seĭ la bătaie. El isbuti maĭ întêiŭ prin autoritatea persoaneĭ sale a opri steagurile; apoĭ pe lângă dênsele, se nevoi a opri pe fugarĭ strigându-le: «Ce va să ḑică această «mișelie? Ce va să ḑică această spăimântare neobicĭnuită, «care vĕ face să lăsațĭ a vĕ scăpa din mânĭ o biruință câș«tigată? Voĭ vĕ tragețĭ dintr'o luptă cu noroc începută; voĭ «dațĭ pas unuĭ dușman îngrozit și în răsipă a-șĭ aduna pu«terile. Unde sunteţĭ voĭ, vitejiĭ meĭ soldațĭ, carĭ odinioară «ațĭ pustiit Bulgaria, cari ațĭ sdrobit armiile luĭ Caraiman și «ale luĭ Ahmet, cari ațĭ îmbogățit țara Românească cu jafu«rile barbarilor? Pentru ce puterile voastre sunt acum topite, «mânile voastre slăbite și inimile voastre fără bărbăție? Și, «— aceea ce este rușinos de spus, nevrednic de făcut, — «pentru ce mânele voastre armate chiamă în ajutorul lor pi«cioarele voastre nearmate? Ast-fel oare o să biruițĭ și să «luațĭ Ardealul? ast-fel o să umplețĭ casele voastre de do«bândă? Pentru ce dar nu vĕ oprițĭ? Nu vrețĭ oare maĭ bine

«a dobândi astă-ḑĭ gloria decât o vecĭnică necinste?» Prin asemenȩa cuvinte-ĭ apostrofa Mihaiŭ; dar spaima era maĭ puternică decât ruşinea. Ea biruia nu numaĭ cuvintele, ci încă rănile şi loviturile. In dosul taberiĭ Românilor era un deal năltişor înconjurat cu şanţurĭ lângă satul Heltau. D'abia în acel loc, numit tufişul Cisnădieĭ, Mihaiŭ isbuti a opri fuga ostaşilor, a-ĭ întocmi în orânduială şi a-ĭ întoarce cu faţa către duşman.

XXIV

Unguriĭ făcuseră un pas mare spre biruinţă şi ar fi putut isbuti a sparge cu totul şi a rĕslăţi oastea noastră spăimântată şi pusă pe goană şi a împedeca pe Mihaiŭ-Vodă a o întocmi din noŭ, dacă aceĭ ce comandaŭ reserva 'ar fi dus'o în ajutorul luĭ Barcsai şi a luĭ Moise, carĭ isbutiseră a înfrânge armia română; dar Corniş şi Pancraţie Sennyei ţinură în nemişcare reserva ce era sub comanda lor. În vremea aceea, Mihaiŭ îşĭ clăti oştile din noŭ asupra vrajmaşuluĭ. El porni înainte două cete de polonesĭ ce nu dedeseră încă în aceea ḑi, cari năvăliră cu furie asupra oştilor luĭ Barcsai şi Moise, ucigênd şi rĕsturnând totul dinnaintea lor. Moise şi Barcsai sprijiniră cât-va această furtunoasă isbire; dar, vĕḑênd că nimenĭ nu le vine într'ajutor, că flancul lor descoperit e ameninţat de Mihaiŭ, se trag cu grabă spre reservă. Atuncĭ o ceată de polonĭ ce slujiaŭ în armia luĭ Andreiŭ, vĕḑând fuga Ungurilor şi creḑênd că bătaia e perdută de dênşiĭ, trec lângă compatrioţiĭ lor în armia noastră. În vreme ce se petreceaŭ acestea Gaspar Corniş, generalul şef al duşmanuluĭ, voind să facă o recunoaştere spre dreapta ca să vaḑă ce e de făcut în starea de atuncĭ a lupteĭ, fu fără veste ocolit de scadroanele moldovene ce slujeaŭ în armia noastră; îl prinseră şi-l aduseră dinaintea luĭ Mihaiŭ, care, cunoscêndu-l de mult din soliile luĭ şi respectând virtutea şi vrednicia ce împodobeaŭ pe acest lăudat rĕsboinic, îl tratā bine şi-l puse în loc sigur ca să nu i se întâmple nimic. «Aŭ fost uniĭ, ḑice Bethlen, vrăjmaşĭ aĭ cinsteĭ şi aĭ reputa-

«ţieĭ luĭ, cari aŭ ḑis că Cornis de bună-voie şi într'adins s'a «lăsat a fi prins şi dus la Mihaiŭ, fiind din partida împĕra-«tuluĭ». Analiştiĭ străinĭ staŭ însă la îndoială despre aceasta. Prinsoarea fără veste a generaluluĭ-şef, dezertarea Polonilor, spargerea oştilor luĭ Moise şi ale luĭ Barcsaĭ, încremenină de spaimă pe Andreiŭ şi pe ostaşiĭ sĕĭ, încât eĭ nu maĭ îndrăsniră a ţine luptă cu Mihaiŭ, în vreme ce acesta, reîmbărbătând pe aĭ sĕĭ, se aruncă puternic înainte, taie, turbură şi pune în neorînduĭală toate cetele ungureştĭ.

Era acum treĭ ceasurĭ după amiaḑĭ. Andreiŭ, care de la şeapte ceasurĭ dimineaţa stătuse în acel loc, vĕḑênd acuma, după o bătălie de cincĭ ceasurĭ, armia sa în răsipă, fără speranţă de a maĭ îndrepta bătaia, gândi la sine spre a se mântui prin fugă, de pre povaţa unora şi, înainte de scăpătatul soareluĭ, el îşĭ părăsi postul şi armata luând fuga, însoţit fiind de o sută de călăreţĭ, între cari eraŭ frate-sĕŭ Ion Iffiu, Ion Gerendi, George Falaticĭ, Ion Beldi cu fiiĭ sĕĭ Pavel şi Clement, Toma, Czomortany, Nicolae Mico şi mulţĭ alţiĭ. Oastea luĭ Andreiŭ, părăsită ast-fel de prinţul sĕŭ şi lipsită de generalul sĕŭ robit, căută a maĭ ţine până la sosirea nopţiĭ, ce nu era departe ca să se poată trage în siguranţă. Obosirea armieĭ noastre o ajută întru aceasta. Noaptea acum sosise şi bătaia tot maĭ ţinea. Pancratie Sennyei, Moise Săcuiul, Ştefan Toldi, Petre Huszar maĭ sprijiniră încă maĭ multe isbirĭ ale luĭ Grigorie Mako, când pe la opt ceasurĭ Mihaiŭ, înţelegênd de fuga luĭ Andreiŭ şi pricepênd că bătălia nu maĭ este nehotărîtă şi că rĕmâne numaĭ a o sfârşi, împinge înainte câte-va cete din oastea sa, ḑicêndu-le: «Feţiĭ «meĭ, maĭ opintiţĭ încă odată; biruinţa e a voastră; vitejia «voastră mi-o chezăşuieşte». Năvala acestor cete sparge cu totul rĕmăşiţa oştilor luĭ Andreiŭ şi le pune pe fugă. «Eĭ se «trag în tăcere, ḑice Bethlen, cu paşĭ grabnicĭ şi fără rân-«duială, părăsind Românilor tabĕra, biruinţa şi patria». Aĭ noştri se aruncară îndată în tabĕra ungurească, unde găsiră şi prădară mult aur, argint, haine, caĭ, corturĭ, multe steagurĭ şi patru-ḑecĭ şi cincĭ tunurĭ. Ostaşiĭ noştri petrecură noaptea aceea prădând tabĕra ungurească şi sĕrbătorind biruinţa lor

prin mese, cântece și chiote de veselie. Armia luĭ Andreiŭ lăsase pe câmpul bătălieĭ 2027 morțĭ și aproape la 1000 răniți și prinșĭ. Între aceștĭ din urmă, afară de generalul Corniș, căḑuse și George Ravazdi, pe care Sĕcuiĭ, urându-l de moarte pentru tirania cu care pedepsise revolta lor, îl omorîră a doua ḑi după bătălie. Asemenea păți de către Românĭ și sĕcuianul Wolfgang Corniș. Toțĭ ceĭ-alalțĭ prinșĭ, cu mărinimie de Mihaiŭ fură liberațĭ. Perderea noastră a trebuit încă să fie însemnată, deși maĭ mică decât a Ungurilor [1]. Dintre aĭ noștri încă rĕmaseră morțĭ maĭ mulțĭ ostașĭ de rînd, în vreme ce din Ungurĭ picară mulțĭ nobilĭ, între cari, afară de ceĭ maĭ sus însemnațĭ, fură Francisc Tholdalesi, Ion Sassaovi, Mihaiŭ Culpenius, ce purta steagul guardieĭ, Ion Berende, Daniil Rako și alțiĭ.

«Multe muierĭ unguroaice, ḑice Stavrinos, rĕmaseră vĕḑuve «în ḑiua aceea; turburatu-s'a soarele și ḑiua s'a întunecat; «praful în aer se înălța și pămîntul tot s'a roșit de sânge «vĕrsat... Să fi vĕḑut acolo trupurĭ moarte și tinerĭ vitejĭ cum «zăceaŭ în țărînă goĭ fără suflare.» Leșurile ce staŭ mormane în câmpie fură adunate de locuitoriĭ Sibiiuluĭ și îngropate toate la o laltă. Ast-fel aceĭ ce cu puțin înainte eraŭ dușmaniĭ învierșunațĭ, mijlocind natura, se lăsară fără împotrivire a fi împreunațĭ într'acelaș mormînt. Fiind-că groapa făcută nu putea coprinde atâția morțĭ, grămădiră trupurile unul peste altul, puind între fie care din ele o mână de earbă, astfel încât se făcu o movilă mare, ce se întindea la un mil de oraș, și «care va fi, ḑice dureros Bethlen, pentru «veacurile viitoare un monument vecĭnic de peirea Ardealuluĭ».

Astfel fu bĕtălia de la Sibiiŭ, una din cele maĭ vestite în analele glorieĭ române. Ea fu mult maĭ mare prin resultatele eĭ, căcĭ ne făcu îndată stăpânĭ aĭ Ardealuluĭ.

---

[1] După istoricul Orteliŭ, morțiĭ luĭ Mihaiŭ nu treceaŭ peste 200 oamenĭ, aceea ce e anevoie de creḑut într'o luptă așa de lungă și învierșunată. Bethlen pretinde că din ambele părțĭ împreună periră 2000 ostașĭ. Istvanfi spune că din oastea cardinaluluĭ periră numaĭ 1118 ostașĭ. De Thou și Bisseliu numĕră 3000 oamenĭ perduțĭ de Andreiŭ. Apoĭ Montreux exagerează acest numĕr, urcându-l la 12 miĭ.

XXV.

A doua-ḑi vinerĭ 29 Octombrie la rĕsăritul soareluĭ, Mihaiŭ porni, în deosebite direcţiĭ, numeroase cete spre a lua în goană pe duşman. El le porunci ca să fie cu mare îngrijire, ca nu cum-va duşmanul să umble a se aduna unde-va şi a întinde vre o cursă. Spre a ispiti bine starea lucrurilor, el trimise spionĭ în toate părţile, maĭ ales spre Alba-Iulia. poruncindu-le d'a-ĭ raporta îndată. Intr'adevĕr eşise vorbă că spre Alba şi Cluş prinţul Andreiŭ făcea pregătirĭ de rĕsboiŭ şi că ridicase un mare numĕr de soldaţĭ. Mihaiŭ însă cunoscu îndată că nicăirĭ nu se află oştĭ ca să îndrăsnească a sta saŭ de faţă, saŭ pe ascuns împotriva luĭ biruitor, şi hotărî a-şĭ ducē armia drept la Alba-Iulia, spre a stăpâni această capitală a Ardealuluĭ şi, împreună cu dênsa, ţara toată.

Într'aceeiaşĭ vreme făcu de obşte cunoscut prin proclamaţiĭ şi prin crainicĭ: că în orĭ-ce parte se va arăta Andreiŭ Bathori să-l prinḑă şi să i-l aducă la Alba, viŭ saŭ mort, făgăduind o bună rĕsplătire pentru o asemenea slujbă şi declarând că va pedepsi straşnic pe aceia ce-ĭ vor da lăcaş saŭ îl vor scăpa. El porunci încă a se închide toate trecerile şi porni 1200 oamenĭ din oaste de împĕnară toate drumurile, căutând pe Andreiŭ. La Alba-Iulia Stefan Bathori şi Ladislaŭ Gyulasi, pe carĭ Andreiŭ îl însărcinase cu administraţia ţĕriĭ, cum aflară de bătălia nefericită pentru dênşiĭ de la Sibiiŭ, luară ce aveaŭ maĭ scump şi, cu o mică suită, fugiră Gyulasi la Ceh, iar Stefan Batori maĭ întâiŭ la Cluş, apoĭ la cetatea Husta, pe hotarul Poloniei. Acolo aşteptă cât-va, dar perḑênd sperarea d'a căpĕta ajutoare de la Polonĭ, el se duse la Şimlăŭ, loc de unde se trage casa Bathoreştilor.

Cum se vĕḑură liberĭ prin fuga luĭ Stefan Bathori, Albeniĭ se grăbiră a porni dinaintea luĭ Mihaiŭ treĭ deputaţĭ, oamenĭ înţelepţĭ şi elocuenţĭ, anume Martin Turi, Stefan ce-ĭ ḑicea Sartorius şi George Nagilabu. Aceştia găsiră pe Mihaiŭ tăbărît nu departe de Sibiiŭ şi, înfăţişându-ĭ nişte cupe

de aur și alte darurĭ scumpe, îl rugară ca să fie maĭ mult cu îndurare decât cu asprime, să nu pustiască un oraș biruit care se predă fără împotrivire și să nu dea jaf o capitală unde el are să locuiască; că eĭ staŭ gata, pentru protecția ce le va da, a se jertfi, eĭ și tot ce aŭ, pentru dênsul. La acestea rĕspunse Mihaiŭ «că el n'a întreprins acest rĕs-«boiŭ spre a strica acea țară și că iubește mult maĭ bine a «o vedea semĕnată și plină de avuturĭ și bucate decât de a o «pustii și a o ruina cu cruzime; că el a vrut numaĭ să aducă «pe locuitorĭ la credința către împĕratul, ce eĭ iĭ juraseră și «apoĭ și-aŭ călcat jurămîntul, nesocotind legile dumnedeeștĭ «și omeneștĭ; că gândul luĭ, coprindênd țara, n'a fost altul «fără numaĭ d'a înfrânge pe rebelĭ, a da pacea și liniștea «popoarelor; pentru aceia, el nu va face nicĭ o sminteală «nicĭ locuitorilor Albeĭ, nicĭ tuturor celor ce vor recunoaște «autoritatea sa, ba încă el iĭ va însoți cu toată bunătatea sa «câtă vreme iĭ vor fi credincioșĭ».

XXVI.

Intr'aceea Mihaiŭ-Vodă, ridicêndu-șĭ tabĕra de la Sibiiŭ, înaintă cu încetul spre Alba-Iulia. Prin toate orașele pe unde trecu prin cale, locuitoriĭ alergaŭ înainte-ĭ cu darurĭ, trăgând puștĭ în semn de veselie și primindu-l cu mare dragoste și entusiasm. Apropiindu-se de Alba, locuitorii orașuluĭ și aĭ județuluĭ îl întîmpinară cale de o leghe înainte cu multă cinste și darurĭ. In capul lor era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi, înconjurat de tot clerul sĕŭ. El felicită în numele poporuluĭ pe domn de sosirea sa, urîndu-ĭ tot felul de fericirĭ o domnie vecnică asupra țĕrii Ardealuluĭ ce el dobândise cu sabia, o viață îndelungată și isbândĭ multe care să se adaoge unele peste altele. In aceiaș di, lunĭ 1 Noembrie (s. n.) Mihaiŭ-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardealuluĭ. Dorința ce adesea avea d'a face întipărire asupra popoarelor printr'o strălucită priveliște adăogindu-se la vesela îmbătare a uneĭ isbândĭ de atâta vreme dorită, făcu pe Mihaiŭ de puse în această intrare triumfală o podoabă

neaudită în părţile noastre. Intrarea s'a făcut prin poarta Sfântuluĭ George. De la această poartă până la palatul domnesc sta înşiraţĭ ostaşiĭ de ambe părţile căieĭ, în maĭ multe rândurĭ, în dosul cărora se grămădise miĭ de miĭ de popor. Inainte venea episcopul şi clerul sĕŭ, corporaţiile oraşuluĭ, apoĭ o bandă de musică, care se compunea de opt trâmbiţe ce cu multă armonie modulaŭ sunetele lor, de atâtea tobe de oţel de pre obiceiul turcesc, de un bun numĕr de flaute şi fluiere. In urma acesteĭ orhestre venea. Mihaiŭ călare pe un măreţ cal alb. Opt copiĭ de casă, învestiţĭ cu mare eleganţă, înconjuraŭ calul domnuluĭ.

Mihaiŭ purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o fulie neagră de pene de cocor, legată cu o copcă de aur; o mantie lungă albă de mătase ţesută cu fir, avênd pe de laturĭ ţesuţĭ vulturĭ de aur; o tunică albă de aceeaşĭ materie; lungĭ ciorapĭ de mătase albĭ, cusuţĭ cu petre scumpe şi cisme de saftian galben; de brâŭ atârna o pală de Taban împodobită cu aur şi rubine.

O ceată de ḑece lăutarĭ urma îndată după domn, cântând cântece naţionale. Opt seiḑĭ duceaŭ de frâŭ opt caĭ acoperiţĭ cu şele preţioase, lucrate în aur şi în argint şi împodobiţĭ la cap cu pene marĭ. Apoĭ venea o mulţime de boierĭ şi ofiţerĭ străluciţĭ, toţĭ călărĭ, şi o numeroasă trupă de soldaţĭ. Lângă domn se purtaŭ steagurile luĭ Andreĭ Bathori, luate în bătălia de la Sibiiŭ. Ele eraŭ desfăcute şi plecate spre pământ în semn că Ardealul este supus.

Ast-fel în mijlocul concertuluĭ trêmbiţelor, tobelor şi altor instrumente, în sunetul clopotelor şi în vuetul tunurilor, cu care se uniaŭ strigările de bucurie ale poporuluĭ, intră Mihaiŭ în capitala Ardealuluĭ şi trase la palatul domnesc. In cale, pân'a nu ajunge la acest palat, Mihaiŭ spun că se îndreptă către un nobil ungur Stefan Bodoni, ce căḑuse prins în bătălia de la Sibiiŭ şi-l întrebă unde ar fi maĭ bine să tragă. «Fără îndoială, ḑise Bodoni, în palatul prinţuluĭ Andreĭ.» La care vorbe Mihaiŭ rĕspunse: «Ce nu sunt eŭ încă biruitor?» mirându-se că încă se da numele luĭ Andreiŭ unuĭ palat, care acum era cu drept cuvîntul al sĕŭ. Toată ostăşimea se îm-

părți în liniște și cu orânduială prin ospătăriĭ și case publice, fără a face nicĭ o pagubă saŭ vătămare locuitorilor. Nimenĭ n'ar fi îndrăsnit a face vre un rĕŭ, știind pe strașnicul domn acolea.

Exemplul Albanilór fu urmat de locuitoriĭ tutulor orașelor țĕriĭ carĭ se grăbiră a trămite deputațiĭ la Mihaiŭ spre a-ĭ aduce închinăciunile și credința lor și a cere mila și ocrotirea luĭ. Cetătea Clușuluĭ la cea d'întâiŭ somație ce i se făcu, se închină în 4 Noembrie și primi în garnisonă 1000 soldațĭ sub comanda banuluĭ Mihalcea. Mihaiŭ porni 3000 soldațĭ spre a aduce la supunere toată țara de jos, și într'aceeașĭ vreme scoase un decret deosebit, prin care făgăduia mila și ertarea sa la toțĭ de o potrivă, de orĭ-ce treaptă ar fi, cari vor depune armele și vor asculta de dênsul și de slujbașiĭ sĕĭ. El obști acest decret în toate părțile prin obicinuițiĭ curierĭ. Ast-fel toată țara Ardealuluĭ până la Solnocul din acest ținut, era acum supusă luĭ Mihaiŭ, deosebit numaĭ de cetățile Husta și Uiuara. Mihaiŭ începu a purta titlul următor: «Mihaiŭ voevodul Țĕriĭ Româneștĭ, al sânțiteĭ maiestățĭ ceasa-«rocrăieștĭ consiliar și locuțiitor asupra Ardealuluĭ și de oasteĭ «Maiestățeĭ sale dincoace de Ardeal și de părțile luĭ supuse «căpitan». [1]

Știrea biruințeĭ luĭ asupra cardinaluluĭ fiind îndată dusă prin scrisorĭ la împĕratul Rudolf, acesta se bucură foarte mult și o vesti întregeĭ împĕrățiĭ, dând luĭ Mihaiŭ cele maĭ mărețe laude. Toată lumea era acum plină de numele luĭ Mihaiŭ-Vodă și minunată de repeḑile luĭ isbânḑĭ. Prin vitejia luĭ, pustiirile Turcilor și Tătarilor fusese stăvilite și creștiniĭ trăiaŭ liniștițĭ sub apĕrarea sabieĭ sale pururea învingĕtoare. Acum tot el, pedepsind pe rebelĭ și împăcând turburările popoarelor, da în mânile cesaruluĭ *cheile Daciilor*. Nimic nu maĭ lipsea glorieĭ luĭ și, de pe spusa istoricului Bisseliu, luĭ i se aplica, în mintea națiilor creștine, vechea cântare de bi-

[1] Noĭ nu cunoaștem bine care a fost natura legămintelor din nainte între împĕratul și Mihaiŭ despre Ardeal. Este însă prea de creḑut că acest titlu Mihaiŭ nu și l'a luat de la sine și că Austria cel puțin i-l făgăduise.

ruință a bisericiĭ, în care se proslăvește, ca biruitor al tutulor celor rĕĭ sântul patron al vitejilor și maĭ cu osebire al luĭ Mihaiŭ, cerescul voevod și Archanghel Mihail.

XXVII

Oare ce se va fi făcut nenorocitul Andreĭ Bathori? Din ḑiua în care, cu desperarea în inimă, fugi din câmpul bătăliĭ de la Sibiiŭ i s'a perdut urma. Nimenĭ nu putea spune unde se află. Rămas'a încă în țară, oprit de vr'o sperare, saŭ că, perḑênd tronul, îșĭ părăsi și patria, silind numaĭ a-șĭ mântui vieața? Isbutit'a încă într'această? Început'a în țară străină descoloratul și tristul traĭ al pribegieĭ, acea crudă suferință, care usucă pe om fără de a-l omorî? Ast-fel se întrebaŭ toțĭ în Ardeal, biruitorĭ și biruițĭ. Vaĭ! In vreme ce trufașul sĕŭ biruitor intra cu o pompă măreață în capitala sa, sĕrmanul Andreĭ în colțul împotrivitor al țĕriĭ plătia printr'o moarte crudă nenorocirea de a fi domnit.

El se trăsese, cum am vĕḑut, din câmpul bătăliĭ însoțit de o sută inșĭ călărĭ, trecu pe lângă Sibiiŭ și luă direcția Sighișoareĭ, voind să se îndrepteze prin Moldova în Polonia, unde să aștepte vre-o ocasie priincioasă pentru a-șĭ redobândi tronul perdut. El ajunse într'o fugă până la Oițĕmir. Acolo calul sĕŭ căḑu în noroĭ și el trebui să-l lase, împreună cu multă avuție ce era pe dênsul, ca să scape cât maĭ iute în cetatea Odorheĭ din Sĕcuime, unde soțiĭ sĕĭ îl povățuiră a merge. Aci el cercetă pe unde e maĭ bine a trece în Moldova. El dete aci poruncĭ spre a ține în datoria supuneriĭ pe Sĕcuĭ, de nu s'aŭ revoltat încă, făgăduindu-le uitarea revolteĭ lor și că le va da vechea libertate; dar toate eraŭ zadarnice. Poporul sĕcuĭ îl ura de moarte; nobiliĭ sĕcuĭ numaĭ, carĭ fuseseră la bătaie și aceia pe care iĭ găsi pe la casele lor, primiră bucuros a-l însoți și a ocroti la fuga sa. Eĭ se temeaŭ de Mihaiŭ a rĕmânea în țară, ear maĭ cu seamă de ura inverșunată ce aveaŭ asupră-le compatrioțiĭ lor ruinațĭ prin libertatea ce Mihaiŭ-Vodă dedese țĕranilor sĕcuĭ, eĭ do-

reaŭ cel puţin să-şĭ poată scăpa vieaţa, fugind în ţară străină. Pregătirile ce nobilimea trebuia să facă pentru fuga luĭ, siliră pe Prinţul Andreĭ a aştepta pe loc treĭ ḑile, şi această zăbavă fu peirea capuluĭ sĕŭ. Vĕḑênd el această întârḑiere şi temêndu-se ca mulţimea soţilor sĕĭ să nu vedească maĭ mult duşmanuluĭ fuga sa, el hotărî a se despărţi de dênşiĭ. Lăsă în cetăţuia Odorheiŭ pe George Palaticĭ; apoĭ, alegând un numĕr oare-care din nobilĭ spre a-l însoţi, dete drumul celor-l'alţĭ, mulţămindu-le de credinţa ce i-aŭ arătat şi povăţuindu-ĭ să meargă să se închine biruitoruluĭ Mihaiŭ, de la care crede că vor primi iertare, şi să aştepte în linişte vremea care Dumneḑeŭ, ce ţine în mâna sa ursitele împĕraţilor, o va însemna pentru mântuirea Ardealuluĭ de sub puterea acestor biruitorĭ străinĭ. De acolo Andreiŭ, lăsându-şĭ bogatele sale veştminte de purpură, spre a pune haine ţărăneştĭ, se îndreptă spre Moldova, depărtându-se mult de drumul cel mare, luând potecile şi făcând ocolurĭ spre a-şĭ ascunde şi maĭ bine fuga. După câtă-va cale ajunse într'o vale unde găsi un isvor cu apă dulce şi îmbelşugată; vederea loculuĭ plăcêndu-ĭ cu deosebire, el se opri acolo, apoĭ, deschiḑênd sacul unuia din soldaţiĭ sĕĭ, luă puţin vin şi pâne spre a-şĭ potoli oare-cum foamea şi setea şi a stâmpăra amarul inimeĭ sale. Făcênd acest mic ospĕţ, el se adresă către ceĭ ce-l înconjuraŭ şi le ḑise; «Precum mântuitorul Christos, «înainte d'a se da jertfă morţiĭ, făcu cina cea din urmă cu «uceniciĭ sĕĭ şi fu vîndut de Iuda, unul dint'înşiĭ, care-ĭ întin«sese cursă, asemenea şi eŭ, căḑut în nenorocire prin trădă«torĭ, poate fac astăḑĭ cea din urmă cină cu voĭ, pe care o consânţesc morţiĭ mele.» Această presimţire a morţiĭ ce-l aştepta şi pe care o şi întâmpină în ḑiua următoare, mişcă foarte inima sa, ca şi a tutulor celor ce-l ascultaŭ. Plecând din acest loc, eĭ ajunseră a doua ḑi în vederea munţilor celor marĭ ce ţin până la hotarele Moldoveĭ în capătul ţinutuluĭ sĕcuiesc numit Csik şi sosiră la un loc pe care locuitoriĭ îl numesc Sân-Thomas, de pre o biserică ce-ĭ este consânţită. Acolo, în a şeasea ḑi după nenorocita bătălie, se opri Andreiŭ, gândind că în aceste locurĭ va fi maĭ în siguranţă de cur-

sele Sĕcuilor. Aceste locurĭ, ca toate cele ce înconjură Ardealul, sunt aspre, muntoase, păduroase.

XXVIII.

Era între sĕcuĭ un nobil din neamul lor anume Blasie Ordög, care, prin facerile de bine ale cardinaluluĭ, ajunsese din stare săracă la o avuție însemnată. El nu voise să meargă la bătaie, luând de pricinuire starea cea rea a sănătățeĭ sale; dar îndată ce audi despre învingerea și fuga luĭ Andreiŭ, el puse să tragă clopotele spre a aduna, de pe cum este obiceiŭ la țară, rudele sale, clăcașiĭ și compatrioțiĭ sĕĭ și începu a-ĭ ațâța spre a se lua vrăjmășește în goană pe Andreiŭ. El dicea cu o mare furie către un popor acum destul de înfuriat «că eĭ trebuie să aresteze pe Andreiŭ, uneltitorul atâtor «rele, ca să merite bună-voința luĭ Mihaiŭ; că numele Ba«thori vecinic a hrănit nenorocirile publice și private și că este «bine a-l sterpi din țară; că trebue a ucide pe acest popă «nevrednic în pace și în rĕsboiŭ, ca să nu maĭ rĕmână ni«menĭ din această afurisită familie, spre a chinui țara prin «tirania sa.» Nicĭ că făcea trebuință de multe îndemnărĭ, Sĕcuiĭ fiind însuflațĭ de o ură omorâtoare aspra numeluĭ Bathoreștilor, căcĭ maĭ întâiŭ Ștefan Bathori și Sigismund Bathori, în aniĭ trecuțĭ, le răpise nu numaĭ orĭ-ce libertate, ci încă îĭ pedepsise foarte aspru pentru revolta lor și apoĭ îĭ supusese nobilimeĭ ca niște robĭ vînduțĭ. Eĭ căutaŭ toate mijloacele spre a scăpa de această robire; pentru aceea eĭ mutase asupra luĭ Andreiŭ toată ura ce hrănise către ceĭ maĭ dinainte Bathoreștĭ și-șĭ făgăduiaŭ prin moartea sa d'a-șĭ redobândi libertatea și a se mântui de o robire ocărîtoare. Pentru aceea eĭ voiră maĭ bine să peardă pe prințul Andreiŭ și nobilimea sĕcuie, de cât să piară eĭ însi-șĭ și să fiie vecinic robĭ. Eĭ alergară toțĭ din toate părțile, bĕtrânĭ și junĭ, care cu arme, care fără arme, uniĭ împinșĭ de furie și de îndrăsneală, alțiĭ de sperarea jafuluĭ, închipuindu-șĭ că Andreiŭ cu nobiliĭ ce-l însoțeaŭ trebuia să aibă multe avuțiĭ cu dênșiĭ. Intru aceasta sperarea lor nu era cu totul înșelată. Prințul Andreiŭ și

suita sa aflaseră că sunt goniţĭ de o ceată de sĕcuĭ, dar nu o credeaŭ îndestul de mare spre a-i putea vătăma. Cu toate acestea Andreiŭ, nevoind a fi întârḑiată suita sa de bagagiele cele multe, vrea să le părăsească; dintr'altă parte strîmtorile mocirloase nu-ĭ îngăduia a se prea grăbi.

Numeroasa ceată a sĕcuilor isbi pe fugarĭ în poalele munteluĭ Sân-Toma. Când se apropie prinţul Andreiŭ cu soţiĭ sĕĭ de acest loc, cam pe la scăpătatul soareluĭ, dete peste nişte strîmtorĭ cu şanţurĭ şi găsiră drumul acoperit de copacĭ, iar vre o sută de sĕcuĭ stând în loc şi aşteptându-ĭ. Eĭ întăriseră aşa de bine acea strîmtoare încât eraŭ sigurĭ că nimenĭ nu va putea răsbi printr'însa. La stânga aceluĭ loc era un munte foarte nalt, ale căruĭ povîrnişurĭ eraŭ acoperite cu pădurĭ şi cu mărăcinĭ. Când suita luĭ Andreiŭ apucă de intră în acele strîmtorĭ cătând maĭ mult la fugă de cât la bătaie, Săcuiĭ o isbiră cu strigărĭ marĭ, de o dată în faţă şi în dos. Fugariĭ se opresc atuncĭ bărbăteşte şi se întocmesc spre bătaie. Sĕcuiĭ, vĕḑênd micul numĕr al protivnicilor, năvăleşte cu maĭ mare foc asupră-le, descarcă în eĭ puştile ce aveaŭ, apoĭ încep a asvîrli într'înşiĭ cu săgeţĭ, suliţĭ, barde şi lăncĭ; alţiĭ, ca duşmanul să nu-ĭ poată lovi, fiind el călare şi eĭ pe jos, rĕstoarnă caiĭ tărînd plopĭ pe pâmînt desrădăcinênd alţĭ copacĭ şi silindu-se în tot chipul a face lupta de o potrivă. Nu cu maĭ puţină înfocare nobilimea îşĭ apără viaţa şi pe prinţul sĕŭ şi respinge cât poate isbirile ţĕranilor; mulţĭ căḑură din ambele părţĭ, dar mult maĭ mulţĭ din partea luĭ Andreiŭ. Într'adevĕr, căḑênd fără de veste în cursă, încurcaţĭ de bagagiele lor, eĭ nu puteaŭ a se sluji cu folos de caiĭ lor şi nu le venea lesne a-şĭ întrebuinţa armele împotriva duşmanuluĭ. Deosebit de aceasta, eĭ eraŭ foarte puţinĭ şi Sĕcuiĭ maĭ mult de opt sute. Pentru aceea Andreiŭ şi nobiliĭ, rĕsbiţĭ de mulţime, încep a se trage înapoĭ reslăţiţĭ; uniĭ perḑêndu-şĭ caiĭ, se aruncă pe jos printre stejarĭ şi crângurĭ şi fug încotro pot. Ţĕraniĭ sĕcuĭ maĭ agerĭ la picior şi cunoscând locurile, se urcă maĭ cu înlesnire prin strîmtorile şi asprimile munţilor, caută, găsesc şi ucid pe nobilĭ ce nu cu-

pe dinapoĭ. In vreme ce Mico era ast-fel prins şi ucis, Blaşie Ordög, de care am pomenit maĭ sus, împreună cu alţĭ treĭ soţĭ, isbeşte pe Andreiŭ. Împins maĭ mult de nevoie de cât de vitejie, Andreiŭ trase sabia cea lată ce purta la coastă şi începu a se apĕra cu o mână slabă, silind să nu moară fără de rĕsbunare. El isbutise a răni pe uniĭ din vrăjmaşĭ, când Blasie, maĭ îndemânatic în luptă, îĭ dete o lovitură de secure în frunte, făcêndu-ĭ o rană mare d'asupra ochiuluĭ stâng, de unde începu sângele a curge părâŭ de-ĭ acoperea vederea. În această stare nenorocitul Andreiŭ încercă să fugă, dar urmat de aproape de ucigaşĭ, el primi cu o asemenea armă o altă rană, în partea din dos a capuluĭ, d'asupra grumazuluĭ şi, perḑênd simţirile, căḑu la pământ, bătêndu-se în sângele sĕŭ. N'apucase încă să-şĭ dea sufletul când ucigaşiĭ, urându-li-se de vremea ce perdeaŭ ca să-ĭ smulgă un inel frumos de diamant ce purta în degetul cel mic, îĭ tăiară degetul ca să poată lua inelul ; apoĭ, apropiindu-se de dênsul Blasie Ordög, îĭ taie capul, pe care, punêndu-l într'o suliţă, îl luă cu dênsul, iar trupul îl lăsară în acel loc despuiat de orĭ-ce veşmânt şi în prada fiarelor sĕlbatice. Această tragedie se petrecu lângă satul Szent Domokos (St. Dominic). Astă-ḑĭ încă, într'acele părţĭ, ţĕraniĭ îşĭ arată locul unde fu omorât sĕrmanul Andreiŭ şi credinciosul sĕŭ Mico. [1]

XXX

Ast-fel fu sfârşitul luĭ Andreiŭ Bathori, prinţ, cardinal şi episcop de Varmia în Prusia. El era în vrâstă de douĕ-ḑecĭ şi opt de anĭ numaĭ, înalt la stat, barba şi pĕrul capuluĭ galbene, pe care de pe ritul religieĭ, el avea obiceiŭ a le purta rase. Era d'un caracter dulce şi blând şi maĭ bun pentru biserică

[1] Analiştiĭ contimporanĭ se deosebesc asupra ḑileĭ în care Andreiŭ fu ucis. Timon şi Alexandru Dubokay pomenesc de ḑiua de 31 Octombrie. Orteliu o pune la 9 Noembrie, iar Bisseliu tocmaĭ la 20 Noembrie. Noĭ am urmat pe Bethlen, care o pune şease ḑile după bătaia de la Sibiŭ, adică în noaptea de 3 spre 4 Noembrie, socotind această dată, după potrivirea ce a făcut cu altele, ca cea maĭ adevĕrată.

decât pentru rĕsboiŭ. Din copilăria luĭ avusese plecare spre călugărie. Din nenorocire chiar calitățile luĭ private făcură dintr'însul un rĕŭ stăpânitor; ambiția de a domni îl perdu; el cumpĕră printr'o crudă moarte o domnie de opt lunĭ asupra Ardealuluĭ și fu numaĭ un jalnic exemplu al ticăloșieĭ ursitelor omeneștĭ. De pe arătarea unor analiștĭ, nenorocirea în care pică Andreiŭ și Unguriĭ din Ardeal fusese prevestită prin niște semne cereștĭ. In luna luĭ Iunie se ridică de odată despre apus o furtună grozavă care înfricoșă pe toțĭ și pricinui multă stricăciune într'o parte mare a Ardealuluĭ. De dimineață noriĭ se rostogoleaŭ uniĭ d'asupra altora. Cerul întreg se întunecase; tunetul urla neîncetat; trăsnetul ce cădea, fulgerile ce străluciaŭ prin întuneric, o ploaie deasă și repede și maĭ ales o vijelie grozavă spăimântase pe toțĭ. Parte din acoperișele caselor din Alba-Iulia fură ridicate, nălțimile zidurilor doborîte precum și grajdurile din curtea prințuluĭ care eraŭ foarte puternic zidite; păstoriĭ pe drumurĭ fură răsturnațĭ saŭ târîțĭ cu iuțeală încotro nu voiaŭ; mulțĭ caĭ ce păşteaŭ pe la câmp fură asvârlițĭ în Mureș, unde se înnecară; o mulțime de stejarĭ marĭ și pomĭ roditorĭ fură smulșĭ din rădăcină. Această furtună ținu ceva maĭ puțin de un ceas și fu privită de toțĭ ca prevestirea nenorocirilor ce sosiră cu câte-va lunĭ în urmă. Intr'aceeașĭ vreme globurĭ de foc se arătară în deosebite locurĭ rĕspândind groaza. O mulțime de lupĭ se pogorîră cete cete din munțiĭ numițĭ Meseș și se rĕspândiră în șesurile Ardealuluĭ și prin sate, asemenea și multe alte fiare sălbatice. Cincĭ ḑile înaintea bătălieĭ de la Sibiiŭ, toată noaptea se vĕḑură flacărĭ pe cer, ast-fel în cât armata luĭ Andreiŭ merse la drum luminată d'aceste minunate flacărĭ. Când Andreiŭ tăbĕrî la orașul Mercurea din pămêntul săsesc, el vĕḑu de o dată trecênd pe dinainte-ĭ un arap negru purtând în mână o coasă grozavă. El întrebă cine are o slugă cu un chip așa de neplăcut și toțĭ magnațiĭ, după ce cercetară și căutară, iĭ rĕspunseră că un asemenea om nu se află în armie. Cu puține ḑile până a nu se întâlni Andreiŭ cu Mihaiŭ-Vodă, el visă că picase în niște turme de țapĭ furioșĭ și că d'abia scăpase, când niște porcĭ iĭ sfâșiară mantela și

coiful. Încredințat că acest vis este un semn de rěŭ, el îl povesti îndată la Alba-Iulia luĭ Ștefan Bathori și altora. In vreme ce Andreiŭ se scobora pe scara palatuluĭ sěŭ din Alba-Iulia ca să meargă la taběra de la Sas-Sebeș, unul din pintenii sěĭ de aur se sfărâmă și când eșia pe poartă își sfărâmă asemenea și chiotoarea mantaleĭ sale. In sfârșit spiritul de superstiție și de misticism al Ungurilor merse până a crede că și schimbarea portuluĭ ce eĭ făcuseră de vre-o câțĭ-va anĭ, fusese un semn rěŭ care arătă că eĭ trebuie să sufere într'o ḑi jugul uneĭ națiĭ străine.

XXXI

După uciderea luĭ Andreiŭ, Sěcuiĭ se apucară a căuta prin pădurĭ și prin strîmtorĭ pe nobiliĭ carĭ umblaŭ rătăcind prin întuneric și, după ce-ĭ uciseră maĭ pe toțĭ, se întoarseră la locul lupteĭ spre a culege jaful. Dar cu cât pusese maĭ multă grabă spre a câștiga această pradă, cu atâta perdură din vreme spre a o împărți, certându-se și înjurându-se între dênșiĭ în cât p'aci eraŭ să se înhațe la bătaie cu armele. Fură omorîțĭ atuncĭ, parte cu Andreiŭ, parte în fuga lor, Ion Beldi cu junele sěŭ fiŭ Pavel, Nicolae Mico, frațiĭ Tomas și Emeric Besz, Francisc Romany comis al luĭ Andreiŭ, căruia îĭ scăpă viața în luptă, omorând un sěcuiŭ ce-l amenința cu moartea, Emeric Lazar, Francisc numit cel Mare, Mihaiŭ Caraczoni, meșter căpitan de artilerie, și mulțĭ alțiĭ vestițĭ prin meritul și avuțiile lor. «Sěcuiĭ îĭ ucideaŭ «fără milă, în«credințațĭ că nimic nu putea fi maĭ folositor republiceĭ sě«cuieștĭ decât moartea tutulor acestor oamenĭ carĭ îĭ ținuse «într'o robie aspră, ca pe niște robĭ cumpěrațĭ cu banĭ. Eĭ «credeaŭ că numaĭ acest mijloc aŭ spre a-șĭ redobândi sta«rea lor cea d'întâiŭ și a-șĭ asigura libertatea pe care o do«riaŭ cu înfocare». Numaĭ un singur nobil, Csomortany, bărbat vestit în rěsboaie, scăpă în Moldova. Acesta este acelașĭ care, după cum s'a věḑut înapoĭ, fusese trimis sol de Andreiŭ la Mihaiŭ-Vodă și carele, cu toate că credința luĭ era bănuită luĭ Andreiŭ, îl însoți în fuga sa, dovadă puter-

nică despre uşurinţa ce pun une-orĭ oameniĭ în bănuielile lor!

Fu atuncĭ o dispută între Sĕcuĭ, din cari uniĭ voiaŭ să păstreze în viaţă vre-o câţĭ-va din nobiliĭ prinşĭ, iar alţiĭ cereaŭ ca să se omoare îndată «acestĭ oamenĭ nesuferiţĭ şi vrednicĭ de ură»; se învoiră apoĭ a amâna pentru câtă-va vreme moartea unora dintr'înşiĭ. Aceştia eraŭ Ion Iffiŭ, fratele luĭ Andreiŭ, Stefan Kabósi, Gaspar Palosi, Nicolae Bartacuti, Francisc Gereb şi Wolfgang Lazar, Sĕcuiĭ le legară mânile la spate şi tot înjurându-ĭ mereŭ iĭ porniră ca să-ĭ ducă spre Alba Iulia la Mihaiŭ-Vodă. Inaintea lor, Blasie Ordög ducea, înfipt într'o suliţă, sângeratul cap al luĭ Andreiŭ Bathori învĕlit într'o pânză. Până a nu ajunge însă la Alba-Iulia, Sĕcuiĭ în cale uciseră pe prinşiĭ lor; trupurile lor le aruncară într'un şanţ lângă Alba, iar capetele sângerate şi vinete le asvărliră neîngropate în oraş. Blasie Ordög păstră numaĭ pe Ion Iffiu, pe un fiu al luĭ Nicolae Miko anume Mihaiŭ în vârstă numaĭ de 12 anĭ şi capul luĭ Andreiŭ, pe care-l înfăţişă luĭ Mihaiŭ-Vodă, în 11 ale luĭ Noembrie. Puseră capul pe o masă şi Mihaiŭ cătă puţin la dênsul în tăcere, până când, vêḑênd pe doamna Stanca ce era lângă dênsul înecându-se în lacrimĭ, o întrebă pentru ce plânge? — «Pentru «că, respunse această miloasă şi simţitoare femeie, aceea ce «i s'a întâmplat luĭ se poate întâmpla şi ţie saŭ acestuia», arătând pe fiul eĭ Pătraşcu. Această vorbă pătrunse inima oţelită a aspruluĭ domn şi-ĭ aduse aminte nestatornicia lucrurilor omeneştĭ. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrămile de o dată îmbrobodiră fulgerarea ochilor luĭ şi din inimă strigă: «O săracul popă! săracul popă!» Ast-fel plânse marele Cesar când vĕḑu dinainte-ĭ capul duşmanuluĭ sĕŭ Pompeiŭ.

După aceasta Mihaiŭ trimise acest cap, pus sub un disc, luĭ Malaspina. Acesta puse un zugrav de scoase un portret de pe dênsul, pe care-l trimise împĕratuluĭ. Mihaiŭ trimise pe Ion Iffiu în închisoare la cetatea Deva şi, de pe povaţa ce-ĭ dete logofătul Teodosie, porni oamenĭ să caute trupul luĭ Andreiŭ pe care-l găsiră gol, dar nevătămat de pasĕrĭ şi dobitoace, nelipsind de la dênsul decât degetul cel mic

care fusese tăiat de ucigașĭ, după cum am spus. Trupul mortuluĭ fu pus într'un car și, ca să nu fie într'o asemenea stare expus privirilor, când băgară carul în oraș, îl acoperiră cu foĭ de copacĭ verḑĭ. Ast-fel îl aduseră în Alba-Iulia nouă ḑile după moartea sa. Indată, cu mare îngrijire din porunca luĭ Mihaiŭ, fu trupul învestit cu haine mărețe, întins pe o peatră de marmură și acoperită cu o manta de purpură. Apoĭ îl duseră în templul cel mic ca să stea până la ḑioa înmormântăriĭ. Câte-va ḑile după aceea, adunêndu-se acolo și deputațiĭ țeriĭ convocațĭ pentru deschiderea dieteĭ, Mihaiŭ trimise de aduse și trupul luĭ Baltazar Bathori pe care prințul Sigismund pusese de-l îngropase fără nicĭ o cinste în cetățuia de la Gherla și apoĭ se făcu înmormêntarea luĭ Andreiŭ cu o pompă de tot crăiască. Sicriul era purtat de junĭ nobilĭ și înconjurat de toțĭ boeriĭ românĭ. Armăsarul luĭ, frumos împodobit cu toate armele sale, urma după sicriŭ. Apoĭ venia Mihaiŭ însușĭ cu fața întristată, cu o mulțime de nobilĭ, ofițerĭ și popor. Inainte și înapoĭ pășiaŭ cu toata cuviința oștile înarmate și în bună rânduială. Apoĭ preoțiĭ, cântărețiĭ și faclele nu maĭ aveaŭ numĕr. Ast-fel duseră trupul luĭ Andreiŭ în biserica cea mare și-l puseră în acel monument ce el, în vieață fiind, zidise pentru frate-sĕŭ Baltazar. Acolo trupurile ambilor frațĭ fură împreunate. In același templu zăceaŭ de maĭ multă vreme îngropațĭ doĭ alțĭ călugărĭ, bărbațĭ marĭ și puternicĭ, carĭ periră cu aceeașĭ moarte ca Andreiŭ, Cardinalul George Martinițiŭ, ucis din porunca împĕratuluĭ Ferdinand, moșul luĭ Rudolf II, și episcopul Oradieĭ, ucis de Griti. Blasie Ordög, ucigașul luĭ Andreiŭ, în loc de rĕsplata ce aștepta de la Mihaiŭ, fu osândit a i se tăia capul pentru fără-de-legea ce făcuse. Toată prada ce Sĕcuiĭ luaseră de la Andreĭ și de la soțiĭ luĭ, în aur și argint, din porunca luĭ Mihaiŭ, fu vĕrsată în visteria țeriĭ.

XXXII

Mila, îndurarea și generositatea ce arătă Mihaiŭ-Vodă către cainicul sĕŭ dușman, mări favoarea popoarelor pentru dênsul,

iĭ atrase inimile nobilimeĭ Ardealuluĭ şi lauda tuturor naţiilor străine. Nobiliĭ transilvanĭ simţiră maĭ ales atuncĭ că, urîţĭ fiind de moarte de către popor, singura lor scăpare e acum Mihaiŭ. Eĭ gândiră că, de aŭ perdut cârmuirea ţĕriĭ şi aŭ căḑut sub un stăpânitor de alt sânge, încaĭ să caute a-şĭ păstra starea şi viaţa lor. Acestea într'adevĕr eraŭ atuncĭ foarte ameninţate. Am vĕḑut înapoĭ ce fel uraŭ şi trataŭ Sĕcuiĭ pe nobilĭ. Ostaşiĭ mercenarĭ ungurĭ, polonĭ, sêrbĭ, cazacĭ şi alţiĭ rĕspândindu-se prin ţeară, nefiind sub ochiul straşnic al domnuluĭ, necăjiaŭ încă pe locuitorĭ, iar maĭ ales pe nobilĭ, făcêndu-ĭ să simţă toate relele rĕsboiuluĭ. Apoĭ chinuita naţie a Românilor din Ardeal, cum află de învingerea de la Sibiiŭ, se ridică în picioare groaznică, înverşunată, ameninţătoare. Cu cât fuseseră eĭ maĭ cumplit împilaţĭ de nobiliĭ ungurĭ, cu cât maĭ mult înnecaseră în inima lor suferinţele şi ura ce aveaŭ către dênşiĭ, cu atât isbucnirea acesteĭ ure fu puternică şi pustiitoare. Româniĭ Ardelenĭ cuvêntaŭ ast-fel şi într'un chip simplu către Ungurĭ: «Sunteţĭ «nişte veneticĭ, carĭ aţĭ venit prin silă de ne-aţĭ călcat ţara, «ne-aţĭ răpit pământurile, drepturĭle, viaţa; ne-aţĭ chinuit şi «ne-aţĭ aruncat în cea maĭ cumplită robie. Intre noĭ şi între «voĭ n'a domnit dreptatea saŭ simţirile omenireĭ, ci numaĭ «sila; acum când ne-am deşteptat şi ne simţim puternicĭ, «vrem să intrăm şi noĭ în drepturile şi în pământurile noastre, «ce ni le-aţĭ răpit odinioară; vom lua dar pe seamă-ne mo-«şiile şi casele voastre, iar pe voĭ vĕ vom ucide saŭ vĕ vom «goni, ca să curăţim ţara de voĭ». Aceste ideĭ şi simţeminte povăţuiră toate revoluţiile făcute saŭ încercate de Românĭ, de la năvălirea Ungurilor până astă-ḑĭ. Ast-fel revoluţiile veacuļuĭ de mijloc, aceea de la 1437, răscoala de la 1599, insurecţia luĭ Horia de la 1784 şi revoluţia de la 1848 fură maĭ mult inspirate de setea rĕsbunăriĭ decât de dragostea libertăţiĭ, şi pentru aceia Româniĭ nu-şĭ putură asigura libertatea; căcĭ libertatea triumfă fără a-şĭ rĕsbuna; altmintrelea ea nu maĭ este libertate ci numaĭ rĕsbunare. Nicĭ o dată şi nicĭ într'un loc libertatea nu s'a putut întemeia prin călcarea

dreptății și prin cârmuirea groazeĭ. Libertatea nu se ține și nu se întemeiază prin tiranie, ci numaĭ prin libertate.

Româniĭ, credênd a-șĭ asigura libertatea și a stinge aristrocrația, se puneaŭ de ucideaŭ la aristrocrațĭ și pustiaŭ bunurile lor și, fiind-că maĭ adesea nobiliĭ apucaŭ de fugeaŭ, eĭ îșĭ vărsaŭ furia maĭ mult asupra bieților burgesĭ ungurĭ de prin orașe; apoĭ, cum trecea furtuna, aristrocrația era iarășĭ în pĕr și Românul iar cădea în ghiara eĭ. De asemenea maĭ mulțĭ domnĭ românĭ din principate, dușmanĭ aĭ aristrocrațieĭ, printr'un guvern de teroare, credeaŭ că fac ceva ucidênd la boierĭ, în loc de a ucide boeria. Toată schimbarea era de persoane, dar spiritul de castă și instituția se păstra, ba încă se maĭ întărea prin interesul ce însuflaŭ oamenilor, ceĭ prigonițĭ și împilațĭ. Revoluția de la 1848 din țara Românească singură pricepu că spre a asigura libertatea, trebue a lăsa pe boierĭ să putredească în pace și a ucide boeria prin proclamarea dreptuluĭ comun. Româniĭ ardelenĭ n'aŭ priceput această nicĭ la 1848; cu atât maĭ puțin eĭ o pricepură la 1599. Eĭ nu se gândeaŭ că nu este nicĭ drept, nicĭ folositor, nicĭ cu putință de a curăți țara Ardealuluĭ de toate populațiile străine, care fac maĭ a treia parte din totalul locuitorilor eĭ; uitară că o posesie îndelungată aduce drepturĭ positive și netăgăduite, că o naționalitate, orĭ-cât de mică va fi, trebue respectată, căcĭ sfânt e dreptul ce are ea de a trăi în pământul ce ocupă; că acest drept natural e pe d'asupra orĭ-căruĭ drept istoric, de vreme ce pământul este al oamenilor, iar nu oameniĭ aĭ pământuluĭ. Problema de deslegat în Ardeal era și este, nu cum vor face fie-care din Românĭ, Ungurĭ, Sașĭ și Sĕcuĭ, ca să rĕmână numaĭ eĭ singurĭ într'acea țară și să gonească pe cele-alalte popoare, ci proclamând dreptul comun saŭ egalitatea pentru individe și naționalități, să caute mijlocul de a armonisa împreună, alcătuind un stat federativ. Fără îndoială că numĕrul Românilor în Ardeal le asigură în orĭ-ce cas o preponderanță naturală și dreaptă în trebile țěriĭ și va preface oare-cum Ardealul într'o țară românească.

Ast-fel Româniĭ și Unguriĭ la 1848, luptêndu-se uniĭ îm-

potriva celor-l'alțĭ, plecară de la aceleașĭ principiĭ greșite și căḑură sub același jug.

XXXIII

Așa și la 1599, Româniĭ ardelenĭ ridicêndu-se, nu se purtară ca un popor matur, însuflat de dragostea libertățiĭ prin care purtarea eĭ ar fi impus și luĭ Mihaiŭ și asupritorilor lor și ar fi silit și pe unul și pe ceĭ-l'alțĭ aĭ întregi în drepturile lor naturale și sociale, ci, setoșĭ de rĕsbunare, se apucară să preumble torțe și paloș prin palaturile nobililor. Mulțĭ nobilĭ periră atuncĭ. Dar și maĭ mulțĭ încă scăpară, uniĭ afară din țară, alțiĭ sub protecția luĭ Mihaiŭ. Acesta nu putea să sufere asemenea neorânduelĭ care se descărcaŭ asupră-ĭ. Bănuit încă până a nu intra în Ardeal, de Ungurĭ că lucrează prin preoțĭ românĭ a scula pe țĕranĭ împotriva noblimeĭ ungureștĭ, el dorea să dovedească neadevĕrul acelor bănuelĭ, de și după intrarea sa în Ardeal fusese îndemnat spre uciderea nobilmeĭ ungureștĭ, nu numaĭ de către Româniĭ ardelenĭ și de către o seamă de boierĭ, dar încă și de un numĕr însemnat din ceĭ marĭ aĭ Ardealuluĭ, în capul cărora era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi. O politică fără inimă ar fi îndemnat poate pe Mihaiŭ a-șĭ asigura stăpânirea Ardealuluĭ prin nimicirea acesteĭ aristocrațiĭ puternice, care tot d'auna era să-ĭ stea în potrivă; dar inima sa, dorința d'a-șĭ da un nume mare și bun în Europa, care-șĭ ațintise ochiĭ acum asupră-ĭ îl depărtaŭ de la o asemenea faptă, preferind a încerca cu binele să-șĭ tragă inimile nobililor ungurĭ. Din nenorocire el nu se mulțumi numaĭ a-ĭ tolera și protegea, ci se înconjură de dênșiĭ, le încredință posturile cele maĭ însemnate în arme și administrație și împărți iarășĭ între dênșiĭ averea confiscată de la ceĭ ucișĭ în bătaie saŭ care pribegiseră. Umilința ce arătaŭ către dênsul aceștĭ aspri și trufașĭ nobilĭ și setea cu care vînaŭ favoarea luĭ, înșelă pe Mihaiŭ. El creḑu că eĭ nu vor maĭ ridica nicĭ o dată capul lor, după ce l-aŭ plecat așa de jos. El socoti că va găsi un reazim și o putere într'înșiĭ și că

prin eĭ va trage inima întregeĭ naţiĭ ungureştĭ şi va deschide un câmp mare la întinsele şi ambiţoasele sale proiecte. Aceasta îl orbi şi-l făcu de împinse până la nesocotinţă generositatea sa către dênşiĭ; şi cu cât eĭ stăruiaŭ în învinovăţirile şi bănuelile lor, cu cât eĭ complotaŭ şi umblaŭ maĭ rĕŭ să-l surpe, cu atâta el se arăta maĭ îndurător către dênşiĭ, încât generositatea luĭ ajunse a fi o slăbiciune care-l perdu. Aceasta făcu că el, după ce domoli setea de rĕsbunare a ţĕranilor românĭ, nu le dete libertatea, spre a nu vătăma interesele nobililor. Adevĕr că el nu putea lucra în Ardeal împotrivă de ce făcuse în ţara Românească. Nenorocitul *aşezămînt de rumânie*, ca un butuc îl ţinea în lanţ şi-l târa spre perdare. El dedese libertatea Sĕcuilor, nevoit fiind şi fiind-că aceştia numaĭ de puţină vreme o perduseră şi o doreaŭ cu înfocare. Dar Româniĭ de maĭ multe veacurĭ îşĭ perduseră libertatea şi fiind şi maĭ numeroşĭ, paguba ce ar fi simţit nobiliĭ Ungurĭ ar fi fost mult maĭ simţitoare. Apoĭ Sĕcuiĭ era o populaţie foarte rĕsboinică, în vreme ce Româniĭ sub împilare uitaseră până şi întrebuinţarea armelor, de la a căror mânuire stăpâniĭ lor iĭ opriseră. Mihaiŭ însă, ca toţĭ rĕsboiniciĭ, credea maĭ mult în soldaţĭ decât în popor; spiritul luĭ era maĭ mult de concuerant decât de naţionalist. Nobiliĭ în ochiĭ luĭ eraŭ representanţiĭ poporuluĭ, naţia armată, şi pre arme voia el a se întemeia. Mihaiŭ socoti să urmeze în Ardeal, în privinţa Românilor, politica Corvinilor, adică a uşura oare-cum sarcinile ţĕranilor, a-ĭ ocroti în contra abuzurilor nobililor şi a înălţa maĭ mulţĭ dintr'înşiĭ în treapta de nobilĭ, ca ast-fel naţia să fie representată în dietele ţĕriĭ. Dar am vĕdut maĭ înapoĭ că această sistemă nu adusese marĭ foloase românilor, căcĭ nobiliĭ lor, dobândind interese împotrivitoare gloateĭ poporuluĭ, se aliaŭ cu ceĭ-l'alţĭ nobilĭ ungurĭ şi se lepădaŭ chiar şi de naţionalitatea lor. Datoria luĭ Mihaiŭ ar fi fost de a da Românilor iertarea de iobăgie şi proprietate de pământ spre chezăşiuirea aceleĭ libertăţĭ şi de a înfiinţa o representare deosebită a lor în dieta celor-l'alte treĭ naţiĭ. Ast-fel el ar fi dat stăpâniriĭ sale în Ardeal o temelie neclintită. Nicĭ odată ocasie maĭ bună pentru aceasta nu se

înfățișase ca acum, îndată după bătălia de la Sibiŭ, când Ungurii îngroziți, amorțiți cu totul, se mulțumiaŭ de li s'ar fi lăsat măcar viața. Maĭ târḑiŭ Mihaiŭ în zadar voi; anevoințele crescuse prea mult; ocasia trecuse. Și nu trebue a crede că noĭ aci judecăm pe Mihaiŭ de pe ideile de democrație ale veaculuĭ nostru, iar nu de pe acelea ale veaculuĭ sĕŭ căcĭ urma ne va dovedi că aceste ideĭ eraŭ bine simțite atuncĭ și însușĭ de Mihaiŭ.

De alt-fel de ideĭ inspirat însă, Mihaiŭ-Vodă deschise la 20 Noembrie în Alba-Iulia adunarea generală, în care el făgădui că va păstra constituția țĕreĭ și toate privilegiile, libertățile și dăniile nobililor, afară de cele făcute de Sigismund. Representanțiĭ depuseră jurămîntul de credință și, spre rĕspuns la cererile domnuluĭ d'a i-se da provisiĭ și banĭ pentru ținerea oștilor, se orândui ca de fie-care casă saŭ poartă (cum se ḑice în Ardeal) să se dea câte opt mĕsurĭ de făină și opt mĕsurĭ de ovĕz saŭ orḑ, și de la ḑece case câte o vită de tăiat, iar fiind omul sărac, în lipsă de vită, să dea treĭ oĭ. Asemenea se hotărî ca, de vreme ce s'a dat libertatea Sĕcuilor, aceștia să aibă a da, de pe vechiul lor obiceĭ, când se schimbă domnul saŭ când se însoară, din șease boĭ unul pe seama domnuluĭ. Această dare se numia de Sĕcuĭ *friptură de boŭ*. Incât pentru banĭ spre purtarea rĕsboiuluĭ, se hotărî ca să se dea de fie-care casă, fără a fi nimenĭ scutit, nicĭ domn nicĭ boer, câte șease fiorinĭ; treĭ fiorinĭ să se dea până în 25 ḑile, socotindu-se din ḑiua publicăriĭ decretuluĭ, iar cei-l'alțĭ treĭ cu 25 ḑile maĭ târḑiŭ. Toate cele-l'alte articole, ce se încheară atuncĭ și fură cuprinse în actul general al dietiĭ care se întări de Mihaiŭ-Vodă și se publică, privesc numaĭ interesele nobililor; ele daŭ voie unora dintr'înșiĭ a se întoarce în țară, asigură libertatea Sĕcuilor, iar pe Români, fără nicĭ o ușurare, iĭ lăsă în starea de iobagĭ aĭ nobililor. Ast-fel Mihaiŭ trădase misia sa în Ardeal și merita de a cădea.

XXXIV

In vremea aceasta se rĕspândi faima în Ardeal cum că o oștire turcească ar fi intrat în țara Românească pe la înce-

putul luĭ decembrie, şi mulţĭ se îngrijiră; dar această temere peri îndată, lămurindu-se cum că Turciĭ, ce intraseră în ţară, cu toate că bine armaţĭ, de pe obiceiul lor, eraŭ însă puţinĭ şi veniseră numaĭ ca să cumpere miere şi unt, aceea ce făcênd, eşiră din ţară, fără a vătăma pe nimenĭ. Cu toate astea, Mihaiŭ, îngrijindu-se, porni armie de călăreţĭ în ţara Românească care să împedice asemenea venirĭ ale Turcilor şi să apere ţara. Scurt după aceea Mihaiŭ porni şi pe fiul sêŭ Pĕtraşcu în ţara Românească cu o seamă de oaste, spre a cârmui ţara în locul luĭ, şi-ĭ dete de curator pe Pancratie Sennyei, pe care însă după o lună îl rechemă înapoĭ, nu se ştie din ce pricină. Mihaiŭ poruncise la o seamă de nobilĭ din Ardeal ca să însoţească pe Pĕtraşcu în ţara Românească. Dar eĭ începură a tremura toţĭ, gândind că merg la peirea lor, de se vor duce în ţara Românească, şi rugară pe Mihaiŭ d'a amâna de o cam dată pornirea lor, la care el se şi învoi.

La sfârşitul dietiĭ, Mihaiŭ puse de aduse la Alba-Iulia visteria prinţuluĭ Sigismund ce el pusese în cetăţuia Vecs, sub paza luĭ Stefan Bodoni. Era un numĕr însemnat de vase de argint: cupe, talere, discurĭ, vasurĭ şi între altele, nişte pahare de argint aşa de marĭ încât abia doĭ oamenĭ puteaŭ duce unul gol; pe lângă aceste maĭ eraŭ podoabe de caĭ, platoşe, şelĭ ornate cu petre scumpe şi diamanturĭ, săbiĭ, pumnale, paloşe, hangerurĭ, securĭ şi alte asemenea lucrurĭ; apoĭ maĭ multe veşminte scumpe preţuite 32 miĭ florinĭ, din care unul împodobit cu diamanturĭ era preţuit 15 miĭ florinĭ: pe urmă un mare numĕr de monete de aur numite *de Portugalia*, din care una făcea cât ḑece galbenĭ de aur. Când intră Mihaiŭ ca să vaḑă această avuţie în casa unde era aşeḑată, răpit de mirare strigă: «Ce de banĭ am să fac d'aci «ca să-mĭ plătesc ostaşiĭ şi oameniĭ meĭ». Preţul se ridica într'adevĕr la maĭ multe sute de miĭ de florinĭ. Mihaiŭ îşĭ aşeḑă apoĭ oştirea în deosebite comitate pentru iernat, împărţind-o maĭ ales prin cetăţĭ; dar oare care escesurĭ ce făcură ostaşiĭ şi maĭ ales unguriĭ, sêrbiĭ şi cazaciĭ, ridicară plângerĭ din partea locuitorilor, maĭ cu osebire din partea nobililor, carĭ alergaŭ la Mihaŭ văitându-se. La aceste plân-

gerĭ, Mihaiŭ rĕspundea adesea cu bunătate, ḑicênd: «că «acestea se fac fără ştirea luĭ, făgăduind că va pedepsi stra-«şnic pe ceĭ vinovaţĭ; că de vreme ce, din mila luĭ Dum-«nezeŭ, Ardealul este acum al luĭ, el se va sili spre a face «să domnească într'însul pacea şi liniştea şi că va stărui ca «nimenĭ să nu încerce vre-o pagubă».

In vremea aceasta, cuprins de mânie asupra luĭ Ion Maro, puse să-l caŭte şi să-l gonească prin toată ţara, până-l vor prinde. Este ştiut că acest secretar al luĭ Mihaiŭ desvĕlise maĭ întâiŭ prinţuluĭ Andreiŭ proiectul stăpânuluĭ sĕŭ d'a năvăli în Ardeal. Mihaiŭ iĭ iertă cu generositate această vină; dar în ajunul bătălieĭ de la Sibiiŭ, nemulţămitorul Maro trecuse din tabĕra luĭ Mihaiŭ în aceea a luĭ Andreiŭ, sperând că acesta va isbândi. Mihaiŭ care iertase întâiŭ pe Maro, intră într'o mânie furioasă la această nouă a luĭ trădare. Maro, care aflase mânia domnuluĭ asupră-ĭ, rătăci pe ascuns într'o parte şi într'alta prin sate şi oraşe, pe la deosebiţĭ nobilĭ, căutând vre o ocasie spre a fugi în Ungaria. Ast-fel umblând, el se duse din întâmplare saŭ într'adins la Ştefan Tholdi, nobil ungur, rugându-l a-ĭ acorda un asil ca să scape de goana ce-ĭ da Mihaiŭ. Tholdi îl primi şi-ĭ făgădui că va fi în siguranţă în casa luĭ; dar, temându-se de Mihaiŭ şi dorind a dobândi favoarea sa, iĭ descoperi îndată că Maro este ascuns la dênsul. Târît la Alba-Iulia, Maro fu dus dinaintea luĭ Mihaiŭ, care după ce-l mustră pentru fără-de-legea luĭ, îl dete pe mâna călăilor meşterĭ a chinui pe vinovaţĭ. Aceştia îl legară strîns de picioare şi de mânĭ la un stâlp, care se afla într'una din suburbiile Albeĭ; apoĭ iĭ ciuntiră maĭ întâiŭ picioarele, pe urmă genuchiĭ unul după altul şi în sfârşit braţele până la coate. Trupul luĭ, sfâşiat şi despuiat de toate veşmintele, rĕmase două ḑile în privirea tutulor, acoperit de noroiŭ şi de sânge.

Dar să întoarcem maĭ bine ochiĭ de la această urîcioasă privelişte, tânguind barbaria acelor timpurĭ.

XXXV.

Mihaiŭ-Vodă trimise o deputaţie de doue persoane, între care şi Petru Armeanul, ca să meargă la Praga să vestească împĕratuluĭ norocita biruinţă asupra luĭ Andreĭ şi coprinderea Ardealuluĭ. Ajungênd deputaţia la Viena şi dând archiduceluĭ Mateiŭ această înveselitoare ştire, el puse îndată să cânte în toate bisericile *Te Deum laudamus* şi, poruncind să ducă toate tunurile pe bulevardurĭ, deşertară maĭ multe salve de artilerie spre semn de bucurie. Archiducele Mateiŭ dărui căpeteniei deputaţilor un lanţ de aur şi la soţiĭ sĕĭ câte un pahar de argint suflat cu aur; apoĭ deputaţia se porni înainte şi se duse la Pilsen, unde găsi pre împĕratul. Ea raportă împĕratuluĭ despre isbânda dobîndită. Această ambasadă fu vesel primită de Mărirea sa şi fiind bine dăruită, primi poruncă a se întoarce înapoĭ.

Impĕratul scrise îndată Papiĭ, vestindu-ĭ norocita coprindere a Ardealuluĭ, şi (de oare-ce nu cunoştea încă moartea cardinaluluĭ) plângêndu-se foarte de purtarea luĭ, învinovăţindu-l că el este în înţelegere cu Turciĭ şi rugând pe Sânţia sa ca să-l afurisească şi să-ĭ iea înapoĭ pălăria de cardinal. Intr'aceeaşĭ vreme sosi la Roma şi scrisorile episcopuluĭ Malaspina, carea vesteaŭ moartea cardinaluluĭ. Tot atuncĭ solul craiuluĭ Poloniei făcu cunoscut că învingerea şi moartea cardinaluluĭ adusese marĭ neplacerĭ la toată curtea regeluĭ Poloniei şi că toţĭ strigaŭ împotriva luĭ Malaspina. Cu ocasia acestor deosebite srisorĭ, Papa convocă la 12 Ianuarie 1600, o congregaţie de noue-spre-ḑece cardinalĭ ca să chibzuiască de trebue a se cere vre-o satisfacţie şi a huli omorîrea cardinaluluĭ. Papa maĭ întâiŭ şi apoĭ ceĭ maĭ mulţĭ din cardinalĭ fură de părere «că nu trebue de o cam dată a procede nicĭ cu censura, nicĭ «a cere vre o satisfacţie despre moartea cardinaluluĭ, cu atât «maĭ puţin că el fusese ucis în rĕsboiŭ, purtând arme şi în«tr'o haină şi meserie deosebită de aceea de cardinal; că nu se «ştie cine l'a ucis şi dacă aceia ştiaŭ saŭ nu că ucid un cardi«nal, nicĭ dacă sunt eĭ catolicĭ saŭ schismaticĭ şi afară de «juridicţia sîntuluĭ scaun; că, înainte de a procede la afuri-

«sire, trebue a face formă de judecată pe care în acea neho-
«tărîre nu știŭ de unde s'o înceapă; că apoĭ cu aceasta, Papa
«ar supĕra pe împĕratul și pe prințul țĕriĭ Româneștĭ, pen-
«tru mânia acestora asupra cardinaluluĭ, a căruĭ memorie eĭ
«se vor sili a o înnegri cât vor putea; că în acel cas eĭ «ar
«putea privi ca făcute indirect împotriva lor acele procederĭ
«și censurĭ și vor face a se compune cărțĭ împotriva cardi-
«naluluĭ, în care nicĭ colegiul cardinarilor, nicĭ sântul Scaun
«nu vor fi cruțațĭ; că maĭ bine este să aștepte sosirea nun-
«ciuluĭ Malaspina, care acum lăsase Ardealul și se afla în
«cale spre a se întoarce la Roma și de la care vor afla maĭ
«multe maĭ deslușite și vor ști ce este de făcut».

Se vede că maĭ târḑiŭ Papa se hotărî a pedepsi uciderea cardinaluluĭ osândit, de pre cum spune analistul Timon, pe toată nația sĕcuie de un post strașnic de o sută de anĭ. Malaspina, întorcêndu-se la Roma, Papa îl făcu să simță că aflase purtarea luĭ, căcĭ iĭ porunci să se tragă în episcopatul sĕu, unde muri de mâhnire, ducênd dorul păläriei de cardinal.

XXXVI.

Ci dar în mijlocul acestor vremĭ, la 2 Noembrie, generalul Basta, pe care archiducele Maximilian, depărtându-se la Viena, îl lăsase locotenent în locu-ĭ la Casovia și în Ungaria de sus, însoțit de Mihaiŭ Sekeli, Pavel Nias și David Ungnad, se duse cu oștile lor la Oradea mare, purtând cu dênșiĭ și o mare sumă de banĭ ce împĕratul trămisese la Casovia pentru plata armieĭ. Eĭ voiaŭ să vină în Ardeal spre a da ajutor luĭ Mihaiŭ întru cuprinderea acesteĭ țĕrĭ, când aflară că Mihaiŭ a și isbutit a coprinde țara fără a maĭ aștepta ajutorul lor. Cu toate acestea, Basta hotărî a intra cu armia sa în Ardeal, cu pretenția d'a cârmui țara în numele împĕratuluĭ, David Ungnad, svetnic însemnat al împĕratuluĭ, strălucit prin multe soliĭ la Constantinopole și într'alte părțĭ, apucă înaintea luĭ Basta și, însoțit de Petre Lasli, sosi în 12 Noembrie la Alba-Iulia spre a curteni pe Mihaiŭ-Vodă despre norocita sa biruință. Acesta le dete audiență a doua ḑi în 13, la opt

ceasurĭ de dimineaţă, primindu-ĭ foarte bine. După aceea le trimise acasă capul luĭ Andreĭ Bathori, pe care-l bălsămise. Ungnad puse îndată de scoase un potret de pre cap, foarte asemănat. In 17 Noembrie, când Ungnad voi să plece, Mihaiŭ, care primise în dar de la dênsul un ban de aur mare pe care eraŭ ḑece portrete ale împĕratuluĭ, iĭ trimise şi el printr'unul din ceĭ maĭ marĭ aĭ sĕĭ ofiţerĭ, o harşa frumoasă, rugându-l s'o primească cu bună-voinţă. Ungnad primi acest dar arătând o mare mulţumire şi apoĭ porni din Ardeal.

Mihaĭ-Vodă, aflând de venirea luĭ Basta, trimise îndată vr'o mie de oamenĭ către cetatea Husta de pe Mureş, care e cheia drumuluĭ ce din Polonia, Ungaria şi Moldova duce în Ardeal. In această cetate era o garnizoană de 19 companiĭ de trabanţĭ, cărora se poruncise d'a se ţine bine acolo până la cel din urmă om; dar eĭ, vĕḑênd cetatea ocolită şi isbită perdură curajul şi se închinară cu condiţie că li se va cruţa viaţa. Intrând valoniĭ luĭ Mihaĭ în cetate, puseră mâna pe avuţiĭ nepreţuite, căcĭ acolo Bathori şi mulţĭ nobilĭ îşĭ lăsase averile lor. Spun că aceste avuţiĭ se urcaŭ la ḑece milioane. Tot atuncĭ Mihaiŭ cuprinse şi Lipova şi alte oraşe din Banat.

Basta, intrând în Ardeal, prinse la Şimlăŭ pe Ştefan Bathori, care fugise acolo de la cetatea Husta. El iĭ făgădui că va dobândi ertare de-la împĕratul, dacă va mijloci predarea cetăţiĭ Uiŭara, cea maĭ puternică a Ardealuluĭ şi unde eraŭ atuncĭ în garnizoană 2000 trabanţĭ cu multe arme. Ştefan Bathori primi a-şĭ cumpĕra libertatea prin predarea Uiŭareĭ. Mihaiŭ se grăbi a trimite o garnizoană în acea cetate. Ast-fel acum, prin predarea acesteĭ din urmă cetăţĭ, Ardealul întreg căḑu sub stăpânirea luĭ Mihaiŭ. Atuncĭ pentru întâiaşĭ dată se întâlni în faţă Mihaiŭ cu Basta, al căruĭ nume era menit a fi înscris cu sângele sĕŭ în istoria vieţeĭ luĭ. Eĭ nu-şĭ plăcură unul altuia. După ce-şĭ arătară antipatia lor în public prin vorbe amare şi împungătoare, ce unul ḑicea asupra altuia şi muşcându-se prin satire, împrejurările iĭ aduse îndată a şi-o arăta prin fapte.

Să ne oprim puţin asupra acestuĭ geniŭ fatal al erouluĭ român.

George Basta era de neamul luĭ arnăut, dar născut într'un sat numit la Rocca, lângă Tarent, la anul 1547; tatăl-sĕŭ Dimitrie, nobil din Albania, îşĭ părăsise ţara împreună cu alte familiĭ spre a scăpa de tirania otomană şi trecuse în Puglia sub umbrirea craiuluĭ Spanieĭ, care-ĭ făcuse o pensie anuală şi-ĭ dedese comanda uneĭ companiĭ de lăncierĭ tot arnăuţĭ, cu care-l trimise la Milan. El luă de soţie o damă din Alexandria şi avu doĭ feciorĭ, din care ce-l maĭ mare Nicolae, ajunse locotenent-general de cavalerie în armia craiuluĭ Spanieĭ, cel d'al doilea, George Basta, intră la patru-spre-dece anĭ ca soldat în compania tatăluĭ sĕŭ, apoĭ după moartea luĭ, trecu ca ştegar în compania frateluĭ sĕŭ. El ajunse curând locotenent în acea companie, pe urmă căpitan de archebusierĭ călărĭ, căpitan de lăncierĭ, svetnic de rĕsboiŭ. El comanda un regiment de călărime de arnăuţĭ, când ducele de Parma fu numit cârmuitor în ţĕrile de jos la 1597, şi el se perfecţionă în meseria armelor sub acest mare căpitan, care, recunoscĕnd meritul luĭ Basta, îl făcu comisar general de călărime la anul 1580. El se deosebi în asedierile cetăţilor Anvers (1584) şi Bonna (1588), însoţi în Franţa pe ducele de Parma în ajutorul Ligeĭ la aniĭ 1590 şi 1592, asemenea făcu parte din expediţia comiteluĭ Carol de Mansfeld în Francia la 1593. După aceea merse de făcu câte-va campaniĭ în Ungaria, se întoarse iarăşĭ în ţĕrile de jos la 1596 şi, la 1597, fu cerut de împĕratul de la Filip II, regele Spanieĭ, ca să-l lase să intre în slujba sa şi dobândindu-l, îl numi general de artilerie şi guvernator al cetăţiĭ Vieneĭ şi apoĭ general în oastea archiduceluĭ Maximilian, fratele împĕratuluĭ. El era mare şi plin la trup, gras la faţă, ochiĭ marĭ şi privirea aspră, gura potrivită, dar buza de sus cam ridicată, faţa măslinie, caracterul fisionomieĭ luĭ arăta viclenia; iar caracterul luĭ moral vom lăsa ca faptele luĭ să ni-l vedească [1].

---

[1] Basta e autorul a două scrierĭ despre arta militară 1. *Maestro di Campo generale*, Veneţia, 1606, în 4⁰: 2. *Governo de la Cavaleria leggiera*. Francfort, 1612, în fol. Cea d'întâiŭ din aceste scrierĭ se află în Biblioteca Statuluĭ în Bucureştĭ împodobită cu un potret al luĭ Basta; cea de a doua am găsit-o în Biblioteca naţională din Paris.

XXXVII.

Mihaiŭ-Vodă se supĕră de venirea luĭ Basta, nu voi în nicĭ un chip să-l cunoască de general căpitan al ţĕriĭ, ḑicênd că el este numit căpitan general şi prinţ vasal şi tributar al împĕratuluĭ; el făcu cunoscut luĭ Basta că, de vreme ce a biruit pe cardinalul fără ajutorul nimĕnuĭ, va putea păstra prea bine ţara în supunere, şi el ar face bine a se trage în Ungaria de sus, căcĭ n'are trebuinţă nicĭ de ḑênsul nicĭ de oştile luĭ. Dar Basta, care era sigur a dobândi el de la împĕratul cârmuirea Ardealuluĭ, nu numaĭ că nu voi să asculte cererea luĭ Mihaiŭ, dar încă pretinse să pună garnizoane nemţeştĭ prin cetăţile Ardealuluĭ, silind pe Mihaiŭ, în numele împĕratuluĭ, a primi aceasta măcar pe o vreme, până când Ardealul va fi cu totul liniştit şi nu va maĭ avea a se teme de năvălirea strĕinilor. Mihaĭ-Vodă, care primise în numele împĕratuluĭ şi numaĭ ca locotenent al luĭ jurământul de credinţă al ţĕriĭ Ardealuluĭ, jurase asemenea că va păstra toate privilegiile şi drepturile acesteĭ ţĕrĭ. El era hotărât a-şĭ ţine jurământul chiar împotriva împĕratuluĭ, al căruĭ scop înţelese că era a reduce ţara într'o provincie a împĕrăţieĭ, iar nu a o ţine ca o ţară deosebită, liberă şi numaĭ tributară coroaneĭ sale, de pe cum se făgăduise întâiŭ. Afară de aceasta Mihaĭ nu voia să lase din mâna-ĭ guvernul Ardealuluĭ, pe care-l câştigase cu sabia şi să-l vadă maĭ ales trecênd în mânile luĭ Basta pe care de acum încă nu-l putea suferi.

Peste puţin ura acestor doĭ oamenĭ se vĕdi publiculuĭ într'o ciocnire, care fu p'aci să aprindă flacările rĕsboiuluĭ între dênşiĭ. Basta, spre a începe îndeplinirea voinţeĭ sale d'a pune garnizoane din oştirea sa prin cetăţĭ, trimise o ceată de Germanĭ ca să intre în cetatea Husta, de pe Tisa. Dar comandantul român ce Mihaiŭ pusese în acea cetate, nu voi să primească în lăuntru pe oamenii luĭ Basta şi inchiḑêndu-le porţile cetăţiĭ, iĭ respinse înapoĭ cu vorbe răstite. Oastea împĕrătească fu nevoită să petreacă noaptea aceea în câmp pe o brumă şi un frig mare şi pe urmă a se întoarce

îndărăt. Basta, aflând aceasta, se înfurie şi îndată începu a se pregăti de rĕsboiŭ, trimiţênd să-ĭ vină călărimea din Silesia şi pedestrimea de pe marginile vecine ale Ungarieĭ şi întocmindu-şĭ ast-fel o numeroasă oştire sub arme. Mihaiŭ nu se lăsă maĭ în urmă şi îşĭ strânse şi el pe lângă sine toate puterile. Amêndouĕ taberile eraŭ acum gata a începe rĕsboiŭ între dênsele şi a se dumica una pe alta. Dar jurisconsultul Petz, om îndemânatec, ce se afla atuncĭ în Ardeal, alergênd când la Mihaiŭ când la Basta şi arătându-le primejdia în care se expune creştinătatea deschiḑêndu-se între eĭ un rĕsboiŭ civil, pe când Ibraim-Paşa în Ungaria începea a ameninţa prin mişcărĭ rĕsboinice, isbuti prin autoritatea cuvintelor luĭ a-ĭ împăca şi, deşi eĭ urmară a se urî din inimă, dar în vederea oamenilor trăiaŭ în pace. Maĭ apoĭ însă rugat de Basta Mihaiŭ primi la 24 Decembrie în cetatea Husta, pe lângă garnizona românească şi 200 de soldaţĭ aĭ împĕratuluĭ. In oraşele Tatta şi Şimlăŭ încă eraŭ nişte cete de Nemţĭ. Iar în cele-l'alte cetăţĭ Mihaiŭ nu lăsă să intre garnizoane împĕrăteştĭ, ḑicênd că aceasta este împotriva privilegiilor şi libertăţilor ţĕriĭ şi că acum rĕsboiul încetând în această ţară, el n'are trebuinţă de alte puterĭ de cât d'ale luĭ. Aflând el prin comisarul împĕrătesc Petz că împĕratul voeşte a da cârmuirea Ardealuluĭ luĭ Basta, se mânie foarte de înşelăciunea, nemulţumirea şi perfidia împĕrătească şi strigă tare că în această revoluţie, Ardealul a dobândit maĭ mult un stăpân puternic, al căruĭ jug nesuferit o va împovora, de cât un apărător împotriva potereĭ turceştĭ. Mihaiŭ imputã încă prin vorbe amare cruḑimea, scumpetea şi obrăsnicia cu care puţin maĭ nainte oameniĭ împĕrăteştĭ trataseră Ardealul. In urma acestora, domnul făcu sfat cu toţĭ boeriĭ românĭ şi nobiliĭ Ardealuluĭ, arătându-le lupta ce are cu oameniĭ împĕrăteştĭ pentru drepturile ţĕriĭ. La acest sfat toţĭ fură de părere şi îndemnară pe Mihaiŭ ca să ţină domnia aceşteĭ ţĕrĭ, fiind numaĭ tributară către împĕratul. Spre a face cunoscut împĕratuluĭ această hotărîre a ţĕriĭ, Mihaiŭ îĭ trimise îndată doĭ solĭ, pe banul Mihalcea şi pe logofĕtul Stoica, ceĭ maĭ străluciţĭ dintre sfetniciĭ luĭ. Aceştia, sosind în 13 Ianuarie (1600)

la Pilsen, înfăţişară maĭ întêiŭ împĕratuluĭ din partea luĭ Mihaiŭ-Vodă, sabia, busduganul şi steagul luĭ Andreĭ Bathori, precum şi calul ce el încălecase în bătălie. Apoĭ eĭ îĭ făcură cunoscut că Mihaiŭ-Vodă nu se priveşte în Ardeal de cât ca un guvernator spre a administra ţara şi a o păzi de năvălirile duşmanilor şi că, sub acest titlu, el voeşte ca împĕratul să i-o încredinţeze; al doilea cereaŭ ca să se hotărască ce să facă cu oraşul Cluşuluĭ, care de maĭ multe orĭ necunoscuse şi trădase autoritatea împĕrătească şi merită o pedeapsă exemplară; şi în sfârşit cum să se poarte cu aceĭ nobilĭ din Ardeal, care fugiseră şi acum cereaŭ iertare voind a se întoarce înapoĭ. Soliĭ, după ce fură ascultaţĭ cu multă bună-voinţă de împĕratul şi după ce M. S. ţinu sfat, fură bine dăruiţĭ şi trimeşĭ înapoĭ cu mare cinste, purtând acest rĕspuns: «Că împĕratul va trimite comisariĭ sĕĭ în Ardeal şi «că printr'înşiĭ va face cunoscut luĭ Mihaiŭ voinţa sa». In vremea aceasta sosise la curtea împĕrătească scrisorĭ secrete ale luĭ Basta împotriva luĭ Mihaiŭ-Vodă, prin care el făcea cunoscut sfatuluĭ împĕrătesc că acest prinţ voia să usurpeze suveranitatea ţĕriĭ; că omenia ce acest om barbar afectează şi dragostea ce el arată că are pentru popoarele învinse măresc bănuelile, şi e de temut ca rugăciunile cele viĭ ce el face împĕratuluĭ pentru păstrarea privilegiilor ţĕriĭ şi spre a-l îndemna a nu trimite într'însa oştirĭ strĕine, să nu aucundă gândirĭ ambiţioase. Aceste scrisorĭ aruncară în deosebite părerĭ sfatul împĕrătesc, saŭ maĭ bine acea camarilă de femeĭ şi de iesuiţĭ ce cârmuiaŭ împĕrăţia în locul slabuluĭ şi leneşuluĭ Rudolf II. Uniĭ, câştigaţĭ cu totul în favoarea luĭ Mihaiŭ, strigaŭ că Basta scrie ca un rival şi ca un pismaş al glorieĭ sale; că Mihaiŭ este foarte credincios împĕratuluĭ şi că este un căpitan cu merit şi cu vitejie sublimă. Dar alţiĭ, a căror părere birui, ḑiseră că trebue a da maĭ mult credĕmînt luĭ Basta, căpitan credincios şi cu sfat înţelept, de cât luĭ Mihaiŭ a căruĭ nesăţioasă ambiţie de a domni este deobşte cunoscută.

XXXVIII.

Mihaiŭ sigur acum că, după ce l'a ajutat norocul ca să cuprindă Ardealul, îl va ajuta ca să-l și stăpânească, aștepta cu o veselă nerăbdare sosirea comisarilor împĕratuluĭ și urma a administra Ardealul ca pe o țară a sa. La 9 Februarie el convocă dieta țĕriĭ, unde, de pe ḑisa unuĭ cronicar sas, nu făcură alta de cât mâncară, beură și numĕrară baniĭ luĭ Vodă»; iar de pre mărturia istoriculuĭ Bethlen, această sesiune se vede a fi fost maĭ serioasă, căcĭ Mihaiŭ, începĕnd a se desilusiona de nobiliĭ ungurĭ și voind a face oare-care ușurărĭ poporuluĭ, aceștia începură a-l ruga să nu se atingă de privilegiile lor. Eĭ îndrăsneaŭ a vorbi de privilegiile lor atuncĭ când cu orĭ-ce jertfă trebuia a uni pe toțĭ locuitoriĭ țĕriĭ spre a apĕra privilegiile țĕriĭ ce eraŭ amenințate de Nemțĭ. Domnul, furios de aceasta, rĕspunse lovind cu mâna mânerul săbieĭ sale și strigând: «Iată privilegiul vostru!» Din nenorocire el amenință numaĭ, dar nu lucră. Intr'adevĕr acum era maĭ greŭ d'a o face de cât îndată după bătălia de la Sibiŭ. El apucase din nenorocire a jura paza constituțieĭ țĕriĭ și, credincios jurĕmântuluĭ ca un domn constituțional, el nu putea preface nimic în țară fără de învoirea dieteĭ. El nu voia încă să facă ca Sigismund, să silească dieta prin împilare a-ĭ împlini voința. Ast-fel acum, ca și maĭ pe urmă, ne vom încredința că buna credință îl perdu pe el și tocmaĭ această virtute i-o tăgăduiră dușmaniĭ sĕĭ. Unguriĭ îl învinovățiră atuncĭ că el ar fi vrut să stingă nobilimea și că ar fi și făcut-o, dacă Dimitrie archiepiscopul Bulgarilor nu s'ar fi dus cu Biblia la dênsul ca să-l intoarcă din acea hotărâre. Vom maĭ vedea în urmă această învinovățire repeḑindu-se de maĭ multe orĭ, la care singurul rĕspuns ce istoria poate da spre a o nimicnici este că Mihaiŭ a avut multe ocasiĭ de a o face, ba încă și împrejurările l'aŭ îndatorat spre aceasta, și tot n'a făcut-o. Asemenea suntem la îndoială de arătarea ce numaĭ Bethlen face cum că Mihaiŭ ar fi poruncit în acea vreme luĭ George Ratz comandantul cetățiĭ

Deva să arunce în Mureşul îngheţat pe junele Ion Iffiu, ce se afla acolo la închisoare. Mihaiŭ era un om iute la mânie dar nu era crud. Viaţa luĭ ne dovedeşte cu ce generositate el s'a purtat într'atâtea rândurĭ, către boeriĭ din ţara Românească ce complotase peirea luĭ. Apoĭ am vĕdut dorinţa luĭ d'a trage prin bunătate inima Ungurilor şi îl vom vedea în privinţa lor generos până la nesocotinţă [1]. Mihaiŭ-Vodă, care maĭ de mult făgăduise că se va duce la Braşov şi fusese împedecat prin venirea solilor şi prin alte trebĭ, se duse în sfârşit la 1 Martie in acest oraş, unde intră cu maĭ mult de 6000 călăreţĭ şi pedeştriĭ şi cu o pompă necredută. La 9 Martie ajunse la Braşov un sol de la împĕratul turcesc, paşa de la Timişoara, bĕtrân venerabil numit Hu-

---

[1] Intr'aceea Mihaiŭ spre a păstra memoria biruinţeĭ sale în Ardeal puse de tăie o medalie care se află în cabinetul împĕrătesc de la Viena bătută în aur şi trăgĕnd dece galbenĭ. Pe faţa principală se vede portretul luĭ Mihaiŭ. Atât împrejurul portretuluĭ, cât şi pe cea-l'altă parte se coprinde titlul luĭ în latineşte ast-fel:

«Michael Valachiae Transalpinae Woiwoda, sacrae Caesareae Regiae «Majestatis Consiliarius per Transilvaniam Locumtenens, cis Transilvaniam partium eius super exercitu Generalis Capitaneus».

Şi în mijloc: «a Deo vigilantia, virtute et armi victoriam nactus (1600)» adică:

Mihaiŭ Voevodul ţĕriĭ Româneştĭ, Consilierul Majestăţiĭ Sale Imperiale, crăiesc locuţiitor al Ardealuluĭ şi general căpitan peste armia din părţile cele dincoace de Ardeal, dobăndind de la Dumnedeŭ biruinţă prin veghiere, virtute şi arme, 1600.

Acest titlu dovedeşte că această medalie s'a tăiat după cuprinderea Moldoveĭ, precum aŭ bănuit uniĭ din istoricĭ.

Şi într'adevĕr, dice Ioachim, veghierea luĭ era neobosită. Ea nu-l părăsea nicĭ odată şi el a arătat în toate împrejurările că ştia să se păzească de cele maĭ micĭ lucrurĭ ce l'ar fi putut vătĕma; vitejia luĭ era în tot chipul încercată şi înt'aceasta, duşmaniĭ sĕĭ ceĭ maĭ înverşunaţĭ iĭ da dreptate. In sfârşit, născut, ca să dicem aşa, în tabără, crescut sub corturĭ, mânuind armele maĭ bine de cât orĭ şi cine din aĭ sĕĭ el nu dete de minciună devisa sa. El împreună într'însul virtuţile ce un poet cânta despre un alt eroŭ:

Labor impiger, aspera virtus
Vis animi excellens ardor, vigilantia, cura,
et durum tractandis robur in armis.

(*Ioachimis* Neueröfnetes Münz-Kabinet).

raia-Aga. Mihaiŭ îĭ eşi înainte cale de o jumătate de mil de oraş la Ghimbaş cu o cavalcadă măreaţă; când se întâlniră, şi unul şi altul se deteră jos de pe caĭ şi după ce se îmbrăţişară, Aga luă de la Mihaiŭ o pală persienească ce acest domn purta la coapsa sa şi-ĭ dărui alta turcească împodobită cu aur şi petre scumpe. Pe lângă aceasta, îĭ maĭ dete un steag verde spre semn de protecţie otomană, maĭ multe pene de erodiŭ din cele maĭ frumoase, spre a face fuliĭ, şapte caĭ de preţ şi un foarte bun şoim. Aceste darurĭ fură purtate înaintea luĭ Mihaiŭ, şi ast-fel eĭ intrară amândoĭ în Braşov în sgomotul artilerieĭ întregĭ. Trimisul turc se sili în tot chipul a îndupleca pe Mihaiŭ d'a se deslipi de împĕratul Germanieĭ spre a se alia cu sultanul. Mihaiŭ îĭ rĕspunse cu bună-voinţă, dar îĭ declară curat că el nicĭ odată nu va recunoaşte altă autoritate de cât aceea a împĕratuluĭ creştinesc. Tot atuncĭ sosiră şi trimişiĭ împĕratuluĭ către Mihaiŭ-Vodă, neamţul David Ungnad şi ungurul Mihaiŭ Seckeli căpitan în Sathmar. Eĭ fură martorĭ la această primire făcută soluluĭ turcesc. Luĭ Mihaiŭ îĭ păru bine de aceasta; el nu se îndoi că o privelişte aşa de nouă nu-ĭ va pune în grije şi că bănuelile ce-ĭ va cuprinde îĭ va face să fie maĭ înduplecătorĭ. Cu toate acestea el le dete să înţeleagă că eĭ nu trebue a se scandalisa de ce vĕḑuseră; că el nu putea a nu primi de pe cuviinţă un ambasador şi de a-ĭ face cinstea ce i se cădea, fără de a fi privit de toţĭ ca cel maĭ puţin curtean dintre toţĭ prinţiĭ. Mihaiŭ porni înapoĭ pe solul turcesc făcêndu-ĭ multe darurĭ şi cinste mare, trimeţênd sultanuluĭ vorbe pacinice şi în secret făgăduind munţĭ de aur, cum se ḑice. Agenţiĭ împĕrăteştĭ, înfăţişându-se dinaintea domnuluĭ îĭ ḑiseră; «că cesarul, pen-«tru atâta credinţă şi slujbe memorabile ale luĭ, îĭ făgădueşte «toată clemenţa şi toată bunătatea sa împĕrătească, dar fiind-că «împrejurările şi starea Ardealuluĭ o cer, el îĭ porunceşte d'a «se întoarce îndată în ţara Românească şi d'a păzi hotarele «împotriva Turcilor». Spre dovadă de favoarea cesaruluĭ eĭ îĭ înfăţişară o carte împĕrătească cu această coprindere:

XXXIX

«Rudolf al II-lea, din mila luĭ Dumneḑeŭ Impĕrat al Romanilor, pururea august.

«Noĭ recunoaştem şi facem a se cunoaşte prin coprinderea «acestora tutulor:

«După ce, din mila a tot puterniculuĭ Dumneḑeŭ (pen«tru gloria căruia ne luptăm împotriva naţiilor păgâne şi «barbare) Ardealul a fost supus putereĭ noastre şi strălu«citul Mihaiŭ-Vodă din ţara Românească, înflăcărat de un «mare zel pentru creştinătate, a supus pe sine şi ţara sa «Maiestăţeĭ noastre şi ne-a dovedit credinţa sa către noĭ prin «fericitele şi curagioasele sale întrepinderĭ împotriva Turculuĭ «şi în Ardeal, unde a tras această ţară de sub domnirea ne«dreaptă a cardinaluluĭ Bathori şi a dobândit o mare biruinţă; «atât pentru îngrijirea cu care priveghem la păstrarea pose«siilor noastre, cât pentru bunătatea şi dărnicia noastră obici«nuită către supuşiĭ şi vasaliĭ noştriĭ, am voit să mărturisim «că statornica credinţă a străluciturluĭ voivod Mihaiŭ către «noĭ şi slujbele sale ne aŭ fost plăcute, încredinţaţĭ nu nu«maĭ că strălucitul voevod va urma a fi credincios precum a «fost, dar încă şi urmaşiĭ sĕĭ vor imita acest lăudat exemplu «de credinţă şi de curagiŭ; pentru aceia din chiar voinţa «noastră după ce am chibzuit îndestul, primim în credinţă «şi clientela noastră şi aceea a urmĕtorilor noştri regĭ aĭ «Ungarieĭ pe numitul Mihaiŭ Voevod şi copiĭ sĕĭ şi ţinutul «sĕŭ ţara Românească, precum o mărturisim prin aceste «cărţĭ. Ast-fel, de câte orĭ va fi trebuinţă, pe cât vom putea «noĭ îĭ vom da ajutor, pentru ca domnia acesteĭ ţĕrĭ Ro«mâneştĭ să treacă regulat de la persoana străluciturluĭ Mihaiŭ «cu legiuiţiĭ sĕĭ copiĭ de sexul bărbătesc de la cel d'întâiŭ «născut, cu această condiţie însă, că de câte orĭ se va înfă«ţişa un noŭ cas de moştenire, acel ce va moşteni va face «noue şi următorilor noştri jurământul de credinţă ce Mihaiŭ «ne-a făcut. Spre dovada acestor cărţĭ, subscrise cu mâna «noastră şi la care s'a pus pecetea noastră, datu-s'a în ora-

«şul nostru Pilna, în 11 Februarie, anul Domnuluĭ 1600, al «24-lea al stăpânireĭ noastre ca rege împĕrat al Românilor, al «28-lea ca rege al Ungarieĭ şi al 24-lea al stăpânireĭ noastre «ca rege al Boemieĭ.

RUDOLF.
Prin porunca Sânteĭ Maiestăţiĭ
Sale împĕrăteştĭ
Ion Barvitius.» [1]

Mihaiŭ-Vodă, audind de aceea ce-ĭ spuneaŭ agenţiĭ cesaruluĭ în numele sĕŭ, nu-şĭ putu ţine mânia şi le rĕspunse îndată de faţă: «că el nu va lăsa Ardealul spre a se întoarce «în ţara Românească şi nu va face pe voia împĕratuluĭ; că «de şi cesarul i-a plătit în toţĭ aniĭ o subvenţie, dar că prin «toate ostenelile şi primejdiile ce a suferit de la duşmaniĭ «cesaruluĭ, luptându-se pentru dênsul, el meritase guvernul «Ardealuluĭ, care de pre dreptate şi legiuit i se cuvine», dând a înţelege că numaĭ puterea armelor cu care câştigase această ţară, îl va putea sili a o întoarce înapoĭ. Apoĭ Mihaiŭ de a doua oară adună la svat boieriĭ, cari toţĭ fură de părere «că îĭ este prin înţelepciune poruncit a păstra pe seamă-ĭ «Ardealul; că el suindu-se pe scaunul ţĕriĭ Româneştĭ, ţara «era ocolită de vrăjmaşĭ şi că Dumnedeŭ îĭ puse în mână «Ardealul ca cu puterile unite a ambelor ţĕrĭ, să se poată «apĕra». Mihaiŭ, vĕdênd că simţemintele boierilor şi ale nobililor ardelenĭ conglăsuesc cu ale sale, se întemeie şi maĭ mult în hotărârea de a ţine Ardealul. În 15 martie el deschise dieta pe care o chemase la Braşov. Cu douĕ dile înainte el voise s'o amâne şi să-ĭ schimbe locul la Sibiiŭ, dar fiind-că deputaţiĭ veniseră din toate părţile, îl rugaŭ a o continua. Toată svătuirea dieteĭ, ţinu numaĭ un ceas, aruncând o contribuţie de patru fiorinĭ de cap. Toţĭ se aşteptaŭ la o contribuţie mult maĭ aspră; apoĭ, audind aceasta, o priviaŭ ca o binefacre deosebită şi se învoiră cu toţiĭ. In 16 martie la 7

[1] Acest act, spune Bethlen care cel d'intâiŭ l'a scos la lumină, era scris pe pergament şi se afla păstrat în biblioteca luĭ Gabriel Bethlen, prinţul Ardealuluĭ, şi la moartea luĭ trecu la comitele Stefan Bethlen, fratele sĕŭ.

ceasurĭ porni din Braşov la Sibiiŭ şi d'acolo la Alba, ducênd şi pe agenţiĭ împărăteştĭ cu sine. Aci, după ce-ĭ ţinu câte o săptămână şi iĭ maĭ zăbovi şi la Cluş, iĭ trimise înapoĭ la împĕratul Rudolf cu acest rĕspuns: «că de nu va trimite «subvenţia anuală şi aceasta în grabă, el va duce asupra «împĕratuluĭ nu numaĭ oamenĭ, dar încă miĭ de miĭ de demonĭ; «că el n'are trebuinţă de ajutorul străinilor; că are destuĭ «soldaţĭ, numaĭ banĭ iĭ lipsesc spre a-ĭ putea ţine». El rugă încă pe agenţĭ a se sili ca împĕratul să numească altă persoană în locul luĭ Basta, care iĭ era bănuit din deosebite cuvinte şi pentru ca sveḑile lor particulare să nu turbure liniştea ţĕriĭ întregĭ. El învinovăţia maĭ ales pe Basta că, în loc să grăbească a-ĭ aduce ajutorul ce era dator împotriva cardinaluluĭ, îşĭ petrecuse vremea în zadar în fapte de nimic, încă se prefăcuse că e bolnav, pentru că primise o sumă mare de banĭ de la cardinal, prin mijlocul luĭ Corniş ca să nu-l vatăme şi pentru aceea el se mişcase prea cu încetul cu oastea sa spre Ardeal, lăsând să scape ocasia d'a intra împreună cu dênsul în acea ţară. Deosebit de acesta, Mihaiŭ făcu a se propune de pe lăturĭ agenţilor împĕratuluĭ «că, «de vreme ce Ardealul i se face din ce în maĭ iubit, el do-«reşte ca să-l stăpânească şi după dênsul să treacă la fiul «sĕŭ prin drept de moştenire; că pe lângă Ardeal, să i se «adaoge încă Oradia-Mare, Husta, Baia mare şi părţile din «afară ale Hotaruluĭ Ungarieĭ, care maĭ 'nainte ţinuse de «Ardeal şi că tot ce va maĭ câştiga cu vreme, ţĕrĭ şi oamenĭ, «să rămână pe seama luĭ şi a fiuluĭ sĕŭ; că să i se dea banĭ «pentru a ridica oştĭ şi aceleaşĭ pensiĭ şi aceiaşĭ cinste de «care se bucurase Sigismund Bathori, între care să fie făcut «şi principe al Sânteĭ Împĕrăţiĭ şi să i se dea ordinul mie-«luluĭ de aur; că împĕratul şi ceĭ-l'alţĭ principĭ creştinĭ, care «ţin de împĕrăţie să se îndatoreze de a-l rĕscumpăra cu banĭ «de la Turcĭ, întîmplându-se să caḑă prins în mânile lor; «că dacă cum-va va fi gonit de duşmanĭ din Transilvania «saŭ din Ţara-Românească, împĕratul să «aibă a-ĭ plăti o «sută miĭ talere pentru traiul sĕŭ în Ungaria de sus». El adăogi, spre a pipăi şi maĭ bine plecările deputaţilor împĕ-

ratuluĭ, «că speră că nu i se vor cere înapoĭ cetăţile Ardea-«luluĭ, pe care şi le luase în stăpânire. Apoĭ din parte-ĭ se «îndatora către împĕrat a-l privi ca pe un prinţ puternic; «că nicĭ o dată nu va umbla a-ĭ smulge ţĕrile ce el iĭ încre-«dinţase, ci din potrivă a i le păstra prin slujbe credincioase, «precum asemenea şi cele-l'alte părţĭ ale Ardealuluĭ ce sunt «ale Măriei sale, cu partea de ţară până în Tisa, el le va cu-«prinde şi le va supune împĕratuluĭ. Dacă toate aceste dă-«ruirĭ le va dobândi el de la bunătatea şi dărnicia Împĕra-«tuluĭ, apoĭ făgădueşte a face pentru mântuirea creştinătăţiĭ «maĭ multe isbândĭ şi coprinderĭ asupra duşmanuluĭ comun, «de cum ar face vre-o dată cine-va şi că, de i se va da «numaĭ aţâţia banĭ cât se cheltuia pe fie-care an în Ungaria «pentru armie, se leagă că va supune împĕratuluĭ toată «ţara de la marea Neagră până la Buda, Stuhlweissemburg «şi Solnoc».

De şi aceste cererĭ ale luĭ Mihaiŭ eraŭ mult maĭ prejos de condiţiile ce împĕratul dedese luĭ Sigismund Bathori prin tractatul de la 24 Ianuarie 1595, ele se părură peste mĕsură de marĭ agenţilor împĕratuluĭ şi aprinşĭ încă de Basta împotriva luĭ Mihaiŭ, se intoarseră foarte întărâtaţĭ şi cu inimă bănuitoare lângă împĕratul, căruia iĭ insuflară aceleaşĭ bănuelĭ.

Mihaiŭ nu-şĭ maĭ făcea ilusiĭ acum asupra Nemţilor; el înţelese că de bună-voe eĭ nu-ĭ vor da nimica, ci numaĭ siliţĭ de dênsul şi de împrejurărĭ. El se gândi a se împăciui cu duşmaniĭ sĕĭ ca să încete odată acest îndelungat rĕsboiŭ şi spre a putea fi liber la întâmplare in faţa Nemţilor. Pentru aceea trimise o solie la craiul Poloniei spre a încheia pace şi alianţă. Vorba eşi atuncĭ că Mihaiŭ propuse şi luĭ Ieremia domnul Moldoveĭ ca să-şĭ dea pe fie-sa după Pĕtraşcu, fiul luĭ Mihaiŭ, ca aşa Ardealul, Polonia, Moldavia şi ţara Românească fiind una, să n'aibă temere nicĭ de Tătarĭ, nicĭ de Turcĭ, cu mult maĭ puţin încă de Nemţĭ. Dar o nouă dorinţă de domnire ce coprinse pe nestatornicul Sigismund Bathori, împedecă orĭ-ce trataţie şi aprinse din noŭ flăcările rĕsboiuluĭ.

XL.

Când Sigismund Bathori află tragica moarte a vĕruluĭ sĕŭ Andreiŭ, alergă îndată către cumnatul sĕŭ Ioan Zamoisky, marele cancelar al Poloniei ca să-l roage să-ĭ vină într'ajutor spre a redobândi Ardealul şi de a goni dintr'însul pe Mihaiŭ-Vodă. Din nenorocire pentru dênsul, în acest drum i se aprinseră douĕ trăsurĭ care arseră împreună cu maĭ mulţĭ caĭ şi cu tot ce avea maĭ scump. Zamoisky nu-ĭ refuză ajutorul sĕŭ. Ast-fel Sigismund pe care nişte emigraţĭ din Ardeal, anume Francisc Ferrei, Gabriel Bethlen şi alţiĭ îl aţâţaŭ mereŭ spre a rĕsbuna moartea cardinaluluĭ, făcu confederaţie cu Ieremia-Vodă din Moldova şi cu Zamoisky. Se ḑicea că el se învoise cu acesta pe urmĕtoarele base: «că Zamoisky «să-l ajute pe Sigismund din toate puterile cu banĭ şi oamenĭ «spre a-l restatornici pe tron; Sigismund să ia în căsătorie «o fată a luĭ Zamoisky, saŭ pe orĭ-cine alt, numaĭ să nu fie «nemţoaică; de va muri fără feciorĭ, atuncĭ domnia Ardea- «luluĭ să caḑă în moştenire la fiul luĭ Zamoisky, născut din «Griselda sora luĭ Sigismund. In tot casul Sigismund şi Ar- «dealul să fie cu totul desfăcuţĭ de Nemţĭ».

Sigismund şi Ieremia-Vodă se adresară şi la Sultanul cerând banĭ şi oaste într'ajutor. Sultanul nu îndrăsni a se de clara de faţă împotriva luĭ Mihaiŭ, refusă a le da banĭ, dar în taină era cu dênşiĭ; el mijloci mult prin scrisorĭ ca Poloniĭ să le stea puternic în ajutor şi le trimise o seamă de oaste, care de faţă se priviaŭ ca volontarĭ. Zamoisky asemenea îşĭ puse toate silinţele spre a hotărî pe rege la acest rĕsboiŭ şi prin acesta dete o bună ocasie Sueḑilor de a scăpa de acest rege al lor, pe care nu-l maĭ voiaŭ.

Ast-fel craiul Sigismund îşĭ perdu drepturile sale din Suedia, spre a călca pe ale vecinilor sĕĭ. Aliaţiĭ puseră în picioare o armie de maĭ mult de 40,000 ostaşĭ, compusă de Moldovenĭ, Ungurĭ, Polonĭ, Tătarĭ şi Turcĭ. Eĭ se apropiară de hotarul Ardealuluĭ şi sta acum a năvăli asupra luĭ Mihaiŭ-Vodă.

Acesta află furtuna ce-l amenința și începu să se pregătească în grabă a o stăvili din toată puterea ambelor țerĭ ce el stăpânia. In inima sa se bucură de noua ocasie ce dușmaniĭ îĭ daŭ, saŭ maĭ bine de silința ce eĭ îĭ fac d'a-șĭ îndeplini proiectul sĕŭ cel vechiŭ d'a coprinde Moldova, precum coprinsese Ardealul. El era sigur de ostașiĭ și de popoarele sale și avea toată credința într'înșiĭ. Sĕcuiĭ îĭ eraŭ cu totul jertfițĭ pentru drepturile ce căpătase de la dênsul; Cazaciĭ, Sêrbiĭ și Bulgariĭ sta gata a muri pentru dênsul, căcĭ el îĭ îmbrăcase, îĭ înarmase, îĭ căutase adesea și le plătia simbrie bună. Trupurile lor cele marĭ, barbele cele lungĭ, strălucirea veștmintelor și armelor lor însuflaŭ groaza. Dar Mihaiŭ punea temeiŭ și maĭ mult pe iubirea oștilor româneștĭ, viteze și cercate în atâtea rĕsboaie, și apoĭ se întemeia el pe dragostea poporuluĭ român din ambele țĕrĭ, care în răpirea entusiasmuluĭ ce avea pentru eroul sĕŭ, nu-l numea alt-fel decât «*Macedon al nostru*». Moldoveniĭ înșișĭ iubiaŭ maĭ din trecut pe Mihaiŭ și cu atât maĭ mult pre cât uraŭ acum de moarte pe Ieremia pentru asprimea cârmuireĭ sale și pentru dăjdiile nesuferite ce el scosese. Într'adevĕr el pusese o dajdie de o soldie de aur pe lună și toțĭ baniĭ ce-ĭ strângea, îĭ trecea în Polonia, spre a avea cu ce trăi acolo la nevoie, căcĭ el nu se întemeia în puterile sale și negreșit încă maĭ puțin pe dragostea supușilor sĕĭ.

Mihaiŭ îșĭ avea armia ast-fel împărțită în deosebite părțĭ ale Ardealuluĭ: Sĕcuiĭ rĕmaseră în ținutul lor; Unguriĭ mercenarĭ, în numĕr de 1500, eraŭ așeḑațĭ lângă orașul Brașov pe malurile rîuluĭ Bârsa, prin satele și castelurile nobililor, ca într'un loc maĭ lesne de hrană; iar pe Cazacĭ îĭ așeză în tabĕră în tĕrgul numit Arany (Uroiul) pe țĕrmul Mureșuluĭ lângă cetatea Deva. Mihaiŭ, saŭ din dorința de a se feri de rĕsboiŭ și de a înființa planul alianțeĭ între Ardeal, Moldova, țara Românească și Polonia ce-șĭ închipuise, saŭ că, desperând de a putea împedica rĕsboiul, voia numaĭ să câștige vreme ca să se poată găti și isbi pe dușman fără veste, deschise tractație de pre cum avea obiceiŭ de a vorbi tot de pace, pe când se pregătia cu din-adinsul pentru rĕsboiŭ. El

trimise un sol la Sigismund, propuindu-ĭ că-ĭ va întoarce Ardealul, dacă el va lua în căsătorie pe fica sa Florica, făgăduind că nu va păstra pentru sine decât orașul Brașovuluĭ și cetatea Făgărașuluĭ. Sigismund era gata a primi aceste propunerĭ, dar Baltazar Szilasi și Hertelius, carĭ eraŭ pe lângă dênsul, îl făcură a schimba părerea, cu atât maĭ mult că de această propunere a luĭ Mihaiŭ se ținea și alta ce aceasta tot cu aceeașĭ ocasie făcuse luĭ Ieremia. Mihaiŭ îĭ cerea să dea pe fie-sa după fiul luĭ, Petrașcu și apoĭ de bună-voie să se tragă în Polonia, lepădându-se de domnia Moldoveĭ care să rĕmână pe seama luĭ Mihaiŭ, ca de acolo să aibă ocasie a goni pe tătarĭ de la Dunăre până la cetatea Albă și Nistru și ast-fel să-șĭ mărească statul.

XLI

Negociațiile cu Sigismund și cu Ieremia nu isbutiră. Mihaĭŭ, vĕḑênd că nu va putea înconjura rĕsboiul, voi cel puțin a se sili să slăbească cât putea maĭ mult pe dușman. Spre acest sfârșit trimise la sultanul un sol anume Mihaiŭ Török spre a-ĭ vorbi de dorința luĭ de a ține pace cu Turciĭ și a-ĭ cere semnele întărireĭ pentru domnia sa asupra Ardealuluĭ. Asemenea trimise o solie și la craiul Polonieĭ poftindu-l ca să nu sprijinească pe dușmanul sĕŭ Ieremia Movilă, nicĭ să dea ocrotire emigraților din Ardeal, între carĭ era și Thomas Csomortany. Această solie, nu numaĭ că nu fu ascultată, dar încă craiul Sigismund înștiință pe Ieremia de hotărîrea luĭ Mihaĭŭ d'a-l isbi, ca să ia mĕsurile cuviincioase, să gătească provisiĭ pentru armia Polonă și să întărească cetățile Suceava și Hotinul. Mihaiŭ se tulbură foarte vĕḑênd pe Polonĭ declarațĭ cu totul și de față vrăjmașĭ aĭ sĕĭ. El îșĭ închipui atuncĭ un plan de uriaș; el voia să năvălească în Polonia, să se folosească de simpatiile ce avea în poporul aceleĭ țĕrĭ spre a face o revoluție, a rĕsturna pe rege, a pune pe altul în locu-ĭ saŭ chiar a opri acea crăie pe seamă-ĭ. Într'adevĕr, o parte mare din locuitoriĭ Polonieĭ și popoarele ruse, speriate de unirea religioasă, la care regele Sigismund împreună cu

iesuiţiĭ ce-l cârmuiaŭ, le sileaŭ a face cu religia catolică, chemaŭ pe Mihaiŭ din toată inima lor. «Nu era acum de temut, «dic cronicariĭ polonĭ, de perderea uneĭ singure provinciĭ, «dar de schimbarea guvernuluĭ pentru tot regatul». Mărturisesc încă uniĭ din analiştiĭ polonĭ că Mihaiŭ merse şi maĭ departe, că cerea să desmăduleze crăia Poloniei, fără-de-lege împotriva sântuluĭ drept al naţiilor, care din norocire nu întină atuncĭ sabia românească, rĕmâind ca să fie, în dilele noastre, povara ruşinoasă a suveranilor Europeĭ. Spre îndeplinirea planuluĭ sĕŭ asupra Polonieĭ, Mihaiŭ se puse în corespondenţă cu patriarchul de la Constantinopole, cu mitropolitul de la Kiev, cu marele duce al Muscalilor şi cu Carol ducele de Sudermania, carele cârmuia regatul Suedieĭ. El făgădui acelor doĭ archiepiscopĭ că, de-l vor ajuta cu mijloacele ce le sunt prin putinţă, el va coprinde Polonia, va întemeea acolo religia rĕsărituluĭ şi o va întinde maĭ departe în Europa. Stăpânitorilor; el propunea o alianţă pentru împàrţirea Polonieĭ pe aceste base: caseĭ Austriace să se dea Polonia cea mare, Muscaluluĭ, Lituania; Suedieĭ Livonia, iar cele-l'alte provinciĭ le opria pe seama sa. Maĭ înainte însă de a-ĭ sosi rĕspunsurile de prin toate locurile de unde trimisese solĭ, Mhiaiŭ îşĭ puse oştile în mişcare asupra Moldoveĭ. Această grabă a luĭ îĭ fu folositoare într'aceea că îĭ înlesni repedea cuprindere a aceleĭ ţĕrĭ; dar îl vătămă mult apoĭ, căcĭ nefiind sigur de aliaţiĭ sĕĭ, el nu îndrăsni să tragă foloasele isbândilor sale, năvălind în Polonia, ca să schimbe soarta acesteĭ ţĕrĭ saŭ s'o silească a încheia pace. Fu într'adevĕr o mare greşală din partea luĭ Mihaiŭ, pe care o plăti scump, de a întărâta pe toate puterile vecine împotrivă-ĭ, lăsându-se pe sine fără nicĭ un aliat. De ar fi apucat cel puţin a se învoi cu împĕratul în privinţa Ardealuluĭ ca să fie sigur că nu va fi isbit în lipsă-ĭ, saŭ de ar fi luat în Ardeal drept temelie a stăpânireĭ sale întreaga mulţime a poporuluĭ român; dar el jertfise pe aceasta nobililor, a căror dragoste tot nu şi-o putu trage şi carĭ acum şi eĭ complotaŭ pieirea luĭ. Mihaiŭ într'adevĕr prevĕduse multe din acestea; el căutase să amâne acest rĕsboiŭ, la care era tîrît ca de o fatalitate. Ho-

tărându-se a-ĭ face, el spera că, pe lângă aceea că-şĭ împlinea o veche dorinţă a inimeĭ sale, coprindênd Moldova, o isbândă nouă va putea încă sa-ĭ slujască a învinge îndĕrătnicia Austrieĭ şi a o sili fără voie chiar să-ĭ acorde toate cererile sale în privirea Ardealuluĭ; şi într'aceasta nu se înşela. El nu ştia însă că această împĕrăţie nu uita nicì odată ceea ce i s'a smuls prin silă, nu iartă pre ceĭ ce aŭ siluit'o şi că perfida eĭ politică, în cumplita-ĭ sete de rĕsbunare, nu-şĭ alege mijloacĕle. Mihaiŭ înştiinţă însă pe împĕratul că el voieşte a face o expediţie împotriva Moldoveĭ spre a goni de acolo pe emigraţiĭ din Ardeal, partisanĭ aĭ luĭ Andreiŭ Bathori şi aĭ familieĭ luĭ, dându-ĭ mult a spera. Spre a se asigura că nobiliĭ ungurĭ din Ardeal nu vor face nicĭ o mişcare în contră-ĭ porni la fiul sĕŭ Pătraşcu, în ţara Românească, treĭdecĭ din ceĭ maĭ de căpetenie nobilĭ ca să fie ca nişte zăloage. El nu voi să ia în ajutor nicĭ pe Basta, nicĭ vre-o ceată din oastea împĕrătească, saŭ din'adins saŭ din graba cu care era silit a năvăli asupra duşmanuluĭ [1].

XLII

Adunându-şĭ în grabă oştile sale strĕine din cartierele lor, Mihaiŭ le împreună cu armia sa şi cu a Ardealuluĭ. Eşi din Alba-Iulia şi, la 1 Maiŭ, îşĭ aşedă tabăra lângă orăşelul Preşmĕr. Acolo porunci la toţĭ Sĕcuiĭ să se scoale în arme şi să-l urmeze. El făcu cunoscut atuncĭ armieĭ că are să intre în Moldova spre a rĕsbuna moartea luĭ Ştefan-Vodă Răsvan, aliatul sĕŭ, pe care Ieremia-Vodă îl omorîse cincĭ anĭ maĭ înainte, într'un chip crud, ruşinos şi împotrivitor obiceiurilor creştineştĭ. Armia luĭ Mihaiŭ, spun că trecea peste 50,000 ostaşĭ din cari 38,000 puşcaşĭ, 3000 cazacĭ, 4000 călăreţĭ sêrbĭ, 4000 sĕcuĭ şi 4000 voluntarĭ sub comanda luĭ Baba-Novac. Cea maĭ mare parte din această armie trebuia să se pogoare

[1] Aci autorul voia să adaoge un capitol special pentru care nu există text, căcĭ aflăm aci în manuscris următoarea notă: «A intercala aci un capitol deosebit de descriere a Moldoveĭ».

Nota editoruluĭ.

din Ardeal în Moldova pe la Trotuş; cea-l'altă să treacă din ţara Românească pe la Focşanĭ. In 6 Maiŭ 1600, Mihaiŭ, lăsându-şĭ soţia în Ardeal, porni spre Moldova şi, voind a sosi chiar şi înainte de vestea sosireĭ sale, cu o grabă de care toţĭ s'aŭ minunat, fără a da rĕsuflare oştilor sale, trecu hotarul, nu prin drumul obicinuit pe unde ştia că-l aşteaptă duşmanul, ci urcându-se prin munţiĭ ceĭ maĭ greĭ, printre stâncĭ şi prin aspre strîmtorĭ. Pe acolo armia avu a suferi mult, maĭ cu seamă din lipsa provisiilor ce nu găsiră nicĭ pe acolo nicĭ în părţile Moldoveĭ, de oare-ce duşmanul le pustiise maĭ dinainte. Caiĭ însă avură păşune şi ostaşiĭ fură siliţĭ a se hrăni cu foĭ de copacĭ; totuşĭ oştile nu murmurară de loc împotriva acesteĭ repejunĭ. Intr'adevĕr Mihaiŭ le dedese încredinţare că vor birui şi le făcuse să spere mult în îmbelşugarea şi gloria ce vor dobândi prin biruinţa câştigată fără de nicĭ un aliat. Oştile vrăjmaşe, orânduite spre paza acelor munţĭ, vĕḑĕnd cu mirare şi spaimă că duşmanul, trecĕnd prin prăpăstiĭ, le-a ocolit, se traseră spre şeşul Moldoveĭ către tabăra lor cea mare din lăuntrul ţĕreĭ.

Sigismund Bathori, şi Ieremia-Vodă, carĭ se aflaŭ atuncĭ la o nuntă în oraşul Trotuşuluĭ, luând veste că Mihaiŭ a trecut munţiĭ ceĭ marĭ şi că acum, rânduit de bătălie, se apropie de dênşiĭ, rĕmaseră încremeniţĭ. În groaza ce-ĭ cuprinse, eĭ gândiră că aceea ce e maĭ sigur pentru dênşiĭ este d'a se retrage în lăuntrul ţĕriĭ şi fără zăbavă sculându-se cu toată armia, se îndreptară spre Suceava. Mihaiŭ-Vodă, ne întîmpinând în faţă-ĭ pe duşmanĭ, de pre cum se aştepta, se luă după dênşiĭ cu aceeaşĭ iuţeală cu care trecuse munţiĭ. Armia luĭ avu şi aice a suferi mult de sărăcia loculuĭ, maĭ ales că duşmanul pustia tot în cale spre a întârḑia goana ce-ĭ da aĭ noştri. Dar oştile luĭ Mihaiŭ, biruind aceste suferinţe, se îmbărbătară şi maĭ mult, siliră la drum şi în sfârşit ajunseră pe cele vrăjmaşe la un loc anume Iascea şi le nevoiră a sta de rĕsboiŭ; avanguardia duşmanuluĭ alcătuită de câte-va regimente polonese bine armate, isbi avanguardia noastră compusă de câţĭ-va românĭ şi sêrbĭ şi o sparseră. Mihaiŭ trimise îndată de chemă o seamă de Ungurĭ

de Ardeal, carĭ se aflaŭ maĭ în urmă şi-ĭ asvârli asupra Polonilor din avanguardia duşmanilor, carĭ după puţină apărare, se întoarseră în risipă, lăsând în loc ca la 200 morţĭ dintr'înşiĭ. Intre aceştia era şi un viteaz polon anume Dydynski. Indată după această luptă de avanguardie, ambele trupurĭ de armie protivnice se arătară una în faţa alteia. Ele cătară cât-va una către alta ca cum ar fi aşteptat ceva. Ce va face armia moldoveană? Lupta-se-va ea alăturĭ cu Poloniĭ pentru un domn pus de aceştia şi nesuferit ţĕriĭ, împotriva fraţilor lor de sânge şi a unuĭ eroŭ, fala tutulor Românilor? Moldoveniĭ nu stătură mult în cumpĕnă. Intr'o clipă 15,000 dintr'înşiĭ, puindu-şĭ cuşmele în vârful lăncilor, cu mare strigare de bucurie, trecură în tabăra luĭ Mihaiŭ. Ieremia nu maĭ avu alt ce face de cât a fugi cât maĭ în grabă, împreună cu oastea ce-ĭ rĕmăsese, spre Hotin. Ajungênd la Suceava, el nu îndrăsni să intre în cetate, neîncreḑêndu-se în locuitorĭ. «Era aşa de «groaznic Mihaiŭ-Vodă şi vestit de rĕsboae în toate aceste «părţĭ, ḑice Miron Costin, cât îndată ce aŭ sosit la Suceava «i s'aŭ închinat cetatea SuceviĭU şi a Neamţuluĭ şi puse în «cetăţĭ o seamă de aĭ luĭ pedestraşĭ». Cronicarul polon Heidenstein bănueşte că comandantul Suceviĭ, un polon anume Trzaska, ar fi trădat cetatea, câştigat fiind printr'o mică rĕsplătire. Mihaiŭ-Vodă apoĭ pripi aşa de aproape pe Ieremia, în cât avanguardia sa ajunse nişte haiducĭ pedestri cu câte-va care din arierguardia luĭ Ieremia. Haiduciĭ stătură cu inima la rĕsboiŭ apărându-se câte-va ceasurĭ, dar înglotându-se oastea luĭ Mihaiŭ, eĭ fură sparţĭ şi deteră dosul. Această luptă stătu lângă rîul Jijia, la un sat anume Verbia, unde stă o movilă mare făcută după aceea peste trupurĭ, de Ieremia. În sfîrşit duşmanul ajugênd la Nistru, la cetatea de margine a Moldoveĭ, numită Hotinul, pe care Ieremia o îngrijise foarte bine cu slujitorĭ de aĭ sĕĭ nemţĭ, hotărî de a se opri acolo spre a da bătaie, sperând că va putea isbuti să birue oştile luĭ Mihaiŭ, obosite de atâta cale. Numĕrul ostaşilor ce aveaŭ aliaţiĭ cu dênşiĭ se urca încă la 30,000. In 8 Maiŭ sosi şi Mihaiŭ pe loc şi îndată se înhăţă bătaia la Otanĭ lângă Hotin. Bătălia ţinu de la 10 ceasurĭ dimineaţa până seara şi, cu toate că

dușmanul se purtă maĭ vitejește în această bătălie, dar nu fu maĭ norocit de cât altă dată. Mihaiŭ cădu cu o furie mare asupra armieĭ dușmane, care după o lungă împotrivire perdu câmpul de bătaie, pe care-l roșì și udă cu valurĭ de sânge; 8000 din vrăjmașĭ zăceaŭ pe câmpul bătălieĭ, iar din oastea noastră numaĭ 2000; mulțĭ dușmanĭ încă periră ca vaĭ de eĭ, înecațĭ în rîul Nistruluĭ. Româniĭ câștigară o pradă bogată, iar dușmaniĭ ce scăpară se închiseră cu toțĭ în cetatea Hotinuluĭ [1].

XLIII

Mihaiŭ începu a bate cetatea. Ghiulele luĭ, spune Miron, se cunoșteaŭ în zidurile cetățiĭ până la surparea eĭ, și după un asediŭ de treĭ dile, vědênd că nu o va putea sparge, căcĭ îĭ lipseaŭ tunurĭ marĭ, puse un trup de pază împrejurul cetățiĭ și, lăsând în capul oștilor pe Udrea, împreună cu Deli Marcu și Baba-Novac, el se întoarse la Suceava și de acolo la Iașĭ, unde intră cu triumf, se sui în tronul domnilor moldovenĭ, primind într'o ceremonie solemnă jurământul de credință al boierilor acesteĭ țěrĭ. De atuncĭ el începu a se întitula și a se scrie: «Domn al țěreĭ Româneștĭ, al Moldoveĭ și al Ar-«dealuluĭ.» Ieremia-Vodă, vědênd că-l vor scoate din cetate, fugi într'o noapte pe furiș cu toțĭ boieriĭ luĭ în Polonia. Mihaiŭ deși cunoștea bine cât de mulțĭ partisanĭ are în Polonia întreagă, iar maĭ cu seamă că vecina țară a Podolieĭ, care era de lege orientală îl chema și-l aștepta cu mare bucurie spre a i se închina luĭ, tot nu îndrăsni a trece peste hotar în Polonia, spre a sfârși rěsboiul, încheind pace saŭ îndeplinindu-șĭ planurile sale în acea țară, din pricină că el încă nu era înțeles bine cu aliațiĭ sěĭ, că nu putuse coprinde cetatea Ho-

[1] Maĭ toțĭ analiștiĭ pun această bătaie pe Nistru, însă uniĭ la Hotin, la un loc aproape, pe care nu-l scriŭ tot un fel. Așa de Thou scrie *Orthein*, Orteliu *Oglioni* și alțiĭ *Orthun*, Bisselie, *Orthano*. Această din urmă se aseamănă cu numele satuluĭ *Otanzĭ* de lângă Hotin, unde credem că s'a dat această bătălie, necunoscênd vr'un loc acolo al căruĭ nume să apropie maĭ mult de cele date de istoricĭ.

tinul şi că trebĭ grebnice îl chemaŭ în Ardeal. Aceasta fu o mare greşală a luĭ Mihaiŭ, căcĭ vecinatele provinciĭ eraŭ fără oştĭ şi cu simpatia popoarelor, chiar şi fără de aliaţiĭ sěĭ, el ar fi putut impune voinţa sa în Polonia. El scrise craiuluĭ Polonieĭ că a luat armele şi a intrat în Moldova spre a opri isbucnirea unuĭ complot rěŭ ce Ieremia urḑise împotrivă-ĭ. Eraŭ atuncĭ Poloniĭ strânşĭ la dietă în Varşovia, svătuind oaste împotriva Suedieĭ, silind mult craiul ca să i se dea mijloace de a-şĭ redobândi crăia de moştenire. Eşise vorba cum că Mihaiŭ dobândise de la Poartă întărirea nu numaĭ de domn al Moldoveĭ, ci încă i se dedese o diplomă scrisă cu litere de aur, prin care i se întăria stăpânirea peste toate provinciile polone ce va putea coprinde. Toate acestea aţîţară marĭ dispute în dietă. Adoratoriĭ şi partisaniĭ luĭ Mihaiŭ, cari eraŭ mulţĭ, tăgăduiaŭ adevěrul acesteĭ din urme vorbe şi, lăudând faptele eroice ale luĭ Mihaiŭ, împotriva Turcilor, încredinţaŭ că el va fi un om foarte folositor republiceĭ şi pregătirile rěsboinice ce vor să facă împotrivă-ĭ sunt de prisos. «Siguranţa crăieĭ Polonieĭ, ḑiceaŭ eĭ, nu se razimă pe Moldova. «Ce ne pasă nouă şi ce perde saŭ câştigă republica, dacă «va domni în acea ţară Ieremia saŭ Mihaiŭ? De trebue a apěra pe Ieremia, apere-l aceia carĭ aŭ câştig dintr'aceasta «şi cărora le place orĭ-ce pricinuire, numaĭ să poată face rěsboiŭ.» Această din urmă observaţie bătea în Zamoisky şi în ambiĭ fraţĭ Potocki. Cel d'întâiŭ era patronul luĭ Ieremia pe care-l pusese pe tronul Moldoveĭ şi făgăduise a-l apăra; ceĭ-l'alţĭ eraŭ rudiţĭ cu Ieremia prin căsătorie. Partida luĭ Zamoisky striga împotriva partideĭ luĭ Mihaiŭ, învinovăţind'o de a fi spirit austriac şi prietenă a religieĭ rěsărituluĭ. O greşală se făcu atuncĭ din partea noastră. Baba-Novac intră în Pocuţia, provincie a Polonieĭ, cu gând ca să tragă pe Cazacĭ în partea luĭ Mihaiŭ. El pustii acolo moşiile luĭ Ştefan Potocki. Fără îndoială că aveam drept a intra în Polonia, care ne făcuse rěsboiŭ până atuncĭ; aveam drept a intra în Pocuţia, care este o veche provincie a Moldoveĭ, fiind cumpěrată la 1431 de Alexandru-Vodă cel bun şi cel bětrân de la craiul Polonieĭ Vladislaŭ, într'o mie de ruble de argint, şi apoĭ multă

vreme ea stătu o pricină de rĕsboaie necurmate între Polonĭ şi Moldovenĭ. Mihaiŭ cunoştea aceasta şi reclama acum drepturile Moldoveĭ asupra Pocuţieĭ. Dar nefiind hotărît Mihaiŭ a purta îndată rĕsboiul în Polonia, intrarea în Pocuţia era o greşală, căcĭ întărâtă maĭ mult pe duşmaniĭ sĕĭ din Polonia şi le dete cuvînt împotriva partisanilor noştri. Partida luĭ Zamoisky incepu într'adevĕr a striga tare că Baba-Novac a pustiit Pocuţia prin foc şi sabie, ducênd în robie o mulţime de oamenĭ, femeĭ şi copiĭ, prin mijlocul oraşelor şi satelor aprinse. Cu toate acestea dieta nu voia a libera banĭ pentru pregătirile de rĕsboiŭ. Zamoisky nu se descuraje de acestea, nicĭ se lăsă din hotărîrea sa. El câştigă pe craiul, asupra căruia ştim că avea mare influenţă, mereŭ ḑicêndu-ĭ prin scrisorĭ şi prin graiŭ că unchiul şi vrăjmaşul sĕŭ ducele de Sudermania din Suedia se va bucura mult şi se va întări în puterea sa, vĕḑênd că strĕiniĭ calcă ţara Polonieĭ nepedepsiţĭ. In înţelegere dar cu craiul, Zamoisky dete poruncă atmanuluĭ Zotiewsky de a se duce în grabă cu câte oştĭ va putea să adune maĭ curênd ca să se aşeḑe pe Nistru spre a apĕra hotarul şi a observa mişcările luĭ Mihaiŭ. Acesta, vĕḑênd atuncĭ că Poloniĭ nu sunt încă în stare a-ĭ face vre-un rĕŭ, că eĭ se mulţumesc a sta în posiţie de apĕrare, socoti până una alta să se întoarcă în Ardeal, spre a pune capĕt la pricina ce era între dênsul şi împĕratul pentru stăpânirea Ardealuluĭ. El trimise curierĭ la cetăţile acesteĭ ţĕrĭ spre a vesti triumfurile sale în Moldova şi tot Ardealul îşĭ arătă veselia prin descărcăturĭ de tunurĭ şi alte ceremoniĭ. Asemenea Mihaiŭ pornise curierĭ la împĕratul ca să-ĭ facă cunoscut coprinderea Moldoveĭ şi a i-o închina din partea sa şi a fiuluĭ sĕŭ Pĕtraşcu, păstrând însă pe seamă-ĭ stăpânirea eĭ.

XLIV

Apoĭ spre a-şĭ trage dragostea poporuluĭ Moldoveĭ, Mihaiŭ ĭĭ iertă birul şi-l aduse a făgădui că pe câtă vreme se va păstra această iertare, cu mijloacele lor, locŭitoriĭ vor apĕra ţara de tot felul de duşmanĭ. El oprise asemenea prin straş-

nică poruncă jaful în orașe și sate, hotărând a fi osândiți la bătaie toți oștenii români cari o vor călca; iar pe ostașii unguri, fiind mai deprinși la pradă, îi osândea la moarte. Din nenorocire nobilii Unguri, cari strigaseră atât de mult asupra relelor ce făceaŭ soldații lui Mihaiŭ în Ardeal, găseaŭ că este prea firesc lucru ca ostașii lor să prade în Moldova nepedepsiți. Într'o ḑi șeapte unguri din oamenii lui Pancratie Sennyei și Giegi Sibrii, nobili însemnați din Ardeal, fură prinși jăfuind și aduși dinaintea lui Mihaiŭ. O mulțime de nobili alergară atunci și se rugară de domn, în numele întregei armii ungurești, ca să dea drumul vinovaților. Mihaiŭ le dete drumul cu vorbe nehotărîte și cum plecară nobilii, îndată trămise poruncă să omoare pe acei șeapte prinși. Incepură atunci Ungurii a murmura, ḑicênd că fără dreptate aŭ fost aceștia uciși. Niște intriganți ambițioși precum Moise Sĕcuiul și Ștefan Csaki ce folosiră de ocasie spre a întărîta pe nobili împotriva cârmuirii lui Mihaiŭ și a-i aduce a trimite pe ascuns deputați către Sigismund Bathori, carele se auḑise că se află la marginile Podoliei în tabĕră cu Ioan Zamoisky cancelarul crăiei polone, spre a se svătui cu dênsul și cu Potocki despre chipul cu care ar putea să intre mai lesne în Ardeal spre a goni pe Mihaiŭ, făgăduind că ei îi vor sta întru ajutor și că poporul îl va primi cu mare bucurie. Sigismund le rĕspunse că: «Dumneḑeŭ e bun și că, «de va voi să-l cheme iarăși la cârmuirea Ardealului, el nu va «lăsa să-i scape din mână ocasia, de temere ca să nu stea îm«potriva voinții lui Dumneḑeŭ. Dar că acuma trebue a suferi «cu răbdare toate relele la care ca oameni suntem supuși, «și așteaptă vremea hotărîtă de Dumneḑeŭ pentru sfârșitul «tiraniei lui Mihaiŭ». Zamoisky încă făgădui că la vreme va da ajutor aliatului sĕŭ Sigismund. Boierii Moldovei se rugară de Mihaiŭ ca să le dea domn spre a-i cârmui în locu-i pe fiul sĕŭ Nicolae. Mihaiŭ le făgădui întâiŭ a le face pre voie și porni numai decât pe Radu Buzescu și pe postelnicul Stoica cu o ceată de 300 inși să meargă să aducă din țara Românească pe fiul sĕŭ Nicolae, dar pe urmă se socoti cum că fiul sĕŭ este prea tînĕr și nu va putea cârmui o țară

de margine, maĭ ales că avea încă a se teme de Ieremia și de Polonĭ, și își schimbă hotărîrea, orânduind o comisie vremelnică de cârmuire pentru Moldova, alcătuită de patru generalĭ aĭ sĕĭ, anume hatmanul Udrea, vistierul Androni, armașul Sava și spătarul Negrea. Apoĭ în 27 Iunie, părăsind Moldova, trecu pe la Oituz în Ardeal și veni la Brașov, însoțit numaĭ de 400 călărețĭ cazacĭ, sêrbĭ și valonĭ. El poruncise ca armia să-l urmeze, rămâind în Moldova numaĭ 6000 pedestrașĭ și călărețĭ, sub comanda unuĭ boier strălucit în rĕsboaie, anume Mârza și a luĭ Moise Sĕcuiul, pe care-l numise în această expediție căpitan general al Ungurilor. La Brașov, Mihaiŭ petrecu cincĭ ḑile. Aicĭ, necăjindu-se pe Brașovenĭ pentru niște vorbe deșerte ce auḑise de la dênșiĭ, iĭ amenință că le va prăda cetatea, dar rugat de uniĭ din oameniĭ sĕĭ și maĭ ales de Moise Sĕcuiul, care-l însoțise din Moldova, se îmblânḑi și-ĭ iertă, căcĭ el adesea avea asemenea mâniĭ prefăcute. El își împărți apoĭ armia în Ardeal într'ast-fel: pe Ungurĭ, sub poruncile luĭ George Mako și Ștefan Tarkany, în țara Bârseĭ; pe Sêrbĭ în scaunele Sașilor de la Cohalm și Șinc; pe Polonĭ și pe Cazacĭ asemenea în scaunele săseștĭ, de la Sighișoara și Mediaș, și cu toată cea-l'altă oaste intră cu triumf în Alba-Iulia, în cele dintâiŭ ḑile ale luĭ Iulie și hotărî ḑiua de 20 ale aceleiașĭ lunĭ pentru a se aduna acolo dieta țăriĭ.

XLV

Când se vesti coprinderea Moldoveĭ, toată lumea rĕmase uimită de mirare. Acel căpitan care umblă și isbește cu iuțeala trăsnetuluĭ, aceĭ minunațĭ ostașĭ cari sufere în tăcere marșurile cele maĭ repeḑĭ, osteneala și foamea cumplită, trăind numaĭ de entusiasm și de glorie, bătêndu-șĭ joc de puterile natureĭ, ca și de ale oamenilor, acea bună rânduială, acea disciplină și jertfirea ce eĭ păstrase în acea campanie, toate strălucitele triumfurĭ care încununară strădaniile lor fură glorificate și trâmbițate în toate părțile. Veacul nu arătase încă în Europa o asemenea armie nicĭ un asemenea general. In

toate părţile se dicea că Mihaiŭ a coprins Ardealul în unspre-dece dile şi Moldova numaĭ în opt. Toţĭ duşmaniĭ sĕĭ se îngroziră. Eĭ se încredinţară că singurĭ nu pot face nimic împotrivă-ĭ ci numaĭ coalisându-se toţĭ împreună.

Mihaiŭ ajunse acuma în culmea glorieĭ şi a măririĭ ce el visase. Abia cincĭ anĭ trecuse de când el trăsese sabia spre a apĕra ţara sa de tirania turcească şi printr'o mulţime de eroice triumfurĭ, respinsese potopul turcesc departe de dênsul şi de întreaga Europă creştină. Nu numaĭ atât! El voise a-şĭ crea o patrie mare pe cât ţine pământul românesc şi norocul ajutându-l, în câte-va lunĭ şi Ardealul şi Moldova şi o parte din Banat sunt unite cu ţara Românească. Rĕmăsese numaĭ Timişoara cu ţinutul ce se afla tub Turcĭ şi Oradea-mare cu părţile orientale ale Ungarieĭ, pe care el le cerea de la împĕratul, cu dreptul că ele fac parte din Ardeal, precum fusese şi sub Sigismund Bathori. Aceste micĭ ţinuturĭ dobândite unitatea naţională ar fi fost completă, Independenţa absolută ar fi urmat fără îndoială. Mihaiŭ realisase acum visarea iubită a voevodilor celor marĭ aĭ Românilor. Acum Românul s'a înfrăţit cu Românul, şi toţĭ aŭ una şi aceeaşĭ patrie, una şi aceeaşĭ cârmuire naţională, ast-fel precum eĭ n'aŭ fost din vremile uitate ale vechimeĭ. Statul acesta noŭ are hotare naturale de minune; el e destul de puternic; pămêntul sĕŭ destul de bine-cuvântat de cer; locuitoriĭ sĕĭ numeroşĭ şi în mare parte omogenĭ; el poate trăi, poate sta de sine-şĭ şi a se apĕra împotriva năvălirilor strĕine. Mihaiŭ avea destulă înţelegere spre a constitui acest stat, ale căruĭ hotare le trăsese cu sabia sa. Dar spre a aşeda bine temeliile şi a întări cimentul acesteĭ zidirĭ, prea grabnic înălţată, îĭ trebuia vreme; şi vremea îĭ fu de lipsă. El n'apucase încă să încunune zidirea sa d'abia ridicată şi iată glasul cobitor al clopotuluĭ răstrişteĭ începe a suna cu tărie, şi din toate părţile învierşunaţĭ aleargă duşmaniĭ sĕĭ miĭ de miĭ şi toţĭ într'una spre a-l dărâma. Vaĭ! căcĭ nu ne am putut opri aci, în culmea triumfuluĭ naţieĭ Române, oprind împreună cu noĭ şi timpul şi istoria?

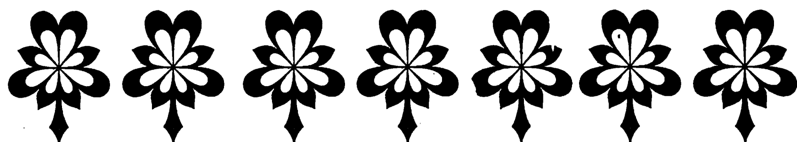
Pentru ce după draga povestire a atâtor norocite și marí isbânḑĭ, să fim osândițĭ a descrie și cruntele noastre nenorocirĭ ?! [1]

---

[1] S'ar putea ḑice că această patriotică urare a autoruluĭ, cel puțin pentru sineșĭ, s'a îndeplinit, că moartea l'a răpit maĭ înainte ca să fi terminat cartea următoare, a V-a «*Mirislĕŭ*» și să fi început măcar ultima «*Guruslĕŭ*». Am putea să ne oprim aci cu această publicare, mărginind-o în cele patru cărțĭ care povestesc mărețele fapte împlinite de Eroul Românilor până în epoca când el ajunse, singur dintre toțĭ domniĭ românĭ de până astăḑĭ, a realisa dorul întregeĭ Românimĭ, *Unitatea Națională.*

Respectul însă ce datorim ilustruluĭ scriitor N. Bălcescu ne impune și sarcina de a da publicităţiĭ cele XXXII capitole ce ne-aŭ rĕmas printre manuscrisele luĭ, din următoarea carte a V-a. In planul Bălcesculuĭ cu dênsa trebuia să se înceapă a doua parte a operiĭ sale: *Scăderea măririeĭ româneștĭ*, precum cele tipărite până acum formaŭ partea întâia saŭ *Creșterea aceleĭ măririĭ.*

Nota editoruluĭ

CARTEA V

MIRISLĔU

(IULIE 1600 — IANUARIE 1601.)

I

Indată după întoarcerea luĭ Mihaiŭ în Alba-Iulia sosiră acolo olacĭ de la împĕratul aducêndu-ĭ urărĭ pentru norocita isbândă din Moldova şi înştiinţându-l ca să se mulţumească cu ţara Românească şi cu Moldova şi să lase Ardealul pe seama împĕratuluĭ. Mihaiŭ nu se putea învoi cu aceste propunerĭ, neîndurîndu-se a lăsa Ardealul; el porni îndată la curtea împĕrătească doĭ solĭ, pe Tudosie Logofĕtul şi pe Gaspar Corniş, spre a ruga pe Rudolf II ca să-ĭ lase Ardealul, căcĭ l'a dobândit cu sabia şi cu atâta sudoare, ostenelĭ şi sânge, şi să-ĭ dea drumul asupra Turcilor, să meargă a lua maĭ întâiŭ de la dênşiĭ Timişoara, pe care s'o închine împĕratuluĭ. După aceea, Mihaiŭ schimbă cârmuirea vremelnică din Moldova şi orândui acolo în locul sĕŭ pe Marcu, fiiul luĭ Petru-Vodă Cercel, trimeţând împreună cu dênsul pe credinciosul sĕŭ Preda Buzescu.

Întru aceea, Mihaiŭ, la 20 Iulie 1600, deschise dieta în Alba-Iulia spre a o consulta despre deosebite trebuinţe ale ţĕreĭ. El o puse din noŭ de-ĭ jură credinţă. Însă nu se spărsese dieta şi Mihaiŭ, aflând că doctorul Bartholomeŭ Petz trimis de împĕratul către dênsul, sosise la Satmar în Ardeal, porni doĭ ardelenĭ, pe Francisc Alord şi Andreiŭ Barcsais la Cluş, ca să se împreune cu banul Mihalcea ce era a-

colo, ca să meargă tustreĭ la Satmar lângă acest ambasador spre a-l învita să vină la Alba, unde-l aştepta dieta cu nerăbdare, ca să aducă baniĭ ceruţĭ într'atâtea rândurĭ împěratuluĭ de Mihaiŭ, şi în sfârşit spre a trata despre trebile Ardealuluĭ şi ale cârmuireĭ sale. El le ḑise că la întâmplare când solul bănuitor, cum se aude, s'ar teme să vină, eĭ să rěmână la Satmar, zălog până la întoarcerea sa. Ajungênd aceştia la Satmar, înduplecară pe Petz a merge la Alba şi eĭ rěmaseră în acel oraş. Petz fu adus în câmpia Albeĭ în mijlocul mulţimeĭ de popor şi înconjorat de un strălucit cortegiŭ de pedestraşĭ şi de călăreţĭ; pe urmă, după un măreţ cuvînt de urare ce-ĭ ţinu Pancratie Sennyei, fu dus la palat, unde Mihaiŭ îĭ eşi întru întîmpinarea până la mijlocul rândurilor. Bartholomeŭ Petz, fiind astfel primit, adusese domnuluĭ, în numele împěratuluĭ, darurĭ scumpe, titlul de Locuţiitorĭ al sěŭ în Ardeal, acela de consilier împěrătesc şi o sumă însemnată de banĭ pentru plata ostaşilor, pe care însă o lăsase la Satmar, saŭ din pricina nesiguranţeĭ drumurilor, cum da el a înţelege, saŭ pentru că nu voia să dea aceştĭ banĭ în mâna luĭ Mihaiŭ, până a nu se asigura maĭ nainte bine de simţemintele luĭ. Mihaiŭ, după ce primi bine pe solul împěrătesc, îĭ trimise rěspuns prin Gaspar Cornіş şi Pancratie Sennyei: «ca să binevoiască a se întoarce îndată lângă «Cesar, spre a-ĭ cere pentru dênsul şi în numele sěŭ, să-ĭ dea «Ardealul sub nişte nouě condiţiĭ şi să-l roage a trimite rěs-«puns craiuluĭ Polonieĭ ca să nu-l isbească cu putere în Mol-«dova, pentru ca el, cu oştile ardelene, moldovene şi mun-«teneştĭ precum şi cu acele ce avea în leafă de la împěra-«tul, să poată cu maĭ multă grabă şi siguranţă merge împo-«triva Turcilor, să treacă Dunărea şi să ameninţe Constantinopolul». Auḑind acestea, Bartholomeŭ Petz le rěspunse în taină: «că el ştie cum că după pornirea sa, Mihaiŭ nu va «împlini nicĭ una din făgăduielile sale, că înşelătoria luĭ este «acum deplin cunoscută; dar, ḑise el, treaba voastră este de «a priveghia toate faptele luĭ şi, de-l veţĭ vedea că plănuieşte «ceva împotriva împěratuluĭ, daţĭ îndată de ştire Maiestăţeĭ «Sale.» Aceste cuvinte ale luĭ Petz ne desvălesc caracterul ade-

vĕrat al misieĭ luĭ; cu toate acestea el făgădui a sprijini dinnaintea împĕratuluĭ cererile luĭ Mihaiŭ. Ast-fel se întoarse Petz, după ce în câte-va ḑile fu tratat cu mare cinste de către Mihaiŭ şi umplut de darurĭ. In această vreme Mihaiŭ începu a-şĭ lua următorul titlu: *Mihaiŭ Voevod al ţĕriĭ Româneştĭ, al Moldoveĭ, concilier al Sânteĭ Maiestăţĭ împărăteştĭ şi crăieştĭ şi Locuţiitorul sĕŭ în Ardeal.*

Intr'aceea dieta hotărî o contribuţie de şease florinĭ de fiecare poartă pentru ţinerea oştilor domnuluĭ, poruncind la toţĭ a fi gata de plecare în răsboiŭ la porunca domnească. In vremea aceasta, nobiliĭ din Ardeal, ce fuseseră trimişĭ în ţara Românească la Pătraşcu, se întoarseră înapoĭ.

II.

Incheindu-se dieta, vestiră luĭ Mihaiŭ că un sol de la marele vizir Ibrahim se apropie de Braşov cu darurile ce-ĭ trimite împĕratul turcesc. Decĭ îndată el porni într'acolo cu o escortă numeroasă. Aflând sosirea soluluĭ, el eşi din oraşul Braşov în câmpie spre a-l întimpina, împreună cu toţĭ guarḑiĭ sĕĭ şi cu alte oştĭ, ducĕnd înainte şi prin seizĭ câţĭ-va caĭ frumoşĭ. El se pogorî de pe cal, primi steagul sultanuluĭ plecându-se şi îmbrăţişându-l; pe urmă, salutând cu mult respect pe sol, primi de la dênsul sabia şi cuca pe care o puse pe cap. Apoĭ încălecând, puse pe sol la stânga sa, ceea ce pentru turcĭ este un loc maĭ de cinste decât dreapta, îl duse în oraş pe când se descărcaŭ toate tunurile şi bombardele ce se aflaŭ în Braşov şi-l primi, în această lungă procesiune, cu toate semnele putincioase de bucurie şi cu toate graţiile uneĭ gazde recunoscĕtoare. După ce l-a tratat măreţ, l-a împovărat cu darurĭ şi l-a ţinut câtă-va vreme la sine, Mihaiŭ iĭ dete drumul şi se întoarse la Alba-Iulia.

Împreună cu solul turc, Mihaiŭ trimise în solie la marele vizir Ibrahim, care bătea atuncĭ cetatea Canişa, pe vornicul Dimu saŭ Dumitru spre a trata despre trebile Ungarieĭ; după luarea Canişeĭ, pe la începutul luĭ septemvrie (1600), vizirul Ibrahim porni la Constantinopole pe ambasadorul român cu Iazid-

şeade, reis-efendi al taberiĭ, spre a se înţelege acolo cu divanul şi cu sultanul. Hafiz-Paşa eunucul, vĕḑênd pe Dinul care-l înşelase şi-l biruise la Nicopole în anul 1598, precum am vĕḑut înapoĭ, voi să-şĭ rĕsbune. El dobândi de la muftiul Sanollah o fetva care declara că solul unuĭ domn viclean ca Mihaiŭ este afară de dreptul gintelor. Pe această fetva rezimându-se, eunucul puse mâna pe Dinu şi-l bătu la falangă până ce-şĭ dete sufletul în groaznice durerĭ. Aceasta trase asupra luĭ Hafiz-Paşa mânia tuturor, chiar şi a Turcilor. Ibrahim-Paşa maĭ ales se supĕră foarte şi scrise într'această sultaneĭ-valide. Hafiz-Paşa fu îndată depărtat din slujba de caimăcan. Această întîmpinare însă mânie foarte pe Mihaiŭ şi din noŭ îl întărâtă împotriva Turcilor.

Intr'aceea dênsul, aflând că Poloniĭ adunară oaste pe hotarul Moldoveĭ şi că şi-aŭ aşeḑat tabĕra lângă Nistru în dreptul Hotinuluĭ, scrise îndată generaruluĭ împĕrătesc din Ungaria de sus ca să-şĭ ţină armia gata, ca la trebuinţă s'o poată avea sub mână. Era Basta care comanda această armie. Din porunca împĕrătească el se trăsese din Ardeal la Casovia, capitala guvernuluĭ sĕŭ, cu durere de inimă că lasă Ardealul pe mâna luĭ Mihaiŭ. El avea însă poruncă de a sta gata a ajuta pe Mihaiŭ la orĭ ce cerere.

Dar aceste favorĭ ce împĕratul făcu luĭ Mihaiŭ ascundeaŭ o vicleană trădare. Am auḑit vorbele luĭ Petz către Cornis şi Sennyei şi am observat că ele vĕdesc adevĕrata luĭ misie. Intr'adevĕr el fusese însărcinat ca, pe o parte să aducă luĭ Mihaiŭ împlinirea cererilor luĭ, iar pe de alta să pregătească elementele prin care să poată trage rĕsbunare asupra luĭ Mihaiŭ pentru siluirea ce stăruinţa sa făcuse împĕratuluĭ. În lipsă de oaste spre a putea scoate prin silă pe Mihaiŭ din Ardeal, Cesarul, carele se temea ca din ambiţie el să se alieze cu Turciĭ şi să se proclame neatârnat de împĕrăţie, hotărî a-l adormi acordându-ĭ cererile sale şi într'aceeaşĭ vreme, cunoscênd ura nobililor ungurĭ către Mihaiŭ, prin tainice istrucţiĭ ce dete luĭ Petz şi luĭ Basta, îĭ însărcină a se folosi de această ură, a o aţâţa şi a o lăţi şi maĭ mult, iar când va isbucni rĕscoala, a ajuta cu putere mişcările în con-

tra luĭ Mihaiŭ. Petz și Basta nu pregetară întru aceasta; elemente găsiră cu prisos. Cunoaștem viclenele uneltirĭ ale luĭ Moise Sĕcuiul și Stefan Csaki în Moldova. Cu toată favoarea la care-ĭ avea Mihaiŭ pe amândoĭ, cu toată cinstea și darurile ce le făcea, eĭ îșĭ urmaŭ în taină comploturile lor. Moise Sĕcuiul lăsase pe Mârzea în Moldova și însoțise, cum am vĕḑut, pe Mihaiŭ în Ardeal. La întoarcerea sa el se opri câtă-va vreme în ținutul Bârseĭ, în orașele Feldioara și Bodul; se înțelese acolo cu George Mako și cu ceĭ-l'alțĭ căpitanĭ ce comandaŭ pe ostașiĭ ungurĭ, despre întoarcerea luĭ Sigismund și revolta în contra luĭ Mihaiŭ, ațâțând-ĭ a sta și eĭ una spre a mântui nația lor de sub domnirea unuĭ așa de rĕŭ stăpân. După aceea, el trecu la Sighișoara sub cuvînt ca să-șĭ vaḑă femeea și pe ginerele sĕŭ Wolfgang Corniș și, șeḑênd puțin acolo, fugi în Polonia la Zamoisky, ca să-ĭ ceară ajutor de oaste împotriva luĭ Mihaiŭ. Indată ce acesta auḑi de desertarea luĭ Moise și înțelese uneltirile luĭ porni la Sighișoara pe George Raț ca să prindă pe Wolfgang Corniș și să i-l aducă în feare la Alba-Iulia. Pe când se săvârșeaŭ acestea, Sĕcuiĭ din scaunul Odorheiuluĭ, aflând vicleniile nobililor pe care atât de mult îĭ uraŭ, puseră mâna pe doĭ dintr'înșiĭ, anume Francisc Farcaș și Mihaiŭ Szemere și-ĭ uciseră acolo în Sighișoara. Unul din complotiștĭ, anume Ioan Petki, ce se afla acolo, o luă la fugă; dar domnul spre pedeapsă îĭ confiscă avuturile, iar pe Wolfgang Corniș, după ce fu adus la Alba-Iulia, îl puseră la închisoare. Uciderea acelor doĭ nobilĭ și arestarea acestuĭ din urmă deteră pricină întringanților a ațîța și a spăimânta lumea, pregătind și întinḑênd ast-fel complotul lor. Eĭ maĭ ales strigaŭ maĭ tare, — și întru aceasta se părea că aŭ oare care cuvînt, — în contra relelor ce făceaŭ ostașiĭ în țară și ḑiceaŭ că aceștia ar fi omorît un preot sas din târgul numit *Insula Creștină* și că ar fi jefuit pe alțiĭ. Dar aceea ce pricinui maĭ multă turburare fu fapta ce se întâmplă în orașul Huedinul. Mihaiŭ trimise în acest oraș o sută de pedestrașiĭ românĭ spre a fi hrănițĭ acolo. Locuitoriĭ nu prea eraŭ mulțumițĭ de purtarea lor; când într'o ḑi de duminică,

dimineața pe când eĭ mergeaŭ în numĕr mare la biserică, iată că vĕd în piață maĭ mulțĭ ostașĭ românĭ bețĭ făcênd felurĭ de rele și necăjind oamenii, luându-le marfa de prin prăvăliĭ. Larma și strigările negutătorilor și soldaților audindu-se în biserică, locuitoriĭ ce se aflaŭ în lăuntru, neștiind ce se petrece afară, eșiră înspăimântațĭ din biserică și se siliră a împăca cearta; dar întărâtându-se și maĭ mult și uniĭ și alțĭ, Româniĭ cheamă pe toțĭ aĭ lor într'ajutor și urmează a prăda și a face la rele; locuitoriĭ din partea lor se adună mulțime mare, iaŭ armele, năvălesc asupra Românilor și-ĭ ucid pe toțĭ, afară de un mic numĕr ce putură scăpa. Aflând aceasta Mihaiŭ se turbură foarte și, în aprinderea mânieĭ sele împotriva locuitorilor Huedinuluĭ, voind a face un strașnic exemplu, porunci luĭ Stefan Csaki, căpitan general peste toată armia țĕriĭ, să ia câtă oaste îĭ va trebui, ca să meargă să spargă orașul, să ucidă pe locuitorĭ saŭ să-ĭ aducă prinșĭ. Csaki, neîndrăsnind a sta împotriva porunciĭ domneștĭ, plecă spre a o îndeplini; dar apucă înainte de trimise pe ascuns un om care spuse locuitorilor primejdia ce-ĭ amenința. Locuitoriĭ se grăbiră atuncĭ a fugi la munte cu familiile lor și cu tot ce aveaŭ maĭ scump; un mic numĕr numaĭ de nenorocițĭ, credênd că nu li se va întîmpla nimic, rĕmaseră pe loc și orașul fu ars împreună cu dênșiĭ.

III

Vestindu-se toate acestea în țară, se spăimîntară peste mĕsură nobiliĭ, în cât mulțĭ (ca la o sută dintr'înșiĭ), încărcând în cară familiile cu tot ce aveaŭ maĭ scump, se sileaŭ a se mântui prin fugă. Aflând însă Mihaiŭ aceste mișcărĭ ale nobilimeĭ în urma desertăreĭ luĭ Moise Sĕcuiul, spre a opri ca din această ferbere să nu se aprindă un foc maĭ mare și plecat fiind maĭ mult a întrebuința mijloace blânde decât aspre către nobilĭ, trimise oficial în palatele și locuințele lor pe Nicolae Viteazul, un român din Ardeal, vestit orator pe acele timpurĭ. Viteazul, supus și jertfit cu totul domnuluĭ, primi cu bucurie însărcinarea ce-ĭ dete și, închi-

nându-i-se plecat, se și duse la fie-care nobil în deosebi; întrebuințând felurite argumente de pe spiritul celor către care se adresa, el se sili a-i încredința despre strălucitele proecte ce are domnul pentru creștinătate și adesea sfârșa cuvîntul dicênd că «Mihaiŭ iubește maĭ presus de orĭ ce «mântuire și păstrarea creștinilor; că di și noapte el se gân«dește numaĭ cum ar putea sluji maĭ cu credință împĕratu«luĭ, a întinde hotarele creștineștĭ, a dobândi puterile Tur«cilor, în sfârșit a păstra Ardelenilor, a căror vitejie o pre«țuise în cea de curênd biruință asupra luĭ Ieremia, vechilor «lor legĭ și privilegiĭ; că el n'are nimic maĭ scump ca sân«gele nobililor, nimic care să iubească maĭ mult ca nația «ungurească, și că nu va întreprinde nimic împotriva legilor «obșteștĭ ale acesteĭ țĕrĭ, precum de curênd o încredințase «luĭ Bartolomeiŭ Petz solul împĕratuluĭ; că nimenĭ nu tre«bue să se turbure de fuga luĭ Moise Sĕcuiul, carele în cea «din urmă expediție din Moldova făcuse parte dintr'o con«jurație, al căruĭ scop era de a omorî pe domn spre a da «principatul luĭ Sigismund, și că el, prin fuga sa în Polonia, «scăpase de dreapta pedeapsă a vicleniеĭ sale; că deși doĭ «oamenĭ însemnațĭ, Francis Farcaș și Mihaiŭ Szemere, fuse«seră ucișĭ la Sighișoara prin furia Sĕcuilor, aceasta foarte «a fost neplăcută domnuluĭ și el asigurează că uneltitoriĭ «morțiĭ lor se vor pedepsi îndată cu moarte, iar pentru vă«tămarea ce soldațiĭ domnuluĭ aŭ făcut, fără știrea luĭ, «locuitorilor, după o cercetare și o prețuire făcută, se vor «plăti până la un ban». Prin asemenea cuvinte și jurăminte personale, Nicolae Viteazul, părêndu-se a fi domolit înferbîntarea nobililor, se întoarse triumfător lângă Mihaiŭ. Nobiliĭ ungurĭ eraŭ însă împărțițĭ în deosebite părerĭ și partide. Aceĭ venițĭ din Ungaria, carĭ numaĭ de câtă-va vreme se statornicіră în Ardeal și carĭ nu împărtășeaŭ ura națională a nobililor transilvănenĭ către Românĭ se lipsiră din inimă de Mihaiŭ. Eĭ vedeaŭ de atâția anĭ, de la nenorocita înfrângere de la Mohacĭ, draga lor patrie Ungaria robită și sfâșiată de Turcĭ și Nemțĭ. Eĭ vedeaŭ acum că nu-aŭ altă sperare de a mântui patria lor și de a o reîntregi în libertatea

și unitatea eĭ decât în Mihaiŭ. Într'însul eĭ îșĭ pironiseră toate sperările; eĭ îl înconjuraŭ, îl ațâțaŭ, îl îndemnaŭ, îl lingușeaŭ dându-ĭ titlul de *Rege*, titlu cu care îl salutase și vizirul Ibraim; și îl rugaŭ să scape crăia Ungarieĭ din mânile Turcilor și ale Nemților și s'o oprească pe seamă-ĭ, aducêndu-șĭ bine aminte că cele maĭ strălucite timpurĭ ale aceleĭ crăii aŭ fost când ea era cârmuită de familia română a Corvinilor. Aceste sperărĭ nu eraŭ deșearte; ele coprindeaŭ o mare idee, care fusese visarea bărbaților celor marĭ ungurĭ și românĭ în trecut, și care a rĕmas de atuncĭ până astă-dĭ și va fi încă în viitor idealul oamenilor de stat aĭ acestor două națiĭ, deopotrivă viteze și generoase. Într'adevĕr, locuind în parte pe acelașĭ pămînt, singure numaĭ deosebindu-se cu sângele de cele-l'alte neamurĭ din prejur, deopotrivă amenințate și bântuite de puternicele impĕrățiĭ ce le împresoară, aceste națiĭ dintru început semĕnaŭ menite a-șĭ uni vieața printr'o legătură frățească, spre mântuirea și desvoltarea comună și spre a forma un stat mare și puternic între Adriatica și Marea-Neagră. Maĭ mulțĭ regĭ aĭ Ungarieĭ, precum Stefan-cel-mare, Carol-Robert, Sigismund I și Ludvic I, precum și Corviniĭ doriră și se ispitiră a înființa această idee; dar, înfățișătorĭ aĭ ideilor veaculuĭ lor și aĭ geniuluĭ semeț și iubitor de domnire al Ungurilor, în loc de a vorbi Românilor de frăție și egalitate, eĭ cereaŭ ca aceștia să li se supună și să recunoască a lor supremație. Aceste smintite și nenorocite pretențiĭ ațâțaŭ în inima Românilor, înfocată atuncĭ pentru libertate, o ură mare împotriva Ungurilor și toate cercările regilor Ungarieĭ și năvălirile lor în țara Românească și în Moldova fură greŭ pedepsite. Ambiția luĭ Mihaiŭ zîmbia la proiectele nobililor din Ungaria; el întrevedea poate în viitor o dĭ în care se va ispiti întru îndeplinirea lor; dar de o cam dată se vede că, deși amenința prin vorbe pe Austria ca s'o aducă a-ĭ împlini cecerile, dar în adevĕr nu avea de gand să ridice rĕsboiŭ în contră-ĭ spre a-ĭ smulge drepturile eĭ asupra crăieĭ ungare, de pe cum îl învinovățesc uniĭ din istoricĭ. Nevoia și înțelepciunea sa îl sileaŭ spre aceasta. Inconjorat de atâțĭ duș-

manĭ, el nu putea să scoată sabie şi asupra Austrieĭ, când toată sperarea luĭ de sprijinire o avea numaĭ într'însa.

IV.

Cu totul altele eraŭ simţemintele nobililor ungurĭ din Ardeal către Mihaiŭ. Un mic numĕr dintr'înşiĭ, recunoscĕtorĭ pentru purtarea cea blândă a domnuluĭ către nobilime, se lipiseră de dânsul şi-l slujeaŭ în dreptate; eĭ vedeaŭ bine că, de vor scăpa de stăpânirea luĭ Mihaiŭ vor cădea sub Nemţĭ, sub Turcĭ saŭ sub Sigismund Bathori, şi vor fi cu mult maĭ rĕŭ. Ceĭ maĭ mulţĭ însă nu iubeaŭ pe Mihaiŭ, fiind-că era domn român. Deprinşĭ a urî şi a despreţui naţia română în iobagiĭ lor ţĕranĭ, le venea cu ciudă a-şĭ pleca semeţele şi trufaşele lor capete sub o stăpânire românească. Eĭ se temeaŭ încă, şi cu mare cuvînt, de relele urmărĭ ce poate avea pentru dênşiĭ întemeierea unuĭ guvern românesc în Ardeal; se temeaŭ de o schimbare în politica luĭ Mihaiŭ, de ḑioa în care el va înceta d'a maĭ fi generos către dênşiĭ şi d'a-ĭ ocroti pe eĭ şi privilegiile lor în paguba Românilor; se maĭ temeaŭ chiar ca ceĭ maĭ mulţĭ dintr'înşiĭ, câştigaţĭ de domn saŭ mânaţĭ de simţul slugărieĭ şi al ambiţieĭ, să nu se lepede cu încetul de naţionalitatea lor şi să se românească. Ceea ce se petrecea în Ardeal de cât-va timp da temeiŭ mare temerilor lor. Mihaiŭ începuse a favora cu deosebire pe Românĭ şi a căta cu ochiŭ bănuitor la nobiliĭ ungurĭ, pe carĭ iĭ învinovăţia de a fi nemulţumitorĭ către dênsul, iar maĭ ales la nobiliĭ sĕcuĭ, pe care iĭ ştia duşmanĭ aĭ sĕĭ, pentru libertatea ce le deduse poporuluĭ. El înălţa din Româniĭ ardelenĭ la treapta de nobilĭ, silia pe ungurĭ a face oare-care uşurare ţĕranilor, şi ocrotia pe aceştia împotriva abusurilor. Deosebit de aceasta începuse a umple Ardealul deşertat în mare parte de locuitorĭ, cu coloniĭ de românĭ din ţara Românească şi de bulgarĭ, şi nu se încredea decât în aceĭ nobilĭ ungurĭ carĭ adoptaseră cu totul obiceile şi veşmintele româneştĭ. Apoi iar, ca să placă Românilor ardelenĭ, le zidise mitropolie

în Alba-Iulia şi o înzestrase cu multe averĭ. Un baston de argint, dăruit de dênsul mitropolituluĭ Ioan la anul 1599, se păstrează şi până astă-ḑĭ la Blaj. Toate acestea dovedeaŭ la Mihaiŭ planul de a români cu încetul Ardealul, iar pe nobiliĭ ungurĭ îĭ îngrijaŭ foarte; eĭ vedeaŭ că se stinge cu totul supremaţia lor în Transilvania, care se prefăcea într'o ţară maĭ cu seamă românească. Aceste temerĭ le aţîţa şi le măria încă micul numĕr de complotiştĭ pe carĭ i-am vĕḑut în lucrare încă din expediţia în Moldova. După fuga lu Moise Sĕcuiul, soţul sĕŭ Ştefan Csaki rĕmĕsese cap al complotuluĭ. Csaki se trăgea din una din cele maĭ strălucite familiĭ ungureştĭ din Ardeal. Era el om ager la minte, harnic, cu falnică înfăţişare, dulce la limbă, dar viclean la inimă şi ambiţios peste mĕsură; el închipuise a aduce rĕsturnărĭ în Ardeal, că doară va putea dobândi pe seamă-ĭ tronul acesteĭ ţĕrĭ. Incepuse prin a se face cu totul curtean al luĭ Mihaiŭ, imitând în toate, apucăturile şi obiceiurile luĭ, apărând cu înfocare faptele şi proiectele luĭ, înălţându-l până la cer şi comparându-l cu ceĭ maĭ marĭ eroĭ aĭ lumeĭ, ale căror marĭ fapte le laudă istoria. Prin aceste chipurĭ, iar maĭ ales prin vitejia ce dovedi în expediţia Moldoviĭ, Mihaiŭ îl luase foarte la inimă, îĭ arăta mare încredere, îl numise căpitan general al toateĭ armieĭ sale şi-ĭ dăruise maĭ multe moşiĭ însemnate în Ardeal. Csaki trăda cu nevrednicie încrederea domnuluĭ şi bunătăţile luĭ către dênsul şi profita de favoarea ce avea ca să abuseze de dênsele şi să surpe pe făcĕtorul sĕŭ de bine. Pe lângă aceea că povĕţuia propaganda rebeliuneĭ în Ardeal, el era în corespondenţă necurmată cu generelul Basta, către care se arată cu totul închinat Austrieĭ şi lucrând numaĭ pentru dênsa, pe când într'aceeaşĭ vreme, prin Moise Sĕcuiul, el sta în relaţiĭ cu Polonesiĭ, cu Sigismund Bathori şi cu Ieremia Movilă. Acesta se puse atuncĭ în raport cu Tătariĭ şi cu Turciĭ, cerênd ajutor împotriva luĭ Mihaiŭ. Şi uniĭ şi alţiĭ fură voioşĭ a intra în coaliţie. Turciĭ trimiseră pe dată în taină 40,000 galbenĭ de aur, sumă însemnată pe acele timpurĭ, luĭ Ieremia Movilă ca să facă oştĭ în contra luĭ Mihaiŭ şi-ĭ deteteră hatişerif de domnie neschimbată în Moldova

luĭ și semințieĭ sale. Intr'aceeașĭ vreme, eĭ adunaŭ oștĭ în Bulgaria, gata a năvăli la vreme în țara Romînească. Astfel o coaliție puternică și îngrozitoare se pregătea asupra capuluĭ luĭ Mihaiŭ. Austriaciĭ, Unguriĭ, Poloniĭ, Ieremia cu partida sa în Moldova, Turciĭ și Tătariĭ, toate aceste popoare, carĭ fusese umilite prin triumfurile noastre, călcate de oștile noastre, acum înțelegêndu-se din mână în mână unele cu altele, se înfioraŭ de mânie și de sperare și se găteaŭ a năvăli miĭ de miĭ într'una, ca o vijelie furioasă spre a doborî la pământ un singur om; dar acest om era Mihaĭ Viteazul, domn al vitejilor Românĭ!

V.

Mihaiŭ nu bănuia nimic de furtuna ce-l amenința; el se încredea încă în steaua sa și în fatalitate, acea superstiție a oamenilor cărora mult le-a slujit norocul. El simți bine că Poloniĭ saŭ Turciĭ nu-l vor lăsa mult în odihnă, dar socotia că cu sprijinul Austrieĭ, de care nu se îndoia, va putea lesne să pedepsească îndrăsneala dușmanuluĭ. Se vede că Mihaiŭ se ținea de hotărîrea sa d'a se porni împotriva Turcilor ca să le iea Banatul Timișoareĭ, de pre cum se făgăduise cesaruluĭ. El spera că pe lângă folosul d'a uni Banatul cu cele-l'alte țĕrĭ române, prin acest rĕsboiŭ va câștiga încă cu totul încrederea Austrieĭ, temĕtoare ca el să nu se alieze cu Turciĭ. Spre acest sfârșit Mihaiŭ avea nevoe de a fi sigur că nu va fi isbit de Polonĭ. Pentru aceea trimise la craiul Polonieĭ doĭ solĭ, pe George Raț și pe Stroe Buzescu, boer însemnat, spre a-ĭ arăta pricinile care l'aŭ silit a coprinde Moldova, asigurându-l că «nu are de gând să facă nimic împotriva republiceĭ po«loneze și a regeluĭ eĭ, că el încă se pune la voia craiuluĭ «îmbiindu-l la prietenie și la bună vecinătate, numaĭ să voiască «el a se uni cu creștiniĭ și a se lepăda de alianța Turcilor». Pretinde Bethlen că această solie era o prefacere din partea luĭ Mihaiŭ, ca să înșele pe craiul Polonieĭ după cum înșelase pe Andreiŭ Bathori și pe Ieremia Movilă, și să-l isbească fără de veste și fără a fi el gata de apărare, iar că scopul

voevoduluĭ era de a subjuga Polonia; că soliĭ seĭ, sosind la Satmar spuseră în numele stăpânuluĭ lor către ofițeriĭ împĕrăteștĭ ce găsiră acolo că prințul Românilor are mare prietenie către archiducele Maximilian și cugetă a-l face rege al Polonieĭ; că într'aceasta are corespondență secretă cu ducele țĕriĭ muscăleștĭ, pentru ca Muscaliĭ de o parte, Mihaiŭ de alta și Maximilian de a treia parte într'aceeașĭ vreme să isbească Polonia; că pe urmă, comunicând acelor ofițerĭ solia lor la craiul Polonieĭ, eĭ iĭ asigurară că merg la dênsul numaĭ spre a-i da maĭ multă încredințare despre gândurile luĭ Mihaiŭ. Dar într'adevĕr proiectele acestuia țînteaŭ întru a goni, de se va putea, pe regele Polonieĭ, apoĭ a da maĭ lesne de o parte pe Maximilian și a-șĭ asigura pentru sine crăia aceleĭ țĕrĭ. Soliĭ, stârșind trebile lor la Satmar, plecară spre Muncacĭ. Este cu greŭ a crede că Mihaiŭ, pe carele aceștĭ istoricĭ strĕinĭ îl arată atât de ascuns și de prefăcut în gândurile sale, să și le fi dat pe față cu așa nesocotință. Credem că multe din acestea sunt numaĭ bănuelĭ. Mihaiŭ se mulțumea de o cam dată pe câte ținuturĭ coprinsese, fără a maĭ voi să răpească și altele de la Polonĭ, și el ar fi fost bucuros dacă Poloniĭ l'ar fi lăsat să stăpânească în pace Moldova, dorința luĭ fiind acum d'a-șĭ mări țara, coprinḑênd locurĭ, ținuturĭ și cetățĭ numaĭ de la Turcĭ, iar maĭ ales banatul Timișoareĭ cu cetățile Ghiula și Solnocul din Ardeal, ce se aflaŭ încă în mânile Turcilor.

VI.

Dar cu toate asigurările ce Mihaiŭ dedese nobililor ungurĭ prin Nicolae Viteazul, ferberea tot domnia între dênșiĭ. Aceasta începu a neodihni pe domn. O umbră de tristă îngrijare, presimțire a viforuluĭ ce urla în depărtare, amenințase d'a intra în cutezătoarea și voinica sa inimă. Creḑênd, ca toțĭ comtimporaniĭ seĭ, în înrîurirĭ misterioase ale natureĭ asupra omuluĭ, în astrologĭ și ghicitorĭ, el întrebă pe mumă-sa, ce era meșteră în a ghici viitorul; dar ea-ĭ rĕspunse că «termenul putereĭ sale se apropie». Fără de a se îndupleca

la această desvělire a soarteĭ luĭ următoare, Mihaiŭ într'o ḑi, când un mare numěr de nobilĭ se aflaŭ adunaţĭ la Alba-Iulia, puse să aleagă junĭ sprintenĭ românĭ şi ungurĭ, ca să se apuce la luptă dinaintea luĭ şi sà prevaḑă din eşitul bătăiĭ, dacă până în sfârşit triumful va rěmânea pe lângă naţia română saŭ va trece la cea ungurească. Se aleseră dar atâţĭ românĭ câţĭ şi ungurĭ şi-ĭ înarmară numaĭ cu barde şi ciomege; rânduindu-se eĭ spre bătaie, în faţa domnuluĭ, lângă rîul Ampoiţa, juniĭ luptătorĭ de ambele neamurĭ se înhăţară la luptă cu de-o-potrivă îndrăsneală şi se luptară multă vreme, ţinênd biruinţa la îndoială, ne voind a se lăsa nicĭ uniĭ nicĭ alţiĭ. În sfârşit unguriĭ, cari eraŭ mereŭ umiliţĭ prin cuvintele ocăritoare pe care româniĭ se obicinuiseră a le întrebuinţa când le vorbeaŭ, vědênd şi că uniĭ din pedestraşĭ românĭ se amestecă printre luptătorĭ, năvăliră tare mânioşĭ bardele lor asupra românilor şi isbutiră a-ĭ pune pe goană până la porţile cetăţiĭ. Domnul, după ce a lăudat pe juniĭ ungurĭ pensru isbânda lor, ĭĭ chemă în curtea palatuluĭ sěŭ, puse să le dea cu îmbelşugare pâne şi vin şi apoĭ le dete drumul. Pe când juniĭ ungurĭ eşiaŭ din curte felicitaţĭ de toţĭ că în această luptă s'aŭ arătat maĭ voinicĭ ca româniĭ, soldaţiĭ românĭ ce păzeaŭ la poartă, supěrându-se de îngâmfarea lor, puseră mâna pe unu dintr'înşiĭ şi începură a-l bate cu nuiele şi ciomege; soţiĭ luĭ, maĭ luând îndrăsneală şi din vinul ce běuseră, alergară în ajutor şi încăerară din noŭ lupta cu ostaşiĭ românĭ, pe care ĭĭ răsipiseră.

În aceleaşĭ ḑile altă întâmplare veni de maĭ adaose ura între cetele ostăşeştĭ. Vre o sută de ofiţerĭ cazacĭ venise la Alba-Iulia spre a-şĭ primi leafa. Aci în oraş, unul din cazacĭ găsi o femee publică şi o luă la sine. Amantul aceseĭ femeĭ, care era din curtea domnuluĭ, aflând aceasta, se duse de-şĭ luă cu sila ţiitoarea înapoĭ. Cazacul mâniat asupra românuluĭ, chemă pe soţiĭ luĭ într'ajutor; românul chemă pe pedestraşiĭ româniĭ şi îndată se încăerară la luptă cu armele. Aflând căpeteniile căzăceştĭ că soţiĭ lor în oraş se află în primejdie, es cu armele, ucid şi rănesc maĭ mulţĭ din românĭ. Aceştia se adună atuncĭ în numěr maĭ mare şi daŭ năvală cu puştile

în cazacĭ; îndărătnicindu-se și uniĭ și alțiĭ, ținură bătaie ca la treĭ ceasurĭ, încât periră din ambele părțĭ ca la o sută de oamenĭ. Audind despre acestea, ceĭ-l-alțĭ cazacĭ din taberă se ridică cu toțiĭ și sosesc înglotițĭ lângă Alba, amenințând pe românĭ. Când află domnul toate acestea, el se grăbi a trămite oamenĭ de-ĭ împăcară și liniștiră pe uniĭ ca și pe ceĭ-l-alțĭ prin amenințărĭ și făgăduințe.

Asemenea desbinărĭ arătaŭ slăbiciunea uneĭ armate, compusă din oștĭ din felurite națiĭ, în care se strecurase neînfrânarea, gelosia și vrăjmășia cetelor unele către altele; ele daŭ curaj dușmanilor în uneltirile lor cele tainice în contra luĭ Mihaiŭ.

VII

Într'adevĕr nobiliĭ cari complotaŭ se foloseaŭ de orĭ-ce spre a ațâța lumea și a o îmbia la o revoltă de față împotriva luĭ Mihaiŭ. Ca să tragă prin spaimă pe toțĭ nobiliĭ în svaturile lor viclene, eĭ respândiaŭ mereŭ vorba că voevodul are de gând să-ĭ pună sub sabie pe toțĭ. Prin asemenea cuvinte închipuite, eĭ răscoleaŭ patimile, deșteptaŭ urele și hrăneaŭ spaima printre nobilĭ. Noĭ am arătat înapoĭ viclenia acesteĭ mincinoase veștĭ și cuvintele ce depărtaŭ pe Mihaiŭ de la o asemenea urmare. Analiștiĭ ungurĭ cari pun temeiŭ pe această bănuială, nu aduc nimic spre a o întemeia prin dovedĭ, fără numaĭ aceste douĕ fapte, care încă și ele aŭ trebuință de a fi adeverite. Eĭ spun că într'o seară Mihaiŭ, aflându-se în palatul sĕŭ din Alba-Iulia, în camera numită *veres barsonyos* (căcĭ sub vechiĭ principĭ păreții eĭ eraŭ îmbrăcațĭ cu purpură), unde pre obiceiul sĕŭ se odihnea pe perne și pernițe puse una d'asupra altora, despre moda turcească numită *kerevat*, chemă la sine pe un ofițer ungur numit Ștefan Hadnagy din legiunea mercenarilor ungurĭ care se afla în cuartier în țara Bârseĭ. După ce l'a pus de a jurat pe Icoana Maiceĭ Domnuluĭ, ce era atârnată în părete, Mihaiŭ dice că i-ar fi vorbit într'astfel: «Îțĭ aducĭ aminte, Ștefane, tot ce am făcut pentru creștinătatea «în țara Românească, ce primejdiĭ am înfruntat spre a su-

«pune regeluĭ Românilor Ardealul rebel și spre a birui pe «cardinalul carele, prin îndemânările și înșelătoria prințuluĭ «Sigismund, dobândise peste voia împĕratuluĭ domnia aces«teĭ țĕrĭ. Cât despre voĭ, pe cari ceĭ-l-alțĭ principĭ vĕ neso«cotea, nedându-vĕ nicĭ banĭ, nicĭ cinstirile cuvenite vitejieĭ «voastre, dărnicia mea v'a încărcat cu facerĭ de bine; aju«tând Dumnedeŭ și norocul, v'am făcut din săracĭ bogațĭ, «din pedestrașĭ călărețĭ, din necunoscuțĭ vestițĭ și faimoșĭ, «fiind eŭ singur prințul care caută maĭ puțin la naștere, «avere și alte lucrurĭ, pe care ceĭ-l-alțĭ prințĭ le cinstesc în «supușiĭ lor maĭ mult decât vitejia și faptele frumoase. Am «câștigat treĭ mândre provinciĭ, țara Românească, Ardealul «și Moldova, pe care le-am luat cu mare greŭ de la prințĭ «puternicĭ. Ce ne maĭ rĕmâne oare să dobândim, de pe pă«rerea chiar a împĕratul Turcilor, fără numaĭ diadema cră«iască ? Impĕratul creștin ne o va acorda lesne, maĭ cu seamă «după ce va încerca puterile noastre, de vețĭ voi. După dăr«nicia mea cea veche către voĭ, atuncĭ când n'aveam, atâtea «mijloace, putețĭ închipui ce cinstirĭ vĕ așteaptă pe tine și pe «soțiĭ tĕĭ. Dar, iubite Stefan, avem o stavilă, pe nobiliĭ Ar«delenĭ, obicinuițĭ a trăi în desfătărĭ casnice, ținêndu-se de «lucrarea pămîntuluĭ, de vînătoriĭ, negoț și alte petrecerĭ. Pu«țin doritorĭ de glorie, de triumfurĭ asupra națiilor streine, de «a mări hotarele țĕriĭ lor, eĭ se mulțumesc pe starea de acum «a lucrurilor. Eĭ aŭ purtat cu părere de rĕŭ armele până aicĭ «împotriva Turcilor, a căror alianță le-a slujit de a petrece «cât-va timp în desfătărĭ. Dar fiind oprițĭ prin credința ce «aŭ făgăduit într'atâtea rîndurĭ împĕratuluĭ, eĭ privesc ca o «fără-de-lege de a întreprinde ceva împotrivă-ĭ, saŭ de față «saŭ pe taină. Așa dar, numaĭ sdrobind și perdênd până la «cel maĭ din urmă pe aceste trândave trunchiurĭ ale creștină«tățiĭ, vom putea noĭ dobândi adevĕrata glorie a uneĭ marĭ «vitejiĭ și marginile dorite ale celor maĭ bogate țĕrĭ. Trebue «să-ĭ sdrobim pe toțĭ, Stefane dragă. Aleargă îndată către «unguriĭ voștri, lăsațĭ în ținutul Bârseĭ și spune-le în numele «nostru ceea ce aĭ audit. Nobiliĭ ucișĭ și țara umplându-se «de sêrbĭ și de românĭ, atuncĭ lesne vom putea pune mâna

«pe hotarele Ungarieĭ și cu încetul vom putea merge până «la Praga. Acum primește două sute colonate, prețul credin-«țeĭ tale și, de ne va ajuta norocul, veĭ primi și maĭ mult». Acestea dicênd dete drumul luĭ Hatnagy primind de la dênsul făgăduiala că-ĭ va fi credincios și va împlini însărcinarea sa.

Ca Mihaiŭ să se fi plâns adesea de nemulțumirea nobililor ungurĭ, ca el să-ĭ fi amenințat poate că-ĭ va pedepsi de-șĭ vor urma comploturile lor, aceasta este lesne de înțelet; dar ca el să fi avut hotărîrea a-ĭ ucide, aceasta n'avem destul temeiŭ a o crede. El tot d'a una a tăgăduit aceasta. De ar fi avut un asemenea gând, cum de nu-ĭ ucise într'atâtea rândurĭ, când îĭ avea pe toțĭ adunațĭ la un loc cu ocasia dietelor saŭ pentru alte pricinĭ. Spre îndeplinirea acestuĭ scop, el nu avea trebuință să câștige pe Hadnagy saŭ chiar pe ceĭ 1500 ungurĭ ce formaŭ legiunea din ținutul Bârseĭ, avênd destuĭ soldațĭ în supunerea cărora avea deplină încredere. Apoĭ chiar, în lipsă de soldațĭ, spre a se curăța de nobilĭ, n'avea decât să închidă ochiĭ și să lase pe țĕraniĭ românĭ din Ardeal și pe sĕcuĭ a-șĭ îndeplini înfocatul lor dor de rĕsbunare asupră-le.

A doua faptă adusă de ungurĭ împottiva luĭ Mihaiŭ este o scrisoare ce spun că el a scris'o luĭ Tamasfalvi. Acesta era de neam sĕcuiŭ și de maĭ mult slujia în armia voevoduluĭ, carele pentru vitejia ce arătase în bătălia de la Sibiiŭ, îĭ mărise leafa și-l făcuse prefect maĭ mare și căpitan peste sĕcuiĭ din scaunu Mureșuluĭ. In campania Moldoveĭ, fiind-că jefuise o mănăstire, Mihaiŭ poruncise să-ĭ taie capul, dar apoĭ îl iertă. Tamasfalvi, precum vom vedea, fu nevrednic de încrederea și de generositatea domnuluĭ sĕŭ. Scrisoarea ce spune că Mihaiŭ îĭ scrise, ar fi sunat așa: «Tamasfalvi! «In cele maĭ marĭ «greutățĭ, în minutele cele maĭ critice, noĭ am încercat și nicĭ «odată nu ne-am îndoit de jertfirea ta pentru noĭ, cunos-«cênd vitejia ta, talentele tale și credința ta. Când veĭ ve-«dea această carte, desfășurățĭ steagurile și pune-le în cale cu «ostașiĭ tĕĭ; pe unde veĭ ști că se află *vre-o tabĕră de no-«bilĭ*, du-te acolo în grabă și ucide-ĭ până la cel maĭ de pe

«urmă. Tu veĭ primi peste puține ḑile o mare și însemnată «dovadă de recunoștința mea.» Scrisoarea aceasta adevĕrată fiind, nu dovedește încă ceea ce aci aŭ cugetat ungurii a o face să dovedească. Ea se vede a fi scrisă după rĕscoala nobililor și atuncĭ Mihaiŭ era în drept a porunci să se risipească și să ucidă nobiliĭ adunațĭ în *tabere.*

VIII.

Într'aceea George Mako, capul legiuneĭ de ungurĭ ce se afla în țara Bârseĭ, de pre înțelegerea ce am vĕḑut ce avuse cu Moise Sĕcuiul, nu numaĭ că lucra mereŭ a face pe ostașiĭ ce comanda să se revolteze împotriva luĭ Mihaiŭ, dar încă îndemna de față și pe alțĭ prietenĭ aĭ luĭ ca să stea gata pentru rĕscoală. Unul dintr'aceștĭ prietenĭ trămise luĭ Mihaiŭ-Vodă niște scrisorĭ primite de la Mako, unde-ĭ ḑicea: «Să aĭ de sigur că nelegiuitul Mihaiŭ-Vodă conspiră moartea tutulor nobililor. De «aceea trebue; prin toate chipurile, prin înșelare saŭ prin silă, de «se va putea, să-l perdem pe dînsul maĭ din nainte. Iată-mĕ eŭ, «chiar de m'ar chema el lângă dînsul, nu mĕ voiŭ duce, ci «cu soldațĭ aleșĭ, pe care cred că-ĭ voiŭ îndupleca lesne să-șĭ «scape sângele și patria lor, voiŭ apĕra nația mea până la «cel din urmă suspin împotriva cruḑimeĭ acestuĭ tiran. Nu mĕ «îndoiesc că veĭ face asemenea.» Aflând apoĭ Mako că aceste scrisorĭ aŭ picat în mânile luĭ Mihaiŭ, scrise luĭ Ștefan Halmagyi, nobil ungur prieten al sĕŭ, carele se afla în slujbă prea de aproape a domnuluĭ, de a-ĭ trămite cum va ști înapoĭ acele cărțĭ scrise în glumă, fiindu-ĭ teamă a lăsa în mâna luĭ Mihaiŭ acea dovadă materială cu care putea fi tras în judecată. Dar Halmagyi, și el prieten necredincios, spuse toate domnuluĭ și se sili și el prin multe cuvinte a-l face să întoarcă acea carte luĭ Mako; unul din cuvintele sale era că «dând înapoĭ acele cărțĭ va ridica orĭ ce neîncredere de la Mako «și că liniștindu-l și mântuindu-l de temerea pedepsiĭ ce-l aș-«teaptă, va putea lesne să-l tragă la curtea sa». Dar Mihaiŭ-Vodă rĕspunse: «Nu se poate, fĕtul meŭ, nicĭ se cuvine a da o scri-«soare atât de obrasnică și atât de primejdioasă, la cel ca-

«rele a scris'o. Ea este o dovadă a viclenieĭ luĭ împotriva «mea şi o mărturie temeinică a drepteĭ pedepse ce am ho- «tărît a-ĭ face.» Cu toate acestea junele Halmagyi înduplecă pe domn a rupe o parte pe care să o ţină ca o dovadă de dreptatea pedepseĭ ce-ĭ hotărîse şi să-ĭ dea pe cele-lalte spre a le trămite inapoĭ luĭ. George Mako. Halmagyi duse aceste scrisorĭ luĭ Mako, asigurându-l că domnul nicĭ le vĕḑuse, nicĭ le citise; dar Mako, băgând de seamă că lipseşte o parte din ele, îĭ crescu temerea şi cu toate că domnul îl chemă prin carte a veni cu soldaţiĭ în tabĕra sa, el rĕmase statornic pe lângă hotărîrea luĭ de maĭ nainte de a nu merge. El nu stătu însă în nelucrare, ci în toată ḑiua rĕspândea vorbă printre ostaşiĭ sĕĭ că Mihaiŭ voeşte a ucide pe toţĭ unguriĭ, vorbă care se mărea trecênd din gură în gură, fie care de pre obiceiŭ maĭ adăogind ceva de la sine; el se silea ast-fel a aduce pe soldaţiĭ mâniaţĭ prin aceste vorbe a se revolta asupra domnuluĭ. Pe de altă parte Mihaiŭ îl chema mereŭ prin scrisorĭ a veni la Alba cu oştile alese şi cu nobiliĭ ce avea sub poruncĭ, fiind gata a întreprinde o expediţie împotriva Turcilor. Vĕḑênd însă că sub nicĭ un cuvînt nu poate birui îndărătnicia luĭ George Mako, Mihaiŭ plecat maĭ mult spre mijloace blânde şi împăcătoare, chemă la sine pe Grigore Mako, fratele luĭ George, ostaş curagios şi acesta, dar maĭ dulce la caracter decât frate-sĕŭ şi pe care-l avea în de bine, fiindu-ĭ foarte credincios, şi-l trămise cu însărcinare ca să caute a îndupleca pe fratele luì şi să-l aducă la Alba-Iulia. Acesta se duse lângă frate-sĕŭ, dar nu isbuti într'altceva fără numaĭ să facă pe George Mako a trămite domnuluĭ, în numele legiuneĭ întregĭ pe Martin Vereş şi pe George Borşai cu sarcină de a-ĭ ḑice că: «ostaşiĭ nu pot veni lângă «domn până nu li se va trămite leafa pe patru lunĭ ce nu «li se plătise încă; afară de aceasta, că eĭ se roagă ca dom- «nul să iea în băgare de seamă cum că eĭ l-aŭ slujit cu băr- «băţie şi că acum s'a respândit o groaznică vorbă despre «hotărîrea ce domnul ar fi luat de a-ĭ da pe toţĭ jertfă morţeĭ; «că soldaţiĭ, înspăimîntaţĭ de aceasta, se tem a se împreuna «cu oştile tabereĭ; că chiar dacă acest sgomot nu are te-

«meiŭ, el însă făcuse o aşa mare întipărire asupra spirutuluĭ «oştilor, încât sub nicĭ o pricinuire eĭ nu vor merge, la dîn«sul, de nu le va trămite maĭ nainte cărţĭ care să declare de «mincinos acest sgomot.» Audind Mihaiŭ acestea de la deputaţĭ, rĕmase încremenit de mirare şi de ciudă, din aceste nevrednice vorbe împrăştiate de voitoriĭ de rĕŭ. El respunse jurându-se pe tot ce are maĭ sânt, pe vieaţa, norocirea, femeea şi copiiĭ sĕĭ, că nicĭ o-dată n'a meditat un asemenea proiect. «Ar trebui să am o inimă de fer spre a nu recu«noaşte meritele şi faptele lor cele bune; ar fi cea maĭ mare «nemulţumire din parte-mĭ de a trata pe nişte veteranĭ ce «m'aŭ slujit aşa de bine pe mine şi pe copiiĭ meĭ, ca nişte «făcĕtorĭ de rele vrednicĭ de pedeapsă. Decĭ să nu se maĭ «teamă nimenĭ de aceste sgomote mincinoase, semănate de «turburătoriĭ păceĭ obşteştĭ şi de duşmaniĭ norocireĭ mele. «Le voiŭ da acele cărţĭ de încredinţare unde se vor arăta «gândurile mele; asemenea le voiŭ plăti ce maĭ aŭ a lua.» Dar aceste asigurărĭ curate şi sincere, zadarnice eraŭ, căcĭ Mako, ca şi nobiliĭ, cari bine ştiaŭ că toate acele sgomote scornite de dînşiĭ eraŭ mincinoase, rĕmâneaŭ statornicĭ în hotărîrea lor de a duce complotul până la sfârşit.

IX.

Toate aceste fapte de care atinserăm până acum într'această carte se petrecură în cursul luneĭ luĭ August 1600. Pe la capĕtul acesteĭ lunĭ, fiind lucrurile într'această stare între domn şi George Mako, Ştefan Csaki, cu vre o câţĭ-va magnaţĭ conjuraţiĭ luĭ, sĕ adunară la Cluş, unde ţineaŭ svaturĭ tainice cum vor face spre a împărtăşi proiectele lor nobilimeĭ şi a scula ţara; hotărîră a trămite veste tainică la fie-care d'a se afla la o di hotărîtă în câmpiile vecine de oraşul Turda. Mihaiŭ-Vodă audind despre această adunare a nobililor la Cluş şi bănuind din cele ce ştia despre complotul unor nobilĭ din Moldova că vor să cheme pe Sigismund şi pe Zamoisky, precum şi din scrisorile luĭ Mako că este oare-care mişcare în Ardeal, trămise rĕspuns nobililor adunaţĭ în Cluş să vină în-

dată la curtea luĭ. Dar aceştia, ştiindu-se vinovaţĭ, se temură, se scusară cu deosebite pricinuirĭ şi îndată se şi rĕspândiră.

În vreme ce acestea se petreceaŭ în Ardeal, Mihaiŭ primi veste sigură din Polonia că Zamoisky, Ieremia Movilă şi Sigismund Bathori cu o puternică armată staŭ gata a intra în Transilvania. Îndată el porni olăcarĭ spre Casovia către George Basta, ca să-l invite, precum îĭ şi era poruncit prin cărţĭ de archiducele Mateiŭ, cu cea maĭ mare grabă a veni cu oastea sa spre a se împreuna cu domnul la Alba-Iulia, rugându-l foarte că, de va vedea cum că nu poate ajunge la vreme cu pedestrimea, să-ĭ trămită înainte cât maĭ curĕnd doue miĭ călăreţĭ. Trămişiĭ luĭ Mihaiŭ întîmpinară pe Basta, doue marşurĭ de Casovia, în cale spre Ardeal, Printr'o coincidenţă, lesne de înţeles de pre cele ce am vĕḑut înapoĭ, pe când nobiliĭ se adunaŭ la Cluş şi hotăraŭ ḑiua de isbucnirea revolteĭ, Basta se mişcase şi el din Casovia, la 2 Septembrie (1600) şi luase calea spre hotarele ardelene. El avea cu dênsul pe colonelul Rotowitz cu o mie de călăreţĭ reiterĭ, un regiment de o mie pedestraşĭ toţĭ din Silesia, regimentul luĭ Pezen de treĭ miĭ de Nemţĭ, apoĭ o seamă de oştĭ din partea loculuĭ, în patru companiĭ numaĭ de călărime de rând nemţească şi compania guardieĭ sale de călărime valonă, cu vre-o câţĭ-va husarĭ şi haiducĭ. Peste tot oastea sa se urca la şeapte miĭ oamenĭ pedestrime şi călărime şi noue tunurĭ, din care treĭ de baterie şi şease de campanie cu toate cele trebuincioase. Basta, dinaintea trămişilor luĭ Mihaiŭ, se prefăcu că are mare prietenie către domnul lor şi se arătă foarte voios a-ĭ veni întru ajutor. El le ḑise că nu poate, fără de a face o mare nesocotinţă şi a se pune în primejdie, a porni înainte, cum cerea Mihaiŭ, călărimea sa de care simte nevoie pentru a sprijini pedestrimea prin câmpiile pe unde are să treacă şi unde poate să fie isbit de Turcĭ, Polonĭ şi Tătarĭ; dar făgăduia că, în cea maĭ mare grabă putincioasă, va alerga cu toată oastea spre a da ascultare poruncilor cesaruluĭ şi a sluji pe Mihaiŭ într'o aşa frumoasă ocasie. Trămişiĭ se întoarseră spre a duce acest rĕspuns luĭ Mihaiŭ, iar Basta, trecênd rîul Tisa şi câmpia Kaló cu o iuţeală neau-

ḑită, îl duse oastea pe la Satmar la hotarele Ardealuluĭ și se opri la satul Maitin, spre a priveghia cele ce se petreceaŭ în Transilvania.

X

Mihaiŭ-Vodă, sperând că Basta va sosi în ajutorul sĕŭ, poruncise la toţĭ aĭ ţĕriĭ d'a veni armaţĭ în tabĕra de lângă orașul săsesc numit Sas-Sebeș. Aci se adunară îndată toţĭ ostașiĭ, românĭ, polonĭ, cazacĭ și sĕcuiĭ toţĭ, osebit de călăreţiĭ din scaunele Mureșuluĭ și Arieșuluĭ; dar nobiliĭ ungurĭ, de pe cum li se dedese cuvîntul de magnaţiĭ conjuraţĭ, se adunară cu toţiĭ lângă orașul Turda în câmpia numită *Keresztes*, lângă rîul Arieșuluĭ și tăbĕrîră acolo. Vĕḑênd Mihaiŭ că nobiliĭ nu înaintează maĭ încoace de Turda, începu a le da zor și le porunci ca în treĭ ḑile să pornească spre Alba-Iulia. Dar nobiliĭ, dând de aḑĭ până mâne, iĭ trămiseră pe Gabriel Banfi ca să arate domnuluĭ cuvintele care iĭ opria d'a veni la Sas-Sebeș, dintre care cele maĭ de căpetenie eraŭ: că în ţinutul Albeĭ și al Sebeșuluĭ, care sunt pustiite prin atâta soldăţime și prin oameniĭ curţiĭ ce aleargă mereŭ într'o parte și într'alta, nu pot găsi nutreţ de caĭ, în vreme ce la Turda sunt liveḑĭ și pășunĭ îndestule de vite, și că și viaţa oamenilor este acolo maĭ lesne; că toţĭ comiţiĭ ce se află dușĭ ca să strîngă contribuţiile hotărîte de dietă încă n'aŭ sosit, dar că eĭ staŭ gata la cel d'întâiŭ semn al domnuluĭ să meargă unde le va porunci. «Ast-fel, ḑice Bethlen, «nobiliĭ, ca niște păsĕrĭ care aŭ să fie prinse în cursă, văl-«turaŭ împrejurul laţurilor ce pe ascuns eĭ întinseseră luĭ «Mihaiŭ.» Acesta păru a se domoli prin cuvintele luĭ Banfi și făcu cunoscut magnaţilor și nobililor ca să vină la Alba-Iulia fie-care cu câte o slugă, lăsând cele-alalte oștĭ ale lor în tabĕră, fiind-că împrejurările cereaŭ ca să le comunice lucrurĭ de interes public. Pretinde Bethlen că această chemare era cu gând ca să-ĭ omoare; că banul Mihalcea dedese acest svat, pe care îl aprobase cea maĭ mare parte din boierĭ, ḑicênd că va peri domnul de nu va face să piară nobilimea; dar Radu Bu-

zescu, carele era aplecat către ungurĭ, căcĭ slujise odinioară ca stolnic pe Ştefan Bathori când era acesta prinţ în Ardeal, fu de părere să se întrebuinţeze mijloace blânde către nobilĭ fiind maĭ lesne a le câştiga dragostea decât a le însufla temere. Este anevoie de înţeles cum Mihaiŭ a putut crede că nobiliĭ, cari nu voiaŭ să vină la dênsul cu oştile lor, vor veni fără de oştĭ. Nu se poate tăgădui că acum nu maĭ era de întârḑiat. Trebuia a merge asupra acelor nobilĭ cari îndrăsniaŭ a nu da ascultare poruncilor domnuluĭ lor, a le împrăştia oştile încă nehotărîte şi neadunate toate şi a pedepsi pe capiĭ conjuraţieĭ; iar de apucaŭ eĭ a se întemeia în puterĭ, trebuia a face un apel poporuluĭ român şi sĕcuiŭ şi, insurecţieĭ nobililor, a respunde printr'o însurecţie poporană. Cu această pârghie puternică în mână şi sprijinind armia naţională cu oastea sa regulată ce avea în leafă, Mihaiŭ ar fi fost sigur de a nimici orĭ-ce putere duşmană în Ardeal. Adevĕr că furia poporuluĭ ar fi cucerit toată nobilimea. Fiă! piară! căcĭ şi-a meritat peirea. Din nenorocire Mihaiŭ nu pricepu nicĭ-odată că în popor şi numaĭ în popor era adevĕrata luĭ putere, adevĕratul luĭ sprijin. El le căutase când în nobilime, când în armata şi în oştile mercenariĭ, când în ocrotirea Austrieĭ. Deşi însă apăsând poporul saŭ nefăcênd nimic pentru dênsul, el îşĭ depărtase de la sine inima luĭ, dar poporul, în care simţemêntul naţional vecĭnic şi curat trăeşte, era încă gata a se scula la chemarea luĭ. Când însă Mihaiŭ se hotărî a face, era prea târḑiŭ. O fatalitate orbeşte pe Mihaiŭ, saŭ maĭ bine el este tărît şi pedepsit prin urmările neapărate ale greşelilor sale. El, carele a minunat lumea prin îndrăsneala sa, prin iuţimea cu care apuca de isbia pe duşman până a nu prinde acesta de veste el carele a sdrobit atâţĭ vrăjmaşĭ puternicĭ, acum stă ameţit dinaintea răscoaleĭ unuĭ cârd de nobilĭ. În loc d'a porni asupră-le, el stă în nelucrare, măgulindu-se cu sperarea ca cu vorba îĭ va aduce la cunoştinţă. Asigurarea că Basta îĭ va veni în ajutor şi că ast-fel nobiliĭ, aflându-se prinşĭ între douĕ armiĭ, nu vor îndrăzni să facă nimic, singură numaĭ aceasta poate explica oare-cum purtarea luĭ. Ast-fel, ca cum

și-ar fi pus în gând cu paguba sa să arate neadevĕrul calomniilor analiștilor ungurĭ asupră-ĭ, în loc d'a porni oaste în contra nobililor, el trămise in tabĕra lor doĭ ungurĭ, pe Ioan Kemeny senator și pe Ștefan Petki răsboinic ales (aceasta cădĕnd în vină mare, fusese osêndit a i se tăia capul, dar Mihaiŭ după rugăciunea senatorilor și maĭ ales a episcopuluĭ ardelean Naprazdi, luând în privire că el se purtase vitejește la Lipova și într'alte părțĭ, îl iertă), pentru ca dênșiĭ amândoĭ să afle ce vor nobiliĭ și să caute a-ĭ împăca prin făgăduielĭ.

XI

Aceștĭ doĭ trămișĭ ungurĭ trădară încrederea ce Mihaiŭ puse într'înșiĭ. Sosind în tabĕra nobililor eĭ audiră plângerĭ, tânguirĭ ascunse, vĕdură pe uniĭ vĕrsând lacrimĭ. Cu toate că nobiliĭ adunațĭ în tabĕră eraŭ împotrivitorĭ domnuluĭ, între dânșiĭ însă nu era nicĭ o unire; nicĭ unul nu îndrăsnia a se încredința altuia. Numaĭ numele luĭ Mihaiŭ îĭ amuția pe toțĭ și, deși știaŭ că sufer toțĭ de o durere, nimenĭ nu cuteza a descoperi rana comună. «Corturile rĕsunaŭ de suspinărĭ și de vaiete; ar fi dis cineva «că-s niște oamenĭ isbițĭ fără veste de focul trăsnetuluĭ, spăĭ«mântațĭ de sgomotul tunetuluĭ, cari arată printr'o căutătură «neghioabă că otrava uneĭ duhorĭ puturoase ĭ-a pĕtruns cu «totul». Ast-fel îĭ descrie chiar și istoricul ungur Bethlen. Puținĭ eraŭ aceea cari aveaŭ curagiul de a vĕrsa mânia ce ferbea în inima lor, și chiar aceia, vorbind încet și numaĭ către prietenĭ, diceaŭ că «voevodul este un înșelător, un a«devĕrat turc și că trebuie a se mântui prin orĭ-ce mijloc de «această peire». Cu toate că pusese în capul oasteĭ lor pe Ștefan Csaki, dar știindu-l favorisat și entusiast de Mihaiŭ, nimenĭ nu avea încredere într'însul și nimenĭ chiar din prieteniĭ sĕĭ nu îndrăsnia dinaintea luĭ a spune ceva împotriva domnuluĭ, nicĭ măcar în glumă. În această stare de spaimă și de sfială reciprocă în care se aflaŭ nobiliĭ, ar fi fost foarte lesne a-ĭ răsipi dacă Mihaiŭ, pe lângă solie și vorbe blânde, ar fi înaintat îndată spre dênșiĭ cu armia sa. Ar fi fost ase-

menea cu putinţă, atuncĭ la început a-ĭ împăca şi prin vorbe şi cu făgăduelĭ, dacă trimişiĭ luĭ Mihaiŭ, în loc d'a căuta să facă pace, nu aţîţaŭ încă maĭ mult pe nobilĭ şi nu îĭ apropiaŭ unul de altul. Csaki, înţelegênd inima luĭ Ioan Kemeny şi a luĭ Petki, trimişiĭ luĭ Mihaiŭ şi simţind obiectul neîncredereĭ tutulor, se adresă către dênşiĭ, ḑicêndu-le: «Indrăsni-«voiŭ a vorbi cu siguranţă dinaintea vostră?» — «Dar noĭ dinainte-ţĭ?» -rĕspunseră eĭ. Csaki îĭ asigură dându-şĭ cuvîntul şi mâna dreaptă. Atuncĭ aceştia îl îndemnară a nu perde vreme. Conjuraţiĭ toţĭ carĭ eraŭ înţeleşĭ uniĭ cu alţiĭ se întruniră. Eĭ convocară o adunare generală a nobililor, în care Csaky luă cuvîntul şi-ĭ îndemnă cu multă elocuenţă «a scu-«tura jugul unuĭ domn străin, barbar şi tiran, carele a jurat «peirea lor şi carele pentru aceasta voieşte a se folosi de o-«casia de faţă, când se află toţĭ adunaţĭ la un loc şi armaţĭ «şi când oastea cesaruluĭ nu e departe». El sfârşi propuind ca «să trimită adunarea solĭ la Basta generalul Ungarieĭ de «sus, care acum se află la hotar, spre a-l chema în ajutor, «arătându-ĭ că a venit vremea ca să dobândească Ardealul «pe seama împĕratuluĭ, să-şĭ isbândească despre Mihaiŭ şi tot «de odată pe dênşiĭ să-ĭ mântuiască de tirania acestuĭ om.»

Avu mare putere cuvîntarea luĭ Csaki asupra nobililor adunaţĭ, nu spre a creşte ura lor către Mihaiŭ dar spre a-ĭ hotărî la rĕsbunare. Indată eĭ aleseră din sînul lor pe Francisc Alord şi pe Gabriel Haller ca să meargă lângă Basta, însărcinându-ĭ ca să-l roage «a le da ajutor spre a se mântui de «jugul şi cârmuirea cruntă a luĭ Mihaiŭ, să-ĭ spună că voe-«vodul este aliat tainic al Turcilor; că d'abia dedese drumul «trimisuluĭ de la împĕratul Rudolf, când primi cu mare pompă «pe trimisul turc, carele îĭ dedese spre întărirea domnieĭ, «semnele de la împĕratul turcesc; că eĭ făgăduesc o vecinică «credinţă împĕratuluĭ Rudolf, către carele sunt şi de maĭ na-«inte legaţĭ; că primejdia grăbeşte; paloşul domnuluĭ ameninţă «acum capetele ungurilor; că după nimicirea lor, acest trufaş «barbar va merge cu sabia şi focul în mânĭ să-şĭ cerce no-«rocul spre Casovia, de pe acum se făgăduise mareluĭ virir «Ibraim-Paşa; că dacă Basta nu le va da ajutorul aşteptat,

«eĭ, carĭ sunt hotărîţĭ a nu maĭ suferi pe Mihaiŭ, se vor ve«dea nevoiţĭ saŭ a chema pe Sigismund ce este la hotar cu «oastea puternică saŭ a cere ajutorul sultanuluĭ turcesc.

Nimic nu era maĭ neadevĕrat decât aceste învinovăţirĭ ce aduceaŭ Ungurii luĭ Mihaiŭ. În loc d'a se arăta tiran către nobilĭ, el le mântuise viaţa de furia Sĕcuilor şi a Românilor; în loc d'aĭ ucide, de pe cum făcuse Sigismund, pe carele eĭ doreaŭ a-l avea domn în locul luĭ Mihaiŭ, acesta nu pedepsise pe nimenĭ fără vină şi judecată, ba încă pe mulţĭ din ceĭ osândiţĭ îĭ iertă. El păstrase starea şi privilegiile lor cu paguba Românilor şi cu propria sa scădere; păstrase cu scumpătate constituţia ţĕreĭ, nu făcuse nicĭ o schimbare în legĭ, nu scosese nicĭ o dajdie fără învoirea dieteĭ, şi nu siluise hotărîrile aceştia, de pe cum într'atâtea rândurĭ făcuse Sigismund. Pe lângă aceasta e învederat că nu el era tainic aliat al Turcilor, ci tocmaĭ nobiliĭ, cari în faţă se arătaŭ plecaţĭ împĕratuluĭ, iar pe ascuns îşĭ daŭ mâna cu Sigismund, cu Poloniĭ şi cu Turciĭ, nobiliĭ ale căror viclene urmărĭ nu întârdia a eşi la iveală. Pe năgejdea luĭ Sigismund şi a Polonilor maĭ mult se sculaseră eĭ, şi dacă acum se adresaŭ către Basta, aceasta o făceaŭ de nevoe,. căcĭ Bathori şi aliaţiĭ luĭ eraŭ încă departe, încă nu pregătiţĭ şi li era teamă de a nu fi isbiţĭ de Mihaiŭ în grabă; pentru aceea se îndreptară la Basta pe care-l ştiaŭ aproape şi gata a-ĭ ajuta. Gândind nobiliĭ că el va voi un act public de credinţă, deteră deputaţilor spre a i le duce, cărţĭ subscrise în mânile tutulor stărilor şi pecetluite cu pecetea lor, în care îşĭ închinaŭ credinţa lor cesaruluĭ Rudolf.

XII.

După ce porniră pe aceştĭ deputaţĭ la Basta, nobiliĭ trimiseră alţiĭ luĭ George Mako, ca să-l roage, de-ĭ este scumpă mântuirea patrieĭ, să vină îndată la dênşiĭ cu oştile ce el comanda. Aflând aceasta, Mako lăsă ţinutul Bârseĭ şi se îndreptă spre oraşul Mediaş. Când primiră veste nobiliĭ de sosirea luĭ la Mediaş, îĭ trimiseră pe Nicolae Bogathi ca să-ĭ făgăduiască,

între alte lucrurĭ, că «eĭ nu-şĭ vor maĭ aduce aminte de re«lele ce el le-a făcut de curênd, că nu-ĭ vor lua nicĭ odată «fără despăgubire şi fără o judecată maĭ dinainte moşiile ce «voevodul iĭ încredinţase, şi că încă iĭ vor dărui leafa pe «doue lunĭ» ; şi spre a da maĭ mult temeiŭ acestor făgăduelĭ, iĭ trimiseră în acelaş oraş unde încă se afla pe Ioan Kemeni şi pe Ştefan Petki, carĭ veniseră la dênşiĭ de la Mihaiŭ, ca să-l roage a-şĭ aduce aminte de naţia ungară din care şi el se trage, de a urma ceea ce a început, de a veni în tabăra de la Turda, a-şĭ uni puterile sale cu ale lor, spre a depărta din ţară un tiran crud, de a nu se teme de un popor căruia norocul a slujit maĭ mult decât curagiul.

În vremea aceasta, curieriĭ vestiră luĭ Mihaiŭ că Mako, stăruind în îndărătnicia sa, în loc d'a merge cu oastea sa la Alba-Iulia, de pre cum iĭ poruncise, s'a dus la Mediaş. Ţinêndu-se de hotărîrea sa d'a umbla cu binele şi a-ĭ linişti şi domoli mai mult cu mijloace împăciuitoare, Mihaiŭ găti doue soliĭ, una către soldaţiĭ luĭ Mako, puind în capu-ĭ pe Ioan Nemeş cu însărcinare de a astâmpera minţile oştilor şi a le ridica orĭ ce bănuială, plângêndu-se de rescoala lor, chemându-ĭ la datorie, ca nu în acest minut greu pentru creştinĭ să-l pună în nevoe a-ĭ pedepsi, pe dênsul carele în tot d'auna a fost bine-voitor către dênşiĭ, şi nu eĭ să fie o stavilă la bunele şi cuvioasele sale strădaniĭ. Cea-l'altă solie, compusă de Pancratie Sennyei şi de vistierul Stoica, român ispravnic al palatuluĭ, care de curând se întorsese de la Pilna, unde fusese trimis ambasador către împeratul Rudolf, avea a merge în tabăra nobililor la Turda. Eĭ eraŭ însărcinaţĭ să dea de minciună sgomotul respêndit printre nobilĭ că el voeşte peirea lor. Cu aceştia dete împreună şi pe trimisul către Mako, spre a-l presenta nobilimeĭ. Ajungênd cu toţiĭ la Turda, aceştĭ deputaţĭ, dinaintea tutulor nobililor adunaţĭ, faţă fiind şi doĭ solĭ trimişĭ de George Mako, îşĭ împliniră misia ce le era încredinţată. Făcêndu-se tăcere, vistierul Stoica, cu gravitatea sa obicinuită, ast-fel cuvântă: «Cu mare părere de reŭ «a aflat domnul resvrătirea luĭ George Mako şi rescoala le«giuneĭ sale, rescoală ce el n'a întărîtat prin nicĭ o nedrep-

«tate, fiind mulţumit de bunele slujbe ale eĭ până acum; el «nu cunoaşte pricina uneĭ aşa fără de veste desbinărĭ şi «bănue că poate ea ar fi efectul uneĭ mişcărĭ pricinuite prin«tr'un sgomot mincinos maĭ mult decât printr'o veste sigură. «Dacă eĭ aŭ fost îndemnaţĭ la această îndârjire nesocotită, «căcĭ le-a rĕmas simbria neplătită, iată că le-a trimis prin «Ioan Nemeş simbria de patru lunĭ întregĭ; de aŭ altă te«mere, să o părăsească, căcĭ domnul le-a trimis cărţĭ de în«credinţare la care tot creştinul trebue să se încreadă. Dacă «sunt ceva vinovaţĭ în legătura făcută de Sigismund, dom«nul iĭ îmbieadă cu uitare şi cu o ertare deplină. Cu maĭ «mare părere de rĕŭ a aflat domnul că nobilimea s'a turbu«rat de oare-care larmă rĕsvrătitoare care dă domnuluĭ gân«durĭ mincinoase şi nelegiuite; el iea de martor pe Dumne«deŭ şi pe sânţĭ că n'are nimic maĭ scump ca sângele no«bililor; nimic nu are maĭ la inimă fără numaĭ de a păstra «legile lor cele vechĭ şi ale patrieĭ, şi el stă gata a rĕsplăti «fie-căruia de pre meritele sale».

Abia sfârşi Stoica cuvêntul şi ceĭ doĭ trimişĭ aĭ luĭ George Mako strigară «că toţĭ soţiĭ lor de arme nu vor să meargă «a se împreuna cu domnul, că eĭ nu maĭ vor să slujească «sub steagurile luĭ, că eĭ vor maĭ bine să treacă îndată în «Ungaria, unde vor găsi vechea libertate a patrieĭ, adminis«traţia dreptăţeĭ, siguranţa pentru viaţa lor şi milostivirea «împĕratuluĭ; că în zadar Stoica osteneşte urechile lor prin«tr'atâtea vorbe, căcĭ Mako a şi hotărît a trece în Ungaria». Deputaţiĭ Românĭ, vĕdênd întărâtnicia lor, nebănuind nimic nicĭ de înţelegerea lor cu nobiliĭ, nicĭ de hotărîtea acestora d'a ridica cap şi sabie împotriva domnuluĭ, credênd vorbele trimişilor luĭ Mako şi gândind că acesta se va îndrepta spre Cluş, ca să treacă în Ungaria, se duseră acolo spre a-l întîmpina. Eĭ aveaŭ de gând să laude luĭ Mako şi oştilor sale milostivirea domnuluĭ, să se silească a domoli mânia lor şi să-ĭ aducă în tabăra domnuluĭ, saŭ, de nu isbuteaŭ cu vorba, să scoale în numele domnuluĭ pe ţĕranĭ şi să ucidă pe soldaţĭ până la unul. Aceasta fusese şi dorinţa luĭ Mihaiŭ. O asemenea hotărîre ar fi trebuit a o lua la vreme şi a o întinde

peste toată țara. Din nenorocire nu se făcu nimic, nicĭ măcar în acest cas în parte. Deputațiĭ, mergênd la Cluj, așteptară acolo în zadar, maĭ multe zile sosirea oștilor luĭ Mako și, vĕḑênd că nu maĭ vin, se întoarseră la Alba-Iulia lângă domn fără să fi făcut nimic. Asemenea și Ioan Nemeș, ducêndu-se la George Mako, îĭ spuse tot ce-ĭ ḑisese voevodul, dar simțind că cântă dinaintea unuĭ surd și perḑêndu-șĭ toată sperarea, se întoarse și el la Mihaiŭ.

XIII.

Întru aceea, deputațiĭ nobililor trimișĭ la generalul Basta ajunseră la Maitin, unde se afla acesta și, spunêndu-șĭ însărcinarea lor, fură cu multă bună-voință și dragoste primițĭ. Basta se arătă maĭ mult vesel și prea gata a-ĭ sluji, și le făgădui ajutorul și sosirea sa. Sunt însă uniĭ analiștĭ cari, nebănuind că Basta avea instrucțiĭ tainice de la împĕratul, instrucțiĭ provocate fără îndoială de ura luĭ, spre a lucra întru surparea luĭ Mihaiŭ, pretind că Basta stătu puțin în cumpĕnă, când primi solia nobililor. Dar și de este adevĕrată această îndoire a luĭ Basta, e învederat că ea era o prefacere. Maĭ mulțĭ analiștĭ și istoricĭ maĭ noĭ se îndoesc că Basta ar fi putut îndrăsni a nu asculta porunca împĕrătească, de nu ar fi avut tainice instrucțiĭ spre a lucra în contra porunceĭ celeĭ dată de față. In adevĕr, urmările curțiĭ austriace sunt destul de cunoscute, și apoĭ chiar dacă Basta, mânat numaĭ de ura sa contra luĭ Mihaiŭ, a lucra în contra poruncilor împĕraratuluĭ sĕŭ, oare acesta, nepedepsind neascultarea luĭ, n'a luat asupră-șĭ toată rĕspunderea și nu dă temeiŭ drept la orĭ ce bănuială?

Basta, spre a acoperi rĕspunderea sa personală și aceea a curțiĭ împĕrăteștĭ ale căriĭ tainice instrucțiĭ nu le putea arăta armieĭ sale, căreia îĭ spusese că o duce în ajutorul luĭ Mihaiŭ, spun că convocă un sfat de rĕsboiŭ, propunêndu-ĭ a-șĭ da părerea dacă trebue a ajuta pe Mihaiŭ orĭ pe nobiliĭ revoltațĭ. Treĭ fură părerile în care se împărțiră membriĭ aceluĭ svat. Uni, eraŭ de părere d'a nu ajuta nicĭ pe o parte

nicĭ pe altă, ci d'a aştepta să se vaḑă eşitul şi a dobândi noĭ poruncĭ de la împĕratul; alţiĭ, că potrivit poruncilor cesaruluĭ, trebue a merge în ajutorul luĭ Mihaiŭ şi a nu se da ascultare acelor oamenĭ resvrătiţĭ la Turda, râvnitorĭ mereŭ de lucrurĭ noue, şi pre atât strĕinĭ de împĕrăţia cesaruluĭ, precât sunt îndărătnicĭ şi duşmanĭ luĭ Mihaiŭ-Vodă; că eĭ nu cer ajutorul luĭ Basta, pentru că iubesc maĭ bine pe împĕratul decât pe Mihaiŭ, ci numaĭ siliţĭ fiind prin greşeala rĕscoaleĭ lor, de a chema ajutorul cel maĭ vecin. Eĭ adăogeaŭ că bine este ca voevodul să înfrâneze trupa revoltaţilor, fiind nişte oamenĭ îndrăsneţĭ cu mintea şi pururea gata la lucrurĭ noĭ; ast-fel apoĭ, când se va lepăda Mihaiŭ de Ardeal, această ţară va fi maĭ lesne şi maĭ în pace cârmuită de ministriĭ cesaruluĭ. Urma va dovedi că această părere era cea maĭ înţeleaptă. A treia însă, pe care Basta o inspiră unuĭ june cu totul închinat luĭ, comitele Tomaso Cauriolo, strejar-maior general, şi pe care el o sprijinea, era că trebue a se uni cu revoltanţiĭ şi a se folosi de această ocasie spre a răpi Ardealul din mânile usurpătoare şi tiranice ale luĭ Mihaiŭ; că de şi poruncă au de a ajuta pe acesta, dar împĕratul nu ştie, cum le-aŭ aflat eĭ, înşelăciunile cu care Mihaiŭ voeşte a prăpădi oastea lor şi a se rebela împotriva cesaruluĭ; că prin ajutorul ce vor da nobililor şi mântuindu-ĭ de Mihaiŭ, vor îndatora şi maĭ mult pe aceştia la credinţă către împĕratul; că cu oastea lor şi cu ceĭ doĭ-spre-dece miĭ şi maĭ bine de luptătorĭ ce spun că aŭ nobiliĭ, şi prin aceea că Mihaiŭ nu cunoaşte scopurile ce aŭ şi iĭ aşteaptă a-ĭ veni în ajutor, vor putea lesne a-l isbi fără veste şi a-l birui.

Svatul, ce era întocmit de Basta maĭ mult de oamenĭ sigurĭ aĭ luĭ, probă această părere a comitetuluĭ Tomaso Cauriolo, şi Basta «carele de maĭ înainte era hotărît la aceasta», de pre cum spune istoricul sĕŭ Spontoni, îndată ce primi din noŭ de la soliĭ nobililor jurământul că vor fi pururea credincioşĭ cesaruluĭ Rudolf, chemă la sine pe Rothalt, capul celor patru companiĭ de rând nemţeştĭ din călărimea Ungarieĭ de sus, şi-ĭ poruncĭ în secret d'a se pune îndată în cale cu călăreţiĭ sĕĭ spre Turda şi de va găsi acolo lucrurile si-

gure, ast-fel după cum făgăduiseră soliĭ, să se unească cu nobiliĭ, asigurându-l că cea-l'altă oaste în vre-o cincĭ ḑile se va împreuna cu dênsul. El îĭ porunci să caute a bate locurile şi a lua limbă unde este Mihaiŭ şi cu ce puterĭ se află; că dacă din întâmplare acesta, apucând înaintea gândurilor altora, se va fi unit şi împĕcat cu nobiliĭ, să-şĭ schimbe hotărîrea şi să meargă la dênsul să-ĭ spună că, potrivit poruncilor cesaruluĭ, armia îĭ vine în ajutor. Ast-fel Basta, de pre împrejurărĭ, sta gata a trăda saŭ pe Mihaiŭ saŭ pe nobiliĭ ardelenĭ. El chemă apoĭ pe deputaţiĭ nobililor şi stărui mult ca nobiliĭ să nu dea bătălie voevoduluĭ până nu va apuca să sosească şi dênsul; că dacă de pe natura locurilor, fără voia lor vor fi siliţĭ a veni în luptă, să se tragă maĭ bine spre Cluş. Intr'aceeaşĭ vreme, se făcea ştire tutulor nobililor Ardealuluĭ, tutulor brăslelor de ostaşĭ de a-şĭ aduce aminte de credinţa ce aŭ jurat împĕratuluĭ Rudolf, de a părăsi pe voevod şi de a veni în tabĕra lor.

XIV.

Intorcêndu-se deputaţiĭ în tabĕra nobililor, le spuse câte le ḑisese Basta. Decĭ eĭ îndată, ascultând svatul acestuia, trimit deputaţĭ la Sĕcuiĭ ce ţineaŭ cu Mihaiŭ ca să-ĭ îndemne a se uni cu dênşiĭ. Dar Sĕcuiĭ, recunoscĕtorĭ către Mihaiŭ pentru libertatea ce le dedese şi temêndu-se că de vor veni Unguriĭ iar la putere, nu numaĭ că o vor perde cu vremea, dar că încă eĭ vor căuta a-şĭ răsbuna asupră-le pentru mulţiĭ nobilĭ ce omorîseră, rĕspunseră «că eĭ sunt mulţumiţĭ de un «domn aşa mare ca Mihaiŭ». Tot într'o vreme nobiliĭ trimiseră la Cazaciĭ luĭ Mihaiŭ pe Balthazar Vereş, şi pe Ioan Zoltai jurisconsult, ca să-ĭ invite a se uni cu dênşiĭ sub bune şi sigure condiţiĭ. Cazaciĭ însă eraŭ cu totul jertfiţĭ luĭ Mihaiŭ. Slujind în dobândă şi iubitorĭ de bogăţie, eĭ căpătaseră mult de la voevodul românesc şi speraŭ încă a maĭ căpăta. Mihaiŭ, precum am arătat, avea multă îngrijire pentru ostaşiĭ sĕĭ. Adesea la mese el dăruia pe Cazacĭ ca şi pe cele-l'alte oştĭ, cu banĭ, cu caĭ, cu haine cusute în firurĭ ce luaŭ ve-

derile prin felurimea colorilor și a florilor. Ast-fel toată armia sa era frumos împodobită și mândră de strălucitoarele eĭ îmbrăcămințĭ, cât și de vitejia eĭ. Adesea Mihaiŭ, când le da darurĭ saŭ leafa, îĭ îndemna să stea credincioșĭ pe lângă prietenia și norocul luĭ și le ḑicea: «Maĭ adăstațĭ puțin, os-«tașĭ, și vĕ voiŭ duce într'o țară, unde se găsesc cu îmbel-«șugare, mătasea, aurul, diamantele și tot felul de avuțiĭ». Aceste făgăduelĭ și buna voință ce Mihaiŭ arătă oștirilor, lipiseră cu totul inimile Cazacilor de dênsul și, când deputațiĭ nobililor se duseră să-ĭ îndemne ca să se tragă din partea voevoduluĭ, înfuriațĭ eĭ uciseră îndată pe Balthazar Vereș și duseră domnuluĭ toate cărțile ce le trimiseseră nobiliĭ. Soțul luĭ Balthazar, jurisconsultul Ioan Zoltai, d'abia scăpă; pe când el se silea a dovedi cazacilor că, potrivit legilor luĭ Justinian, eĭ aŭ drepte cuvinte de a părăsi pe Mihaiŭ, aceștia năvăliră asupră-ĭ siluindu-l, bătându-l și rupêndu-ĭ hainele încât cu greŭ apucă de scăpă în strâmborile munților.

Fură maĭ norociți nobiliĭ cu alte oștĭ. Eĭ rugaseră încă să vină la dênșiĭ pe pedestrașiĭ pretorianĭ aĭ voevopuluĭ, cari eraŭ în numĕr de șeapte sute și pe călărețiĭ Beșliĭ, ambele cete compuse de Ungurĭ; dar pedestrașiĭ avură anevoință a fugi, căcĭ domnul, simțind gândurile lor, îĭ sili a sta în frâul disciplineĭ, ucigênd câțĭ-va centurionĭ al lor și închiḑênd pe toțĭ ceĭ-l'alțĭ într'o grădină îngrădită cu ziduri ce se afla lângă camerile sale. Această grădină, în care Mihaiŭ clădi o bae frumoasă, fu maĭ târḑiŭ făcută cetățue de prințul Ardealuluĭ Gabriel Bethlen. Câțĭ-va din aceștĭ pedestrașĭ, cari putură scăpa, fură uciși în cale prin pasniciĭ rânduițĭ de streajă de către Mihaiŭ și foarte puținĭ, făcând un mare ocol, ajunseră târḑiŭ și tocmaĭ după bătae în tabĕra nobililor. Călărețiĭ beșliĭ isbutiră maĭ bine. Într'un semn hotărât, eĭ se sculară cu toțiĭ și se duseră la Turda a se uni cu nobiliĭ. Pe lânga dênșiĭ se luă și Ioan Iacobini, un tînĕr cu învĕțătură, ce era secretar la cancelaria domnuluĭ. El fusese maĭ înainte în aceeașĭ calitate pe lângă Sigismund Bathori și însoțind pe acest prinț în expediția sa din țara Românească împotriva luĭ Sinan vizirul la 1595, descrise această campanie.

XV.

Nobiliĭ trimiseră asemenea, încă din 2 Septembrie, scrisorĭ a Saşiĭ din Braşov şi Sibiŭ spre a-ĭ trage în parlea lor, părăsind pe Mihaiŭ. Saşiĭ însă necunoscênd mărimea mişcăriĭ împotriva acestuia şi temêndu-se de puterea luĭ, spre a se arăta cu slujbă şi credinţă către dênsul, iĭ trimiseră acele cărţĭ. Încă nu sosiseră acestea în mâna domnuluĭ, şi Braşovenii precum şi Sibieniĭ primesc şi alte cărţĭ de la nobilĭ în care se coprindea pe larg tot planul desbinăriĭ Ungurilor. Braşoveniĭ îndată porniră aceste cărţĭ cu un om într'adins la domn, iar sibieniĭ spre a se arăta şi maĭ cu bună-voinţă, plecară maĭ mulţĭ în persoană spre a duce cărţile, luând cu dênşiĭ şi pe omul trimis de Braşovenĭ. Era eĭ să intre în curtea domnuluĭ, când aflară de la uniĭ oamenĭ aĭ curţiĭ că cele-lalte cetăţĭ săseştĭ s'aŭ lepădat de credinţa lor către Mihaiŭ, precum şi că toţiĭ unguriĭ, ce se aflaŭ în tabăra acestuia, aŭ fugit şi s'aŭ împreunat cu nobiliĭ, câştigându-şĭ maĭ întâĭ amnistie deplină pentru câte făcuseră, când se aflaŭ sub poruncile luĭ Mihaiŭ, lucru ce nobiliĭ bucuroşĭ le acordară, maĭ ales sperând că cu modul acesta vor putea trage în partea lor şi pe Sĕcuĭ. Acestea înţelegênd, Sibieniĭ se întorc din drum la aĭ sĕĭ şi trimit la Braşovenĭ noĭ scrisorĭ de la nobilĭ, cu altele ce eĭ primiseră de la Germanĭ şi Ungurĭ şi de la oamenĭ şi generaliĭ împĕratuluĭ, îndemnătoare la revoltă, vestindu-le că şi eĭ, în 10 Semptembrie, s'aŭ rĕsculat şi rugându-ĭ a sta împreună cu dênşiĭ. Saşiĭ n'aveaŭ nicĭ un temeiŭ a se revolta. Eĭ, împreună cu Sĕcuiĭ, chemaseră pe Mihaiŭ în Ardeal. Acesta nu numaĭ că-ĭ mântui de tirania luĭ Andreĭ Bathori, dar încă iĭ favorase cu deosebire în toată vremea; dar Saşiĭ, nemulţumitorĭ şi mişeĭ, cât bănuiră slăbiciunea făcĕtoruluĭ lor de bine şi vĕdură că şi împĕratul e împotrivă-ĭ, nu pregetară a-l părăsi şi a rĕsplăti printr'o trădare mârşavă binele ce le făcuse domnul Românilor.

Braşoveniĭ, cum primiră acele scrisorĭ de la Sibienĭ, încă atuncĭ seara, Duminică 11 Septembrie, toţĭ cu mare aplaus

se învoesc a se desbate de sub Mihaiŭ și îndată în acea noapte prind și pun la închisoare pe toțĭ Românii, pe câțĭ pot pune mâna, între care fură vistierul Vistelie și George fratele banuluĭ Mihalcea: pe alțiĭ iarășĭ îĭ omorîră «căutând «pe Românĭ în toate unghiurile și văile, dice cronica săsească «a luĭ Fuchsius, și dându-ĭ morțiĭ fără de nicĭ o crutare». După aceea în zadar se ispitiră în câte-va locurĭ a pětrunde până la tabăra nobililor, căcĭ oștile luĭ Mihaiŭ îĭ stăvileaŭ. Eĭ fură ailițĭ a-șĭ mărgini revolta în ținutul lor și a urma cu uciderile mișeleștĭ de Românĭ, de pre cum începuseră. Numaĭ Sașiĭ de la Bistrița putură trămite câte-va sute de pedestrașĭ în taběra Ungurilor. Aceștia se adresară cu rugăciune și la Clușenĭ, dicêndu-le: «că voevodul a hotărît a nimici «de tot nația lor; că trebue a ajuta patria amenințată de o «asemenea soartă; că Clușeniĭ, fiind singurĭ care aŭ arětat «virtute în imprejurărĭ grele și generositate la trebuințele pa«trieĭ, pentru aceea cer de la dênșiĭ a le da o mie de puș«cașĭ și șeapte sute talere împrumut». Clușeniĭ, după ce rěspunseră numaĭ câte-va cuvinte de neprimire la deputațiĭ nobililor, porniră îndată lângă domn, printr'un lung înconjur, pe concetățeniĭ lor Ioan Hosszu și Toma Literatu, spre a-ĭ spune cererile nobililor și a se lega către dênsul printr'o nouă legătură de credință, iar drept rěsplată a credințeĭ lor, a-ĭ cere să li se dea numaĭ un singur târg. După ce i-aŭ lăudat foarte, domnul le făgădui a le împlini cu prisos cererea, de-ĭ vor rěmânea credincioșĭ. El dete știre deputaților d'a face un mare ocol și d'a se întoarce în grabă către concetățeniĭ lor, căcĭ pe drumul cel mare eĭ vor putea să cadă în mânile Ungurilor. Dar nobiliĭ tăiase toate drumurile, ca domnul să nu știe nimic de starea lor și deputațiĭ, cu toate că urmaseră svatul luĭ Mihaiŭ, luând un drum cotit, tot fură prinșĭ de nobilĭ și adușĭ despuiațĭ în taběră, de unde înse li se dete apoĭ drumul ca să se întoarcă la concetățeniĭ sěĭ. Clușeniĭ remaseră pe lângă Mihaiŭ. Numaĭ unul dintr'înșiĭ, anume Ioan Darabos ridică câțĭ-va călărețĭ și-ĭ duse în taběra nobililor dicêndu-le: «Aidețĭ să ne luptăm cu inimă sub steagul îm«pěratuluĭ, căruia am jurat credință!» și protestând împotriva

luĭ Ștefan Seres magistratul Clușuluĭ, carele oprea orĭ ce rĕscoală.

Ast-fel maĭ mult în numele împĕratuluĭ se făcea revolta. Prin viclenia Ungurilor, care în față se arătaŭ supușĭ împĕratuluĭ, luă insurecția întindere și putere mare și încinse de toate părțile pe Mihaiŭ, în vreme ce, de ar fi ascultat el poporul cum trebue să facă, ar fi putut coprinde cu totul pe dușman și nu i-ar fi dat vreme să se întărească în putere și să-ĭ desorganizeze armata cu încetul. În pept inima ni se frânge de ce înaintăm cu povestirea către acea catastrofă groaznică, la care se târâră aceste greșelĭ; căcĭ de aci isvorâră, nu numaĭ nenorocirile aceluĭ mare bărbat, unul din ceĭ maĭ minunațĭ în istoria omenireĭ, dar încă și nenorocirile națieĭ române, care dintr'atâta mărire și glorie, cădu, împreună cu eroul sĕŭ, într'o prăpastie spăimântătoare, de unde două veacurĭ și jumătate de suferințe încă nu aŭ putut'o mântui.

XVI.

In vremea aceasta George Mako, încheind cu deputațiĭ nobililor condițiile de alianță, plecase de la Mediaș și sosise cale de cincĭ mile de tabĕra rebelilor, într'un loc numit Bogacia, îmbelșugat de vin, unde dete soldaților sĕĭ voe să bea. Cu toate vorbele mincinoase asupra luĭ Mihaiŭ ce rĕspândise între ostașĭ de atâta vreme, el nu era încă sigur că va putea să-ĭ facă a se revolta, uitându-șĭ credința jurată domnuluĭ și bunătățile luĭ pentru dânșiĭ. Drept acea îșĭ opri ostașiĭ într'acest loc credênd că prin amețeala bețieĭ îĭ va târî lesne în tabĕra nobililor. El trămise credincioșĭ de aĭ sĕĭ dintre ofițerĭ și soldațĭ prin toate cârciumile unde se aflaŭ ostașĭ deșertând pahare, care începură a cârti cu dispreț și a rosti amenințărĭ asupra luĭ Mihaiŭ. «Trebue, diceaŭ eĭ, să gonim «pe această feară până la hotarele țĕreĭ Româneștĭ; trebue «să murim pentru patrie și să alegem dintre ungurĭ domn «de sângele nostru. Decât să ținem cu Mihaiŭ pentru o pĕ«cătoasă leafă ce ne o dă maĭ mult de nevoe decât de dra-

«goste, maĭ bine să ne unim cu George Basta, din armia «căruia se ḑice că aŭ şi sosit câte-va miĭ de ostaşĭ de frunte!» şi fiind-că nimenĭ nu vorbea împotriva acestora, sângele ostaşilor se aprindea prin bĕutură din ce în ce maĭ mult. George Mako, temêndu-se ca a doua-ḑi potolindu-se focul vinuluĭ, să nu se schimbe şi părerile, fără a maĭ aştepta să se facă ḑiuă, dă armieĭ sale semnul de plecare, trece Mureşul şi apoĭ opreşte un minut în loc pe ostaşĭ şi le grăeşte ast-fel: «Soţilor nemuritorul Dumnezeŭ ne a dat erĭ tutulor «una şi aceeaşĭ gândire şi toţĭ fără osebire v'aţĭ unit împo-«triva aceleĭ peirĭ a naţieĭ noastre, aceluĭ stricător al legilor «noastre, carele plănuia cu cruzime moartea noastră a tu-«tulor, împotriva luĭ Mihaiŭ Voevod! Voĭ aţĭ luat armele «pentru apărarea acesteĭ provinciĭ, ce prin vitejia noastră «Mihaiŭ a supus'o tiranieĭ sale; voĭ v'aţĭ pus a apĕra atâtea «fecioare curate şi nevinovate împotriva dobitocireĭ şi cru-«ḑimeĭ barbarilor. Sigurĭ că astăḑĭ vom putea să rĕsbunăm «relele ce domnul prin noĭ a făcut Ungurilor, întăriţĭ prin «alianţa dumneḑeească aideţĭ în tabĕra lor şi să unim soarta «noastră cu a lor».

Soldaţiĭ rĕspunseră acesteĭ cuvîntăţĭ a luĭ Mako printr'o murmurare mânioasă. Uitând vorbele de erĭ şi ceĭ maĭ mulţĭ viindu-şĭ acum în fire din ameţeala vinuluĭ, îşĭ aduseră aminte datorinţa lor şi începură în gura mare a lăuda facerile de bine ale voivoduluĭ, osândind o aşa ruşinoasă nemulţumire din parte-le. Eĭ îşĭ aduceaŭ aminte că aŭ fost goĭ şi că Mihaiŭ iĭ îmbrăcase, că eraŭ pe jos şi că el le deduse caĭ şi, din stare de călăreţĭ de rând iĭ înălţase apoĭ în rangurĭ maĭ inalte; că ar fi o necesitate neperitoare, o faptă vinovată dinaintea luĭ Dumnezeŭ de a trage sabia asupra unuĭ aşa de mare fĕcător de bine, carele afară de leafă ce le-a plătit, le-a maĭ făcut şi atâtea alte bunătăţĭ. Vre-o câţĭ-va comandanţĭ încă îşĭ despărţiră oştile de cea-altă armie, protestând în gura mare asupra trădătoruluĭ George Mako. Acesta era perdut acum, dacă din nenorocire nu-ĭ sosia în acel minut în ajutor Wolfgang Kamutki, trimis de nobilĭ spre a birui îndoirile ostaşilor. Acest deputat, june cu cu-

ragiŭ și cu mare elocuență, ținu ostașilor un cuvînt, în care reînnoi și întări în numele nobilimeĭ toate cele făgăduite de Nicolae Bogathi și adăogi: «că George Basta este să vină «cu o puternică armie în ajutorul Ungurilor, că el e la ho-«tar, ca o mare temere a coprins pe voevod, că Stefan «Csaki vine asemenea întru întâmpinarea lor cu magnațiĭ «țěriĭ spre a-ĭ fericita, că este mult maĭ cu cinste, de va «voi așa norocul, a cădea apărând viața sa și mântuirea «patrieĭ, de cât a maĭ sluji puțin timp încă și într'o spaimă «necurmată pe un tiran.»

Prin aceste și alte vorbe, el câștigă până în urmă spiritele turburate ale soldaților. George Mako, vědênd ostașiĭ aprinșĭ, dete semnul și după ce mustră pe aceĭ ce nu-l vor urma, puse armia în mișcare, și chiar aceia carĭ până atuncĭ îĭ eraŭ împotrivitorĭ fură silițĭ a merge cu dênsul. Îndată Stefan Csaki, în fruntea uneĭ părțĭ din oștile nobililor și a celor maĭ însemnațĭ dintre capiĭ lor, cu un costum strălucit și călare pe un cal, măreț înșěuat, eși întru întâmpinarea legiuneĭ luĭ Mako, sunând trâmbițele, tobele și dând toate semnele de veselie. Ambele oștĭ oprindu-se în loc, Csaki le rosti un cuvînt pompos și apoĭ din ambele părțĭ îșĭ deteră mâinele și se îmbrățișeară. Toțĭ unguriĭ laudă pe soldațiĭ luĭ Mako că aŭ prețuit maĭ mlut pe Dumnedeŭ, patria și legea decât prietenia Românilor. După aceea îĭ duc în taběră unde nobiliĭ le daŭ la toțĭ mese, le dăruesc o câtime îndăstulătoare de grâŭ, nutreț pentru caĭ și leafă pe doue lunĭ.

Ast-fel se împlini trădarea luĭ Mako și a legiuneĭ sale.

XVII.

Mihaiŭ-Vodă, cu toate că nu aflase nimic despre trădarea luĭ Basta, dar cunoscând acum puterile nobililor, începu cu tot dinadinsul a se găti de oaste. El chemă pe lîngă sine toate oștile, chiar pe acelea din orașele de margine, precum Ienö, Lipova, Lugoș și Caransebeș, sub povața luĭ Andreĭ Barcsai; scrise încă și luĭ Pětrașcu să-ĭ aducă o oaste însemnată în țara Românească. Afară de acestea, el strîngea

arme, muniţiĭ şi tot ce era de trebuinţă pentru un lung rĕsrĕsboĭ. De si se gătea de bătaie, dar dorinţa luĭ era statornică d'a o înconjura. Pentru aceea, el chemă la sine douĭ preoţĭ, părintele George Vasarhelly din societatea luĭ Iesu, om bun şi predicator de minune, şi pe Ioan Ungvari, alt predicator elocuent al reformaţilor din Alba, carele ştia adînc din cărţĭ, şi-ĭ trămise pe amândoĭ la Turda, fiind eĭ de religiĭ deosebite, să poată sta fie-care pe lângă ceĭ de credinţa lor, însărcinându-ĭ a propune pace şi iertare nobililor şi a-ĭ îndemna să-şĭ unească maĭ bine puterile împreună spre a se lupta împotriva Turculuĭ; «dacă cum-va el saŭ soldaţiĭ luĭ «aŭ făcut vre-o greşală s'o spună de faţă şi fără sfieală; în «sfârşit să-ĭ încredinţeze că prin căinţa lor şi milostivirea sa, «această răscoală se va putea ispăşi printr'o vecinică uitare.» Dar când aceştĭ deputaţĭ sosiră la tabĕra nobililor, nu fură nicĭ primiţĭ, nicĭ ascultaţĭ.

Într'aceea Rothalt, urmând poruncile generaluluĭ sĕŭ Basta se apropie de Turda şi, aflând starea nobililor acolo, porni înainte cu călărimea sa în tabĕra lor, unde fu primit cu marĭ demonstraţiĭ de bucurie [1]. El asigură nobililor că generalul sĕŭ, doritor de a-ĭ ajuta şi a-ĭ mântui de tirania luĭ Mihaiŭ, în cincĭ ḑile va veni să se împreune cu dînşiĭ, şi pentru aceea l'a trămis pe el înainte cu călărimea sa, spre a le fi de slujbă până atuncĭ. El apoĭ trămise rĕspuns înapoĭ luĭ Basta ca să-ĭ dea de ştire despre ceea ce a făcut, şi porni vre-o ḑece saŭ doĭ-spre-ḑece călăreţĭ uşorĭ ca să bată drumul, nu numaĭ spre Alba-Iulia, ci în toate părţile, spre a descoperi unde se afla atuncĭ Mihaiŭ. Doĭ din aceştĭ călăreţĭ fură prinşĭ de pasniciĭ acestuia şi de la dînşiĭ el află că chiar în acea ḑi Basta trebuie să-şĭ împreune armia cu a nobililor. Basta în adevĕr, pornind de la Maitin, veni la Tăşnad, îndreptându-se către Ardeal, pe drumul numit Meseşia, din pricina varuluĭ de care se află acolo mulţime saŭ al năsipuluĭ alb; se opri apoĭ puţin la oraşul Zilău în poalele munteluĭ Meseşul la hotarul Ardealuluĭ,

[1] Despre Bethlen, capul acesteĭ călărimĭ nu era, Rothalt, ci Ladislaŭ Petö.

le unde, în douĕ marşurĭ, sosi la Cluş cu armia şi bagagele sale, la 13 septembrie. Aci fu primit cu pompă de către locuitoriĭ, cari îĭ eşiră întru întâmpinare.

Tabĕra de la Turda se mărea pe tot ceasul. Trădătorul Tamasfalvi, de care am pomenit înapoĭ, sosi şi el cu 400 călăreţĭ sĕcuĭ din scaunul Mureşuluĭ, lăudându-se că a venit rechemat ca să dee mână de ajutor împotriva tiranuluĭ şi arătând nobililor scrisoarea ce-ĭ trămisese Mihaiŭ şi a căriĭ coprindere am vĕḑut-o maĭ sus. Maĭ veniră încă o seamă de sĕcuĭ din scaunul Arieşuluĭ. Aceştĭ sĕcuĭ din scaunele Mureşuluĭ, şi Arieşuluĭ tot d'auna s'aŭ deosebit simţemintele şi causa de ale fraţilor sĕĭ din cele-alalte scaune. Maĭ iubitorĭ de linişte, eĭ s'aŭ ţinut în vecĭ departe de revoluţiĭ, alăturându-se maĭ adesea de puterea care li se părea maĭ legiuită: aşa eĭ aŭ fost cu Andreiŭ împotriva luĭ Mihaiŭ; pe urmă stătură cu nobiliĭ, căcĭ aceştia se arătaŭ că sunt supuşĭ împĕratuluĭ. In ḑilele noastre încă eĭ aŭ ţinut spre partea împĕratuluĭ împotriva tot neamuluĭ lor rebelat asupră-ĭ. Cluşeniĭ, vĕḑêndu-se şi dênşiĭ în mânile armieĭ luĭ Basta, trebuiră să se supună la rândul lor şi să trimită nobililor oştile şi baniĭ ce le ceruseră. Intr'aceea, în tabĕra de la Turda sbura în toate corturile vestea sosireĭ luĭ Basta şi toţĭ veselindu-se câştigară inimă şi se arătară maĭ aprinşĭ împotriva domnuluĭ, începênd a striga de faţă *la arme!* şi înştiinţând pe improtivniciĭ lor, la scăpătatul soareluĭ, prin descărcărĭ de arme, semn obicinuit pe atuncĭ la soldaţiĭ din tabere ca dovadă de înfocarea lor şi de dorinţă de a veni la luptă.

După ce dete la Cluş o ḑi de odihnă oştilor sale, Basta sosi într'un singur marş până la tabĕra nobililor, departe numaĭ de douĕ mile. El fu primit cu marĭ semne de bucurie şi salutat cu mare respect de toate stările, ce-ĭ eşise întru întêmpinare. El tăbărî dincolo de podul de pre rîul Arieşuluĭ, pe locul unuĭ sat de curând ars de Cazacĭ, care se chema Keresztes. Indată Stefan Czaki şi ceĭ-l'alţĭ magnaţĭ în deteră comanda tuturor oştilor Ardealuluĭ, ce eraŭ în numĕr de douĕ-spre-ḑece miĭ ostaşĭ călărĭ şi pedestri şi patru tunurĭ;

toţĭ se supun cu toţĭ aĭ lor la poruncile luĭ, şi-l îndestulează cu grâŭ şi cu bucatele trebuincioase.

XVIII.

Aflând Mihaĭ-Vodă sosirea luĭ Basta în tabĕra nobililor, trimise în această tabĕră unul din ceĭ maĭ de frunte boerĭ şi anume Andreĭ Postelnicul şi pe Luca Trausner, dându-le treĭ soliĭ: cea dintâia pentru George Basta, căruia îĭ însărcină să-ĭ spue că: «de vreme ce n'are nicĭ o poruncă dela «împĕratul să năvălească în ţinutul sĕŭ, să plece dându-ĭ «pace şi să-şĭ aducă aminte cu ce trude şi cheltuelĭ el bi«ruise pe turcĭ în interesul creştinătăţiĭ şi cu ce greutăţĭ su«pusese Ardealul împĕratuluĭ, rĕsturnând pe cardinalul An«dreiŭ, care avea sprijin şi putere în Polonia şi Moldova; «acestea împĕratul nu le-ar fi putut face, de nu era el; de «aceea ar fi cu nedrept a rĕspunde la atâtea slujbe printr'o «purtare duşmană».

A doua însărcinare era pentru nobilĭ, cărora el vrea să li se aducă aminte: «că eĭ aŭ fost toţĭ în puterea luĭ atuncĭ «când a supus Ardealul, că el ar fi putut să-ĭ ucidă pe toţĭ, «dară că el fusese atât de milostiv în cât nu le făcu nimic «rĕŭ la sfârşitul rĕsboiuluĭ, ci încă-ĭ păstră în legile şi pri«vilegiele lor, când, de pe dreptul rĕsboiuluĭ el ar fi putut «să desfiinţeze şi să nimicească toate acele legĭ şi prero«gative; că el şi acum e gata a le da tot ce e drept şi a «păstra în armie o aspră disciplină; că se miră de ce eĭ s'aŭ «revoltat împotrivă-ĭ, şi că ar trebui să se gândească cum «că Dumneḑeŭ sprijină în tot-d'auna numaĭ pricinele drepte».

A treia însărcinare era pentru ostaşiĭ ce-l părăsise şi cărora el puse să le spună: «că dênşiĭ trebue să-şĭ aducă aminte cum «că el îĭ ridicase din starea proastă la trepte maĭ înalte; că el, şi nu «altul, în ţara Românească şi în Ardeal, le dedese caĭ, haine, arme «şi alte podoabe ce maĭ aveaŭ; că în toate ocasiile el le-a arătat «bună-voinţa sa; că sub poruncile sale, în ţara Românească, «eĭ aŭ înfrânt pe Turcĭ şi aŭ câştigat reputaţie şi bogăţiĭ, şi «că atuncĭ când eĭ se umplea de dobândă de la duşman, el

«nu oprea nimic pe seamă-ĭ, lăsându-le lor totul şi tratându-ĭ «tot-d'auna nu ca pe nişte slujbaşĭ ci ca pe nişte copiĭ aĭ seĭ; «să se socotească eĭ dar, împotriva cuĭ aŭ să ridice acum «arma şi cu ce ruşine aŭ să fie pătaţĭ pe toată viaţa ce le «maĭ rĕmâne; iar cât despre dênsul, el jură pe ce are maĭ «scump că se va purta către dênşiĭ cu binele şi cu dragoste «ca şi maĭ 'nainte, de se vor întoarce la datoria lor.»

Însĕ când deputaţiĭ sosiră în tabĕră, nu li se dete voie d'a arăta în public aceste propunerĭ.

Mihaĭ nu-şĭ maĭ făcea acum ilusiĭ asupra duşmanilor şi, în vreme ce aştepta întoarcerea acestor deputaţĭ de sârg el se gătea ca să pornească împotriva nobililor şi a luĭ Basta. In noaptea din ajunul ḍileĭ în care era să iasă din Alba-Iulia i se ivi în vis o mare şi groasnică furtună, care se ridică despre Turda, se opri şi se sparse tunând înfricoşat d'asupra Albeĭ şi până 'n sfârşit îl isbi cu trăsnet pe el însuşĭ. Minunat de acest vis şi deşteptându-se fără veste, Mihaiŭ sare din pat, aprinde o lumînare şi porunceşte să vină îndată la dênsul Pancratie Senny, Ştefan Bodoni şi câţĭ-va din ceĭ maĭ de căpetenie boerĭ. Aceştia, alergând iute, găsiră pe domn turburat foarte de visul ce avusese şi pe care-l destăinui şi lor, spunêndu-le că aceasta îĭ prevesteşte nenorocirĭ. Cu greŭ boieriĭ isbutiră a-l linişti. Urma ne va arăta că acest vis fu, vaĭ! cu prisos profetic.

XIX.

A doua-ḍi Michaiŭ, ridicând tabĕra de la Alba-Iulia dete poruncă armieĭ să se aşeze de la vale de oraşul Aiud, în câmpia numită Tinod. Intr'aceeaşĭ vreme Basta, după ce dete o ḍi de repaos oştilor sale, obosite de iuţimea cu care veniseră la Turda, în 16 septembrie, împreună cu oastea nobililor, ridică tabĕra de la Keresztes şi merse de o aşeză într'o câmpie udată de rîul Mureşuluĭ din ţinutul Uioareĭ, pe care Mihaiŭ o dedese banuluĭ Mihalcea. De aci, în dimineaţa viitoare, 17 septembrie, rânduindu-şĭ armia de bătae, porni împreună cu toate bagagiele sale spre Aiud, cu gând de a tăbĕrî în sus-

numita câmpie Tinod; dar, aflând că Mihaiŭ l'a întrecut în ocuparea acestuĭ loc, el se opri lângă satul Mirislĕŭ, unde şi întîmpină pe Mihaiŭ cu tabĕra aşezată pe o câmpie de alăturea, numită Holtmurĕş.

Mirislĕul e un sat douĕ leghe dincolo de Alba-Iulia [1]. El e aşezat în capĕtul de dincoace al uneĭ câmpiĭ lungĭ de şease mile aproape, dar de o lărgime maĭ mică, fiind ţĕrmurită de o parte de munţĭ. iar de cea-l'altă de Mureş, rîŭ plutitor care din ţara Sĕcuilor trece prin mijlocul Ardealuluĭ, soseşte la Lipova în Banat şi se varsă în Tisa. In unele locurĭ lărgimea câmpieĭ e de o milă, în vreme ce cu cât vine maĭ încoace spre satul Mirislĕuluĭ, se strîmtorează, până ajunge de o jumătate de milă şi maĭ puţin. Satul era aşezat între dealurĭ şi rîul Mureşuluĭ, încălecând drumul cel mare, care pe la poalele munţilor duce din Alba-Iulia la Cluş. Dincoace de sat se întindea o holdă cultivată de mărimea uneĭ mile, care e ţĕrmurită printr'un pârâŭ mult adânc ce din dealurĭ se vărsa în Mureş. Pe acest pârâŭ era un pod, pe unde drumul cel mare şi alte douĕ maĭ micĭ, unul din sat şi altul de la Mureş, trec spre Alba-Iulia. Dincoace de acest pod şi de pârâŭ era tăbĕrât Mihaiŭ. El lăsase de la corturĭ până la pârâŭ numaĭ atâta loc cât îĭ era de trebuinţă pentru piaţă de arme spre a-şĭ mântui oştirea. Era posiţia tabereĭ noastre aşa de temeinică şi în loc aşa de bun, încât nu putea avea a se teme de nimic, şi nicĭ un chip nu era ca vrăjmaşul să ne poată isbi saŭ sili la bătae fără voia noastră; căcĭ aripa dreaptă, care se afla despre rîul Mureşul, era ocrotită de o mare pădure, care şi dênsa se ocrotea de zăgazurĭ şi de ţĕrmurile rîuluĭ; la aripa stângă se înălţaŭ necurmate dealurĭ şi munţĭ, care încingeaŭ până şi spatele tabereĭ noastre; ca să treacă prin aceĭ munţĭ nu se putea almintrelea decât printr'un urcuş, care era o potecă strîmtă şi aceea foarte bine păzită şi cu tunurĭ întărită; în frunte era pârâul adânc de care am pomenit şi pe al căruĭ pod îngust şi foarte lesne de rupt,

[1] De pe Tarducci, iar de pe Iştvanfi, treĭ mile de Alba. Lucrul trebue verificat, căcĭ pe charte este maĭ mult.

anevoe şi numaĭ cu marĭ perderĭ ar fi putut trece oştile duşmane. In tot lungul acestuĭ pârâŭ Mihaiŭ aşezase bateriĭ de tunurĭ. El trămisese încă dincolo de Mureş, pe un deal înalt lângă satul Gâmbaşul, treĭ sute călăreţĭ spre a observa rânduiala oştilor duşmane şi să vaḑă ce făceaŭ ele.

Vĕḑênd că vrăjmaşul înaintează spre satul Mirislĕŭ, el scoase din tabĕră o trupă de douĕ miĭ călăreţĭ polonĭ [1] şi o trămise dincolo de sat spre a recunoaşte oştirea protivniculuĭ. Indătă această trupă se înhăţă în luptă cu avanguardia duşmană, compusă de călăreţi ardelenĭ sub comanda luĭ Ştefan Csaki. Lupta ţinu cât-va îndoioasă, căcĭ când uniĭ când alţiĭ dovedeaŭ şi din noŭ se întorceaŭ la harţă. Aflând Basta de această luptă ce se urma la avanguardie, împreună cele douĕ regimente nemţeştĭ, al luĭ Pezen şi cel din Silezia, făcênd dintr'însele un batalion mare, ca un lung pătrat cu douĕ mânicĭ de câte cincĭ sute muschetarĭ fie-care, şi în mijloc puse pe suliţaşĭ, lăsând numaĭ atâta deşert cât încăpeaŭ cele şease tunurĭ de câmpie, pe care le rândui acolo cu muniţiunea lor, târâte de pedestrime cu mânile. Intr'aceestă rânduială, deschiḑêndu-ĭ cea-l'altă oaste drum, înaintă batalionul până la cele d'întâĭ oştĭ de la avanguardie, unde luându-şĭ posiţie pe un loc înălţat, vĕḑu pe Poloni, formaţĭ în scadroane, stând în câmpie puţin departe de sat, nehotărîţĭ ce să facă, îndată, la un semn dat, se deschise îndouĕ aripĭ fruntea de suliţĭ a batalionuluĭ, şi tunurile se deşertară drept în Poloni, doborînd ghiulelele lor atâţĭ oamenĭ şi caĭ, încât ceĭ-l'alţĭ, spăimîntându-se, căḑură în confusie şi neorânduială. Fără a le lăsa vreme a se desmetici şi a se pune din noŭ la rând, Basta înaintă spre dênşiĭ cele douĕ mânicĭ de muschetarĭ care începură a da cu focurĭ în Polonĭ, ast-fel încât aceştia fură siliţĭ a se trage înapoĭ. In retragerea lor, eĭ puseră foc de patru colţurĭ satuluĭ Mirislĕŭ, pentru ca duşmanul să nu se poată aşeza într'însul. Dincoace de sat eĭ deteră peste o ceată de husarĭ ungurĭ carĭ trecuseră cu gând să iea pe Polonezĭ pe la spate, dar fură eĭ prinşĭ la mijloc de Polonĭ

[1] De pe Bethlen însă era o trupă de Cazacĭ

de o parte, și de alta de o ceată trămisă de Mihaiŭ în ajutorul Polonilor; ast-fel aceĭ husaĭ fură toțĭ snopițĭ acolo, fără ca Basta, care privea această măcelărire, să voiască a le da ajutor, pricinuind că fără poruncă eĭ se duseră acolo.

XX.

Ungurii, vĕḑênd această isbândă a lor sĕĭ, voiaŭ ca Basta să unească îndată puterile lor spre a isbi tabĕra luĭ Mihaiŭ. Ștefan Csaki cu Ioan Mikloș și vre-o câțĭ-va magnațĭ se duseră la Basta ca să-ĭ spună această dorință a nobililor și a soldaților. Basta le rĕspunse: «Caut la așeḑarea loculuĭ și vĕḑ «că voevodul și-a pus tabĕra într'o posiție prea tare încât «nu-l vom putea trage spre bătaie fără de a perde mulțĭ «dintr'aĭ noștri; pe lângă aceasta se apropie seara și vremea «de a ne bate a trecut astă-ḑĭ. Voevodul întrebuințează meș- «teșug, decĭ trebue a lucra împotrivă-ĭ cu multă minte. Cu «toate acestea, de socotițĭ că trebue să începem astă-ḑĭ bătaia, «eŭ nu staŭ împotrivă, căcĭ chiar când această parte a armieĭ «împĕrăteștĭ ar peri, cesarul, prea milostivul meŭ stăpân, maĭ «are și alțĭ ostașĭ mulțĭ; dar dacă, — ferească Dumneḑeŭ! — «vom fi biruițĭ, cea maĭ mare primejdie vĕ amenință pe voĭ «și această țară ce va cădea în peire. Socotesc dar că e bine «să petrecem în liniște noaptea viitoare și sper că voevodul «se va trage în acest timp, saŭ, de va avea de gând a se «bate, el va veni spre noĭ. Pentru aceia, sunt de părere să «așteptăm ḑiua de mâne care am sperare că ne va fi fericită». Acest svat al luĭ Basta fu primit de toțĭ. Cereaŭ uniĭ de la Basta ca să intre în sat să caute a stinge focul și a-șĭ așeza acolo tabĕra; ḑar, din maĭ multe pricinĭ, maĭ ales din iuțimea pârjoluluĭ ce era anevoie de potolit, generalul nu se învoi. El își tăbĕrî oștirea dincolo de Mirislĕŭ, la apus aproape de sat, într'un loc care, parte se întindea pe câmpie, parte se urca frumos pe deal. El despărți din oaste treĭ trupurĭ marĭ de guardie, așeḑêndu-le la cele treĭ intrărĭ ale satuluĭ de către tabĕra noastră: unul de Ungurĭ, în vârful unuĭ deal unde era o biserică ce domina satul, altul de Ardelenĭ, dincoace

de sat, lângă drumul cel mare, şi al treilea, alcătuit de toată pedestrimea nemţească şi de toată artileria, sub comanda strejaruluĭ general-major comitele Tomaso Cauriolo brescianul, pe malul Mureşuluĭ d'a mâna stângă, care era vecin de tabĕra noastră, de o bătaie de tun. Acolo ridicară Nemţiĭ o tabie între rîŭ şi sat, şi de o dată ambele părţĭ începură a tuna una asupra celeĭ-l'alte.

Pe la cea d'întâĭ mutare a santinelelor de noapte, prinseră Nemţiĭ patru din şease Românĭ, carĭ cu nesocotită îndrăsneală, voind să calce vre-o santinelă, căḑură într'o cursă întinsă de comitele Cauriolo la povârnişul rîuluĭ. Eĭ fură îndată duşĭ la cortul luĭ Basta şi ameninţaţĭ de dênsul cu ştreangul de nu vor mărturisi adevĕrul; spuseră că dincolo de pârâŭ e tăbĕrît Mihaiŭ cu maĭ mult de treĭ-ḑecĭ miĭ luptătorĭ şi patru-ḑecĭ tunurĭ marĭ şi de câmpie, şi că din ceas în ceas aşteaptă pe fiul sĕŭ Pătraşcu cu deosebit ajutor. Saŭ din neştiinţă saŭ din nevoinţă aceştĭ prinşĭ nu spuseră adevĕrul despre numĕrul oştilor luĭ Mihaiŭ. Adevĕr era numaĭ că dênsul adăsta pe fiul sĕŭ; această pricină îl făcea a nu se prea grăbi la bătaie. Vĕḑênd dar că duşmaniĭ staŭ liniştiţĭ, îşĭ închise şi el oştile în tabĕră, aşteptând ḑiua de a doua-ḑi să vaḑă ce va face protivnicul.

XXI.

Pe la meḑul nopţiĭ aceliaşĭ ḑile (17 septemvrie), Mihaiŭ chemă însă pe unul din ceĭ maĭ vitejĭ căpitanĭ aĭ sĕĭ, Petre Armeanul, şi-l trămise în tabĕra duşmană cu cărţĭ către Basta şi Ungurĭ, în care el lua de martur pe cel Înalt şi pe toţĭ Sânţiĭ: «că dênsul nu este pricina acesteĭ nenorocirĭ a creş-«tinilor; că aşa foc nu s'a aprins din greşeala luĭ, ci din «neastîmpĕrul şi rĕutatea a doĭ treĭ nobilĭ numaĭ; că el nicĭ «a gândit vre-o dată să ajungă treabă la o bătălie între creş-«tinĭ, la acea cruḑime de a-şĭ vĕrsa sângele între dênşiĭ; că «de vreme ce el e credincios împĕratuluĭ, ce cată Basta cu «oştile împĕrăteştĭ în tabĕra rebelilor? Întoarcă-se dar toţĭ «către dênsul şi să meargă cu toţiĭ să bată Timişoara saŭ

«să se lupte cu Turcii, ori unde îi vor găsi; ar fi aceasta «creştinesc lucru de a nu trage sabie între sine; ar fi aceasta «glorios pentru maiestatea sa împĕrătească».

Basta şi Ardelenii rĕspunseră îndată lui Mihaiu: «că mai «întâiu ei nu-l cunoscuseră; că şi lor li se părea crud lucru «d'a vĕrsa atâta sânge creştin, ori şi care parte ar triumfa; dar «că e prea târḑiu spre a da un rĕspuns hotărât într'o pricină «aşa de însemnată, pentru care trebuie svatul şi chibzuirea «ale tutulor stărilor; că vor face aceasta şi că a doua ḑi din «ḑi de dimineaţă îi vor da rĕspuns» [1]. Aceste cuvinte erau înşelătoare, căci nici o horărîre nu luară Ungurii, nici rĕspuns nu deteră lui Mihaiu a doua ḑi de dimineaţă. Ei vorbise aşa numai spre a hrăni în Mihaiu acea fatală sperare ce avu că va putea să vină la pace şi să se ferească de bătaie.

Mihaiu într'adevĕr le voia acestea din toată inima. Fie oarba-i încredere în Austria şi dorinţa nesmintită ce pururea a avut d'a se arăta credincios către dênsa; fie acea letargie morală care stăpâneşte mintea unui om mai mare şi-i întoarce toate pasurile în greşeli, când provedinţa a hotărît surparea lui, Mihaiu era îndoios, nehotărît, fără voinţă statornică. «El se lupta cu inima pe jumĕtate, ḑice biograful «sĕu Stavrinos, căci nu voia a se bate cu Nemţii ca să nu «se arate trădător». Apoi nici un minut nu fu mai critic, mai însemnat, mai cumpănitor în viaţa lui ca aceasta. Nici odată ca acum el n'avusese nevoe de a desfăşura cele mai din urmă puteri ale sufletului sĕu; nici odată nu fu el mai mult îndatorat a birui. Biruit, era pentru dênsul o ruină completă, de pre cum şi fuse. Biruitor, el scăpa de odată şi de legăturile sale cu Austria şi de acelea cu Ungurii. Aristocraţia ungurească

---

[1] De pe Spontoni şi Tarducci, Basta dete lui Mihaiu prin Petre Armeanul un rĕspuns foarte aspru, ḑicêndu-i să lase îndată ţara Ardealului şi să se tragă în ţara Românească, făgăduind a nu-l supĕra în retragerea sa; după aceea, puse pe Petre Armeanul sub pază până-l scoase din tabără. Mihaiu, auḑind acestea, foarte se mânie şi cu vorbe de ameninţare şi de dispreţ porunci, cu toate că era încă noapte, să ḑică din trâmbiţe şi din tobe, obştind bătălia pe dimineaţa.

perea pentru tot-d'auna în Ardeal şi această ţară, cu peirea Ungurilor şi a Saşilor, rĕmânea o ţară maĭ cu seamă românească. Austria, ameninţată de Turcĭ, neavênd altă armie spre a-ĭ opune, s'ar fi vĕḑut silită să lase orĭ-ce pretenţiĭ asupra Ardealuluĭ şi a părţilor ce se ţin de dênsul şi să recunoască independenţa nouluĭ stat românesc. Polonia n'ar fi maĭ îndrăsnit atuncĭ a ne supĕra, saŭ, şi de o făcea, Mihaiŭ ar fi căḑut asupră-ĭ cu toate puterile sale, cu farmecul numeluĭ sĕŭ de nebiruit, cu simpatiile ce el avea in populaţiile eĭ, şi amar de dênsa! De atuncĭ, naţia română, înconjurând toate nenorocirile ce o bântuiră în urmă, s'ar fi constituit în întregimea drepturilor sale, în unitatea şi libertatea eĭ şi s'ar fi apucat a îndeplini, cu putere mare, misiunea de liberare şi de civilisare la care provedinţa a menit-o în orientele Europeĭ. Câtă mărire, câte gloriĭ şi fericirĭ o ar fi întîmpinat în această cale! O biruinţă.....! şi toate aceste visărĭ tot acest măreţ ideal de naţionnlitate, de atuncĭ se înfiinţa!

XXII.

A doua-ḑi dimineaţa $^8/_{18}$ Septemvrie, Mihaiŭ nu se mişcă din tabĕra sa, hotărît fiind a aştepta în acel loc, întărit puternic de natură, şi sigur că va sdrobi pe duşman de se va ispiti dênsul a trece părîul spre al isbi. Generalul Basta în aceeasĭ dimineaţă îşĭ destinse armia în rânduială de bătălie sub formă de semi-lună, dincoacĭ de satul Mirislĕŭ în holda cea cultivată, cu hotărîre statornică a înhăţa lupta cu Mihaiŭ. Neîncreḑêndu-se însă numaĭ pe arătarea Ungurilor, cari pretindeaŭ că este foarte lesne a trece părîul, voi să meargă să vaḑă locurile chiar cu ochiĭ sĕĭ. El se asigură atuncĭ de primejdia învederată la care s'ar expune de ar isbi pe Mihaiŭ în acel post bine ocrotit, atât prin părîul cel anevoie de trecut care apĕra fruntea şi o parte din flanc, cât şi prin o înălţime d'a mâna stângă, de unde artileria mătura tot locul coprins între tabĕra luĭ Mihaiŭ şi sat.

Spun că privind acestea, Basta încreţi sprînceana şi ḑise: «Prietenii mĕ făceaŭ să fiŭ acum *şah-mat*, din dorinţa ce aŭ

«de a-şĭ rĕsbuna, de nu cătam lucrul aci cu ochiĭ meĭ»; dând a înţelege pe Ungurii, cari iĭ ḑisese că e lesne şi comodă trecerea părîuluĭ. Decĭ, armat şi călare cum se afla, el chemă svatu de rĕsboiŭ şi cu bune cuvinte dovedi primejdia la care s'ar expune armia lor, de s'ar ispiti a trece părîul spre a isbi pe aĭ noştri şi încheie ḑicênd că este trebuinţă a face cu totul alt ceva. Părerea luĭ era ca să se tragă puţin înapoĭ, pentru ca Mihaiŭ, înşelându-se de prefăcĕtoria acesteĭ fugì părute, să se ia în urmă-le şi să piardă folosul ce-ĭ da acea firească cetate a loculuĭ. Unguriĭ rĕspunseră la această părere cu inima rĕsculată că este lucru foarte necinstitor şi vătămător de a face o retragere în faţa unuĭ duşman numeros şi îndrăsneţ, căcĭ a se retrage, spre a se feri de bătaie de pre aparenţa loculuĭ, nu este alt-ceva decât a fugi şi a-şĭ rupe însuşĭ oastea, tăind inima la aĭ sĕĭ şi mărind pe a duşmanilor; că părerea lor este ca, nesocotind acea mică greutate, să treacă rîul, isbind pe vrăjmaş, saŭ să-l închidă în acel post unde se află aşteptând o ocasie priincioasă de a se lupta.

Basta se sili să le dovedească cum că aceea ce propune el nu este o retragere şi maĭ puţin încă un fel de fugă, ci o stratagemă militară spre a scoate pe duşman din acel loc întărit, asigurându-le că el cu Nemţiĭ sĕĭ se va pune la ariergardie spre a nu pierde nicĭ un om.

Se ţinea acest sfat de rĕsboiŭ, cum s'a ḑis, în câmpie şi călare, făcênd toţĭ capiĭ un cerc împrejurul luĭ Basta, cătând a-l păzi de loviturile tunurilor româneştĭ, ce grindinaŭ din toate părţile, îndreptate fiind în acea parte de către capul tunarilor luĭ Mihaiŭ, un italian de la Mantua, anume Vincenzo. Intr'aceea un soldat ungur, doritor d'a afla şi el ce se hotărâse în sfatul de rĕsboiŭ, apropiindu-se de cerc, cu coiful în mână, iată o lovitură de tun, îndreptată la semn spre a nimeri în acea adunare de ofiţerĭ călărĭ, sboară aceluĭ soldat coiful din mână fără de a-l răni nicĭ pe dênsul nicĭ pe cal, care îndată se puse pe fugă, iar ghiuleaua trecu alăturĭ cu comitele Camil Cauriolo, careie într'acea parte închidea ocolul sfatuluĭ, cu primejdie de moarte pentru el.

Această împrejurare făcu că sfatul se sparse de odată tărându-se şi Ungurii în grabă către părerea luĭ Basta.

Indată, ridicând strejile, trăgând tunurile de pre întăriturĭ scoţênd pedestrimea din preajma satuluĭ şi puind foc caselor, oastea se clăti spre plecare; avanguardia se îndreptă către un pod peste Mureş; după aceea, veni bagagiul în cară, apoĭ toată pedestrimea şi călărimea din Ardeal, deosebind dintr'ênsa numaĭ două miĭ de călăreţĭ spre întărirea avanguardieĭ, la care rĕmaseră tunurile şi toţĭ pedestraşiĭ şi călăreţiĭ germanĭ, împreună şi Basta cu cele două cete de muschetarĭ, cu patru companiĭ de călărime de rând din Ungaria de sus şi cu compania de Valonĭ, guardia sa personală, avênd încă cu sine maĭ mulţĭ nobilĭ cavalerĭ nemţĭ, ungurĭ, francesĭ şi italienĭ. Intr'această rânduială, toată armia se îndreptă către satul Dej, de unde veniseră în ḑiua trecută.

XXIII.

Dinḑi-de-dimineaţă Mihaiŭ, eşind din tabără, îşĭ întocmise armia şi aştepta să vaḑă ce face duşmanul, când strejele şi iscoadele îĭ raportară că oastea protivnică s'a ridicat şi că merge acum înapoĭ spre partea de unde a venit. Intru'ntâiŭ luĭ îĭ fu cu greŭ a crede aceasta, dar vĕḑênd că aşa era, îşĭ închipui — fatală orbire! — că într'adevĕr Basta fuge şi zîmbind ḑise: «Unde fuge cânele de italian? Nu ştie el că în «tot locul îl voiŭ ajunge?» Decĭ îndată, părăsind postul sĕŭ atât de sigur, se puse în goană după duşman cu mare furie şi nu cu maĭ puţină neorânduială. Temêndu-se însă că nu-l va putea ajunge la vreme cu toată oastea, el porni înainte o mare parte din călărimea sa, cu câte-va trupe de Cazacĭ, ca să recunoască pe duşman, să-l supere şi să-l întârḑieze în retragerea sa. Dar cele două cete de muschetarĭ, carĭ se opriră în loc, schimbându-se când uniĭ, când alţiĭ în luptă, ajutate de artilerie şi de călărimea uşoară, ţinură în depărtare pe călăreţiĭ noştri.

Duşmanul însĕ, din pricina acestor isbirĭ, se trăgea încet şi aceasta plăcea luĭ Mihaiŭ, doritor să sosească însuşĭ cu

toată oastea, spre a se destinde de bătae dincolo de Mirislĕŭ, în acea spaţioasă câmpie, credênd mereŭ că duşmaniĭ fug spre a se feri de o întâlnire. Basta însă începu a se mişca şi maĭ încet ca să înşele pe Mihaiŭ, dându-ĭ nădejde că-l va ajunge şi depărtându-l de sat cât putea maĭ mult. Inima luĭ săltă de bucurie când vĕdu că, după călărime, ies din sat şi căruţele de artilerie românească, semn că Mihaiŭ părăsind cu totul postul sĕŭ, înainta cu toate ale sale puterĭ. Basta îşĭ însemnase de maĭ nainte un loc bun şi destul de întins care în parte, puţin câte puţin, se ridica frumos, rĕmânênd încă destulă câmpie pentru călărime. De acest loc apropiindu-se, el se tot întorcea şi privia mişcările luĭ Mihaiŭ.

Acesta, credênd mereŭ că duşmanul fuge şi dorind foarte să-l ajungă la timp, zorea pedestrimea la drum şi tot într'o vreme porunci să-ĭ aducă înainte un cavaler ungur, ce fusese prins, anume Baltazar Bornemissa, căruia făcu multe întrebărĭ despre persoana luĭ Basta, de dênsul bine cunoscută, cercetându-l cam în glumă, de crede el că Basta îl va aştepta saŭ va fugi întins la Casovia, Bornemissa, lăudând talentele ostăşeştĭ ale luĭ Basta şi adăogind că el crede că va primi bătaia şi că această retragere nu este fără vre un mister; Mihaiŭ fu foarte vesel la aceste cuvinte, arătându-se cu mare dorinţă de a se bate şi ajungênd în câmpie ca la cincĭ sute de paşĭ dincolo de Mirislĕŭ, porunci armieĭ a se opri în loc şi a se întocmi în rânduială de bătaie.

Basta, vĕdênd aceasta, se opri şi el cu cincĭ sute de paşĭ departe de Mihaiŭ, lângă satul Dej şi îşĭ întoarse toată armata spre dênsul. Cum băgă de seamă Mihaiŭ că duşmanul se oprise în loc, pentru întâiaşĭ dată bănuind că fuga luĭ fusese poate o stratagemă, se urcă pe un deal, vecin ca să vadă oştirile luĭ şi dise către Andreiŭ Barcsai, generalul sĕŭ: «Ce gândeştĭ că vor duşmaniĭ?»—«Vor să dea bătălie», rĕspunse acesta. Atuncĭ Mihaiŭ, din noŭ stăpânit de îndoirile şi nehotărîrile spirituluĭ sĕŭ, îĭ dise «să facem pace cu dên-«şiĭ, domnule Barcsai.» — «E cam târdiŭ acum, strălucite doamne;—fu rĕspunsul luĭ—puneţĭ platoşa, rândueşte soldaţiĭ de bătălie şi să ne pregătim de luptă».

XXIV.

Indată Mihaiŭ se puse de-şĭ intocmi oştile de bătălie. El făcu din toată armata o singură frunte de o potrivă, destul de îndesată pentru îngustimea câmpieĭ, întinḑêndu-se de la dealurĭ până 'n râpa rîuluĭ Mureşuluĭ. In aripa dreaptă, începênd de la Mureş, veneaŭ maĭ întâiŭ toţĭ Cazaciĭ, care eraŭ arcaşĭ şi archebuzierĭ călărĭ, împărţiţĭ în 4 scadroane lângă care veneaŭ douĕ scadroane de lăncerĭ Românĭ. Numĕrul acesteĭ cete de călăreţĭ românĭ şi cazacĭ se urca la 4500 oamenĭ şi eraŭ comandaţiĭ de Ştefan Tahi, carele arsese Aiudul şi de Francisc Lazar. Alăturĭ cu călărimea venea un batalion mare de pedestrime de Sĕcuĭ, Sêrbĭ şi Românĭ avênd în frunte patru tunurĭ micĭ, ocrotit din partea stângă de un alt scadron de lăncerĭ polonĭ şi moldovenĭ. Peste toată această aripă dreaptă era maĭ mare Baba-Novac, cel maĭ d'ităiŭ general al călărimeĭ, «om, deşi bĕtrân, ḑice Spontoni, dar cu mare foc şi curagiŭ şi cu o deosebită experienţă». La aripa stângă, care era ţĕrmurită de munte, venea rĕmăşiţa călărimeĭ, împărţită în cincĭ scadroane, în numĕr de patru miĭ, Românĭ, Sêrbĭ şi Sĕcuĭ, aĭ căror capĭ eraŭ George Budaĭ, şi Petre Odobaşa; aceste scadroane eraŭ rânduite de ambele laturĭ a altor douĕ batalioane de pedestrime sĕcuie, română, sârbă şi moldovană, întărite şi ele cu câte doue tunurĭ de câmpie şi aşezate ast-fel în cât această aripă stângă se sfârşia întinḑêndu-se încovoiată pe drumul cel mare ce ducea la Alba-Iulia. Toată cea-laltă artilerie fu aşezată dintr'această parte, pe acelaşĭ drum mare, dinaintea linieĭ de bătălie. In centru veneaŭ câte-va miĭ de pedestraşĭ sĕcuĭ, comandaţĭ de Pangratie Sennyei, de Stefan Bodoni şi de Andreĭ Barcsai. Aci era şi Mihaiŭ cu o trupă strălucită, alcătuită de boieriĭ sĕĭ şi de toată acea nobilime ce-ĭ rĕmăsese credincioasă în Ardeal şi care-l însotia din Moldova şi Polonia; dar, pre obiceiul sĕŭ, el nu sta la un loc, ci mereŭ alerga printre deosebite rândurĭ. In dosul acesteĭ liniĭ, ca reservă, venea, sub George Fărcaş, căruia de puţin timp domnul iĭ luase comanda

cetăţiĭ Lipova, treĭ miĭ călăreţĭ sĕcuĭ şi un numĕr însemnat de ţĕranĭ pe jos, Românĭ şi Sĕcuĭ, pe carĭ Mihaiŭ iĭ armase cu puştile ce-ĭ trămisese împĕratul Rudolf, cum şi o seamă de Sêrbĭ, cari cu puţin maĭ nainte părăsiseră ţara turcească şi venise în mare numĕr a se aşeza în Ardeal.

Scopul luĭ Mihaiŭ era, de pre cum spun Ungurii, ca nimicind pe Ungurii din Ardeal, să pună pe aceştĭ Sêrbĭ în locul lor, iar o parte dintr'ênşiĭ să-ĭ trămită în locurile pustiĭ de prin ţara Românească. In urma acestora veniaŭ opt-sute soldaţĭ de guardie pe jos, sub comanda unguruluĭ Matheiŭ Gyamarthi. Numĕrul oştireĭ luĭ Mihaiŭ, de pe mărturia chiar a istoricilor ungurĭ, se urca aproape la douĕ-ḑecĭ şi douĕ miĭ oamenĭ [1], şi tunurĭ, marĭ şi micĭ, douĕ-ḑecĭ şi şeapte de pe Tarducci, iar treĭ-ḑecĭ şi douĕ, de pe Bethlen. Eraŭ aceştĭ ostaşĭ aĭ luĭ Mihaiŭ din ceĭ maĭ de rând ce avusese, căcĭ oştile cele maĭ bune se aflaŭ în Moldova şi în ţara Românească. Firea acestor soldaţĭ era ast-fel că eĭ nu-şĭ ţineaŭ bine şireagul şi că daŭ într'o parte şi într'alta, de pre cum le venia, fără de nicĭ o rânduială. Aci într'o săritură se asvârleaŭ prea departe şi apoĭ aci se trăgeaŭ fără mĕsură înapoĭ:

Intocmindu-şĭ ast-fel oştile, Mihaiŭ le rosti un cuvânt, le lăudă mult, porunci la douĕ miĭ pedestraşĭ archebuzierĭ sĕcuĭ aleşĭ să se urce pe dealul cel maĭ învecinat ce se înălţa lângă drumul cel mare, şi dete semnul de bătae. Soldaţiĭ rĕspunseră cu marĭ strigărĭ şi tunurile de la cele treĭ batalioane şi de pe drumul mare începură de o dată a tuna şi a grindina asupra oştireĭ duşmane din faţa lor.

XXV.

Basta, cătând la întocmirea armieĭ luĭ Mihaiŭ, îşĭ rândui şi el pe a sa într'o singură frunte paralelă cu a luĭ [2]. El

[1] Bethlen o face de 25 miĭ, iar analiştiĭ italienĭ exagerează şi maĭ mult, urcând armia peste numĕrul de 30,000

[2] Spontoni arată cu greşeală că Basta dete linieĭ sale de bătălie o formă semi-lunară.

aşeză în capĕtul aripeí drepte, asupra drumuluĭ celuĭ mare, un scadron de pedestrime din Ardeal şi Ungaria. Alăturĭ venea o ceată de douĕ miĭ călăreţĭ lăncierĭ, sub comanda luĭ Stefan Csaki, Ladislaŭ Petke şi George Mako. După dênşiĭ veniaŭ pedestraşiĭ sĕcuĭ din scaunul Mureşuluĭ, pedestraşiĭ Cluşenĭ şi Bistriţenĭ, avênd de cap pe Fracisc Turi. Apoĭ venea o ceată de o mie cincĭ sute călăreţĭ reiterĭ din Silezia, sub povăţuirea luĭ Melchior Rottowitz şi Ioan Sepratwitz. Preste toată această aripă era cap maĭ mare Stefan Csaki. La aripa stângă, pe râpa Mureşuluĭ, staŭ douĕ cete de lăncierĭ ardeleni, lângă care era într'o ceată călărimea luĭ Propostvari, şi în coasta eĭ un şcadron de pedestrime din Ungaria şi Ardeal, comandat de Sigridie Prunitz moravul, flancuită de călărimea Ungarieĭ de sus sub poruncile luĭ Ragozi; apoĭ un alt scadron de reiterĭ sub povăţuirea luĭ Balthazar Rottowitz, vĕr al luĭ Melchior. In centru venia batalionul de douĕ regimente pedestrime nemţească, comandat de colonelul Ioan-Henric Babtist Petz, avênd la dreapta câţĭ-va călăreţĭ armaţĭ uşor sub poruncile luĭ Stefan Petki. Intre centru şi aripa stângă sta Basta cu ceĭ o sută valonĭ aleşĭ şi cu cavaleriĭ străinĭ. El ţinea de rezervă cele patru companiĭ de rând de călărime nemţească din Ungaria de sus, comandate de Rothalt, punênd în acest scadron şi stindardul împărătesc, ţinut de un june ungur. Tot înapoĭ veniaŭ încă douĕ sute călăreţĭ sub poruncile luĭ Ioan numit *Cel-din-urmă*. Ioan Tamasfalvi, cu patru sute călăreţĭ sĕcuĭ din scaunul Mureşuluĭ şi Matheiŭ Pereset, cu câte-va miĭ de ţĕranĭ, înconjuraŭ toată' armata, învĕluind'o. In sfârşit artileria fu aşezată dinaintea centruluĭ, pe părţile cele marĭ ridicate ale câmpieĭ. Pe un car se vedea stând George Borbely, strălucit prin biruinţele câştigate la 1595 asupra Turcilor, la Lipova, Cianad şi Ienö. Neputêndu-se sluji cu mânile şi picioarele sale din pricina reumatismelor articulare de care suferea, el fusese poftit a sta privitor la luptă, svaturile luĭ fiind foarte preţuite.

Oştirea toată a luĭ Basta cu a Ungurilor se urca, de pre istoriciĭ acestora, peste numĕrul de opt-spre-ḑece miĭ, iar de pre Spontoni, panegristul luĭ Basta, era de douĕ-ḑecĭ miĭ,

din care douĕ-spre-ḑece miĭ pedestrime de deosebite naţiĭ, dar toţĭ de o vitejie încercată, opt miĭ călărime, cu treĭ tunurĭ de baterie şi douĕ-spre-ḑece de câmpie.

Ast-fel întocmindu-şĭ armia, Basta dete semnalul de bătaie, în numele luĭ Isus şi Maria!.

XXVI.

Era după amiaḑĭ când începu bătălia printr'o furioasă puşcărie din ambele părţĭ. Artileria duşmanuluĭ ne supĕra puţin, precum şi puştile noastre pe dênsul dar tunurile noastre de pe drumul mare îl vătăma greŭ. El se clătină din loc şi se apropia cu pas încet spre linia noastră care sta frumos neclintită aşteptându-l. Artileria noastră însă urmă, furtunând departe cu mare pagubă toată linia duşmanuluĭ şi i-ar fi pricinuit stingere şi maĭ mare, dacă nepotrivirea loculuĭ nu i-ar fi slujit pe alocurea drept zid de apărare împotriva ghiulelelor care se îngropaŭ în pământ. Atuncĭ, dintre vrăjmaşĭ, peri de o ghiulea de culevrină Stefan Borseny, unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ nobilĭ ungurĭ.

Pe la douĕ ceasurĭ după ameaḑĭ, desperarea duşmanilor de pustiirile ce le făcea artileria română aşezată pe drum inspiră strejaruluĭ-maior general Cauriolo o iedee fericită care hotărî soarta bătălieĭ. El se înfăţişă dinaintea luĭ Basta şi-ĭ ḑise că el se leagă că, cu o bună ceată de muşchetarĭ aleşĭ, va putea pune mâna pe artileria duşmană aşezată pe drum, care atât de vĕtămătoare este armieĭ lor. Plăcu luĭ Basta această propunere şi îndată scoase din rêndurĭ treĭ sute din ceĭ maĭ bunĭ muschetarĭ şi-ĭ dete luĭ Cauriolo. Acesta apucă cu vre-o cincĭ-ḑecĭ paşĭ maĭ nainte de aripa dreaptă şi, luându-se pe lângă dealurĭ, ascuns şi apărat de cotiturile lor, înaintează răpide asupra guardieĭ de Sĕcuĭ şi de Sêrbĭ, ce era lăsată spre apĕrarea artilerieĭ noastre.

Mihaiŭ vĕḑênd cum acea ceată de muşchetarĭ înaintă cu hotărâre, bănui vre-o stratagemă şi porunci la cel maĭ vecin scadron de lăncerĭ, în numĕr de treĭ miĭ călăreţĭ, ca să împresoare pe duşman, isbind în coastă pe muşchetariĭ povĕ-

țuiți de Cauriolo. Basta însă vĕḑu acea divisie de lănceri stând gata a se pune în mișcare și, presimțind menirea lor, porunci luĭ Melchior Rottowitz ca cu toțĭ reiteriĭ sĕĭ să grăbească a întâmpina pe lăncierĭ noștri și să-ĭ isbească când se vor mișca, până a nu apuca eĭ a lovi pe mușchetarĭ. Intr'aceea, artileria românească își urmă pustiirile sale în rândurile dușmanuluĭ. Încă și ceĭ douĕ miĭ archebuzierĭ sĕcuĭ, ce se aflaŭ așezațĭ pe înălțime, vĕḑênd că dușmaniĭ maĭ înaintează spre dênșiĭ, descărcară asupră-le toțĭ într'una un foc de rând; dar puțin îĭ vătămară, căcĭ nu mĕsuraseră bine distanța și eraŭ la vre o douĕ sute de pașĭ departe de dênșiĭ. În acelașĭ timp se mișcă înainte și acea divisie de lăncerĭ maĭ sus pomenițĭ, în care Mihaiŭ își pusese sperarea și de cari Basta foarte era în grije, dar până a nu ajunge eĭ să isbească pe muschetarĭ, pe care de sigur i-ar fi sdrobit cu totul, Melchior Rottowitz se grăbi a sprijini furia lor, împresurându-ĭ cu reiteriĭ sĕĭ și, după ce se tăiară uniĭ cu alțiĭ cât-va, fură lănceriĭ noștri respinșĭ înapoĭ.

Într'acest chip, scăpând muschetariĭ de isbirea lăncerilor românĭ, năvăliră spre pasniciĭ artilerieĭ noastre. Artileria, din pricina norilor de fum și de pulbere ce întunecaŭ până în depărtare aerul, nicĭ că vedea apropierea dușmanilor, când aceștia, ajungênd la bătaie, începu a trage într'înșiĭ, luându-ĭ pe la spate. Ast-fel isbițĭ fără veste și fiind în maĭ puțin numĕr, pasniciĭ artilerieĭ, orĭ ce fac spre apărarea lor este zadarnic și maĭ toțĭ cad morțĭ peste carăle artilerieĭ, care pică atuncĭ în mânile dușmanuluĭ. Îndată Cauriolo porunci să întoarcă gurile tunurilor, ast-fel coprinse, către linia noastră.

XXVII.

Indată ce Basta vĕzu isbutirea luĭ Cauriolo, porunci ca pedestrimea și călărimea ardelene, ajutate de divisia de pedestrașĭ nemțĭ, să năvălească asupra aripeĭ noastre stânge. Dar furia dușmanuluĭ întâmpină un curagiŭ deopotrivă de mare în pedestrimea noastră, care sta țeapănă fără de așĭ strica linia. Nimic n'ar fi putut isprăvi aci dușmanul și ar fi

fost respins înapoĭ cu rușine și cu perdere, dacă artileria noastră, coprinsă de dênsul, isbind acum în aĭ noștri, nu ar fi făcut în rândurile lor, adâncĭ și îngrozitoare pustiirĭ. Aceasta îĭ aduse în neorânduială și până în urmă îĭ sili a-șĭ strica șirurile și a se reschira. Mihaiŭ și căpitaniĭ sĕĭ printre carĭ spătarul Radu și aga Leca, chior d'un ochiŭ dar viteaz mare, alergaŭ înaintea ostașilor ce se rĕslățiaŭ, silind a-ĭ opri în loc și îndemnându-ĭ prin vorbe și prin semne a se întoarce la bătaie; dar, vĕḍênd că silințele lor sunt zadarnice, Mihaiŭ, adânc clătit prin perderea artilerieĭ sale și prin răsipirea aripeĭ stânge, se duse în grabă la centru ca să stăvilească pe Basta, ce înainta către acea parte. Aci stătu cătând a inima pe aĭ sĕĭ și tot maĭ spera că va putea îndrepta bătălia, când vĕḍu că și aripa dreaptă dă cu încetul înapoĭ. Ea fusese de o dată isbită de călărimea luĭ Ragozi, de pedestrimea ungurească a luĭ Prunitz și de rămășițele călărimeĭ ardelene și silesiane, așa încât, cu toată puternica împotrivire și cu minunile de vitejie ale luĭ Baba-Novac, fu silită a se pleca acelor isbirĭ împreunate. Cazaciĭ, maĭ întâĭ de toțĭ din această aripă, se asvârliră în râul Mureșul, unde mulțĭ din tr'înșiĭ se înnecară.

Vĕḍênd ostașiĭ din centru că și aripa stângă s'a spart, începură și eĭ a-șĭ părăsi rêndurile, prăvălindu-se în neorânduială și în voia întâmplăriĭ.

Mihaiŭ și generaliĭ sĕĭ se silesc din toate rĕsputerile a opri pe fugarĭ, împingêndu-ĭ spre bătaie, pe uniĭ prin cuvinte, pe alțiĭ cu mâna și pe alțiĭ cu paváza. Zadarnică trudă! Nicĭ o putere omenească nu maĭ era în stare acum a opri din fugă pe rĕschirațiĭ și spăimântațiĭ soldațĭ. Părăsit ast-fel de ostașiĭ sĕĭ și de norocul dușman, Mihaiŭ rĕmăsese singur cu câțĭ-va ofițerĭ și călărețĭ, pe acest nenorocit câmp de bătaie. El strânsese pe lângă sine steagurile, sperênd că armia se va aduna în jurul acelor semne glorioase. Dușmaniĭ se apropiaŭ să-l impresoare și Mihaiŭ cu inima despicată de durere nu se putea smulge din acel loc. Toțĭ respectaŭ acea tăcută și adâncă mâhnire; cu toate acesta dușmaniĭ se apropiase; trebuia a fugi. Aceasta o strigaŭ cu rugare către Mihaiŭ

soţiĭ luĭ. El, Mihaiŭ!... el să fugă? O! nu... generaliĭ sěĭ, prieteniĭ sěĭ iubiţĭ îl înconjoară, îl roagă, îl îndeamnă, îl târăsc. El se hotărî în sfârşit. Maĭ întâĭ însă porunci să-ĭ aducă steagul cel mare, steagul ţěriĭ. Acest steag foarte vechiŭ şi privit de Românĭ că sfânt, era de damasc alb, avênd zugrăvit un corb pe un câmp verde, purtând în cioc o cruce roşie îndoită. Mihaiŭ puse de-l scoase de pre lancea de care era atârnat şi-l ascunse în sânul sěŭ, dând ast-fel exemplu ofiţerilor sěĭ de făcură asemenea spre a scăpa cât maĭ multe steagurĭ se putu. După aceea, dând pintenĭ caluluĭ şi lăsându-ĭ frâul pe voie, luă fuga însoţit de ofiţeriĭ sěĭ, de câţĭ-va polonĭ şi de alţĭ călăreţĭ, ce putură scăpa, căcĭ duşmaniĭ impresurase pe Mihaiŭ şi trupa sa; eĭ eraŭ p'aci să-ĭ închidă de toate părţile la mijloc şi pe toţĭ să-ĭ prindă, de maĭ întârdiaŭ câtuşĭ de puţin. Mihaiŭ fu gonit de aproape în fuga sa, de călărimea valonă şi de alţĭ cavalerĭ dintre duşmanĭ, avênd toţĭ cea maĭ mare dorinţă ca să aibă cinstea a-l duce prins luĭ Basta.

XXVIII

Intr'acest chip, necurmat şi de aproape gonit de duşman, Mihaiŭ ajunse la malul Mureşuluĭ în vecinătate de satul cel ars Mirislěŭ; rîul era lat, adânc şi plin de trupurile ostaşilor ce se încumetaseră a-l trece; cu toate acestea nu era alta de făcut, căcĭ duşmanul era în spate. Mihaiŭ nu stătu de loc în cumpănă; el se asvârli în apă, încredinţându-se în puterea ageruluĭ sěŭ armăsar. Aşteptarea luĭ nu fu înşelată; generosul fugar, deşi obosit de truda aceleĭ dile, se lupta împotriva valurilor întărâtate ale rîuluĭ, înotând cu putere, şi, ferind pe călăreţul sěŭ de orĭ-ce primejdie, îl trecu pe cel-alalt mal al rîuluĭ; dar acolo, el se opri sleit de puterĭ şi Mihaiŭ, vědênd neputinţa luĭ, descălecă şi, recunoscětor pentru slujba ce-ĭ făcuse, cu acea dragoste ce are călăreţul pentru calul sěŭ, soţul sěŭ iubit, el îl mângâe, îl trase de coama frunţeĭ, îl sărută şi apoĭ îĭ dete drumul să meargă slobod pe câmpie. Acest cal, cu deosebire frumos, roib înfocat, de viţă turcească

curcită, fusese trămis în dar luĭ Sigismund Bathori, când era prinț în Ardeal, de Vicenzo ducele de Mantua. De la Sigismund, el încăpuse în stăpânirea luĭ Mihaiŭ și părăsit fiind într'asfel de dânsul, el pică în mânile ostașilor luĭ Basta, carĭ mult se minunară de frumusețile luĭ.

Încălecând Mihaiŭ pe alt cal, se întoarse și aruncă ochiĭ asupra câmpieĭ de bătaie, unde se vedeaŭ ruinele armieĭ sale, toată rĕschirată, gonită și tăiată de dușmanĭ. Oh! cine ar putea spune câtă durere sorbi inima luĭ în acea ochire! Apoĭ se îndreptă spre Alba-Iulia. In cale, el ajunse pe ostașiĭ sĕĭ ce fugiseră, iĭ puse în rânduială pe cât putu, și împreună cu dânșiĭ, intră în Alba. Aci, până a nu sosi el, se aflase prin fugarĭ de învingerea Românilor. Soldațiĭ ce eraŭ pușĭ în pază la cetățuia principală eșiseră de acolo; Wolfgang Corniș, care era închis într'însa, aflând aceasta, se coborî în curtea cetățuieĭ; vre o cincĭ șease paznicĭ ce rĕmăseseră, vĕḑêndu-l că se preumbla singur (căcĭ slugile ce avea pe lângă sine alergaŭ prin palatele boierilor spre a jefui) puseră mâna pe dânsul și, trăgêndu-l printr'o mică poartă a cetățuieĭ despre grădină, iĭ aruncară maĭ întâĭ o secure în frunte, pe urmă iĭ făcură treĭ alte rănĭ tot cu securea, și în sfârșit îl omorâră.

Mihaiŭ nu zăbovi la Alba-Iulia decât până îșĭ schimbă calul și-șĭ luă ce avea maĭ scump; apoĭ apucă drumul spre cetățuia Făgărașuluĭ.

Ast-fel fu bătălia de la Mirislĕŭ, aceasta întâie nenorocire începătură și pricină a tutulor celor-l'alte. Ast-fel nestatornicul noroc în câte-va ceasurĭ ne răpi aceea ce ne dedese într'atâția anĭ și după atâtea marĭ strădaniĭ. Vaĭ! câte sperărĭ frumoase înșelă el! câte proiecte marĭ nimici!

Mirislĕŭ! Mirislĕŭ! blestem asupra ta, loc de peire, loc afurisit! Ce de sânge eroic sorbișĭ tu în această ḑi pustie! Amar nouĕ! Acest sânge îl vom isbândi curând. Biruințele strălucite de la Guruslĕŭ (3 August 1601), de la Brașov (17 Iulie 1603), de la Petrisdorf (12 Iulie 1611) ne vor rĕsbuna cu prisos asupra viclenilor Ungurĭ; ele însă nu ne vor putea întoarce mărimea perdută în această ḑi; și nenorocitele

noastre sfâşierĭ cu Unguriĭ, de atuncĭ până acum, nu vor folosi decât despoticelor împĕrăţiĭ, duşmanele noastre comune. Ni se cade a vĕrsa lacrimĭ amare asupra acesteĭ marĭ nenorocirĭ de la Mirislĕŭ; dar să nu învinovăţim de loc provedinţa. Noĭ, cari robiserăm pe fraţiĭ noştri ţĕraniĭ din ţara Românească şi păstrasem în robia Ungurilor pe ceĭ din Ardeal, maĭ meritam noĭ oare atuncĭ mărimea şi fericirea?

XXIX

Armia noastră se rĕschirase în toate părţile. Spun că de la Mirislĕŭ spre Alba, ca la douĕ mile de loc, eraŭ câmpiile şi drumurile semănate cu trupurĭ do morţĭ saŭ murinḑi. De pe mărturisirea cea maĭ dreaptă şi a maĭ multora, noĭ perdurăm 4000 oamenĭ[1], douĕ-spre-ḑece tunurĭ şi toate bagagele.

Basta, folosindu-se de biruinţă, pornise îndată călărimea sa uşoară, însoţită de o mie din călăreţiĭ luĭ Csaki, spre Alba-Iulia, în urma ostaşilor luĭ Mihaiŭ, din carĭ pe mulţĭ întîmpinând, iĭ uciseră saŭ iĭ prinseră. Ajungênd aceştia în Alba, cu toate că toţĭ aĭ noştri se depărtaseră, eĭ însă luând de pretext că încă aŭ maĭ rĕmas lucrurĭ de ale Românilor, deteră în pradă oraşul şi uciseră maĭ mulţĭ locuitorĭ nevinovaţĭ. Eĭ puseră acolo mâna pe armele trămise luĭ Mihaiŭ de împĕratul. Basta poruncise la toţĭ gonaciĭ sĕĭ ca să păstreze

[1] Bethlen însă spune că Basta, însărcinând pe locuitoriĭ Aiuduluĭ d'a aduna într'un mormînt toate trupurile celor căḑuţĭ în bătae, eĭ deteră această sarcină unora din concetăţeniĭ lor, carĭ, îndeplinind'o, raportară, de pe spusa analelor ungureştĭ, că în cea maĭ mare movilă eraŭ nouĕ miĭ de trupurĭ şi în cea maĭ mică douĕ miĭ, din ambele tabere, dar ceĭ maĭ mulţĭ eraŭ Sĕcuĭ şi Românĭ. Rîul Mureşul strică maĭ târḑiŭ cea maĭ mare din aceste movile. În acest numĕr nu se socotesc ceĭ inecaţĭ. De ar fi temeinică această arătare, ar urma că noĭ, perḑênd de la 4 la 5 miĭ oamenĭ şi încă douĕ miĭ Sĕcuĭ ucişĭ după bătălie (cum se va vedea), duşmanul ar fi perdut maĭ mult de 4 miĭ oamenĭ. Italieniĭ Tarducci şi Spontoni, exagerează cu deosebire numĕrul ucişilor. Cel d'intâiŭ ḑice că noĭ perdurăm ḑece miĭ ostaşĭ şi Basta patru-ḑecĭ numaĭ; cel d'al doilea că am perdut noĭ opt-spre-ḑece miĭ, afară de ceĭ înecaţĭ în Mureş, şi treĭ-ḑecĭ tunurĭ, marĭ şi micĭ, iar Basta numaĭ patru-ḑecĭ de inşĭ.

vieața tutulor acelora din Sěcuĭ carĭ de bună-voie vor depune armele, gândind să-ĭ câștige în partea sa. Această bună-voință a luĭ Basta către Sěcuĭ fu pricina că în noaptea bătăliei chiar, neunirea intră între dênsul și Ungurĭ carĭ, în loc de a se lăsa a fi mânațĭ de dênsul, iĭ arătară că el le-a slujit de instrument numaĭ.

Știm că Mihaiŭ așezase pe un deal ce domina locul bătălieĭ două miĭ archebuzierĭ sěcuĭ, oamenĭ aleșĭ, socotind că prin înălțimea posițieĭ vor putea face multă vătămare dușmanilorcu necurmata grindină a archebuzelor lor. Aceștia fiindu-le poruncit d'a nu se mișca din loc fără numaĭ când vor fi chemațĭ, vědură priveliștea lăcrămoasă și fură privitorĭ aĭ nenorociteĭ bătăliĭ, nemișcându-se din locul lor. După ce vědură măcelărirea soților lor temându-se și eĭ de a lor vieață, făcură de maĭ multe orĭ semne cu bandierile că vor să se predea. Basta înțelese semnele lor și-ĭ primi în milă, și cu omenire le dărui vieața și libertatea. Dar în acea noapte chiar, ce din întîmplare era foarte întunecoasă, Csaki, carele începuse a se îngâmfa dicând că el și cu Ungurii seĭ aŭ câștigat bătălia, iar nu Basta, chemă la sine pe nobiliĭ și credincioșiĭ seĭ dintre ungurii din Ardeal și începu a se plânge de Basta, căcĭ a primit în milă pe Sěcuĭ, carĭ eraŭ tocmaĭ din ceĭ ce se re«voltase cu plebea împotriva nobilimeĭ, ispitindu-se a o stinge «cu totul; într'acest chip, eĭ carĭ, cu obicinuita lor vitejie, «dobândiseră o așa de strălucită biruință, să nu-șĭ poată «lua drept rěsplată a ostenelilor lor, satisfacție de-și mică, «despre niște dușmanĭ așa de neîmpăcațĭ. Decĭ el era de «părere că nu se cade a lăsa nepedepsițĭ pe aceĭ mișeĭ; dar «că în acea noapte chiar să pună sfârșit dușmănieĭ și viețeĭ «acelor oamenĭ dintr'o partidă ce le este cu atâta supěrare «împotrivitoare și vrășmașe. Cât despre general, lesne se vor «putea îndrepta dinainte-ĭ, sub cuvînt că eĭ n'aŭ făgăduit «nimic sěcuilor și prin urmare n'aŭ greșit întru nimic scoțând din lumina dileĭ pe aceștĭ turburătorĭ aĭ liniștei comune».

«Plăcură fórte cuvintele luĭ Csaki la acele inimĭ stricate «de necazurile pățite, din natură nemilostive și peste měsură «nesățioase de rěsbunare», dice Spontoni. Decĭ toțĭ de ob-

ște hotărîră ca pe la medul nopțiĭ să ucidă pe aceĭ nenorociți, care pe parola dată lor de Basta, neputênd bănui o asemenea barbară întreprindere asupră-le, fără grije saŭ dormeaŭ, saŭ nearmațĭ vegheaŭ. In puterea nopțiĭ și în tăcerea cea maĭ mare, nobilimea ridică din cuartierele lor câte-va miĭ de pedestriĭ sașĭ și ungurĭ, povățuițĭ de căpitanĭ dintre nobilĭ, dușmaní de moarte aĭ Sĕcuilor și înconjurară locul despărțit unde aceștĭ nenorocițĭ avusese poruncă a tăbărî. La un semn dat între nobilĭ din deosebite părțĭ eĭ năvăliră cu soldațiĭ lor în mijlocul Sĕcuilor și, cu vicleană și aspră crudime, iute și fără preget iĭ înjunghiaŭ și-ĭ ucideaŭ unde și precum îĭ aflaŭ. Prin această groaznică jertfă, se astîmpĕrară sufletele nesățioase ale nobililor cu moartea a douĕ miĭ nenorocițĭ Sĕcuĭ, toțĭ oamenĭ aleșĭ și floarea națieĭ lor. «Faptă cu atât maĭ crudă și barbară, adaoge Spontoni, că «se săvârșea de oamenĭ de aceeașĭ nație. lege și obiceiurĭ.» Ast-fel de cinste și de inimă curată aveaŭ aristocrațiĭ ungurĭ, dușmaniĭ noștri.

Desplăcu foarte cruda lor rĕsbunare la toată armia împĕrătească și mulțĭ începură a povățui și a striga luĭ Basta de a pedepsi pe ceĭ ce aŭ necinstit toată armia și pe generalul eĭ; dar Basta, deși amărît de acestea nu îndrăsni a face nicĭ a dice nimic. Ast-fel căpătă și maĭ multă îndrăsneală Csaki, carele puind mâna pe câte-va tunurĭ și pe o parte de munițiunile din dobânda bătălieĭ, fără de voia luĭ Basta, le trimise la castelul sĕŭ de la Almaș.

A doua-di după bătălie, Basta porni pe comitele Tomasu Cauriolo la curtea împĕrătească spre a duce bandierele și steagurile câștigate în bătaie. În dece dile ajunse acesta la curte și fu îndată primit de împĕratul, care se înveseli mult de isbândă, dărui bine pe trimis și lăudă mult fapta luĭ Basta. Ast-fel se dovedi complicitatea curțiĭ în purtarea generaluluĭ eĭ în Ardeal.

Într'aceea, Basta și Unguriĭ, fără a maĭ întârzia, aleargă la Alba-Iulia, unde găsesc orașul prădat de oameniĭ lor și trupul luĭ Wolfgang Corniș. Eĭ poruncesc să-ĭ pună trupul în-

tr'un sicriŭ spre a-l înmormînta maĭ târḑiŭ și fără a maĭ perde vreme se luară în urma luĭ Mihaiŭ.

XXX.

Mihaiŭ, obosit, plin de grijă și de întristare, cu puținiĭ oamenĭ ce-l însoțeaŭ, lăsând de lăturĭ Sibiiul, merse la Făgăraș, unde avea în cetate femeea și multe lucrurĭ prețioase ale luĭ. Aci se apucă sa-șĭ adune rămășițele spăimîntate ale oștireĭ sale, care alergaŭ cătând scăpare în acest loc sigur. Printre aceștĭ ostașĭ se arătă și Baba-Novac, rănit, cu pĕrul și barba arse, cu fața smolită de pulberea sângeroasă a bătălieĭ, căcĭ îșĭ făcuse cum se cade datoria luĭ în ḑioa lupteĭ, îndeplinind tot de odată și slujba unuĭ căpitan prevĕḑĕtor și a unuĭ voinic soldat. Înfățișându-se el dinaintea domnuluĭ sĕŭ, ĭĭ ḑise suspinând și întristat: «Suntem biruițĭ și înfrânțĭ, doamne, «maĭ mult de împotrivnicul nostru noroc, decât de armele «dușmanuluĭ; și pentru ca el să nu rĕmână cu totul mângă«iat prin moartea ta, încalecă-țĭ calul și mântuiește-te trecênd «în țara Româneasca. Acest loc nu este atât de sigur cât să «nu poată fi luat de biruitorul Basta, carele mereŭ gonește «respênditele rĕmășițe ale ticăiteĭ noastre oștirĭ. Și într'ade«vĕr să mĕ creḑĭ că așĭ fi voit maĭ bine să rĕmân mort «printre atâțĭ vitejĭ soldațĭ, ucișĭ în bătălie, decât fugind să «maĭ trăiesc după o perdere atât de nenorocită și vrednică «de lacrămĭ, de n'aș fi dorit a îngriji încă de siguranța ta și «a te sluji până la cel din urmă suspin. Fugĭ dar cu ce aĭ «maĭ scump, căcĭ dușmaniĭ peste puțin vor sosi aci, vor îm«presura această cetățuie, și atuncĭ ițĭ va fi peste putință să «scapĭ. Eŭ însă voĭ remânea aci spre a aduna pe nenorociţiĭ «risipițĭ și voĭ sta până la moarte împotriva dușmanilor noștri.»

Mihaiŭ iubea și stima foarte pe bătrânul sĕŭ generaĭ Baba-Novac și hotărî a urma povața luĭ. Deși însă Baba-Novac stăruia ca să rĕmână cu câțĭ-va soldațĭ spre apărarea aceleĭ cetățuĭ și a ține în loc pe dușmanĭ, până să apuce Mihaiŭ să scape, voind ast-fel a-și jertfi vieața pentru mântuirea stăpânuluĭ sĕŭ, dar Mihaiŭ nicĭ într'un chip nu voi să plece fără

ênsul. Decĭ împreună intrară în țara Bârseĭ la 23 Septemrie și tăbĕrîră la Codlea. Aci Mihaiŭ întîmpină trupele ce, e pre porunca luĭ, iĭ aducea fiul sĕŭ Pĕtrașcu, din țara Ronânească și cele ce-ĭ venise în ajutor din Moldova.

XXXI.

Țara Bârseĭ fusese teatrul de scene sângeroase. Brașoveniĭ n 12 Septemvrie, a-doua-ḑi după răscoala lor, ridicaseră furcĭ n mijlocul piețeĭ, unde acățaŭ pe orĭ-ce român puteaŭ pune nâna. În aceeașĭ ḑi aflară că o trupă de românĭ sunt aproape le hotarul Bârseĭ la Rucăr voind să intre în Ardeal. Această știre o întăriră câțĭ-va bărbațĭ fruntașĭ din oastea română, cari veniaŭ înainte și mergeaŭ fără prepus, neștiind nimic de trădarea Brașovenilor. Aceștia însă fără veste cad asupră-le și-ĭ duc în cetatea Brașovuluĭ, unde după puțină cercetare, fură îndată omorîțĭ, păstrând numaĭ pe un agă al lor cu vieață. In aceeașĭ seară, pe la 4 ceasuri, eșiră Brașoveniĭ ca să întâmpine pe Româniĭ ce sosiaŭ. Dar aceștia, văḑêndu-se maĭ slabĭ cu numĕrul, se traseră înapoĭ. Puținĭ picară în mânile dușmanilor și fură ucișĭ fără milă.

In 13 Septemvrie pe la ameaḑĭ Brașoveniĭ merg de pun tabĕra la Preșmĕr, ca în ḑiua următoare să năvălească asupra acelor Românĭ ce se așteptaŭ să vină din Moldova pe la Oituz. Pe lângă dênșiĭ se uniră a-doua-ḑi o sută cincĭ-ḑecĭ pedestrașĭ ungurĭ cu puștĭ. In acea ḑi de 14 Septemvrie, eĭ năvălesc asupra Românilor, carĭ începeaŭ a se arăta. Dar aĭ noștri le rĕspunseră cu ast-fel de tărie în cât pe mulțĭ dintr'-înșiĭ omorîră, pe alțiĭ iĭ răniră și capul tunarilor lor primi printr'o bombă o ast-fel de lovitură în cât nu rĕmase pele pe trupul sĕŭ care să nu fie arsă. Către seară le merse Brașovenilor maĭ bine, căcĭ luară de la Românĭ un tun; dar a doua ḑi, aflând că sosește din Moldova armașul Sava cu o trupă de Moldovenĭ, eĭ năpustiră totul și fugiră de se închiseră in Brașov.

In aceeașĭ ḑi Sĕcuiĭ de pe lângă Olt se ridică asupra Sașilor și aprind Crisbavul și Bodila. A-doua-ḑi în 16, se adună

Românii cu Moldovenii, între care era și armașul Sava, și cu Sĕcuii, la Preșmăr de unde maĭ nainte de a începe ceva, trimit o deputație la senatul din Brașov ca să ceară următoarele: «1°. întreabă pentru ce nu i-aŭ lăsat să treacă în «pace, ci le-aŭ făcut felurĭ de stricăciunĭ, omorînd mulțĭ dintr' «înșiĭ și luându-le și mașinele de rĕsboiŭ; 2°, cer să li se «dea lor toțĭ nobiliĭ câțĭ s'ar afla la eĭ și maĭ ales ceĭ ce s'aŭ «împreunat ḑioa trecută cu dênșiĭ contra Românilor, aseme- «nea și tunul tot de la dânșiĭ». Acestea le cer printr'un brașovean pe care l'aŭ fost prins în ḑioa trecută. Sĕcuiĭ amenință pe Brașovenĭ cu foc, de nu le vor da pe nobilĭ și tunul. Brașoveniĭ rĕspund că de vor da foc, eĭ vor omorî femeile și copiiĭ Românilor și aĭ Sĕcuilor, care se află spre siguritate în Brașov. In urma acestora, în ḑioa de 17 Septemvrie, trecură aĭ noștri în pace prin țara Bârseĭ, nefăcênd altă stricăciune decât că aprinseră un sat românesc ce parte se ținea de Brașov, parte era moșia unuĭ nobil. Spun că numĕrul celor carĭ trecuseră se urca peste cincĭ miĭ. Intr'acest timp, brașoveniĭ primesc scrisoare de la Turda, ca să închiḑă toate drumurile și să taie toate podurile de către Moldova și România, pentru ca să nu poată veni oaste de ajutor luĭ Mihaiŭ. Dar brașoveniĭ n'avură timp a face nimic, căcĭ dimineața, la 8 Septemvrie, aflară printr'un român anume Rascie ce venea din țara Românească și care picase în mânile lor, cum că Pĕtrașcu, fiul luĭ Mihaiŭ, se apropie cu o armie de 29,000 oamenĭ și că Româniĭ sunt hotărîțĭ a depräda toată țara Bârseĭ și a o nimici prin foc și prin sabie; lucru de care se și încredințară Brașoveniĭ, căcĭ pe la ameaḑĭ o seamă de Românĭ, aflând că femeile lor lăsate în Brașov s'ar fi omorît de orășenĭ, deteră de o dată foc la satele următoare: Preșmĕrul, Hermanul, Bodul, Sânt-Petrul, Heltia, Noul, Feldioara, Rotbavul și Măgherușul. Brașoveniĭ însă nu omorîseră pe femeile Românilor; eĭ numaĭ le adunaseră de prin oraș, unde ședeaŭ împrăștiate și le închiseseră în casa svatuluĭ, ca să le opună acelor ce vor năvăli asupra cetățiĭ. În 19 Septemvrie Româniĭ se apropie de cetate și aprind într'o suburbie treĭ case, dar fiind foarte puținĭ se trag dinaintea năvălireĭ orä-

șenilor. În 20 Septemvrie Pĕtrașcu, care sosise cu armia sa, trimite cu amenințărĭ și făgăduelĭ scrisoare orășenilor, îndemnîndu-ĭ a se supune luĭ Mihaiŭ. Tot în acea ḑi nouĕ cete eșite din sĕcuime în țara Bârseĭ, prefac tot ce le vine înainte în praf și cenușe și aprind satele de a-rândul, încât seara ardea și Codlea. Brașoveniĭ, spăimîntațĭ de aceste pustiirĭ, s'ar fi supus îndată; dar a doua-zi (21 Septemvrie) primiră veste cum că Mihaiŭ a fost bătut la Mirislĕŭ. Știrea aceasta îĭ îndârji spre apĕrare.

Iată care fură pustiirile ce se cășunară în țara Bârseĭ până în ḑiua de 23 Septemvrie, când sosi Mihaiŭ la Codlea, pustiirĭ ce nu fură întrecute decât prin înfricoșatul rĕsboiŭ local de la 1848 și 1849.

XXXII.

Mihaiŭ, intrând în țara Bârseĭ, aprins de mânie asupra Sașilor pentru trădarea lor, porunci să se dea flăcărilor toate târgurile pe unde trecea. Soldațiĭ sĕĭ de la Mirislĕŭ, adunându-se pe lângă dênsul și împreunându-se cu oștile venite din țara Românească și din Moldova, el se vĕḑu iarășĭ în capul uneĭ armate puternice, pe care autoriĭ polonĭ o urcă la cincĭ-ḑecĭ miĭ oamenĭ. De ar fi adevĕrată spusa cronicaruluĭ Fuchsius, că Petrașcu venise cu douĕ-ḑecĭ și nouă miĭ și că armașul Sava adunase cincĭ miĭ sub comanda luĭ, adăogindu-se acestea cu vre o cincĭ-spre-ḑece miĭ scăpațĭ de la Mirislĕŭ, arătarea polonilor n'ar fi o exagerație. Orĭ-și cum Mihaiŭ avea acum destule trupe ca să poată crede că va isbuti a-șĭ rĕsbuna asupra luĭ Basta și a Ungurilor și a-șĭ redobândi puterea asupra Ardealuluĭ.

El îșĭ așezase oștile la Bod și la Preșmĕr și aștepta sosirea Nemților și a Ungurilor, care acum eraŭ pe la Șĕrcaia, ca să le dea bătălie, când în 30 Octomvrie îĭ sosi știrea că hatmanul Zamoisky, cu Sigismund Bathori și cu Ieremia Movilă, aŭ intrat în Moldova în capul uneĭ frumoase armate compusă de Polonĭ, Turcĭ și Tătarĭ și că eĭ se apropie ca să năvalească în Ardeal. Poloniĭ trecuseră Nistrul în Moldova

la 30 Septemvrie. Ştim că cu câte-va lunĭ înainte, încă aflându-se Mihaiŭ în Moldova, Zolkiewsky cu armia sa, din porunca luĭ Zamoisky, îşĭ aşeḑase tabĕra pe malul Nistruluĭ în dreptul Hotinuluĭ, unde tăbĕraŭ Româniĭ. Întâlnirĭ particulare începură de atuncĭ între ostaşiĭ ambelor tabere. Poloniĭ, încuragiaţĭ de nişte micĭ lupte, în care fuseseră norocoşĭ, cereaŭ de la căpetenia lor să-ĭ lase să treacă rîul. Zolkiewsky scrise luĭ Zamoisky întrebându-l de-ĭ dă voie a trece Nistrul maĭ nainte de sosirea luĭ. Zamoisky îĭ rĕspunse că se lasă pe înţelepciunea sa, recomandându-ĭ d'a a nu expune cu uşurinţă oştile ce avea şi care, perḑêndu-se, nu vor maĭ putea fi puse la loc, din ura ce simte ţara pentru noĭ dăjdiĭ. Zolkiewsky, încuragiat prin acest rĕspuns al luĭ Zamoisky, se urcă pe o măgură de unde putea să vaḑă tot ce se petrecea în tabĕra noastră.

Intr'o ḑi vĕḑênd că la noĭ nu este aşa mare priveghiere, de pe cum era tot d'a-una, trecu rîul fără veste şi făcu o isbire puternică cu tunurĭ marĭ asupra întăririlor tabereĭ noastre, care vătămându-se greŭ, aĭ noştriĭ fură siliţĭ a se aşeḑa în altă tabĕră, o milă maĭ departe de dosul celeĭ d'întâiŭ. Poloneziĭ fură nevoiţĭ îndată a trece rîul înapoĭ. Tot ce câştigară prin această isbire fu că comunicaţia pentru transportul bucatelor se făcu pentru eĭ maĭ înlesnitoare. Intr'acea, Poloniĭ maĭ luară inimă şi sperare de isbândă, când vĕḑură că sosi în tabĕra lor şi Ieremia-Vodă. El îşĭ lăsase femeea şi copiiĭ la Cameniţa şi venise a se uni cu Zolkiewski, aducênd cu sine o mie de călăreţĭ şi cincĭ-sute pedestraşĭ.

Generaliĭ noştri din Moldova scriseră luĭ Zolkiewski, întrebându-l pentru ce a trecut Nistrul şi de aduce rĕsboiŭ saŭ pace? Polonul rĕspunse «că această întrebare din partea ce«lor ce aŭ vărsat sânge polon este o nouă ocară; că rĕsbo«iul şi pacea atârnă de la craiŭ; că el propune o armistiţie de «treĭ-zecĭ ḑile ca să meargă un trimis din partea noastră a «se înţelege despre acestea cu craiul».

Această armistiţie, pe care aĭ noştri făcură greşeala a o primi, o încheiase Zolkiewski, în înţelegere fiind la aceasta

cu Zamoisky, numaĭ cu acel scop ca să dea acestuia timp să sosească cu armia sa.

XXXIII [1]

[1] Aci şi ast-fel se întrerupe manuscriptul luĭ Nicolae Bălcescu, fără de nicĭ o urmă de redacţiune pentru ultimile capitole din *Cartea a V-a* precum nicĭ pentru *Cartea VI-a* care avea să fie cea din urmă.

Despre toate aparenţele, cartea întitulată *Mirislĕŭ*, avea să coprindă tot şirul nenorocirilor militare ale luĭ Mihaiŭ din 1600, perderile sale în Moldova şi în ţara Românească, cu bătăliile de la Seret şi de la Teleajen, în Octomvrie 1600, unde armatele române fură învinse de Potoki şi de trădătorul Moisi Sĕcuiul, cu aceea de la Argeş perdută la 25 Noemvrie. Repede şi groaznică grămădire de catastrofe, picând una după alta pe capul erouluĭ român, părăsit acum de norocul, dar nu şi de geniul sĕŭ! De aceea, el nu-şĭ perdu curagiul şi, în *Cartea VI-a* a opereĭ luĭ Bălcescu, noĭ l-am fi vĕḑut de sigur pornind însuşĭ la Viena şi la Praga ca să vaḑă şi să vorbească în persoană cu împĕratul Rudolf, căruia se arătase pururea aşa devotat.

Pana Bălcesculuĭ ne-ar fi descris, cu neasemuitul eĭ farmec, impresiunea împunătoare ce produse voevodul român asupra curţeĭ austriace, petrecerea luĭ prelungită la Viena şi la Praga, în primăvara anuluĭ 1601; întrevederea sa cu împĕratul şi dibacele luĭ tractative diplomatice, distincţiunile meritate ce el obţinu acolo şi în sfârşit întoarcerea sa triumfală în Ardeal unde, ajutat acum de vicleanul Basta şi gonind din scaun pe nestatornicul Sigismund Bathori, întors pentru a treia oară la domnia Transilvanieĭ, Mihaiŭ îşĭ limpeḑi restriştile militare din toamna anuluĭ trecut în strălucitoarea bătălie de la Guruslĕŭ, isbândă câştigată în 13 August 1601.

Ziua vestită de la *Guruslĕŭ* era destinată de Bălcescu să fie punctul luminos al acesteĭ ultime cărţĭ a opereĭ sale, precum ea părea a fi şi un noŭ luceafăr de glorie pentru domnia românească a luĭ Mihaiŭ.

Dar, printr'un contrast din cele maĭ dramatice, în pripă după dênsa, avea să sosească groaznica scenă de trădare, în care generalul Basta, unealtă înrĕutăţită a vicleniei austriace, curmă prin ucigaşĭ din guardia sa valonă, viaţa mult prea scurtă a erouluĭ român şi rĕsturnă ast-fel din temelie tot edificiul măririĭ naţionale a Românilor.

Câte subiecte de elocuente, de uimitoare, de patetice povestirĭ! Cine va fi acela care, cu un egal talent, va împlini vre o dată lipsurile pe care o moarte timpurie le-a lăsat în nemuritoarea scriere a luĭ N. Bălcescu!

. . . .

Şi cine va fi acela care va îndeplini aievea visul de *Mărire Românească*, pe care uciderea luĭ Mihaiŭ Viteazul, îl conteni din făptuirea luĭ în acea fatală dimineaţă de 29 August 1601!

Nota editoruluĭ.